Goben ve Breslau ile Gelen Savaş, Sarıkamış Faciası

Mustafa Kemal'le Ali Fethi Sofya'da olanı biteni merakla yabancı gazeteler ve elçilerden takip ediyorlardı.1 Ağustos 1914'te Avusturya, Sırbistan'a savaş ilan etmişti. Onlara Almanya da katılmıştı. 16 Ağustos 1914'te Almanların Goben ve Breslau zırhlıları Enver Paşa'nın izni ile Türk karasularına girmiş ve birkaç gün sonra da Türklerden habersiz Rusya'yı topa tutmaya başlamıştı. Sait Halim Paşa, İttihatçılara karşı koyamamış; kendisini savaşın sorumluluğu içinde bulmuştu. Talat Paşa'nın "namuslu, kişilikli ve dürüst bir adam" dediği Alman elçisi Wangenheim Türklere çok kötü bir oyun oynamıştı.

Başından beri iki arkadaş, Fethi de Kemal de Almanya'nın bir savaşı kazanamayacağını, Türklerin onlardan uzak durmasını söylüyordu. Ama Enver, Talat, Cemal üçlüsü anlaşılmaz bir hırsa kapılıp memleketi felakete sürüklüyorlardı. İlk kötü haberler Doğu Anadolu'dan geldi.

14 Aralık 1914'te Türk Ordusu, daha Rus Ordusu'yla karşılaş-

madan kışın, soğuğun etkisi ile Sarıkamış'ta büyük bir felakete uğramıştı. Enver Paşa çılgınlığı sebebiyle 78 bin askerin 34 binini kırdırmıştı.

Mustafa Kemal, Sofya'da kahrından ölüyor, yerinde duramıyordu. Enver'le aynı yaşta, 33'ündeydi. O paşa olmuştu ama kendisi hâlâ yarbaydı. En önemlisi Sofya'da bir şey yapamadan bekliyordu. Bu durağanlık onu sıkıyordu. Gündüz, Fethi ile dertleşiyor; gece oldu mu avunacak, üzüntüsünü dağıtacak uğraş arıyordu. Sofya hareketli bir başkent olmuştu. Elçilikler balo üstüne balo veriyordu. Mustafa Kemal savaş havasının estiği günlerde, devletinin güç ve kuvvetini tarihi bir hatıra ile göstermek istedi. Baloya bir daha yeniçeri kıyafeti ile gidecekti.

Tuna Türklüğünde eski kıyafetler sandıklarda naftalinlenir yıllarca bekletilirdi. Fikrini açtığı Türk terzi bu defa sipahi kıyafeti hazırladı. Fethi de ona, bu yeni kıyafeti ile siyasi ve sosyal bir çekim merkezi olacağını söyledi.

Sofya'daki baloda bu kıyafetiyle büyük bir beğeni ve ilgi çekti. Kadın ve erkek birçok dostu etrafında fır dönüyordu. Başında büyük bir savaşçı üsküfü vardı. Çevresi sırmalı üsküf yaldızlı uzuyla genişleyerek omuz başından arkaya atılmıştı. Sırma cepkeni onunla uyumluydu. Bürümcek gömleğinin geniş yenleri bileklerine kadar sarkıyordu. Geniş sırmalı, silahlıklı ipek kuşağın arasından gümüşlü, yaldızlı bir yatağan geçirilmişti. Ayağında geniş şalvarı lapçin mestlerinin üzerine dökülüyordu.

Balodaki bakan, elçi ve general kızları onunla dans etme yarışına girdiler. O, kolunda Bulgar generalinin kızıyla vals yaparken bile uzakları, memleketini, gerçek sevdiklerini düşünüyordu. Bu kendisini terleten ağır kıyafetin içine sırf ülkesini tanıtmak, varlığını hissettirmek için girmişti.

Devletini temsilde başarılı olmuştu. Şanlı geçmişini hatırlatan bu yakışıklı, sağlam vücutlu, kıvrak hareketli kurmay subay gibi Türk ordusu da güçlü ve kuvvetli olmalıydı.

Balodan geç vakit evlerine dönenler beğeni duyguları ve neşe ile ondan bahsederken Mustafa Kemal, sipahi kıyafetinden yorgun vücudunu kurtarmış; uzanıp kaldığı yatağında memleketini savaşa sokup bilinmez bir maceraya sürükleyenlerle nasıl baş edeceğini düşünüyordu.

Dinlenmiş olmalıydı. Kalktı. Küçük masanın başına geçti. Annesini düşünüyordu ama ona mektubu ulaşamazdı. İstanbul'daki arkadaşı ile dertleşecekti. Türkiye bir maceraya sürüklenmiş,

siyasi bunalıma atılmıştı. İçindeki bunalımlardan, küskünlük ve öfkelerden söz edecekti. Kemal, Zübeyde Hanım için sadece oğuldu. Ama onun oğlu, memleket olup düşünüyor ve yazıyordu:

"4 Eylül 1914– Sofya– Sevgili Tevfik Rüştü, mektubunda hangi tarafın yeneceğini soruyorsun. Nazik bir dönemdeyiz. Alman ordularının Fransız ordusu karşısında geri çekildiği görüldü. Hata. Seninkiler tam bu sırada savaşa girdi. Bir doğuya bir Batı'ya dönen Alman ordusunun hali ne olur? Yenilecekler, bizim maceracılarla birlikte bizi de mahvedecekler. Eğer onların yaratılışında olsaydım... Maalesef Enver gibi maceracılığa pek uygun olan çevre ve görevlerde fırsatlar eksik değildi. Amacı vatan ve milletin kurtulması ve ordunun iyileştirilmesi için, kişisel hislerden uzak olanlarla çalışmak bence pek şerefli bir çalışma olur. Hatalı adım atanları bile kurtarmak için görev isteyeceğim."

***

Mustafa Kemal 25 Ocak 1915'te İstanbul'a geldi. Harbiye'ye gidip artık bütün kuvvetleri elinde toplamış olan Enver Paşa ile görüşmek istedi. Kendisi yarbay olarak kalmışken damat olan Enver, birden bire paşa ve Savunma Bakanı olmuştu. Bu subay yükselirken Türk ordusu bir batağa saplanıyordu. Enver Paşa, Mustafa Kemal'i asık bir yüzle karşıladı. Sanki Allahuekber Dağları'ndaki feci sonun suçlusu o değil de Sofya'ya sürdükleri bu ataşemiliterdi.

Mustafa Kemal, ona karşı daima sert ve lafını esirgemeyen bir tutum içindeydi:

– Enver Bey hata ettiniz! Ben Fransa'daki tatbikatlardan beri sizi uyarıyordum.

Almanlar savaşa hazır değil. Yenilecekler. Bizi de bu yenilgilerine ortak edecekler.

Enver bu suçlamayı beklemiyordu. Kemal'in üstü olduğunu, kaşlarını çatarak verdiği görev ile gösteriyordu:

– Bize, verilen görevleri yapmak düşer Kemal Bey. Sizi XIX. Tümen'e tayin ediyorum. Fırkayı kendiniz kuracaksınız Tekirdağ'da.

Mustafa Kemal, Harbiye'den bozulmuş bir moralle çıktı. İstediği hareketli askerlik hayatına dönüyordu ama tümenin fırkası asker sayısı ve silahı bile belli değildi. Gidecek, kendisi bunları örgütleyecekti. Birkaç gün bekleyip emrin kendisine resmen tebliğini alacaktı.

26 Ocak 1915'te defterine şunları yazdı:

"Sofya'dan İstanbul'a geldiğim zaman, Enver Paşa da Sarıkamış Harekâtı'ndan dönmüş bulunuyordu. Ziyaret etmek için makamına gittim. Biraz sonra Enver Paşa ile karşı karşıya bulunuyorduk. Enver biraz zayıf düşmüş, rengi solmuş bir halde idi. Söze ben başladım:

– Biraz yoruldunuz.

– Yok, o kadar değil.

– Ne oldu?

– Çarpıştık. O kadar.

– Şimdi vaziyet nedir?

– Çok iyidir.

Enver'i daha çok üzmek istemedim. Kendi işime sözü getirdim:

– Teşekkür ederim, numarası on dokuz olan bir tümene beni komutan tayin buyurmuşsunuz. Bu tümen nerededir? Hangi kolordu

ve ordunun emrinde bulunuyor?

– Ha, bunun için belki genelkurmayla görüşürseniz daha kesin malumat alabilirsiniz.

– Peki. O halde sizi daha fazla rahatsız etmeyeyim. Genelkurmay'la görüşürüm"

Mustafa Kemal araları soğuk da olsa, uzun zamandır konuşmadığı arkadaşı ile dertleşmek istiyor; onun bu teselliye daha çok ihtiyacı olduğunu hissediyordu. Ama morali bozuk olan Enver Paşa, İttihat Terakki'de en çok sevdiği arkadaşı Fethi hakkında bile bir şeyler sormadan misafirinin bir an önce gitmesini beklemişti.

***

Mustafa Kemal Paşa, Şubat 1915'te Trakya'daki XIX. Tümen'e tayin emrini aldı.

Harbiye'deki arkadaşlarına sordu, soruşturdu böyle bir tümenin ismi var kendisi yoktu. Gidip askeri toplayacak, tümeni tamamlayacaktı.

Bu moral çöküntüsü ile doğru Akbıyık'taki Vasfiye Yenge'sinin evine gitti. Fikriye uzun zamandır göremediği Kemal ağabeyini büyük bir coşku ile karşıladı. Ona sarılıp öperken kadınlığını hissettirdi. Genç subay ise uzun zamandır duygusal yalnızlığını, genç kızın göğsünü ezen sevgisi ile karşılarken sıkılmış geri adım atmıştı. Bu anlaşılmaz beraberlik Vasfiye Yenge'sinin içeri girmesi ile birbirinden uzaklaşan iki genci de rahatlattı. Ama Fikriye Kemal'e hâlâ süzgün ve etkili bakışları ile bir şeyler anlatmak istiyordu. Annesi ona söz bırakmadı. Daha ciddi konuları vardı. Mustafa Kemal, annesini, kız kardeşini üç yıldır göremediğini, çok özlediğin anlattı; onları getirme çarelerini, bu aileden yardım umarak tekrarladı:

– Yeni askeri birliğim Bigalı'da, oraya gitmem lazım. Ama önce

bir arkadaşımı annemleri Selanik'ten alması için görevlendireceğim.

– Nasıl gelecekler? Orada da savaş varmış.

– Trablus'ta benimle düşmana karşı savaşan gözü pek bir teğmenim var. Ona vereceğim bu görevi. Beşiktaşlı Necati. Yunanca, Bulgarca biliyor. Daha önce Dedeağaç–Selanik hattında çalıştı.

Vasfiye Hanım, "İnşallah başarırsınız oğlum" dedi.

– Burada kal, öğle yemeğini birlikte yiyelim.

Mustafa Kemal Fikriye'nin de ısrarına rağmen kalktı:

– Teğmen Necati'yi görüp nasıl bir yol tutması gerektiğini anlatacağım. Bu teğmen için Harbiye'den de izim almam gerek.

Fikriye, Kemal'i kapıya kadar uğurladı. Elini tuttu.

– Kemal Ağabey her zaman bekliyoruz. Ne zaman geleceksin? Mektuplaşalım.

– Askerlik, belli olmaz, diyen Kemal'in gönlü Akbıyık'taki evde kalmıştı. Ama düşüncesi, annelerini nasıl getirteceğindeydi.

Çanakkale

İngilizler, Fransızlar üstün top atışlı birçok gemi ile Çanakkale'yi kuşatmış ve denizden karayı dövmeye başlamışlardı. Top sesleri Mustafa Kemal'in birliğini savaşa hazırladığı Maydos'tan duyuluyordu. Genç yarbayın aklı fikri iki noktadaydı: Bir an önce cepheye, savaş alanına, ateş hattına atılmak, diğeri ise annesine ne olduğunu anlamak. Görevlendirdiği Teğmen Necati, Selanik'e gitmiş miydi? Annesini kardeşini alıp gelebilecek miydi? Bu işi nasıl başaracaktı?

Bu endişelerle, askerlerini talim ettirirken emireri, sevinç gözyaşları içinde bir yazı getirdi. Henüz telgraf hattı kurulamamıştı. Fırkadan fırkaya zincirleme verilen yazıyı uzatan erin elleri titriyordu:

– Komutanım, İngilizler Boğaz'dan geçememiş, birçok savaş gemisini batırmışız.

Mustafa Kemal de sevinçle telgrafı okumaya başladı:

"18 Mart 1915 günü, üstün İngiliz ve Fransız deniz kuvvetlerine

ait birçok savaş gemisi Boğaz'dan geçmek için saldırdı. Ama bizim Kumkale ve Hamidiye tabyalarındaki topçularımız izin vermedi.. 6,5 saat süren deniz savaşında Nusret mayın gemimizin döşediği mayınlarla İngilizlerin, Fransızların 5 gemisi batırıldı. Düşman Boğaz'dan geçemeyeceğini anladı.

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa."

Belliydi. Düşman denizden geçemeyince, karadan zorlayacak; İstanbul'a ulaşmak, oradan Rusya'ya yardım etmek için bütün olanaklarını seferber edecekti. Bunun için İngiliz ve Fransız ordusunun 250 bin askerini yetersiz gören General Hamilton sömürgelerinden de asker istemişti. Bunun üzerine 20 bin Avustralya, 10 bin Yeni Zelanda, 6 bin Hintli, 3 bin Senegalli ve bunlara ek olarak 2 bin de gönüllü Yunanlı, müttefikler emrinde savaşacaktı.

Başkomutan Vekili Enver Paşa, Almanlar yanında savaşa girme hatası yanında, onların isteği doğrultusunda Kafkas ve Kanal harekâtlarına girişmiş; ikisinde de başarısız olmuştu. Sarıkamış'ta 38 bin Mehmetçiğin donarak şehit olmasına sebep olan Enver, hâlâ hiç hata yapmamış gibi Alman komutanlara kritik bölgelerin ve birliklerin komutanlığını veriyordu. Oysa Mustafa Kemal, bir köşede yedek kuvvetleri komutanı olarak bekletiliyordu.

Teğmen Necati'nin annesini Selanik'ten getirip getiremediğinin haberini alamamıştı.

Mustafa Kemal bu üzüntü ve düşüncelerle başkomutanlığa daha ileri hatlarda görev almak istediğini bildirdi. Bir ara hem bu tayini temin, hem de 3,5 yıldır göremediği annesini "belki gelmişlerdir" diyerek görmek için İstanbul'a gitmeyi düşündü. Ama savaşın gittikçe kendi birliklerine doğru yaklaştığını görerek vazgeçti. Israrlı dilekçeleri fayda vermişti. Ama cepheden uzaktı.

25 Şubat 1915'te Eceabat'taki XIX. Tümen Komutanlığı'ndaki odasında gelen tel ve gazeteleri okuyordu. 24 Şubat'ta Venizelos'un da İngilizlere 3 tümen Yunan askeri verdiğini öğrendi.

Çevredeki Rum köylüler İngilizlere yol gösteriyor; zaman zaman da onlardan aldıkları haberleri Türklere taşıyorlardı. 2 Mart 1915'te Amiral Carden İngiliz ve Yunanlı gazetecilere yaptığı açıklamada "On dört gün içinde İstanbul'dayız" demişti.

21 Mart'ta Mustafa Kemal, yeni aldığı habere çok üzüldü. Başkomutan vekili Enver Paşa, Çanakkale'deki komutanlığı Cevat Paşa'dan alıp Alman Liman von Sanders'e vermişti. Bu haberi duyan genç yarbay, yumruğunu masaya vurup teğmen Nuri'ye dönmüştü:

– Nuri Türk vatanını ancak Türkler savunur. Bu Almanlara güvenim yok. Biliyorsun İttihat Terakki hükümetinin ilk işi, bizi sülük gibi emen kapitülasyonları kaldırmaktı. Ama bu karara müttefiklerden önce, bize dost görünen Almanya'nın elçisi Vangenheim karşı çıktı. Aynı adam, Balkan Savaşı sonunda "Edirne'yi verin, kurtulun" demişti. Var sen düşün bizi ne kadar düşündüklerini "müttefikimiz" dediğimiz Almanların.

Mustafa Kemal'in kurmay subayı da, Selanikli hemşerisi de ona hak veriyorlardı. Cepheyi denetime gelen Alman komutan Liman von Sanders düşmanın çıkarmayı Saros Körfezi'nden yapacağını söyleyip askeri düzeni ona göre kurmuştu. Başından beri onda Saros saplantısı vardı. Mustafa Kemal, denetime gelen bu yabancı komutanına, karşı fikrini söyledi:

– Düşman Saros'tan değil Suvla tarafından, Seddülbahir, Arıburnu, Kabatepe, Conkbayırı yönünden çıkarma yapacak, ona göre önlem alalım.

Yaşlı Alman generali, genç Türk kurmayını dinlemedi. Oysa Mustafa Kemal bu sahilleri iyi biliyordu. Balkan Savaşı'nın son safhalarında, Mürettep Kuvvetler kurmayı ve şube müdürü olarak geldiği bu kıyı şeridini ve araziyi incelemekle kalmamış, buranın nasıl savunulacağını da araştırmıştı.

O gittikten sonra Rapor'unda Liman Paşa'ya şunları yazmıştı:

"Düşman Seddülbahir ve Kabatepe'nin kuzey ve güneyinden çıkarma yapacaktır. Ben Halil Sami Bey'le bu kıyının savunulmasını önemli buluyoruz. Daha düşman karaya çıkarken yok edilmeli."

Alman general bu Türk subaylarını dinlemedi. O düşmanın çıkmasını bekleyecekti. Asıl Türk güçlerini geride tutacak, sonra karaya çıkmış düşmanı denize dökecekti. Bu öneri, genç Türk kurmayına göre yanlıştı. Almanlar bu yolla savaşın uzamasını istiyorlardı. Mustafa Kemal ise bir an önce İngilizleri yenip karadan atmayı düşünüyordu. Sanders, orduda yedekleri daha çok ve geride bıraktı. Mustafa Kemal, bu Alman generalin fikrine katılmamasına rağmen, emrini yerine getirecekti. Bu sebeple Enver'e olan öfkesi artıyordu.

***

Zübeyde Hanım'm parada pulda gözü yoktu. Bir an önce oğluna kavuşmak istiyordu.

Yahudi komisyoncular evi satmışlardı. Ama Drahmi almıştı. Kohen, bunları getirirse altına çevireceğini söylemişti. Yunan geldi geleli, çarşıya çıkmaya içi atmıyordu. Ama sarraflara doğru gitmesi gerekti. Hem son defa Selanik'in sevdiği manzaralarını görmek, hem de kâğıt paraları altına çevirmek için çarşıya çıktı.

Korka korka yürüyor, duvar diplerinden gidiyordu. Müslümanlar çarşıyı terk etmesine rağmen hâlâ birkaç Türk dükkânı açıktı. Hafize Nine'nin tanıştırdığı sarrafa girip Drahmileri altına çevirdi. Bunları çantasına yerleştirip kapalı çarşıdan çıktı. Oğlunun en çok sevdiği cadde ve sokaklardan onun çocukluk, gençlik günlerini hatırlayarak geçti. Bu eski hayallere dalıp yürürken, kendini Beyaz Kule önünde buldu. Sahile indi. Rumlar şen kahkahalar atarak konuşuyor, limandaki gemilerine el sallıyorlardı. Şehirde artık Türkçe konuşma azalmış, her yeri Yunanca gürültüler kaplamıştı. Sıkıntı içinde başını kaldırıp Beyaz Kule'nin burç-

larına doğru baktı. Orada da mavi haçlı Yunan bayrağını görünce sıkıntı ve kederi bin kat arttı. Başını önüne eğip doğru evine geldi. Sandıktan çıkardığı Türk bayrağını, öptü; başka türlü içindeki acıyı atamazdı. Oğlunun hediyesi olan al bayrak onu teselli etmişti. Yavaşça katlayıp yanına alacağı eşyalar arasına koydu.

Bir Kahraman: Teğmen Necati

Drahmileri altına çeviren Zübeyde Hanım, oğlunun göndereceği subayı bekliyordu. Günler, saatler geçmiyordu. Bir gün sivil kıyafetli, pala bıyıklı, fes yerine şapka giymiş yakışıklı bir adam kapıyı çaldı.

Bu kaçıncı yürek kalkmasıydı ama heyecanlanmaya değmişti. Kapıda görünen şahıs Mustafa Kemal'in mektubunu göstermiş, kendisini tanıtmıştı. Onları alıp Türkiye'ye götüreceğini müjdeliyordu. Zübeyde Hanım kulaklarına inanamıyordu:

– Nasıl gideceğiz? Ne ile?

– Trenle anne, trenle. Ben her şeyi ayarladım. Fazla eşyaya lüzum yok, iki bavulla çıkacaksınız. Ben gece faytonla gelip istasyona götüreceğim.

Zübeyde Hanım, hâlâ endişeli ve şüpheliydi:

– Ya Yunanlılar, Bulgarlar?

– Ben her şeyi hallettim anne.

Filinta gibi delikanlı "anne" dedikçe, Zübeyde Hanım'ın bu çocuğa güveni artıyordu.

– Mustafa'm iyi mi?

– İyi anne, cephede, görevde. Askerlerinin başında.

– Ya sen?

– Ben komutanımla Derne'de savaştım. Size karşı görevim bitince yine cepheye gideceğim. Şimdi tren kondüktörünü, makinisti görmem için istasyona bir daha gitmem lazım.

– Engel olmazlar mı?

– Siz bana bırakın anne. Şimdilik Allahaısmarladık. Gece sizi alacağım.

– Gece mi gideceğiz?

– Gece anne. Sessiz ve tedbirli davranın, beni bekleyin. Yükünüz hafif olsun.

***

Geceyi iple çektiler. Aynı Tren yolundan yıllar önce giden Zübeyde Hanım, oğlunu İstanbul'da kurmay subay olarak görmüş "Şark Ekspresi" ile dönmüştü. Kızına anlatıyordu:

– Ağabeyin Suriye'ye sürüldüğünde beni Sirkeci'de trene bindirecekti. Kabul etmedim. Ben onu vapurla uğurladım, sonra Selanik'e geldim. Yolculuk bir gece sürmüştü.

– Anne yollar emin değilmiş. Bulgar askerleri, Yunan askerleri...

– Oğluma güvendiğim kadar onun gönderdiği subayına da güveniyorum kızım.

Anne–kız evin içinde dört dönüyor, yuvalarının her bir köşesine bakınıyor; ne götürebileceklerini düşünüyorlardı.

– Gece soğuk olur. Hırkalarımızı alalım, diyen Zübeyde Hanım bavula çamaşırlarını yerleştirirken, elinde babasının eski kılıcıyla

Makbule geldi:

– Anne, babam rahmetlinin kılıcı. Çamaşırların arasına sıkıştıralım.

Zübeyde Hanım kılıcın metal işlemeli, sedef kakmalı kınından tuttu. Bavula soktu, yarısı dışarıda kalmıştı. Üzülerek, "Tüh tüh! Sığmıyor, götüremeyeceğiz" dedi.

– Keşke onu da satsaydık.

– Kızım evi satabildiğimize şükret. Satmasak nasıl giderdik?

– Teğmen Necati bilet için para istemedi.

– Ağabeyin vermiştir.

– Gecikti, ya gelmezse?

– Gelecek kızım, şu Mushaf torbasını da ver?

Zübeyde Hanım, besmele çekerek aldığı Kur'an–ı Kerim'i de çamaşırlar arasına yerleştirdi.

İki bavulu hazırlamışlar, anne kız pencere önüne oturmuş bekliyorlardı. Gece karanlığını Hortaç Dağları üzerinden doğan ay aydınlatmaya başlamıştı. Zübeyde Hanım götüremedikleri duvardaki saate baktı:

– Artık ezan da okunmuyor, gâvur içinde kaldık, Allah'ım bizi kurtar.

Kalktı, abdest alıp namazını kıldı. Kapı vurulunca Makbule'nin elinde tuttuğu lamba ile merdivenleri indiler.

Kapıyı açtılar. Teğmen Necati ellerindeki bavulu alıp kısık sesi ile "Haydi anne, her şeyi ayarladım. Faytona binin" dedi.

Makbule'de de, annesinde de evi bırakmak istemeyen bir hal vardı. Dönüp dönüp baktılar.

– Haydi kızım lambayı eşiğe koy, üfür. Yarın komisyoncu gelir.

Makbule çocukluğunun, genç kızlığının geçtiği sofaya doğru bir daha baktı. Lambanın fitiline doğru derin bir iç geçirerek üfürdü. Etraf karanlığa büründü. Annesinin ardından dışarı çıktı.

Teğmen Necati her şeyi ayarlamıştı. Tek atlı bir fayton pembe boyalı evin önünden gece yarısı sıyrıldı. Hiç ses çıkarmadan, kapıyı bile kilitlemeden Zübeyde Hanım ve Makbule evden çıkmışlardı. İkisi de arkalarında kalan evlerinin iki cumbasından sarkan karanfil ve sardunya çiçeklerine üzgün üzgün bakıyorlardı.

– Bir şey unuttuk mu anne?

– Saksılardaki çiçekleri sulamayı unuttuk.

Zübeyde Hanım, faytonun karpitli lambasının demir kulpuna tutunup geride bıraktığı evine doğru başını bir daha çevirdi. Islahhane Caddesi karanlığa gömülmüştü. Hiçbir evde ışık yanmıyordu. Birçoğu yıllar, aylar önce terk edilmiş, garip bir yalnızlığa gömülmüştü.

Makbule annesinin daha fazla eğilip arkasına bakmasını kollarından tutarak önledi:

– Anne, düşeceksin yeter artık gerilere baktığın.

Köşeyi dönerken faytonun karpit lambası bir tabelaya vurdu. Bu defa iç geçirme sırası Makbule'deydi, fısıldadı:

– Apostolu Pavlu! Yazmışlar bizim sokağa.

Fayton hızla Alaca İmaret Camii Sokağı'ndan Kasımiye Caddesi'ne çıkarken Zübeyde Hanım'ın korku ve heyecandan kuruyan dudakları dualar okuyordu.

Necati Bey, onları Lokomotife yakın bir yük vagonuna bindirdi. Kendisi de aynı vagonda gidecekti. Önce Yunanca sonra Bulgarca konuştuğu iki tren memuru, o da içeri girince, ağır sürgüyü çekti, demir kapıyı üzerlerine kapatıp kilitledi.

Yük vagonunun saman serili döşemesi üzerine atkısını sererek oturan Zübeyde Hanım genç subaya bakıp kısık sesiyle sordu:

– Bu gâvurlara güvenilir mi? Bizi böyle içeri kilitleyip yakarlarsa?

Hâlâ Zübeyde Hanım'ın da, Makbule'nin de belleğinde Balkan Savaşı sırasında Yunanlıların yaktığı Türk köyleri ve evleri vardı.

Teğmen Necati onları rahatlattı:

– Anne, sen hiç merak etme. Hepsini doyurdum. Komutanım epey para verdi. Paranın açmadığı kapı yok.

Makbule samanlar üzerine oturmuş, sırtını demir levhaya dayamış, rahatsızlığından söz ediyordu:

– Anne böyle nasıl gideceğiz? Evden bir iki şilte alsaydık.

Zübeyde Hanım yolun çok uzun olduğunu biliyordu. Teğmen Necati'nin karanlıkta görünmeyen yüzüne baktı:

– Uuulum yol çok uzun, bir yumşak minder bulamaz mısın?

– Anne hele Yunan sınırını geçelim. Ben Bulgarlardan bulurum. Biraz sabredin.

Merak ve zahmet içinde yollara düşenler, şimdi tatlı bir hayal içindeydiler. Bir asır gibi geçen uzun beklemeden sonra, tren ileri geri sallandı. Rahatsızlık veren hayvan kokulu vagon hareket etti. Tren Selanik'ten Batı Trakya'ya doğru yol alırken koyu karanlıkta birbirlerini göremeyen yük vagonunun üç yolcusu, şanslarının açık olması için Allah'a dua ediyorlardı.

Makbule, elindeki küçük testi'nin başındaki tıkacı çıkarıp su içerken annesi, "Aman kızım iktisatlı ol, yol uzun. Bir daha su almamıza da izin vermezler" dedi.

Çanakkale Geçilmez

Mustafa Kemal, Maydos'taki çadırının önüne çıkmış, aya doğru uzanan Samanyoluna gözlerini dikmiş düşünüyordu. Acaba Necati verdiği görevi başarmış mıydı? Pasaportsuz, izinsiz annesini, kız kardeşlerini nasıl getirecekti? Bu gözüpek teğmenin-den günler geçmiş bir haber alamamıştı. Dedeağaç'taki subay arkadaşlarına tembihlemişti, annesi gelir gelmez haber vereceklerdi. Ama üç gün geçmiş onlardan da bir haber çıkmamıştı. Emirerini çağırdı. Gaz lambası altında Sofya'ya çekilecek telgraf metnini verdi.

"Sofya Türk elçiliğine. İstanbul'a trenle gitmek üzere annem Zübeyde Hanım Dedeağaç'a gelecekti. Akıbeti hakkında Dedeağaç konsolosluğumuza haber vermenizi arz ederim.

5 Nisan 1915. Mustafa Kemal, Maydos Cephesi Komutanı."

İngiliz ve Fransızların Boğaz'ı geçme girişimi sonuçsuz kalınca,

düşman daha da azgınlaşmış; top atışını artırması yanında, uçaklarla iç bölgelere de bomba atmaya başlamıştı.

Barut, kan, duman kokan cephenin ileri noktalarına kadar atıyla giden Mustafa Kemal telgrafına cevap bekliyordu. Ne Sofya'dan ne de Dedeağaç konsolosluğundan bir cevap gelmişti.

Sulusepken yağan kar altında çadırına kadar atla gelip indi. İçeri girdi. Yeniden hem Sofya'ya, hem Karaağaç'a telgraf çekecek, anne ve kız kardeşinin ne olduğunu soracaktı. Sigarasını içerken çadır kapısındaki koşuşma sesini işitti. Emireri müjde der gibi bağırarak içeri girmişti.

– Komutanım size bir mektup var.

O, mektup değil telgrafına cevap bekliyordu. Karanfil esansı kokan mektubu özenle açtı.

Merakı bir kat artmıştı. Sayfa'nın başındaki "Kemal Ağabey" hitabını okur okumaz sevinsin mi, yerinsin mi anlayamadı. Portatif karyolasına uzandı:

"Kemal ağabey, müjde. Anneniz Selanik'ten geldi. Çok iyiler. Makbule de yanımda selam ve sevgileri var. Yorgun ve bitkin geldiler. Daha sonra mektup yazacaklar. Fikriye."

Mustafa Kemal rahatlamıştı. "Allah'a şükür" dedi. Gözlerini çadırın tentelerine dikti.

Yağmur yavaş yavaş tatlı sesler çıkararak yağıyordu. Böyle havaları severdi. Derin bir nefes alarak, uzaklardan gelen top seslerine kulak verdi. Söylendi:

– "Rahmet. Rahmet yağıyor" derdi annem. Ama Çanakkale'mize rahmet yerine gülle yağıyor. Bomba yağıyor.

***

İngilizler 12 Nisan 1915'te, Gelibolu yarımadasına çıkarma

yapmışlardı. Ama Sanders'in beklediği yerden değil; Mustafa Kemal'in önlem almayı düşündüğü yerlerden. İtilaf kuvvetleri, Türk mevzilerini hem denizden, hem karadan dövüyorlardı. Mustafa Kemal Conkbayırı'ndaydı. Sıcak cephe hattına biraz daha yaklaşmıştı. O rahatını sevmezdi ama rahat çalışabilmek, rahat planlar yapabilmek için rahat bir çalışma zeminini severdi.

Cephe gerisinde ilk işi karargâh binası yapmak olacaktı. Askerlerinin içinden duvarcı, sıvacı, marangoz olanları ayırdı. Başlarına geçti. Ahlat ve makilerin vahşice kapladığı tepeyi düzelttirdi. Kazma, kürek, rende, testere, çekiç, keser ellerinde arı gibi çalışan erleriyle hem sohbet ediyor, hem onları yönlendiriyordu. Hepsinin isimlerini kısa zamanda öğrenmişti. Marangozluk yapan Ferhat, Boluluydu. Kapı kasalarını ardıç ağaçlarını yontarak yapmıştı. Mustafa Kemal yaklaştı. 40 yaşlarındaki bu asker, alnındaki terleri silip menteşeleri çakıyordu. Komutanı sigara ikram etti; belliydi onunla konuşmak istiyordu:

– Ferhat, kaç yıldır askerdesin?

Ferhat elindeki çekici yere koydu, komutanının ikram ettiği sigarayı alıp almamakta tereddüt etti. Bir saygısızlık yapmak istemiyordu. Israrlı bakışa dayanamayıp aldı:

– Beş yıldır askerdeyim komutanım. Daha önce Yemen'de bulundum.

– Annen, baban, kardeşlerin var mı?

Ferhat sigarasını derin derin çekti, boynunu eğdi:

– Beş yıl önce annem, babam ve üç kardeşim vardı. Ben yeni evlenmiştim bir de oğlum vardı. Onları bırakıp askere geleli haber alamadım.

Mustafa Kemal, hep annesini ve kız kardeşini düşünürken, 3,5 yıllık kendi hasreti yanında bu 5 yıllık hasret bir asır gibi uzun olmalıydı. 3,5 yılla teselli bulmalıydı. İlk işi İngilizleri yendikten sonra bu askerine izin vermek olacaktı.

İki ahşap direk arasına çevreden topladığı taşlarla duvar ören

Talaslı Ali de üzgün üzgün bakıyordu. Belliydi o da sigara istiyordu. Komutanı ona da sigara ikram etti:

– Ali senin memleketinde kimlerin var?

– Komutanım çok, sürüyle. İki oğlan kardeşim vardı. Benden önce askere alındılar. Sonra ben gittim. Kötü haber tiz gelir. Ağabeyim Sarıkamış felaketinde donup dağda kalmış. Ben de Lübnan'da Dürzîlerle çatışmaya girdim. Kolumdan yaralandım. Ama şimdi iyiyim, derken çamura bulanmış, ellerine bakarak devam etti:

– Dört yıldır askerdeyim komutanım.

– Sen de izni hak etmişsin. Ama önce düşmanı haklayacağız.

Sıra ona yardım eden çatı ustasına gelmişti. Bu sarı saçlı, kırmızı yüzlü çocuk Kavalalıydı. Duvar üzerindeki kirişleri yerleştiriyor; komutanının kendisi ile de ilgilenmesini bekler gibi, işini yaparken, bir taraftan da arkadaşlarıyla komutanının yaptığı sohbeti dinliyordu. Mustafa Kemal ona da el etti:

– Gel Hemşerim Sefer gel. Sigara içmezsin ama otur biraz dinlen. Senin kimin kimsen var mı memlekette?

– Komutanım Balkan Harbi'nde, annemi, nişanlımı köyde bırakıp asker oldum. Edirne cephesinde savaştım. Bulgarlara aylarca direndik ama kader... Sonra teslim olduk. Şimdi buradayım. Allah bu defa yenilgi yüzü göstermesin. Savaş biterse Kavala'ya dönebilecek miyim?

Komutanı en zor soruyla karşılaşmıştı. Bu memleketi işgal edilmiş ere ne cevap versin, nasıl teselli etsindi. Bir süre düşündü:

– Sabret Sefer! Savaş bitince bir çaresini düşünürüz, dedi.

Mustafa Kemal, bıyığı yeni terlemiş erlerinden, Ferhat gibi şakakları ağarmış olanlara kadar hepsiyle ayrı ayrı konuşur dertlerini dinlerdi. İşte hepsi de kendisinden daha özlemle dolu ve dertliydiler. Annesi Zübeyde Hanım İstanbul'a kadar gelmiş, birliğini bırakıp görüşmeye gidemiyordu. Dert miydi? Bu Mehmetçiklerin

hepsi de dört– beş yıldır annelerinden, babalarından, karılarından, sevdiklerinden ayrıydılar. Hiçbiri de "izin" istemiyor. Bir an önce düşmanı yenmek, topraklarından atmak istiyorlardı. Onun, cephede annesini, kız kardeşini, mektubunda "izin al gel" diyen Fikriye'yi aklına getirmesi bile dikkatini dağıtırdı. Sevdiklerini unutmalıydı.

Bu çalışkan ve fedakâr usta erleri sayesinde iki gün içinde Mustafa Kemal iki odalı bir karargâha kavuşmuştu. Ferhat'ın yaptığı masaya Çanakkale haritasını sermiş Kumkale'den Çanakkale'ye, Seddülbahir'den Bolayır'a kadar bütün koyları, tabyaları, köyleri, tepeleri işaretliyordu. Burada daha önce bulunmuştu. Balkan Savaşı'nın son safhasında Seddülbahir'deki

Kuvayı Müretebe'de Şube Müdürü idi. Daha o zaman nasıl savunma yapılacağını, bu sahilleri, tepeleri inceleyerek araştırmasını yapmıştı. İzlenim ve inancına göre düşman Seddülbahir ve Kabatepe civarından çıkarma yapacaktı. Bu fikrini çıkarmayı Saros'tan bekleyen ordu komutanı Liman von Sanders'e iki kere söylemişti. Arıburnu–Kabatepe arasına parmaklarını gezdirerek buraların savunulmasının mümkün olacağını düşünüyordu. Alman Paşa ise kıyı savunmasına önem vermiyor; asıl kuvvetleri geride tutuyordu. Esat Paşa da, Halil Sami Bey de, Mustafa Kemal de bu komutana karşıydılar.

Düşman, parmaklarını gezdirdiği şu beklediği yerden gelecekti; önlem almalıydı. Harita üzerinde çalışırken, dışarıda hızla gelen bir atın durduğunu ve çizme seslerinin yaklaştığını gördü. Bu Albay Halil Sami Bey'di. Yarbay Mustafa Kemal kalktı. Selam durup, komutanı ile sarmaştı. Halil Sami Bey heyecanlı ve sinirliydi:

– Komutan Sanders'in emri bana güven vermiyor.

– Doğru. Kıyının sadece gözetlenmesi fikrine karşı olduğumu Liman Paşa'ya söylemiştim. Beni dinlemedi.

Mustafa Kemal'in masa üzerine serdiği haritaya bakan Albay Halil Sami Bey, elini genç yarbayın çizdiği noktalar üzerine koydu:

– Ordunun dörtte üçünü geride tutmak kayıp olur. Sanders, Bolayır'da bekliyor. Saros ve Kumkale çıkarmaları gösteri için. İngiliz General Hamilton gerçek çıkarmayı senin işaretlediğin şu Alçıtepe, Kabatepe, Kocaçimen tarafından yapacak. Düşmanın hedefi Eceabat'a ulaşıp tabyalarımızı susturmak ve İstanbul'a ulaşmak. Kemal Bey sen yedek kuvvetleri komutanısın. On Dokuzuncu Tümen'e görev verilmeli. Ama ihtiyacın olursa Mehmet Şefik komutasındaki 27. Alay'ı emrine vereceğim.

– Sağ ol komutanım. Liman Paşa emir verirse bekleyeceğim. Vermezse de beklemem.

IX. Tümen Komutanı Albay Halil Sami Bey gittikten sonra emireri bir rapor getirdi. Bu aynı cephe üzerindeki 57. Alay Komutanı Yarbay Hüseyin Avni Bey'dendi. Yarbay Mustafa Kemal, dikkatle okudu:

"Düşman dere içindedir. İnşallah bombalarla beyinlerini patlatacağım. Yalnız sahilde yerleşmiş olan düşman sağ tarafımızı çok hırpalıyor."

Mustafa Kemal, yedek kuvvetleri komutanı olarak beklemekten hoşlanmıyor; Liman von Sanders Paşa'dan savaşmak için emir bekliyor; bir türlü gelmiyordu.

Güneşin tepeler ardından yükselmesiyle top sesleri gelmeye başladı. Düşman hem denizdeki gemileri, hem karadaki topçuları ile Türk mevzilerini dövmeye başlamıştı. Mustafa Kemal önündeki haritayı katlayıp dışarı çıktı. O anda koşarak bir asker yazılı haber getirdi. XXVII. Alay Komutanı Yarbay Mehmet Şefik Bey yardım istiyordu. XIX. Tümen yedek kuvvetiydi; doğrudan, hareket edemezdi; ordu komutanının emri ile buna uyabilirdi. Mustafa Kemal, hareket için Esat Paşa'yı aradı. O da "Haberim yok, Liman Paşa'dan emir al" dedi. Mustafa Kemal, üç önemli hal karşısındaydı. Birincisi alayını alıp gidecekti, ikinci hal, geride tümenini iki

alayla kurmay başkanına bırakmasıydı. Üçüncü hal ise, izin almaya gerek duymadan, bir alayla savaşa katılmak ve ordu komutanına kritik durumu bildirip, "Eğer tümenimin başında bulunmam gerekirse hemen döneceğim" demekti. Mustafa Kemal, derhal karar verip sorumluluğu yüklenmiş, üstünlüğü almış ve saniyelerin, metrelerin önemli olduğu yer ve zamanda alayıyla sabah 9.40'ta Kocaçimen'e gelmişti. Askerlerini geride bırakmış ön hatlara ulaşmıştı. Burada Balıkçıdamları'nda düşmanı karşılayan cephaneleri bitmiş, başsız kalmış askerler gördü. Bunlar panik içinde geri çekiliyordu. Bir kısmı kaçıyordu. Mustafa Kemal, bu hali görüp hemen önlerine çıktı. Önlem almasa bu cephede boşluk doğacak, tehlike büyüyecekti. Kaçan askerler Mustafa Kemal'in karşılarında bir çelik duvar gibi güvenli ve kararlı duruşu karşısında bir an durakladılar. Sert bir şekilde, "Niçin kaçıyorsunuz?" dedi. Bu subayın üstsözlü hali, cesur ve kararlı sesi güven veriyordu:

– Düşman.

– Düşman geliyor.

– Nerede?

– İşte, 261 rakımlı tepede.

Askerler geride bıraktıkları tepeyi gösteriyorlardı. Mustafa Kemal, aynı kararlı ve güvenli sesiyle cesaret aşılıyordu:

– Düşmandan kaçılmaz!

Bu sert ve hırçın sese askerler:

– Cephanemiz yok, diye cevap verdiler.

Yarbay Mustafa Kemal, gösterilen yere baktı. Askerlerin geride bıraktıkları tepede düşman avcıları serbest dolaşıyordu. Bu düşman askerleri, Kemal'in geride bıraktığı kendine ait birlikteki askerlerden daha yakındı. Önündeki bir avuç kaçan askere, kararlı, disiplinli, hem okşayan hem korkutan mavi gözlerini dikti ve sertçe bağırdı:

– Cephaneniz yoksa süngünüz de mi yok?

Erler ellerindeki, mermisiz silaha ve bellerindeki süngüye baktılar:

– Süngümüz var.

Mustafa Kemal, bir avuç askerin kumandasını üzerine almıştı:

– Yere yat! Süngü tak!

Bu komutana uyan askerler, yerlerinde mıhlanıp kaldılar. Yere yatıp geldikleri cepheye doğru siper aldılar. Karşıdaki düşman birden bire Türk askerlerinin siper aldığını görünce, şaşırdı. Onlar da yere yattı. Mustafa Kemal'in kazandığı an, o andı. Toprağa çakılmış gibi duran bir ere fısıldadı:

– Geriye git, askerlerime, birliğime haber ver! Hemen buraya gelsinler.

Asker sürünerek gitti.

İlk yetişen birlik Ataullah Bey'in birliği idi. 261 Rakımlı Tepe'ye hep birlikte saldırdılar. 57. Alay da yetişmişti. Türk askerleri düşmanı yüz geri edip tepeyi ele geçirdi. Bunu gören 27. Alay da rahatlayıp sevindi, şevke gelip batıya doğru ilerledi. Onların ilerlemesi ile düşman durdurulmuştu.

İngilizler karada yeniliyordu ama denizden gemileri top güllesi kusuyordu. Düşmanın karşısında 27. Alay, 57. Alay ve XIX. Tümen vardı. Mustafa Kemal rapor verirken daha çok yetki istiyordu:

"Arıburnu–Kabatepe arasında 1,5 kilometreye yayıldık, cephe tuttuk. Düşmanı 27 Alayımız meşgul ediyor. Ben de düşmanın sol kanadına saldırıyorum. Tümenin tamamını kullanmak istiyorum.

M. K."

Mustafa Kemal, düşmana saldırıp geri püskürttükten sonra, öğle sonu saat 13'te raporuna cevap alamayınca doğru Esat Paşa'nın karargâhına gitti. Tümeninin tamamını kullanmak için izin istedi.

Esat Paşa da genç yarbayın anlattıklarına ve stratejisine katılmıştı. Kabul etti. Ve emrini Mustafa Kemal'in istediği şekilde verdi. Artık Mustafa Kemal, Alman Ordu Komutanı yerine Türk Kolordu Komutanı'ndan emir alıyordu. Rahatlamıştı. Liman von Sanders'in kaprislerinden kurtulmuştu. Bu kaprislerin başında Alman çıkarına, Mehmetçiklerin ölümü pahasına savaşı uzatmak vardı. Bunu genç yarbay anlamıştı. 25 Nisan 1915'te 57. Alay, Düztepe'yi ele geçirmişti. Ama İngiliz donanmasının denizden bombardımanı altında savaşmıştı. Akşam güneşi batarken bu tepeye ulaşan geriden gelen Türk birlikleri 57. Alay'ın tamamının şehit olduğuna tanık olmuştu. Savaştan önce 57. Alay'ın subay ve erleri "saldıracağız, geri dönmeyeceğiz" diye yemin etmişlerdi. Düşmanın üzerine "Allah Allah" diye bağırarak atılmışlardı. 25–26 Nisan savaşlarında düşman sahile çakılıp kalmış; Nisan ayında da siper savaşları başlamıştı. Mevzi ve siper savaşlarının kahraman komutanı Mustafa Kemal'di. Elinde silahı ve işaret kamçısı askerleriyle birlikte ön cephelerde savaşıyordu.

10 Ağustos 1915 Çarpışması da böyle oldu. Conkbayırı savaşı, denizden ve karadan yağan yıldırım gibi şarapnellerin toprağı allak bullak ettiği, çukurlar açtığı bir cehennemdi. Askerleri ile yan yana savaşıp düşmanı durduran Mustafa Kemal'e de bir şarapnel parçası isabet etmişti. Şanslıydı. Şarapnel tam göğüs cebindeki annesinin hediyesi, babasından armağan saati parçalamış ama sahibini korumuştu. Gazi yarbayın göğsünde sadece kan lekesi meydana gelmiş, o da umursamadan anne ve babasını hatırlayarak savaşa devam ediyordu.

Komutanının göğsüne şarapnel isabet ettiğini gören subay, "Efendim vuruldunuz" dedi. Mustafa Kemal hemen eliyle bu subayın ağzına kapattı:

– Sus... Yaralanmadım, bir şeyim yok, sadece sıyrık.

Genç yarbay parçalanan saatini bu subayına gösterdikten sonra askerlerine, "Ben size taarruzu değil, ölmeyi emrediyorum!" dedi:

– Çünkü biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde yerimize başka kuvvet ve komutanlar gelecek, o zaman savaşı kazanmış olacağız!

Gerçekten düşmanı durdurmuş, savaşı kazanmışlardı. Mustafa Kemal gibi askerleri de zafere sevinemiyor; ölülerini gömerken ağlıyorlardı. Şehitlerine Fatiha okuyor, yarası ağır gazilerini topluyorlardı. Güneşin altın ışıkları, altından daha parlak bir ışık, yarbayın saçlarına vururken, o, gözyaşları içinde 57. Alay'ın komutanını rahmetle andı ve askerleri ile birlikte Fatiha okuduktan sonra şunları söyledi:

– Arıburnu Zaferinin ilk metin taşı, Elli Yedinci. Alay'ın kalbi saf ve seçkin, din duygusu yüksek komutanı Kaymakam Şehit Hüseyin Avni Bey'i rahmetle anarım. Onun ve şehit askerlerinin ruhları şad olsun!

– Âmin.

Güneş batmak üzereydi. Hâlâ vücudunun bir organından kanlar sızan Mehmetçikler, yaralı ellerini açmışlar şehit olan arkadaşlarına Fatihalar gönderiyorlardı.

Yaralı, savaş yorgunu, elleri yüzleri barut, toprak ve is kokan Mehmetçikler kendi hallerini unutup soran gözlerle çevrelerine bakınıyor; birbirine "Yerköylü Ahmet nerde? Osmaniyeli Şahin de şehit mi? Çorumlu Hüseyin'i gördün mü?" diyerek bir gün önce beraber oldukları arkadaşlarını soruyor, yaralılar arasında aranıyorlardı. Kendi yarasını, acısını unutmuş erler, savaş alanında iniltiler duyuyor, oradan oraya koşup sıhhiyelere yardıma çalışıyordu.

Akşam güneşi batı ufkunda batarken, hâlâ oralardan top sesleri geliyordu. Talaslı Ali İngiliz gemilerinden atılan topların dövdüğü siperlere bakarak sövüyordu:

– Bu İngiliz gâvurunun inadı. Yenildiler. Şimdi de köpek gibi çeniliyorlar!

Nasıl bir Türk düşmanlığı idi ki İngiliz savaş bakanı: "Onlar insan değil tepelerine çivi de, gaz bombası da atabilirsiniz" demişti.

Türk askerleri yaralıları toplarken bu emre uyan bir İngiliz uçağı hem ateş hem kan kusuyor, tepeden kör atış yapıp uzaklaşıyordu.

Karanlık basarken Talaslı Ali, hâlâ Bolulu Ferhat'ı arıyordu. Aynı mangadaydılar. Hücum ederken yanı başındaydı ama şimdi yoktu. Paşası, karargâh binasını yapan bu marangoz arkadaşını sorarsa ne diyecekti? Sıhhiye erlerine sordu, Kızılay çadırlarını gezdi yoktu. Son çadır kapısından çıkarken sedyedeki bir erin eli uzandı. Onu yakaladı. Bu Kavalalı Sefer'di. Yanındaki hemşire "Kan kaybı var, doktora yetiştirmeliyiz" diyor, o, aldırmadan Ali'nin sorusuna cevap yetiştiriyordu:

"Ferhat'ı ön cephede gördüm, Elli Yedinci Alay'a yardıma gidiyorduk."

Ali, arkadaşının hâlâ kan sızan elini tuttu, sıktı; dışarı çıktı. Tekrar savaş alanına girdi. Ferhat'ı ölü veya diri bulacaktı. Karanlıkta darma duman olmuş tepeler, siperler arasında dolandı. İngilizlerin bulunduğu yere yaklaşırken bir subay önüne çıktı. "Gitme, düşman mevzii yakın, ateş ederler" dedi. Ali, duymadı. Gözleri gece karanlığında arkadaşını arıyordu. Toprak İngiliz ölüleri ile doluydu. Düşman, ölülerini bile alma cesaretini gösterememiş; bu işlerini sabaha bırakmışlardı. Ali, üst üste yığılmış cesetleri ittirdi. Sonunda bunların arasında bir Türk üniformalı askere rastladı. Hâlâ elinde süngü takılmış tüfeği vardı. Yüzükoyun yatıyordu. Çevirmesi güç oldu. Çünkü süngüsü bir Anzak ölüsünün karnına saplanmış, öyle kalmıştı. Çevirince bunun Ferhat olduğunu anladı. Sırtladı. Gözyaşları ile şehit naaşlarının olduğu yere götürdü. Acısı büyüktü, bu şehitle bir yıldır beraberdiler.

Komutanlarının karargâhını birlikte yapmışlardı. Akşamları Komutanına adaçayını Ferhat götürürdü. Şimdi görev ona düşüyordu. Kalktı, yavaş yavaş Mustafa Kemal'in karargâhına doğru yürüdü. Komutanları, kurmayları içeri girip çıkıyor; son durumlar hakkında raporlar veriyorlardı. Ali, yavaş yavaş yürüdü. Kapıyı itti. Bu kapı Ferhat'ın özene bezene keserle ardıcı yontarak yaptığı

bir kapıydı. Gıcırdayarak açıldı. Kapının sesi Mustafa Kemal'e ağıt gibi geldi. Gözlerini Ali Usta'ya dikti. Gaz lambası altında mavi gözleri buğuluydu:

– Ferhat da mı şehit oldu? dedi. Ali suskundu. Başını eğdi. Şehidin yaptığı masadan bardak ve çaydanlığı aldı çıktı.

Komşu çadırlardan dün neşeli türküler söyleyenlerin, şimdi Kur'an tilaveti geliyordu.

Albay Mustafa Kemal

Mustafa Kemal'in 25–26 Nisan'da başlayan çarpışmalardaki üstün fedakârlık ve başarılı saldırıları, düşmanı yıldırmış, İstanbul'u sevindirmişti. O artık Arıburnu ve Anafartalar komutanıydı.

Buralardaki muharebelerde de 100 bin askere komuta etmiş ve zaferler kazanmıştı. Enver Paşa, kendilerine I. Dünya Savaşı'nda ilk defa böyle bir zafer kazandıran arkadaşını kutlamaktan ve ödüllendirmekten kaçınamazdı. Albaylığa yükseldiğini bildiren yazı gönderdi:

"Yeni rütbenizi kutlarım. Bu yükselme görmekte olduğunuz büyük ve fedakârca hizmetlerinize karşılık bir ödül değil, ancak memlekete daha önemli ve ordumuza daha değerli hizmetler yapabilecek yere gelinmesi için lazım gelen aşamadır. İnşallah yakında bu gibi düzeyleri kazanmaya muvaffak ve büyük başarılara mahzar olursunuz.

Başkomutan vekili Harbiye Nazırı Enver."

Bu takdir eden sözler, onun yüzünde beliren acı ifadesini ve kederi silemiyordu.

***

13 Ağustos, kurban bayramının ilk günüydü. Mustafa Kemal önünden sırayla geçip elini öpen askerlerinin bayramını kutluyor, onlara şeker ikram ediyordu. Hepsi de binlerce arkadaşını vatan uğruna kurban vermenin burukluk ve üzüntüsü içindeydi.

Düşman Kocaçimen'e ulaşamamıştı. Bu, Mustafa Kemal'in ilk zaferiydi. Genelkurmay onu gümüş madalya ile taltif etti.

Esat Paşa, bu cesur albayına madalyayı takarken, Mustafa Kemal ufka bakıyor; orada annesinin sevgi dolu müşfik gözlerini görüyordu. Annesi onu bekliyordu. Ama 57. Alay'ın şehit subay ve askerlerinin yollarını bekleyen anneleri, oğullarını göremeyeceklerdi. Esat Paşa ona madalya takarken, Kemal, o anı heyecanla anlatıyordu:

– Siperler arasında sekiz metre vardı. Yani ölüm muhakkaktı. Düşmana saldıran öndeki askerimiz ölüyor; arkasındaki ikincisi öleceğini bilerek fütursuzca şehit olanın yerine geçiyordu.

Hepsi de öleceğini biliyor, korkmadan ileri atılıyorlardı. Okumayı bilenler ellerinde Kur'an, bilmeyenler Kelimei Şahadet çekerek cennete girmeye hazırlanıyorlardı. Bu, Türk'ün yüksek ruh kuvveti idi. Şayanı hayretti komutanım!

Mustafa Kemal sustu. Esat Paşa'nın elini öptü. Komutanı bu albayın ışıldayan mavi gözlerine baktı; seviniyor muydu, yeriniyor muydu anlayamadı; alnından öptü:

– Tebrik ederim Kemal Bey. Şayanı hayret şeyler anlattın. İşte savaşı kazandıran bu yüksek ruhtu. Allah sana da askerlerine de daha büyük zaferler kısmet etsin.

Esat Paşa gittikten sonra çadırına çekilen Kemal'in gözleri önü-

ne şehitler ve onların memleketlerinde bıraktıkları anneleri, babaları, kardeşleri, eşleri geldi. Bunu düşünmek onun zafer sevincini buruklaştırdı. Gönlü karardı, hüzünlendi. Odasında yapayalnız kaldığında Şevki Bey'in uşşak şarkısını mırıldanıyordu:

"Ruhum, emelim, kalbi nizarım[1] *zedelendi..."*

Gözlerinin önünde şehitler, kefensiz gömdüğü şehitler, gülümseyerek dolanıyordu.

***

25 Nisan'dan beri Mustafa Kemal cephe komutanıydı. 2 Mayıs saldırısından önce askerlerinin başında elinde tüfek, subaylarına ve askerlerine ileriyi gösteriyordu.

– Karşınızda bulunan düşman bir kişi kalıncaya kadar, hepimiz öleceksek de kesinlikle onları denize dökmek görevimiz olduğu vicdani kanısındayım. Balkan Savaşı'nın utancının tekrarını görmektense, burada ölmeyi istemeyecek bir tek kişinin içinizde bulunacağını asla kabul etmem. Eğer böyleleri olduğunu sanırsanız, onları derhal kendi ellerimizle kurşuna dizmeliyiz. Allah için, vatan için, millet için geride bıraktığınız anneler, babalar, kardeşler ve sevgilileriniz için hücum edin askerlerim.

Düşmana 200 metre yaklaşılmıştı. Tüfekler, toplar kan ve ateş kusuyor, Mehmetçikler saldırıyordu. Düşman siperlerine girdiler. Süngüyle, yumrukla vuruşuyorlardı. Düşman çekilip kaçmaya başlayıncaya kadar göğüs göğse savaş devam etti. Kaçan Anzak askerleri daha önce kazdıkları mevzilere saklanmışlardı. Mustafa Kemal emretti:

– Siper alın! Mevzi savaşı yapacağız. Hücumlar sessiz sedasız olacak. Süngü ile... Silah ve bomba düşman mevzisi ele geçirilince atılacak. Üstünüzde, çanta ve ağırlık taşımayacaksınız.

Tabur imamı, sen de cepheye geleceksin. Askerlerimize mo-

1. Kalb–i nizarım: Zayıf kalbim.

ral...

Onun ileri emri ile lağımlar patlatıldı. Düşman siperleri ele geçirildi. Kafa, kol, gövde, bacak Gelibolu topraklarına sahilden gelen toplarla savruluyor, Mehmetçik yılmıyordu.

Türk ordusu Lalababa'da çok şehit vermişti ama şehitlerin intikamını almıştı. Yorgun argın portatif karyolasına uzanmış olan Mustafa Kemal, o andan geçmişe dalıyordu. Manastır Lisesi'nden arkadaşı Kayılarlı Recep'in şehitliğini düşünürken, dışarıdan kulağına Rumelili bir askerin söylediği türkü geliyordu. Bu yanık sesli er de, o da kendisi gibi memleketinden ve sevdiklerinden ayrıydı:

– Manastır ortasında var bir havuz/ Aman havuz, canım havuz/ Manastır'ın kızları hepsinden yavuz...

O susuyor, başka bir askerin Anadolu havasını getiren sesi karanlığı deliyordu:

– Yanarım yanarım derdime yanarım/ Verseler sevdiğimi güler oynarım...

Bu yan çadırdaki asker ne kadar da neşeli söylüyordu. Herhalde onca şehidi, gaziyi gördükten haline şükrediyor, onun için coşuyor olmalıydı. O, askerlerine karşı da nazikti. Susun, biraz da ben söyleyeyim diyemezdi. Bu defa hemşerisini dinliyordu:

– Pencere açıldı Bilal oğlan, piştov patladı/ Varın bakın kanlı da Bilal yine kimi hakladı/ Allı yemeni Bilal oğlan, pullu yemeni/ Bir bahçeden bir bahçeye salla yemeni...

Çavuş, askeri uyarmış olmalıydı. Asker susmuştu. Bu Rumeli türküleri, bu sesler, üst üste göçlerin, hasretlerin içinde yetişmiş olanların hem yaşayışı hem mirasıydı. Balkan Savaşı faciası, hazmedilmemiş yenilginin acısı içinde türkülerle hatırlanıyordu. Gecenin karanlığında bu defa cırcır seslerini Mustafa Kemal'in tiz, büyüleyici, mahcup ve sevgiye muhtaç sesi yükseldi:

– Kaçma mecburundan ey ahu– i vahşi ülfet et,/ Gayrı bu biganelikten geç, vefayı avdet et...

Bu çelik bakışlı, sert yapılı subayın dertli sesi bestenigâr makamı kadar yumuşaktı:

– Gayrıdan bulmam teselli sevgilim,/ Sendedir divane gönlüm sendedir.

Odasındaki gaz lambasının fitilini yükseltti. Bir yabancıya değil, kendisine Rumeli havasını üfleyen bir Türk kızına Fikriye'ye mektup yazacaktı.

***

Türk tarafında ümit müjdeleyen hüzün ve acı varken; düşman tarafında ise bozgun havası ve büyük bir karamsarlık vardı. İtilaf Kuvvetlerinin Başkomutanı Ian Hamilton, Queen Elizabeth gemisinde karargâh kurmuştu. Koltuğunda kara kara düşünüp piposunu tüttürürken nöbetçi subayı içeri girdi:

– Sir Ian! Sir Ian!

– Ne var?

– Komutanlar sizi istiyor, mutlaka gelmenizi bekliyorlar.

Yerinden zorla kalkan general, ekşimiş suratıyla komutanlarının beklediği salona geçti. Komutanların hepsi bir şey söylüyor, sözler uğultu halinde kulağına dökülüyordu:

– General Birdwood, gemiye bin, kıyıyı terk et.

Donanma Kuvvetleri Komutanı bu söze karşılık veremiyor, kara generallerine kızıyor:

– Siz de siper kazın. Orada kalın. Kaçmayın.

– Mustafa Kemal, bir taburla siper kazdı. Bizim ise 15 bin siper kazanımız var.

– Tabii arkanızda da benim gemilerimden atılan top desteği.

– Kemal'in bu desteği de yok.

– Kuvvetlerimiz onların iki misli.

– Ama dayanıyorlar. Türklerin birinci siperi kurtulamayacağını

biliyor; dayanıyor, ölüyor, düşüyor ama ikinci siperdekiler onların yerine geçiyor.

– Kıskanılacak uyum ve kadere teslim oluşları var.

Hepsini dinleyen Ian Hamilton elini kaldırdı, komutanlarına öfkeliydi. Ama daha çok elinde tuttuğu kitaba kızıyordu:

– Şu kitap var ya, onların Kur'anı. Hepsi bunun için savaşıyor. Bunu yok etmedikçe Türkleri yenemeyeceğiz.

***

Gece karanlığında odasına çekilen Mustafa Kemal, ferah ve rahat bir ruh haliyle subaylarını toplamış, onlarla konuşuyordu. Uzaklardan bir Rumeli Türküsü bir Anadolu koşması sesine, daha yakınlardan bir Kur'an tilaveti katılıyordu. Kulakları onlarda olan Mustafa Kemal genç subaylarına teşekkür ettikten sonra ellerini açtı:

– Allaha şükür, ilk zaferimizi kazandık. Şehitler pahasına, koskoca 57. Alay'ın hepsinin şehit olması pahasına. Allah hepsine rahmet eylesin. Bu kahramanlara gıpta etmemek, kıskanmamak kadere teslim oluşlarını ve güçlü inançlarını takdir etmemek mümkün değil. Onlar, şehitlerimiz, önlerinde öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor, hiç ufak bir çekinme bile göstermeden atılıyor; okumak bilenler ellerinde Kur'an'la cennete girmeye hazırlanıyor; bilmeyenler Kelime– i Şahadet çekerek düşmana doğru yürüyorlar! Bu Türk askerindeki ruh kuvveti, kutlanmaya değer olduğu kadar şaşırtıcıdır. Çanakkale Savaşı'nı kazanacağız arkadaşlar. Bu savaşı kazandıracak Türk askerindeki bu yüksek ruhtur. Askerlerimi saldırırken gördüm. Siperlerden fırlarken gördüm.

Düşmanın top güllesiyle öldükleri halde, lağımdan dirilmiş gibi canlı, düşmanın üstüne doğru atılanlar bile vardı.

Mustafa Kemal, genç subaylarına yarın ne yapacaklarını, düşmanı nasıl denize dökeceklerini anlatıyordu. Onların bir iki gün-

lük zaferi diğer cephelerdeki subayları tarafından da duyulup takdir edilmiş ve komutanını merak ederek ziyaret edenler oluyordu. Bunlardan biri de Çamlıbel'de görev yapan Yüzbaşı Tevfik Bey'di. Yüksek kişilik ve askeri yeteneğini takdir ettiği albayla tanışmak için gelmişti. Kapıdaki emireri, subayları ile konuşan komutanına yaklaştı, fısıldadı.

– Efendim, Çamlıbel'den gelmiş bir yüzbaşı sizinle görüşmek istiyor.

Mustafa Kemal, odasında kendisini dinleyen subaylara baktı:

– Birliklerinizin başına dönün, askerlerinizle beraber yiyin, için konuşun, türkü söyleyin.

Onlar çıkarken, kurmay subayı İzzettin Bey'in kalmasını işaret etti. Misafir yüzbaşı içeri girip selam çaktı. Koşup Mustafa Kemal'in elini öpmek istedi, izin vermedi:

– Yüzbaşı Tevfik, saygılarını sunmaya geldi komutanım.

– Buyurun oturun Yüzbaşı.

Misafir heyecanlıydı. Kendisini zafer kazanmış bir paşanın karşısındaymış gibi heyecanlı hissediyordu. Onun son savaşlardaki olanları anlatışını dinlerken gözleri ile tuğla ve kerpiçten yapılmış kulübemsi odaları inceliyordu. Hiçbir komutan Mustafa Kemal gibi rahat yaşama ve çalışma imkânı hazırlayamazdı. Basit inşaat malzemeleri ile bütün gereksinmelerini yerine getirmişti. İki gözlü ahşap kulübesindeki yatak odasında seyyar karyola, portatif masa, iskemleler, tertemiz çarşaflar. Çalışma odası daha geniş çeydi. Büyük ve geniş tahta masanın üzerinde cephenin tamamını gösteren büyük bir harita yer alıyordu. Yanı başındaki sandalyede raporlar vardı.

Mustafa Kemal, genç misafirinin gözlerinin içine bakarak anlatmaya devam etti:

– Düşmanı durdurduk. Çıkarma yaptıkları yere mıhlanıp kaldılar. Şimdi görevimiz onları denize dökmek. Ama Liman von Sanders'le çekişmekteyim. Savaşın başından beri benim fikirleri-

me karşı. Dediklerim birer birer çıkınca kuduruyor, kıskanıyor. Ama sadece bizi değil, Almanya'yı düşünüyor. Yani savaşı uzatmayı. İngiliz güçlerinin buraya yığılıp başka yere gitmemesini düşünüyor. "Benim cephemdeki bütün komutayı bana verin" dedim. Güldü. "Çok olmaz mı?" dedi. Sesindeki Alman alayını sezmiştim, ben de, "Olmaz, az bile gelir" dedim. Allah'tan şimdi Esat Paşa'ya bağlıyım. O istediğim gibi hareket etmeme izin verdi.

Yüzbaşı Tevfik, Çanakkale üzerine yağan tonlarca bombadan, hastaneleri bile uçaklarla bombaladıklarından karamsar bir ifade ile söz edip, "Albayım, üç yüz bin asker yığmışlar. Hâlâ Mısır'dan Anzak, Hintli, Gurkha, Senegalli asker getiriyorlarmış.

– Yüzbaşım, savaşı asker değil komutan kazanır. Onlar yanlış bir strateji uyguluyorlar.

Kalabalık kuvvetlerle, uçaklarla, ateş kusan toplarla, zırhlı gemilerle Çanakkale'nin geçilemeyeceğini gösterdik, daha da göstereceğiz.

Genç yüzbaşı hala endişeliydi:

– Nasıl Albayım?

– Siper savaşı ile. Siper savaşımızın sonu hücum olacak ve düşmanı denize döküp mahvedeceğiz.

Başka birlikten merak ve takdir ederek gelip büyük bir zafer kazanan ve hemen yarbaylıktan

albaylığa yükseltilen bu değerli komutanı görmenin kıvancıyla Yüzbaşı selam çakıp giderken haberleşme eri, Mustafa Kemal'e bir telgraf getirdi. İngilizceydi. Tıbbiye öğrencisi çavuşu tercüme etmişti. Anzaklar bu telgrafı, İngiliz Donanma Komutanı'na çekiyordu; ele geçen düşmana ait telgraftan Anzakların çaresizlik içinde bulunduğu anlaşılıyordu:

"Acele yardıma ihtiyacımız var. Destek gönderin!"

***

Ağustos ayının ortasıydı. Gece karanlığını cırcır sesleri deliyordu. Anafartalar'ın gerisindeki düşman gündüz yaptıkları savaşın yorgunluğu ve yıpranmışlığı ile siperlerine çekilmişti. Mustafa Kemal'e Yarbay Halil Bey'in şehit olması çok dokunmuştu. İntikamını alacaktı, önce subaylarını çağırdı, talimat verdi, sonra askerlerinin önüne geçti:

– Askerlerim, dedi. Düşmanı bu gece yenmek zorundayız. Bunu başaracağınızdan hiç şüphem yok. Önce ben ileri gideceğim. Yavaş ve sessiz olun. Ben kırbacımı kaldırıp işaret verdim mi ileri atılıp düşman siperlerine girecek ve onları mahvedeceksiniz.

Arkasından gelen askerleri onun işareti ile birden fırlamışlar düşman siperlerine girmişlerdi. Kimi süngü ile kimi elleriyle uykulu ve şaşkın durumdaki düşman askerlerini temizliyorlardı.

Uzak bir Türk köyünden horoz sesleri gelirken Mehmetçikler görevini yapmanın huzuru ile çamlıktaki çadırlarına dönüyorlardı. Subaylar, birer nöbetçi koyup diğer askerlerine dinlenme verdi.

Mustafa Kemal, Kemalyeri'ndeki çadırına çekilmiş portatif karyolasına uzanmıştı.

Gözlerinden uyku akmasına rağmen uyuyamıyordu. Ölenler, öldürülenler gözlerinin önünden gitmiyordu. Bu İngiliz'in, Fransız'ın vatanımızda ne işi vardı. Emperyalizm kana doymuyordu.

Dalar gibi oldu. Ama bu sefer de leylek takırtıları ve arı vızıltıları kulaklarını okşadı. Kalktı, sigarasını yaktı. Alçıtepe, Kirtetepe savaşlarında gördüğü feci manzaralar gözlerinin önüne geldi. Düşmanın sahilden ve mevzilerinden attığı toplarla önlerindeki toprak bir fıskiye gibi yerden fışkırıp canını aldığı Mehmetçikleri örtüyordu. Tam uykuya dalacakken bu defa da ilerdeki asker çadırlarından kaval ve saz eşliğinde okunan marşın içini yakan sözleri geldi kulaklarına:

– Annem beni yetiştirdi, bu ellere yolladı./ Al sancağı teslim etti, Allah'a ısmarladı./ Boş oturma, çalış, dedi, hizmet eyle vatana/ Sütüm sana helal olmaz, saldırmazsan düşmana...

Uzaklardaki anneler, gece gündüz savaşan Mehmetçiklerden şehit olanlara da, sağ kalan gazilere de dualarını gönderirken sütlerini helal ediyorlardı.

Anafartalar Kahramanı

Zübeyde Hanım, Akbıyık'ta Vasfiye Hanım'ın misafiriydi. Akrabaydılar ama ev ev üstüne de uzun zaman kalınmazdı ki. Oğlu bu kadar mı düşüncesizdi? Taa Selanik'ten aldırmış, getirtmiş, burunları kanamadan İstanbul'a yerleştirilmelerini sağlamıştı. Ama kendisi yoktu, neredeydi? Nasıl bir savaştı bu? Bir gün bir saat olsun ayrılamaz mıydı askeri birliğinden? Annesi canı gibi sevdiği memleketini terk edip oğulcuğunu görmek için gelmişti. Yoksa bu kıtlık içindeki İstanbul'da ne işi vardı? Gerçi sattığı evin parası koynundaki kesesinde duruyor; geçim sıkıntısı çekmiyordu ama Akbıyık'taki bu iki katlı daracık eve altı–yedi nüfus nasıl sığardı? Kendisini trenle getiren Necati Bey, "Ben size kiralık ev de bulurum demiş" sırra kadem basmış; bir daha gelmemişti. Belli ki, o da cepheye gitmişti. Savaş o kadar şiddetli ise, oğlu ne haldeydi?

Selanik'te Rum gazetelerinden, Hafize Nine'nin ağzından haber alırlarken, şimdi Türkçe gazeteleri takip ediyorlardı. Buna da şükürdü Müslüman memleketindeydiler ve artık çevrelerinde hep

Türkçe konuşuluyordu. Türkçe yazılıyordu. İşte Makbule Sultanahmet'e inmiş bir gazete alıp gelmişti.

Evde erkek yoktu, bütün hanımlar gazeteyi kapıp okumaya başlayan Fikriye'nin etrafını almışlardı:

– Tanin,10 Mayıs 1915: Anzaklar püskürtüldü. Kanlısırt ve Cesarettepe'de savaş sürüyor.

Fikriye'nin İstanbul şivesi ile kendisinin sesini öne çıkaran okuyuşu, Makbule'nin sinirini bozarken; Zübeyde Hanım haber başlığındaki "Kanlı" kelimesine, "cesaret"e takılıyor, savaşın güçlüğünü düşünüyordu. Ama Fikriye'nin cilveli sesindeki oğluna ait haber gözlerini yaşarttı:

– Conkbayırı'nda genç bir kurmay subay, Yarbay Mustafa Kemal düşmanı durdurdu.

Gümüş ve altın madalyalarla ödüllendirilerek rütbesi albaylığa yükseltildi."

Makbule, gazeteyi Fikriye'nin elinden aldı, ağabeyine ait haberi kendi okumak istiyordu. Bütün gözler gazetede kulaklar okuyandaydı. Artık Mustafa Kemal aralarında gibiydi. Bu sevinç ve mutluluk yumağına katılıyordu. Makbule devam etti:

– Çanakkale zaferini duyurmak, kahramanlarımızı kutlamak için ziyaretler yapılacak. Enver Paşa, Şehzade Ömer Faruk Efendi, Hüseyin Cahit, Ali Ekrem, Hamdullah Suphi, Ömer Seyfettin, Mehmet Emin gibi subay ve gazeteciler savaşan subaylarımızı, askerlerimizi ziyaret edip onların moralini yükseltecekler.

Ayrılıkları dördüncü yılına basıyordu. Hasret sıcak bir buğu olmuş Zübeyde Hanım'ı tıknefes bırakıyordu. Derin bir soluk aldı:

– Ben de, ben de gideceğim! Çakır'ımı göreceğim. Rüyalarım çıkar oldu. Rüyamda babasının saatini gördüm. Mustafa hatıra saati kaybetmiş. Bu ikinci kaybedişi. Aranırken, uyandım.

Vasfiye Hanım hepsinden soğukkanlıydı. O da akrabası gibi duldu, üstelik oğlunu Balkan Harbi'nde kaybetmenin acısı hâlâ

sürüyordu:

– Hayırdır inşallah Zübeyde Hanım, hayırdır, derken Fikriye, Zübeyde Hanım'ın kararını destekliyordu:

– Zübeyde Teyzemle beraber gideriz.

– Savaş alanına kadınları almazlar! Bak hep erkek gazeteciler gidiyor.

– Öyleyse mektup yazalım.

Fikriye, Zübeyde Hanım'dan da, Makbule'den de önce Mustafa Kemal'le mektuplaşmaya başlamıştı. Güzel kız hepsinden gizli gizli okuduğu cevap mektuplarındaki Mustafa Kemal yazılarına ince dudağını sürüyor tekrar tekrar okuyordu:

– Fikriye, zaferi Mehmetçik kazanmıştır. Mehmet Çavuşlar, Ahmet Çavuşlar ve nihayet son zaferi de Mehmetçikler kazanacak.

Güzel kız, bu mektupları sevdiği erkeğin annesinden bile kıskanıyordu.

***

Mustafa Kemal, siper savaşlarının en yorgun geçen günlerinin sonunda odasına çekiliyor; İstanbul'dan gelen mektupları okuyordu. Fikriye de, Madam Corinne de mektup yazıyordu. Annesine avunma mektupları mı yazsın, yoksa onların sorularına mı cevap versin bilemiyordu. Bu duraksama içinde kâğıdı kalemi bırakıp o gün olanları düşündü.

Ian Hamilton, Conkbayırı'nın kesinlikle alınmasını emretmiş; 300 Rum gönüllü ile birlikte 11 Rum kılavuz, gizlice bildikleri keçiyollarından sızmaya çalışmışlar, Kemal'in askerleri tarafından durdurulmuşlardı.

İngilizlerin daha büyük bir saldırıya geçeceğini duyan Sanders pirelenmiş, Binbaşı Rayman'ı göndermiş, Albay Fevzi'ye gece harekâtı emri vermişti. Fevzi, "asker zayiatı çok olur" diyerek Alman komutanın bu emrini kabul etmeyip istifa etmişti.

1 Haziran 1915'te Mustafa Kemal albaylığa yükseldi. Fevzi Bey'in yerine 8 Ağustos 1915'te Mustafa Kemal Anafartalar Grup Komutanlığı'na getirildi. Ama Mustafa Kemal'in Liman Paşa'dan bir isteği daha vardı. Anafartalar Komutanlığı yanında bölgedeki bütün kuvvetlerin emrine verilmesi... İki gün önce İngilizlerin Arıburnu ve Anafartalar'a çıkarma yaptığı haberini almıştı. Gayesi düşmanı ilk atılımda denize dökmek, Çanakkale'yi düşmandan temizlemekti. 10 Ağustos'taki zaferi ile gümüş madalyaya layık görülmüştü.15 Ağustos 1915'te Kireçtepe'ye güçlerini yığarak İngiliz ve Anzak askerlerine saldırmış, onları sahile kadar çekilmek zorunda bırakmıştı. 19 Ağustos'ta bu başarıları Babıali'den ses getirmiş, Sultan Reşat ona Altın Liyakat Madalyası verirken Almanlar da Gümüş Hıristiyan Madalyası ile şereflendirmişlerdi. Alman İmparatoru ona 2. ve 1. dereceden Demirhaç Madalyaları göndermişti. İngilizlere ve Anzaklara büyük kayıplar verdirip onları yenen Mustafa Kemal artık "Anafartalar Komutanı ve Kahramanı" olarak tanınıyordu. Dünya, koskoca İngiliz ve Fransız imparatorluklarını durdurmuş, yenmiş bir Mustafa Kemal'den söz ederken, o, alçakgönüllü ahşap odasında tekrar kâğıdı kalemi aldı, önce Fransızca yazacaktı:

"Madam Corinne,

Arıburnu'nda İngilizleri yendik. Düşman ezildi. Kaçabilenler kıyıya sığındı. Çünkü oradan bizim cephelerimize kan gibi ateş kusan gemileri vardı. Onları da yeneceğiz. Tamamıyla yurdumuzdan düşmanı attığımızı göreceksiniz.

Gece gündüz her gün çeşitli toplardan atılan şarapneller ve diğer mermiler başımızın üstünde patlıyor. Mermiler hem karadan hem denizden hem uçaklarla havadan geliyor; cephe ateş ve kurşun cehennemi gibi. Mehmetçik çok dayanıklı.

Kabatepe, Kanlısırt ve Ağıldere'deki savaşan askerlerimin yanından geliyorum. Gece gündüz, her gün çeşitli toplardan atılan şara-

pneller ve diğer mermiler başlarımızın üstünde patlıyor. Kurşunlar vızıldıyor ve bomba gürültüleri toplarınkine karışıyor. Gerçekten bir cehennem hayatı yaşıyoruz. Çok şükür askerlerim pek cesur ve düşmandan daha dayanıklılar.

Bundan başka İslami inançları, çok defa ölüme sevk eden emirlerimi yerine getirmelerini kolaylaştırıyor. Her gün yüzlerce şehit veriyoruz. Size kardeşinize saygı ve selamlar.

Anafartalar Komutanı Mustafa Kemal."

Başka bir Fransızca mektubunda savaşın bütün safhalarını anlatıyordu:

"Madam Corinne,

Düşmanı Anafartalar'da da yendim. Askerleri kaçıyor, İngiliz generalleri nerede? Neredeyse bunlara bana zafer kazandırdıkları için teşekkür edeceğim.

Arıburnu Zaferi, Birinci Anafarta Zaferi, Conkbayırı Zaferi, İkinci Anafarta Zaferi. Hep ben kazanıyorum sanma, Mehmetçik yeniyor düşmanları, ben de ya önlerinde, ya arkalarındayım.

Ama benin bu kazandığım zaferler Enver Paşa'yı da, Alman Liman von Sanders'i de kıskandırmış olmalı. İkisi de bana soğuk. Takdir ediyorlar, itiraf edemiyorlar. Son olarak Enver Paşa cepheye gelmiş, herkesi ziyaret etmiş, bana uğramadı. Hatasını anlamış olmalı ki haber göndermiş. 'Kusura bakma Kemal Bey, acele döndüm, vaktim yoktu. Ziyaret edemedim' diyor.

19 Mayıs 1915'teki gece saldırımızda düşmanın kaçacağı delik kalmadı. Siperlerini ele geçirdik. Kurtulanları pek az. Bu başarım üzerine 1 Haziran 1915'te beni albaylığa yükselttiler. Rütbeler gözümde değil, vatanıma hizmet için savaşıyorum. Ama bazı birliklerimizin başında Alman subayı olmasını istemiyorum. Sanders ise Almanları tayin ediyor. Onlar araziyi bilmiyor, Mehmetçiği

tanımıyorlar.

Başından beri Liman Paşa ile ayrı fikirlerdeyiz. O Almanya'yı düşünüyor, ben Türkiye'yi. Hem düşmanın yapacağı çıkarma yerinde, hem de savunmayı kabul yerinde onunla anlaşamadık. Benim dediğim çıktı. Liman Paşa düşmanı Bolayır'a bekliyordu. Amacı savunmadan çok düşman askerlerini Türk topraklarına çekerek Alman Ordusu ve toprakları üzerindeki İngiliz, Fransız hücumunu ve yükünü azaltmak. Anladım. Yüzüne vurdum. Tınmadı. Kuvvetleri parça parça dağıttı. Yedekleri geç savaşa sürdü. Ne Avusturya ne Almanya istediğimiz yardımı yaptı, bizi yalnız bıraktılar. Topçu cephanemiz azdı. Buna rağmen kazandık. Ben daha fazla bu yaşlı generalin emrinde çalışamayacağımı, istifa edeceğimi bildirdim. Zaten sağlığım da bozuldu."

***

Mustafa Kemal'in kurmay subayı Müfit Bey, üzüntülü bir yüzle içeri girdi. O, her zaman iyi haberler getirirdi.

– Hayrola Müfit.

– Komutanım, diğer cephelerden kötü haberler aldım.

– Nedir?

– Gerileme yok ama çok şehit vermişiz. Birçok Mehmetçik yanında pek değerli subaylarımız da şehit. Fevzi Çakmak'ın kardeşi Yüzbaşı Nazif, Albay Kadri Bey'in kardeşi Teğmen Tahsin, Fahrettin Bey'in kayınbiraderi Üsteğmen Rafet beyler, hep şehit.

– Allah rahmet eylesin.

– Bugün bizim saldırımızda kaç şehit verdik?

– Yirmi beş ama ele geçirdiğimiz siperlerde gördüğümüze, esir aldığımız subayların söylediğine göre düşmanın kayıpları iki yüz elli imiş.

– Kaç yaralımız var, durumları nasıl?

– On beş, ama durumları iyi. İkisi ağır yaralıydı, Eceabat'a has-

taneye gönderdim.

Onlar konuşurken emireri içeri girdi:

– Komutanım İstanbul'dan gazeteciler gelmiş, sizi görmek istiyorlar.

Mustafa Kemal dışarı çıktı, hepsini de güler yüzle karşıladı. Hamdullah Suphi'yi, Ali Canip'i, Mehmet Emin'i Selanik günlerinden tanıyordu.

Ayrı ayrı tokalaşıp önlerine düştü, cepheyi gezdirirken bilgi vermeye başladı:

– Askerlerim düşmanı yeneceğine söz vermişti, yendik. İngiliz ve Fransız'ın Çanakkale'den geçmesine izin vermedik. İngilizlerin hesabı yanlıştı. Sadece Alman komutan Sanders'i yanıltarak zaman kazandılar. Şimdi kaçmaya çalışıyorlar. Ve çok sinsiler. Gizlice, sessizlikte taksit taksit kaçıyorlar. Ben farkındayım. Sanders farkına varmadı. "Hemen hücum edip denize dökelim" dedim. Dinlemedi. Arkadaşlar, burada Balkan Savaşı'nın utancını sildik. Vatan kurtuldu. Geleceğe ait maneviyatımız güçlendi.

Gazeteciler düşman siperlerine epey yaklaşmışlar ve çekine çekine gidiyorlardı. Aniden tüfekler patladı. Misafirler panikle yere yatarken Mustafa Kemal istifini bozmamıştı:

– Bunlar zaman ayarlı insansız tüfekler. İngiliz aklı. Karavana atışla bizi korkutacaklar. Ama aldanmadık o siperleri de temizledik. Bu patlayan birkaçı unutulanlar.

Gazetecilerden biri sordu:

– Mustafa Kemal Bey, sizi bu savaşlarda en çok üzen nedir?

Anafartalar ve Arıburnu Grup Komutanı başını iki yana salladı, sanki gök gibi mavi gözlerinden yağmur yağacaktı, nemliydi. Üzüntülü bakışları ile Gelibolu ufkunu taradı, bu bakışlarda üzülecek, acınacak çok şey var demek istiyordu. Bir süre sustuktan sonra, "Almanlar ve Elli Yedinci Alay Komutanımız Albay Hüseyin Avni Bey'in bütün askerleri ile şehit oluşu" dedi.

***

Mustafa Kemal, son savaşlar sırasında geceleyin siperler arasında dolaşmış, askerlerine güç vermişti. Karargâhına yayan gidip gelmiş, terlemiş ve üşütmüştü. Gece sıtma tuttu. Ateşi yükseldi. Yorganına sarılıp yatarken Yüzbaşı İzzettin Bey ona kinin verdi. Top sesleri, tüfek takırtıları geliyordu. Kulakları cephede kendisi yataktaydı. Böbreğinde de bir sancı hissetmişti. Gece denetlemelerinde üşütmüştü. Kavalalı hemşerisi er Sefer ona ıhlamur kaynattı. Gece derin bir uykuya daldı. Terin suyun içinde uyandı. Dışarı koyu karanlık olduğu halde zaman zaman düşman bombardımanı ile şimşek çakmış veya yıldırım düşmüş gibi bir iki dakika aydınlanıyordu. Kurmay subayı askerlerinin başındaydı. Buna rağmen o rahat değildi. Sefer'e içtiği ıhlamur bardağını uzattı. Yatağından doğruldu.

Sefer, "Aman komutanım" dedi "Hastasınız, ateşiniz var."

Mustafa Kemal, Sefer'i dinlemedi, kalktı. Giyindi. Askerlerinin başına gitti. Yüzbaşı İzzettin tekmil veriyordu:

– Komutanım; hepsinden haber aldım. Sarıbayır, Kocaçimen, Conkbayırı, Kireçtepe, Anafartalar hepsi bizim denetimizde. Siperler arasında artık sekiz metre yok. Düşmanların çoğu kaçtı, sahile yığıldı.

Mustafa Kemal hemen atına atladı, cepheyi gezdi. Sabah erkenden düşmana hücum edip onları denize dökmeli, kaçmalarına olanak vermemeliydi. Liman von Sanders'e telgraf çekip "Tekmil Hücum" için emir istedi. Gelen cevap ret oldu. Üzüldü. Oturdu. Enver Paşa'ya şu dilekçeyi yazdı:

"21 Ağustos 1915. Düşman kaçıyordu. Denize dökmek istedim. Alman komutan Liman von Sanders izin vermedi. Grup Komutanlığı'ndan istifamın kabulünü arz ediyorum. Mustafa Kemal."

Sanki Enver Paşa'nın da isteği buydu. Grup Komutanlığı'na hemen Fevzi Çakmak'ı gönderdi. 27 Kasım 1915'te, Mustafa Kemal, sevdiği, saydığı bu hocasına askeri birliğini devredip olanı biteni anlattı. Üzüntülü ve hasta idi. Albay Fevzi, onun solmuş yüzüne, zayıf çıkık elmacık kemiklerine baktı: "Çok bile dayanmışsın Kemal Bey. Hastasın. Hemen İstanbul'a tedaviye gitmelisin" dedi. Kemal hasta halinde zaferinin nimetini görmek istiyordu. Kurmayına esir düşman subay ve askerlerinden birkaçını getirmesini söyledi. Esir alınan İngiliz askerlerinin morali bozuktu. Hasta halinde Mustafa Kemal, onları Albay Fevzi ile sorguladı. Hepsi de yenildiklerini kabul ediyor, komutanlarının yakında Çanakkale'yi terk edeceğini söylüyorlardı.

Mustafa Kemal'in içi rahatlamıştı. Birliğini sevdiği bir arkadaşına, hocasına devretmiş, düşmanı da Çanakkale'yi terke mecbur etmişti. Şimdi gönül huzuru ile İstanbul'a, annesinin yanına dönebilirdi. Ama hasta ve halsizdi. Albay Fevzi geldiği eski otomobili ona verdi. İki arkadaş öpüşüp ayrıldıktan hemen sonra Albay Fevzi arkadaşı adına Başkomutan Vekilliğine bir dilekçe yazıp Albay Mustafa Kemal'in hastalığı sebebiyle dilekçesinin "hava değişimi"ne çevrilmesini istedi.

***

Zübeyde Hanım, Akbıyık'taki Vasfiye Hanım'ın evinde diken üstünde kalır gibiydi. Oğlunun hasretine bir de bu misafir kalma ağırlığı ve minneti eklenmişti. Kiralık ev bakmış, uygun bir yer de bulamamıştı. Sultanahmet'e, Babıali'ye, Beyazıt'a yakın bu ev, günübirlik haberler almak için iyiydi ama dardı. Arada Fikriye'nin ağabeyi olan Teğmen Ali Enver de gelince hepten rahatsız oluyordu. Hele arada Ali Enver, kardeşi Fikriye'yi görsünler diye arkadaşlarını getirmiyor mu, Makbule küpe biniyordu. Çünkü kız büyümüş, hali hareketi ile bir koca beklediğini belli ediyordu. Fikriye ise ağabeyinin arkadaşlarının tanıştırılmasına, oralı bile

olmuyor, ilgilenmiyordu. O, arada "Mustafa Ağabeyime mektup yazdım" dedikçe, Zübeyde Hanım işkilleniyor, Makbule ise, ona nispet edercesine Ali Enver'den söz ediyordu.

Bu konuşmalara Vasfiye Hanım memnun olmasına rağmen Zübeyde Hanım, kıskançlık belirtisi gösteriyor; Fikriye'ye "Mektupları kendi adına yazma. Benim adıma yaz" diyordu.

Zaman zaman kendisine değil de, daha sık oğlundan Fikriye'ye mektuplar geldiğini hisseder olmuştu. Ondan olanı biteni de saklıyorlardı.

Ayrılıkları dört yılı geçmişti. Savaş bitmiyor, oğlu bir türlü gelmiyordu. Gazetelerde çakırının düşmanı yendiğini, albay olduğunu, madalyalar aldığını okumak ona teselli vermiyordu artık. İçinde bir acı vardı. "Keşke oğlu da şu Ali Enver gibi, pısırık bir subay olsaydı da İstanbul'da, küçük rütbede kalsaydı" diye düşünüyordu.

Bunu ima edince de, Vasfiye Hanım bozuluyor; ev içinde somurtuyordu. Ama Zübeyde Hanım mihnet altında kalacak insan değildi. Pazar masrafını gördüğü gibi, sırayla mutfaktaki yemek yapmayı ve bulaşık yıkamayı da üzerine almıştı. Bir gün yemeği o yapacak, bir gün de kızı Makbule bulaşıkları yıkayacaktı. Rumeli'den gelmiş olan Rukiye de onlara yardım ediyordu. Ama Fikriye'nin burnu havalardaydı. Bir müzik dersi almaya gidiyor, bir Beyoğlu'ndaki Levantenlerin sergilerine uğruyor, çok değişik haberler getiriyordu. O gün içeri girip feracesini çözer çözmez, annesinden önce Zübeyde Hanım'a sarıldı, öptü:

– Teyze müjde, dedi. İngilizler Boğaz'dan çekiliyormuş, savaş bitiyormuş.

– Sahi mi! Sahi mi? Kimden duydun? Doğru mu? Mustafa'm gelecek mi?

– Ali Enver Ağabeyimin bir arkadaşına rastladım, o dedi. İngilizler pes etmiş. Askerlerini çekiyormuş.

Vasfiye Hanım kızına bir yabancı ile konuştuğu için kızdığını

belli etti.

– Kimmiş o ağabeyinin arkadaşı da?

– Veli Bey, teğmen o, dedi. Ağabeyim Selimiye kışlasında talim yaptırıyormuş. O izinli şehre inmiş. Haberleri komutanlarından duymuş.

Zübeyde Hanım, ev sahibinin yüzüne anlamlı anlamlı bakıp, "Ali Enver de gelmez. Başka zaman olsa her hafta gelir. Şimdi çıkıp gelmez. Asıl ondan haberi almamız lazım. Doğru mu savaşın bittiği?

Makbule daha soğukkanlıydı. Gazeteleri de takip ediyordu:

– Anne İngilizler Çanakkale'den çekildi diye savaş bitmez ya.

– Kızım oradan çekilirlerse ağabeyin gelmez mi? Hem gazeteler düşmanın yenildiğini yazmıyor mu?

– Çanakkale'de yenilmişler ama savaş başka yerlerde. Diğer cephelerde devam ediyor.

– Oğulcuğumu yine, hemen oralara mı gönderecekler? Gelsin artık. Hasret giderelim yine gitsin.

Birden bire Zübeyde Hanım ağlamaya başladı:

– Ne çileli başım varmış. Dört yıl oldu Vasfiye Hanım oğlumu görmeyeli dört yıl oldu! Bizi buraya aldırdı, bir defacık izin alıp gelemedi. Selanik'i, memleketimi onun için bıraktım geldim. İki buçuk yıl memlekette, bir buçuk yıldır da burada gözüm yollarda.

– Üzülme Zübeyde Hanım, gelir inşallah. Savaş bittiğine göre gelir.

– Sen talihlisin, akıllı oğlun var. İstemez yükselmek. Kafa tutmaz benim Çakır'ım gibi herkese, komutanlarına! Okuldan beri böyle. Yine komutanlarıyla çekişti ise, salarlar mı onu?

Fikriye, "Kemal ağabey"ini hep korurdu, annesinin sözü de olsa ona dokunmuştu:

– Teyze ma! Kemal ağabeyim daha akıllı! Hem albay oldu, hem birçok madalya aldı. Enver ağabeyimse hâlâ teğmen.

Vasfiye Hanım üşütmüş, günlerdir öksürüyordu; yine bu nöbete tutuldu, kızı koşturup su getirdi, bir yudum alan kadıncağız kıpkırmızı olmuş yüzü ile öfkesini belli etti.

– Ağabeyini kötüleyeceğine evin işlerine bak. Oda buz gibi oldu, bak soba geçiyor. Odun at.

Evin içindeki kadınların en sessizi rahmetli Hamide'nin kızı Rukiye idi; sessiz sessiz oturduğu sedirden kalktı, odunluğa koştu:

– Ben sobayı yakarım yenge, sen otur, dinlen...

Aslında Vasfiye Hanım kadar ondan daha yaşlı olan Zübeyde Hanım da, koca kış boyunca birkaç defa hastalanmış; oğluna kavuşma ümidi ile ayakta kalmıştı. İpek mendiliyle burnunu sildi:

– Daha Aralıktayız, önümüze daha soğuk kışlar var. Vasfiye Hanım İstanbul da Selanik gibi çok kar yağar mı?

– Yağar ama tutmaz.

Fikriye annesi ile aynı fikirde değildi:

– Anne nasıl tutmaz, bir defasında Divanyolu'na kardan çıkamaz olmadık mı?

– Yağar geçer, sen merak etme Zübeyde Hanım. Sobamızı yakar oturuz.

– Abe kızım size çok ağırlık olduk. Gelse Mustafa'm da bize bir ev tutsa da, siz de biz de rahata kavuşsak. Ev ev üstünde olmuyor.

Annesinden önce Fikriye cevap verdi.

– İnşallah gelir. Ama biz sizden şikâyetçi değiliz. İstediğiniz kadar kalırsınız yenge, bura sizin de eviniz.

***

10 Aralık 1915'te Mustafa Kemal İstanbul'a dönmüştü. Böbreklerinden şikâyetçiydi. Ama yıllardır her hastalığında acılara dayanmayı öğrenmişti. Zaman zaman gelen sancıya aldırmadan doğru Akbıyık'taki Vasfiye Yenge'sinin evine gitti. Annesi, kardeşi

ordaydı. Dört yıldır onları görmüyordu. Tam İstanbul'a getirttiği sırada kendisini cephede bulmuş, ateş hattından ayrılamamıştı.

Sanki bu otomobili bekliyormuş gibi, incecik endamı ile on sekiz yaşlarında bir kız evin köşesinde ona bakıyordu. Hayret, bu kapkara, hafif yeşil sürmeli, hareli derin gözleriyle hülyalı hülyalı bakan Fikriye miydi?

Mustafa Kemal kendisini getiren otomobilden indi; daha evin eşiğine adımını atmadan bu güzel kız, "Mustafa Ağabey" deyip boynuna atıldı. O nasıl sarılıştı... Genç kurmay bütün vücudunda kızın teninin sıcaklığını hissetti. Çekinmeden sıcaklıkla kucaklamıştı. Hangisi daha çok özlemişti acaba, pencereden kıskanç gözlerle bakanlar da hayret etmişti.

Makbule'nin, "Müjde anne, ağabeyim geldi" sesi ile Zübeyde Hanım merdivenleri nasıl indiğini bilemedi. Atıldı, oğulcuğunu yaralı ceylan gibi soluyan Fikriye'nin kollarından alıp bağrına bastı:

– Mustafa'm nerelerde kaldın? Bizi buraya attın. Bir türlü gelmedin.

Zübeyde Hanım yine ağlıyor, oğlu annesinin ellerini, yüzlerini öperken, "İşte geldim ya anne" dedi, sonra kız kardeşi Makbule'ye sarıldı. O ise eskisi gibi şen şakrak değildi. Üvey kardeşi Rukiye de "Ağabey hoş geldin" deyip sarıldı, elinden öptü, o da büyümüştü. Ama en çok gelişen Fikriye, yakışıklı subayı tepeden tırnağa süzüyordu. Kemal Ağabeyinin beyaz teni yanmış, bakırlaşmıştı. Zayıftı da... Biraz önce sarılırken teninin ateş gibi yandığını hissetmişti. Evdekiler sevinçten Mustafa Kemal'in hasta olabileceğini hatırlarından geçirmemişlerdi. Hepsi sırayla sedire oturup hal hatır sorarken Fikriye, "Kemal ağabey! Sen hasta görünüyorsun. Ateşin var, nane–limon kaynatayım" deyip mutfağa koşturdu.

Onun bu sözü üzerine oğluna tekrar sarılıp ellerini avuçlarına alan Zübeyde Hanım, "Sen hasta mısın oğlum? Söyle neyin var?" dedi.

– Anne bir şeyim yok, biraz üşütmüşüm.

– Yok, yok, ciddi bir şeyin var söyle. Yoksa bizi gâvur içinde bırakıp aramazlık etmezdin.

– Anne, cephedeydim, savaştaydım.

– Asta gibi durursun, söyle neyin var?

– Biraz böbreklerimi üşütmüşüm, yolda ilaç aldım, geçti.

Fikriye, hemen nane–limon kaynatıp getirmişti:

– Kemal Ağabey, bu sana iyi gelir.

Annesi bu yakınlığa memnun olurken, Makbule ise onu çekemediğini gösteren gözlerindeki kıskançlığı saklayamıyordu.

Anne Zübeyde Hanım'la oğul Mustafa Kemal'in maviş gözleri birleştiğinde aynı düşüncede kilitlendiklerini hissettiler. Yürekleri cız ederek ikisi birden konuştu.

– Selanik.

– Selanik.

– Anne Selanik'teki evimizi nasıl sattınız?

Zübeyde Hanım kahırlı ve öfkeliydi:

– Evi komisyoncular sattı. Sen Rumeli'yi ordunuz nasıl sattı onu söyle?

– Anne ordumuz değil. Bir hain paşa sattı. Askerin suçu yok, Belediye Başkanı, Vali...

– O hainlerin yanına komayacaksın. Alacaksın Selanik'i. İngiliz'i Çanakkale'de yendiğin gibi Yunan'ı da yenip alacaksın. Selanik bizim canımızdı.

Mustafa Kemal odadakilere gözlerini gezdirdi. Hepsi de Rumeliliydi, gözleri nemliydi, o da onlar gibi memleket hasreti çekiyordu:

– Anne, gönlümden geçenleri bir bilsen. Ben de Selanik'i özler isterim, kanım çeker, canım çeker. Ama şu İttihatçılar... "Bu savaşa girmeyelim" dedim, girdiler. Almanların yenileceği başından

belliydi. Enver'in macerası memleketimizi felakete sürükledi.

İstanbullu "Enver" dedi mi "Damad–ı Şehriyari" olarak hatırlıyordu. Zübeyde Hanım da Fikriye'ye bakıp oğlunun sultanlara layık olduğunu belirtmek için "Enver, padişahın kızı ile Naciye Sultan'la evlendi. Oğlum sen de bir padişah kızı, sultan alasın."

Vasfiye Hanım, gözlerini fal taşı gibi açıp iyi dilekle, "İnşallah, inşallah" derken kızı Fikriye ona öfkeli ve kıskanç bir yüzle baktı. Makbule ise yorgun ve hasta görünen ağabeyine hangi odayı hazırlayacağını düşünüyordu. Annesine işaret etti:

– Anne ağabeyim yol yorgunu ve hasta, yatsın. Dinlensin.

Vasfiye Hanım ayağa kalktı:

– Ben yeğenime yatağını hazırlayım.

Mustafa Kemal, hepsinin telaşla ayağa kalkmasından rahatsız olmuştu:

– Hastalığı atlattım ama Sofya'da iyi doktor varmış. Böbreklerim için gitmemi tavsiye ettiler, Bulgaristan'a gideceğim.

Bu sözlere en çok Zübeyde Hanım üzüldü:

– Oğlum daha yeni geldin, emen gidilir mi?

– Bu gece kalıp yarın giderim.

Anne ve kardeşler buna da razıydılar. Ama Fikriye, Vardar yeşili gibi harelenmiş siyah gözlerini karartarak, buğulu buğulu baktı. Sözde Zübeyde Hanım teyzesini düşünüyordu:

– Kemal Abi, dört yıl ayrı kaldığın annenle dört gün daha kalamaz mısın? Hem seni iyileştirir öyle yolcu ederiz.

Onları Selanik'ten alıp getiren teğmen Necati, Zübeyde Hanım'ın kulağına kar suyu kaçırmıştı. Uzun Dedeağaç tren yolculuğunda çıtlatmıştı:

– Fethi Bey elçi, Sofya'da Kemal Bey de ataşe idiler, oraya küçük Berlin derler. Her türlü eğlence.

– Oğlum Bulgaristan'a niçin gidersin? Burada doktor mu yok? Em biz ev tutmak isteriz, bak bir senedir teyzenlere yük oluruz.

– Anne orda bıraktığım eşyalarım, evraklar var. Onları alacağım. Hem kaplıcaları da var. Böbreğime iyi gelir. Ben size yarından tezi yok ev kiralayacağım.

Bu söz en çok Fikriye'ye dokundu. Uzun zamandır, düşündüğü, mektuplarında sevgisini sezdirdiği "Kemal Abisi"nin kendilerinden uzaklaşmasını istemiyordu. Onun bu hayranlıktan da öte sevgi gösterişlerini iyi sezen Zübeyde Hanım Akbıyık'taki bu evden uzak bir ev istiyordu:

– Mustafa'm, ben buraları sevmedim. Beşiktaş tarafları güzel derler, bize oradan bir ev bul. Ihlamur'da, Serencebey'de.

Savaş yorgunu, İstanbul hatıraları özlemlisi Mustafa Kemal "Beşiktaş" sözüyle birlikte Akaretler'i ve o sarışın kızı hatırladı. Fikriye'ye benziyor muydu? Fikriye onun biraz büyüğü ve kadınsı bakışlısıydı. Ama o genç kız şimdi, büyümüş serpilmiş daha güzel olmuş olmalıydı.

Belki Akaretler'de tekrar onu görürdü. Zaten oralarda devlete ait akar getirsin diye yapılmış evler vardı. Subaylara daha kolay kiralarlardı. Yarın Genelkurmay'a gidince bu konuyu da açıp annesini, kardeşlerini, müstakil bir eve yerleştirecekti

Vasfiye Hanım, kızının odasını geçmiş, döşekleri sermiş tertemiz, sabun kokan çarşaflar serip Mustafa Kemal'in dinleneceği yeri hazırlamıştı. İçeri girdi:

– Mustafa Bey, odan hazır. Dinlen. Uyandığında istediğin yemekler hazır olur.

Mustafa Kemal annesine baktı. O hangi yemekleri özlediğini biliyordu, ama tekrar etti:

– Yağı bol kuru fasulye, yoğurt, pilav.

Fikriye gülüp, işve yaparak elini kaldırdı:

– Kemal Ağabey omleti unuttun, onu da ben yaparım; peyniri bol, yumurta.

Mustafa Kemal, hepsine sevgi, saygı ve minnet hisleriyle baktı.

Mavi gözleri ne kadar okşayıcı, ümit vericiydi. Odasına çekildi. Çanakkale Savaşları'nın bütün yorgunluğunu çıkarırcasına derin ve uzun bir uykuya daldı.

***

Oğlu uyurken Zübeyde ve Vasfiye Hanımlar mutfağa kapanmış börek ve yemek hazırlıyorlardı. Kızlar ise ağabeyleri uyur uyumaz bavulu açmışlar; ter ve askerlik havası kokan çamaşırları arasındaki bir kitabın arasından çıkardıkları fotoğraflara çığlıklar atarak bakıyorlardı.

Bunlarla en çok ilgilenen de Fikriye'ydi. Mustafa Kemal'e ait bu fotoğrafları Makbule'nin elinden kapar gibi aldı. Birini dudaklarına götürdü:

– Bakın "Derne" yazmış, çölde çektirmiş.

İki kız da eğilip onun gösterdiği fotoğrafa tekrar baktılar. Çadır önündeki koyu elbiseli, silahlı subay ağabeyleri idi. Yerel kıyafetli, maşlahlı, sırmalı ceketli fotoğraflarını yadırgadılar.

– Sakal bırakınca da yakışıklı görünüyor.

Makbule, Fikriye'ye dik dik bakıp elinden onların bir kısmını aldı. Fikriye elindeki fotoğrafı dillendirip Rukiye'ye anlatıyordu:

– Bak bunu Sofya'da çektirmiş. 1914 yazıyor. Ne kadar güzel, Yeniçeri kıyafeti. Kuşak, kılıç, şalvar. Tam bir Osmanlı.

Makbule kaşlarını çattı:

– Ağabeyim Türk olmakla övünür. Niye bu resmi çektirmiş anlayamadım.

Fikriye özenle tuttuğu Gelibolu'da çekilmiş fotoğraflara bakarak, "Gelibolu'da. Kül rengi şapka giymiş. Otomobilde. Bakın bu daha güzel, '1915–Anafartalar Grup Komutanıyken' yazmış. Kemal Abi'min dürbünlü, dize kadar çizmeli, uzun ceket ve pantolonla çektirdiği resim."

– Siperde, siperdeki fotoğraf daha güzel, deyip fotoğrafı elin-

den alan Rukiye'ye Makbule çıkıştı:

– Dikkat et, yırtacaksın ağabeyimin fotoğrafını.

Bunu söylerken "Siz de nesi oluyorsunuz?" der gibi bir tavır takınmıştı. Fikriye ise başka bir fotoğrafa dalmıştı. Parlak kemerli askeri ceketi üzerinde madalyalı fotoğrafı ile "Kemal Abi'si" ne kadar da yakışıklı olmuştu.

Onlar fotoğraflara bakarken anneleri mutfaktan çağırdı:

– Kızlar yufka açılacak.

– Küpten peynir çıkar Rukiye.

– Makbule sen de ıspanakları doğra.

***

Mustafa Kemal yılardır yemediği annesinin yaptığı börek ve yemekleri afiyetle yedikten sonra sedire oturmuş, pencereden Divanyolu'nu seyrediyordu. Gözü dışarıdaydı. Bir an önce Harbiye'ye gidip Akaretler'deki evlerden birini almak istiyordu. Ama yanı başındaki annesi onu bırakmıyor, soru üzerine soru soruyor, sonunda iç geçirerek Selanik'e geliyordu:

– Mustafa'm Selanik'i ne zaman alacaksın? Selanik'i almadan yeni basma entari yaptırmam.

Mustafa Kemal de hüzünlü gözlerle ona baktı:

– Ahh, anne, dedi. Sen, benim "Selanik" denince gönlümden geçenleri bir bilsen... Niçin Selanik'i özler isterim. Can çeker, kan çeker.

– Al üyleyse ulumi açan gideceksin?

Anne oğul hasret giderip dertleşirken Vasfiye Hanım kahveleri getirdi:

– Mustafa Bey oğlum acele etmeyin, evimiz uygun.

– Yok, yok, çok yük olduk size, diyen Zübeyde Hanım oğlunun elini tuttu, okşadı. Gidesin Beşiktaş'a, bize oradan bir ev kiralaya-

sın.

Kahvesini bitiren Kemal kalktı:

– Teyze sağ ol. Annemleri epey misafir ettin. Ben Harbiye'ye, vilayete gideceğim. Ev tutmadan olmaz.

Annesi ipek kuşağının altındaki sırmalı kesesini gösterdi:

– Uulum paramız var. Satın da alırız.

– Anne, sen merak etme. Ben, ev işini halledeceğim.

Mustafa Kemal'in kalkıp, bu iş için gitmek istemesine en çok Fikriye üzülmüştü:

– Ağabey, ev tutmaya gerek yok. Bak bizim ev uygun, derken annesi Vasfiye Hanım da üsteliyordu:

– Fikriye doğru söylüyor Mustafa Bey oğlum. Annenler burada rahat, sana da bir oda hazırlarız.

– Teyze gideyim bakayım, annem müstakil ev istiyor. Allahaısmarladık.

Hepsi birden övünçle seyrettikleri kurmay subayı kapıya kadar geçirip uğurladılar.

– Güle güle, akşama bekleriz.

Vasfiye Hanım, yeğeninin dik, kendinden emin sert yürüyüşünü hayranlıkla seyrederken, "Tü tü tü... Göz değmesin, maşallah" dedi, annesi de bu dileği tekrarladı.

Fikriye'nin İstanbul kokan, buğulu sesi hepsini bastırdı:

– Kemal Abi, akşam erken gel.

Şehit Bir Şair: Ömer Naci

Mustafa Kemal, Harbiye'ye uğrayıp eski arkadaşları ile bir araya gelince, kesin kötü bir haber alıyordu. Sınıf birincisi ve ikincisi olan Selanikli Ahmet Tevfik ve Kayalarlı Recep Fahri'nin haberini de böyle haber almıştı. Şimdi de sınıf arkadaşı Müfit'in odasında ısmarladığı çay boğazına takılıp kalmıştı. Uzatılan evrakta Yüzbaşı Ömer Naci'nin Ruslar ve Ermenilerle yapılan savaş sırasında yaralanıp Urmiye'yi aldıktan sonra şehit olduğu yazıyordu. Müfit, okulda gazete çıkardıkları arkadaşının yine aynı duyarlılıkla güzel gözlerinden yaş geldiğini fark etti:

– Allah rahmet eylesin, iyi şairdi.

– Aynı zamanda iyi asker! Allah bize de şehit olmayı gösterecek mi?

– Ne diyorsun Kemal? Allah seni Çanakkale'de koruduğuna göre. Daha büyük işler için...

– Sus Kırşehirli, yine Harbiye'deki gibi beni öne çıkarma. Zülüflü Paşa gelir ha.

O en üzüntülü anında bile aniden değişir, güler; tatlı alayı ve hicvi ile arkadaşlarının gönlünü alırdı:

– Okul komutanını ve müfettişleri atlatmada sen de benden geri kalmazdın.

– Edebiyat ve hitabette hep sen öndeydin Kemal.

– Edebiyatın özü şiir. Şiir deyince hatırıma şair, şair deyince de Ömer Naci gelir hatırıma

Müfit.

– Dinle öyleyse Kemal, diyen Müfit çekmecesini çekip bir kâğıt çıkardı. Ziya Gökalp'in kendisine verdiği Ömer Naci hakkındaki şiiri okumaya başladı:

"Ömer Naci: O, coşkun bir kalpti, şen bir fikirdi,/ Sevdiği vatandı, sevgisi birdi./ Şairden ziyade, o bir şiirdi./ Hayatı bir gaza destanı idi.— Rütbesi tenzildi, bakışı miraç,/ Halk O'nun tanrısı, O halka yalvaç:/ Doymadı ölmeye, ah gitti aç./ Aşkının bir kere kurbanı idi.— O yalnız bir hatip, bir mert değildi,/ O yalnız millete hemdert değildi./ Fert olsa yanmazdım, o fert değildi:/ Milletin canlanmış imanı idi!"

Mustafa Kemal nemlenen gözlerini arkadaşından saklamak için kışlanın uzaklarında güneşlenen askerlere çevirdi. Bir süre odadaki sessizliği dinledikten sonra Müfit'in elinden şiir yazılı kâğıdı aldı:

– Defterime yazayım. Sonra geri veririm, dedi.

Çayını bitiren Kemal, arkadaşına ev konusunu açtı.

Kırşehirli Binbaşı Müfit, "Kolay komutanım" dedi.

– Yüzbaşı Neşet'le hallederiz. İstanbul'da merkezde olmanın faydaları. Biraz çevre yaptım.

Hemen telefon etti, karşısındakine durumu anlattı. Zaten "Mustafa Kemal" ismini duymak telefondakine de, vilayettekilere de yetmişti. Anafartalar Kahramanı'na bir ev bulmayıp da kime

bulacaklardı!

***

Mustafa Kemal, annesini ve kardeşini Akaretler'deki eve yerleştirdikten sonra rahatlamıştı.

Artık daha serbest hareket edebilirdi. Her şeye karışan Alman komutanlarına kızdığı için verdiği istifasını kendisini seven arkadaşlarının, "Hava değişimi" ile izne çevirmesine memnun olmuştu.

Annesinin gönlünü ve iznini alıp Sofya'ya gidip geldi. 16 Aralık 1915'te Edirne'deki XVI. Kolordu'ya tayin olunmuştu.

İzni bitince 27 Ocak 1916'da Edirne'ye geldi. Onun Edirne'yi 22 Temmuz 1913'te geri alırken ilk giren komutanlardan olduğunu bilenler de, bilmeyenler de, "Yaşa Anafartalar ve Arıburnu Kahramanı Mustafa Kemal! Yaşa! Çok yaşa Mustafa Kemal!" sözleriyle ve yazılarıyla karşılıyorlardı.

İri yarı bir pehlivan Kırkpınar kıyafeti ile yaklaştı. Elindeki al gelincikler ve pembe güllerden yapılmış çelengi genç kurmayın doru atının boynuna geçirdi.

Selimiye Camisi önündeki tak bayraklarla süslenmiş; önüne bir masa ve sandalyeler konmuştu. İstasyondan buraya kadar beyaz atı üzerinde alkış ve "yaşa" sesleri ile gelen genç kurmay subaya şehrin valisi Hacı Adil Bey, bir demet çiçek verip onu öven konuşma yaptı. Mustafa Kemal'in Edirne'ye ilk giren Kolordu Komutanı Fahri Paşa'nın kurmayı olduğunu biliyordu. O yıl Edirne, Kayseri, Bursa, Ankara, Aydın, Urfa ve Erzurum Caddelerine "Mustafa Kemal" adı verilmişti. Daha sonra kürsüye şair Mehmet Emin Yurdakul çıkarak bir şiirini okudu:

"Ey bugüne şahit olan sarp hisarlar!/ Ey kahraman Mehmet Çavuş, siperler!/ Ey Mustafa Kemal'lerin aziz yurdu!/ Ey toprağı

kanlı, toprağı yanık yarlar!"

Mustafa Kemal övülmekten hoşlanmazdı. Bu şairi de gençliğinden beri çok severdi. Halk onu ve şiiri alkışlarken ellerini kaldırdı, selamladı:

– Daha savaş bitmedi. Kurtarılacak çok Türk yurdu var, dedi.

Türkçü şairle Anafartalar Kahramanı bir faytona binmiş tren istasyonuna doğru giderken ikisi de büyük bir üzüntü içinde Enver Paşa'nın Sarıkamış, Cemal Paşa'nın Süveyş yenilgisi ve nedenlerini konuşuyorlardı.

***

Sofya'ya gidip geldikten sonra İstanbul'daki siyasi havayı daha iyi koklamaya başlamıştı. Arkadaşları ile yaptığı toplantılarda daha önce, Enver Paşa'yı uyardığı gibi Almanların bu savaşta yenilmek üzere olduğunu söylüyordu.

Almanlar ise batı cephesinde Fransa'ya yenilmelerine rağmen, zaferden emin görünerek, Türkleri yedi cepheye çekerek savaşın uzamasını istiyorlardı. Enver Paşa Almanların her dediğini yapıyordu. Onu övüp pohpohlayan Almanlar ise gönderdikleri silah ve malzeme sandıkları üzerine "Türkiye" yerine "Enverland" yazıyorlardı. Padişahın Yaveri, Başkomutan Vekili, Damat Enver Paşa, sultan kadar güçlenmişti.

Oysa 21 Kasım 1914'te İngilizler Basra'yı ele geçirmiş; Enver Paşa 6 Ocak 1915'te Türk Ordusu'na Sarıkamış faciasını yaşatmış; 14 Ocak'ta da Cemal Paşa Süveyş'te İngilizlere yenilmişti.

Talat Paşa'yı sadrazam yapan İttihat Terakki'nin iki hayalci komutanı Enver ve Cemal, felaket ve yenilgileri gördükten sonra, sonunda akıllı ve iradeli komutanlara ihtiyaç olduğunu fark etmişlerdi. Doğu'da Ruslar, Ermenilerin yardımı ile Kars, Erzurum, Van, Bitlis ve Muş'u ele geçirmişler, daha da ilerlemek istiyorlardı.

Onları durduracak komutan Mustafa Kemal'di. Genelkurmay onu Doğu'daki XVI. Kolordu Komutanlığı'na tayin etti.

Mustafa Kemal, Edirne Belediye Başkanlığı'na şu telgrafı çekerek ayrıldı:

"30 Mart 1916– Kıymetli Edirne'mizin muhterem ahalisi tarafından gerek bana ve gerek askerlerime gösterilen yüksek duygulardan ve samimi yakınlıktan çok etkilendim. Bu günlerin unutulmaz hatırası sonsuza dek kalplerimize işlenmiş olarak kalacaktır. Soyluluk belirtisi olan karşılamanızı, hakikatli milletimizin bir ödülü sayar, kendim ve askerim adına size ve Edirne'nin muhterem ve cömert halkına teşekkürlerimi sunmakla kıvanç duyarım efendim. XVI. Kolordu komutanı. Albay Mustafa Kemal"

***

Zübeyde Hanım, tam rahata etmiş, çocuklarıyla bir arada mutluluk içinde yaşayacağı bir yuvaya kavuşmuşken, aniden çıkan bu yeni tayinle karalar bağlamıştı.

– Gitmesen olmaz mı oğlum? derken, o da bu sözlerin ağzından iğreti çıktığını biliyordu. Çünkü artık Mustafa Kemal sadece kendisinin değil, bütün milletin, vatanın, çocukları yedi cephede şehit olmuş ve hâlâ yakınları cephede çarpışanların annelerinin de evladıydı.

Çanakkale'deki, Edirne'deki sevgi seli bütün Türkiye'ye yayılmıştı. Onların sevgi ve beğenme duygularını Mustafa'sı geri çevirebilir miydi? Tabii yurdun diğer köşelerindeki anaların da ümidi ve evladı olacaktı. Gidecekti. Gidecekti ama anasını yine ağlatacaktı.

Zübeyde Hanım zayıflamış gördüğü oğlunun yeniden cepheye gitmesine katlanamayacağını söylüyordu:

– Çakır'ım anneni bu kadar üzmeye, ayrı komaya değer mi? Bak zayıflamışsın.

– Anne, vatan ve millet için her zorluk çekilir, çekeceğim.

– Oğlum, şöyle diz dize oturup rahatça konuşamadık, dertleşemedik.

– Anne ne derdimiz olacak, kavuştuk ya birbirimize.

Zübeyde Hanım'ın "Sen onu bana sor" dercesine bir bakışla derin derin iç geçirmesi oğluna dokunmuştu. Selanik'i, nasıl geldiklerini soramıyordu. Bu konu ikisini de kahrediyordu:

– Anne, Yunanistan'dan kaçarken çok güçlük çektiniz mi?

Zübeyde Hanım kendilerini trenle getiren teğmeni hatırladı:

– Yok, dedi. Bütün kahrımızı o teğmen çekti. Necati Bey. Ama bir daha aramadı. Bul, getir de minnet borcumuzu ödeyelim.

Mustafa Kemal, sustu. Suçlanmış gibiydi. Annesi üsteledi:

– O teğmeni bul getir, doğru dürüst teşekkür bile edemeden ayrıldı Mustafa.

– Anne, Necati Galiçya'da şehit olmuş.

Zübeyde Hanım iki elini başına götürdü; dövündü:

– Vay canım, bana yol boyunca hep "Ana" dedi, Allah rahmet eylesin.

***

Makbule, elinde sepetle Beşiktaş pazarına çıkmıştı. Yanında kocası Mustafa Mecdi Bey vardı. İkisi birlikte balık pazarından kalkan balığı almış, Ihlamur Caddesi'ne kurulan pazara girmişlerdi. Yeşil soğanları, ıspanakları sepete yerleştirdikten sonra kırmızı elmalar, sarı ayvalar ve pembe narların bulunduğu tezgâha uzanan Makbule, "Ağabeyim bunları çok sever. Bana da, ona da Selanik'teki bahçemizi hatırlatır. Akşam tabakta bunları görünce ne kadar memnun olacak" dedi. Mustafa Mecdi Bey de seçtikleri meyveleri kese kâğıdına yerleştirdi.

Akaretler yokuşunu çıkarlarken önlerine nefes nefese Abdürrahim çıktı:

– Abla, hemen gelin diye annen yolladı.

– Ne oldu?

– Bir şey olmadı. Kemal Amcam geldi. Tayini çıkmış, hemen gidecekmiş.

Abdürrahim, Mustafa Kemal'in Trakya dönüşü getirdiği, annesini babasını savaşta kaybedip öksüz ve yetim kalmış bir çocuktu. Sepeti ablasının elinden aldı. Makbule ve Vecdi Bey koşar adımlarla eve girdiler. Makbule kaçıncı kez annesini böyle ağabeyinin boynuna sarılmış ağlar görecekti. Vecdi Bey soğukkanlıydı.

– Albayım tayininiz nereye? dedi

– Van Gölü'nün güneyi. Çapakçur savunma hattı. XVI. Kolordu. III. Ordu Diyarbakır'da.

– Hemen gidecek misin?

– Emir öyle.

Zübeyde Hanım çaresizlik içinde bir kızına bir damadına bakıyor, gözleri Çakır'ının mavi gözlerine çakılınca da ağlıyordu.

– Anne ağlama, bak burada yalnız değilsin! Kızın var, Mecdi Bey var, Abdürrahim var.

– Uğulum bişey de azırlayamadık. İç büle abersiz gidilir mi? Yolluk.

– Anne yolluğa lüzum yok.

Yine öpüşmeler, sarmaşmalar ve gözyaşı ile ayrıldılar. Ama bu defa anne yolluk yapamadığı gibi, istasyona, iskeleye gidip vedalaşmadan da yoksundu. Kapıya bir fayton gelip oğlunu almıştı. Atların ve tekerlerin arkasından maşrapa ile su dökülürken fayton yokuşu çıkıp Maçka'ya doğru yol aldı. Mustafa Kemal Nişantaşı'nı geçip Ihlamur'dan inen sokağın başına gelince Ali Fuat'la birlikte gezindiği günleri hatırladı. Sadiye buralarda olmalıydı. Ama Ali Fuat hangi dağın başında hangi cephenin önündeydi? Genelkurmay binasına gidince öğrenecekti.

Mustafa Kemal Paşa

Devletin başındakilerin hırsı, küçük hesabı ve kıskançlıkları Kemal'i etkilemiyordu. O milletine ve vatanına hizmet etmenin aşkı içindeydi. Makam, mevki, rütbe de ne olacaktı? Ama Harbiye'deki arkadaşları biliyorlar, söylüyorlardı. Enver, damat oldu diye hızla yükselmişti. Şimdi yetki de onda olduğu halde, hak ettiği Liva Paşalığı rütbesini vermiyordu. Kolordu Komutanı general olurdu, o albaydı. Zaten her yerde bir üst rütbedeymiş gibi görev yapmıştı.

Yaveri Cevat Abbas ve Kolordu Karargâhı ile 5 Mart 1916'da Pozantı'da trenden indi. Nihayet Adana'ya geldiğinde telgrafla generalliğe yükseldiği bildirildi.

Telgraf metnini eline aldığında Enver Paşa'nın kendisi için Ali Fuat'a söylediklerini acı bir gülümsemeyle hatırlayıp mırıldandı:

– O tuğgeneral olur, korgeneralliği ister; orgeneral olur mareşalliği ister, mareşal yaparsanız padişahlık ister.

Mustafa Kemal, Adana'da terfi ettiğine sevinemiyordu. Çünkü

aldığı haberler çok kötüydü. Karşılaştığı insanlar yapılan Ermeni zulümlerinden, Hınçakların masum insanları nasıl öldürdüklerinden bahsediyorlardı. İsyan çıkarıp Adana, Osmaniye, Bahçe, Kozan, Saimbeyli, Süleymanlı gibi beldelerdeki Müslümanları ansızın yaptıkları baskınlarla öldürmeye kalkanlara karşı, kendini korumak için karşı koyanlar Osmanlı hükümeti ve mahkemelerinde cezalandırılmış, birçoğu masum olduğu halde, büyük devletlerin baskısı ile Bahçe Müftüsü gibi idam edilmişti. Dökülen kanların sorumlusu Papaz Muşeg iken, İttihat Terakki dış baskılarla onu ve dokuz Türk'ü cezalandırmıştı. Paşa, bunların yakınlarını dinleyip muhtaç olanlara yardım etti. Son istasyon Gülek'e kadar 13 gün süren tren yolculuğu sırasında yol boyunca ne çıplaklıklar, ne perişanlıklar görmüş, üzüntüden yüreği erimişti. Savaştan sonra bu fakir ve sahipsiz milletin elinden tutmak lazımdı.

Soğuk Mart günleriydi. Eski bir otomobille önce Halep'e, Ceylanpınar'a, Mardin'e gitti, oradan da Diyarbakır'a geçti. Orada ilgili askeri ve idari makamlarla görüştükten sonra Bitlis Cephesi'ne gitti. Mart ayında birliklerini denetleyip hazırladıktan sonra Nisan ayında tümenlerine art arda emirler yollamaya başladı:

"10 Nisan 1916– Düşmanın son günlerde bazı çeteleriyle Mutki ve Sason bölgelerinde üç tabur piyade, makineli tüfek ve süvariden kurulu bir müfreze ile Şin ve Oruh bölgelerine karşı harekette bulunduğu anlaşılmıştır...

II. ve V. Tümen Bitlis'e yapacağı taarruz hazırlıklarına devam etmekle beraber Bitlis– Muş ikmal yoluna karşı saldırı ve pusular düzenleyerek düşman hareketlerini engelleyecektir...

XVI. Kolordu Komutanı Mustafa Kemal"

Mustafa Kemal askeri birlikleri ile Ermeni çeteleri ve Rus öncü kuvvetleri ile savaşırken annesine ve dostlarına mektup yazmayı da unutmuyordu. Annesine her defasında "İyiyim, sağlıklıyım

merak etme" derken dostlarına çekinmeden daha ayrıntılı mektuplar yazarak Doğu Cephesi'ndeki durumu anlatıyordu:

"6.3.1916– Siirt

Azizim Madam Corinne,

Bu defa gerçek dostluğumuzu hatırlatmak için kalemi ilk ele alan benim. Batı'dan Doğu'ya kadar devam eden uzun ve yorucu bir yolda iki ay kadar seyahat ettikten sonra bir dinlenme anı bulunabileceğine inanılır, değil mi? Ama heyhat... Görülüyor ki, bu ancak ölümden sonra mümkün olacak. Ama bu hayali rahata kavuşmak için, sizin iyi tanrınızın cennetine gitmeye kolay razı olacak değilim.

Yarın başka bir yolculuğa doğru gideceğim. Diyarbakır'a gelen Nuri'ye beni, bugün bulunduğum Siirt'ten üç gün uzakta Silvan'da bulmasını emrettim. Nihayet üç gün sonra birbirimizi göreceğiz ve eminim geçmiş günlerden ve özellikle sizin aziz varlığınız sayesinde yaratılan iyi ve sevecen hatıralardan bahsedeceğiz.

Bu satırları yazarken, Doktor Hüseyin Bey yanımda, size ne yazdığımı soruyor ve bunların Matmazel Edith'e ait olacak kısımlarını anlamakta ısrar ediyor. Çok memnun olsun diye sevgili Edith'in melekçe tavırlarla fala baktığı tatlı anları hatırlamamıza izin veriniz.

Valideniz hanımefendi'ye özel saygılarımı sunarım.

Orduların hâlâ devam eden mekanik hareketleri sona ermek üzereydi. Zira halkın ateşi söndüğü zaman askerler bulunmaz. Ruhların gücü bittiği zaman generaller kendilerine gelemezler ve zaferler, askerlerle generallerle ve para ile birlikte sona erer. Mignet.

Son söz:Ya hiç doğmamış olmak veya hiç unutulmamak isterdim. Chateaubriand. General Mustafa Kemal

Diyarbakır"

Mustafa Kemal, askeri birliklerini talim ettirip, araziyi atıyla

gezip döndükten sonra beden yorgunluğunu mektup yazarak gideriyor, takma isimle imza atıyordu:

"21 Mayıs 1916– Diyarbakır– Herkesin bilmediği bir yer,

Aziz Corinne,

Tabii ki şu anda bulunduğum yeri bilmiyorsunuz. Burasını size tanıtamam da, çünkü yerini gösterecek bir harita bile yok. Kısaca gürül gürül akan sayısız dereler ile sulanan, fevkalade güzel, yeşil meşe örtülü bir dağ silsilesi. Ormanlarımızda binlerce bülbül var ve dağlarımızın bir kısmı hâlâ tertemiz beyaz örtüsünü koruyor. Hava tertemiz, sular da öyle.

Ruslar pek uzakta değiller ama düşman Çanakkale'deki gibi değil. Ben çok iyiyim. Ne bir gazete, ne bir haber, ne de bir mektup ulaşıyor bana. Mektubunuzu bekliyorum. Annenize ve Edith'e samimi selamlarımı sunarım. M. Noury."

Bir başka mektupta;

"Madam Corinne, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bin yıllık Türk yurdu. Her gittiğim şehirde Selçuklu ve Osmanlı eserleri. Buralar Artukluların, İnalların, Saltukluların, Ahlatşahların, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türklerinin devletler kurdukları şehirler. Ama İngiliz ve Amerikalılar birçok misyonerle, kolejler açarak Ermenileri şartlandırmış. Şimdi de Ruslar, Ermenilerle birlikte Türklere saldırıyor. Van'da katliam yapmışlar. Müslümanlar Diyarbakır'a doğru kaçıyor. Muş'ta, Bitlis'te onları yeneceğim.

General Mustafa Kemal."

Paşa, ayağa kalktı rafa dizdiği 20 kadar kitabın çoğunu okumuştu. Bir kısmına tekrar el attı. Bunlar Tarih– i Osmani, Türkçe Şiirler, Rübabı– ı Şikeste, Sapho, Desequilibre du Monde gibi Türkçe ve Fransızca kitaplardı. En sonunda Filibeli Ahmet Hil-

mi'nin Allah'ı İnkâr Mümkün mü?'de karar kıldı. Bir daha okuyacaktı. Başucundaki gazlambasının fitilini biraz daha yükseltti...

Bitlis'te, Albay İsmet

Mustafa Kemal, düşmana karşı askeri hazırlıklarını yapıp birliklerini denetlerken hatıra defterini de boş bırakmıyordu. Van'daki Ermeni zulmünden kaçarken yaralanan, hastalanan ve açlıktan ölen Türkleri de yüreği parçalanarak yazıyordu:

"7 Kasım 1916– Silvan'dan Bitlis'e gitmek üzere hareket ettim. Batman Köprüsü'nü geçer geçmez yol üzerinde ölü gibi yatmış kalmış bir adam, açlıktan. Köprü ile konak mahallimiz arasında aynı halde iki adam. Göçmen imişler. Batman Köprüsü ile Silvan arasında ve köprüden sonra yeni ölmüş iki beygir. İnsanlar ve hayvanlar açlıktan ölüyorlar. V. Tümen Komutanlığı'na yeni tayin edilmiş olan Albay Fuat Bey'le birlikte, kurmay başkanı İzzettin ve Neşet, Topçu Komutanı ile saat 6'dan önce hareket edildi. Saat ondan 12'ye kadar Batman Malabadi köprüsünde dinlendik.

8 Kasım 1916– 150 kişilik gönüllü kafilesi yollarda. Yollarda göçenler, Van'dan, Bitlis'ten Ermeni zulmünden kaçanlar. Bitlis'e

dönenler sefil, perişan. Çocuklar anasız, babasız. Koca karı kendisini zor taşıyor.

9 Kasım 1916– Öksürük. Bitlis'i Refet aldı. Biz vardık. Yolda insan cesetleri, Ermenilerden kaçarken ölmüşler. Açlıktan ölenler de var. Yollarda birçok muhacir gördük, Bitlis'e dönüyorlar. Hepsi aç sefil, ölüme mahkûm bir halde. 4–5 yaşlarında bir çocuğu ebeveyni yol üzerinde terk etmiş; bu da bir karı kocanın peşine takılmış. Ağlayarak onları yüz metreden takip ediyor. Kendilerine niçin çocuğu almadıkları için azarladım. 'Bizim evladımız değildir' dediler. Refet Bey'in evinde kaldım.

13 Kasım 1916– Soğuk, öksürük. Dinlenmeye ihtiyacım var.

16 Kasım 1916– Hastaneye geldim. Ev hastane olmuş. Evin bir odasında 10–15 kesik kadın başı bulmuşlar. Ermeni zulmünün örnekleri. Yolda yetim dolu. 12 yaşında Ömer namında öksüz bir çocuk gördüm. Bunu yanıma aldım. Bunu görünce böyle anası, babası ölmüş üç yetim daha getirdiler. Onlara para verdim, askerlere bakıp doyurmalarını söyledim. Akşam Fuat geldi. Geçmiş. Selanik sohbeti. Yemek yerken annemden mektup aldım. Alphonse Daudet'in Sapho'sunu okudum.

18 Kasım 1916– Öğleden evvel saat 10'da El Şeyhuttani El Halidi Mehemmed el Nakşibendi–i Küfrevi'nin Kızıl Mescit Mahallesi'ndeki türbesini ziyaret ettim... Akşam üzeri Tümen Komutanı Fuat geldi. Geçmişten çok söz edildi. Yemeği beraber yedik. Annemden, Cemal Bey'den, Halil Bey'den mektup aldım.

19 Kasım 1916– Bugün sağlık durumum pek iyidir. Musa Bey veda için geldi. 50 lira verdim. Ekimden önce maaş verilmesini emrettim. Düşman cephesine yapılacak genel keşfin neticelerini görmeye Neşet Bey'i görevlendirdim. Alphonse Daudet'in Sapho–Mours Parisennes adlı canım sıkıldıkça okuduğum roman bitti..."

Mustafa Kemal, defterine bu güzel eserin kısa özetini de yazdıktan sonra kalemi masasının üzerine koydu. Karargâhından Bitlis dağlarına doğru baktı. İçi rahattı. Dün emrindeki tümen düşmanı

kaçmaya mecbur etmişti.

"20 Kasım 1916– İzzet'le giyim, anne, kadın konusu üzerine konuştum. Talimname'deki 'marş', 'yürü'olsun, dedim.

21 Kasım 1916– Saat 5 evvelde kalktım. Hareket nedeniyle tuvaletimi yaptım. Eşyalar toplandı. Yaverin odasında Bitlis'in bana Pompei harabelerini hatırlattığını ve Ninova harabeleri dolayısıyla tarihten söz açıldı. Abbasi halifelerinin başını yiyen komutanlar, haçlı muharebeleri nedeniyle Avrupalıların Doğu medeniyetinden yararlanması. Selçuklu Türklerinin Osmanlı Türklerinden evvel Bulgaristan'a, Varna dolaylarına geçmiş olmaları.

22 Kasım 1916– Siirt'ten Vali Memduh Bey, bir at hediye gönderdi. Gece 12'ye kadar sohbet. Resmi selamın merhaba tarzında elin göğse konulması şeklinde olması ve Talimname'den 'marş' ı kaldırıp 'yürü' emrini verdim."

Mustafa Kemal, gurur ve güven içinde askerlerini seyrederken onların yağız yüzlerinde, üzgün gözlerinde annelerini ve kendi anasını düşündü. Hepside vefalı ve zorluklar görmüş Türk anasıydı, en çok da ayrılık ve hasret acısı çekmişlerdi. Kurmay başkanı ile Türk kadınının geleceği üzerine sohbet etti. "Örtünmenin kaldırılması ve hayatın bütün gereklerini bilen anneler yetiştirmek, onlara her hürriyeti vermek, yetiştirecekleri evlatlarının duyguları üzerine de etkili olacaktır" diyordu.

"23 Kasım 1916– Şehbenderzade'nin Allah'ı inkar Mümkün mü? eserini okudum.

Mehmet Emin'in Yaşamak Kavgası şiirlerini okudum"

Mustafa Kemal hatıralarında Türkçülüğü kadar Türkçeciliğini de böylece ortaya koyuyor, askeri hareketlerden sonra, vakit buldukça tarih ve edebiyatla uğraşıyordu:

"2 Aralık 1916– Taylarla ilgilendim. 5 liraya halı, bir liraya hamam takımı aldım.

3 Aralık 1916– Allah'ı İnkar Mümkün mü? eserini bitirdim. Bütün filozofların, çeşitli dinlere üye doğacıların, akılcıların, maddecilerin, hukukçuların, düşünürlerin, tasavvuf ehlinin hepsi ruhun var olup olmadığını, ruhun ve maddenin bir veya ayrı olup olmadığını, ruhun kalıcı olup olmadığını inceliyor. Bu incelemede ilim ve fenne dayananlar kabul edilebilir.

6 Aralık 1916– Felsefe kitabı okudum.

8 Aralık 1916– Tilki, tavşan avına çıktım. Namık Kemal'in Osmanlı Tarihi'ni okudum

10 Aralık 1916– Sabah pek çok bir nezleye yakalanmış kalktım. Namık Kemal Bey'in Makalat'ı Siyasiye ve Edebiye'sini okudum. Subaylarıma da Arıburnu Raporu'nu okuttum. Sonra Neşet Bey Çapakçur Cephesi'ne ait çarpışma yazısını okudu. Ardından yeni gelmiş olan istihkâm yüzbaşısı Fuat Efendi'ye hayvanlarımı gösterdim. Sonra kaldığım yere geldim. Kemal Bey'in Tarih–i Osmani'sini takibe başladım. Yemekten önce Emin Bey'in Türkçe Şiirler'iyle Fikret'in Rübab–ı Şikeste'sinden aynı zeminde bazı parçalarını okuyarak bir karşılaştırma yapmak istedim. İkisi de başka güzel. Ancak Türkçe olanda da, diğerinde de aynı derecede Arapça, Farsça kelimeler var. Fark biri parmak hesabı, diğeri değil!

12 Aralık 1916– Sabahleyin Rauf geldi. Arıburnu çarpışmalarına ait raporu okudu. Bugün akşam Tahsin Bey'den, 'Bir sene kıdem eklendiği ve İzzet Paşa'nın yokluğu süresince II. Ordu'ya vekâleten tayin buyurulduğum' telgrafı geldi. İzzet Paşa'dan Elazığ vilayeti hediyesi olan 4–5 yaşında 1.48 boyunda al tonda bir kısrağın kura ile bana çıktığı bildirildi."

Soğuk bir kış günü II. Ordu Kurmay Başkanı olan İsmet Bey, Mustafa Kemal'i ziyarete geldi, İstanbul durumlarından bahsederek birlikte ahırlara doğru yürüdüler. Yağız, doru, al, kır on kadar

at askerin fener tuttuğu karanlıkta pırıl pırıl donları içinde kişniyorlardı. Mustafa Kemal bunlardan altısının kendisine ait olduğunu övünerek söyledi.

– Dördünü satın aldım. İkisi hediye.

– Savaş bitince bunları İstanbul'a nasıl götüreceksin?

– Götürmem, her gün biri ile cepheye gidiyorum. Seyisim ikincisini yedekte getiriyor.

İsmet Bey de atları severdi:

– Şu doruda gözüm kaldı, dedi.

Mustafa Kemal atın sakar alnını okşayarak:

– Al götür İsmet, dedi.

Seyisi Mustafa Kemal'in her atına karşı ayrı bir sevgisi olduğunu biliyordu. Komutanının böyle cömert yürekli olmasına şaşırdı. İsmet Bey kendi atı ile gelmişti. Gittikten sonra seyisi:

– Komutanım doruya nasıl kıyacaksınız? deyince Mustafa Kemal:

– Sevdiğim arkadaşlarıma canım feda, dedi.

***

Mustafa Kemal, emrindeki birlikleri ve cephelerdeki savaşın gidişini anlamak için sık sık gece gündüz demeden denetlemeye çıkardı. Soğuk bir kış gecesiydi. Seyisine atını hazırlamasını söyledi. Karargâhta nöbetçi subay ve askerlerin dışında herkes uyumuştu. Seyrek seyrek kar atıştırıyordu.

– Komutanım yalnız mı gideceksiniz, nereye?" demeye kalmamış doru atma atlayan paşa hemen karanlıkta kaybolmuştu.

Mustafa Kemal Paşa, böyle ani kararlar verir, yanına kurmay subayını bile almazdı. Çok sevdiği "Küheylan"ının yelelerini okşayarak tepeler aştı. Seyrek yağan kar birden çoğaldı, fırtınaya döndü. Bu hava neydi ki onun kafasında esen fırtınalar yanında. Bu düşünce acılarını boşaltacak, konuşacak arkadaşa ihtiyacı var-

dı. Tipi gittikçe artmıştı. Ama doğanın bembeyaz örtüsü altında çadır karartılarını görmüştü. Birinde ışık yanıyordu. Kemal tipiden bıyıklarına yapışmış karları silerek küheylanının sağrısına bir daha okşarca vurdu. Doru şahlandı. Girdiği askeri birliğin nöbetçisi "Kimsin? Parola" demeye kalmamış çadırdan içeri girmişti.

Albay İsmet, arkasında kalın bir kaputla çam tahtasından yontulmuş kaba bir masa üstüne eğilmiş, kötü bir petrol lambasının ışığında önündeki haritayı inceliyordu. İçeri nerdeyse atıyla girecek olan bu davetsiz misafiri görünce ayağa kalkan İsmet Bey, "Kemal Paşam sen misin?" diyerek boynuna sarıldı. Kardan tipiden buz gibi olmuş yüzünü, yanaklarını öptü. Asker Ordu Komutanı'nın karla kaplı paltosunu aldı. O silkelerken İsmet Bey haritaya kar zerrelerinin düşürmemesi için uyarıyordu. Kemal oturur oturmaz sordu:

– Durum nedir İsmet Bey?

– Cephe komutanlarından gelecek emri bekliyorum. Kararı ondan sonra vereceğim. Kararsızlık içindeyim. Düşman karşı tepenin arkasında.

Haritayı ve birliklerin durumunu inceleyen Mustafa Kemal Paşa, "İsmet, baskın yapılabilir. Sabah hemen baskın emri ver" dedi.

– Ben de aynı şekilde düşünüyordum ama karar verememiştim. Hızır gibi yetiştin paşam.

***

Mustafa Kemal, Doğu'da düşmanla ve kışla mücadele ederken; annesi, gözleri yollarda mektup bekliyordu.

Yine oğulcuğu onları ihmal etmiş olmalıydı. Mektupların arası açılmıştı. Makbule ile birlikte Sinan Paşa Camisi önüne kadar yürüdüler. Oradan Hayrettin Paşa türbesine geldiler. Birer Fatiha okuduktan sonra sahile indiler. Balıkçıları, kayıkçıları, denizi, ötesindeki Üsküdar'ı seyrettiler. Anne, kız akşamüzeri Akaretler'deki evlerine döndüler. Kapı önünde Fikriye'yi görmek onları şaşırt-

madı. Ama yanında bir de yanık yüzlü, kısa boylu bir asker vardı. Zübeyde Hanım askeri görünce heyecanlandı. Oğlundan kötü bir haber mi vardı? Telaşla kalbini tutarak eşiğe koşturdu. Onun merak ve telaşını Fikriye anlamıştı:

– Teyze telaşlanma. Bu asker Kemal Ağabeyimin yanından geliyormuş. Çok iyiymiş. Bak size neler göndermiş, deyince rahatladı. Makbule elindeki ağır ve uzun anahtarla kapıyı açtı. Asker bir heybe dolusu eşyayı evin içine taşırken konuştu:

– Komutanım beni izne gönderdi, bunları da size, afiyetle yiyin. Haydi Allahaısmarladık. – Oğlum dur, aç gelmişsindir. Karnını doyuralım, demeye kalmadı kısa boylu yanık yüzlü asker kapıdan çıkarken,

– Teyze daha yolum çok, Tekirdağ'a annemi görmeye gideceğim. Sağ olun, haydi hoşça kalın.

– Güle güle, sağ ol. Dur Memetçik. Uğulumun atırını soramadım, uulum nasıl?

– Komutanım iyi çok iyi. Selamları var, diyen asker uzaklaştı. Zübeyde Hanım askerin getirdiği heybenin iki gözünü yokladı. Neler yoktu ki? Beze sarılmış çömleklerde ballar, pekmez reçelleri, dut ve kayısı kuruları, pestiller, şişe içinde dut şurupları. Bu şişelerden birinin üzerine iliştirilmiş pusula ve mektubu Makbule eline alıp okudu.

– Bunlar Evrenoszade Muhsin Bey'e verilecek.

Zübeyde Hanım oğlunun Selanik'te ders verdiği aileyi ve oğullarını hatırladı:

– Ah benim Çakır'ım, bak ne kadar vefalı! Bizim gibi Selanik'i terk eden dostlarını da unutmuyor.

Abdürrahim çoktan bir çömleğin ağzını açmış balı parmaklıyordu. Ona hoşgörü ile bakan Zübeyde Hanım:

– Abdürrahim! Şimdi ellerini yıka, bu dut şurubu ve bal özü şişelerini Muhsin beylerin evine götür, dedi.

Fikriye heybeden çıkan hediyeler arasında rengârenk konç ve topukları desenli yün çoraplara baktı. Birine elini attı. Makbule ona kıskanarak baktı. Kemal Ağabeyi onu unutmuş muydu? Üç çift olduğuna göre unutmamış olmalıydı.

Kırmızı-mavi "eli dirseğinde" desenlisini aldı. "Teyze bunu ben..." demeye kalmadı Zübeyde Hanım, "Tabii kızım onu al. Bu küçük çömlekteki pekmezi de Vasfiye Hanım'a götür" dedi.

***

Aylar geçmiş, oğlunun gönderdiği ballar, pekmezler, dutlar tükenmiş ama Zübeyde Hanım cepheden bir daha mektup da, haber de alamamıştı. Beşiktaş'ta yalnızdı, kimsesizdi. Sabahleyin kalktı mı, rüyasını yorulmayı iki laf edecek bir ahretliği bile yoktu. Selanik'i, Hafize Nine'yi nasıl aramazdı. Akaretler'deki evinin pencerelerinden Dolmabahçe Sarayı'nın soğuk mermerlerine, paslı demir parmaklıklarına doğru kinle baktı. Oğlunu yine savaşa orda oturan padişah göndermişti. Rüyası kötüydü. Böyle bir sarayın koca koca taşları parçalanıyor, toz olup üstüne geliyordu. Bu fırtına arasında Mustafa'sı gözlerini ovuşturuyordu. Öyle de olsa özlediği oğlunu doya doya görse ya... Birden uyanmıştı.

İstanbul'da birkaç gün önce duyulan söylentiyi Abdürrahim çocuk ağzı ile getirmişti. Suriye'deki bir paşa çöl fırtınasına tutulmuş, gözleri kör olmuş diyorlardı. Bu paşa olsa olsa oğlu olabilirdi. Bu kaygıya kötü rüya da eklenince Zübeyde Hanım'ın huzursuzluğu arttı. Odada ileri geri dolanırken aşağıdan Abdürrahim'in sesi geldi:

– Müjde Zübeyde anne, Abbas Amcam geldi.

Zübeyde Hanım merdivenleri koşarak indi. Mustafa Kemal'in yaveri Cevat Abbas parmaklık yanında yaver üniformasıyla dikiliyordu.

– Oğlum nasıl?

– İyi Zübeyde Teyze, selamları var.

– Kör oldu, diyorlar, Mustafa'm kör mü oldu?

– Yok teyze. Ben yanından geliyorum. Bir şeyi yok. Kum fırtınasına yakalandık. Eskiden ağrıyan sol gözüne kum tanecikleri girmiş olacak, şimdi iyi. Biraz kızardı, şişti o kadar.

– Oğlumun gözleri kör mü oldu? diyen Zübeyde Hanım ağlamaya başladı.

– Kör olmadı teyze, iyileşti, bir şeyi yok.

– Ne zaman gideceksin sen? Ben de seninle gidip oğlumu göreceğim.

– Teyze komutanımdan izin almadan götüremem, telgraf çekeyim, sorayım.

Zübeyde Hanım bu iyimser konuşmaya sevindi, gözyaşlarını sildi:

– Abdürrahim'le beraber gideriz. Aaydi bakayım sen şimdi git Mustafa'ma telgraf çek. Biz de azırlanalım.

Makbule üzülüp ağlarken birden bire neşelenen annesinin elini tuttu:

– Ben ne yapacağım anne?

– Beyin Mecdi yanında. Beklersiniz. Mustafa'mı görür gelirim.

***

Zübeyde Hanım dört yıl önce, yemyeşil Rumeli topraklarında trenle seyahat etmiş; yıllar sonra oğluna kavuşmuştu. Şimdi yine trendeydi. Yanında evlatlıkları Abdürrahim vardı. Çocuk başını pencereye dayamış bomboz Anadolu yaylalarının çorak topraklarını seyrediyor, arada sırada gördüğü cılız birkaç söğüdü neşelenerek işaret ediyordu.

Tekdüze yol git git bitmiyordu. Tenha istasyonlarda gördükleri, Zübeyde Hanım'ın içini paralıyordu. Anadolu köylüsü yırtık pırtık elbiseler, pırtılar, paçavralar içinde kadını ve erkeği ile perişandı. Bu birkaç insan dökümtüsünü yol boyunda görmek onun

ümitsizliğini artırdı.

Lokomotif tiz çığlıklar atarken zaman zaman yavaşlıyor; ileri geri sarsılarak istasyon olmayan yerde de duruyordu. Cevat Abbas, Zübeyde Hanım'ın yanına geldi:

– Merak etme teyze, tren kazanının altında kömür yanması lazım. Kömür bitmiş ama odun toplayacaklar. Şimdi ateşlerler. Odunlar yanıp su kaynadı mı gideriz.

Bunu söyledikten sonra telaşla dışarı çıkan Cevat Abbas, diğer yolcularla birlikte aşağı indi. Önlerine düşen biletçi ve makinistle çevreden çalı çırpı toplamaya başladılar. Birisinin elinde de balta vardı. Uzaktaki cılız bir söğüde gidip onu kesmeye başladı. Bir iki saat yolda bekledikten sonra çalı, sığırkuyruğuotu, tezek, kavak ve söğüt odunu atılan lokomotifin kazan ocağı ateşlenmiş, tren hareket etmişti.

Tren, Sakarya Nehri üzerindeki bir köprüyü geçtikten sonra bir çıplak ağaçtan başka gölgeliği olmayan küçük taş bir binanın önünde durmuştu. Burada elinden tuttuğu küçük bir çocukla ihtiyar bir kadın trene binip Zübeyde Hanımların kompartımanına girdi. Cevat Abbas, "Dolu, başka yere" derken Zübeyde Hanım yalnız başına, konuşmadan seyahat etmekten sıkıldığı için elini kaldırıp "gelsin, otursun yer var Cevat" dedi. İhtiyar elinden tuttuğu çocuğu yere koyduğu sepetin yanına oturttuktan sonra üstündeki siyah örtüyü çıkardı. Halinden şikâyetçiydi.

Eliyle ıssız bozkır yazısının sonundaki çıplak dağları göstererek, "Taa şu dağların ardından gelirim. Yürüye yürüye canımız çıktı" dedi.

– Nereye gideceksin?

– Afyon'a, oradan Sandıklı'ya.

– Kim var orda?

– Sorma kızım, kimimiz kimsemiz yok. Şuncaazın babası Rus savaşında şehit oldu. Anası veremden öldü. Ben düşkün durumdayım, bakamam. Büyük güveyim Sandıklı'da tahsildar, onların

yanına koyup döneceğim.

Abdürrahim kendi gibi öksüz yetim olan küçük kıza baktı. Ayağında yemenisi yoktu. Onca yolu şimdi kirlenip konçları pıtrak bağlamış yün çoraplarla yayan aldığı belliydi. İhtiyarın dimisi yamalı, hırkasının rengi atmıştı. Zübeyde Hanım'ın evlatlığı haline şükretti. Kemal amcası ona taze yemeni almıştı. Bu fakir kıza rastlayacağını bilse eski ayakkabısını alır gelir, bu kıza verirdi. Zavallı yayan geldiği yol boyunca hem yorulmuş, hem üşümüş olmalıydı; kıvrıldığı yerde uyuyup kalmıştı.

Ertesi gün bu ihtiyarla ninesi Afyon İstasyonu'nda indiler. Yeni yolcular bindi. Cevat Abbas kapıda bekliyor, içeri herkesi almıyordu. Sonunda bir ihtiyar kadın zorlayınca ona izin verdi. Bu kadıncağız da inen kadar zayıf ve bakımsızdı. Çekine çekine Abdürrahim'in yanına oturdu. Zübeyde Hanım, "Hoş geldin teyze" diyerek konuşma kapısı açmaya çalıştı. Ama ihtiyar, önüne bakıp hiç cevap vermedi; biraz sonra da uyuklamaya başladı.

Tren, sonsuz bir bozkırdan geçiyordu. Esen rüzgâr, önüne kattığı sarıdikenleri sürüklüyor; önüne çıkan bir çalı dibine yığıyordu. Çıplak dağları bıçak sırtı gibi keskin ve sert kayalıkları geçtikçe yolcuların gözleri yoruluyor, tren takırtıları arasında herkes uykuya dalıyordu. Ortalık iyice kararınca Cevat içeri girdi. Böcekler, kelebekler sönük ışık etrafında dolanıyor, zaman zaman uyuyanları rahatsız ediyordu.

– Teyze kapatayım mı ışığı?

Zübeyde Hanım baktı. İhtiyar kadın da, Abdürrahim de uyuyordu.

– Kapat Cevat, dedi.

Cevat Abbas, kompartımandan çıkıp kendi vagonuna gitti. Zübeyde Hanım kopkoyu karanlıkta uyuyamıyor, aysız gecenin derinliklerinde bir şeyler ararcasına hayal gibi yükselen dağlara bakıyordu. Aklı fikri cephedeki oğlunda, İstanbul'da bıraktığı kızındaydı. Birden bire karşısındaki kanepede oturan ihtiyar sayıklayıp

bağırmaya başladı:

– Öldürdüler... Öldürdüler...

Zübeyde Hanım karanlıkta ne yapacağını şaşırmıştı. İhtiyara doğru elini uzattı:

– Teyze kabus mu gördün? Uyan uyan...

Kalktı zorla yetiştiği lambayı yaktı.

Geldiğinde hiç konuşmayan ihtiyar, ellerini dizlerine vurarak ağlanıyordu:

– Öldürdüler! Hep öldürdüler. Rüyamda gördüm oğlumu, kanlar içindeydi.

Zübeyde Hanım, ihtiyarın kemikleri görünen ellerini tuttu:

– Teyze kim öldürdü, kim öldü?

– Sorma kızım, bir oğlum vardı! Jandarma çavuşu oldu. Haçin karakoluna verdiler. Orda Saimbeylili bir kızla evlendi. Ben daha gelinimi, torunumu görmeden kötü haber geldi.

İhtiyar dizlerini döverek devam etti:

– Ermeni gâvuru! Bizimkiler uyurken basmış! Hepsini öldürmüş. Küçük torunum kurtulmuş. Kozan'dan haber verdiler. Gidip onu alacağım.

Evlat acısı ihtiyarı çılgına çevirmişti eliyle başını dövüyor, "Keşke candarma yapmasaydım oğlumu" diyordu.

Zübeyde onu dinledikçe dertlendi. Haline şükretti. Ama Mustafa'sı için endişeleri arttı. Trenin durmayan sarsıntısı ve rayların sesi onu bir türlü uyutmamıştı. Başının altına küçük bir yastık koyup pencere kenarına yaslandı. Tren küçük bir istasyonda daha durmuştu. Taş binanın kapısına asılmış fener solgun ışıkları ile bir yolcunun trene doğru koşturduğunu gösteriyordu. Koşan topal bir erdi. Elinde bastonu ile sönük ışıkta gölgesi inip çıkıyordu. Lokomotifin keskin kesik sesi ile şef trenin düdük sesi birbirine karıştı. Topal asker sakatlığına bakmadan hızla vagona atlamıştı. Onun da annesi babası vardı. Cepheye mi, evine mi gidiyordu?

Bunları düşünürken Zübeyde Hanım'ın da gözleri süzüldü.

Zübeyde Hanım, daha sonra da hayat hikâyeleri olan yol arkadaşlarını dinleyerek bir haftayı geçen yorucu bir yolculuktan sonra Halep'e gelmişti. Yanında evlatlığı Abdürrahim olmasa bu güçlüklere katlanması zordu. Çocuk her tren duruşunda koşturmuş, annesine soğuk su ve köylülerin sattığı yiyecek ve meyvelerden almıştı.

Bu nasıl bir evlat sevgisiydi ki 1.500 kilometrelik güçlük dolu yola hiç şikâyet etmeden katlanmıştı. Annesinin gelmek üzere olduğu telgrafını alan Mustafa Kemal de saatler önce istasyona gelmiş, annesinin ineceği treni beklemişti.

Daha tren perona girerken pencereden beyaz tülbendi içinde gördüğü annesinin bulunduğu vagona atlamış; merdivenleri tırmanıp, koridoru hızla geçerek annesinin bulunduğu kompartımana girmişti. Zübeyde Hanım, gözlerine inanamıyordu. Henüz tren durmadan oğulcuğuyla kucak kucağaydı, sarıldı öptü. Kolları ile Mustafa'sını uzaklaştırıp dikkatle baktı.

– Tübe tübe! Kör oldu dediler.

Mustafa Kemal, elini öpen evlatlığı Abdürrahim'in saçlarını okşadıktan sonra:

– Bak anne, hiçbir şeyim yok! Kör değilim, dedi. Bak iyiyim. Biraz hastalık geçirdim, şimdi düzeldim.

Mustafa Kemal annesine tekrar sarılıp öptükten sonra Abdürrahim'e de aynı sevgiyi gösterdi:

– Bak ne güzel, ikiniz de buradasınız.

Zübeyde Hanım oğlunu sağlıklı görünce sevinmiş, bütün endişesi dağılmıştı, ama geleceği düşünüyordu:

– Sen ne zaman bu çöllüklerden kurtulacaksın?

***

Mustafa Kemal 6–7 Eylül 1916 savaşlarında Bitlis ve Muş'u

Ruslardan geri almış; kendisine Kılıçlı Altın İmtiyaz Madalyası verilmişti. O harekâtın daha da genişletilip Erzurum'a kadar uzanmasını istiyordu. 2 Mart 1917'de asaleten II. Ordu Komutanı olmuştu.

Başkomutanlıktan daha ilerilere gitmek için destek istedi; emrindeki subayların gayretini artırmak için ödüllendirilmelerini önerdi:

"12 Mayıs 1917– Kafkas Orduları Grup Komutanlığı'na,

Erzurum'un geri alınması için yapılacak harekât hakkında.

Düşman kuvvetleri: Van Cephesi'nde 5. Tümen, 5 taburlu 3. Sınır Alayı ile bir Ermeni Taburu. 2. Kafkas Avcı Tümeni ile Parhoş civarında iki Ermeni Taburu bulunmaktadır. İhtiyaçları bildiriyorum. Bunlara karşı 52 bölük tamamen ve hızla gelmelidir. 25 bin ikmal eri ve 15 bin hayvan gönderilmelidir.

II. Ordu Komutanı M. Kemal."

"20 Mayıs 1917– Başkomutanlık Yüksek katına.

XX. Kolordu Komutanlığı'na tayin edilen IV. Kolordu Komutanı Albay İsmet Bey'in nitelikleri ve gücü hakkında görüşlerimi sunarım: Ciddi, etkin, zeki ve becerikli, yüksek fikirli, astlarına ve savaş psikolojisine hâkim ve etkili, iyi bir derin görüşe ve çabuk kavrayışa sahip. Çok mükemmel bir ahlak ve davranış sahibi, görgüsü takdire değer çalışkan, güvenilir dürüst bir kişidir.

II. Ordu Komutanı M. Kemal."

Mustafa Kemal, 3 Temmuz 1917'de Mareşal Falkenhayn Paşa'nın idaresindeki VII. Ordu Komutanlığı'na atandı. II. Ordu birliklerine veda ederek ayrıldı. Halep'e geldiğinde Alman subaylarının bazı zararlı girişimlerde bulunduğunu görerek komutanları uyardı.

"24 Ağustos 1917– Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na,

Menzil baş müfettişi General Kresman'ın Gazze'nin Fetan Aşireti Şeyhi Hacim ile bir sözleşme yapmış olduğunu gördüm. Bu sözleşme amaç ve siyaset açısından doğru olmaktan uzaktır. Çeşitli makamların şeyhlerle ayrı ayrı ilişki kurmalarının iyi neticeler vermeyeceği inancındayım. Arz ederim.

M. Kemal."

Yıldırım Orduları Komutanı Falkenhayn'la anlaşamayan Mustafa Kemal, durumu ve gördüğü zararlı faaliyetleri Enver ve Talat paşalara bildirdi.

"20 Eylül 1917– Rapor:

Memleketin genel kaderini yönetmekten sorumlu olanlara arz ediyorum. Müttefiklerimizin askeri darbelerle düşmanları barışa zorlamaları artık söz konusu olmayıp Almanlar stratejik idareyi 'Geliniz, bizi yeniniz' esasına bağlamışlardır... Askeri siyasetimiz bir savunma siyaseti ve elimizde bulunan kuvvetleri bir tek eri son ana kadar saklamak olmalıdır... Ölüm kalım meselesinde karar verme hakkından yoksun bulunduğumuzu sanmıyorum. Falkenhayn özel bir komutan olarak kalmalı, bizim memleketimizin yönetimi öz evlatlarının elinde olmalıdır. Suriye'nin tamamı Faklkenhayn'a verilemez. İçinde bulunduğumuz bataklıktan Almanlarla kurtulmak kaçınılmaz ise de, Almanların bu kaçınılmazlıktan ve savaşın uzamasından yararlanarak memleketimizi bir sömürge şekline sokmak ve memleketimizin bütün kaynaklarını ellerine almak siyasetinin karşısındayım. Bugün Falkenhayn her gırsatta, herkese karşı Alman olduğunu ve elbette Alman çıkarını en fazla düşüneceğini söyleyecek kadar cesaretlidir. Bu komutan geldiği günden beri aşiretlerin reislerine Alman teğmenleri göndererek doğrudan doğruya ilişki kurmaktadır. 'Araplar, Türklere düşmandır. Biz Almanlar tarafsız olduğumuzdan onları kazanabiliriz' demektedir. Filistin savunmsı

mümkün olursa memleket Alman sömürgesi olacaktır. Falkenhayn'a asla güvenim yoktur. Asla Sina Cephesi'nde görev alamaz. Ya Arabistan Başkomutanlığı VII. Ordu'ya verilir, ya ben VII. Ordu Komutanlığı'ndan alınırım. Acilen cevap verilmesini arz ederim.

VII. Ordu Komutanı Tuğgeneral Mustafa Kemal."

Mustafa Kemal, genelkurmaya yazdığı cevaptan olumlu sonuç alamayınca 4 Ekim 1917'de İstanbul'a döndü.

Hicaz'dan Halep'e gelen asker ve bedevilerden her şeyi öğrenmişti. İngilizler Lawrens eliyle Arap şeyhlerine altınlar dağıtırken Mekke Şerifi de İngiliz silahlarıyla Türk ordusunu arkadan vuruyordu. Cemal Paşa bu isyan ve İngiliz saldırılarına karşı koyamamıştı. Mustafa Kemal, Arap yarımadasından ve Hicaz'dan Türk askerlerinin geri çekilmesini, hiç olmazsa Suriye'de cephenin güçlendirilmesini öneriyordu. Bu fikirlerini Enver ve Talat paşalara anlattı. Her ikisi de Alman komutanların etkisinden kurtulamıyor bu ileri görüşlü Türk subayını dinlemiyorlardı.

***

Bu ani geliş Zübeyde Hanım'ı memnun etmişti. Mustafa Kemal Akaretler'deki 76 numaralı evlerine girdiğinde hayret içinde kaldı. Eşikten, merdiven altına, koridora kadar bir kısmı yanmış eşyalar vardı. Fikriye'yi bunların arasında görünce durumu anladı. Genç kız bir çocuk gibi ağlayarak yorgun argın dönen subayın kollarına atıldı:

– Kemal Ağabey, evimiz yandı.

Vasfiye Hanım da üzgün bir çehre ile "Hoş geldin" dedikten sonra Akbıyık'taki evlerinden kurtarabildikleri birer köşesi yanık, kırık dökük eşyalara bakarak konuştu:

– Sağ olsun annen bizi aldı yoksa açıkta kalacaktık.

Oğlu acele etse de Zübeyde Hanım Rumelili hamaratlığı ile

hemen mutfağa girer bir şeyler hazırlayıp sofrayı getirirdi. Bu defa ev çok kalabalıktı ve Kemal de yalnızlığı severdi. Kendi annesi ve kız kardeşi ile bile, bir arada kalmaktan sıkılan genç subay acele ettikçe Fikriye ve Vasfiye Hanım alınıyor, "Ev bulamadık, çıkacağız. Yarın Abbas Ağa Bahçesi yanında bir kiralık ev varmış, ona bakacağız" diyorlardı.

– Ben zaten evde kalmıyordum. Otelde yer ayırttım. Rahatsız olmayın siz.

Kemal'in okşayıcı bakışları altında bu sözleri duyan Fikriye rahatlamıştı. Beyaz teni kızgın çöl güneşi altında bakırlaşmış subaya sevgi ile bakarken, yarın nasıl buluşacağını düşünüyordu.

***

Mustafa Kemal, annesi ve kız kardeşi ile hasret giderdikten sonra Pera Palas'ta ayırttığı odaya döndü. Halep'te İsmet Bey'le hazırladıkları bir raporu temize çekip Enver ve Talat beylere verecekti.

Otelin salonunda dans partisi vardı. Herkes eğlenip içki içerken o kalabalıktan sıyrılıp odasındaki masanın başına geçti. Yazacağı rapor sadece askeri değil ilerdeki Türk hayatını da kapsayacak şekilde çok cepheli olacaktı. Diviti eline aldı mürekkebe batırdı. Önce yazacaklarının planını yaptı:

"1– Mülki idare güvenilmez bir hale gelmiştir.

2– Arabistan'da rüşvet ve yolsuzluk son sınıra varmıştır.

3– Ekonomik hayat felce uğramıştır.

4– Ordu maddi ve manevi bakımdan zayıflamıştır.

5– Türk Ordusu yabancıların emrine verilerek savaş gücü azaltılmıştır.

6– Yabancılar Türk askerini acımadan hesapsız şekilde Almanya'nın çıkarı için kullanmakta bizi düşünmemektedir.

7– Bunu hisseden asker ve halkın morali çökmekte, bu hususların önlenmesi için acil önlemler alınması gerekmektedir.

8– İlk yapılacak iş komutayı Almanlardan almak ve orduyu Anadolu ve Rumeli topraklarına çekip cepheyi daraltmaktır."

Veliaht'la Almanya'da

Almanlar, daha önce Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden Kayzer'in bu ziyaretine karşılık için Veliaht Vahdettin'i davet etmişlerdi. Genelkurmay da bu davette Veliaht'a eşlik edecek subaylar konuşulurken Enver Paşa'nın ilk aklına gelen Mustafa Kemal oldu. Bu seyahat İstanbul'da bulunduğu sürece kendilerini rahatsız edecek olan Kemal'i göndermek için bir fırsattı. Böylece onu uzaklaştırmakla, onun eleştirilerinden kurtulacaklar ve diğer subaylarla da bir araya gelmesini önlemiş olacaklardı.

Öneriyi Mustafa Kemal'e arkadaşları götürdü. O da kabul etti. Veliaht'a başında paşa olan bir askeri heyet eşlik edecekti. Enver Paşa, kendisine muhalif, doğruyu dobra dobra söyleyen Mustafa Kemal'in bu görevi kabul etmesine memnun olmuştu. Gerçekte onun askeri beceri ve değerine de inanıyor ama daha ileri gitmesini kıskanıyordu. Bu sebeple de sultanlardan biri için söylenen Anafartalar Kahramanı Kemal'in evlenme isteğini geri çevirtmişti. Veliahtla birlikte Almanya gezisine Mustafa Kemal'i gönderme fik-

rini Talat da onaylamıştı.

Mustafa Kemal annesini bu ayrılık dolayısıyla yine üzecekti ama mesleği bakımından gelişmeler sağlayacaktı. Talat'la Enver'in kötü düşünceleri onun umurunda değildi. Nasıl 1910 manevralarını Fransa'da görerek faydalanmışsa, Alman muharip kuvvetlerini de yakından tanıyarak değerlendirmesini daha iyi yapacaktı. Onunla gidecek heyet içinde ismini gören İstanbul'daki bazı Almanlar pek memnun olmamışlardı. Çünkü bu kurmay subay Anafartalar'da kendini göstermiş, etkin zihinli, akıllı bir kurmaydı. Üstelik Alman subaylarının Osmanlı Ordusunda söz sahibi olmasını da istemiyordu.

Askeri heyetin başındaki Naci Paşa, Mustafa Kemal'in hocasıydı ve onu Veliaht'a övmüştü. Kemal ise padişaha olduğu kadar Veliaht Vahdettin'e karşı da soğuktu. Ama yarın saltanat koltuğuna oturacak bir veliahta yakın olmak ve onu etkileyebilmek ilerisi için yararlı olabilirdi.

15 Aralık 1917'nin soğuk bir gününde Veliaht Vahdettin özel bir tren ve törenle Sirkeci'den uğurlandı. Gelen resmi kalabalığın ötesinde, kapı yanında Fikriye de vardı. El sallamış, Kemal ağabeyini görememişti. Çünkü o, dalgın ve düşünceli gözlerini oturduğu vagonun tavanına dikip boş boş bakan Veliaht'a yaklaşma çareleri arıyordu. İlk sıralarda çok soğuk davranan Veliaht, Naci Paşa'nın tekrar tekrar, "Kemal Bey bizim Çanakkale Kahramanımız. Anafarta ve Arıburnu'nda..." diyerek konuşmasına başlamasıyla genç kurmaya değer verip ilgilenmeye başladı:

– Sizi uzaktan çok iyi tanıyorum. Arıburnu ve Anafartalar başarınızı takdir ediyorum. Siz İstanbul'u kurtaran bir komutanımızsınız. Birlikte yoşculuk etmekten çok memnun ve mutluyum.

– Güzel ilginize teşekkür ederim efendim.

Bu yakışıklı kurmay güzel konuşuyor, etrafındaki diğer subaylardan farklılığı hemen seçiliyordu. Yol boyunca ondan Çanakkale Savaşları hakkında canlı hatıralar dinlemek Veliaht Vahdettin'i

memnun etti.

Türk heyetini daha sınırda resmi tören ve coşkuyla karşılayan Almanlar, Veliaht'a büyük bir yakınlık ve saygı göstermişlerdi. 17 Aralık 1917'de Vahdettin'le yanındaki heyet Alman Genel Karargâhı'nın bulunduğu Spa İstasyonu'nda başta Alman Kayzer'i olmak üzere Mareşal Hindenburg, General Ludendorf ve kalabalık bir grup tarafından karşılanmıştı. Tören çok mükemmeldi. Almanlar çok seviyor göründükleri savaşçı Türkler üzerinde olumlu izlenimler bırakabilmek için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Kurnaz ve çok iyi bir siyasetçi olan Kayzer, Mustafa Kemal'le tanıştırılınca beğeniyle gözlerini açıp, "Anafartalar. XVI. Kolordu. Siz Mustafa Kemal" demişti.

18 Aralık'ta, Kayzer Wilhelm, Veliaht Vahdettin'in ağırlandığı sarayda ziyarete geldi. Havadan sudan konuşulduktan sonra, Sultan Reşat'ın yerine padişah olması beklenen Vahdettin, Kayzer'e ağır ve cevabı güç sorular sormaya başladı. Bu savaşın gidişatı hakkındaydı. Kayzer soruların Veliaht'ın yanı başındaki Mustafa Kemal tarafından hazırlandığını anlamıştı. Vahdettin'den çok, genç kurmayın yüzüne bakarak öfkesini belli etti yüksek sesle:

– Türk– Alman dostluğunu bozmak isteyen kimseler olduğunu görüyorum, deyip ayağa kalkmış; yanında Naci Paşa olan Vahdettin de onunla birlikte kapıya doğru yürümüştü. Kemal gerilerde kalmıştı. Kapıdan çıkarken Vahdettin ve Naci Paşa'mn elini sıkan Kayzer, genç kurmayı görmemezlikten gelmişti. Hindenburg'un genç kurmayla ilgilendiğini gören Kayzer geri dönüp Mustafa Kemal'e elini uzatmıştı.

Ertesi gün Hindenburg, Kemal'in bazı soruları karşısında genel ve yüzeysel bilgilerle genç Türk kurmayını ikna etmeye çalışmış, "Suriye Ordusu'nu, II. Ordu'dan alınacak süvari tümeni ile destekleyeceğiz" demişti.

Bir Alman mareşali taa Almanya'dan Türk ordularının düzenlenmesine nasıl karışabilirdi? Gerçeği ve ihtiyacı Mustafa Kemal

daha iyi biliyordu:

– Ben II. Ordu'ya kumanda etmiş bir subayım. II. Ordu sadece kâğıt üzerinde vardır.

Bu cevabı soğuk karşılayan Alman mareşali, Kemal'e sigara ikram etti. Yanındaki Ludendorf da, bu zeki Türk subayının parlak sözlerle kandırılamayacağını anlamış başka konular açmıştı.

Mustafa Kemal gezdirilen askeri birliklerde, fabrikalarda her yere, her şeye dikkatle bakıyor; törenlerde Veliaht'ın kulağına üfürülenleri de yanına yaklaşarak dinliyordu. Yabancı dil bilmeyen Vahdettin'in yardımına koşmak onun göreviydi.

Ziyaretin üçüncü günü barok mimarinin en görkemli olduğu bir sarayın salonunda ziyafet veriliyordu. Davetliler arasında Alsace Valisi de vardı. Onu tam da Vahdettin'in karşısına oturtmuşlardı. Yemek sırasında Veliaht'a hitaben:

– Ermeni sorununda tehciri iyi yapmadınız" diyerek Türklerin siyasetini eleştirmeye başlayınca, yanı başında oturan Mustafa Kemal öfkeyle ayağa kalktı:

– Bir büyük devletin iç işlerini ilgilendiren böyle bir konu Veliaht'ımız huzurunda konuşulamaz. Siz bunu tartışma cesaretini nereden alıyorsunuz?

Yumruğunu masaya şiddetle vuran genç kurmayı hocası Naci Paşa gözüyle sakinleştirdi. O da Vahdettin'e saygıyla bakarak tekrar yerine oturdu. Veliaht'ın hiçbir şeyden haberi yoktu. Genç kurmay biliyordu. Konuyu aydınlatma gereği duydu:

– Tehcir kararı, Alman müttefiklerimizin önerisi ile alınmıştır ve yerindedir. Çünkü Ermeni komitacılar Türk ordusunu arkadan vurmaya başlamış ve Doğu'da da Ruslarla birlikte bize karşı savaşa girişmişlerdi.

Vahdettin, genç kurmayının yetenek ve yiğitliğine hayran kalmakla beraber; yemek masasının neşeli havasının bozulmasından dolayı bir eziklik hissetmişti. Uzun süren köşeye çekilme hayatı Veliaht'ı korkak, çekingen ve sinsi bir kimliğe bürümüştü. Aslında

yol boyunca yaptığı birkaç konuşmada Kemal onun zeki bir insan olduğunu anlamıştı. Hedefini bulan ve mantıklı önerilerle doğru düşünmesi sağlanıp İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinin etkisinden kurtarılabilirdi.

Yirmi gün süren Almanya gezisi sırasında Kemal, fırsat buldukça Veliaht'a bazı konuları açtı, kötü giden savaşın sonucunu sezdirdi, ona görev ve düşüncenin ne olduğunu hatırlattı. Vahdettin, karşısında ilk defa, kafasında bin bir fırın olan bir subay görüyordu. Bu mavi gözlü, ateşli bakışlı, sarışın subayda kimsede görmediği haller vardı. Ülküden, ilkeden bahsediyor; hesaplı konuşuyor; gerçekleri anlatıyordu. 4 Ocak'ta trenle yurda dönerlerken Naci Paşa da Kemal'e, yol boyunca Veliaht'la birlikte olma fırsatını sık sık veriyor, Vahdettin de bilmediği konuları dinlemekten "mahzuz" olduğunu (zevk aldığını) belirtmekten çekinmiyordu.

Mustafa Kemal, Veliaht Vahdettin'e orduda bazı hizmetler alabileceğini hatırlattı. Batı'da prenslerin böyle olduğunu anlattı.

Uzun tren yolculuğu boyunca yaşlı Naci Paşa kendisine ait görevin genç kurmay tarafından yapılmasından memnun olmuştu. Çünkü o dinlenip uyurken veliahtla ilgilenen uyanık ve genç bir kurmayı vardı. Mustafa Kemal bu fırsatları çok güzel değerlendiriyordu.

Sirkeci'de yaşlı ve hep uyuklar gördüğü Veliaht Almanya'da kendine gelmiş; gözünü açmış ve dikkatle dinler olmuştu. Genç kurmay subayın söyledikleri, düşünce aşılamaları belleğinde yer ediyordu. Memleketin hali kötüydü, halkı bitkin ve fakirdi, ordu bilgisiz komutanlar elindeydi ve bu savaş kaybedilmeye mahkûmdu. Savaşı kazanma olasılığı Veliaht'ın Padişah olunca dizginleri kendi eline alması ile mümkündü. Bunun için de Enver'i, Talat'ı uzaklaştırması, savaşı bitirmesi ve barış yollarını araması gerekiyordu. Bunu da ordunun başına geçireceği genç ve zinde Mustafa Kemal gibi subaylar yapabilirdi.

Mustafa Kemal anlattıkça Vahdettin kulaklarına inanamıyor-

du. Bu açık fikirli ve korkusuz subaydan etkileniyordu. Ama onun tiz sesi hızla giden bu trenin çığlıkları gibiydi. Bir an Vahdettin, trendeki bu genç subayla beraberliğinin gerçek değil de rüyada olduğunu sandı. Zaten uyuklamaya başlamış, eski uyuşuk ve sarsak haline bürünmüştü. Kompartımana giren Naci Paşa, onun bu halini görünce genç kurmaya göz etti. Hocasına karşı saygılı olan Kemal, ayağa kalktı, selam çakıp dışarı çıktı.

***

Mustafa Kemal'in Almanya'dan dönüşü Akaretler'deki evi düğün dernek havasına sokmuştu. Anne ve bacı kadar, evde misafir kalan akrabalar da ilk defa gördükleri Alman markalı hediyeler karşısında çocuklar gibi sevinip Kemal'e nasıl teşekkür edeceklerini bilemiyorlardı. Küçük Abdürrahim, oyuncak otomobilden çok, amcasının yakasındaki 18 Şubat 1918'de aldığı Cordon de Prusse nişanı ile oynuyor, öteki madalyalarını niçin takmadığını soruyordu.

Ailedeki bu neşe ve mutluluk yumağını seyrederken genç kurmay, ilk defa sancısını soğuk bir çöl gecesinde hissettiği acıyı, tekrar böbreklerinde duydu. Sancı bir şimşek gibi vurup geçmişti. Acıdan burulan yüzündeki kasıntıyı ve misafirlerine karşı zorla gülümsediğini anlayan Zübeyde Hanım oldu. Misafirlerin baktığı hediyeleri bırakıp oğlunun yanına koştu:

– Nen var Mustafa! Ağrın mı var? Midenden de mi rahatsızsın?

Mustafa Kemal içinde bir yanma hissetmişti, midesi de bulanmıştı ama kesin olarak neresinin ağrıdığını bilemiyordu. Bilinçsizce bastırdığı sağ böğründen elini çekti; annesine sarılıp öptü:

– Bir şeyim yok anne, merak etme bir şeyim yok.

Makbule ve Fikriye de ağabeylerinin yüzünün solduğunu fark etmişlerdi. Yanına gelip elini, alnını tuttular:

– Bir şeyin yok, ağabey. Otur, dinlen.

Zübeyde Hanım mutfağa koşturup nane– limon kaynatmaya giderken Vasfiye Hanım da yeğeninin yanına gelmiş, dinlenmesini salık veriyordu:

– Mustafa Bey oğlum, ben sana dedim. Çok koşturuyorsun. Bir vatan, millet davası tutturmuşsun. Cepheden cepheye koşmuşsun. Kendini helak etmişin. Kim dayanır sıcak çölden, soğuk dağlara. Asker gibi bir cepheden diğer cepheye durmadan savaş alanlarında bulun. Olacağı buydu. Kendini önemsemedin. Yarından tezi yok bir doktora gidesin.

Yanı başındaki Fikriye hemen atıldı:

– Ağabey koşup gideyim şimdi doktor çağırayım. Köyiçi'nde bir dahiliye doktoru var.

Sedirdeki yastıklara yaslanan Mustafa Kemal elini kaldırdı:

– Ben iyiyim, telaş etmeyin. Şimdilik doktor da çağırmayın. Ben yarın Gülhane'deki doktor arkadaşlarıma giderim.

Zübeyde Hanım, elinde sapsarı nane–limon bardağı ile yaklaşıp oğlunun başına bütün aile fertlerinin toplandığını görünce telaşı arttı, sert konuştu:

– Çekilin bakayım, oğlumu yalnız bırakın. Bunları içince bir şeyciği kalmaz.

Annenin böyle konuşmasına rağmen içi kan ağlıyordu. Kim dayanırdı böyle durmadan oradan oraya koşuşmaya, oğlunu bu güç askerlik mesleği mahvetmiş, için için eritmişti.

– Bir daha bir yere gitmek yok, evlenip yanımızda kalacaksın.

– Anne lütfen beni yalnız bırakın. Uyuyacağım.

***

İstanbul'daki doktor arkadaşları Mustafa Kemal'e böbrek rahatsızlığı tanısı koymuşlardı. Tedavi için Almanya'ya gitmesini öğütlemişlerdi. O, kendisini doktorlardan daha iyi biliyordu. Bunalımlı, yalnız, sıkıntılı gecelerinde dostu sigara, çay veya bir

avuç kavrulmuş leblebiyle rakıydı. Bunlar midesini, böbreklerini, ciğerlerini rahatsız etmiş olabilirdi. Trablus'tan beri de iyi bir tedavi görmemişti.

Onun hastalığına üzülen annesi de yataklara düşmüştü. Oğlu bu defa da tedavi için ayrılıyordu. Viyana'ya giden trene bindiğinde Sirkeci istasyonunda el sallayan Makbule ile Mecdi Bey'di. Aklı annesinde kalmıştı.

Avusturya'da ilk tedavi yeri Cottege Sanatoryumu idi. Muayene eden Alman doktorlar hastalarının vücudunun çok sağlam olmasına rağmen uzun zaman bakımsız kaldığını, çok sigara içmesinden dolayı ciğerlerindeki kılcal damarların nikotin bağladığını söylemişlerdi. Mustafa Kemal buradaki tedavi sırasında sigarasını azalttı. Hastalık sırasında bile zamanı değerlendirmeye çalışıyor, Almanca öğreniyordu. Kendisini iyi hissetmeye başlayınca dinlenmek üzere Karlsbad kaplıcalarına gitti. Buradaki izlenimlerini İstanbul'daki doktor arkadaşına mektuplarında anlatıyordu:

"Doktor Rasim Ferit Beyefendi'ye– 5 Haziran 1918

Azizim Doktor, İstanbul'a dönmüş olduğunuzu kabul ederek bu mektubu yazıyorum.

Sizce bilinen rahatsızlığım, burada Doktor Buyes'in öğüdüyle başvurduğum Prof. Zuckerkandl tarafından da aynen kabul edildi. Koli basilinden başka bir şey bulunamadı. Cottage Sanatoryumu'na girdim. Profesör kendisi tedavi ediyor. Üç hafta burada kaldıktan sonra, üç hafta kadar da kür için bir hamama gitmeyi öğütlüyor. Rahatım çok iyidir. Ağrım yoktur. Eşyalarımın hepsi kayboldu, çırılçıplak kaldım. Cevat'ın işini ne yaptınız? Gözlerinden öperim kardeşim.

Mustafa Kemal."

Mustafa Kemal, Karlsbad'a geldikten sonra da hatıralarını yazmaya devam etti:

"30 Haziran 1918, Pazar günü öğleden sonra saat 7,30'da Karlsbad istasyonuna varıldı.

Doktor Vermer bana dedi ki: 'Sen buraya ciddi bir kür yapmak için mi geldin, yoksa lüks ve gürültüler içinde zevk etmek, yorulmak için mi? Ne istiyorsunuz işte, sakin ve rahat bir apartman.'

Doktor gıda meselesini belirlerken ekmek söz konusu oldu. Neticede Doktor, bizzat ekmek ve un bulmayı üstlendi. Muayene sırasında yaşımı sordu. 36– 37 olduğunu söyledim. Hayretle, 'Pek çabuk general olmuşsunuz. Sizin memleketinizde sizin yaşınızda başka genç general var mıdır?'

– Savunma Bakanımız gençtir, dedim... Doktor Vermer'in içinden, 'Zavallı Türkiye bu çocukların eline düşmek için ne hale gelmiş bulunmalısın" dediğini hisseder gibi oldum.

– Doktor, dedim, bizim ordumuzda ihtiyar generaller de vardır. Benim ve yaşıtımın pek genç kabul ettiğiniz yaşta general oluşumuz, herhalde durum ve olağanüstü olayların, yapılmasını bize nasip ettiği önemli görevlerin vatana çok faydalı oluşundandır'."

Mustafa Kemal, 2 Temmuz 1918'deki hatıralarında Almanca, Fransızca dilleri ve gramerleri hakkında bilgi verdikten sonra şunları yazıyordu:

"Saat 6'da Mühlbrün'de bir kadeh içtim. Yavaş yavaş İmperial Baum'a geldim. Otelin salonunda saat 7.30'a kadar yalnız oturdum.

Cemal Paşa'ya Silvan'dan yazdığım bir seri mektuplarımla Bulgaristan hakkında söz etmiştim. Biz savaşsız Karaağaç ve çevresini verdik. Romanya barışında, Dobruca'ya karşılık bunun ve Trakya'nın da geri verilmesini talep etmek istedik. Enver Paşa, Ludendorf'a yardım için rica etti. O bunu acayip buldu. Bulgarları gücendirmemek gerektiğini bildirdi. Bulgarlar buna razı olmadıktan başka Midye-Enez hattını isterler."

Hükümetin Alman siyasetinin yanlışlığını ve çocuk gibi aldatıldığımızı yazdıktan sonra Cemal Paşa ve kardeşi ile buluşmasını anlatır:

"Ben Cemal Paşa'nın kardeşi olduğunu bilmiyordum. 1323'te (1907) Selanik'te olduğunu söyledi. Ben de tam bu tarihte Şam'dan Selanik'e gelmiş ve Cemal Paşa ve Fethi Bey'le arkadaşlık etmiştim. Cemal Paşa binbaşıydı, ben kolağası idim."

Mustafa Kemal, eski hatıralardan güne döner ve Cemal Paşa ve hanımı ile aynı sofrada yemek yediğini anlatır.

5 Temmuz 1918'de padişah Mehmet Reşat ölmüştü. Yerine Vahdettin, V. Mehmet olarak tahta geçmişti. Bu haberi Karlsbad'da alan Mustafa Kemal, düşünce ve ruh halini yazıyordu:

"Üzgün müydüm? Memnun mu olmuştum? Pek tahmin edemiyordum. Gerçek şu idi ki, ne ölen padişaha acımıştım ne de yeni padişahın ömrünün kısa veya uzun olmasıyla ilgiliydim. Acaba üzüntümün sebebi, bu değişiklik sırasında İstanbul'da bulunmamak mıydı? Bununla ilgili kesin bir fikir söyleyemem, yalnız bir durgunluk geçirdiğimi hatırlıyorum. Vahdettin'i telgrafla kutladım."

Kemal'i zaman zaman Almanya'da bulunan Türkler de ziyaret ediyordu. Bunlar Selanik Rüştiyesi'ndeki sınıf arkadaşı Mahmud Efendi ve Emin Bey'di. Mustafa Kemal, o gün konuşulanları da defterine yazmıştı:

"6 Temmuz 1918– Uykum kaçtı. Tekrar yatağın içinde doğruldum. Bir sigara içtim. Tekrar yattım. Yine uyuyamadım. Tekrar bir sigara içtim. Saate bile bile bakmıyordum. En sonunda uyumuşum.

Akşam yemeği sırasında hep askerlikten bahsettik; ben biraz

Arıburnu ve Anafartalar'dan, biraz da Bitlis, Muş cephelerinden bahsettim. Hanımefendi asker kızı, asker eşi, asker kardeşi olduğundan, bu hikâyelerden zevk alıyordu. 'Komutanların en büyük cesareti sorumluluktan korkmamalarıdır' dedim. Yemekten sonra oturduğumuz salon, dans salonunun bitişiğindeydi. Gayet zarif, ince birkaç genç kadın smokinli erkeklerle dans ediyorlardı. 'Ne güzel' dedim, dansı çok sevdiğimden. Ataşelik zamanında iyi vals yaptığımı söyledim. Hanımefendi, 'Bu hayatın bizde yerleşmesi ne kadar zor' dedi. Dedim ki, 'Benim elime büyük yetki ve güç geçerse, ben sosyal hayatımızda istenilen devrimi bir anda 'coup' ile uygulayacağımı sanırım. Darbeyle.'

Zira ben bazıları gibi kamuoyunu yavaş yavaş benim tasarılarımın derecesinde tasarlama ve düşünmeye alıştırmak yoluyla, bu işin yapılacağını kabul etmiyorum ve böyle bir harekete karşı ruhum isyan ediyor."

"8 Temmuz 1918– Bugün akşam yemeğini Pupp'da yaptım. Gelecek mesai: 1– Cemal Paşa'nın mevkii, izlediği yaşam tarzı için para kaynağı. 2– Talat Paşa'nın Cemal Paşa'ya muamele– i bâridanesinin (soğukluğu) sebebi ne olabilir. 3– Enver Paşa bana karşı ne politika takip ediyor. Buna karşı ne karar vermeliyim? 4– Yeni padişah ne gibi vaziyetler alabilir?"

"9 Temmuz 1918– Ramazan Bayramının birinci günü. İlk defa olarak Karslbad'ın Furtnu Bad denilen semtinde banyo yaptım. Bayram kutlamasına gelen Cemal ve Hüsnü Beylerle görüştük:

1– Osmanlı Devleti nasıl bir siyaset izlemelidir? 2– Türklük ülküsü. 3– Arabistan, Türkistan ve başka milletler hakkında izlenecek bakış açısı ne olmalıdır? 4– Devlet yöneticilerinin memleket hakkında bilgileri (Cavit Bey). 5– Aşarın cibayeti (gelir vergisi toplama) yöntemleri, emanet, ihale, maktuiyet (Mısır'da)"

"12 Temmuz 1918– Almanca öğretmenimin tanıştırdığı İsviçreli bir âma idi. Fransızca dersi veriyordu. Genç güzel bir kadın. Gözleri

tatlı bir mavilikte. Kör olduğu fark edilmiyor. Bilgili. Alman, İngiliz, Fransız milletlerinin ilerlemesi hakkında birçok fikir ileri sürdü. Kendisinden Fransızca dilinden yararlanmak istediğimi söyledim. Haftalığı 100 krona anlaştık."

"13 Temmuz 1918– Fransızca öğretmeni Madam Heiniche konuşma konusunu değiştirerek, 'Yanılmıyorsam, beyefendi henüz evli değil, acaba bir Avrupalı kadınla mı yoksa sizin milletinizden bir kadınla mı evlenmek isterdiniz?' 'Fark etmez' diye cevap verdim. Gerçekte düşüncem, bir Türk kadınını tercih edeceğim yolundaydı. Ama gücenebileceği uzun bir konuşmaya girmemek için evlenme konusundaki konuşmayı kesmeyi seçtim."

Mustafa Kemal, bu Fransızca öğretmeni ile konuşurken annesini hatırladı. Hep, o da bu konuyu açtı mı, kestirme cevap verir, uzamasını önlerdi. Onu mutlu etmek için evlenecekti.

Akaretler'deki yatağında hasta yatarken kulağına fısıldamıştı:

– Mustafa'm Saray'da sultanlar sana 'Sarıgül' adını takmış, senin kahramanlıklarını anlatırlarmış. En güzeli de Sabiha Sultan'mış, evleniversene onunla.

Gurbette, iyileşme aşamasındayken annesini, İstanbul'u, evlenmeyi düşünmek onu rahatlatıyor; bir kelebek uçarılığında yemyeşil bahçeler ve yüksek çam ağaçları altında gezmekten büyük bir haz duyuyordu. Ama dört duvar arasında yalnız kalınca yine vatan millet meseleleri beynine üşüşüyor; yazmadan edemiyordu:

"14 Temmuz 1918– Pazar– Matmazel Brandner, Türk ordusuna ilgi duyar gibi görünüyordu: 'Bu beni çok şaşırtıyor' dedi. 'Türkiye 1911'den beri hiç durmadan savaş yapıyor. Bir savaştan sonra diğeri onu izledi değil mi? Türk–İtalyan Savaşı, Balkan Savaşı ve sonra da dört yıl süren bu Dünya Savaşı. Türkiye'nin her türlü kaynağının, özellikle ordusunun hemen tükenmiş olduğu düşünülebilir. Savaş alanlarında öldürmek için bu kadar insanı nerede buluyorsunuz?'

– İzah edeyim, dedim. Türk– İtalyan Savaşı sırasında Türkiye kendi kuvvetlerini kullanamadı. Ben oradaydım. Derne kuvvetlerine komuta ediyordum. Bu savaşta Türk ordusuna hiç dokunulmamıştır. Balkan Savaşı ise Türk ordusunun katıldığı bir savaş değildir. Bu bambaşka bir şeydi. Bir bozgundu! Ama Türk Ordusu'nun bozgunu değildi, hayır hiç değil. Bu Türkiye'deki eskinin yıkılması, Türk Ordusu'nun başındaki bilgisiz kumanda heyetinin geri çekilmesiydi'..."

Bu konu Mustafa Kemal'i çok üzer, dertliliği her satırında katmer katmer yüreğine otururdu. Kalktı sigarasını yaktı. Bir yabancıya içimizdeki hainlerden söz edip; bir Paşa'nın, bir Vali'nin, bir Belediye Başkanı'nın Selanik'i sattığını anlatamazdı.

***

Mustafa Kemal, yaveri Cevat Abbas'ın, "İstanbul'a gelmeniz gerekli. Bekleniyorsunuz." telgrafı üzerine 27 Temmuz 1918'de Karlsbad'dan İstanbul'a hareket etti. Ama Avrupa'da İspanyol nezlesi yaygındı; o da etkilendi. Trenden iner inmez, kendisini kimin çağırdığını anlamak için doğru Harbiye'ye gitti. Çağıran Enver Paşa değil de, Padişah'ın yeni baş yaveri Ahmet İzzet Paşa'ydı. O, yeni padişahın veliahtlığında Almanya gezisi sırasında Naci Bey'le Mustafa Kemal'den çok memnun olduğu izlenimini almıştı. Kendisini köşkünde bulan yorgun argın ve nezleli genç kurmayı güler yüzle karşıladı. Padişah'la görüşmesinin faydalarını anlatıp, buluşmayı sağlayacağını söyledi.

Mustafa Kemal tam kendini iyi hissettiği, böbrek ağrılarının kalmadığı bir zamanda yakalandığı nezleli hali ile annesinin yanına gidip onu telaşlandırmak istemezdi. Pera Palas'taki odasına yerleşti. Doktor Rasim Ferit, arkadaşının döndüğü haberini alır almaz, otele çantası ile geldi. Kemal'i muayene edip ilaçlar verdikten sonra, "Şimdi yat uyu, sabahleyin bir şeyin kalmayacak" deyip gitti.

Mustafa Kemal, gerçekten sabahleyin zinde ve dinç bir şekilde kalktı. Pencereyi açtı. Özlediği Boğaz'ı, İstanbul manzarasını doya doya seyretti. Tıraşını olup, güzelce giyindi. Tuttuğu faytonla saraya gitti. Mabeyn odasında biraz bekledikten sonra yeni Padişah onu kabul etti.

Mustafa Kemal, kendisini güzel karşılayan Vahdettin'e saygılarını ve kutlamalarını sunarken ümitliydi. Almanya gezisinde olduğu gibi açık ve samimi konuşup konuşamayacağını sordu. Padişah gözlerini kapayıp başını iki kere salladı:

– Tabii Mustafa Kemal Bey.

Genç kurmay subay Almanya izlenimlerini anlattıktan sonra ilk önerisini söyledi:

– Muhterem ve Aziz Padişahım, Başkomutanlığı derhal kendi elinize alınız ve kendinize de beni vekil değil, Genelkurmay Başkanı olarak tayin ediniz. Her şeyden önce orduya sahip ve egemen olmanız lazım.

Padişah gözlerini tekrar yumdu; tavana doğru başını çevirdi; sonra şüpheyle genç Paşa'ya baktı:

– Enver'le Talat ne olacak?

– Efendim, onların memleketi ne felakete sürüklediğini gördünüz. Ben her şeyi size anlattım. Memleketin ve milletin bu İttihat ve Terakki maceracılarından kurtulması lazım.

Uyuklar görünen padişah gözlerini birden açtı:

– Sizin gibi düşünen başka askerler var mı?

– Vardır.

Kapıya doğru, sanki bu genç subayın hemen gitmesini istermiş gibi bakan Dersaadet'in ve koca Osmanlı Sultanlığının Padişahı sıkıntılıydı:

– Düşünelim, dedi.

Mustafa Kemal saygılarını sunup dışarı çıktı.

Milletinin Sana Yüklediği Görev ve Misyon Var

Mustafa Kemal, annesini unutmuştu. Memleketini düşünüyordu. İktidardakiler ülkeyi bir felakete sürüklüyordu. Bunu önlemek için padişaha ısrarla fikirlerini kabul ettirmesi gerekti. İlk girişiminden birkaç gün sonra, bu defa Müşir İzzet Paşa ile Vahdettin'in huzuruna çıktı.

Bu ikinci konuşmada da padişah karasız davranmış; Mustafa Kemal de daha fazla açılamamıştı. Üçüncü buluşmasında yalnızdı; devleti ve milleti bekleyen tehlikeleri ve çıkış yolunu anlattı:

– Devleti, milleti ve bütün çıkarlarımızı savunan kuvvet, başkasının elinde bulundukça, sizin padişahlığınızın bir kuvveti kalmaz, sözde kalır.

Padişah Vahdettin, bu sert ve çekinmesiz kurmaya içinden hak vermesine rağmen, kendisinin gizli bir baskının altında olduğunu hissediyordu. Genç kurmayın beklemediği cevabı verdi:

– Ben gereken şeyleri Talat ve Enver Paşa hazretleriyle görüştüm.

Mustafa Kemal, hayal kırıklığına uğramıştı; hayret içindeydi. Çünkü daha birkaç ay önce Almanya gezisi sırasında padişah her iki İttihatçı'dan da nefret ettiğini söylemişti. Sarayın gösterişli tavanları üzerine gelir gibi oldu. Yapılacak bir şey kalmamıştı. Çelik gibi parlayan mavi gözlerindeki kırgınlığı belli ederek izin istedi. Ayağa kalktı. Padişah bir robot gibiydi. Hiçbir şey söylemeden gözlerini kapayıp elini uzatmıştı. Sinirden mi, korku ve endişeden mi yaşlı padişahın elleri buz gibi soğuktu.

Mustafa Kemal, saraydan çıkınca, doğru Pera Palas'a geldi. Kırgın, üzgün ama hâlâ ümitliydi. Dairesindeki masaya geçti, sıcağı sıcağına izlenimlerini yazdı:

"Ben, tilki tabiatında her entrikacının, her gün şahidi olduğum yüzlerce örneklerden biri karşısında bulunduğuma büyük bir üzütüyle ikna oldum.

Hacı zannettiğimiz adamın koltuğunun altından putu çıkmıştı. Artık başka bir şey aramak, ama vakitsiz kimseyi de ürkütmemek lazımdı."

Mustafa Kemal Paşa bekleyecekti. En büyük dostu okumak, düşünmek, tasarlamak ve zamanı iyi kullanmak olacaktı. Selanik'teki tarih hocasının söylediği sözler, tekrar kulaklarında yankı yapıyordu:

– Kemal! Milletinin sana yüklediği görev ve misyon var, unutma!

***

Sultan Vahdettin, Mustafa Kemal'in önerilerini reddetmesine rağmen onu ödüllendirmekten de geri kalmıyordu. Onu bir Ordu Komutanı olarak "Fahri büyük yaverleri" arasına aldı. Bu Cuma selamlığı törenlerinde Mustafa Kemal'in de namazdan sonra Padi-

şah'la görüşebileceği anlamına geliyordu. Ama o kalabalıkta, ona ne anlatılabilir, ne söyleyebilirdi ki?

Bir Cuma selamlığında askeri birliklerin, paşaların saf saf dizildiği bahçeden Padişah yerine geçerken, Mustafa Kemal kendisi için hiçbir şey beklemiyor; Almanlar yüzünden yedi cephede verilen şehitleri ve kaybedilen savaşları düşünüyordu. Cuma namazından sonra Padişah'ın huzuruna çıkarken gördüklerine hayret ediyordu. Vahdettin'in yanında iki Alman generali vardı. Genç Paşa'sını kabul edip elini sıkarken ona yeni bir görev verdi:

– Sizi Suriye Komutanı tayin ettim. O tarafları düşman eline geçirtmeyeceksiniz.

Mustafa Kemal, koskoca Padişah tarafından bildirilen bu hal karşısında şaşırdı. Ne diyeceğini bilemiyordu. Çünkü daha önce birçok defa ordunun da, vatanın da halini bu Padişah'a anlatmıştı. Belliydi, bu görevlendirme bir düzendi. Enver Paşa'nın işiydi. Padişahı kandırmak isteyen "Sarı Paşa"yı İstanbul'dan böylelikle uzaklaştırıyorlardı. Mustafa Kemal, Vahdettin'e Alman generaller yanında bir şey diyemedi. Daha önce Almanlar yüzünden ayrıldığı, onların yüzünden yenilmiş olan cepheyi şimdi reddedemedi. Çünkü padişah başkomutandı, Enver de başkomutan vekili.

Vahdettin, yabancı generallere dönmüş, Mustafa Kemal'i kendisinden daha iyi tanıyan yabancılara, verdiği yeni görevi hatırlatıp öğünerek tanıştırıyordu:

– Bu komutan dediklerimi yapabilir. Çanakkale kahramanımız.

Mustafa Kemal görevden kaçacak subay değildi. Acı acı gülümsedi; istemeyerek teşekkür etti ve Padişah'ın huzurundan çıktı. Öfkeliydi. Gözleriyle birini aranarak yürüdü. Bu Vehip Paşa'nın yanında, bütün yenilgilerin sebebi olduğu halde, hâlâ kendisinde gülümseyecek gücü bulabilen Enver Paşa'ydı. Mustafa Kemal Paşa, onun karşısına geçip sözlerini esirgemedi:

– Bravo sana, tebrik ederim, başardın! Başkomutan vekilisin, bari biraz köklü önlemler üzerinde konuşalım. Benim bildiğim ve

anladığıma göre Suriye'de ordu, kuvvet, cephe bir sözden başka bir şey değil. Beni oraya göndermekle güzel intikam alıyorsunuz. Sonra ordu geleneğimizde, alışılmışın dışında bir şey yaptınız, yaptırdınız. Bizzat Padişah'a bana emir verdirdiniz.

Enver Paşa, vurdumduymaz ve duygusuz bir şekilde suçlanarak sustu. Vehip Paşa bakışları ile Kemal'e hak verdi. O da Enver, Talat, Cemal üçlüsü yüzünden her cephede yenildiğimizi, Suriye cephesinde de asker ve subaylarımızın Almanların emrinde darmadağınık olduğunu bilmekteydi.

Mustafa Kemal, onların yanından başka bir köşeye doğru yürüdü. Burada da Balkan Savaşlarının yenilmiş komutanları toplanmıştı. Oradan geçerken bunlardan birinin konuşması kulaklarına çarptı:

– Efendim, bu Türk askerlerinden hayır gelmez. Bunlar hayvan sürüsüdür. Yalnız kaçmayı bilirler. Allah bir subayı böyle hissiz ve korkak bir sürüye komutan yapmasın.

Mustafa Kemal'in huzurdan çıktığından beri kabaran öfkesi son haddini bulmuştu. Hırçınlaşmıştı. Hıncını bu Türk olmayan Osmanlı subayından çıkardı:

– Türk askeri hisli ve korkusuzdur. Sizin gibi soysuz ve korkak hainler yüzünden yenildi.

Ağzının payını alan subay kıpkırmızı oldu. Yerin dibine geçmiş gibi sustu, kaldı. O da yıllarca Dışişleri Bakanlığı yapıp, "Ben ancak Osmanlı Bankası kadar Türk'üm" diyen Naradunkyan gibi biriydi.

***

Kışla, resmi konuşmalar ve otel odası ne kadar soğuktu. Maddi olduğu kadar manevi bakımdan da yalnızlık hissediyordu. Sıcak aile yuvasını özlemişti. En çok sevgi ve şefkati orada, annesinin, kardeşinin yanında bulurdu. Memleket sorunlarıyla dolu, üzüldüğü, hüsrana uğradığı, kırıldığı zaman da sığınağı oraydı. Açık açık

her derdini annesine anlatırdı. Onları üzmemek için anlatmadığı konular olsa bile onların yanında huzura eriyor, rahatlıyordu.

7 Ağustos 1918'de tayin emrini alır almaz otelden çıktı. Yaverleri Cevat Abbas ve Salih Bozok'a Akaretler'deki evine gideceğini, akşam kendisini aramalarını buyurdu.

Bir faytonla geldiği bayır üzerindeki evlerinde kapıyı Makbule açtı. İçerde sessizlik vardı. Mustafa Kemal, koşarak annesinin yattığı odaya girdi. Bir haftadır uğrayamamıştı. Annesini zayıflamış ve halsiz buldu. Ellerini tutup öperken Zübeyde Hanım kahırlanıyordu:

– Ani Mustafa'm İstanbul'a gelince ep beraber olacaktık! Bak günlerdir yoksun.

– Anne neyin var?

– İç bi şeyim yok, kırıklık, alsizlik.

– Ağrın, sızın var mı anne?

– Yok ama, içimde bir boşluk, uzursuzluk. Ep seni düşünürüm. Yıldız'da oturur bir sultan kızı varmış! Makbule onların hizmetkarlarını dinlemiş. Ep seni konuşurlarmış. Sana 'Sarıgül' derlermiş. Alasın o sultan kızlarından birini. Görmeyecek miyim evlendiğini? Bak, arkadaşın Enver bir sultanla evlenmiş, yükselmiş bakan olmuş. Sen de! Şadiye Sultan...

– Anne, gözüm yükselmekte değil, hizmette.

Mustafa Kemal durdu daha fazla konuşup, annesini üzmek istemiyordu. Tekrar yeni bir cepheye tayin edildiğini, birkaç gün içinde gitmek zorunda olduğunu nasıl söyleyecekti.

Zübeyde Hanım oğlunu görünce, hastalığını da, kırıklığını da unutmuştu. Ayağa kalktı:

– Süle şimdi ben sana ne yapayım? Ne yemeği canın çeker süle.

– Anne niye kalkıyorsun, yat.

– Asta değilim, senin yokluğunda astalanırım. Sen varsın ya. Artık asta değilim.

Makbule de annesinin bir şeyinin olmadığını, oğlunun sık sık kaybolup ansızın çıkıp gelmesinden heyecanlanıp rahatsız olduğunu biliyordu.

Mustafa Kemal, annesine dikkatle bakınca beyaz tülbendi arasından sarkan saçlarının aklaştığını gördü. Zaman ne çabuk geçiyor, akıyordu. Anasına bir rahat yüzü göstermeden yaşlandığını görmek içine dert oldu:

– Anne sen otur, bir şey yapma. Birazdan yaverlerim gelecek. Harbiye'ye çıkacağız.

– Açan geldin, açan gidersin, diyen Zübeyde Hanım mutfağa doğru yürürken durakladı:

– Mustafa benim param bitti, Abdüş'e para ver de yuğurt alsın gelsin!

– Anne daha ben de maaş almadım ama üstümde olan parayı vereyim.

Abdürrahim, Mustafa Kemal'in uzattığı parayı aldı, kapıya doğru koştu. Bu sırada dışarıda bir motor sesi duyuldu. Makbule, pencereden bakarken Abdüş kapıyı araladı. Bu bayırdan birçok fayton araba geçerdi ama otomobil ilk defa geliyordu. Hem de kapılarının önünde durmuştu. Kemal yaverlerini bekliyordu ama onların otomobili yoktu, faytonla gelirlerdi.

Abdürrahim merakla, "Kemal Amca bir otomobil geldi" deyip kapıyı ardına kadar açtı. Dışarıdakilerin Türkçe, Almanca konuşması içerdekilerin de kulağına geldi:

– İşte, Akaretler 76 numaralı ev. Mustafa Kemal Paşa'nın.

– 76, 76 bura.

Mustafa Kemal, işittiği sesler üzerine oturduğu sedirden kalktı, yeni bir emir miydi, anlayacaktı:

– Misafirleri alın bakayım içeri, dedi. Makbule bir tarafa çekilirken Abdürrahim'i ittiren iki Türk subayı ile, iki Alman subayı içeri girdi. Bunlar Falkenhein'in karargâhında bulunan kurmay

subaylardı. Selam çakıp hemen kendilerini tanıttılar. Mutfak kapısından Zübeyde Hanım da başını uzatmış, yeni bir yürek kalkıklığı ile bakıyordu. Uzun, çilli yüzlü sarı, düz saçlı Alman subayı kucaklarındaki ufak ve zarif sandıkları göstererek:

– Komutanımız Falkenhein size bazı şeyler gönderdi efendim, dedi.

Mustafa Kemal şaşırmıştı. Bu Alman komutanı ile tartışmış, birçok önerisini Türk askerlerini tehlikeye attığı için reddetmişti. İçeri odaya geçerken eliyle işaret etti:

– Nedir bunlar? İçeri girin bakayım, dedi. Onlar kucaklarındaki sandıkları indirip odanın eşiğine yığarken dışarıdan Cevat Abbas'la, Salih de eve geldiler. Selam verip içerideki yabancı subaylara meraklı gözlerle bakarak hazırolda bekliyorlardı. Mustafa Kemal, Alman subaylara dik dik baktı, gözlerini ufak sandıklara çevirdi:

– Bunlar nedir?

Alman subayı, getirdiklerinden karşısındaki Paşa'nın pek memnun olacağını hesaplamıştı:

– İstanbul'dan ayrılıyorsunuz. Size Mareşal Falkenhein tarafından bir miktar altın gönderilmiştir.

– Bu sandıklar bana yanlış gönderilmiştir. Ordu'nun Levazım Başkanı'na gönderilmesi gerekirdi. Bunlara Ordu'nun ihtiyacı olacak. Benim değil.

Alman subayı, bir sandığın kapağını açıp pırıl pırıl Alman altınlarını göstererek:

– Efendim onlar başka. Bunlar size.

Mustafa Kemal Almanya'da bulunduğu sırada yeteri kadar Almanca öğrenmişti. Bu Alman subayının ne demek istediğini anlamıştı. Falkenhein, Almanların her dediğini kabul etmesi için daha önce hep karşı çıkan Mustafa Kemal Paşa'ya rüşvet öneriyordu...

Mustafa Kemal, Cevat Abbas ve Salih'e acı bir gülümsemeyle

baktı. Demek Lawrence, çölde İngiliz altınları saçıp Arapları avlarken, Almanlar da bu altınlarla Türkleri kandıracaklarını sanıyorlardı. Sinirli ve sert bir sesle bağırdı:

– Bu altınlar Ordu'nun! Salih! Cevat! Bu sandıktaki altınların ne kadar olduğunu tespit edin, bir senet yapın. Hep beraber gidin, Ordu'nun Levazım başkanına ve Ali Rıza Paşa'ya teslim edin. Teslim olunduğuna dair senetlerin bir örneğini bana, bir örneğini de Mareşal Falkenhein'e verin. Yazık, bazı soysuzları böyle mi kandırdılar yoksa?

Alman komutanının otomobiline yüklenen sandıklarla, yabancı subaylar Akaretler yokuşundan inip Beyazıt Meydanı'ndaki Savunma Bakanlığı'na doğru giderken, elinde bir kalaylı tasla Abdürrahim Beşiktaş pazarına gidiyordu. Elinde havaya atıp tuttuğu 40 para, gözlerinin önünde Mustafa Amca'sının geri çevirdiği çil çil altınlar vardı.

Halep

Aldığı maaşın büyük bir kısmını annesine veren Mustafa Kemal, yorucu bir yolculuktan sonra Halep'e gelmişti. Buralarda daha önceden de görev yaptığı için çok iyi biliyordu. Daha önce istifa edip dönerken çok güzel taylarını, atlarını sipahi alayına emanet etmişti. Onların içinde Uzunyayla'dan getirttiği iki yaşlarındaki doru tayı düşündü. Büyümüş, binecek hale gelmiş olmalıydı. Karargâhta ilk işi emir subayını sipahi alayına gönderip kendisine ait iki atı getirtmek oldu.

İstanbul'dakiler onu övüp, Filistin'e gidince İngiliz Allenby'nin işgal kuvvetlerini VII. Ordu'suyla yeneceğini hayal ederken o gerçekçi bir asker olarak başına topladığı subayları ile son durumu gözden geçiriyordu. VII. Ordu'nun Falkenhein kumandasında yenilgiden yenilgiye uğradığını, bu yüzden gittikçe eriyerek bir iskelet haline geldiğini görüyordu.

Emrindeki Türk askerlerini Irak'ta, Hicaz'da, Süveyş'te harcayan Falkenhein bu başarısızlıkları sonucu cepheden alınmış, yeri-

ne yine bir Alman, Liman von Sanders verilmişti.

Mustafa Kemal Suriye'den ayrılırken, Türk ordusu Sina'da direniyordu. Ama şimdi oradaki savaşla birlikte Kudüs de kaybedilmişti. Yeni cephe Yafa– Şeria Vadisi hattı olmuştu. Buralarda kâğıt üzerinde üç Osmanlı ordusu (IV., VII., VIII. Ordular) görülüyordu. Mustafa Kemal'in yeniden tayin olunduğu VII. Ordu Şam merkezindeydi. Şansı daha önce emrinde çalışan İsmet, Fuat gibi Kolordu Komutanları'nın olmasıydı. Bunlar değerli, cesur, tecrübeli vatansever komutanlardı ama düşmana karşı asker sayısı bakımından zayıf düşülmüş, denge bozulmuştu. Çölde, Hicaz'da İngilizlerin kandırdığı Arap aşiretleri de arkadan vurarak Türk birliklerini yıpratıp zayıflatıyorlardı.

Mustafa Kemal, VII. Ordu'da komutayı aldığı gün sağındaki deniz sahilini tutan Cevat Paşa komutasındaki VIII. Ordu'nun yenildiğini ve perişan halde bazı askerlerinin geri çekildiğini gördü. IV. Ordu da yenilip çekilince ortada sadece kendisinin VII. Ordu'su kaldı. Oysa kendi kıtaları da malzeme, disiplin ve asker sayısı bakımından perişan durumdaydı. İlk işi kuvvetlerini derleyip toparlamak oldu. Ama bu birlikler, daha önce düşmanın malzeme ve donanım bakımından zengin ordularının üstün gücü ile hırpalanmış ve parçalanmıştı. Mustafa Kemal bu birlikleri geri çekip sağlam bir mevzi tutmayı düşündü. Bunun için Ferhe Vadisi uygundu. Ama düşman süvarileri Bizan mevkiinde yolu kesmişlerdi. Düşman kuvvetleri daha kalabalık olduğu için, askerlerini hiç kayıp vermeden anayurda doğru kaydırması şarttı.

Mustafa Kemal, ordusu ile Şeria'nın doğusuna geçmek istedi. Ama köprü yoktu. 23 Eylül 1918'de ister istemez ordusunu Aclun dağlarına vurdu. Oradan Dera demiryoluna ulaşmak istiyordu.

Hicaz'daki bütün demiryollarını Araplar ve İngilizler tahrip etmişler, bir bu hat kalmıştı. Düşman uçakları da ordusunun üzerinde uçuyor, bombalar atıyordu. Mustafa Kemal güvendiği iki kolordu komutanı ile ordu kalıntılarını, Şeria nehri doğusuna ge-

çirerek, büyük felaketler içinde bir başarı örneği vermişti.

Mekke Şerifi ve Arap hainlerin "El Nebi" diyerek hizmet ettikleri İngiliz generali Allenby'nin emrinde 96 bin asker,40 bin deve, 13 bin katır ve üstün silah gücü vardı. Üç Türk ordusunun bütün mevcudu ise 20 bine düşmüştü.

Mustafa Kemal, kuvvetlerini 29 Eylül 1918'de Şam'ın güneyinde, Kisve hattında topladı.

İsmet ve Ali Fuat beylere yeni görevler verdi. Ama yine komutan Liman von Sanders, elindeki kuvvetlerin bir kısmını Şam'daki komutan Mersinli Cemal Paşa'ya vermesini emretti. Ayrıca Kemal'den Riyak Cephesi Komutanlığı'nı almasını istedi. Burası Beyrut, Şam ve Halep arasında demiryolu kavşağıydı. Kemal Paşa, ordusuyla 30 Eylül 1918'de Riyak'a vardı. Burası mahşer gibi kalabalık ve dağınıktı. Birlikler düzensiz bir çekilme halindeydi. Kemal, Fuat ve İsmet dağılan askerleri toplayıp büyük bir çabayla orduyu Baalbek hattına çektiler. IV. Ordu çok esir verdiği için kaldırılmıştı. Kala kala Yıldırım Orduları'nda sadece Mustafa Kemal'in VII. Ordusu ile Adana'daki II. Ordu kalmıştı. Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Alman Mareşal Liman von Sanders kaçar gibi, karargâhını Adana'ya taşımıştı. Alman general, az bir kuvveti ile üstün İngiliz kuvvetlerine karşı savaşarak çekilen Mustafa Kemal'in ordusuna yeni bir görev verdi:

– Halep savunulacak, gerekirse kuzeydeki dağlık bölgeye çekilecek. Maraş yolu elde bulundurulacak. II. Ordu ile bağlantı kurulacak.

Mustafa Kemal, XX. ve III. Kolordusu ile Müslümiye'de yeni bir vaziyet hattı aldı. Ama İngiliz Ordusu'nun peşine takılan Arap aşiretlerine Halep'teki halk da katıldı. 25 Ekim 1918'de Halep önlerinde çetin savaşlar başladı. Mustafa Kemal birliğinin başında elinde silahla savaşanların önündeydi. Bu sokak çarpışmaları çok çetin geçti. Birlikler birbirinden koptu. Bir ara Mustafa Kemal, asi Haleplilerle burun buruna geldi. Etrafı sarılmıştı. Atının üstünde

bu sivillere ateş edilmemesini emretti. Kırbacı ile önlerine çıktı. Kalabalıktan ürken atı şaha kalkmıştı. Kalabalık panikle geri çekildi. Başlarında Kemal'in daha önce Salih Fansa'nın evinde gördüğü ve kendisini tanıyan bir Arap vardı. O da hatasını anlamış, isyancılara işaret etmişti. Bu insanlar henüz Osmanlı egemenliğinin bitmediğini, bu kararlı ateşli bakışlı subayın gözlerinde ve hareketinde görmüş olmalılardı ki geri çekilmişlerdi. Türk'ün yiğitliği belleklerinde hâlâ yaşayan bu asiler, genç Paşa'nın seslenişiyle duraklamışlar, kararsızlığa düşmüşlerdi.

– Biz size beş yüz yıl hizmet etmiş Müslüman kardeşleriniziz. Arkanızdaki ise haçlı zihniyetinin yeni temsilcisi İngilizlerdir.

Tek istedikleri altın ve silah olan bu insanların bir an şaşkınlığı, Mustafa Kemal'in birliklerini kalabalıktan sıyırıp çekmesine yetmişti. Buna benzer bir olayı Mustafa Kemal iki yıl önce yine burada bedevilerle yaşamış ve otomobilini saran bu çapulculardan cesaret ve kararlılığı kurtulmasını bilmişti.

Türk ordusu, 26 Ekim 1918'de Halep'in 5 kilometre kuzeyinde yeni bir cephe kurdu.

Araplar ve İngilizler bir daha saldırdılar ama kendilerinden daha az kuvvetleri olan Türkler önünde yenilip şehre geri çekildiler.

Yılar önce Mustafa Kemal Paşa'nın padişaha ve başkomutan vekiline söyledikleri gerçekleşmişti. Türk ordusu, çölü bırakıp kendi evlatlarının anayurdu Anadolu topraklarında mevzi tutuyordu.

Emrindeki VII. Ordu'ya gerekli emirleri veren Mustafa Kemal daha Ekim ayı başlarında tehlikeleri görerek İstanbul'u çektiği telgrafla uyarmıştı:

"7 Ekim 1918– Düşman önce VII. Ordu'ya saldırdı. Taarruzu durdurdum. Batı tarafımızda bulunan VIII. Ordu dağıldı. Ordu'yu yeniden Halep önünde toplamakla meşgulüm. Enver Paşa gibi bir ahmak genel harekât sorumlusu olmasa idi, bunlar başımıza gelmezdi. Barıştan başka yapılacak bir şey kalmamıştır.

Halep. M. Kemal."

"11–13 Ekim 1918– Padişahın Başyaveri Naci Beyefendi'ye. Çok Gizli.

Talat Paşa kabinesi felç olmuştur. Ordular savaşma gücünden yoksun, aciz hale getirilmiştir. Düşman her gün ezici şartlar kazanmaktadır... Başbakanlığın derhal İzzet Paşa Hazretlerine verilmesi.

Padişahın Fahri Yaveri. M. Kemal"

Mondros Mütarekesi'nden Sonra

Babıali'den Mustafa Kemal'e Liman von Sanders'in yerine Yıldırım Orduları Grubu Komutanı olduğuna dair telgraf gelmişti ama böyle bir grup kalmamıştı. Sadece Mustafa Kemal'in elinde üzerine titrediği Halep'ten en az kayıpla çektiği ordusu vardı. Beytülhasan'da kendisine "Fahri Yaveranı Hazreti Şahriyarilik" müjdesi verilmişti. O yenilgiler devam edip vatan toprakları elden giderken dağıtılan rütbe ve unvanlara kızıyor; sadece düşmanı Hatay'dan kuzeye geçirtmeme imkân ve şartlarını araştırıyordu. Düşman sadece İngilizler değildi, onların etrafında Arap ve Ermeni eşkıyaları da vardı.

Mustafa Kemal, 31 Ekim 1918'de bir otomobille Adana'ya geldi ve İstanbul'a şu telgrafı çekti:

"Sadrazam Başkomutanlık Erkân-ı Harbiye Riyasetine. Mareşal L. Von Sanders Paşa, yazılı bildirmenize dayanarak beni Adana'ya çağırmış ve bugünden itibaren Grubun kumandasını bana vermiştir.

VII. Ordu vekaletini XX. Kolordu Komutanı Tuğgeneral Ali Fuat Paşa'ya bırakarak Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na başlanmışsa da bu konuda sizden henüz bir emir ve irade alınmamış olduğu arz olunur.

Padişah Fahri Yaveri. M. Kemal."

Mustafa Kemal, savaşın bittiğini ve Mondros Ateşkesi'nin yapıldığını Sadrazam ve Başkomutanlık Genelkurmay Başkanı İzzet Paşa'nın 31 Ekim 1918 tarihli telgrafından öğrendi. Ateşkesi Bahriye Nazırı Rauf Bey imzalamıştı. Adana'da arkadaşının imzaladığı anlaşma şartlarını görünce Mustafa Kemal üzüldü. Çünkü silah bırakma şartları çok ağırdı. Bu savaşa sebep olanlar, yenilginin suçluları Talat, Enver ve Cemal Paşalar yanlarındaki Alman ekibiyle birlikte, bir Rus gemisine binip kaçmışlardı. Adana sıcağında Mütareke'nin 25 maddesini inceleyen Mustafa Kemal, havanın ağırlığından çok sıkıntıdan terlemişti. Büyük bir yükün üzerine bindiğini hissediyordu. Onlar vatanı batırmışlardı ama kurtulması mümkündü. Memleketin kaderi onun hiçbir zaman yılmayan ve teslim olmayan azimli ruhundaydı. Bu görev ve misyonu kötü haberi alır almaz, bütün benliğinde duymuş ve kararını vermişti. Vatan kurtulacaktı ama nasıl?

Mustafa Kemal elindeki telgrafı büktü, sıktı çöp kutusuna attı. Masadan kalkıp pencereye yürüdü. Camlar açıktı. Adana kızgın güneşle yanıyordu. Ama onun beyninde bu sıcaktan daha sıcak fırınlar yandıkça kalbinin ateşi beynini zonklatıyordu. Uzaklardaki Seyhan Nehri ne kadar da sessiz sedasız akmaktaydı. Onun geldiği, başını taştan taşa, kayadan kayaya vurduğu yarlar, karlı tepeler Yörük Dağları, Toroslar ve ötesi. Yayladaki insanları düşündü. İçindeki ateşi ve acıyı onlara duyuracak yeniden bir tek yürek bir tek yumruk olacaklardı. Vatan kurtulacak, millet yeni başlarını, yöneticilerini bulacaktı. Bundan başka kurtuluş yolu yoktu.

Masaya döndü, defterini açtı; yemin eder gibi yazdı:

"Doğrudan doğruya emrim altında bulunan iki Ordu'nun istediğim tarzda güçlendirilmesi halinde, bütün felaketlere rağmen, Türk'ün sesini işittirebileceği kanısındayım. Bu yolda işe başlayacağım."

Mustafa Kemal, karar vermişti. Elde kalan Ordu'yla işe başlayacaktı. Onun için de yıpratılmadan birliklerin geri çekilmesi ve Anadolu'da üslenmesi lazımdı. Hemen yaverini çağırıp VII. Ordu'suna vekalet eden Ali Fuat Paşa'ya telgraf çekmesini emretti:

"En küçük birimine kadar ordumuzun bütün birliklerine ihtiyacımız olacak, Anadolu'da en güvenli yerde toplanması emrolunur.

M. Kemal"

Mustafa Kemal, güvendiği komutanlara böyle emirler gönderdikten sonra biraz hava almak, halkın durumunu görmek için otomobiliyle Adana sokaklarında dolanmaya başladı. Kışladaki askerleri, subayları kadar halkın da yüzünden düşen bin parçaydı. Herkes kötümserdi. Gelen kötü haberlerle her şeyin bittiğini sanıyorlardı. Gülen, gülümseyen yoktu. Ama şehirde birçok isyan çıkarmış, masum Türklerin canına kıymış Ermeniler, komşularına nispet eder gibi, güle oynaya dükkânlarını açıyor, birbirine imalı laflar atıyorlardı. Otomobilinden indi, çarşıyı yayan gezdi. Esnaflar koşup eline sarılıp öpmek istiyorlar, bir taraftan da kaygılı hallerle, "Ne olacak halimiz paşam?" diyorlardı.

Mustafa Kemal, Adanalıları avutacak söz bulamıyor; sadece "Bu memleketin gerçek sahibi vardır, gereken yapılacaktır" diyordu.

Çarşıda fazla dolaşmadan tekrar otomobiline binip kışlaya döndü. Kurmay subayı bir telgraf uzatıyordu. Kurmay Başkanı İzzet Paşa'dandı. Ateşkes hükümlerine kayıtsız şartsız uyulması gerektiğini emrediyordu. Ama ateşkes hükümlerinde Türkiye'yi gelecekte daha kötü hallere düşürecek maddeler vardı. Mustafa Kemal İstanbul'u uyarmalıydı:

"3.11.1334 (1918)– Adana'dan emri aldım. Bazı maddelerin açıklanması gerektir. Bunlar:

1- Toros Tünellerinin galipler tarafında işgali açıklığa kavuşturulmalıdır. 2– Suriye'de terk ettiğimiz hiçbir kıta yoktur. Kilikya (Çukurova), Adana ilinin bir kısmını kapsar, sınırı belli değildir. Açıklansın. 3– Terhis kararı galiplere mi aittir? 4– Terhis edilecek kuvvetlerimize ait donanım, cephane ve silahlar toplanıp,saklanacak mıdır? VII.. Ordu Komutanı M. Kemal."

İstanbul'dan gelen cevaplar da kayıtsız şartsız İngiliz emirlerine uymayı ve ateşkes hükümlerini onların çıkarına yorumlamayı buyuruyordu. Mustafa Kemal ise hem vakit kazanmak hem önlem almak üzere sorular soruyordu:

"Genelkurmay Başkanlığı'na– 6.11.1918– İngilizlerin Halep çevresindeki ordularını beslemek için İskenderun'dan yararlanmak istemeleri haklı değildir. Çünkü Halep'te milyonlarca erzak var. İngilizlerin amacı İskenderun'u işgal Kırıkhan– Katma yoluyla hareket ederek Antakya– Ahterin hattında bulunan VII. Ordu'nun çekilmesini kesmektir. Musul'da olduğu gibi teslimden kaçınılmayacak hale sokmaktır. İngilizlerin Ermeni çetelerini bugün İslahiye de faaliyete geçirmiş olmaları, bu düşüncemi güçlendirecek içeriktedir. İngilizler her ne şekilde İskenderun'a asker sokmak isterlerse, ateş edilmesini emrettim. İngilizlerin kandırıcı ve ateşkes hükümlerine aykırı hareketlerini ve emirlerini yerine getirmeye benim yaratılışım uygun olmadığından genelkurmayın kararını yerine getiremeyeceğimden, kumandayı hemen teslim etmek üzere, yerime başka birini tayin buyurmanızı rica ederim. Yıldırım Orduları Grubu Komutanı.

M. Kemal."

Mustafa Kemal telgrafı yazdırdıktan sonra sigarasını yaktı. Yanındaki Cevat Abbas'a iç geçirerek baktı:

– Adam sadrazam olmuş, genelkurmay başkanı olmuş Kilikya'yı, Çukurova'yı, buranın sınırlarını bilmiyor. Ali Fuat'a da aynısını söyledim. Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisinin araması ve savunması, bizlerin de mümkün olduğu kadar bu yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber, çaresiz kalan milletimize yardım etmemiz gerek.

***

Mustafa Kemal, bindiği trenin çıkardığı sesleri, çöken bir imparatorluğun çatırtısına benzetiyordu. 11 Kasım 1918'de, onu İstanbul'a götüren bu hantal ve garip katar, her türlü insanla dolmuştu. Bunların arasına nasıl düşmüştü? Kompartımanlar, koridorlar, vagonlar karmakarışıktı.

Ağızlarını bıçak açmayan yolcuların içinde Türk subaylar, Alman subaylar, onlara suçlayıcı gözlerle bakan perişan kılıklı askerler, elinde bohçası olan kadınlar, omzunda heybe taşıyan şaşkın muhacirler vardı. Kırk kişilik bir vagona elli– altmış kişi, ellerindeki çuvallar, çullar, kilimler ve sepetlerle üşüşmüştü.

Mustafa Kemal, özellikle görüp, hallerini yaşamak istercesine bu kaynaşan insanlar arasından yürüdü; yaveriyle kendisine ayırtılan kompartımana geçti. Trende gördüğü insanları yenilgi, sefalet ve çaresizlik içine Babıali hükümetleri atmıştı. Tren, Pozantı'dan Ulukışla'dan geçerken gördüğü yemyeşil Toros sedirleri, tığ gibi çamlar güzel manzaralar onu teselli edemiyordu. Çünkü Ereğli ve Konya'ya kadar geçtiği istasyonlarda gördüğü insanlar trendekilerden daha sefil ve acındırıcıydı. Yalınayak çocuklar, dimisi yamalı kadınlar, değneğine dayanmış kadidi çıkmış ihtiyarlar istasyona giren tren pencerelerine merakla ve aranarak bakıyor; lime lime partal gömlek yenlerini kaldırıp el açarak bas bas bağırıyorlardı:

– Ali var mı? Niğdeli Ali?

– Mehmet! Mehmet Ulukışlalı Mehmet!

– Ereğli Taşoluk köyünden Ahmet! Ahmet'i gören var mı?

Ereğli'den, Konya'dan Afyon'dan sonra da ekinsiz, kıraç bomboz tarlaların, çıplak dağların arasından geçip yeni istasyonlara girdikçe, yine aynı perişan kılıklı halkın, pencereler boyunca koşuşup aynı soruları sorması trendekilerin acısını daha çok artırıyordu.

Vagonlardaki yaralı Mehmetçikler, bu yakınlarını savaşta kaybetmiş köylülere cevap verememenin suçluluğu içinde hallerine, şükrediyorlardı. Yaralı, sakat da olsa köylerine dönüyorlardı. Ne kadar şanslıydılar.

Mustafa Kemal ise onlar gibi düşünmüyordu. Yaralı, sakat da olsa bu askerleri de yeni bir görev bekliyordu. Hicaz, Sina, Filistin, Suriye ve Irak için savaşanlar Anadolu için savaşmayacak mıydı? Yenilen İstanbul'du. Bu trendekiler ve istasyon boyunca gördüğü insanlar yenilmemişti. Yenilginin sebebi onlar da değildi. O halde onlarla yeni olanaklar yaratabilirdi. Osmanlı Sultanlığı'nı parçalayanlar, ana yurdu parçalayamayacaklardı. O, düşmanı yurdundan atacaktı. Bunu düşünüyor, buna inanıyordu. İstanbul'dan bunun için yeni bir görev isteyecekti.

***

Mustafa Kemal, 13 Kasım 1918'de Haydarpaşa'da yanında yaverleri olduğu halde trenden inmiş; daha ilk adımda istasyonda silahlı İngiliz askerlerini görmek yüreğine ateşli bir kor düşürmüştü. Yanan kalbi beyninde Adana'dan beri düşündüğü açık seçik kurtuluş şimşekleri çaktırıyordu. Hele işgalci karakol subayının kendi memleketinde canı öyle istediği için bir generali üç saat boyu bekletmesi, ona sıkıntı içinde de olsa yavaş yavaş bu süre boyunca İstanbul'da yapacaklarını düşünme fırsatı veriyordu. Deniz dalgaları gibi kabaran kin ve öfkesi, düşüncesindeki ümit ve hayalle yatışmaya başlarken iskelede bekleyen askeri taşıma işlerini yapan köhne bir motora binmişti. Mavi gözleri üzüntüyle pus-

lanmıştı. Ama İstanbul, karşı sahil daha sisli ve karanlıktı. Küçük motor hareket edip Boğaz'a yaklaştıkça İstanbul'u kararan felaketin yaslı havasına Kemal Paşa da yanındaki subayları ile katılıyordu. Türk Paşa'sını ve subaylarını taşıyan köhne motor sanki bu denizin yabancısıydı, çekinerek ilerlerken, İtilaf güçlerine ait çelik ormanının içinden geçiyor; yolunu kaybetmenin telaş ve korkusu ile motor dümenindeki asker sarışın paşaya bakıyordu.

Sarı Paşa'nın çeliklerden daha sert bakışları bu düşman gemileri üzerinde bıçak gibi dolandı ve mavi parıltılarını saçarak Cevat Abbas'a baktı, ince dudaklarından:

– Geldikleri gibi giderler! Sözleri döküldü. Dümendeki asker bu zarif paşanın gür sesiyle denize ve rüzgâra doğru bağırmasını duymuş bütün kalbiyle, "İnşallah komutanım" demişti.

Sarı Paşa'nın yanındaki yaveri Cevat Abbas da ümitliydi:

– Bunları göndermek size nasip olacak. Siz bunları kovacaksınız paşam.

Mustafa Kemal, hem yaverine hem dümendeki askere bakarak tatlı tatlı gülümsedi.

Sultanahmet Camisi'ne, Süleymaniye'ye doğru baktı göğsünü onların kubbeleri gibi iman ve inançla şişirip derin bir nefes aldı. Adana'dan gelirken onun yol boyunca neler düşünüp, neler kararlaştırdığını bilemeyen subayları, mavi gözlerindeki umudu ve kararlılığı fark etmişlerdi. O, başını Topkapı Sarayı'na doğru salladı:

– Bakalım, dedi.

Çevresindeki askerleri, onun motor üzerinde bir heykel gibi ayağa kalkıp küçümseyerek baktığı görkemli İngiliz donanmasına tükürür gibi söylediği bu sözleri, yerine getireceğine, daha o gün inanmışlardı.

Marmara Denizi ve Boğaz, bordolarında haçlı bayrakları dalgalanan 55 düşman gemisini içine sindiremezken, 500 yıllık Türk şehri İstanbul bu düşüşü nasıl hazmedebilirdi. İstanbul, Fatih,

Üsküdar üzüntü ve utançla içine kapanırken, karşı sahiller Beyoğlu, Adalar ve Kadıköy Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin sarhoş sevinç çığlıkları ve palikarya naraları ile çınlıyordu.

Mustafa Kemal, Galata'da küçük motordan inerken, renk renk, çeşit çeşit üniformadaki denizcilerin sarhoş haykırışları arasından geçti, kulaklarını azınlıkların şenlik için çaldığı kilise çanlarının sesi doldurdu. Motordaki askerin "Sarı Paşa" dediği Kemal Paşa, bu anı unutmayacaktı.

Mustafa Kemal, bu düşüş, bu sıkıntı bu öfke içinde annesinin yanına gidemezdi. Zavallı kadın demez miydi:

– Seni ben bunun için mi okuttum? Nasıl Paşa'sın sen? Selanik gitti. Şimdi de İstanbul. Nasıl askerlik, nasıl ordu bu?

Bindiği fayton Beyoğlu'na doğru çıkarken, o her tarafı kirlenmiş, pislenmiş görüyordu. Dükkân önlerinde, iş hanlarında,bankalarda, apartmanların yüksek pencerelerinde umursamazca sarkıtılmış boy boy, renk renk yabancı bayrakların arasında haçlı Yunan bayraklarının yer alması, onu daha çok üzüyordu. Rıhtım gibi, sokaklar ve caddeler de yabancı askerlerle doluydu. Rum oğlanları Fransız denizcilerinin koluna girerken, Ermeni kızları İngilizlerle kucak kucağa dolanıyordu. Ortodoks papazları Yunan askerlerine çiçek atarak onların sevincine katılıyordu. Yeniçerilerin İstanbul'u ne kadar da çabuk pes etmişti. Pala bıyıklarını burarak "Heyt" diyecek bir babayiğit çıkmayacak mıydı?

Mustafa Kemal, burada okuduğu yıllardan beri biliyordu; İstanbul sadece saray, yeniçeri ve padişah demek değildi. Baştakiler yenilir, yılar; düşmanın merhamet ve acıma hislerine kendilerini bırakabilirlerdi. Ama millet yılmaz, yenilmez azmi ile yetiştirdiği subaylarına ve kendisine güvenecekti..

Faytondan inip Park Otel'e doğru yürürken, "Ne kadar da aksi zamanda gelmişim" diye düşündü. Bazı kadınlar omuzlarına kadar açık kıyafetleriyle her dilden kavalyelerini kollarına takmış otelin dans salonuna gidiyorlardı. Millet kan ağlarken bunlar eğ-

lenecekti.

Salondan gelen caz sesi ve her dilden gürültüleri duyan Cevat Abbas, komutanının yüzüne baktı:

– Akaretler'e, annenizin yanına gitseniz, diyecek oldu. Mustafa Kemal çevresindekileri umursamayan bir edayla yürüdü:

– Bu memleket bizim! Zehri şerbet yapıp içmesini de bilelim. Sen evine gitmeden önce İsmet, Kâzım, Fethi, Asım ve Fevzi beylere geldiğimi haber ver. Sonra çocuklarının yanına gidebilirsin.

Park Otel Günleri

Mustafa Kemal Paşa, Park Otel'deki odasında gürültü patırtı arasında sabahı zor etti.

Ziyaretine ilk gelen Fethi Bey'di. Sadrazam İzzet Paşa'nın istifasıyla, o da İçişleri Bakanlığından olmuştu. Bunu duyan Mustafa Kemal, "Düşünüp taşınmadan istifa etmişsiniz. Yeni sadrazam Tevfik Paşa bir şey yapamaz. Bu gelişmeler beni de siyasete çekecek" dedi.

– İyi olur Kemal, beraber çalışırız. Meydanı bilmezlere, çıkarcıya bırakmayalım.

– Önce Mebusan Meclisi'ndekilerle başlamamız lazım.

O gün ve daha sonraki günlerde Mustafa Kemal Paşa, güvendiği arkadaşları ve İzzet Paşa'yla görüştü. Memleketin içine düştüğü elim durumdan kurtulmak için önemli kararlar aldılar. Mustafa Kemal, bazı milletvekilleriyle de görüştükten sonra hatıra defterine izlenimlerini yazıyordu:

"Başbakanlık konağında verilen karardan sonra her birimiz bir türlü çalışmaya başladık. İlk hedef kabineyi düşürmekti. Öteden beri arkadaşım olan mebuslarla konuştum. İlk defa sivil kıyafetle Fındıklı Sarayı'ndaki Mebusan Meclisi binasına gittim. Tevfik Paşa kabinesine güvenoyu söz konusu idi. Ben güvenin sağlanmamasını istiyordum. Tanıdıklarıma anlatmaya çalıştım. Yeni bir İzzet Paşa kabinesi için zaman kazanılmasını savundum. Çoğu önerimi kabul etti. Tevfik Paşa kabinesini düşüreceklerine söz vermişlerdi. Dışarıda merakla bekledim. Oylar sayılmış, Tevfik Paşa kabinesi çoğunlukla güvenoyu almıştı. Ne yalan söyleyeyim, şaştım. Benim önerimi kabul ettiklerini söyleyen mebus sayısı küçümsenecek gibi değildi. Bunlar arasında söz ve konumlarına layık sandıklarım da vardı. Siyasetten benim gibi habersiz ve uzak bir askerin o andaki şaşkınlığı ilginç bulunamaz. Bu acayip Osmanlı Meclis– i Mebusan sarayını derhal terk ettim."

Kötü ve karamsar düşünceler içinde her kapıyı çalıp umulmadık kişilerden bile memleketin kurtuluşu için fikirler almaya, önlemler düşünmeye başlayan Mustafa Kemal, hayal kırıklığı içinde otel odasına döndü. Her kapıyı memleket ve milleti için çalmıştı ama bir hafta olmuş annesini ziyaret etme fırsatı bulamamıştı. Her biri ayrı bir dairede, ayrı bir yerde ve mevkide olan arkadaşları arasında mekik dokumaktan yorulmuş, sırtüstü yatarken kapısı çalındı. Otel hizmetçisi, bir hanımın kendisini görmek istediğini söyledi. Mustafa Kemal, annesi dâhil kimsenin huzuruna hazırlıksız, yatak kıyafeti ile çıkmazdı. Kalktı, güzelce giyindi. Ziyaretçinin kim olduğunu merak ediyordu. Geldiğini henüz ailesine haber vermemişti. Olsa olsa kulağı çok delik ve birçok subay arkadaşı bulunan Madam Corinne olur, diye düşünüyordu. Otelin bekleme salonuna indi. Lobide bekleyen incecik endamlı kız Fikriye'ydi. Genç kız, Kemal'i birden bire alışık olmadığı sivil elbiseler içinde görünce yadırgadı. Ama hemen ateşli, yeşil hareli kara gözleriyle onu tepeden tırnağa okşayarak yanına koşturdu. Elini tuttu. Artık ağabey demiyordu:

– Neredesin Kemal? Nerdesin? Annen hasta. Geldiğini yeni duydum.

– Annemin hastalığı ne?

– Merak etme. Her zamanki gibi, romatizma ve üşütme.

– Geldiğimi haber aldılar mı?

– Almadılar, ben bugün duydum.

Mustafa Kemal elinden tuttuğu Fikriye'yi otelin bir köşesindeki koltuğa götürüp oturttu:

– Ne içersin? derken, okşayıcı bakışlarla Fikriye'nin kendisini aramış olmasından memnunluğunu belli ediyordu. Sadece aylar değil, yıllardır yalnız kalmış, aşk ve sevgi aramış, tam "buldum" dediği sırada kaybetmişti. İşte zaman zaman güzelliği, şen şakrak çocuksu hali ile onu etkileyen Fikriye de bu arananlardan biriydi. Onun yanında erkekliğini hissetti. Bu hissediş, askerlik mesleğine, memleket meselelerine dalarak kendisini ne kadar ihmal ettiğini de uyarıyordu. Fikriye'nin kara gözleri ışıl ışıl yanarken, sevdiği erkeğin kalbine kıvılcımlar saçarak dökülüyordu.

– Niye sivil kıyafet giydin Kemal?

– Durum dolayısıyla.

Mustafa Kemal suçlanmış gibiydi. İşgal altında bir şehirde Osmanlı subayı elbisesi ile gezmenin aşağılanma olduğunu düşünüyor; karşısındaki güzel kadına bunları anlatamıyordu. Ama mavi gözleri, can alıcı sevgisini belli etmişti. Fikriye, bu bakışlardan sevildiği müjdesini aldı; bütün benliği ile bu erkeği sevdiğini hissetti. Garson, kahvelerini getirirken, otele kapıcıların telaşlı ve gösterili karşılaması ile iki üniformalı İngiliz subayı girdi. Yeri göğü onlar yaratmış gibi kibirle yürüyor, çevrelerini küçümseyerek bakıyorlardı. Kemal, sevdiği kızın bu yabancıları nefretle süzüşünü ve çatılan kaşların altındaki siyah gözlerindeki karamsarlığı görmüş, içine kor düşmüştü. Annesi gibi bütün sevdikleri hep böyle kaygılı mı kalacaklardı; yüzleri hiç gülmeyecek miydi?

Fikriye endişeli ve korkulu fısıldadı:

– Kemal, ne olacak halimiz?

– Fikriye, onun için buradayım. Sen şimdi git. Annemlere geldiğimden hiç söz etme! Birkaç gün daha sıkı bir çalışma içinde olacağım. En uygun zamanda geleceğim.

Fikriye ayağa kalktı. Sevdiği erkeğe sarılıp onu öpmek istiyordu. Bu mümkün değildi. İçeri girerken mor feracesini çıkarmış, başörtüsüyle girmişti. Şimdi kapıdan çıkar çıkmaz yine feraceye bürünecekti. Mustafa Kemal onu ve kıyafetini içi sızlayarak takip etti. Beklediği Türk subayları İsmet, Fethi, Kâzım ve Fevzi gelecek, ne yapabileceklerini konuşacaklardı. Kararlıydı, kararını arkadaşlarına açıklayacak; vatanı, milleti için bu kararından asla dönmeyecekti.

Yanındayım Anne

İstanbul'da İttihatçılar gidince, bu defa da padişahın etrafını İtilafçılar sarmıştı. Vahdettin, tahtını koruma kaygısıyla işgal güçlerinin her dediğini yerine getirecek bir tutum içindeydi. Buna rağmen Mustafa Kemal, onun hâlâ devletin başı ve söz sahibi olduğunu düşünerek, ilerideki adımlarına kaynak olacak bir görev verebileceğini düşünüyordu. Bunun için de bir yaveri olarak, baş başa görüşüp memleketin durumunu anlatması lazımdı. Ama, Sultan'ın çevresini saran çıkarcılar onun görüşmesine engel oluyorlardı. Nihayet bir Cuma selamlığı sonrasında baş başa konuşma fırsatını buldu. Padişah çaresiz ve güçsüz görünüyordu. Mustafa Kemal, ona ordunun son durumlarını ve İngilizlerin ateşkes hükümlerini çiğnediklerini anlattı. Padişah İngilizlerden çok, içerden kendisine karşı gelebilecek tehlikeden, tahtından olmaktan korkuyordu:

– Ordunun komutan ve subayları seni çok severler. İçlerindesin, bilirsin. Bana güvence verir misin ki onlardan bana bir fenalık

gelmeyecek?

Mustafa Kemal memleketi, milleti, düşmanları nasıl yurttan atabileceğini düşünürken; devletin başının kendisini düşünmesini yadırgamıştı.

– Ordumuz sadece bu üzücü işgal durumunun nasıl sona ereceğini düşünmektedir.

Vahdettin, Mustafa Kemal'in bu cevabına rağmen kafasındaki takıntıyı tekrar ediyordu:

– Yalnız bugünden bahsetmiyorum. Bugünden ve yarından emin olabilir miyim?

Mustafa Kemal birilerinin padişahın kulağına kötü şeyler üfürdüğünü sezmişti. Zaman onunla uğraşacak zaman değildi. Memleket işgal altındaydı. Asıl konuyu açıp yeni bir görev istemeye hazırlanırken, padişah ayağa kalkmış, "Siz akıllı bir komutansınız, arkadaşlarınızı tenvir ve teskin edeceğinizden eminim" demişti.

Padişah ordudan ve çevresinden kuşku duyarken Mustafa Kemal, saray entrikaları içinde söz sahibi olamayacağını, Savunma Bakanlığı'na getirilemeyeceğini anlamıştı.

İşgale ve İngilizlerin basını denetlemesine rağmen gazeteler savaş sonunda halkın çok fakirleştiğini, ekmeğin karneye bağlanacağını yazmaya başlamıştı. Açlık, perişanlık ve işsizlik sefalete sebep oluyordu. Evlerde sandıklar, kilerler boşalmış kıtlık baş göstermişti. Anneler, babalar kan ağlarken kızlarının, çocuklarının işgal güçlerinin kötülüğünden korunması, onursuz bir hayata sürüklenmemesi için dua etmekten başka çare bulamıyorlardı. İstanbul sokakları savaş malulleri, sakatlar, dilenciler ve ne yapacağını bilemeyen dullarla dolmuştu. Lime lime elbiseli askerler, şaşkın şaşkın dolaşıyor, subayları da onlardan geri kalmıyordu. Bu teslim olmuşluk, başıboşluk ve çaresizliğe bir deva bulacak kimse de görünmüyordu. Müslümanlar bu halde eziklik, kin ve ümitsizlikle dolanırken Beyoğlu'nda, Şişli'de Rumlar, Ermeniler savaş zengini türedilerle hallerinden memnun bir hayat sürüyorlar,

Türkleri küçük görüyorlardı. Savaştan önce zengin sayılan paşa konaklarında bile, artık yokluk hissedilmeye başlanmış, perdeleri çekerek karanlığa gömülmüşler; yalıları kapatmışlar, geçimlerini daha kolay sağlayacakları alçakgönüllü evlere taşınmışlardı.

Mustafa Kemal, bütün girişimleri sonuçsuz kalınca, bu yaşadığı, gördüğü manzaraların etkisi ile otelden çıktı. Annesi onu hep subay elbisesi ile görmek isterdi. Sivil elbiselerini çıkarıp üniformasını giymişti. Bir fayton tutup Akaretler'e geldi. Eşikten adımını atarken annesine hesap vermenin heyecanı içindeydi. Çocukluğundan beri, hep, her şeyi ona anlatmış, onun tarafından pavlanmış, onun sitem ve öfkeleriyle karşılaşmıştı. Bu defa annesinin kızgınlığının daha çok olduğunu düşünüyordu. Çünkü büyük ümitler bağladığı, her şey gibi güçlü gördüğü oğlu bir şey yapamamış, yenilmiş, memleket işgal edilmişti.

Eşikten, onu gören Abdürrahim sevinç çığlığı ile içeri seslenmişti:

– Zübeyde ana, Mustafa Amcam geldi.

Mustafa Kemal annesini daha yaşlanmış gördü. Zavallı kadın 60'ı geçmiş, bir gün görmemişti. Saçları, başındaki beyaz tülbenten daha çok aklaşmıştı. Sarılıp öptükten sonra, "Nerede kaldın Mustafa'm? Başına bir şey gelmesinden korktum. Her gün bu Türk subayını öldürürler, uzaklara sürerlermiş bu İngilizler. Dikkatli olasın. Zaten bundan sonra bırakmam bir yere gidesin. Burada kalacaksın" dedi.

Mustafa Kemal, o günden sonra Akaretler'deki evlerinde kalmaya başladı. Bir süre ailesiyle beraber olup kafasını dinleyecekti.

Mustafa Kemal, kendisini unutturduğunu sandığı bir gün annesi, kız kardeşi ve Abdürrahim'le otururken haşin bir şekilde kapılarının çalındığını duydu. Dışarıdaki gürültü ve zorla kırılıp açılan kapıdan bunun bir baskın olduğunu anlamıştı. Zübeyde Hanım korkudan sedirde bayılmıştı. Makbule onunla uğraşırken Mustafa Kemal aşağı indi. İçeri pervasızca dalan İtalyan askerleri

nin karşısına dikildi:

– Ben generalim. Ne istiyorsunuz? Böyle izinsiz, sorgusuz sualsiz ev basamazsınız.

Elleri tüfekli İtalyan askerleri karşılarındaki subayın Fransızca konuşmasından bir şeyler anlamışlardı. Ama bir yerlerden emir aldıkları belliydi.

– Arama yapacağız, dediler. Mustafa Kemal elle, kolla, Fransızcası ile komutan olduğunu anlatmaya çalıştı cahil İtalyan askerleri sağı solu deşmeye başlamışlardı. Evde telefon yoktu. Mustafa Kemal, komşu eve koştu, oradan İtalyan İşgal gücü komutanına telefon etti. Komutana Fransızca durumu anlattı. İtalyan komutan, "baskını yapan çavuşu gönderin telefona" dedi. Mustafa Kemal telaşla komşu evden çıkıp evlerinin içindeki İtalyan çavuşun koluna yapıştı. İşaretle komutanının kendisini telefonda beklediğini anlattı. Bir taraftan da Makbule'nin kolları arasında, yarı baygın bakan annesiyle ilgileniyordu.

– Anne sen şöyle otur. Bir şey yok. Komutanlarına telefon ettim. Düzelecek her şey sen merak etme.

Çavuş sonunda nazlana nazlana dışarı çıktı. Kemal'le birlikte komşu evine girip telefon ahizesini aldı. Bir sürü İtalyanca ağız kalabalığından sonra, haşin ve kaba İtalyan çavuşu kafasını salladı. Telefonu tekrar alan Kemal'i, İtalyan komutan rahatlattı. Evlerinin terk edilmesi için gerekli emri çavuşa vermişti.

Mustafa Kemal, kan ter içinde evlerine koşturdu. İçeri girdiğinde annesini tekrar bayılmış halde sedire uzanmış buldu. Makbule ve Abdürrahim başında ellerini bileklerini kolonya ile ovup ayıltmaya çalışıyorlardı. O da annesinin alnını tuttu. Buz gibiydi.

– Anne, anne, dedi. Dudaklarını annesinin soğuk alnında gezdirdi. Nabzını tuttu. Bu defa daha yüksek sesle ,yalvarırca kulağına eğildi:

– Anne, anne, bak ben geldim. Yanındayım anne.

Neden sonra Zübeyde Hanım yavaş yavaş gözlerini açtı. Baş

ucunda ağlayan Makbule'yi ve Mustafa'sını görünce buruk bir yüzle gülümsedi:

– Gittiler mi? dedi

– Gittiler anne, yanlış gelmişler! Komutanları özür diledi.

Anne toplandı. Kolonya ile ıslanmış ak saçlarını beyaz tülbendi arasına alırken, "Defolup gittiler demek. Allah belalarını versin. Mustafa'm bunların yaptığını yanına koymayacaksın, emi" diyordu...

Bulunur Kurtaracak Bahtı Kara Maderini

Mustafa Kemal, nereye gitse takip edildiğini artık anlamıştı. Annesinin ve kardeşinin daha fazla rahatsız olmaması ve yeni bir baskınla karşılaşmaması için, onları da ikna ederek Pera Palas'taki odasına döndü. Ama mali durumu pek iyi değildi. Osmanlı maliyesi de zayıflamış,

Harbiye işsiz güçsüz kalan subaylarına maaş veremez hale gelmişti. Kemal yeni maddi imkânlar araştırırken aklına Suriye'deyken alıp yetiştirdiği sekiz atın parası geldi. O günlerde Cemal Paşa'ya 2 bin altın liraya bıraktığı bu atlar, dört– beş katı değerdeydi. Onun için Cemal Paşa "Bunları daha fazlaya satarsam üstünü gönderirim" demişti. Ama Cemal Paşa Avrupa'ya kaçmıştı. Bu atları sattı ise karşılığı kimde idi? Onun İttihat Terakki'deki eski arkadaşlarına konuyu açtı, İstanbul'da kalan akrabalarına haber saldı.

Otel odasında, onu ziyarete gelen İsmet ve Fethi ile genelkurmayda yeni bir görev alma girişimlerini konuştular. İngilizler, Os-

manlılardan epey esir almışlar, sıra subaylara gelmişti. Bu tehlike Mustafa Kemal için de vardı. İngilizleri Kut– ül Ammare'de yenen Halil ve İhsan paşalar yakalanmış, Malta'ya sürülmüştü. Otel ücreti için borç para veren Fethi, İsmet'le birlikte ayrılırken tembihliyorlardı:

– Aman dikkatli ol. Burayı terk et. Yine Beşiktaş'ta kal.

Onlar gittikten biraz sonra, Kemal, otel sekreterine kaldığı günler için birikmiş borcunu ödedi. Canı otel lokantasına geçip biraz paşa gıdası almayı çekiyordu. Ama annesine de para vereceğini düşündü, eli cebinde odasına çıktı. Kitap okuyacaktı. Komi kapısını çaldı:

– Paşam misafiriniz var.

Aşağı inse bu misafire de bir şeyler ikram etmesi gerekecekti. En iyisi odaya almaktı:

– Buraya gelsinler, dedi.

Kendisini arayan, yılardır görmediği, Halep'ten tanıdığı Salih Fansa idi. Ayağa kalktı sarılıp öptü:

– Hoş geldin Salih. Ben seni Avrupa'da sanıyordum.

Salih Fansa zengin bir Suriyeliydi. Ataları Türk'tü ama kuzey Suriye ve Halep'teki birçok Yörük gibi o da Araplaşmış, Hıristiyan maaribe olmuştu. Ama tam bir Osmanlıydı. Vatanseverdi. Halep'te iken Mustafa Kemal'e çok yakınlık göstermiş, onun atlarının bakımını üstlenmişti. Bir iki kere de bu Türk Paşa'sını konaklarında ağırlamıştı.

– Paşam nasılsın?

– Sağ ol Salih Bey, İstanbul'da her Türk nasılsa ben de öyleyim.

– Hayır paşam, siz öyle değilsiniz. Siz her Türk değilsiniz. Karım, çocuklarım da Halep'ten beri sizi anıp duruyorlar. Sizi bu otel odasına layık görmüyorum paşam. Hem tehlikeli. Her gün bir tutuklama ve sürgün var. Benim Beyoğlu'nda da Şişli'de de evim var! Sizi orada misafir etmekten ailece şeref duyarız.

– Size, yenge hanıma yük olmak istemem Salih Bey.

– Ne ilgisi var paşam, Konak büyük, bir tarafını size ayırırız. Biliyorsun evimiz Beyoğlu'nda Hava Sokağı'nda.

– Teşekkür ederim Salih Bey. Uygun bir zamanda gelirim. Siz ne içersiniz? diyen Mustafa Kemal'in eli zile uzanırken, Salih Fansa, Paşa'nın kolunu tuttu:

– Başka zaman oturur birlikte paşa gıdası alırız. Bugün yengen beni pastanede bekliyor, gitmem lazım.

Merdiven başına kadar misafirini uğurlayan Mustafa Kemal odasına gelip sırt üstü yattı, eline Balzac'ın romanını aldı. Daha bir sayfayı bitirmeden yine otel hizmetçisi kapıyı vurdu.

– Efendim yine bir ziyaretçiniz var.

Bu defa asker arkadaşlarının geleceğini tahmin ediyordu.

– Yukarı çıksınlar, dedi. Odasındaki sandalyeleri düzeltti. İçeri hiç beklemediği Vasıf Bey girdi. Bahriye Müsteşarı idi ve Cemal Paşa'nın en yakınlarından biriydi. Hoş beş ve hal hatırdan sonra Vasıf Bey elini cüzdanına attı. Bu meşin cüzdan Kemal'in şebite dönmüş cüzdanının tersine epey şişmandı. Meşini açarken konuştu:

– Cemal Bey, kaçmadan önce sizi bulup verememiş, bu paralar sizin Suriye'deyken emaneten Cemal Paşa'ya bıraktığınız atların karşılığı. Paşa, sizin atları beş bin altına satmış! Halbuki size o zaman iki bin altın vermiş. İşte bu üç bin altın sizin atların bedeli.

Mustafa Kemal, Vasıf Bey'in uzattığı 3 bin lirayı alıp almamakta duraksama geçirdi. Atlarını hatırladı. Gerçekten güzel atlardı. Daha o zaman, Cemal Paşa, "Bunlar iki binden daha fazla eder" demişti. Değerlendirmesinde yanılmamıştı.

Eli askıda kalan Vasıf Bey üsteledi:

– Alın Kemal Bey, sizin atların parası. Kusura bakma para bende çoktandır duruyordu. Ancak şimdi sizi bulabildim.

– Teşekkür ederim Vasıf Bey.

– Bir şey değil. Asıl Cemal Paşa'ya teşekkür ve özellikle dua etmek gerek.

– Allah bütün İttihatçıların günahlarını affetsin. Enver de, Talat ta, Cemal de dürüst ve vatansever insanlardı. Ama yetersizdiler, hayalleri akıllarını ve gerçekleri çok aşıyordu.

O Napolyon gibi "para, para, para" demeyecekti. Çünkü parayı sevmezdi. Ama şimdi rahatça otel lobisine inip arkadaşına paşa gıdası ikram edebilirdi.

İki arkadaş masaya oturur oturmaz karşılarındaki masada kalabalık bir İngiliz subay grubu gördüler. Küstah ve yılışık bir şekilde konuşup eğleniyorlardı. Vasıf Bey'in zihninde günlerdir Namık Kemal'in kara bahtlı anneyi anlatan beyiti dolanıyordu. Arkadaşının öfke ve nefret dolu bakışlarının İngiliz subayları üzerinde toplandığını görünce sesini yükseltti:

– Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini,/ Yoğ imiş kurtaracak bahtı kara maderini.

Aynı anda Mustafa Kemal'in gözleri sanki içlerinde birer lamba varmış gibi parladı:

– Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini,/ Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini!

Otel lokantasında yükselen bu sesi anlamışlar gibi, İngiliz subayları birden susmuştu.

Beyoğlu Günleri

Soğuk bir şubat günü Mustafa Kemal, Park Otel'deki eşyalarını toplayıp bir faytona yükleyerek Beyoğlu'ndaki Fansa'ların konağına taşındı. Hava sokağındaki bu ev üç katlı, giriş kısmı iri mermer taşlarla kaplı, yüksek kapılıydı. Eski Rum zenginlerinden Franko Paşa yaptırmış; Atina'ya giderken Salih Bey'in babasına satmıştı.

Hizmetçiler, faytondan Kemal Paşa'nın bavullarını içeri taşırken, genç ve güzel bayan Fansa koşarak gelmiş, güler yüzle misafiri karşılamıştı:

– Hoş geldiniz Paşam! Safalar getirdiniz. Halep'ten beri görmüyoruz, özlettiniz kendinizi.

Güzel giyimli, uzun ipek entarisi yerlerde sürünen başına mavi bir türban bağlamış ama sarı saçlarını beyaz teni görünen boynuna doğru iki örgü ile atmış ev sahibi çok rahattı. Mustafa Kemal onun uzattığı etli beyaz elini öptü. Gösterdiği misafir odasına geçip oturdu. Bayan Fansa konuşkan bir kadındı:

– Maşallah Paşam sizi iyi gördüm. Ama biraz zayıflamışsınız. Teniniz açılmış. Hep kışla dönüşü sizi bakır tenli görürdüm Halep'te.

Mustafa Kemal, daha cevap vermeye fırsat bulamadan bir beyaz önlüklü hizmetçi gümüş bir tabaktan yabancı sigaralar ikram etti. Bayan Hansa çevik bir hareketle misafirinin sigarasını yaktı:

– Salih bugün mağazada, depodaki malları işçiler taşıyor. "Başlarında bulunayım" dedi, gitti. Gelir. Lütfen rahat edin.

– Teşekkür ederim! Birkaç gün sizi rahatsız edeceğim. Biliyorsunuz; Akaretler'de evimiz var ama annemle bacım orda kalıyor. Ben Şişli'de bir ev tutmak istiyorum. Buluncaya kadar rahatsız edeceğim.

– Ne demek Paşam, bura sizin eviniz. Ben söyledim Salih'e. Paşamı özledik, al gel dedim. Rahatsız olmak da ne demek? Biz memnun oluruz misafirden. Dairemizin bir bölümü emrinizde. İstediğiniz arkadaşlar gelip giderler.

Başka bir hizmetçi kapıda el pençe divan duruyordu. Bayan Fansa önce ona döndü:

– Matmazel, Paşamızın dairesinden sen sorumlusun. Temizlik, kahvaltı, yemek Paşamın istediği saatte emrinde olacak.

Sonra sehpadaki çiçek vazosunu düzelten hizmetçiye baktı:

– Eleni sen kahvelerimizi yap. Paşam unutmadıysam az şekerli içerdiniz değil mi?

Mustafa Kemal Paşa, teşekkür ettikten sonra gülümsedi:

– Şekerli, dedi.

Madam Fansa, biraz önce oturduğu koltuktan kalkıp Paşa'nın yanındaki koltuğa yaklaştı. Hizmetçilerin uzaklaştığına emin olduktan sonra, "Eee Sarı Paşa" dedi. "Daha evlenmeyecek misin?"

Paşa'nın mavi gözlerinin içi güldü. Bu güzel kadın bir anne, bir bacı kadar sıcak bir üslupla konuşuyordu. Kulağına bir "Sarı Paşa" sözü çalınmıştı ama bunun aslı neydi bilmiyordu. Araştırmaya da

vakit bulamamıştı:

– Sarı Paşa'da nerden çıktı?

– Aşk olsun Paşam. Bizde bir söz vardır. "Ailede her şey olur, en son baba duyar" derler. Bu da öyle. Biliyorsun benin ninem saraydan çıkma bir cariye. Hâlâ biz de saraya girer çıkarız. Naciye Sultan, bizim Ümmügülsüm'e anlatmış. Çanakkale Savaşları'ndan sonra senin ismini öğrenmeyen sultan kalmamış. Bu bekâr sultanlar sana "Sarı Paşa" adını takmışlar. Hayallerinde de sen varmışsın. Duymamış gibi davranma, bir dünür yollaman da olmuş.

Mustafa Kemal'in yüzü pespembe oldu. Bu kadın kendinden de cesaretli ve cesurdu. Kendisine ait konuyu onun sözünü kesmeden dinleyecekti. Tatlı ve şuh sesi ile anlatmasını da dinletmesini de biliyordu. İşte cins– i latif böyle olurdu:

– Gençsin. Yakışıklısın. Elini sallasan ellisi. Ama duyduğuma göre sen, "ille de padişahımızın kızı Sabiha Sultan olsun" demişsin ama bu güzel prenses başka bir şehzadeye âşık. Abdülmecit Efendi'nin oğlu Faruk Efendi'yi seviyor Sabiha Sultan. Onun için reddetti seni. Ama Enver Paşa gibi söz sahibi olup yükselmek istiyorsan başka sultanlar var paşam. Ben Mevhibe Sultan'la dostum. Anlatayım. Arzu ederseniz görüştüreyim.

Mustafa Kemal ne söyleyeceğini bilemiyordu. İstanbul'a dönüp eski Sadrazam'la görüştüğünde, bir çıkar yol olarak böyle bir konuyu İzzet Paşa açmıştı ama kimse bilmiyordu. O gün bu yaşlı Paşa'ya nezaketle, "Ben hür yaşamak isterim, bir kadının egemenliği altına girmek istemem, hele bir Sultan'ın damadı olmak, kayıtsız sartsız onlara boyun eğmek gibi gelir bana. Enver'e benzemek istemem Paşam" demişti. Şimdi o günü hatırlayarak susuyordu. Bayan Fansa ısrarlıydı:

– Ne düşünüyorsunuz Paşam? Bu sultan diğerleri gibi değil, okumuş, aydın bir sultan.

Misafirliğe geldiği konağın sahibesini kırmak istemezdi, nazikçe reddetmeliydi:

– Beni düşündüğünüz için teşekkür ederim. Memleketimiz işgal altındayken, millet kan ağlarken, ben esir bir padişahın kızı veya yeğeniyle evlenmek ister miydim? Elbette istemezdim. Benim bir görev almam için eski sadrazam düşünmüş. Söylenti olmuş. Ama ben reddettim. Girişiminiz şimdilik dursun. Aslında annem de böyle bir evlilik için yatıp kalkıp dua ediyor. Ama ben memleket kurtulmadan böyle bir evlilik düşünmüyorum.

Bayan Fansa Mustafa Kemal'in endişesini anlamıştı. Mevhibe Sultan hakkında daha çok bilgi vererek onu bu sultanla hiç olmazsa tanışmaya, dost olmaya teşvik etmeliydi:

– Paşam, Mevhibe Sultan sadece aydın bir Osmanlı kadını değil, hakszılıklar ve acılar görmüş bir sultan. Asılan Mahmut Celalettin Paşa'nın torunu. Ninesi Cemile Sultan Abdülhamit'in kız kardeşiydi. Kocasının idamını önleyemediği için ailece saraya küstüler. Sultan Vahdettin'e de soğuklar. Tanışır, dostluk kurarsanız bu sultandan yararlanabilirsiniz.

Mustafa Kemal, yıllar önce olanları hatırlamıştı, saraylı olduğu halde, saraydan uzak duran zeki bir sultan onun için bilgi ve haber kaynağı olabilirdi:

– Peki Bayan Hansa. Tanışalım. Ama sadece arkadaş olarak kalacağımızı hatırlatın lütfen."

Kurmay, Asla Yenilgiyi Kabul Etmez

Salih Fansa, vatansever bir insandı. Mustafa Kemal gibi İngilizlerin Çanakkale yenilgisi sebebiyle kin duyup hareketlerine dikkat ettiği bir Paşa'nın Park Otel gibi kozmopolit bir yerde kalmasını istememişti. Halep'te ikisi de at yetiştirmeyi ve biniciliği sevdiği için birçok Barak ve Arap köyüne birlikte gitmişler; samimiyeti ilerletmişlerdi. Eski dostunun evlerine gelmesinden memnun olduğunu söyledi. Suriye günlerini andıktan sonra kalktı, siyaset ve askerlik konularını sevmediğini hatırlattı:

– Kemal Bey, bilirsin ben sizin işlerden pek anlamam, herhalde bugün misafirlerin var, ben gideyim, depodaki işlerle uğraşayım.

– Sen bilirsin Salih Bey, diyen Kemal, annesinin hediyesi olan kehribar tespihini çekiyordu. Gözleri dışarıdan gelecek fayton sesindeydi. Salih Fansa çıktıktan biraz sonra Beyoğlu'nun bu gözden uzak, dar sokağının parke taşları at nalı ve tekerlek sesleri ile yankılandı. Mustafa Kemal ayağa kalktı, aşağı indi. Konağın hizmetçileri öne düşmüş beş misafire yol gösteriyordu.

Gelenler Fuat, İsmet, Fethi, Rauf ve Kâzım beylerdi. Güzel ve zevkli döşenmiş geniş salonun maun masası üzerine serilmiş haritanın etrafında toplandılar. Mustafa Kemal ateşkesten önceki ve sonraki düşman kuvvetleri ile Türk birliklerinin durumunu anlattı.

– Düşman imzaladığı ateşkes hükümlerini çiğniyor. Ateşkesten önce ordularımız nerdeyse orada kalacaktı. Ama şimdi Musul'dan, Hatay'dan çekilmemizi emrediyorlar. Hükümet bunlara kayıtsız şartsız uyuyor. Ordumuzu silahsızlandırıyorlar. Silahsız ordu olmaz. Trakya'daki, Konya'daki, Ankara'daki, Erzurum'daki kolordularımızın silah ve donanım teslimini önlemeliyiz.

Genelkurmay'da çalışan İsmet, Kurmay Başkanı Fevzi Paşa ile bunları görüşmüş ama hükümetten bir olumlu cevap alamamışlardı. İkisi de çaresizdi. Şimdi memleketin içine düştüğü acı durumu bilen İsmet, arkadaşlarının yanında çaresizlik içinde susuyordu. Erzurum'dan gelen XV. Kolordu Komutanı Kâzım Bey, "Ben silah ve donanımımı asla teslim etmeyeceğim. Erzurum'a dönüp ne yapılmasını düşüneceğim" dedi.

Konya Ereğlisi'nden gelen Ali Fuat da onun gibi cesur konuşuyordu:

– Ben de asla silah ve donanım bırakmadan Kolordumu önce Konya'ya çekeceğim.

Mustafa Kemal Anadolu'dan yeni dönmüş arkadaşının sözünü kesti:

– Sonra Ankara Fuat, dedi. Kuvvetlerimizi hiçbir şekilde terhis etmeden. Dağıtmadan aynı yerde toplamalıyız.

Rauf Bey, bu subaylar arasında en işsiz güçsüz olanıydı. Çünkü deniz subayıydı ve denizlere de düşmanlar hâkim olmuş,Türk deniz kuvvetleri hareketsiz ve komutansız kalmıştı. Geleceğe ait ümidi de sesi kadar kısıktı:

– İtilaf Kuvvetleri, Ordumuzun tamamen terhisini istiyor. Padişah...

Mustafa Kemal bu misafirinin de sözünü kesti:

– Padişah'tan söz etme Rauf. Padişah artık kendi tahtını düşünecektir. Bundan sonra millet artık kendi haklarını kendisi savunacaktır. Bizim ve Ordu'nun ona yardım etmemiz ve yol göstermemiz lazımdır.

Mustafa Kemal sağında ve solunda duran iki arkadaşını omuzlarına elini koydu:

– İsmet, Rauf, siz şimdi gidip hem askeri, hem siyasi çevrelerde benim yeni bir görev için görevlendirilmemi sağlayacaksınız. Fevzi Paşa'ya durumu açıklayın. Sadrazam ve Padişah'la bana konuşma imkânı sağlayın. Harbiye Nazırı bunu gerçekleştirebilir.

Dört genç kurmay kalkıp giderken tavırları ile ümitsiz olduklarını belli etmişlerdi.

Soğuk bir Aralık günü, onları konağın kapısına kadar geçiren Mustafa Kemal, "Ümitsiz olmak yok, güle güle" dedi.

Mustafa Kemal, salona döndüğünde ellerini ufalayarak harita üzerinde çalışma yapan Ali Fuat'ın yanına geldi. Soğuktan ve sinirden buz gibi olmuş ellerini tuttu:

– Gel, deyip öne düştü, salondan çıktı. Küçük bir odaya girdi. Bu odada soba gürül gürül yanıyordu. İkisi de sobanın karşısındaki koltuklara oturdular.

Ali Fuat, "Yahu burada soba yanıyordu da bizi niye salona alıp, üşüttün?" dedi.

– İsmet'le Rauf rahatlayıp burada daha fazla oturmasınlar diye. Onların işi ayrı, seninki ayrı.

Bir süre sıcak odada yanan çini sobanın sesini dinlediler. Sustular. Daha sonra ikisi aynı anda konuştu:

– Anadolu'dan ne haber?

– İstanbul'dan ne haber?

Sıcak ve sevgi dolu gözlerle birbirine bakışıp gülüştüler. Hatıraların en güzeli en eski olanlarıydı. İkisi de Harbiye'deki günleri-

ne, kışladaki saç sobanın etrafına toplanıp sohbet ettikleri günlere dalmışlardı:

– Erzincanlı Koptagel Hoca, bizi böyle sobaya yapışmış görünce nasıl kovalar, "Asker üşümez, dağılın bakayım" derdi.

– Evet Fuat, asker üşümez, asker yorulmaz, asker acıkmaz. Ama talim ve terbiye hocamız Naci Paşa'nın bize son dersteki öğüdü daha önemli. Ne demişti? "Kurmay asla yenilmez."

– Ve yenilgiyi kabul etmez.

– Tamam Fuat, hocamızın emri kulağımızda küpe. Sen Anadolu'da ne var ne yok söyle.

– Anadolu bıraktığından daha kötü. Haberler iyi değil. Hükümet yok gibi. Güvenliksizlik aldı yürüdü. Her yer anarşi içinde. Halk kötümser. Fakirliğine mi yansın, düşmanın geldiğine mi?

– İstanbul daha fena. Orada köylü bir aylık yufkasını yığar kor bir kenara, günü geldi mi yer. Burada açlık başladı. Fırın önleri kuyruktan geçilmiyor. Ekmek karneye bağlandı. İzzet Paşa kabinesi düştü, bütün ümitler söndü. Padişah ve hükümet düşmanın acımasına sığınıyor. Baştakiler işgal güçlerine, "Bizi esir aldınız, bari ateşkes hükümlerine uyun" diyemiyor. Korkudan, acizlikten, hepsi de sinmişler!

Onlar konuşurken Bayan Fansa kapıyı tıkırdattı, içeri girdi. Misafir Paşa'ya "hoş geldiniz" deyip elini sıktıktan sonra Mustafa Kemal'e döndü, yüzü kızararak özürleniyordu:

– Kusuruna bakmayın Paşam! Beyim Salih hep böyledir. Ticari bir toplantısı varmış. Yemeği sizinle yiyemeyeceği için özür dileyip gitti. Sofra hazır Paşam.

Mustafa Kemal, Halep'ten beri Salih Fansa'nın huyunu biliyordu. O canciğer arkadaşları, hele sırdaşsalar, yalnız bırakma inceliğini her zaman gösterirdi.

– Teşekkür ederim Madam Fansa.

– Buyurun salona, sobayı yaktırdım. Benim Beyrut'tan misafir-

lerim var. Beraber olamayacağım. Kusura bakmayın.

Akşam yemeğini iki arkadaş baş başa yediler. İki hizmetçi onlara hizmet ederken saatlerin nasıl geçtiğini anlamadılar. Geçmişi konuşurken neşeli; şimdiyi anlatırken dertli ve üzgündüler. Ama anlaşmışlardı. Mustafa Kemal Paşa, sanki emirerine buyruk verir gibi tekrar ediyor, Ali Fuat Paşa da sözleri yeniliyordu:

– Memleketimiz için çıkar tek kurtuluş yolu, bir milli direniş hareketi yaratmaktır.

Ordumuz ile milletimiz el ele vermeli, hep beraber hareket etmelidir.

Yedi yıldır çoluğu çocuğu, babası, kocası, yaşlısı genci ile savaşıp yarısını cephede bırakmış millet, tüyü yolunmuş tavuk gibi çaresizdi. Çökmüş, sinmiş, yıkılmış, tükenmiş bu halkla ne yapılabilirdi? Hele başlarında hainler ve gafiller varsa. İki paşa da ümitsiz değildi. Yemek sırasında yapacaklarını kaleme almışlardı:

"Önce askerin terhisini derhal durduracağız. İkinci olarak silah, cephane ve donanımı düşmana teslim etmeyeceğiz. Üç, genç ve güçlü komutanlar kıtaları başında kalacak, gereken birliklere yenileri gönderilecektir. Dört, Kuvayı Milliye yaratılacaktır. Bunun için de milli direnişe taraftar idare amirleri yerlerinde kalacak, halkı örgütleyeceklerdir. Son olarak da illerde particilik adında kutuplaşmaya, kardeş kavgasına son verilip halkımızın birliği sağlanacak, morali yükseltilecektir."

Ali Fuat elindeki kalemi bıraktı, arkadaşına derin derin baktı:

– Kemal, bütün bunların olması için senin Harbiye Nezareti'ne getirilmen lazım.

– Bunun için İstanbul'da bekliyorum Fuat. Bunlar emir kulu. İngiliz mareşali Allenby,

Osmanlı Dışişleri Bakanı ve Harbiye Nazırı'na Musul Cephe-

si'nde İngilizleri durduran Ali İhsan Paşa'yı hemen çağırmalarını emretmiş. Onlar da uymuş.

– Harbiye Bakanı Abdullah Paşa'nın alınması lazım.

– Aslında bütün hükümetin değişmesi gerekiyor.

– Kemal, senin İstanbul'da işin zor. Ben şu yazdıklarıma sadığım. Bir an önce Anadolu'ya geçmeli, Kolordumun başında olmalıyım.

– İstanbul'da çareler tükendi mi yanındayım Fuat.

– Bu meselelerden kurtulup annemin, babamın yanına bile gidemedim.

– Nasıllar? Gidince sevgi ve saygılarımı söyle.

– Annem evlenmemi istiyor, bu defa karşı koyamayacağım.

– Geç bile kaldın. Bak İsmet de, Salih de evlendiler.

– Peki Kemal sen ne zaman evleneceksin? Hâlâ "Sultan Hanım" mı diyorsun? Birincide rakibin çok güçlüydü. Kıskandığın Fuat Efendi'ye kızıyor musun yoksa?

– Ne ilgisi var, hiç kıskanmadım. Gerçekte Sabiha Sultan'a da talip olmadım. Fuat Efendi gerçekten yakışıklı ve hanedanın da en akıllı şehzadesi. Çanakkale'de sıcak cephelerde askerlerinin başında bulundu. Keşke bu uyuşuk padişahta da ondaki mayanın zerresi olsa.

– Bayan Fansa'nın yeni girişimi hangi sultan hanım?

Mustafa Kemal bu konudan sıkılmıştı, kaşlarını çattı:

– Fuat, sen beni biliyorsun. İstemediğim, sevmediğim şeyi kabul eder miyim? Hele şu bunalımlı günlerde, evlenmek aklıma bile gelmiyor.

– Etmezsin. Biliyorum ama memleket için.

– Geçti artık. Enver denedi, memleketi Damad– ı Şehriyari olarak mahvetti. Allah beni korusun. Bir kadına ayıracağım vaktim yok, Mimber'deki yazılarım nasıl?

– Takma adla yazman iyi. Çok güzel yazıyorsun. Vahdettin'le görüşmeyecek misin?

– Görüşeceğim, ama yeni bir görev için. Burada eli kolu bağlı kalmak beni öldürüyor.

Onlar yemek masasından kalkıp koltuklara otururken Salih Fansa içeri girdi. Telaşlı ve heyecanlıydı:

– İngilizler, Ali İhsan Paşa'yı trenden iner inmez tutuklamışlar. Hanımı, çocuklarıyla bile konuşmasına fırsat vermeden götürmüşler.

İki Paşa da ayağa kalktılar. İngilizler ve Fransızlar Ali İhsan Paşa'dan çok, bu iki Paşa'ya öfkeliydi. Fuat elini uzattı:

– Paşam ben gitmeliyim. Önce Kuzguncuk sonra Ankara. Allahaısmarladık.

– Acele etme, bana bir daha uğra. Babana, annene saygılarımı iletmeyi unutma.

Salih Fansa ile Ali Fuat Paşa'yı uğurlayan Mustafa Kemal, başını konağın dış kapısından dışarı çıkardı. Beyoğlu'na doğru baktı. Yollar kalabalık, telaşlı ve korkulu insanlarla doluydu. Bu evde de daha fazla kalmaması lazımdı.

***

Salih Bozok'un eşi Pakize Hanım, Zübeyde Hanım'ın hastalandığını duymuş, Sirkeci'den bir kutu Hacıbekir lokumu ve kolonya alarak tramvayla Beşiktaş'a gelmişti. Durakta indikten sonra yavaş yavaş Akaretler yokuşuna doğru yürüdü.

Zübeyde Hanım ve kızının kaldığı evin önü kalabalıktı. Aklına kötü şeyler geldi. Hak mı vaki oldu diye düşündü... Ama son gördüğünde Zübeyde Hanım iyiydi. Adımlarını sıklaştırdı. Kapı eşiğine geldiğinde Mecdi Bey'in el ufalayarak İngiliz subayın yanındaki Ermeni tercümana dil döktüğünü gördü:

– Vallahi nerede olduğunu bilmiyoruz. Kemal Bey burada kalmıyor. Otelde kalıyor. Şimdi nerde bilmeyiz.

Ermeni tercüman, İngiliz subayına durumu anlatınca İngiliz askerleri alan subay evden uzaklaştı. Pakize Hanım içeri girdiğinde Zübeyde Hanım'ı sedire uzanmış yarı baygın halde gördü. Makbule annesinin şakaklarını ovuşturuyordu.

– Geçmiş olsun Zübeyde Teyze, deyip ak saçları alınlarına dökülmüş ihtiyarın elini öptü.

Zübeyde Hanım, endişe ve dehşet içinde, "Gittiler mi, gittiler mi?" diyordu.

– Gittiler! Gittiler kör olasıcalar! Sen nasılsın teyze?

– Böyle yürek kalkıkları olmasa iyiyim kızım, diyen Zübeyde Hanım toplandı. Omzuna düşen beyaz tülbendini düzeltip başına bağladı. Selanik'ten beri Mustafa'sının çocukluk arkadaşı Salih'in genç, güzel hanımına dikkatle baktı:

– Salih nasıl? Onu da arıyorlar mı?

– İyi teyze, gâvurların işi gücü paşalarla.

Zübeyde Hanım, yanı başında oturan gelini gibi gördüğü tazeye gıpta ile baktı, iç geçirdi:

– Bak ne güzel. Allah mesut etsin. İsmet de evlenmiş. Fuat nişan yapmış. Mustafa'm ne zaman evlenecek? Ayırsız uulan günlerdir gelmez yanıma.

– Anne öyle deme. Harbiye'de işleri varmış. Ağabeyimin bizi düşünmediği bir gün mü var?

Fevzi, İsmet, Kâzım, Fuat, Refet, Rauf...

Mustafa Kemal,Taksim'den otele giderken etekli İskoç askerlerinin şımarık bir tavırla süngülerini, gözüne sokarcasına otele doğru uzattıklarını gördüğü gün kararını vermiş; Bayan Fansa'nın Şişli'de bulduğu bir eve taşınmıştı. Konakta rahatı iyiydi ama Beyoğlu tehlikeliydi. Bu ev ise tavanları yüksek, pencere çerçeveleri aralık olduğu için çok soğuktu. Cevat Abbas kocakarı soğuklarına odun yetiştiremiyordu.

Mustafa Kemal bu evde yeteneklerine olduğu kadar ağızlarının sıkılığına da güvendiği bütün arkadaşları ile görüştü. Onları dinledi, kendisi anlattı. Farklı fikirde olanlar da vardı. Ama hepsi de vatansever, milliyetçi insanlardı. Cevat Bey, komutanının emrettiği şekilde liste yapıyor, isimlerin yanına da açıklama koyuyordu. Bunlar Fevzi Paşa, İsmet Bey, Kâzım Paşa, Fuat Paşa, Refet Paşa, Rauf Bey, Vasıf Bey, Nurettin Paşa, Kemaleddin Sami Paşa, Mersinli Cemal Paşa gibi askerler; Adnan Bey, Ziya Bey, Falih Bey, Ruşen Bey, Yunus Bey, Ragıp Bey, Yusuf Bey, Hamdullah Suphi gi-

bi yazarlardı. Bunların hepsi de hükümete karşıydılar. Çoğu da Anadolu'da bir görev almayı kabul ediyorlardı. Hain mütareke basını bunların toplantı yaptığını yazınca, İngilizler hükümete baskı yapmaya başladı.

İngilizler, yurt dışına kaçmayan İttihatçı olarak gördükleri Ali Fethi Bey'i tutukladılar. Bu kötü haberi alan Ali Fuat Bey Şişli'ye geldi. Elinde Ali Kemal'in çıkardığı gazete vardı. Okudu:

– Ali Fethi Bey tutuklandı, ama Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey hâlâ kollarını sallaya sallaya Beyoğlu caddelerinde geziyorlar.

Gazeteyi alan Mustafa Kemal arkadaşına baktı:

– Sen ne zaman gidiyorsun?

– Yarın.

– Konya'daki Kolordu'nu Ankara'ya taşımaya başla. Ben geniş yetkili bir görev için girişimde bulunuyorum. Benim bir süre daha İstanbul'da kalmam lazım. Anadolu'da sana ihtiyacım olacak Fuat.

Fuat Paşa, Mustafa Kemal'in zihninden geçenleri anlamış gibi heyecanlı ve güvenli, "Paşam, benim Kolordum her zaman emrinizdedir" dedi.

– Dün olduğu gibi, yarın da beraber çalışacağız Fuat; konuşup kararlaştırdığımız gibi."

Onlar merdivenlerden inerken Rauf Bey yukarı çıkıyordu. Müjde verir gibi seslendi:

– İstifa ettim.

İki arkadaş da kulaklarına inanamıyorlardı. Eski Denizcilik Bakanı, askerliği nasıl bırakırdı?

– Ciddi misin Rauf?

– Tabii. Sizinle konuşmadık mı? Burada, İstanbul'da hayat yok, demedik mi?

– Doğru, öyle dedik. Ben gidiyorum Rauf.

– Geç bile kaldık. Bak Ali Fethi'yi aldılar içeri. Acele et. Güle güle.

– Siz de acele edin, diyen Ali Fuat iki arkadaşı ile kucaklaştı, ayrıldı. Kapıdan dışarı bakan Mustafa Kemal, Şişli'ye çıkan yolun sulusepken karla kaplanmaya başladığını gördü.

– Geç Rauf, Cevat odun getirecekti. Geç kaldı. Sobam da yanmıyor.

– Önemli değil, çıkalım yukarı Kemal, anlatacaklarım var.

***

Kâzım Karabekir'i de İstanbul'a İzzet Paşa çağırmıştı. Kendisi gibi Kemal, Fuat ve İsmet gibi genç subayları işgal altındaki bir şehirde toplaması tehlikeli değil miydi? Bu endişeler içinde Kâzım Bey, İsmet Bey'in Süleymaniye'deki evine geldi. Bu arkadaşı, Harbiye Nezareti Müsteşarı olmuştu. Karabekir ise Doğu'daki Kolordu'sunun başından ayrılmak istemiyordu. Ama ona da Tekirdağ'daki Kolordu'yu teklif ediyorlardı. Oysa o, doğudaki Ermeni–Rus işbirliğini görmüş, ona göre önlem almıştı. Bu saçma tayini önlemek için İsmet'in yardımını rica edecekti. 23 Aralık 1918'den beri İstanbul'daydı ve bu esir şehrin havası onu sıkmış bunaltmıştı. Eski arkadaşı ile konuşup üzüntüsünü dağıtacaktı. Ama İsmet kötümserdi.

Sedire oturur oturmaz sigaralar yakılmış, "ah"layıp "puf"layarak dertler ortaya dökülmeye başlamıştı. İsmet, Savunma Bakanlığı Müsteşarı idi ama halinden şikâyetçiydi. Morali bozuktu. Derdini dökmeye gelen Kâzım Bey, İsmet'ten dert dinliyordu:

– Her şey mahvoldu Kâzım. Vaktiyle gördüğümüz, uyardığımız gibi memleketi felakete sürüklediler ve bitirdiler. Dediklerim çıktı. İttihatçılar batıracak, biz sonuçlarını çekip didişeceğiz, demiştim. Hiç ümidim kalmadı Kâzım! Ben kararımı verdim. İstifa edeceğim. İstifa edelim, köylü olalım, bir çiftliğe çekilelim Kâzım.

Çare aramak için yanına geldiği arkadaşının, istifa edip köylü gibi yaşamaktan söz etmesi, Kâzım Paşa'yı kızdırdı:

– Sen bize lazımsın İsmet, dedi. Sen ne diyorsun İsmet? Zannediyor musun ki bizi burada bir avuç toprakta da yaşatacaklar. Ermeniler Doğu'dan, Rumlar Batı'dan yeni isteklerde bulunacaklar. Memleket bu haldeyken, bırak tarla, çiftlik almayı, onların ayakları altında düşkünce yaşayıp her gün ölmektense milletimizin bu kadar senedir yediğimiz ekmeğini vatan için ölerek ödemek daha iyi.

İsmet Bey'in ağabeyi, kahırlı gözlerle iki genç kurmayın konuşmasını dinleyerek geçmek üzere olan sobaya meşe odunu yerleştiriyordu. Kâzım, belki kardeşini o etkilemiştir diye ona şüpheyle bakarken, İsmet, istifada kararlı olduğunu tekrar ediyordu:

– Sen durumu henüz bilmiyorsun Kâzım. Ordularımız mahvoldu. Boğazlara İtilaf Devletleri hâkim oldu. Bütün Güney sınırlarımız açık halde. İngilizlerin,Fransızların peşine düşen Ermeniler katliama başlamış. Asıl felaket bizim içimizde Kâzım. Kulaklarıma gelenler kötü. Orduda tasfiye yapacaklar Kâzım. Tasfiye. Rütbelerimizi düşürecekler. Savaşta kazandığın Paşalığı elinden alacaklar. Bir, belki iki rütbe kaybedeceksin. Artık bize her şey düşman.

Kâzım Karabekir, birden ayağa kalktı; yanan sobanın etrafında ileri geri dolandıktan sonra arkadaşının karşısına geçti:

– İsmet, sen ne diyorsun? Ben mücadele için kararımı vermiş bulunuyorum. Bütün bu gemileri vaktiyle Çanakkale'den içeri sokmamıştık. Şimdi onlar benin gözümde bostan korkuluğu gibi duruyorlar. Biz ölümü göze alınca, hepsini yine dışarı atarız. Ben tek bile kalsam, tek dağ başı bile kalsa uğraşacağım; silahımı üniformamı kimseye vermeyeceğim. Ben İzzet Paşa'ya kararımı ve eleştirilerimi söyledim. "Genç subayları İstanbul'a çağırmanız yersizdi" dedim. Zavallı hatasını anladı. Gözleri nemlendi. İsmet Bey kardeşim, ben sana tekrar XV. Kolordu'ya tayinimi sağlaman için geldim, senin şikâyet ve düşüncesiz kötümserliğini dinlemeye değil. Kemal Paşa da, benim Erzurum'a gitmem gerektiğini söylüyor.

Sobanın üstünde ıhlamur demliği kaynıyordu. İsmet Bey aya-

ğa kalkarak, aralık kapıdan hole doğru seslendi:

– Mevhibe Hanım, Ağabeyim bardakları getirsin.

– Daha fazla kalamayacağım İsmet, Kemal Paşa'nın yanına gideceğim. Şişli'ye çıkmak vakit alır. Ayrılmalıyım.

– Bir bardak ıhlamur içmeden mi gideceksin? Dışarı soğuk, için ısınsın.

– Zaten içimiz yanıyor İsmet, teşekkür ederim, başka zaman oturur içeriz.

Arkadaşını kırgın ve üzgün gören İsmet, Kâzım'ın koluna girdi:

– Söylediklerine ben de katılıyorum. Yarın Genelkurmay'da Tekirdağ işini iptal ettireceğim.

– Sağ ol, allahaısmarladık.

– Kemal Paşa'ya selamlarımı söyle. Gönlüm sizinle beraberdir. Güle güle.

İki arkadaş sarmaş dolaş oldular. Kâzım Karabekir kapıdan çıkarken soğuk rüzgârla kar taneleri içeri girdi.

İsmet Bey, İstanbul'da yeni evlendiği gün, Doğu'daki orduya tayini çıkmış, hanımı ile bir hafta bile birlikte kalamadan kendisini Diyarbakır, Bitlis dağlarında bulmuş ve yıllarca eşinden ayrı kalmıştı. Şimdi uzun süren hasretliklerin acısını çıkarırcasına rutin ve monoton bir aile hayatı sürdürüyordu. Dairesi ile evi arasındaki bu düzenli hayat onu rahatlatmıştı. Onun eğlencede, akşam toplantılarında, içki sohbetlerinde gözü yoktu. Vaktini iyi değerlendirirdi. Bazen dosyalarını bile evine getirir, incelerdi.

Şişli Günleri

4 Mart 1919'da Padişah, Damat Ferit Paşa'yı Sadrazam yapmıştı. Bu tayinle yeni Sadrazam iş başına gelince İstanbul'da bütün ümitler söndü. Mustafa Kemal, vatanın içine düştüğü hal kadar kendi halini de düşünüyordu. Sadece "Padişahı Şehri Yaveri" sıfatı kalmıştı. Elinde Ali Fuat ve Kâzım gibi bir Kolordusu da yoktu. Sadece yaveri Cevat Abbas'la baş başaydı. Düşman güçlerine görünmemek için dışarı çıkmıyordu. Annesine bazı şeylerle beraber, iyi mi kötü mü olduğu haberini alıp götürecek ondan haberler getirecek bir askeri bile yoktu.

En yakın arkadaşlarının askeri birliklerinin başına döndüğüne sevinmişti. Rauf Bey'e dert yanıyordu:

– Ben böyle çırılçıplak, askersiz ve göreviz Anadolu'ya gidemem. Hem bakalım Fuat'la Kâzım'ı yerlerinde kaç gün tutacaklar?

İstanbul'da kalmak da tehlikeli olmaya başlamıştı. Sır arkadaşı olan Rauf Bey'le bunları konuşuyorlardı. Şişli'deki evinin ikinci katındaki odasının perdeleri daima kapalıydı. Merdivenden ayak

tapırtıları işitilen Cevat Abbas birden odaya girdi. Yüzü sapsarı ve telaşlıydı:

– Paşam, bir İtalyan askeri birliği kapıyı zorlayıp alt kata girdi.

Mustafa Kemal'in de Rauf Bey'in da zaten günlerdir sinirleri gergindi. Öfkelenerek ayağa kalktılar:

– Ne demek eve girmek? Ne ister bu... Çağır bana onların başını.

Rauf Bey, her olasılığa karşı elini cebindeki tabancaya atıp kapı yanında beklerken Cevat aşağıdaki İtalyan subayını alıp geldi. Bu Karabiniyer muhafızın yanında bir Ermeni tercüman vardı. Subay da tercümanı da küstah bir tavır içindeydiler. Buna rağmen karşısında iki Osmanlı Paşa'sını görmenin şaşkınlığı ve ürkekliği içinde:

– Kolonel, dedi.

Mustafa Kemal sert bir şekilde, "Ben Kolonel değilim. Ne Kolonel'i be, ben General'im" dedi

Ermeni, hem Rauf'un hem Cevat'ın ellerinin tabancalarına gittiğini görünce İtalyan subayın arkasına saklandı. Mustafa Kemal emreden bir şekilde Fransızca konuşmaya başladı:

– Ben generalim, çıkın gidin buradan. Ben Kont Sforza'nın arkadaşıyım. Onunla konuşurum.

İtalyan subay, Kont Sforza adını duyunca boynunu büktü, dışarı çıktı. Ermeni de onun arkasından, merdivenleri ikişer üçer atlayarak indi.

İtalyan Elçisi Kont Sforza ile Mustafa Kemal'in tanışıklığını bilen Cevat, daha sonra bu baskının sebebini araştırdı. Meğer çevredeki Rum ve Ermeniler bu apartmana sık sık Türklerin girip çıktığını görünce bu karakol komutanına, "İçerde şüpheliler var" diye şikâyette bulunmuşlar. Mustafa Kemal hem Akaretler'deki annesinin evinde hem Şişli'de kendi evinde böyle üç dört kere rahatsız edilince Kont Sforza'nın yanına gitti. Annesinin hasta olduğunu,

bu baskınlarla rahatsız edilmemesini istedi. İtalyan temsilcinin yanında Papaz Frew de vardı. Bunlarla sohbeti sırasında ikisi de, yakında Rumların İzmir ve Samsun'a asker çıkaracağını, Doğu'da da bir Ermeni yurdu kurulacağını ağızlarından kaçırdı. Damat Ferit'in İngilizlere İtilaf Fırkası iktidar olursa Ermenistan devleti kurulmasını destekleyeceğini vaat etmiş olması onu huzursuz etti.

***

Günlerdir Divan–ı Harp Mahkemesi başkanı Kürt Nemrut Mustafa'nın Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey hakkında vereceği karar bekleniyordu. Mustafa Kemal ve arkadaşları yalancı Ermeni şahitler dinlenen mahkemenin gidişini endişe ile takip etmişlerdi. İngilizlerin ve İtilafçıların baskısı altındaki mahkeme 6 Mart 1919'da Kemal Bey'in idamına karar vermişti.

Bu karar bütün milleti üzdü; karamsarlığa sürükledi. Acılarını içlerine gömen Türk subayları ise bir an önce bir şeyler yapmak gereğini düşünmeye başladı. Teker teker vatanını, milletini seven insanlar bir olanak bulunup İngilizler istedi diye asılacak mıydı? Mustafa Kemal Şişli'deki odasında kozasına çekilmiş bir ipek böceği gibiydi. Arkadaşlarının getirdiği haberlerle yetiniyor, dışarı çıkmıyor; durmadan düşünüyor, kurtuluş için çıkış yolları arıyordu. Önündeki haritaları, arkadaşlarının getirdiği raporları inceliyordu. Kaymakam Kemal Bey hakkında aldığı son acı haber içine oturmuştu. Her milliyetçi onunki gibi bir sonun gelmesini mi bekleyecekti? Kalbi daraldı, içi karardı. Hep böyle sıkıntılı anlarında ferahlamak için, annesini görmek, onunla sohbet etmek isterdi. Ani bir kararla Şişli'deki evinden çıktı.

Dışarıda İstanbul'daki Türklerin gönül sıkıntısı ile zıtlaşan parlak, güzel bir Nisan havası vardı. Akasyalar yeni açıyordu. Bu ağaçların ardındaki okuduğu Harbiye binasına baktı. Orada niçin okumuştu; bu kara günleri görmek için mi, yoksa aydınlığa, kurtuluşa çare olmak için mi? Teşvikiye'den Nişantaşı'na doğru yavaş

yavaş yürüdü.

Maçka yokuşuna yaklaşırken kaldırımdan yola sarkmış akasya dalına uzandı. Etrafa mis gibi koku salan beyaz çiçeklerden bir salkım kopardı. Annesi de bunları severdi. Aşağıya doğru inmeden Dolmabahçe'ye doğru baktı. Denizde, sarayın burnu dibinde İtilaf donanmaları bekliyordu. Dişlerini sıktı. Bunlar, çevrilen toplarıyla, gelen ilk baharın Türklere müjdeleyeceği yaşama sevincine engel oluyorlardı. Yumruklarını sıkarak yokuş aşağı adımlarını sıklaştırdı. Artık hafifçe esen yelin getirdiği akasya kokusu da onu ferahlatmıyordu. Annesinin evi önüne gelince yavaşladı. Etrafına bakındı. İşgal altında olmak tedbirli olmayı gerektiriyordu. Mustafa Kemal'in annesi olmak ihtiyara az mı eza cefa çektirmişti. Yeniden onun yüreğini kaldıracak bir hareket yapmamalıydı.

Kapıyı hafifçe vurdu. "Kim o?" sesiyle birlikte, pencereden onu gören Makbule kapıyı açtı:

– Ağabey nerede kaldın? Bir haftadır annem seni merakla bekliyor.

İki kardeş sarılıp öpüştü. Makbule ağabeyinin elini öptükten sonra bırakmayıp onu annesinin oturduğu odaya götürdü. Zübeyde Hanım sedirden kalkmak istedi. Oğlu ona bu imkânı vermeden koşup sarıldı. Öptü. Annesi bir küçük çocuk gibi onu bırakmak istemiyordu. Yanı başına oturttu:

– Mustafa'm, yine çok uzattın gelmeni. Yüreğimi kaldıracak işler yapmayasın.

Mustafa Kemal defalarca annesinin elini öptükten sonra yüzüne baktı:

– Ne oldu anne, sen ağlamışsın?

Zübeyde Hanım, eliyle köşe yastığı üzerindeki gazeteyi gösterdi, iç geçirdi:

– Nasıl ağlamayayım oğulcuğum. Bak senin gibi "vatan, millet" diyenleri nasıl asıyorlar.

Mustafa Kemal, annesinin beneklenmiş, damarları çıkmış elini tekrar tekrar öptükten sonra gösterilen gazeteyi eline aldı. Annesi yeniden gözyaşları dökerek konuşmasına devam etti:

– Oku bak! Zavallı suçsuz kaymakamı nasıl asmışlar. Zavallı geride dul bir hanım ve üç çocuk bırakmış. Onlara kim bakacak? Kimsesizler. Yalnızlar. Bizi de sen yalnız bırakma.

– Anne, ne olur iyimser ol, diyen Mustafa Kemal gazeteyi açtı. Bu 12 Nisan 1335 (1919) tarihli İleri gazetesiydi. İçinden okumaya başlayınca annesi üsteledi:

– Yüksek sesle oku dedim, sesli oku Çakır'ım.

"10 Nisan 1919 Perşembe günü saat 19'da Beyazıt Meydanı ana baba günüydü. Herkesin gözü alınlığında 'Daire– i Umur– ı Askeriye' yazısı bulunan Harbiye Nezareti'nin kapısına bakıyordu. Kalabalık dikkat kesildi. Kapıdan süngülü bir birlik ortasında yüzü gözü solmuş, üstünde beyaz bir gömlek bulunan mahkûm göründü. Bu 35 yaşlarındaki Boğazlıyan kaymakamı Mehmet Kemal Bey'di. Kalabalığın ortasından idam sehpasına doğru büyük bir metinlikle yaklaştı. Oldukça metin ve sakindi. Kadere teslim olmuş görünüyordu. Kalabalığa acı dolu gözlerle bakıp bir sigara yaktı. Üfürdüğü ince dumanları seyrederek hakkındaki idam hükmünü sessizce dinledi. Savcı, 'Son sözün nedir?' deyince o, kalabalığa üzgün üzgün baktı:

'Sevgili vatandaşlarım' dedi, sesini yükseltti: 'Ben ki bir Türk memuruyum. Aldığım emri yerine getirdim. Görevimi yaptığıma vicdanım emindir. Sizlere yemin ederim ki ben masumum. Son sözüm bugün de budur, yarın da budur. Yabancı devletlere yaranmak için beni asıyorlar. Eğer adalet buna diyorlarsa kahrolsun böyle adalet. Benim sevgili kardeşlerim, asil Türk milletine çocuklarımı emanet ediyorum. Bu kahraman millet elbette onlara bakacaktır. Vatan uğrunda cephede ölen bir insan gibi şehit gidiyorum. Allah vatan ve milletime düşüş vermesin.'

Kalabalıktan 'Âmin' sesleri yükselirken Kemal Bey, kalabalığın

ortasından büyük bir metinlikle idam sehpasına yaklaştı."

– Ağabey, lütfen yeter. Annem bana da okuttu haberi. Dinledikçe ağlıyor. Ben size bir kahve yapayım, diyen Makbule mutfağa giderken Zübeyde Hanım gözyaşlarını silerek,

– Haberde dul karısının ve çocuklarının adları da var. Kimsesiz, fakirlermiş. Onları bulup üç beş kuruş yardım edesin Mustafa'm.

– Tabii anne, tabii yardım edeceğiz, diyen Mustafa Kemal haberin devamını sessizce okumaya devam etti:

"Türk bayrağına sarılı tabut omuzlardan daha yüksekte eller üzerinde taşınarak önce Sirkeci'ye, oradan da vapurla Kadıköy'e götürüldü. Kuşdili Kabristanı'na götürülürken de aynı hüzünlü coşku vardı. Matem havasına rağmen gösterişli bir cenaze töreni yapıldı. Bu durum Türk milliyetçilerinin Damat Ferit hükümetine karşı ilk gövde gösterisi diye nitelendirildi. Töreni Üsküdar Dergâhı Şeyhi Munip Efendi yönetti. Kalabalıkta tıp öğrencileri yanında birçok subay ve er de vardı. Elinde çiçek buketi olan bir tıp öğrencisi genç heyecanla şu konuşmayı yaptı."

Mustafa Kemal annesine bakarak sesini yükseltti:

– Anne bak, bir ben değilim "vatan, millet" diyen. İşte gepegenç bir tıp öğrencisi korkmadan orda konuşmuş. Okuyorum:

"Dinle ey millet, dinleyin ey Müslümanlar. Burada toprağa verdiğimiz insan kahraman Kemal Bey'dir. İngiliz'i Odesa'dan attılar. Haydi biz de İstanbul'dan kovalım. Ne bekliyoruz? İngiliz'i atmak borcumuz. Felaketimizi hazırlayan İngiliz'i yok etmek zorundayız. Allah'ın yardımı ile İngilizlerin kafasını ezeceğiz!"

– Aman oğlum, bu çocuğa da bir şey yapmasınlar. Pek ileri gitmiş.

Makbule bir tepsi üstünde kahveleri getirirken kapı çalındı.

Fincanları bırakıp kapıya yöneldi:

– Hemen açma kızım, "Kim o?" de.

Fincanı alıp gözlerini kapıya dikerek bir yudum içen Mustafa Kemal, "Merak etmeyin, size uğramasını tembihlemiştim, benim yaverimdir."

Kapı açılınca Cevat Abbas içeri girdi. Telaşlıydı. Yaklaştı:

– Paşam kötü haber. Kaymakam Kemal Bey'in cenaze törenine katılan Hoca Münif Efendi'yi de rahmetlinin kardeşi Münir'i de tutuklayıp Bekirağa Bölüğü'ne götürmüşler.

Zübeyde Hanım elini dizlerine vurarak başını iki yana salladı. Oğluna endişeli ve üzgün baktı:

– Tüh, tüh... Ben demedim mi? O tığ öğrencisi çocuğu da almışlar mı?

– Evet, on beş kişi. Çoğu tıp öğrencisi.

***

Rauf Bey'le oturup kahve içerlerken İsmet Bey geldi. Yine odanın perdeleri çekik, pencereleri kapalıydı. İçeri girer girmez dumanı işaret edip elini sallayarak pencereye gitti:

– Açın yahu şu perdeleri, pencereleri, havasızlıktan öleceksiniz, dedi.

İki arkadaşı da ondan gelecek haberi bekliyorlardı:

– Yine ne var İsmet?

– Siz söyleyin yine ne var?

Üç arkadaş da hep İstanbul'da olan kötü şeyleri dinlemekten bıkmışlardı. İngiliz ve Fransızlar kadar, Ermeni ve Rumlar da taşkınlık yapıyor, Müslümanları sokağa çıkamaz duruma getiren hakaretlerde bulunuyorlardı.

– Bildiğiniz gibi, diyen Mustafa Kemal, odadaki küçük masanın üzerine bir harita serdi. Sağ elini haritanın doğusundaki Ana-

dolu parçasına bastırarak sordu:

– Mesela hiçbir sıfat ve yetki sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada kurtuluş çareleri aramak için en uygun bölge ve beni buraya götürecek en kolay yol neresi olabilir?

Haritaya yaklaşan Rauf ve İsmet ona, gözlerini açarak sordular:

– Karar verdin mi?

– Karar! Şimdilik bundan söz etmeyin. Bana memleketi, halkı ve orduyu anlamış, durumu yakından görmüş, tehlikenin büyüklüğünden şüphesi kalmamış bir arkadaş gibi cevap verin.

– Yer çok. Yollar çok.

– Ama çare yok, çare yok.

Mustafa Kemal, hırçın bir hareketle, sertçe yanı başındaki Rauf'un elini tuttu, sıktı; çevresinde ümitsiz kimseler olmasını istemiyordu:

– Çare var, çare var.

Onların silah üzerine basıp yemin eder gibi harita üzerindeki Anadolu'ya ellerini koyarak bağrışmasına aşağıdan çıkan Cevat'ın sesi katıldı:

– Çare var, çare var paşam. Fikriye Hanım geldi.

Fikriye çoktandır Şişli'deki eve uğrayıp süpürüyor, evin kirlenmiş kapkacağını yıkıyordu. O girerken İsmet'le Rauf dışarı çıktılar. Çıkarken evin mutfağında bulaşık tabaklarının, tencerelerin üst üste yığıldığını, her bir köşede birer tabak bulunduğunu gördüler:

– Fikriye Hanım'ın işi çok.

Arkadaşlarının bu takılmalarına Kemal, "Cancağızım, siz onu değil, beni düşünün. Günlerdir çayla sigaraya talim ediyorum... İsmet, Rauf, yine beklerim güle güle.

Mustafa Kemal arkadaşlarını uğurlayıp döndü. Fikriye'ye "hoş geldin" derken odanın karma karışık ve kül tablalarında küllerin

taşmış olduğunu görüp özür diledi.

– Kusura bakma çocuk, bunların hepsini ben içmedim.

Fikriye kaşlarını çatarak masaya yaklaştı. Kül tablalarında sönmüş izmaritler, sigara külleri bir tepe gibi yığılmıştı. Hâlâ birisinin kenarındaki sigaradan mavi duman göğe doğru yükseliyordu. İnce parmakları ile tuttu:

– İçmeyeceksin Kemal, dedi. Çoktandır hitabına "Ağabey"i eklemeyi bırakmıştı.

Mustafa Kemal, onun incecik parmakları arasındaki sigaraya baktı. Kül tablasına bastırıp söndürmesine imkân vermeden kapar gibi aldı:

– Annemler nasıl? Annem iyi mi?

– İyiler. Annen, senin çoktandır uğramamandan şikâyetçi.

– Hasta değil ya, diyen Kemal öksürmeye, başladı. Fikriye iki pencereyi de açtı:

– Zübeyde Teyzem hasta değil. Ama sen hastasın, bak. Öksürüyorsun Kemal, bu sigarayı bırakmalısın.

Onlar konuşurken misafirleri aşağıya kadar geçirip dönen Cevat Abbas içeri girdi:

– Dışarı çok soğuk, pencereleri niçin açtınız?

Fikriye ona dik dik baktı. Suçlanan yaverin gözleri, bulaşık kapkacağın yığıldığı mutfaktaydı:

– Kusura bakma Fikriye Hanım bugün elim değip tabakları yıkayamadım.

– O zaten benim görevim. Siz, evinize çocuklarınızın yanına gidebilirsiniz. İzin verin gitsin Paşam.

İkisine anlamlı anlamlı bakan Mustafa Kemal, yaverinin hanımının doğum yaptığını biliyordu:

– Çocuk, sen gidebilirsin. Çoktandır buradasın zaten. Memduha Hanım'a selam ve saygılarımı söyle.

Nur Olup Güneşe Geldim

Şişli'deki apartmanın odasında yalnız başına kalıyor; gece boyu sigara üstüne sigara içiyor, zaman bir türlü geçmiyordu. Yine perdeler inik, içeride sigara dumanları ile kaplı ağır bir hava vardı. Işıklar sönük olduğu için Mustafa Kemal bunları görmüyordu. İçindeki sıkıntı ve ciğerlerini rahatsız eden sigara dumanı bunaltmıştı. Öksürüyordu. Sabahlara kadar gözlerini kırpmadan düşünmek, onu çıldırtacaktı. Çanakkale'de, savaş meydanlarında böyle bir fikir didişmesi, iç huzursuzluğu, korku ve endişe duymamıştı.

Düşünceleriyle, aklından geçenlerle, tutum ve davranışlarıyla, arkadaşları ile yaptığı konuşmalarla aldığı cevaplar ve kendi soruları ile hesaplaşıyor; bu durum bedeni kadar ruhunu da yoruyordu. Büyük bir bunalım içinde olduğunu hissediyordu. Bu bunalım kendisine, Mustafa Kemal'e ait değildi. Bütün vücudunu, ruhunu, bir memleket, bir Türkiye gibi görüyordu. Onun kurtuluşu için çareler düşünüyor; bulamayınca da sigaraya sarılıyordu. Her yanan, sönen sigara sağlığından bir parça daha alıyordu. O, bunun farkında değildi. Ama memleketin bu Padişah, bu Sadrazam ve bu

yönetim elinde felakete, ölüme doğru gittiğini çok iyi fark ediyordu. Kurtuluş için düşündüğü bir görevi henüz yakalayamamıştı. Böyle bir fırsat çıksa kaçırmayacaktı. Ama bütün girişimlerine rağmen çıkmamıştı.

Kamçısıyla bir anda işaret verip Ordusunu düşmanın üzerine sevk eden ve zafer kazanan Çanakkale'deki Albay değil miydi? O, Bitlis'te, Muş'ta Rusları yenip yurttan atan Paşa değil miydi? O, başka komutanların elinde yenilmiş olan bir orduyu derleyip toparlayan, sonra Halep önlerinde İngilizleri yendikten sonra, birliklerini kayıp vermeden Adana'ya çeken Paşa değil miydi? O, hata içinde olan Liman'lara, Falkenhayn'lara, İttihatçılara, Enver'lere, Talat'lara karşı çıkıp kafa tutan Paşa değil miydi? Şimdi İngiliz istilacının oyuncağı bir Padişah'a ve Sadrazam'ına mı karşı koyamayacaktı? Yatağından kalktı. Işığı yaktı. Söylendi:

– Önce siyaset, önce son bir girişim daha. Ama ne için, ne görev için?

Giyinip dışarı çıktı. İlkbahar gelmesine rağmen gece ayaz kesiyordu. Okuduğu Harbiye'ye doğru baktı. Öğrencilik günlerini hatırladı. Koskoca askerlik eğitimini ne için yapmıştı. Son sınıftayken yazdığı şiirin iki kıtasını mırıldanarak yürüdü.

– Çıkıyor gönüllere istimdâdı[2]/ Kulağımda vatanın feryadı,/ Yaralı bir ananın evladı,/ Etmesin mi anaya imdadı.— Yıldırım görse şu ahvalimizi,/ Ateş–i kahrı yakar halimizi,/ Affeder mi bizim ef'alimizi[3]/ Mahveder cümle– i emsalimizi...

Nişantaşı'na giden yola saptı. Hatırladı. Yıllar önce buradan Teşvikiye'ye çıkan bir yolda küçük bir ev. "Ev değil" dedi Elhanı[4] Musiki öğrenciliğinde birkaç kere gitmişti. İtilaf askerleri her yeri kapatıyordu. Kalmış mıydı acaba? Sokak fenerleri sönüktü. Tökezleyerek yürüdü. Ihlamur sırtlarındaki elektriksiz ahşap evi

2. İstimdat: Yardım isteme.

3. Ef'al:İşler.

4. Elhan: Ezgiler.

görmüştü. Hayret bu gece yarısı hafif bir kanun sesi ve tatlı ezgiler geliyordu. Yaklaştı. İtilaf güçleri buralara kadar el uzatamamıştı demek. Elhan'ın kapısı da açıktı. Bir gaz lambasının aydınlatmadan çok sağındaki solundaki eşyalar dolayısıyla etrafını gölgelendirdiği masaya yaklaştı. Başında kanun çalan bir ihtiyar ve saz çalan genç vardı. Duvar dibindeki karanlıkta da yüzü görünmeyen bir neyzen. Üçü de solgun, eski abani kıyafetliydi. Selam verdi. Müzsyenler okudukları şarkıyı bozmamak için başlarını eğerek selam aldılar. Boş bir peykeye oturdu. Kulak verdi. Mırıldandıkları ilahiyi biliyordu:

"Hak şerleri hayreyler/ Mevlam görelim neyler/ Neylerse güzel eyler..."

Kanun ve bağlama tellerinden ellerini çeken elhancılar selam verdiler ama ney çalan üflemeye devam etti.

– Hoş geldin dost, dediler. İkisi Mustafa Kemal'i tanımıyorlardı. Yaşlı ve saçı sakalına karışmış olanı, bu sarışın misafiri yıllar öncesinin belirsizliğinde aradı, çıkaramayınca kanunu bir tarafa koydu:

– Geç vakit nerden gelir nereye gidersin? dedi.

– Dede, uyku tutmadı. Biraz hava alayım dedim. Sizin güzel sesinizi işitince geldim. Rahatsız etmiyorum ya.

– Ne demek oğlum, diyen ihtiyar sarışın yakışıklı, sivil kıyafetli vişne rengi fesli yabancının gözlerine baktı. Bu mavi gözlerin beyazları kan çanağı gibi kıpkırmızı olmuştu. Ayağa kalkıp sazını duvara asan gence dönen ihtiyar, "Ali, misafirimize şerbet getir" dedi.

Delikanlı elinde maşrapa ile bir küpe doğru giderken, ihtiyar, zamanın karanlıklarına dalarak, on beş yıl önce gördüğü "Sarışın Harbiyeli"yi hatırladı. Dergâhın kapısında kaçamak göz, hassas kulak misafiri genç bu olmalıydı. Fısıldadı:

– Belli bey, senin bir derdin var. Bu dert senin değil hepimizin. Dinle. Sen o dert için yaratılmışsın. Dert senin değil. Sen derde

devasın. Bak Yunus'umuz sana uyan şiirini nasıl demiş.

Ali, büyük bir maşrapa ile şerbet getirdi. Mustafa Kemal bunu eline aldı. Kalaylı kapta şerbet pespembe görünüyordu. İçi yanıyordu. Tepesine dikip içti. İhtiyar sesini yükseltti:

– Dinle, dedi. Pirlerin piri, bizim gibi garip Yunus'umuz sana yol gösterecek. Dinle: Beni burada görenler, bilün ben ne işe geldim,/ Kararım yok, bu dünyada,/ Giderim yumuşa geldim./ Ay oldum, âleme doğdum,/ Bulut oldum göğe ağdım,/ Yağmur olup yere yağdım,/ Nur olup güneşe geldim. Oğul, sen böyle bir sağınçla dünyaya gelmişsin. Yumuşunu tutacaksın[5]. Sağıncına ereceksin. Haydi şimdi git, rahatça uykunu uyu. Düşündüklerini yapacaksın. Sağıncın, yumuşun var. Allah'a emanet ol.

Mustafa Kemal içtiği şerbetin,dinlediği sözlerin etkisi ile olacak rahatladı. Kalktı.

– Teşekkür ederim, allahaısmarladık, dedi. Küçük ahşap evden çıktı. Yol boyunca bu rindin sözleriyle, yıllar önce Niyazi Paşa'nın söylediği Fransızca kelimeli sözleri tekrar etti. "Kemal Bey oğlum, sende vizyon, misyon görüyorum." Bu ihtiyar, görevini bu kelimeleri Türkçe söyleyerek hatırlatmıştı: "Oğlum senin yumuşun, sağıncın var."

Karanlıkta nasıl geldi. ne zaman yatağa yattı, ne zaman uyudu bilmiyordu.

Sabahleyin kapı tokmağının güm güm vuran sesi ile, derin uykusundan uyandı.

***

İngiliz işgal güçleri komutanı elindeki kırbacı Sadrazam'ın gözünü çıkaracakmış gibi ona doğru uzatıyor, bağırıyordu. Damat Ferit Paşa korkudan tir tir titreyerek onu dinliyordu:

– Karadeniz kıyılarında, Samsun ve Trabzon'da güvenlik bo-

5. Sağınç: Amaç, Yumuş: Görev.

zuk. Rumlar, Ermeniler öldürülüyor. Sizse burada oturuyorsunuz. Paşa, ölenlerin sorumlusu sensin. Biliyorsun, oralar eski Pontus Krallığı'nın Yunanlıların ülkesi. Kolhide, Paflagonya, Pontus. Türkler oradaki Hıristiyanları öldürüyor. Senin kesinlikle önlem alman lazım. Yoksa!

Damat Ferit Paşa kadar, bu general de biliyordu ki Karadeniz kıyılarında İtilaf kuvvetleri hâkimdi, onların gemileri, onların askerleri vardı. Türklerin silahları toplanmış, orduları dağıtılmıştı.

Damat Ferit, bu küstah general karşısında küçüldükçe küçüldü, el ufaladı:

– Generalim, önlem alacağız, dedi.

Kapıyı çarparak giden İngiliz Komutan'ın ardından Fransız ve İtalyan elçileri geldi:

– Önlem almazsanız bütün şehirlerinizi işgal edeceğiz, dediler.

Aynı tehdit ve protestolar Padişah'ın huzurunda da olunca Vahdettin, damadını çağırıp emir verdi:

– Ferit Paşa ne et et, Doğu Karadeniz'de güvenliği sağla, yoksa bu işgal güçleri bizi daha çok rahatsız edecekler.

Huzurdan çıkan Sadrazam da, Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Paşa'yı çağırttı. İki Hürriyet ve İtilaf Fırkası önderi ne yapabileceklerini konuştular. Damat Ferit bu netameli işi İçişleri Bakanı'na yükledi.

Mehmet Ali Paşa, kızını İsmail Fazıl Paşa'nın küçük kardeşine vermiş, Boğaz'ın bu iki ailesi içli dışlı olmuşlardı. Yaşlı Fazıl Paşa koyu bir İttihat Terakki ve Enver Paşa düşmanı olan dünürünü hoş tutuyor; ondan biraz daha yaşlı olduğu için zaman zaman da yol gösterip önerilerde bulunuyordu.

İçişleri Bakanı, Damat Ferit'ten zılgıtı yiyince Kuzguncuk'a Fazıl Paşa'nın köşküne gitti. Sıkıntısını ve Doğu Karadeniz'de olanları anlattı:

– Müslümanların, Samsun'da, Trabzon'da Hıristiyanlara yaptı-

ğı zulmü önleyemezsem makamımdan olacağım. Güvenliği sağlamam lazım, ne yapayım, Kimi göndereyim oraya? dedi.

Fazıl Paşa'nın tecrübesi kadar memleket hakkında bilgisi de fazlaydı. Önce dünürünü aydınlatma gereği duydu:

– Paşam, dedi. Heyecanlanmayın. Korkmayın. Karadeniz'in hepsi çoğunlukla Türk'tür. Rumlar azınlıktır. "Pontus" diye de bir ülke yoktur. Ama Yunanistan'ın, İngiltere'nin kışkırtması ile dernekler kurdular, çeteler oluşturdular. Asıl karışıklığı çıkaran ve Müslüman köyleri basanlar onlardır.

– Paşam ben de biliyorum bunları ama Şu İngilizlerin, yabancı elçilerin, generallerin şikâyetini önlemek için oraya bir subay göndermem, güvenliği sağlamam gerek. Siz, kim uygun onu söyleyin.

İsmail Fazıl Paşa'nın, oğlu Ali Fuat'la Kemal Paşa arasındaki askeri birlikleri dağıtmama konusundaki anlaşmadan haberi vardı. Tam zamanıydı. Yıllar önce Niyazi Paşa'nın, "Bu kurmay subayda çok değişik bir hal görüyorum" dediği; kendine has Fransızcası ile "Vizyon ve misyon" yüklediği Mustafa Kemal, bu görev için biçilmiş kaftandı. Elini çenesine koyup düşünür gibi yaptı, misafirinin merakını artırdı, sonra birden:

– Hah buldum, dedi. Tam sizin aradığınız özellikte bir subay.

– Kim?

– Mustafa Kemal Paşa.

– Mustafa Kemal Paşa İttihatçı değil mi?

– Değil.

– Nereden biliyorsun Fazıl Paşa?

– Fuat anlattı. Kemal İttihatçı değildir. Onun Enver Paşa ile savaştan önce de, savaşın içinde de, sonra da yaptığı mücadele bunun kanıtıdır. Enver'i padişaha şikâyet eden o.

Dahiliye Nazırı rahatlamıştı:

– Evet, doğru, bunları ben de işittim, ama Damat Ferit Paşa onu kabul edecek mi bakalım!

Fazıl Paşa, gümüş tabakasından sigara ikram ettikten sonra, misafirinin yüzüne endişe ile baktı:

– Ama bizim o göreve layık gördüğümüz Kemal Paşa o işi kabul edecek mi bakalım.

– Padişah ve Sadrazam emrettikten sonra nasıl kabul etmez? Buna rağmen gideyim, bir o Sarı Paşa dedikleriyle görüşeyim!

– Kemal Bey'i bilirim, titiz bir subay. Her şeyden şüphelenir. Yanınıza onun dostlarından birini alın. Mesela Rauf Bey, hatta Bahriye Nazırı Avni Paşa.

O gün, öğleden sonra, Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, yanına aldığı bu iki deniz subayı ile Mustafa Kemal'i ziyaret edip görev kabul edip etmeyeceğini sordu. Mustafa Kemal, ayağına kadar gelen bu kısmeti tepecek değildi ama bazı şartlar ileri sürdü. Bunlar Mustafa Kemal'in gideceği yerde geniş yetkili olmasını sağlayacak sıfat, mevki ve kadro konularıydı. İsteklerinin kabul edilmesi için ağırdan alıyor; nazlanır görünüyordu. Avni Paşa, "Ben sizi tanıştırdım. Görüşür, anlaşırsınız. Benim bakanlıkta işim var" deyip ayrıldı. Rauf Bey de içeri odaya geçti. Mustafa Kemal Paşa, İçişleri Bakanı'nın önüne harita açıp elini Sinop'tan Trabzon'a kadar uzanan bölge üzerinde gezdirdi:

– Sayın Bakanım, dedi. Buralarda sadece Türk ve Rum çeteleri değil, işgal güçleri, İngiliz askerleri de var. Oraya gönderilecek Komutan'ın hepsinden güçlü ve geniş yetkili olması lazım.

Mehmet Ali Bey, Sadrazam'ın "ne yap yap güvenliği sağla" emrini hatırladı. Bu komutan güçlüydü ama Sadrazam ve İşgal Komutanı'nın isteği dışında şeyler söylüyordu:

– Benim önce Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa ve daha sonra da sadrazam Ferit Paşa ile konuşmam lazım. En nihayet Padişah'ımızın onayı gerekir.

– Beni kendileriyle tanıştırır, görüştürürseniz güvenliğin sağlanması için bu yetkilerin gerektiğini kendilerine anlatırım.

Bu konuşmaları, Şişli'deki evinin ikinci katında İçişleri Bakanı

ile Mustafa Kemal yaparken, arkadaşı Rauf Bey, bitişik odanın kapı arkasında her şeyi dinliyordu. Mehmet Ali Bey çıkıp gittikten sonra Mustafa Kemal'in yanına geldi:

– Gözün aydın. Düşündüklerin gerçekleşecek Kemal. Ama ağır şartlar ileri sürme. Önünde Ferit Paşa ve Vahdettin engeli var, bunların pimpirikli olduğunu unutma.

– Önce Savunma Bakanı'nı görmemiz lazım. Bu işi Fevzi Paşa ve İsmet'le görüşüp sen halledebilirsin Rauf.

– Onların senin tayinin için gerekeni yapacaklarına eminim. Ama seni doğrudan Harbiye Nazırı ile görüştürebilecek Doktor Ahmet Raşit Bey'dir. O da Cevat Abbas'ın akrabası.

Bunu duyan Mustafa Kemal'in gözlerinin içi güldü. Yaveri Cevat'ı Akaretler'e annesinin yanına göndermişti. Kardeşinin yıkadığı çamaşırlarını, ütülediği gömleklerini getirecekti

– Cevat gelince doktorun evine giderim, sen ne yapacaksın Rauf?

– Verdiğin görevi... Harbiye'ye gideceğim. Emekli subayı dinlerlerse dil dökeceğim. Ben boşta kaldım. Hiç olmazsa sen bir görev bul. Bunun için onlar da ellerinden geleni yapsınlar.

Sarı Paşa

Mehmet Ali Bey, Sadrazam'ı ve Harbiye Nazırı'nı Mustafa Kemal'le tanıştırmak üzere hep birlikte bir ziyafete davet etmişti. Serkil Doryan'daki bu davete katılan Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal'i iyi tanıyordu. Ama Damat Ferit Paşa, Anafartalar Kahramanı olarak bildiği, karısı dâhil sultanların "Sarı Paşa" olarak andığı bu paşa ile ilk defa karşılaşacaktı. O, İtilaf Fırkası'nın başıydı. Mustafa Kemal'i İttihatçı biliyordu. Dahiliye Nazırı'nın "değilmiş" demesine rağmen, bir de yüz yüze görmek, dinlemek istemişti.

Tanıştırıldıktan sonra, yemek boyunca somurtmuştu. Çok resmi ve soğuk duruyor; karşısındaki subayı sadece Samsun bölgesindeki güvenliği sağlayacak, kendisini İngilizlerin ve Padişah'ın baskısından kurtaracak bir jandarma gibi görüyordu:

– Kemal Bey, göreviniz oradaki Rumlara olan saldırıları önlemek, can güvenliklerini sağlamaktır.

– Padişah Hazretleri'nin ve sizin istediklerini yerine getirmem

için geniş yetki ile gitmem gerekir.

Ferit Paşa, ilk defa kendisinde emredici bir tarz ile istekte bulunulduğunu anlamıştı. Saray inceliğine alışmıştı ama bakanlarına ve emrindekilere karşı sert davranırdı. Yüzünü karartı,

Padişah'ı gibi donuklaşıp gözlerini tavana çevirdi:

– Geniş yetkiden neyi kastediyorsunuz Paşa?

– Doğu Karadeniz'de önlenemeyen güvenliksizliği bastıracak kadro, silah ve yetki.

– Siz Padişah'ımızı ve beni sıkboğaz eden şu İngiliz komutanlarının baskısından kurtarın da, hangi yetkileri istiyorsanız onları da Savunma Bakanı'mla konuşursunuz.

Sofrada bulunan Harbiye Nazır Şakir Paşa, bu görevi başarabilecek en seçkin Paşa'sının Mustafa Kemal olduğunu söyledikten sonra, "Tabii muhterem Sadrazam'ım, Padişah Efendimiz orada güvenlik sağlanınca baskılardan kurtulacak.

– Nazır Paşa, Kemal Bey'in belgelerini siz hazırlayın, ben sıfat ve yetkileri konusunu velinimetimiz Padişah Hazretleri ile görüşeyim.

– Peki efendim, deyince peçeteye ağzını silen Ferit Paşa kalktı. İğreti bir incelikle elini Mustafa Kemal Paşa'ya uzattı:

– Tekrar görüşürüz Paşa.

23 yılını çok sevdiği askerlik hizmeti ve vatanına vermiş, gerçek "Paşa"nın ne olduğundan habersiz, bu başıbozuk Sadrazam Paşa, kapıda bekleyen kalabalık maiyetiyle ayrıldı.

Devleti yönetenlerin cahilce ve acı hallerini gördükçe, Mustafa Kemal, "Bazen vatana, millete hizmet etmek için de el ufalanır, çekilmez insanlara bile katlanılır" diye düşündü.

***

Mustafa Kemal, iki gün Şişli'deki evinde arkadaşları ile toplantılar yapıp merakla Babıali'den gelecek cevabı bekledi. Bakanlık-

lardan gelen arkadaşları Vahdettin'in kabinesindekileri ve askeri çevrelerde edindikleri izlenimleri aktarıyorlardı. İki karşıt düşünceden olumsuz olanı ağırlık kazanıyormuş. Çoğu, "Mustafa Kemal'e güvenilmez, bu görevi vererek İstanbul'dan uzaklaştıralım, onu Anadolu dağlarına atarak çürütelim" diyorlarmış. Olumlu düşünenler de, "Mustafa Kemal değerli bir komutan, kazanılmalı" deyip eklerlermiş. "Doğu Karadeniz'deki güvenlikizliği önlese önlese o önler, Samsun'a gönderilmeli." Vahdettin, "Sarı Paşa"nın daha önce fikirlerini bildiği için ondan çekiniyor, oralarda bir şey yapacağından korkuyormuş ama İngilizler, Rum ve Ermeni kışkırtmaları ile üzerindeki baskıyı artırınca, onun bir jandarma komutanı olarak gitmesi için Harbiye Nazırı'na emir vermiş.

Arkadaşlarından bunları dinleyen Mustafa Kemal, Şişli'deki evinde sabırsızlıkla bekliyordu. Öğleden sonra caddeye bakan pencerenin perdelerini açtı. Gözü sanki geleceğini bildiği bir haberdeydi. Nihayet bir motor sesi işitti, Nazır'ın makam otomobilinin evinin önünde durduğunu gördü. Tekrar perdeyi kapattı. Cevat Abbas'a:

– Çocuk, aşağı in, misafirleri karşıla, dedi.

– Paşam, misafir yok.

– Sen in bak bakayım.

Cevat Abbas koşturarak merdivenlerden indi. Kapı çalınmaya başladı. Açtı.

– Cevat Bey, Harbiye Nazırı Şakir Paşa'nın emri. Kemal Paşa'yı makamına davet ediyor.

– Gel sen söyle, demeye kalmadı üzerine gri pelerinini almış olan Kemal Paşa merdivenlerden indi. Hiç konuşmadan iki yaverin selamını alarak otoya bindi.

Harbiye'ye gelir gelmez, hal hatır sormadan Şakir Paşa, kalın bir dosyayı Mustafa Kemal'e uzattı:

– Görevi size vereceğiz ama bu raporu bir kere inceleyin.

Mustafa Kemal, koltuğa oturup dosyayı okumaya başladı. Raporu İngilizler hazırlamış olmalıydı:

"Samsun ve Trabzon dolaylarında birçok Rum köyleri Türkler tarafından basılmış ve Hıristiyanlar saldırıya uğramıştır. Saldırılar devam etmektedir. Bu çevrenin güvenlik ve huzurunu sağlamak biz işgal kuvvetlerinin borcudur. Bunu Osmanlı hükümetine hatırlatır, en kısa zamanda önlem almasını emrederiz. Eğer siz bu saldırıyı önlemezseniz biz İngilizler görevi üstümüze alacağız."

Mustafa Kemal, son olarak oradaki valilerden de Kâzım Karabekir Paşa'dan da haberler almıştı. Gerçek İngilizlerin anlattığı gibi değildi. Yunanistan'dan, Rusya'dan gelen Rumlar, yerli Rumlarla çeteler kurup Müslüman köylere saldırıyor; Avrupalıları kışkırtıyordu.

Raporu okuyup bitirdiğini gören Savunma Bakanı, "Ne düşünüyorsunuz Kemal Bey?" dedi.

– Emriniz paşam, neyse onu yapayım.

– Ben bu böyle midir diyorum. Raporda yazdıkları gibi mi gerçek?

– Sanmıyorum Paşam, İngilizler abartmış! Ama bir şeyler olma ihtimali var.

– İşte mesele bu. Böyle mi değil mi? Önce bunu meydana çıkarmak lazım. Ben Sadrazam Paşa ile konuştum. Sizi uygun gördük bu göreve. Oraya gider meselenin özünü anlarsınız!

– Paşam, ben memnunlukla giderim, ancak oraya sadece Türkler Rumlara zulmediyor mu, etmiyor mu bunu anlamak için mi gideceğim? Görevim bu mu olacak?

– Evet, konuştuğumuz bu, Sadrazam'ın isteği de bu.

– Pekâlâ Paşam, ancak izin ederseniz bu görevime bir şekil verilmesi lazım. Sizi meşgul etmeyeyim. Arzu buyurursanız Genel-

kurmay Başkanı'yla görüşerek bunu belirleyelim.

– Hay hay, uygundur.

Mustafa Kemal, Harbiye Nazırı'nın odasından çıkıp doğru Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın odasına gitti. O, daha önceden konuştukları için her şeyi hazırlamış olmalıydı. Ama odasında yoktu. Bitişik odadaki yardımcısı Kâzım Paşa'nın[6] yanma gitti:

– Fevzi Paşa nerde?

– İngiliz General Allenby Suriye'den İstanbul'a geliyormuş. İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı, Genelkurmay Başkanımızın Allenby'i karşılamaya gitmesini emretmiş. O da hasta, gitmemek için hastalandı. Kendisine Harbiye binasında yapılan hakareti unutamıyor. Belki istifa edecek.

Mustafa Kemal Paşa, düşündüklerini Kâzım Paşa ile de gerçekleştirebilirdi:

– Bakan Paşa, Ordu Müfettişliğim için görev emri hazırlamamızı emrettiler. Kâzım Bey, beraber hazırlayalım.

Kâzım Paşa, Osmanbey semtinde oturuyor ve evi Kemal Paşa'nın evine yakın olduğu için sık sık karşılaşıp selamlaşıyorlardı. Fevzi Paşa da müfettişlik işinden söz etmiş, ona bazı notlar aldırmıştı.

– Peki Paşam, zaten şahsınız için bir görev ve emir hazırlanmış, Nazırımızın emrini bekliyorduk.

Mustafa Kemal, Fevzi Paşa ile İsmet Bey'in hazırlık yaptığını anlamış, sevinmişti:

– Kâzım Bey, çıkar bakalım şu talimatı okuyalım. Düzeltelim.

Kâzım Paşa çekmecesinden karalamaları çıkardı, misafirine verdi. Kemal memnunluk içinde bunları aldı. Daha ilk sayfayı okurken eksikler gördü:

– İyi ama bunu daha sonrası var. Geri kalanını, unuttuklarını

6 Kâzım Paşa: Kâzım İnanç Paşa.

biz tamamlayalım. Al bakalım kalemi eline.

Kâzım Bey, kendisinden büyük olan Kemal Paşa'ya karşı her zaman saygı ve sevgi duyardı. Kendini onun buyrultusuna bırakır. Notlar alıp düzeltme ve eklemeler yaptı. Misafiri, Genelkurmay İkinci Başkanı'na bir öğrencisiymiş gibi günlerdir düşündüklerini yazdırıyordu:

– Birinci madde önemli, yaz. Samsun'dan başlayarak bütün Doğu illerindeki kuvvetlerin komutanı olarak, bu kuvvetlerin bulunduğu vilayet valilerine doğrudan doğruya emir verir. İkinci olarak lütfen yaz. Bu bölge ile her hangi bir ilişkide bulunan askeri ve idari makamlara emir ve talimat verir...

19 Mayıs'a, Samsun'a Doğru

Kâzım Paşa zeki bir subaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın az çok yetkiyi genişleterek ne yapmak istediğini anlar gibi olmuştu; onun her söylediğini yazmakta duraksıyordu:

– Yetkinin bu kadarı çok fazla değil mi Paşam? Talimatı hep değiştirdik. Korkarım Nazır Hazretleri okuyunca bu emri kabul etmeyip imzalamazsa?

– İmzalamazsa, mühürler, bana verirsin.

Mustafa Kemal, Kâzım Paşa'nın başında durdu. Yeniden talimatı yazdırdı. Genelkurmay başkanına vekâlet eden Paşa, misafirini kırmadan her dediğini yazmıştı ama bakanın imzalayacağından şüpheliydi. Bitirince kâğıda baktı. Dividi hokkaya sokup baskı kâğıdı ile kuruladı. Mustafa Kemal'in acelesi vardı; Babıâli'nin saniyesi saniyesini tutmazdı. Bekleyemezdi:

– Haydi Kâzım Paşam, Nazır bekliyor. Götür imzalat, dedi.

Endişeli endişeli misafirinin gözlerine bakan Kâzım Paşa, hazırladıkları görev talimatını aldı; dışarı çıktı. Kemal Paşa, onun

Nazır'ın odasına gidişini merakla takip etti.

***

Harbiye Nazırı talimatın hemen hazırlanıp getirilmesine memnun olmuştu. Padişah'ı da, Sadrazam'ı da İngilizlerin şikâyetinden o kurtaracaktı.

– Oku bakalım Kâzım Paşa.

Genelkurmay Başkan Yardımcısı, görev talimatını okurken Harbiye Nazırı Şakir Paşa dikkatle dinliyordu. Birden gürledi:

– Paşa oğlum! Siz ordu müfettişliği değil, bütün Anadolu'da söz sahibi bir müfettişlik kurmuşsunuz. Bunu kim hazırladı?

– Daha önce Fevzi Paşa hazırlamıştı. Kemal Paşa da düzeltmede bulundu.

– Ha anlaşıldı. Paşa'ya yeni bir görev yaratmışsınız.

– Hayır efendim, müfettişliklerin kendi sınırlarına yakın kıtalar ve illerde de ilişkide bulunması, görevin sorumluluğu içindedir ve konuya dahildir. Bu talimattaki ifademizi Genel Anadolu Müfettişliği açıklaması ile söylesek bile yeniden bir şey yaratmış olmayız.

Savunma Bakanı, deneyimli ve akıllı bir insandı. Kâzım Paşa'nın Mustafa Kemal hayranı olduğunu biliyor; onun emri ve etkisi altına girdiğini fark ediyordu. Gülerek Genelkurmay Başkan Yardımcısı'na baktı, başını sallayarak cebinden mühürler çıkarıp masaya attı:

– İmzaya lüzum yok, bu uzun görevlendirme kâğıtlarını mühürlersiniz!

– Peki Nazır Paşam, diyen Kâzım Paşa sevinçle dışarı çıktı. Kemal Paşa onu odasında bekliyordu. Elinde mühürlerle birlikte kağıtları da görünce,

– Sağ ol Kâzım Paşa, içimi ferahlattın, dedi.

Kâzım Paşa masanın başına geçti Mustafa Kemal Paşa'nın gö-

revlerini ve yetkilerini gösteren Müfettişlik Talimatnamesi'nin ikinci örneğini de hazırladı. Başucunda bekleyen "Sarı Paşa" ile evrakları mühürlediler. Kemal Paşa, ikinci örneği aldı. Tekrar okudu. Mustafa Kemal'in yapacağı işleri tahmin etmiş gibi imzadan kaçınan Nazır'ın, yetki belgesinin altında yalnızca mührü vardı. Mustafa Kemal, mührü okurken gülüyordu:

– Harbiye Nazırı Mehmet Şükrü bin Numan Tahir. 1316.

Mustafa Kemal, görev ve yetki belgesi olan talimatnameyi cebine koyduktan sonra kapıyı kapattı. Sevinç çığlığı atarak Kâzım Paşa'ın eline sarıldı. Kucaklayıp öptü:

– Sağ ol Paşam, büyük bir hizmet yaptınız.

– Görevimiz Paşam. Çalışacağız ama asıl hizmet sizin.

Mustafa Kemal, kapıyı tekrar açtı; çıkarken imalı bir şekilde Kâzım Paşa'ya baktı:

– Sen bu belgenin öteki örneğini dosyana koy. İyi sakla, ileride bundan söz edeceğiz, allahaısmarladık.

– Güle güle paşam, ayrılmadan da görüşelim.

– Tabii. Şişli'deki evimde bu akşam arkadaşlarla bu önemli günü kutlayacağız Kâzım Paşam, sen de davetlimsin!

– Teşekkür ederim Paşam.

– Genelkurmay'a olan minnet duygumu nasıl ödeyeceğimi ilerde göreceksin.

Mustafa Kemal, Müfettişlik emrini ve kağıtlarını cebine koyup sevinçle Rauf Bey'in bulunduğu kahveye koştu. Uzun zaman arkadaşının Harbiye'den çıkmasını bekleyen Rauf, Çınaraltı'ndaki bahçeye geçmişti. Karşıdan Kemal'in güler yüzle geldiğini görünce başardığını anladı.

– Aldın mı belgeni, kutlarım.

– Aldım ama zor oldu. Kâzım Paşa yardım etti. Nazır imzadan çekindi, mühürletti.

– Daha sağlam.

– Şimdi bu neşemizi paylaşalım.

– Kiminle?

– Ali Fethi ile.

İkisinin de birden bire yüzleri gerildi. Acıları gözlerinden taştı. Beyazıt Meydanı'nın cami önüne doğru yürüyen İngiliz ve Fransız askerlerini gördüler.

– Bekir Ağa Bölüğü'ne.

İki arkadaş bu sevinçli günlerinde mutluluklarını İngilizlerin hapse attığı dava arkadaşları ile paylaşmak için Bekirağa Bölüğü'ne doğru yürüdüler. Rauf cebindeki bozuk paraları şakırdattı:

– Bunda ikimizin de suçu var Kemal.

– Niye olsun?

– Gazete çıkarırken ben para verdim. Sen de Fethi'nin gazetesinin adını koydun, yardım ettin. Minber, böyle çıktı. O da ağır yazılar yazdı, İtilafçılara çattı.

– O da, biz de görevimizi yaptık, yapacağız Rauf.

Hapishanenin taş merdivenlerini çıkarlarken her ikisi de aynı tehlikenin onları da beklediğini düşünüyor; bir an önce İstanbul'u terk etmek için Padişah'ın son emrini bekliyorlardı. Yosun bağlamış duvarların yanından dar bir koridora geçtiler. Koğuşlardan taşan uğultular yüreklerini burktu. Avlu önlerinde parmaklıklı pencerelerin gerisinde birçok tanıdık vatansever insan görmek onları yıkmıştı. Bunların içinde eski bakanlar, paşalar, siyasetçiler, gazeteciler, valiler vardı. Bekir Ağa Bölüğü'nün taş odaları tıklım tıklım aydınla doluydu. Bunların çoğu İttihat ve Terakkici bilinenlerdi. İtilafçıların ve İngilizlerin kurbanıydılar.

"Zindancı" denilen gardiyan, Ali Fethi Bey'in odasının kapısını açarken arkadaşları bu iki vefalı dostunu gözyaşları ile karşıladı. Üç arkadaş duyulmamak için karanlık bir köşeye çekilince Mustafa Kemal fısıldadı:

– Fethi, ayın 16'sında yola çıkacağım.

Ali Fethi, "kader" diyerek yumruklarını sıktı. Bu kelimeyi ilk defa Abdülhamit'i Selanik'e trenle götürürken hallettikleri Sultan'ın ağzından birçok defa işitmişti:

– Kader, kader... diye tekrar etti.

Mustafa Kemal arkadaşının üzüntüsünü anlamıştı; eline sarılıp sıktı:

– Kader değil Fethi. Kaderimizi biz yönlendireceğiz. Bu bizim kaderimiz değil.

Fethi Bey, arkadaşıyla mutlu günler yaşadığı aydınlık ferah Selanik günlerini hatırladı.

Şimdi sarışın arkadaşı güneşin doğduğu Anadolu topraklarına gidiyor. Oysa o, bu karanlık rutubetli izbede kalıyordu. Ama arkadaşı için sevinç gözyaşı döküyordu.

– Yeni görevin hayırlı olsun Kemal, kurtulunca ben de geleceğim.

***

Mustafa Kemal Paşa, "Müfettişlik" yetki belgesini almıştı ama Anadolu'ya geçebilmek için bazı resmi ziyaretleri yapıp "olur"larını alması gerekiyordu. Harbiye Nazırı Şakir Paşa onu tekrar Sadrazam'a götürecekti. Yolda öğütler veriyordu:

– Çocuğum beni utandırma, beni sorumluluk altında bırakma. Damat Ferit Paşa önünde kendini iyi tut, iyi konuş. Ona söz verdim senin için.

Kemal Paşa, Sadrazam'ın huzuruna Harbiye Nazırı ile birlikte çıktı. Yaşlı Bakan daha kapıdan girerken sanki ilk defa birini tsnışıyormuş gibi heyecanla, "Efendimiz, yeni görev ile Anadolu'ya gidecek Mustafa Kemal Paşa'yı devletlinize takdim ederim" dedi.

Sadrazam'ın üzerinde daha önceki karşılaşmalarında olduğu gibi Kemal Paşa'ya karşı bir soğukluk vardı. Masasının iki yanındaki koltukları göstererek arkasına yaslandı:

– Dün İngiliz İşgal Kuvvetleri Yüksek Başkomiseri ile tercümanı Ryan geldi. Patrik ve Rum zenginlere yeni şikâyet dilekçeleri getirmiş. Güvenliği sağlayabilecek misiniz Kemal Paşa?

Mustafa Kemal, Harbiye Nazırı'nın uyarısını hatırladı, yumuşak konuştu:

– Tabii efendim, kısa zamanda Samsun ve çevresinde güvenliği sağlayacağım.

***

Mustafa Kemal, Şişli'deki evinde Savunma Bakanlığı'ndan çıkacak son emri ve yanına verilecek kadro ile, gidecekleri geminin ne zaman hareket edeceğini merak ederek bekliyordu.

Sadrazam ve Padişah'ı endişelendiren, şüpheye düşürenler olmalıydı. Bir türlü hareket emri çıkmıyordu. Ama istenmeyen istifa ve tayinler olmuştu. Fevzi Paşa istifa etmiş, yerine Genelkurmay Başkanlığı'na Cevat Paşa getirilmiş; Harbiye Nezareti'ne de Turgut Paşa tayin olunmuştu. Bu defa Sadrazam yeni Genelkurmay Başkanı ile Mustafa Kemal'i çağırtmıştı. İngilizler bir şeyler çeviriyor, Sadrazam'ı etkiliyorlardı.

Sadrazam, onları huzuruna kabul etti. Zoraki bir incelikler hal hatır sordu. Uzun süren bir sessizlik Sadrazam'ın odasını kaplamış, Mustafa Kemal Paşa sabırsızlanmıştı. Sadrazam'ın sık sık saatine baktığını gören Kemal Paşa, "Birisi mi bekleniyor efendim?" dedi.

– Acaba nerde kaldı, evet Cevat Paşa hazretleri geleceklerdi.

– Bana gelmem gerektiğini o söyledi. Onur verirler efendim.

Bir süre ikisi de konuşmadan beklediler. Nihayet telaşla içeri Cevat Paşa girdi, Sadrazam'a saygıyla selamda bulundu. Elinde bir harita vardı. Sadrazam onu kapar gibi alıp masanın üstüne serdi:

– Paşa, ne yapacaksınız? Mesela Samsun çevresinde ne yapacaksınız? Açıklayın.

Mustafa Kemal Paşa, çok temkinli ve dikkatli davranıyordu. Bu güvenilmez insana nasıl bir cevap verecekti? Kelimeler bulmakta güçlük çekti, ama duraksamadan konuştu:

– Efendim, İngiliz raporlarında sorunun büyütüldüğünü düşünüyorum. Raporlarda abartma var ama ne de olsa yerinde yapılacak inceleme ve araştırmadan sonra en iyi ve isabetli önlemler alınabilir. Siz merak buyurmayınız!

Mustafa Kemal eli haritada olan Cevat Paşa'nın gözlerine bakarak ondan onay beklediğini ima etti. Sadrazam, anlar anlamaz haritaya bakarken başını yeni Bakana çevirdi:

– Ne dersiniz Cevat Paşa?

– Öyledir efendim, böyle işler yerinde hallolunur. Şimdi kesin bir şey söylenemez.

Bu cevaba Sadrazam memnun olmamıştı. Kuşkuluydu. Kafasındaki belirsizlikleri çözebilmek için heyecanla sesini yükseltti:

– Peki Paşa, siz harita üzerinde komutanızın kapladığı alanı gösterir misiniz?

Mustafa Kemal, küçük bir noktaya elini koydu:

– Efendim, henüz ben pek bilmiyorum. Belki yaklaşık olarak Kipert'in çizdiği şu haritanın ihtimal şu kadar bir parçası.

Cevat Paşa da, Sadrazam'ın kuşkusunu kaldıracak olumlu izlenim vermek istiyordu:

– Efendim alanın önemi yoktur. Paşa, doğal olarak o alandaki kuvvete komuta edecektir. Zaten nerede kuvvet kaldı ki?

Sadrazam, Cevat Paşa'nın bu sözleri üzerine rahatlamıştı. Kemal Paşa'ya döndü:

– Paşa, ne zaman hareket edeceksiniz?

– Ne vakit emir buyurularsa ben harekete hazırım.

– Padişah'ımızı ziyaret edecek misin?

– Henüz böyle bir buyruk almadım.

– Böyle bir irade buyuruldu, kendilerini ziyaret ediniz.

İki paşa Sadrazam'ın huzurundan ayrılıp otomobile doğru giderken Cevat Paşa, arkadaşı Mustafa Kemal Paşa'nın kulağına eğildi, fısıldadı:

– Bir şey mi yapacaksın Kemal?

– Evet Paşam bir şey yapacağım.

Kemal bu sözleri yüksek sesle söylemişti. Genelkurmay Başkanı da sesini yükseltip "Allah başarılı kılsın Kemal" dedi.

– Başaracağım.

***

Mustafa Kemal, artık ümitli ve güvenliydi. Son günlerde sivil kıyafetini bırakmış, resmi üniforma ile dolanmaya başlamıştı. Onun, komutan üniforması ve onursal yaverlik kordonlarıyla gezinmesi, pek çok İtilafçı hükümet yanlılarını tedirgin etmeye başlamıştı.

Böyle çekememez, şüpheli ve kıskanç bakışlar altında, düzgün endamlı vücuduna oturmuş Paşa üniforması ile Yıldız Sarayı'nın gül tarhlarıyla çevrili bahçesinden geçerek giden yakışıklı Paşa'yı uzaktan "Sarı Paşa" masalının mimarı güzel sultanlar da seyrediyordu.

Padişah kabul salonunda Mustafa Kemal Paşa'yı ayakta karşıladı. Oturduğu koltuğa yakın bir koltuğu işaret etti. Adeta diz dize kadar birbirlerine yakındılar. "Anafartalar Kahramanı"nın 15 Kasım 1918'den beri, huzura dördüncü kabulüydü bu. Padişah, önce beğendiği ama söz ve hareketlerini görüp işittikçe şüphelendiği Paşa'nın hal hatırını sordu. Kemal Paşa, incelikle cevap verirken Padişah'ı her şeyi ile inceliyordu.

Vahdettin'in sağ dirseğini dayamış olduğu masanın üstünde bir kitap vardı. Salon, Boğaziçi'ne açılan pencerelerle çok aydınlanmıştı. Dışarıdaki yeşil çınarlar üstünden görünen deniz manza-

rası, içeridekilere bir dinginlik veriyordu. Mustafa Kemal, başını çok rahat tavırlarla sağa sola çeviriyor, hem salonun içini, hem de dışarıdaki güzel manzarayı Vahdettin gözlerini tavana diktikçe seyretme fırsatı buluyordu. Ama bu görüntüler çok rahatsız ediciydi; birbirine yakın düşman zırhlıları ve bordolarındaki toplar Yıldız Sarayı'na doğrulmuştu. Bu hal Padişah'tan çok Mustafa Kemal'i kahrediyordu.

Kesik kesik konuşmalardan sonra Vahdettin de uzaklardaki denize gözlerini çevirdi, bir süre sustu, sonra karşısındaki paşanın hiç unutmayacağı şu sözleri, sesini yükselterek söyledi:

– Paşa, şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin. Bunların hepsi, artık bu kitaba geçmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, dikkatle Vahdettin'in masa üzerindeki ciltli tarih kitabına elini bastırarak konuşmasını dinliyordu. Padişah, bu sakin ve soğukkanlı Paşa'sının mavi gözlerine bakarak devam etti:

– Bunları unutun. Asıl şimdi yapacağınız hizmet, hepsinden önemli olabilir. Paşa... Paşa devleti kurtarabilirsiniz.

Karşısındaki Paşa, Padişah'ının kendinden geçmiş gibi gözlerini yumarak söylediği bu sözleri hayretle dinliyordu. Daha önceleri, memleket işgale uğramadan, ordular yenilmeden bu Padişah'a öneriler götürmüş, reddolunmuştu. Şimdi düşman güçleri karşısında aciz kalan Padişah pişman mıydı? Yoksa devleti değil de saltanatını mı kurtarmaya çalışıyordu? Genç Paşa bunları düşünmesine rağmen nazikçe cevap verdi:

– Hakkımdaki ilgii ve güvene teşekkür derim. Elimden gelen hizmette kusur etmeyeceğime güveniniz. Merak etmeyiniz. Nokta–i nazar–ı şahanenizi anladım. İrade–i seniyeniz olursa hemen hareket edeceğim. Emirlerinizi unutmayacağım.

– Allah başarılı kılsın.

Mustafa Kemal Paşa salondan çıktıktan sonra, Başyaver Naci Paşa ona güler yüzle yaklaştı; ufak bir kutu içinde bir şey uzattı ve

"Zat–ı Şahane'nin ufak bir hatırası, inisyalli[7] saat" dedi.

***

Zübeyde Hanım, günlerdir oğlunu göremiyordu. Şişli'ye gelip giden Fikriye'nin getirdiği haberler bazen iç açıcı bazen de üzücü oluyordu. Bir evlat bu kadar mı vatan, millet dertlerine dalar, askeri işleri dolayısıyla annesini ihmal ederdi? Yoksa oğlunun başına kötü şeyler gelmiş de kendisinden saklıyorlar mıydı? Şehirde İngiliz ve Fransızlar kadar Rumlar da Müslümanları rahatsız etmeye başlamıştı. Beşiktaş Köyiçi'nde bile azgınlaşan Rum ve Ermeniler laternalarıyla sokak sokak dolaşıp şarkı söylüyor, nara atıyorlardı. Bunun için Zübeyde Hanım dışarı çıkmadığı gibi, Makbule'yi de sokağa salmıyordu.

Onların ihtiyaçlarını Abdürrahim karşılıyordu. Fikriye ise ayaklı gazete idi. Hiç kimseden korkmadan, çekinmeden bir Akbıyık'a, Beyazıt'a, bir Şişli'ye gidiyor, oralardan aldığı haberleri Zübeyde Teyzesine aktarıyordu. Son getirdiği haberler iyiydi ama kesinlik kazanmamıştı. Mustafa Kemal Paşa'ya yeni bir görev vereceklerdi.

Zübeyde Hanım, Fikriye'nin oğlunun kaldığı evin işlerine bakmasından hem memnun oluyor hem de onun kendisinden çok, oğlunu görmesini kıskanıyordu. İstanbul'da olup bu kadar ayrı kalmaya dayanamadığı gün Makbule'ye seslendi.

– Getir bakayım kızım feracemi. Şişli'de mi nerede göreyim uğulcuğumu.

– Anne dizlerin ağrıyor. Bu romatizmalı halinle nasıl gidersin? Akaretler yokuşu sarp. Sonra tepe Nişantaşı, Teşvikiye, Şişli.

– Abe fayton da mı yok? diyen Zübeyde Hanım kalktı. Çantasını aldı.

– Anne ağabeyim, hiç istemez böyle aniden gidişini. Arkadaş-

7. İnisyalli saat: Rakamları süslemeli, sahibinin isminin baş harfleri kazınmış saat.

ları ile toplantısı vardır.

– Abdürrahim, gidesin çarşıya bir fayton çağırasın.

Bir köşede anne kızın çekişmesini dinleyen Abdürrahim kalktı, kapıya yöneldi.

O sırada bir otomobilin kapıları önünde durduğunu görüp korktu. Yine İtalyan veya İngiliz askerleri gelmiştir diyerek, kapıyı sürgüledi. Motor sesini duyan Zübeyde Hanım da telaşlanmıştı.

– Açma kapıyı uulum. Kırsınlar girsinler bakıyım. Gâvurlar.

Motor sesi durmuş, kapı vurulmaya başlamıştı. Ama dışarıdaki ses Çakır'ının sesiydi.

– Bu Mustafa'm. Mustafa'm, açasın Abdürrahim kapıyı.

Kapı açılınca, yeni üniforması ve yaverlik kordonlarıyla Mustafa Kemal içeri girdi. Dünyalar anne ile kızının oldu. Kucaklaşmalar, ağlamalar daha sonra sevince dönüştü.

Mustafa Kemal, annesinin ellerini tutmuş; müjde veriyordu:

– Anne, beni Anadolu'ya ordular müfettişi olarak gönderiyorlar, müjde anne.

– Ne müjdesi ulum? Ayrılık, yine ayrılık, ayrılığın müjdesi mi olur?

– Anne bu defa ayrılıklar da, acılar da bitecek.

Abdürrahim bir köşede sevinç, mutluluk içinde gülen Mustafa Amcası ile, onun karşıtı bir tutum içindeki anne Zübeyde Hanım'ın gözyaşlarını seyrediyordu. Anneyi üzen, oğlu sevindiren bu hal neydi? Çocuk zihni bunları çözemiyordu. Mustafa Kemal, kenarda yabansı yabansı duran evlatlığı Abdürrahim'e de kucağını açtı:

– Abdüş, ne öyle garip garip bakıyorsun, gel bakayım. Sarıldı, okşadı. Elini öpen çocuğa para verdi.

İlk heyecan geçmiş, sedire oturmuşlardı. Mustafa Kemal, annesine gideceği yeri, ne yapacağını, üstü kapalı şekilde anlatıyordu:

– Samsun, Karadeniz'de güzel bir şehir, sonra Doğu Anadolu,

İç Anadolu düşmanın elini uzatamadığı yerler anne. Denetime gideceğim.

– Ne zaman gideceksin?

– Bu akşam, toplantıdan sonra sabaha karşı.

– Büle acele gidilir mi? Daha bir gün yan yana oturamadık. Sana sevdiğin yemekleri yapamadım. Doya doya yanında kalamadım.

Annesinin gözyaşları onun ayaklarının bağını çözerdi. Hemen ellerini tuttu, yanına yaklaştı. Annesini bağrına bastı. Annenin kanayan kalbindeki acıyı dindirmeye çalışıyordu.

– Anacığım, ne olur ağlama, diyerek ellerini tekrar tekrar öptü. Ama yanı başındaki Makbule de ağlıyor:

– Gitme ağabey, diyordu.

– Makbuş, sen asker kardeşisin. Ağlamak sana yakışmaz. Bak kaç kere gittim, kaç kere döndüm. Ama bu defa siz benim yanıma geleceksiniz. Memleket için askere gidenlerin arkasından ağlanmaz. Mehmetçiklerin annelerini, bacılarını düşünün, ağlamayın.

– Ne zaman gideceksin?

– Gece Şişli'de kalacağım. Sabah ekibimle, arkadaşlarla hareket edeceğiz.

– Biz de seninle Şişli'ye geleceğiz. Gece seninle olacağız Kemal.

Onlar konuşurken kapı tekrar çalındı. Gelen Fikriye'ydi. Her zaman Mustafa Kemal'i gördü mü gözleri ışıldar, sevinirdi. Ama şimdi kederli ve solgun bir yüzle içeri girmişti. Makbule onun halini beğenmedi:

– Ne oldu Fikriye?

Fikriye, kötü haberi Kemal Paşa'dan duyduklarını sanıyordu:

– Yunanlılar İzmir'e asker çıkarmış. Rıhtımda direnen Türkleri, Süleyman Fethi Bey'i şehit etmişler.

Zübeyde Hanım, bir mehdi, bir kurtarıcı olarak gördüğü oğluna hayıflanarak baktı:

– Duğru mu Mustafa?

– Maalesef. Ama çıktıkları gibi denize dökülürler. Anne, onun için gidiyorum Samsun'a. Ben şimdi Harbiye'ye gideceğim. Benimle gelecek subaylarla gemi kaptanını göreceğim.

– Oğlum bir şey yemeden mi çıkacaksın? Biz akşam Şişli'ye geleceğiz.

– Anne zahmet edip gelmeyin. Bak, hastasın, halsizsin, uykusuz kalırsınız.

Bandırma Vapuru Yolcuları

Mustafa Kemal Paşa kendisiyle geleceklerin listesini yaveri Cevat Abbas'a verip Harbiye'ye gönderdikten sonra Süleymaniye'deki İsmet Bey'in evine doğru yürüdü. İstanbul'da bulunduğu günler içinde bu dar, parke taşlarla kaplı sokakları geçip, birçok defa sevdiği arkadaşının ziyaretine gelmişti. Vakit geç olmuş, lambalar yanmaya başlamıştı. Kapıyı bir hizmetçi açtı. Elindeki gaz lambasını çekinmeden içeri giren subayın yüzüne doğru tuttu:

– Ne istiyorsunuz? Beyefendi hazır değil.

Mustafa Kemal, umursamadan, daha önce gelip oturduğu odaya doğru yürüdü:

– Hele bir soluklanayım, sen de beyefendiye haber ver, hazırlansın.

Hizmetçi lambayı rafa koyup giderken İsmet Bey koridorda göründü:

– Kemal Bey ne haber? Bu baskın da ne böyle?

– İsmet vaktim dar. Sen her şeyi biliyorsun. Yarın gidiyorum.

– Bu kadar acele mi?

– Yunanlıların yediği haltı biliyorsun.

– Maalesef İngilizlerin yönlendirme ve yardımları ile çıktılar.

– Bekleyecek zamanım az kaldı. Ben yerleşinceye kadar sen bana buradan yardım edeceksin ve işe başladığım zaman yanıma geleceksin.

Mustafa Kemal tedirgindi. Aceleyle ayağa kalktı elini uzattı:

– Hoşça kal.

– Biraz daha konuşaydık.

– Artık konuşma değil, hareket zamanı İsmet.

***

Mustafa Kemal'in İstanbul'daki son gecesiydi. Şişli'de kirada kaldığı evde annesi ve kız kardeşi ile baş başaydılar. Annesi bir yer sofrası hazırlamıştı. Akaretler'deki evlerinde hazırladığı börekleri, yemekleri bir faytonla buraya taşımışlardı. Üçü de sofra bezini dizlerine çekmişlerdi. Aynı Selanik'teki evlerinde olduğu gibi bağdaş kurmuşlardı. Zübeyde Hanım oğlunun önündeki kuru fasulye tabağının üstünde salçalı tereyağını gezdirmiş, içeriyi mis gibi bir koku sarmıştı. Makbule iç geçirerek:

– Aynı Selanik'teki gibiyiz, dedi.

Tepsideki soğanın yeşil cücüklü kısmını oğluna veren anne kahırlıydı:

– Atırlatma şimdi o güzelim günleri.

Mustafa Kemal zevkle yediği lokmasını yuttuktan sonra anne ve bacısına bakarak, "Hatırlayalım anne, o güzel günleri de acılı günleri de hatırlayalım ki geleceği ona göre kuralım.

– Çakır'ım, gelecek mi dedin? Nedir gelecek? Hasret dolu, ayrılık günleri mi?

Oğlu annesinin dikkatini dağıtmak istiyordu.

– Anne sağ ol. Yemeklerin çok lezzetli olmuş.

– Afiyet olsun. Sen süle bu ayrılık ne zaman bitecek? Gelecek ne?

– Anne gelecek. Bu sıkıntılar, acılar, ayrılıklar bitecek, güzel günler gelecek. Onun için Anadolu'ya gidiyorum anne, Anadolu gelecek.

– Anladım uulum. Rumeli geçmiş oldu diyverirsin...

– Hayır anne, hayır. Ben hem Anadolu hem Rumeli için gidiyorum.

***

Zübeyde Hanım, geceyi oğlu ve kızı ile şen şakrak, çocukça şakalar yapıp arada birlikte okudukları Rumeli Türküleri ile geçirdiler. Geç vakte kadar sohbet edip hasret giderdiler.

Gözlerinden uyku süzülünce yer yatakları serip yattılar.

Cevat Abbas aşağıdaki odada yatıyordu. Mustafa Kemal, her zamanki gibi tilki uykusundaydı. Ne kadar geç yatsa erkence uyanırdı. Aşağıdaki kapı tokmağının sesini duyar duymaz kalktı. Annesi, bacısı uyuyorlardı. Ayak uçlarına basarak merdivenleri indi. Aşağı odadaki yaveri Cevat ta horlayarak uyuyordu. Kapıyı açtı, gelen Rauf Bey'di. Daha kapı eşiğinde ilk sözü, "Gitme Kemal" oldu. Mustafa Kemal yukarıyı işaret ederek elini susması için dudağına götürdü:

– Gideceğim. Yavaş konuş uyuyorlar.

– Gitme. Aldığım habere göre bineceğin vapuru Karadeniz'de batıracaklar.

Rauf Bey inandırıcı konuşuyordu. Onların fısıldaşmasını duyan alt kattaki Cevat Abbas da uyanmış dışarı çıkmıştı. Yatağını düzeltip misafiri ve Komutan'ını içeri aldı. Kapıyı kapattı. Mustafa Kemal, Rauf Bey'e endişeli endişeli bakarak, "Gidersem tutacak-

lar gitmezsem ne olacak? Gene tutacaklar, hem de kolaylıkla. Ve Fethi'ye yaptıkları gibi hapsedecekler. Kim bilir sonra ne yapacaklar? Ama memleket ve millet ne olacak? Gideceğim Rauf, senin de başın sıkışınca bana katıl. İstanbul'da hayat yok.

– Sen bilirsin Kemal. Dikkatli ol. Yolun açık olsun.

İki arkadaş kucaklaştı. Cevat Abbas misafiri uğurlarken yukarı merdivenlerden Zübeyde Hanım'ın sesi geldi:

– Mustafa, Mustafa.... Ne oldu? Niçin aşağı indin?

– Geliyorum anne, Cevat'a fırından bir şeyler almasını söyledim.

– Oğlum her şey var, börek, bal, yağ, peynir. Makbule de çay yapıyor.

Anne oğul konuşurken dışarıdan otomobil sesi geldi. Ayak üstü anne, zorla oğluna bir dilim börek ikram etti, Makbule çay bardağını yetiştirdi.

– Gitmemiz lazım. Rıhtımda arkadaşlar bekleyecek.

– Beklesinler, kahvaltını yapmadan bırakmam.

Zübeyde Hanım'ın dediği olmuştu. Oğlunu güzelce doyurmuş, gönlü rahatlamıştı. Bavul ve çantayı Cevat aldı; hep birlikte aşağı indiler. Makbule'nin elinde ağzına kadar su dolu maşrapa vardı. Şoför koşup yaverin elinden çanta ve bavulu aldı. Mustafa Kemal, annesinin elini öptü, sarılıp sarmaştılar. Anne, oğlundan ayrılmak istemiyor arkasından otomobile doğru yürüyordu. Makbule de ağabeyinin elinden öptü, sarıldı:

– Güle güle.

– Allahaısmarladık.

Makbule ağabeyinin bindiği otomobilin arkasından su döktü. Annesi, oğlunun arkasından üzgün üzgün baktı.

– Allaha emanet ol oğlum, diyerek otomobili gözden kaybedinceye kadar baktı.

***

Mustafa Kemal emrettiği saatte karargâh subayları rıhtımda toplanacaklardı. Otomobil Galata rıhtımına yanaştı. Sahilde bekleyen on sekiz görevli, Paşa'larını görünce sevinç ve telaşla ona doğru koştular. Bavulların indirilmesine yardım ettiler. Rıhtımda Bandırma Vapuru'nu göremeyen Mustafa Kemal endişeyle sordu:

– Vapur nerde?

Kâzım Dirik eliyle denizin uzaklarındaki vapuru gösterdi:

– Herhalde İngilizler yanaşmasına izin vermediler.

Soğuk ve sisli bir sabahtı. Sahildeki sandalcılar kendilerine müşteri çıktığı için memnundular. Eşyalarını yükleyip on sekiz kişi iki sandalla vapura gitti. Gizli olarak yola çıktıkları için hiçbirinin de yolcu edeni yoktu.

Bandırma Vapuru'nda onları İsmail Kaptan karşıladı. Mustafa Kemal vapuru hantal ve eski buldu. Zorunluydular böyle bir gemiyle gitmeye.

16 Mayıs saat yedi sularında vapur hareket etti. Daha Boğaz'a doğru çıkmadan Kızkulesi yakınlarında önleri İtilaf donanmasına ait askerlerce kesildi. İngiliz askerleri vapuru ve içindekileri kontrol ettiler. Bu denetlem uzun sürünce Mustafa Kemal bir ihbar olmasından şüphelendi. Nöbetçiler durdurdukları Bandırma Vapuru'nu bekletiyorlardı. Karşı kıyı ile haberleşip kötü bir emir almalarından korkan Mustafa Kemal, tetikte, Kaptan İsmail Hakkı Dursun'un yanında bekliyordu. Denetleme yapan yabancı askerler vapurdan inerken Mustafa Kemal, "Hazır ol Kaptan" dedi. "Çabuk demir al."

Son İtilaf subayının da vapurdan kendi gemilerine geçtiğini görünce emrini verdi:

– Kaptan, derhal ve bütün hızınla denize açıl.

Bandırma Vapuru Boğaz'dan Karadeniz'e doğru giderken Mustafa Kemal 27 yıllık kaptan olduğunu söyleyen İsmail Dursun'la

sohbet ediyordu.

– Kaç mil bunun hızı?

– Yedi mil.

– Çok yavaş gidiyor. Bizi İngilizler takip eder, ararsa tehlikedeyiz demek.

– Aksi şeytan. Bu denizi de pek iyi tanımam. Üstelik pusulamız da biraz bozuk.

Deniz fırtınalı ve dalgalıydı. Kavaklar'ı geçince fırtına ve dalgalar şiddetlendi. Karargâh subaylarının hepsinin gözleri ufuktaydı. Nereden bir düşman gemisi çıkacak diye endişe ile bakınıyorlardı. Mustafa Kemal, kaptan yerinde İsmail Dursun'un omzunu tutmuş emir veriyordu:

– Olabildiği kadar sahile yakın bir rota çiz. Hep buna göre vapuru idare et. Bir düşman gemisi önümüze çıkarsa hemen karaya oturt ki kıyıya çıkalım.

– Paşam, inşallah bu dediklerinin hiçbiri olmaz.

Denizin çalkantısı arttıkça bütün yolcuları deniz tuttu. Bir kısmı kustu, bir kısmı kamarasına çekilip uykuya daldı. Mustafa Kemal, sapasağlam duruyor, Kaptan'ı yalnız bırakmıyordu. Biraz sonra onun da deniz ufkuna bakmaktan gözleri yorulmuş olmalı ki kaptan köşkünden indi. Metin ve dayanıklıydı. Bir köşeye oturdu, düşünceye daldı.

İki gün iki gece böyle geçti. Üçüncü gün Sinop'a vardılar. Bu üç gün içinde Mustafa Kemal, kurmaylarının yanlarına gidip onların hastalıkları, rahatsızlıklarıyla ilgilenmişti. Hepsi de bu gemi yolculuğundan şikâyetçiydi. Vapur mendireğe yanaşınca ümitlendiler.

Mustafa Kemal karaya çıkıp kasabanın yöneticilerine, Samsun'a kara yolu olup olmadığını sordu. Yoktu. Misafirlerini doyuran Sinoplular, onlara yeni yiyecekler verip uğurladılar. Yolda tekrar hastalananlara Mustafa Kemal moral veriyordu:

– Çocuklar, bakın fırtına dindi. Dişinizi sıkın bir gününüz kaldı.

***

Zübeyde Hanım oğlunu Anadolu'ya yolcu ettiği gece sabaha kadar uyuyamamıştı. Makbule ve kocası Mecdi Bey de merak içindeydi. İkisi de erkence kalkmıştı. Makbule annesinin hâlâ kalkmadığını görünce odasına girip Maçka tarafındaki perdeyi çekti, pencereyi açtı. İçeri serin bir esintiyle birlikte güneş ışınları da girince Zübeyde Hanım uyandı.

– Hayırlı sabahlar anne. Hiç böyle güneşi üstüne doğdurtmazdın.

– Ah kızım gece bir türlü uyuyamadım. Sağa döndüm, sola döndüm. Gözümde hep Mustafa. Meraktan ölüyorum. Sağ salim gidecekler mi? Mecdi hemen bir gazete alsın gelsin.

– Anne gitti, aldı geldi. Ağabeyim hakkında hiçbir haber yok.

Akaretler'deki evde Mustafa Kemal'in yalnız bıraktığı ailesi iki günü zor etti. Mecdi Bey, 17 Mayıs 1919 günü elinde Alemdar gazetesi ile içeri girip okumaya başladı:

– Mustafa Kemal dün yanındakilerle birlikte Bandırma Vapuru ile Samsun'a gitti. Bunu duyan General Milne, Harbiye Bakanlığı'na protesto gönderdi: "Dağıtılmış ordu için müfettiş atama niye? Bir an önce geri çağrılmalıdır."

Zübeyde Hanım, bu habere sevinsin mi, üzülsün mü bilemiyor; sadece oğlunun sağlığı, geleceği ve başarısı için dua ediyordu

Samsun: 19 Mayıs 1919
Güneş Ufuktan Şimdi Doğar

19 Mayıs 1919 sabahı doğu ufkunda güneş yükselirken, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yeni günle beraber, gönülleri de aydınlanıyordu. On sekiz kişilik karargâhın üyelerinin mide bulantıları bitmiş, endişe ve tehlike ile dolu günleri arkada kalmıştı.

Mustafa Kemal Paşa ve yanındakiler, Bandırma Vapuru'ndan inerken etekleri denize kadar inen zümrüt gibi yeşil tepeler önündeki şirin şehri seyrediyorlardı. Kiremitli ahşap evler arasında ince minareleri ile sokaklar seki seki tepelere doğru kademeleniyordu. Mavi ile yeşilin kucaklaştığı bu güzel belde hepsinin de yorgunluklarını unutturmuştu.

Samsun'un dil şeklinde denize doğru uzanan iskelesine vapur zor yanaşmış; kıyıdaki kayıkçı ve balıkçılar Bandırma Vapuru'ndan inen misafirlere yardım edip güler yüzle karşılamışlardı.

Mustafa Kemal, daha İstanbul'da iken bu sancakta ne bir mutasarrıf ne de askeri bir komutan olmadığını öğrenmişti. İlk işi, yanında getirdiği Albay Refet Bey'i bu şehre mutasarrıf atamak

olacaktı.

Canik Sancağı'nda güvenlik yoktu. Onun için dikkatliydi. Yanındaki heyeti daha yolda iken, şehirde 200 İngiliz askerinin bulunduğunu, dikkatli olmalarını öğütlemişti. Üstelik taşkınlık yapan Rumların ve Pontus eşkıyasının da tehlikeli olduğunu unutmamalıydılar. Halk genç subayları güler yüz ve ümitle karşılamıştı ama insanların yüzlerinde bezginlik, korku ve huzursuzluk seziliyordu.

Mustafa Kemal, şimdiye kadar, her işe inançla başlamış ve başarmıştı. Şimdi de tasarladığı kutlu işe Samsun'da adım atarken aynı sarsılmaz inanç vardı. Önde gelenlerden iki kişi Mustafa Kemal Paşa'yı konaklarına götürmek istedi. O kadrosu ile beraber olacağı için daha güvenli gördüğü Mıntaka Palas Oteli'ni tercih etti. Albay Kâzım'a otel etrafında güvenlik tedbiri almasını buyurdu. Daha sonra, Hüsrev Bey'e şu telgrafların çekilmesini emretti:

"19 Mayıs 1919– Sadaret Makamı'na, Dahiliye Nezareti'ne, Harbiye Nezareti'ne, Genelkurmay Başkanlığı'na: 'Şifre.' Bugün öğleden evvel saat sekizde Samsun'a varıldığını ve bana verilen göreve başlandığını arz ederim.

IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal."

Durumu, benzer bir telgrafla Padişahlık Mabeyn Başkâtipliği'ne de arz etti.

Aynı gün Erzurum ve Ankara'daki Kolordu Komutanları'yla çevre il ve ilçelerdeki vali ve mutasarrıflara şu telgrafı gönderdi:

"Samsun'da birkaç gün kalacağım. Memleketin güvenliği hakkında bilgi ve görüşlerinizle varsa eşkıyalığın sebep ve önlenmesi için önlemlerinizin bildirilmesini rica ederim."

Emrindekilere görev dağıtımı yaptırdıktan sonra izin verdi. Yol yorgunluğu ve terini atmak için hamama girdi. O gün deliksiz bir uyku çekti.

Sabahleyin ilk işi XV. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir ve XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşalara geliş sebebini bildikleri halde, ikinci bir telle amacını açıkladı:

"Millet ve memlekete borçlu olduğumuz en son vicdan görevimizi yakında beraber çalışarak en iyi şekilde başarmak mümkün olacağı kanaatıyla bu görevi kabul ettim."

Mustafa Kemal otel odasını bir karargâh gibi yapmış; ekibini şehre salıp haberler toplatmış; edindikleri izlenimleri, dinledikleri önde gelenlerle değerlendirmişti. O daha İstanbul'da iken verilen görevin, üzerine bir "sağınç ve yumuş" yüklediğini biliyor, yavaş yavaş İstanbul'a da bunları ima etmeye başlıyordu:

"20 Mayıs 1919– Sadaret Yüksek Makamı'na. İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgali olayı, yakından ilişkide bulunduğum milleti ve orduyu düşünülmeyecek ve anlatılmayacak derecede içten yaralamıştır. 19 Mayıs tarihli telgrafınızdaki, bütün milletin ve ordunun acılarını özetleyen yüce duygular millete güven ve avunma vermiştir. Ne millet ne ordu, varlığına karşı yapılan bu haksız saldırıyı sindirmeyecek ve kabul etmeyecektir. Amaçlarını ancak devletin, ordunun ve milletin kurtuluş ve selametine bağlayan Padişah Hazretleri'ne olan tam bağlılık ve yeniden başkanlığını üstlendiğiniz hükümetin en kesin girişim ve uygulamada bulunarak milletin hukukunun korunacağına olan güvenden dolayı sükûnetin korunabilmekte olduğunu arz ederim.

Dokuzuncu Ordu Kıtalar Müfettişi Padişah'ın Fahri Yaveri
Tuğgeneral Mustafa Kemal"

Bu gibi önemli telleri güvendiği vali ve komutanlara da gönderdi. Trakya'daki I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa ve Konya'daki Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa'ya da yeni görevini ve alınması gerekli önlemleri duyurdu. Onlardan gelen telgraflar memnunluk vericiydi.

Yunan kuvvetleri Ege bölgesine doğru yayılmaya başlayınca 28 Mayıs'ta Ayvalık, Ödemiş,

Balıkesir, Aydın ve Nazilli'de halkın düşman güçlerine karşı milli direnişi başlamıştı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da kaldığı süre içinde elde ettiği istihbarat iç açıcı değildi. Sadece İngilizler değil, Amerikalılar ve Ruslar da Ermeni ve Rumları destekliyor; güvenliksizliğe sebep oluyorlardı.

Özellikle İngiliz askerlerinin rıhtımda aynı İstanbul'daki gibi başıbozuk ve sınır bilmez eylemleri, Türkleri horlayıp Rum ve Ermenilerle yakın ilişki kurması Samsun'u güvensiz bir hale getirmişti. Paşa'nın halktan dinledikleri tüyler ürpericiydi. Geceleri İngilizlerin göz yumduğu Rum gemileri Rusya'dan getirdikleri ile Rum nüfusu artırmak, Pontus fikrini güçlendirmek için silahlı insan taşıyor; bu Rum çeteleri baskınlar yaparak Müslümanları sindiriyor, can alıyordu. Karadeniz bölgesinde büyük çoğunluğu Türk olan insanlar sindirilmiş, aciz hükümetin ve işgal güçlerinin acımasına bırakılmıştı. Bir an önce "Kuvayı Milliye" hareketi başlatılmalıydı.

Güzel bir ilkbahar günü, Mustafa Kemal kadrosuyla Samsun'dan çıktı. Hepsi de yeşil tepeler ardından doğan güneşin yıkadığı yalçın kayalara, billur sulu derelere bakarak gönüllerinin de aydınlandığını hissediyor; ümit ve sevinçle ferahlıyorlardı. Çamların gölgelendirdiği, çağlayanların şırıldadığı yemyeşil bir vadiden geçerken Mustafa Kemal Paşa, subaylarına baktı:

– Haydi çocuklar, dedi. Hep beraber söyleyelim.

– Dağ başını duman almış,/ Gümüş dere durmaz akar/ Güneş ufuktan şimdi doğar,/ yürüyelim arkadaşlar...

Havza

Kâzım, Refet'e, Refet, Hüsrev'e, o da komutanlarına bakıp seslerini yükseltiyor, Canik Dağlarını inletiyorlardı. Kafile böyle şarkılar marşlar söyleyerek kâh yaya, kâh arabayla kâh at, sırtında 28 Mayıs'ta Havza'ya geldi. Halk onları şehrin girişinde alkışlayarak karşıladı. Mustafa Kemal, halkın arasına girip sohbet etti. Şikâyetlerini dinledi. Onlarla kaynaştı. Kahvede oturup ikram ettikleri çayları içerken hiç görmediği, ummadığı insanlar eline sarılıp öpüyordu. Bunların arasında saçları ağarmış cephe arkadaşları da çıkıyordu. Kimi, "Komutanım ben sizinle Anafartalar'da birlikte savaştım" deyip ellerini öpüyor, kimi Muş, Bitlis dağlarından kimisi de Suriye çöllerinden söz ediyordu.

Mustafa Kemal, yıllarca omuz omuza olduğu askerlerini şimdi yaşlı başlı halk olarak görüyor; onların arasında bulunmaktan büyük bir mutluluk ve haz duyuyordu. Ama kahvenin köşelerinde yabansı bakışlı ihtiyarlar, kötümser, bitkin ve bezgin yüzle kederlerini belli ediyor; bu bakışlar onu üzüyordu.

Havza'da iki gün köylerden gelenlerle de konuştu. Onlara memleketin durumunu anlattı. 30 Mayıs 1919'a denk gelen cuma gününü iyi değerlendirecekti. Aydın gördüğü hocaya hutbeden sonra söz vermesini rica etti. Cuma namazından sonra Yürgeçpaşa Camisi kürsüsünde Mustafa Kemal, cemaate memleketin halini, İstanbul'dakilerin uyuşukluklarını, düşmanın nasıl memleketin en güzel şehirlerini işgal ettiğini, Rum ve Ermeni çetelerin azgınlaşıp her gün Müslümanları öldürdüğünü, kesinlikle derlenip toparlanarak düşmana karşı birleşmenin gerektiğini anlattı:

– Düşman, memleketimize İslam'ı yok etmek için gelmiştir. Gönlü Allah ve peygamber sevgisi ile dolu olan biz Müslümanlar buna nasıl boyun eğeriz? Onun için milletimiz, Ege'de, İstanbul'da düşmana karşı baş kaldırıp mücadeleye başlamıştır. Evvel Allah düşmanı memleketten kovacağız ama kendimize güvenelim. Bizim birleşmemizden başka çare yoktur.

Mustafa Kemal'in bu konuşmasını çevre köylerden gelenler kadar, özel olarak davet edilen Amasya Müftüsü Tevfik Efendi de dinlemişti.

Öğleden sonra Havzalılar bir miting yapıp İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini kınadılar. Bu toplantıdaki heyecanlı konuşmalar İstanbul'dan gelen on sekiz subayı ümitlendirdi. Babıâli'yi de eleştiren bu konuşmaları, komutanları da otel balkonundan dinledi.

O akşam Meserret Oteli'nde Müftü Tevfik Efendi ve önde gelen Amasyalılarla toplanan Mustafa Kemal, gelecekte alınması gerekli kararların ipuçlarını anlatıp bu vatansever misafirlerini, Amasya'da, yapacakları iş ve görüşmelerin talimatını vererek uğurladı.

***

Zübeyde Hanım, oğlunu Samsun'a yolcu ettikten sonra günlerce bir mektup bekledi.

Gelmeyince haber alabileceği arkadaşlarını düşündü. Makbule,

annesinin meraklanıp kara kara düşünmesi üzerine, "Ağabeyim resmi göreviyle gitti, Harbiye'ye sağ salim ulaştığını bildirmiştir, gidip oradan öğreneyim anne" dedi.

Damadı Mecdi Bey yoktu. Kızını her yere yalnız gönderemezdi, bu işi girişken olan yeğeni halledecekti ama o da Beşiktaş'tan uzakta, Akbıyık'taydı.

– İyi dedin, Fikriye'ye git. Onunla sorarsınız.

Fikriye ve annesi Vasfiye Hanım, yangından sonra bir süre Akaretler'de misafir kalmışlar; daha sonra gene bir kiralık ev tutarak Akbıyık'a taşınmışlardı:

– Akbıyık'tan Beyazıt'a, oradan Harbiye binasına uzun yol.

– Kızım, tramvayla gideceksin, yanına Fikriye'yi alacaksın.

– Ağabeyimin nerede, nasıl olduğunu kim söyler, hangi subayı bulayım?

– İsmet Bey var, ona gideceksiniz.

Makbule siyah çarşafını büründü. Beşiktaş'a inip tramvaya bindi.

İstanbul'un 466. fetih yıldönümüydü. İşgal kuvvetlerine rağmen ellerinde bayraklar ve fethi belirten yazılarla Türk Ocağı'na mensup gençler Eminönü'nden Sirkeci'ye doğru yürüyüş yapıyorlardı. Makbule, bunları merakla seyretti. Her an önlerine atlı İngiliz askerlerinin çıkıp bunları dövüp dağıtmasından korktu. Tramvay bu kalabalığı arkada bırakıp Gülhane yokuşunu çıktı. Güzel, günlük güneşlik bir gündü. Ihlamur kokuları dışarıda hafifçe esen yelle ciğerleri okşuyordu. Sultanahmet Meydanı'nda da kalabalık ve hareket görmek Makbule'yi telaşlandırdı. Divanyolu'nda inip Akbıyık'a doğru yürüdü.

Daha Vasfiye Yenge'sinin evine gelmeden karşıdan Fikriye'nin el salladığını fark etti. Zaman zaman birbirleriyle çekişen iki yeğen, çoktandır bir araya gelmemişlerdi. Sarmaşıp öpüştüler. Annelerinin hal hatırını sordular.

– Sen nereye gidiyordun Fikriye?

– Mitinge. Sizin Beşiktaş'ta hiçbir şeyden haberiniz yok. Şişli'de Halide Hanım çok güzel bir konuşma yapmıştı. Bugün de Sultanahmet'te konuşacak.

– Ne hakkında?

– Ah Makbule, Ağabeyin niçin gitti Samsun'a? Bilmiyor musun Yunanlıların İzmir'i işgal ettiğini? İşte onları protesto için konuşmalar yapılıyor.

– Tamam, tamam anladım Fikriye. Ama annem de merak içinde, ağabeyimden haber alamadık.

Fikriye, Makbule'nin koluna girdi; onu Divanyolu'ndan Sultanahmet'e doğru yürütmeye başladı:

– Ben aldım, gayet iyiymiş.

– Mektup mu yazdı?

– Mektup değil. Harbiye'ye gelen telgraflardan. İsmet Bey'i gördüm. İyiymiş merak etmeyin. Haydi şimdi Sultanahmet Meydanı'na.

Sultanahmet Camisinin minarelerinden yükselen ezan sesinden sonra, yaklaştıkları mahşer kalabalığı coşku ile yeri göğü inletmeye başlamıştı:

– Allahu Ekber... Lailahe illallah... Vallahu Ekber... Allahu Ekber Velilhamd...

İkisi de heyecanlanmıştı. Bir ağaç dibine yaslanıp meydanın ortasına kurulan taka baktılar. Buradaki masanın üstünde siyah bir örtü ve iki yanında Türk bayrakları vardı. Yanlarındaki bir genç, mitingin amacını açıklayan konuşmacıyı alkışladıktan sonra:

– Asıl değerli edebiyatçılar bundan sonra konuşacak, dedi. Sonra heyecanla kürsüye çevik

bir hareketle çıkan konuşmacıyı göstererek bağırdı:

– Bu şair Mehmet Emin Bey, Mehmet Emin Bey.

Sesi, Sultanahmet Camisi'nden Ayasofya Camisi'ne kadar mey-

danı doldurmuş en uzaktakilerin duyacağı yükseklikteydi:

– Kardeşler, keşke çağların geceleri ve dünyaların mezarları gözlerime dolarak bir hasta, kör olsaydım. Sokak sokak dilenseydim de, milletimin kulağını parçalayan bu felaket seslerini işitmese idim, bu karanlık günleri görmeseydim. Keşke göğün yıldırımları, yerin canavarları birleşerek beni kanlar içinde topraklara yuvarlasaydı da, vatanımın bu belası karşısında bulunmasaydım ve bu acıları çekmeseydim, çünkü bugün ülkemin uğradığı felaket ve belalar o kadar acıklı!. Türk'ün Allah'a secde için eğilen alnı hiçbir vakit esaret önünde eğilmedi, onun kılıç ve sabandan başka bir şeyle nasırlanmayan elleri asla zincirlere uzanmaz.

– Onu esir yaratmayan Tanrı, kendini hür olarak dünyaya getirir iken bilir ve ister ki, beşiğine kanat geren Osmanlı sancağını mezarına da gölge vursun. O halde böyle bir ülke ve milletin tarihi hayatını bilmiyorum ki, hangi kuvvet değiştirecek? Ey Avrupa, ey Amerika, bunun sorumluluğu sizin olacaktır. Türk'ün vatanı ve Türk'ün mabedi niçin çiğneniyor?

Mehmet Emin konuşmasını alkışlarla bitirmişti. Gözler yeni konuşmacıdaydı. İki çarşaflı, feraceli kadın merakla kürsüye bakıp yanlarında konuşan gence kulak verdiler.

– Bakın, bakın, Şimdi Halide Edip Hanım konuşacak.

Alkışlarla, genç bir kadın çıktı. Sesi tiz, titrek ve heyecan doluydu:

– Kardeşler, vatandaşlar, yedi yüz yılın şerefi göğe yükselen bu minarelerin tepesinden Osmanlı tarihinin yeni faciasını seyrediyor, bu meydanlardan çok zaman alay halinde geçmiş olan büyük atalarımızın ruhuna sesleniyor, başımı bu görünmeyen ve yenilmez ruhlara kaldırarak diyorum ki: "Ben İslamiyet'in şanssız bir kızıyım ve bu günün talihsiz ama aynı derecede kahramanlık dönemlerinin anasıyım. Atalarımızın adına sesleniyorum ki silahsız olan bugünkü milletin kalbi de onlarınki gibi yenilmez kudrettedir. Allah'a ve haklarımıza iman ediyoruz.

Fikriye heyecanla yanı başındaki Makbule'nin buz gibi olmuş ellerini sıkıyor, ikisi de gözyaşları ile bu vatansever Türk kadınını dinliyorlardı. Alkışlardan sonra Halide Edip daha da gürleşen sesiyle hitap etmeye başlamıştı:

– Kardeşler, evlatlar, size dünyanın verdiği hükmü dinleyiniz: Avrupalı İtilaf Devletlerinin saldırı siyaseti bazen ihanetle ve daima haksız olarak Türkiye'ye çevrilmiştir. Eğer ayda ve yıldızlarda Türk'le Müslüman bulunduğunu söyleseler oralara da istila orduları göndereceklerdi. "Türkler günahkâr" diyen bu istilacıların kendileri o kadar günahkarlardır ki, Okyanusun suları onları temizlemeye yetmez... Kardeşler, evlatlar, beni dinleyiniz. İki dostunuz var:

Müslümanlar ve uygar milletlerin bireyleri. Hükümetler düşmanımız, milletler dostumuzdur.

Kalbimizdeki haklı isyan kuvvetimizdir. Milletimizin haklarını kazanacağı gün uzak değildir. O gün geldiği zaman bayraklarınızı alınız, bu amaç için canlarını veren kardeşlerimizi ziyaret ediniz. Şimdi benimle yemin ediniz: Yüreğimizdeki kutlu heyecan vatan kurtuluncaya kadar devam edecektir.

Topluluktakilerin bir kısmı ağlıyor, bir kısmı bağırıyordu:

– Bilin ki en karanlık gecenin sonu aydınlıktır. Milletimizin aydın günleri çok yakındır. Vatan kurtulacaktır.

Uzaktan İngiliz atlı askerleri göründü. Fikriye ile Makbule kalabalıktan sıyrılıp Türbe Sokağı'na doğru yürüdüler. Oradan Beyazıt'a geçip İsmet Bey'i göreceklerdi.

***

Mustafa Kemal Paşa, Sadaret Makamı'na yazdığı raporlarda Doğu Karadeniz'de durumun ve güvenliksizliğe sebep olanların hiç de İngilizler ve Rumların iddia ettikleri gibi olmadığını belirtiyordu:

"22 Mayıs 1919– Sadaret Yüksek Makamı'na. Bugün kurmaylarım, Samsun'daki İngiliz siyasi temsilcisi ve yüzbaşılarıyla görüştü. Daha önce bildirdiğim gibi Rum ve Ermeni çetelerin yönlendiricisi Ruslardır. İngilizler, Türkleri korunmaya muhtaç görüyorlar. Eşkıyalığa Rumlar başlamıştır. Bunlar eşkıyalıktan vazgeçerse İslam çetelerinin de ortadan kaldırılacağı ve Türklüğün yabancı idaresine katlanmayacağı İngilizlere anlatılmıştır.

Dokuzuncu Ordu Müfettişi Tuğgeneral Mustafa Kemal."

Paşa, 25 Mayıs 1919'da gönderdiği raporda daha geniş şekilde güvenliksizliğin, öldürme ve göçlerin sebebinin de Rum ve Ermeni azınlıklar olduğunu yazıyordu:

"Seferberliğin başlangıcında bölge içinde, özellikle asker kaçaklarından ve Müslüman, Rum ve Ermeni gibi unsurlardan ayrı ayrı oluşan birtakım çeteler, adi hırsızlıkla, ara sıra da öldürmelerle meşgul olmuşlar, Rum ve Ermeni sürgünü esnasında bu unsurlardan ortaya çıkan bazı çeteler ise, siyasi bir kimlik kazanmıştır. Rusların istilası başlayınca, memleket içinde karışıklık meydana getirmek için bunlar, Ruslar tarafından da cesaretlendirilmiş ve denizden desteklenmişlerdir.

Rusların yenilgisinden ateşkese varıncaya kadar olaylar ve eşkıyalık devam etmiştir. Bugün bölge içinde, Ünye çevresinde bir iki Ermeni çetesinden başka Ermeni çeteleri yok denecek kadar az ve etkinlikleri hissedilmeyecek derecede etkisizdir. Ateşkesten sonra bütün Rumlar, Yunanlılık milli emelleri ile her tarafta şımardıkları gibi, bu bölgede Pontus hükümetinin kurulması gibi bir safsata etrafında toplanmış ve bütün Rum çeteleri düzenli bir program altında tamamen siyasi bir kimlik kazanmışlardır.

Bölge içinde ezici bir çoğunluğu oluşturan Müslümanlar da ürkek bir durumda, mal ve geleceklerinin hukukundan, kötü olaylar karşısında kırılmaktan endişe duyuyorlar. Buraya geldiğimi haber

alan köylüler, bizzat gözyaşları içinde başvurarak durumlarını arz etmekte, ama bazıları korkarak kendilerine saldıran Rum eşkıya reislerinin isimlerini söylemekten kaçınmaktadırlar. Bu durumun gerektirdiği bütün tedbirlere baş vurulmuştur.

Mustafa Kemal."

"5 Haziran1919– Rumlar oransız derecedeki azınlıklarına rağmen Sivas ilinin Amasya ve Tokat sancaklarında da, aynı Canik sancağında olduğu gibi, çetecilik ve siyasi amaçlı örgütlenmelerini uyguluyor ve yönetiyorlar. Canik ve Amasya sancağında 21 Rum çetesi görülmektedir. İslamlar tarafından Hıristiyanlara karşı olay olmamıştır. Hıristiyan unsurları şımartıp çılgınca durumlara sokan Rum ve Ermeni kundakçıları güvenliği yabancılara karşı bozuk göstermek ve işgal ve müdahaleyi davet etmek için İslamlar karşısında olaylar çıkarıyorlar. Rum ve Ermeni komitacıları İngiliz subayları ve Amerikan memurlarından çok yüz buluyorlar.

Kafkas tarafında Ermenilerin faaliyet hazırlığı vardır. Türkler tarafından Rumlar aleyhine olay olmayıp Rumlar tarafından Türkler aleyhine 15, kendi soydaşlarına karşı 3 olay olmuştur.

IX. Ordu Kıtaları Müfettişi Tuğgeneral Mustafa Kemal."

Bu rapor İstanbul'a geldikten sonra, durumu öğrenen İşgal kuvvetleri komutanı General Milne, hem Sadrazam'ı hem Harbiye Nazırı'nı tehdit ederek kendi amaçlarına göre hareket etmeyen Ordu Müfettişi'nin görevden alınmasını emretmişti. 8 Haziran 1919'da etekleri tutuşan Sadrazam Ferit Paşa, Harbiye Nezareti'ne baskı yaparak Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağrılması için telgraf emri çektirdi.

İngiliz generalinin emrini yerine getirdiği için kendisini rahatlamış hissediyordu. Milleti, İstanbul'u, Anadolu'yu değil kendisinin çıkarlarını düşünüyordu. Milli duygudan uzak bir umursamazlıkla sigarasını yaktı. O sırada içeri İstanbul Emniyet Müdürü

Mustafa Bey girdi. Çok telaşlı ve huzursuzdu. General Milne'nin emirlerini yerine getirmekten sinirleri bozulmuştu. Titreyen ellerinin arasında bazı belgeler vardı. Bunları Sadrazam'a uzatarak, "Efendim," dedi. "Son zamanlarda Ayasofya çevresindeki arsa ve binalar, çok yüksek paralar ödenerek, Rumlar tarafından satın alınmaktadır. Böyle bir girişim için, Rumların amacının ne olduğu bilindiğinden bunlara engel olunması gerekir. Bu belgede sokak ve ev isimleri ile yeni ve eski sahiplerinin isimleri yer alıyor. Eyüp'te de Patrik Meletyüs aynı şekilde gayrimenkul alışına başlamış. Bu satışları önleyelim efendim.

Sadrazam asık bir yüzle uzaktan görünen İngiliz donanmasına baktı; Emniyet Genel Müdürü'nü azarlar gibi konuştu:

– Hep Mustafa'larla başım dertte. Ben Anadolu'daki ile uğraşırken bir de sen çıkma Mustafa. Mesele çıkarma, İngilizler Rumların arkasında...

Emniyet Müdürü huzursuzdu. Elindeki Fransızca gazeteyi açıp okumaya başladı:

– Bakın efendim, bizden habersiz neler yapıyorlar. İşte kötü bir haber:

"29 Mayıs 1919 günü Papaz Dorotius ve Osmanlı Mebusu Vamvakos Clemanceau ile görüştü. İkisi de, 'İstanbul'un Helenlere verilmesi gerektiği'ni söyleyip 'Sultan niçin hâlâ İstanbul'da kalıyor, çıkarılsın' dedi."

Amasya Tamimi: Milletin Azim ve Kararı

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a bu raporu gönderdikten birkaç gün sonra,12 Haziran 1919 günü Amasya'daydı. Daha önce Havza' da görüştüğü Müftü Tevfik Efendi ve Topçuzade Ali Bey kararlaştırıldığı şekilde uygun ortamı hazırlamışlardı. Bütün Amasyalılar Paşa'yı büyük bir saygı ve sevgi gösteri ile karşıladılar.

Havza'da olduğu gibi burada da onun emrinde Çanakkale, Bitlis, Suriye cephelerinde çarpışmış; şimdi terhis edilmiş eski askerleri vardı. Kendilerini tanıtıp Komutan'larına sarılıp, ellerini öpüyor, "Yine emrinizdeyiz Paşam" diyorlardı. Bunların arasından elinde iki gazete ile ak sakallı bir ihtiyar çıktı. Amasyalılar fısıldaştı: "Müderris Numan Efendi bu..." İhtiyar yaklaştı, gencecik paşanın elini öpmek istedi. Mustafa Kemal izin vermedi. Numan Efendi elindeki gazeteyi göstererek konuştu:

– Allahıma şükür bu gazetelerde okuduğum kahramanımızı dünya gözü ile gördüm.

Cevat Abbas, ihtiyarın elinden bükülmüş ,eskimiş gazeteleri al-

dı. Bunlar 17 Ekim 1918 tarihli Tasvir– i Efkâr ve Minber gazeteleri idi. Yaver komutanına bakarak başlıkları okudu:

– Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal'le Röportaj. Çanakkale'de düşmana dur diyen Paşa.

– Cevat, bırak şimdi onları. Geçmişe değil geleceğe bakalım, diyen Mustafa Kemal, Numan Efendi'yi müftünün yanına oturtup şikâyetleri dinlemeye başladı. Eski askerlerinden biri, gaziydi. Bir gözü şarapnel parçası ile kör olmuştu. Yüzü yaralı ve çirkindi ama güzel konuşuyordu:

– Komutanım, biz emrindeyiz. Karadeniz'de kötü şeyler oluyor. İngilizler Rusya'dan Yunan gemileriyle Rum göçmen taşıyor. Bunları Samsun'a, Trabzon'a yerleştiriyor. Çeteler kuruyorlar. Pontus devleti kuracağız diye bizim köylere saldırıp can alıyorlar. Biz de savunak için önlem aldık.

Mustafa Kemal, şikâyet ve dilekleri dinledikten sonra, belediye balkonundan kalabalık halk kitlesine hitap etti:

– Amasyalılar, Padişah ve hükümet, İtilaf devletlerinin elinde esirdir. Memleket elden gitmek üzeredir. Bu kötü duruma çare bulmak için sizlerle işbirliği yapmaya geldim.

– Amasyalılar, düşmanlarımızın Samsun'dan yapacakları herhangi bir çıkartma hareketine karşı ayaklarımıza çarıklarımızı çekecek, dağlara çekilecek, vatanımızı en son kayasına kadar müdafaa edeceğiz. Amasyalılar, Hep birlikte yemin edelim ki bu vatan kurtulacak millet bağımsızlığına sahip çıkacaktır.

Konuşmayı dinleyen Amasyalılar, Paşa'nın son sözlerini tekrar ediyorlardı. Şehrin ileri gelenleri bu konuşmadan etkilenmiş İstanbul'a Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılıklarını bildiren telgraflar çekmişlerdi. Mustafa Kemal'in Saraydüzü Kışlası'ndaki konuşmasından etkilenen din adamları da milli hislerle dolu konuşmalar yapmaya başlamışlardı. Bunlardan Beyazıt Camisi imamı Abdurrahman Efendi şunları söylüyordu:

– Ey ahali, Milletin bağımsızlığı tehlikeye düşmüştür. Bu fela-

ketten kurtulmak için gerekirse vatanın son ferdine kadar ölmeyi göze almak lazımdır. Artık Padişah olsun, unvanı ne olursa olsun onun bir hikmeti kalmamıştır. Tek kurtuluş çaresi halkın egemenliği doğrudan doğruya ele almasıdır.

Bu konuşmaları Hüsrev Gerede, Mustafa Kemal'e aktarırken içeri Cevat Abbas girdi.

– Müjde Paşam, Ali Fuat Paşa'yla Rauf Bey geldiler.

Mustafa Kemal, Amasya'da her bakımdan güçlenmeye başladığını hissediyordu. Hele iki değerli arkadaşının da gelmiş olması mutluluğunu artırdı. Onları kapıda karşıladı. Önce Ali Fuat Paşa'dan askeri durumu dinledi. Daha sonra Rauf Bey'e, İstanbul ve gelirken geçtiği Manisa bölgesi hakkında görüp bildiklerini sordu. O da, Amasya'ya gelinceye kadarki yirmi üç günlük izlenimlerini anlattı. İstanbul'da düşman ve azınlıklar gittikçe azıyordu. Ama Ege'de, Aydın'da. Manisa'da durum daha kötüydü. Yunanlılar işgal ettikleri şehir, köy ve kasabalardaki insanları öldürüyor, göçe zorluyorlardı. Düşman kadar gafiller, hainler ve savaş vurguncuları halkı çekilmez bir hayata sürüklemişti.

Mustafa Kemal, o gün bu yeni gelen arkadaşları ile de danışarak, Amasya'daki aydınların katkısı ile bir bildiri kaleme aldı. Bu Milli Mücadelenin özü olacak bütün yurda dağıtılacaktı.

Sekiz maddelik Amasya Tamimi, "Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir" dedikten sonra, "Milletin bağımsızlığını gene milletin azim ve kararının kurtaracağı"nı, bunun için de "her türlü etki ve denetlemeden uzak bir Milli Heyet'in Anadolu'da kurulması gerektiği"ni" ifade ediyordu. Bu bildiriye telgrafla Kâzım Karabekir de katıldı.

Ali Fuat Paşa, daha Şişli'deki evde konuşarak hazırladıkları kurtuluş bildirisinin Amasya'dan bütün illere, vali ve askeri sorumlulara dağıtılmasının huzuru içinde Ankara'daki Kolordu'sunun başına döndü.

Mustafa Kemal Paşa mutluydu. Halk da asker arkadaşları da

arkasındaydı. Yalnızlıktan kurtulmuştu. Ama Amasya Bildirisi'ni yayınlamakla erken mi davranmıştı? Olanların ve olacakların hem önünü hem arkasını düşünmek zorundaydı. Şimdi Sivas'a doğru giderken Havza ve Amasya'da kendisine çok sıcak ilgi ve güven gösteren halka layık olmak için ne yapacağını planlıyor; Babıâli'yi ve siyasetini düşününce de endişeleri artıyordu.

Mustafa Kemal, annesine mektup yazacak fırsat ve zamanı bulamıyordu ama görevinin sorumluluğu ve hassasiyeti içinde posta müdürlüklerine, komutanlıklara ve İstanbul polis müdürüne mektuplar yazıp telgraflar çekerek talimat veriyordu:

"20 Haziran 1919– Çok aceledir. Müdafaa– i Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin verecekleri telgrafların çekilmemesi hakkında Posta Telgraf Genel Müdürlüğü'nden bütün telgraf memurluklarına emir verildiğini duydum. Milletin sesini boğarak yasal haklarını istemekten yasaklamaya ve vatanın yok olmasına sebep olmaya yönelik olan bu emri hiçbir namuslu telgraf memurunun uygulayacağını ümit etmem. Ama böyle bir namussuzluğa cüret edecek olanlar olur ise derhal divan– ı harbe verilmesini ve bildirilmesini emrederim.

III. Ordu Müfettişi M. Kemal"

"21 Haziran 1919– Polis Müdürü Albay Halil Bey'e. Her ne şekil ve surette olursa olsun Anadolu'da milletin bağrında kalarak bağımsızlığımız ve varlığımız uğrunda çalışmaya karar verdim. Fethi Bey'e yapılan gizli açıklamalarınızı tamamen bildiğimden milletin kurtuluşuna yönelik konularda benimle aynı fikirde olduğunuzu biliyorum. Bu sebeple şu mektubumla selamlarımı sunar ve İstanbul hakkında beni sık sık aydınlatmanızı rica ederim.

III. Ordu Müfettişi Tuğgeneral M. Kemal"

O, otomobilde zaman zaman düşünceye dalıp bazen de böyle yazılar yazdırırken ekibindekiler ise başka bir arabada, komu-

tanlarının daha önce bir heyet ve kongre toplama fikrinin olup olmadığını tartışıyorlardı. Bunların içinde en kötümser ve şüphe kumkuması olan Kâzım Dirik ve Hüsrev Gerede idi. İşin garibi Mustafa Kemal'i en çok sevip sayan da ikisiydi.

***

İstanbul'a yaz çok nazlı gelirdi. İlkbaharı da çok yağmurlu ve soğuk günleriyle geçirmişlerdi. Akaretler'in sağ köşesine sabahleyin güneş vurur geçer, öğleden sonra hep gölgede kalırdı. Bu sebeple Zübeyde Hanım'ların kaldığı ev de rutubetli oluyordu.

Sabahleyin yukarı odadaki pencerelerin perdesini açan Makbule, Taşlık Bahçesi'ne doğru baktı. Güneş ağaçlara vurmuş, yaprakları rengârenk yansımalar içinde bırakmıştı. Kulaklarına neşe ile cıvıldaşan serçe sesleri geldi. Kocası Mecdi Bey erkenden işine gitmişti. Yağmurlu, kasvetli günler boyunca içeri kapanıp kalmıştı. Annesi de romatizmalarından şikâyetçi olduğu için dışarı çıkamamışlardı. Aşağı indi. Zübeyde Hanım birkaç gündür gözlerinden de şikâyet etmesine rağmen gene eline bir örgü almış, sokağa bakan pencerenin önüne oturmuştu.

– Anne bugün hava çok güzel, dışarı çıkalım.

Elindeki yün yumağını ve örgü ile tığları yanı başına bırakan Zübeyde Hanım, "Abe kızım abinden ne mektup var, ne tel var. Belki bir aber gelir. Çıkarsak postacı bulamaz.

– Anne Abdürrahim var, hep sokakta oynayacak değil ya gelsin, otursun biraz.

– Çağır gelsin üyleyse.

Makbule başını uzatıp bayır başında arkadaşları ile oynayan evlatlıklarını çağırırken Zübeyde Hanım kalktı, giyindi. Omzuna atkısını attı, kızının koluna girip bayır aşağı yürüdü.

– Ne tarafa gidelim anne?

– Dolmabahçe yolu karanlık kasvetli, hem de uzun.

– En iyisi sahile gidelim.

– Barbaros Bahçesi de uzak. Karşıdaki kaymakamlık sahiline inelim.

Anne kız tramvay demirlerine dikkatle basarak karşıya geçtiler. O sırada bir gazete dağıtıcısı bağırarak koşuyordu:

– Gazete! Tanin, Tasvir, Tevhid, Haber...

– Makbule alasın bir gazte. Aber verir.

Makbule boncuklu işlemeli para kesesine el atarak el etti:

– Gazeteci...

Dağıtıcı geri döndü geldi:

– Tanin mi, Tevhid mi?"

Makbule uzatılan gazetelerden hangisini alacağını düşünürken Zübeyde Hanım kararlılıkla, "İkisini de ver oğlum" dedi. Çocuk parasını alıp karşı kaldırıma geçerken çağrısını değiştirmişti:

– Yazıyor... Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınmasını yazıyor...

Zübeyde Hanım son günlerde ağır işitmeye başlamıştı. Dağıtıcının dediğini tam anlayamadı:

– Ne diyor kızım?

Çığırtkanın sesiyle birlikte Makbule'nin yüreğine sıcak sular dökülmüştü. Ağabeyi gene kötü bir şey mi yapmıştı? Gene hükümetle ters mi düşmüştü? Gazeteye baktı. Annesini telaşlandırmak da istemiyordu.

– Haber diyor. Sahildeki iskemleye oturunca okurum.

Annesinin koluna girip sahile doğru yürürken bir taraftan da Mustafa Kemal'le ilgili haberi arıyordu. Eğer kötü bir hal ise, annesine nasıl okuyup haber verecekti.

Kıyıya geldiklerinde güneş bütün sıcaklığı ile yosunlu kayalara vurmuş, denizde akisler yapıyordu. Bir banka oturdular. Bu güzel günlük güneşlik aydınlık ve ferah bir havada kötü haber almak da

niyeydi?

Zübeyde Hanım oturunca havanın güzelliğinden söz edip balık tutan çocuklara, sandalcılara daha sonra Üsküdar'a doğru baktı:

– Kızım şöyle bir gün kayığa binip gezemedim. Üsküdar'ı, Boğaz'ı göremedim. Ağabeyin bugün yarın anne derken hep çekip çekip gitti.

Makbule'nin gözleri gazetedeydi. Sadrazam'dan, İçişleri Bakanı Ali Kemal'den bahsediyordu. Daha çok da İngiliz işgal komutanının verdiği emir ve yasaklara gözü takılıyordu.

Nihayet Mustafa Kemal'den söz eden haberi bulmuştu. Annesi denize sahile inip inip çıkan martılara bakarken o içinden okudu...

– Kızım gazeteye daldın. Ne haber var okuyuversene.

Makbule duraksadı. Annesini üzmek istemiyordu. Ama nasıl olsa akşam kocası Mecdi Bey geldi mi kötü haberi verecekti. Önce Tevhid–i Efkar'ın ilk sayfasına baktı. 23 Haziran 1919 tarihliydi:

"Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'den öğrendiğimize göre, Samsun'a güvenliği sağlamak üzere IX. Ordu Müfettişi olarak gönderilen Mustafa Kemal Paşa hükümet tarafından geri çağrılmıştır."

Zübeyde hanım sevinçle gözlerini açtı gazeteye baktı:

– Ağabeyin geri mi geliyor, ne iyi.

Ama Makbule'nin yüzü hiç de sevinç belirtisi taşımıyordu. Duraklayarak okumaya devam etti:

– Mustafa Kemal, Samsun'da hükümetin ve İngilizlerin talimatı dışına çıktığı için...

– Yoksa gene oğlum işinden mi oldu? Görevden mi alırlar?

– Anne bu gazete Ali Kemal'in. Tabi öyle yazacak, diyen Makbule, Tanin gazetesini açtı. Bu daha yeniydi, 24 Haziran 1919 tarihini taşıyordu. Okumaya başladı:

– Sadrazam ve Dahiliye Nazırı'nın 'geri dön' emrine uymayan Mustafa Kemal Paşa, İngiliz İşgal Kuvvetleri komutanı Komiser Calthrope'un isteği ile görevden alınmıştır.

– Ne abini görevden mi almışlar? Ne yapacak şimdi? Tüh tüh.

– Anne üzülme, Ağabeyim ne zorluklar atlattı, bunu da atlatır.

– Bizi üzdükten, kendi de kahırlar olduktan sonra.

Makbule, Mustafa Kemal'in kimlerle neler konuştuğunu az çok biliyordu. Kocası Mecdi Bey de çıtlatmıştı. İstanbul'da da Anadolu'da da güvendiği asker dostları vardı:

– Anne sen üzülme, rahat ol. Ağabeyim ne yapacağını bilir.

Zübeyde Hanım, denizin maviliklerini, karşı sahilin yeşil güzelliklerini görmez, martı çığlıklarını duymaz olmuştu. Aydınlık bir gün gene kararmıştı:

– Kalk kızım, bu aberler gene zehir zıkkım etti günümüzü.

– Anne öyle deme, üzülecek bir şey yok. Gerçeği İsmet Bey'den öğreniriz, diyen Makbule, haberin devamındaki bütün illere gönderildiği belirtilen genelgeyi içinden okumaya devam etti:

"Mustafa Kemal büyük bir asker olmakla beraber siyaset bilmediğinden başarı kazanamamıştır. İngiltere temsilcisinin ısrarlı isteğiyle azledildi. Sağa sola ipsiz sapsız Müdafaayı Hukuk, Kuvayı Milliye sözlü telgraflar çekti. Artık o şahıs görevden atılmıştır. İsteklerini yapmayın, hükümet işlerine karıştırmayın."

– Kızım sesli okusana, içinden neler okursun.

– Aynı şeyler anne, eve dönünce tekrar okurum. Ama önemli şeyler değil, üzülme.

İskemleden kalkarlarken, aniden kabaran denizin, kıyıdaki taşları aşan dalgalarının kendilerine doğru geldiğini gördüler. Makbule annesinin kolundan çekip ayaklarının ıslanmasını önledi. Gözleri bu yüksek dalgayı yapan savaş gemisindeydi. Annesi

de kırmızı mavi beyaz çizgili birçok yıldızı olan bayrağa bakıp öfkeyle sormuştu:

– Kızım bu gemi hangi gâvurun?

– Anne bu Amerika'nın, diyen Makbule, ağabeyinin ateşkesi imzalayan Rauf Ağabeyine kızdığı gün söylediklerini hatırlıyordu:

– Hiç iyi etmedin Rauf, açık olmayan maddeye dayanıp memleketin her yerini işgal edecekler.

Akaretler'e doğru çıkarlarken Zübeyde Hanım da kafasına takılan bu Amerika'yı sordu:

– Kızım, biz Amerika ile savaşmadık ki. Böyle demedi mi ağabeyin. Onların savaş gemilerinin ne işi var Boğaz'da?

– Anne bir tane değil, Mecdi dedi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Akdeniz'de, Karadeniz'de yirmi bir savaş gemisi varmış.

Tokat'tayken Gelen Tutuklanma Kararı

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da olanlardan habersizdi ama her olasılığı düşünüyordu. Bir gün önce Doktor İbrahim Tali Bey'i Sivas'a göndermiş, vali ve vilayetin havasını koklayıp telgrafla bildirmesini söylemişti.

Tokat'a yaklaşırken girişinde kıyafetleri birbirini tutmayan askerler görünce, Mustafa Kemal yanındakilere, "Her ihtimale karşı uyanık durun" dedi.

Kâzım Dirik, İstanbul'a çektikleri cevab telgraflarında komutanlarının çok sert davrandığını düşünüyordu. İçişleri Bakanı'nın tepkisinden çekiniyordu. Mustafa Kemal de bunu hesaplamış olmalıydı:

– Karşıda, bize karşı bir binbaşı. Yanındaki askerler başıbozuk duruyor. Acaba bizi tutuklamak için mi, yoksa karşılamak için mi bekliyorlar?

Mustafa Kemal'in yanındaki Refet Bey de, Kâzım Bey de ellerini silahlarına atmışlar, aynı şüpheyi belli etmişlerdi. Ama karşıdan

gelen yüzbaşı duraklayarak yaklaşmış ve ihtiyatlı bir şekilde gülümsemiş; arabaya doğru elini uzatmıştı:

– Paşam hoş geldiniz. Ben Tokat Askerlik Şubesi Başkanı Hüseyin. On dokuz er bir çavuşla emrinizdeyim.

Yüzbaşı yol yorgunu heyeti ağırladı. Gece yatacakları yerleri gösterdi. Mustafa Kemal, Babıâli'ye yazdığı raporların, onların ve işgal güçlerinin istemediği şekilde olduğunu düşündüğü için ters bir eyleme geçeceğini hesaplayıp duruyor, onun için de önlem almak gereğini düşünüyordu. İlk işi Tokat Telgrafhanesi'ne el koymak oldu. Kimse ondan habersiz haberleşmeyecekti. Sivas'a gönderdiği Doktor Tali'den haber alamayınca bir siyasi taktik olarak Sivas Valisi'ne yarın geleceğini bildiren bir telgraf çekti.

Askerlik Şube Başkanı'nın hazırlattığı sakin sessiz odada, kenarları kırlentli, çiçekli yastık örtüleri, mis gibi sabun kokan çarşafları olan bir yatakta yatmasına rağmen, bütün gece dört döndü durdu. Her türlü kötü olasılığı düşünmek uykusunu kaçırmıştı.

***

Sivas Valisi Reşit Paşa, konağında Elazığ Valisi Ali Galip'i ağırlıyordu. Harputluların sevmediği bu adam tam bir sömürücüydü. Emekli asker olduğunu unutmuştu. Arkadaşı onun nasıl vali olduğunu bildiği halde meslektaşı bulunmasından dolayı aşırı saygı gösteriyordu.

İçki sofrasında söz dönüp dolaşıp İstanbul'a ve son gelen emre dayandı. Reşit Paşa, "Adam, Samsun'a geniş yetkiyle çıkınca kendini bir şey oldum sandı. Ama beş on gün sonra bize art arda telgraflar gelmeye başladı. Sadrazam da, Nazır da bu Paşa'yı çekemezdi. İlk telgraf "Acele İstanbul'a dön"dü, baktılar Paşa dönmüyor. "Seni görevden aldık" dediler, adam ona da aldırmayınca bugün de "tutuklama emri" geldi. Bağlı bulunduğum İçişleri Bakanlığı benim Mustafa Kemal Paşa ile ilişki kurmamı yasaklıyor."

Padişah'ın özel görevler ve özel kadro vererek tayin ettiği Ali

Galip, Sadrazam'ın adamıydı. Yılışık bir şekilde elini cebine attı:

– İşte bana gelen "Mustafa Kemal'i tutuklayın emri de bu. Görür görmez tutuklayacağım.

– Vali Bey, Sivas ilinde olduğunuzu unutmayın. Burada tutuklama yetkisi benim.

Gülüşürlerken Elazığ Valisi akıl vermeye kalktı:

– Reşit Bey, görevini hemen yapmalısın. Kemal Paşa buraya girer girmez tutuklamalısın. Ellerini arkaya bağla doğru İstanbul'a yolla. Bekirağa Bölüğü, Kürt Mustafa Divanı onu bekliyor Fransızlar, İngilizler ona kızıp duruyor. Belki de Malta'ya gönderirler. Sonra da idam. Padişah'a asi olana darağacı yakışır.

Rakı kadehi elinde olan Ali Galip'i sofradaki diğer misafirler ve valilik müdürleri hayretle seyrediyorlardı. Elazığ'da sofu görünen Vali, burada içkiyi çok kaçırmıştı.

Sivas Valisi meslektaşına ne cevap vereceğini, ne yapacağını düşünürken içeri maiyet memuru girdi; elinde bir telgraf vardı. Ali Galip gülümseyerek ve dudaklarını şapırdatarak, "İşte bir tutuklama teli daha," dedi. Reşit Paşa'dan önce elini uzattı ama Sivas maiyet memuru kaşlarını çatarak telgrafı kendi valisine verdi. Reşit Bey telgrafı açtı,yüksek sesle okudu:

– Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine. Şimdi Tokat'tan Sivas'a geliyorum. Zat–ı devletleriyle tanışma olanağının yaklaşıp gerçekleşmek üzere bulunmasından dolayı samimi şekilde duygulanmış bulunduğumu bildiririm. III. Ordu Müfettişi Tuğgeneral Mustafa Kemal.

Vali Reşit Paşa şaşırmıştı. Ama asıl sarsılıp sararan Ali Galip'ti. Biraz önce Mustafa Kemal'in arkasından atıp tutmuş, yüksek havadan konuşmuştu. Reşit Paşa, biraz önce kendisine öğüt veren meslektaşına alaycı bir ifadeyle bakıp telgrafı eline sıkıştırdı:

– İşte Kemal Paşa geliyor, haydi tutukla.

Ali Galip kekelemeye başladı:

– Paşam, ben tutuklarım dediysem, kendi vilayetimde olsa tutuklarım dedim.

– Ya Ali Bey, sen Kayseri sokaklarında aşık oynarken biz Rumeli'de Serez'de mutasarrıflık, kaymakamlık yapıyorduk. Senin gibi tepeden inme vali olmadık.–

– Öyleyse tutuklayacaksın...

– Hayır, madem sen tutuklayamıyorsun, ben de edemem. Öyleyse buyur Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamaya çıkalım.

Reşit Paşa ayağa kalkınca etrafını maiyeti aldı. Kalabalıktan yararlanan Ali Galip etrafındaki yardakçıları ile birlikte birden bire yok olmuştu. Bu sır oluşu genç maiyet memuru valisine bir şiirle fısıldıyordu:

– Harput Valisi cebinde altınlar derdest,/ Tehlikeyi görünce de derkenarest.

Sivas

Mustafa Kemal ve on sekiz arkadaşı uzun süren yolculuktan sonra dinlenmek için Sivas girişindeki Nümune Çiftliği önündeki iğde ağaçları ile kaplı dinlenme alanında dinlence vermişlerdi. Daha önce Sivas'taki havayı ve olanları koklaması için gönderdiği Doktor İbrahim Tali Bey, buradaki kamış ve berdilerden yapılmış kulübede saatledir Komutan'ının gelmesini bekliyordu. Hemen Mustafa Kemal'in yanına geldi. Kâzım Dirik, Hüsrev Gerede ve Refet Bey ona merakla bakıyor, bakışlarından bir şeyler çıkarmak istiyorlardı. Ama o komutanının koluna girip biraz önce beklediği kamış ve berdilerle kaplı humanaya girdi. İki hasır iskemleye oturdular.

– Hayrola Tali, ne var ne yok Sivas'ta?

– Komutanım "geri gel" ve "görevden alma" tellerinden daha kötüsü bugün sizin tutuklanmanız için bütün illere emir gelmiş. Sivas Valisi'nin cebinde de, Elazığ valisinin cebinde de tutuklama emri var.

– Elazığ Valisi'nin ne işi var Sivas'ta?

– Ona İstanbul'dan özel emir gelmiş. Tutuklamaya çok hevesliymiş. Adamları da var.

Mustafa Kemal soğukkanlıydı. Zaten geceden beri bu olasılıkları düşünmüştü. Bir tehlike vardı. Kendisini de ekibini de koruyacak güçteydi.

– Kimseye bahsetme Tali, dedi.

İbrahim Tali komutanının soğukkanlılığına şaşırmıştı. Ama onu taa Trablusgarp'tan beri tanıyordu. Yine her zorluğun altından o kalkardı, kalkacaktı.

İkisi birlikte humanadan güler yüzle çıktılar. Bozkır kahvesinde oturup çay içen arkadaşlarına yaklaştılar. En meraklı olan Hüsrev Gerede, "Komutanım fena bir şey mi var?" dedi.

– Yok bir şey, diyen Mustafa Kemal, sigarasını yakmıştı. Savaş cephelerinden beri onun stratejisi ve parolası şuydu: "En büyük tehlike, en yakın tehlikedir. Üzerine git." Yanındakilere haber vermeden üstüne gidecekti.

Oturup dinlendikleri sırada Sivas yönünden tozu dumana katan bir otomobil göründü.

Herkes merakla ayağa kalktı. Mustafa Kemal, sandalyesinde oturmuş tespih çekiyordu. Rahattı. Kötü bir şey olsa müfreze ve asker gelirdi. Tek otomobilden korkulmazdı.

İğdeliğe yaklaşıp duran otomobilden Sivas Valisi Reşit Paşa çıkmıştı. Akşam karanlığı olduğu için yüz hatlarından ne düşündüğü anlaşılamıyordu. Yaklaştı, ayağa kalkan Mustafa Kemal'e elini uzattı ve "Hoş geldiniz paşam" dedi. İğdeliğin ilerisindeki Ziraat Bahçesi'ni gösterdi:

– Bahçede lütfen biraz dinlenin...

Mustafa Kemal Paşa, kendilerini oyalayarak müfreze gelmesinden endişe etti; emredici bir sesle, "Derhal otomobile, derhal Sivas'a" dedi.

Vali şaşırmıştı:

– Bilmem ki Paşam. Ama nasıl uygun bulurlarsa...

Vali, kendi otomobiline doğru yönelip arkasını Mustafa Kemal'e dönünce emreden ses onu yolundan çevirdi:

– Vali Paşa, siz buraya, benim yanıma gelin.

– Efendim, zatıâliniz Rauf Beyefendi ile olursunuz diye düşündüm.

– Olmaz. Böyle yanıma buyurun, beraber oturalım.

Mustafa Kemal Paşa, inisiyatifi ele geçirmişti. Kafilesi de arkasından gelmekteydi. Sivas valisi ister istemez Kemal Paşa'nın emrine girdiğini hissetmeye başlamış, durgunlaşmıştı. Yol boyunca bir iki ikiyüzlü söz söyledi, daha fazla konuşamadı. Sustu.

Akşam karanlığı basmasına rağmen Sivas girişindeki yolda kalabalık vardı. Bunu iyiye mi kötüye mi yormak gerekti? Yanındaki Vali hiçbir şeyi belli etmiyordu. Karşıdaki kalabalığın içinde tutuklamaya kalkışacak birlik de bulunabilirdi. Ama, yaklaşıp far ve ışıklar kalabalığa vurunca belli olmuştu. Bunlar jandarma değil, halktı. Askerler sayıca azdı ve selam durmuşlardı.

Ellerinde bayraklar olan çocuklar, kadınlar, esnaflar el sallayıp, "Hoş geldin Mustafa Kemal Paşa... Yaşa Mustafa Kemal Paşa..." diyor, onları alkışla karşılıyorlardı.

Aynı Amasya'da, Havza'da olduğu gibi burada da halk olarak gördüğü insanlar arasında yıllar önceki savaşlardan yaralı dönen erler, terhis olmuş onbaşılar, yedek subaylar ve izinli muvazzaflar vardı.

Mustafa Kemal Paşa, alkış ve seslere elini sallayarak selam verirken yanındaki Reşit Bey'e, "İşte şimdi Babıâli'yi de İstanbul'u da yendim" dedi.

Sivas Valisi irkildi. Anlayamamıştı.

Halk kendini Mustafa Kemal'de bulmuştu. O da kendisini milletiyle bütünleştiriyordu.

Doktor İbrahim Tali gür sesiyle, "Bu millete güvenilir Paşam" dedi.

– Tabii güvenilir.

Artık ona milleti destek olduğuna göre, "Müfettişlik" sıfatına ne gerek vardı?Ama hâlâ resmi üniformalıydı. Kararını vermişti. Uygulayacaktı. Samsun'a çıkalı bir ay olmuş, maya tutmuş, millet uyanmıştı. İstanbul'a göre söz dinlemeyen bir asi, milletine göre bir ümitti. Onun için millet ve milli iradeyi temsil etmeli; ümitten öte, kurtarıcı olmalıydı. Bunun için de örgüt gerekliydi. Başladığı kutlu iş artık Mustafa Kemal'in değildi, milletindi. Millet adına bir heyet, bir kurum, kongre lazımdı. Onların adına milli mücadeleyi o yürütecekti.

En hassas anında nasıl da geçmişe dalıyordu. İşte Niyazi Paşa ve Ihlamur yokuşundaki elhancının sözleri çıkıyordu:

– Kemal Bey oğlum, sende geleceğe ait müjdeler görüyorum... Oğlum sen bir yumuş ve sağıncın adamısın...

***

Zübeyde Hanım, artık her gün erkenden Abdürrahim'i Beşiktaş–Köyiçi'ne gönderiyor, gazete aldırıyordu.

Abdürrahim, Ihlamur'daki ilkokula gitmiş okumayı sökmüştü. Şimdi çarşıdan getirdiği Peyam–ı Sabah, Tevhid–i Efkar, Tanin, Tasvir gazetelerini tarayıp Kemal amcası hakkında haber bulmaya çalışıyordu. O gazete sayfasını karıştırırken Zübeyde Hanım sabırsızlandı:

– Oğlum, Damat Ferit, Ali Kemal sözlerini bulduğun haberleri de oku. Peyam– ı Sabah

Ali Kemal'in gazetesi ona bak. Amucanın düşmanı o.

– Hah buldum Zübeyde Ana.

– Oku, oku.

– Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey bugün İngiliz İşgal Kuvvetle-

ri Başkomiseri Calthrop'la görüştü. Komiser, Mustafa Kemal Paşa'nın çağrılıp İstanbul'a getirilmemesinden şikâyetçi..

– Oğlum sen Samsun, Karadeniz haberlerine geç.

Abdürrahim, kara gözlerini açıp tekrar gazete başlıklarını taradı. Sonra, dün akşam Mecdi eniştesinin söylediği söz hatırına geldi:

– Zübeyde Ana, sansür var. Gazeteler her şeyi yazmıyor. Dün, enişte m demedi mi?

– Sen Tanin gazetesine bak bakayım. Hüseyin Cahit Bey oğlumu severdi. Ne yazıyor?

Abdürrahim, gazetenin önünü arkasını çevirdi. "Mim" ve "Kaf" harflerine dikkat ediyordu:

– Bu Arap yazısı da zor diyerek hecelemeye başladı: "Hükümet tarafından geri çağrılan

Mustafa Kemal Paşa hakkında tutuklama emri çıkarıldı. Kendisi Amasya'dan Sivas'a geçen görevden alınmış paşa için valiliklere tutuklama emri gönderildi."

– Ah oğlum ah, diyerek elini başına götüren Zübeyde Hanım ağlarken Abdürrahim sordu:

– Zübeyde Ana, tutuklama ne? Kemal amcama kötü bir şey mi oldu?

Zübeyde Hanım tutuklamanın ne olduğunu çok iyi biliyordu. Hem de oğlunun en sevinçli bir gününde tutuklanma heyecanını ve üzüntüsün yaşamıştı. Harbiye'ye gelişini, Ramazan günü kapı kapı dolaşıp yüzbaşı olmuş oğlunu arayışını ve sonunda Bekir Ağa Bölüğü'nde "hapiste" dediklerini hatırladı. O zaman kurtulmuştu. Ama bütün gün yağları erimişti. Şimdi de aynı merak ve üzüntü içindeydi.

Abdürrahim'in ablak yüzüne baktı. Bu çocuğa nasıl cevap vermeliydi? Kemal Amcası onun için her şeydi. Erişilmez büyük bir komutandı. Bu komutan da tutuklanır mıydı? O sırada kapı çalın-

dı. Abdürrahim kapıyı açmaya gitti. Gelenler, Makbule ile kocası Mecdi Bey'di. Onlar gazetelerden daha taze haber getirirlerdi.

– Ağabeyinden bir haber var mı Makbule? Mecdi Bey ne öğrendiniz?

– Merak etme anne. İyiymiş. Hele bir oturalım.

Makbule feracesini çıkardı. Oturdu. Mecdi Bey onun yerine anlatmaya başladı:

– Valide Hanım, Mustafa Kemal, Sivas'tan Erzurum'a geçecekmiş. İsmet Bey'i gördük. Çok iyimser. "Ali Kemal'in tutuklama emirlerine aldırmayın" diyor. Orada Kâzım Karabekir varmış. Kemal Bey'in arkadaşı. Heyetler, toplantılar..

Makbule de annesini rahatlatmaya çalıştı:

– Anne, İsmet Bey Ağabeyim ağzından kaçırdı. "Belki ben de gideceğim Anadolu'ya" dedi. Ağabeyim kongre toplayacakmış.

– Kızım, paşalığı ne olacak? Oğlumun elimden alacaklar mı paşalığını?

Sigarasını yakan Mecdi Bey cevap verdi:

– Valideanım yok öyle bir şey. İngilizler istedi diye her şey olmaz ya. Padişah ve sadrazam gibi nazırlar da emir kulu. Şimdi, bu düşman emirlerine uymayanlar Anadolu'da. Sadece Kemal Bey değil ya. Ali Fuat Paşa, Refet Bey, Rauf Bey ve birçok subay Kemal Paşa'nın emrinde. Sen rahat ol anne. Oğlun ne yaptığını, ne yapacağını biliyor.

Zübeyde Hanım, üzüntüyle başını iki yana salladı:

– Bilirim bilirim, otuz sekiz senedir neler yaptığını ben bilirim. Erim erim eritir beni ama sonra suyun yüzüne çıkar.

– İnşallah inşallah anne. Gene başaracak. Gene oğlunun dediği olacak.

***

İsmet Bey, Genelkurmay Başkanlığı'ndaki dairesinde üzüntü

içinde arkadaşının büyük bir görev aşkı ile Samsun ve çevresinde yaptığı araştırma ve incelemelerini tespit eden telgraf ve şifrelerini tekrar okuyordu. Müfettişlikten ve askerlikten alınmış Mustafa Kemal'in bu belgeleri vatansever subayların elinde değerlendiriliyordu.

– Bak Rıfkı Anadolu'da durum nasıl? İngilizlerin uydurduğu gibi değil. Büyük bir düzen ve karalama ile karşı karşıyayız. Yerinden gelen belgeler bunlar, oku. Kemal Bey'i ödüllendireceklerine İtilaf subaylarının emri ile cezalandırmaya kalkıyorlar.

Teğmen Rıfkı, komutanının uzattığı dosyayı aldı. Bunlar IX. Ordu Komutanı olarak Samsun'a gönderilen Mustafa Kemal Paşa'nın Genelkurmay'a çektiği şifrelerdi:

"Silahlı 300 Ermeni'nin üç makineli tüfek ve birçok bomba taşıyarak Kars'tan Erzurum'un kuzey doğusunda sınır üzerinde Kosor bölgesine geldikleri öğrenildi. Ermenilerin siyasi amaçlarını fiilen elde etmek ve güvenliği bozuk göstermek maksadıyla Doğu vilayetleri içine çeteler geçirdiklerini ve ateşkes tarihinden beri ilk olarak elverişli bulunan mevsimin bu uygulamalarını kolaylaştıracağını pek olası görüyorum...

28 Mayıs 1919– Sait Molla imzasıyla belediye başkanlarına gelen telgrafta İngiliz Muhipler Cemiyeti kurulması çağrısında bulunuluyor...

6 Haziran 1919– Merzifon kazasındaki Rumlarla İngiliz subayları hakkındaki istihbarat olarak bu defa Amasya sancağından aldığım bilgide ancak tehcir sırasında Merzifon'da esasen çokça kalan Ermenilerin bu kez başka yerlerden gelenler ve göçten dönenler yüzünden miktarlarının daima artmakta olduğu ve iki ay önce Patrikhane'den gönderilen Bedros ve Lerzon adında eğitim görmüş iki Ermeni'nin siyasi meselelerle uğraştıklarının duyulduğu, Merzifon Amerikan Mektebi'ne getirilen sandıkların üzerinde Otoman Amerikan markaları görüldüğü bunların silah olduğu...

Rum köylerinin başvurusu üzerine 500 kadar bir Ermeni kuvvetinin Karaurgan'a geldikleri, Ermenilerin Kars ve Sarıkamış'a 10 bin asker yığdıkları ve elebaşı Antranik'in de 30 bin kuvvetle Van'a indiği, İngiliz subayları tarafından sevk edilen 6 bin Ermeni kuvvetinin Nahcivan havalisini işgal ettiği..."

Genç subay bunları inceledikten sonra dosyayı İsmet Bey'e verdi:

– Komutanım beni bağışlayın. Meraktan değil, doğruyu bulmak için soruyorum;

Anadolu bu kadar büyük tehlikeler içinde ise, biz niçin hâlâ buradayız?

İsmet Bey çok ağzısıkıydı. Buna rağmen genç teğmene kahverengi gözlerinin sıcaklığı ile baktı ve "Oğlum, her şeyin bir zamanı var. Mustafa Kemal Paşa doğru zamanda ve doğru yerde."

– Ya siz?

– Biz de şimdilik doğru yerdeyiz.

– Geç kalmıyor muyuz komutanım?

– Astlar üstlere çok soru sormaz, onu zaman gösterecek.

***

Uykusuzluk, Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşı olmuştu. Sadrazam Ferit Paşa'nın İçişleri Bakanı Ali Kemal'in ordunun hareket olanaklarını kısıtlayan kararlarına kızıyordu.

Onlara en iyi cevabı, XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Bey vermişti. Kendisine de gelen bu bildiri ile Harbiye arkadaşı kararlaştırdıkları sözü tutuyor, bütün milli kurumları uyarıyordu:

"İçişleri Bakanı Ali Kemal Bey'in düşmanlarımızla birlikte milletin direncini kırmak ve direniş merkezlerini dağıtmak için elinden gelen her fenalığı yapmakta kararlı olduğu görünmektedir, dinlenmemesi..."

Ali Fuat Paşa, bu cesur çıkışı ile kendisini yalnız bırakmıyordu. Ona cevap teli çekip takdir ve teşekkürlerini bildirdikten sonra Erzurum'a hareket etti. Dağlar, yaylalar, dereler, ırmaklar geçerken hep düşünüyordu. Neler düşünmüyordu ki? Savaş, savaş, zafer, zafer. Sonra modern bir devlet. Milleti, halkı gülen refah içinde bir devlet. Refahiye'den Karadağ vadilerini geçerken gördüğü zirvelerdeki apak karlar, hayalini kamçılıyordu. Ama yol kenarlarında gördüğü köyler, içini karartıyordu. Yıkık bir iki ev, saman yığınları ve gübreler arasında deşinen üç– dört tavuk. Oysa yemyeşil yaylada sürü sürü koyunlar, besili inekler hayal ediyordu. Yemyeşil meralar niçin boş kalsındı? Otomobil ilerledikçe yolda daha kötü şeyler de gördü. Bunlar uçsuz bucaksız Anadolu topraklarının şanssız insanlarıydı. Çıktığı ümit yolculuğunda bitmiş, tükenmiş, ümitsiz, zavallı yüzler mi görecekti? İşte yolun kenarında heybe ve çuval yüklü bir eşekle arkasından giden iki yalın ayaklı çocuk, bir çarıklı köylü ve onları takip eden yün patiklerinin burnu kopmuş kadın. Mustafa Kemal otomobili durdurdu. Yorgun argın elleri yüzleri toz toprak içindeki köylülere baktı.

– Hemşerim nerden gelir nereye gidersiniz?

Adam elindeki sopaya dayandı, yüzünü ekşitti. Sorma der gibi baktı. Ama bu subaya cevap vermeliydi:

– Erzincanlıyız.

– Nerden geliyorsunuz?

– Çukurova'dan, pambuk toplamadan.

– Çok para kazandınız mı?

– Kazandık, emme...

Köylü, karısının yüzüne baktı. Çocuklar da aynı ürkeklik ve üzüntü ile analarına baktılar.

– Ne emmesi, ne oldu dayı?

– Altı horantaydık, iki çocuğumuz ovada sıtmadan öldü.

Mustafa Kemal, otomobilden inip gönül almak istemesine piş-

man olmuştu. Zavallı anne ve babanın derdini tazelemişti. Doktor Tali Bey'e para vermesi için işaret etti. Başını eğip otomobile bindi. Memleketi sadece düşman esaretinden değil, fakirlik esaretinden de kurtarması lazımdı.

Erzincan'da eğleşmeden Erzurum yoluna düştü. Gözlerinin önüne geride bıraktıkları iki çocuğunu sıtmadan kaybetmiş zayıf köylü kadın geldi. Annesi de çok anlatmıştı. Üç kardeşini o da böyle doktorsuz, bakımsız yoksunluk yerlerinde kaybetmişti. Annesi'nin üzgün görünen hayali, onu Çayağzı'na, Selanik'e götürdü. Şimdi de İstanbul. Yanındaki Refet Bey'e açılma ihtiyacı hissetti:

– Refet, anneme çoktandır mektup yazamadım. Bir telgraf çekelim, valideyi üzüntüden kurtaralım" dedi.

– Peki Paşam peki, ilk işim o olacak. Cevat'a emredeyim.

Otomobil Ilıca'yı, Kösedağ'ı geçti. Gözlerini bir karışı geçmiş yemyeşil çimenler okşuyordu. Ama sürüler, çobanlar yoktu. Nerdeydi? Niye bu güzel yayla ısısızdı? Savaşlar, savaşlar, savaşlar. Şehitler, şehitler, ölümler. Peki koyunlara ne olmuştu? O, böyle düşünürken bu defa doru bir atın üzerinde çapraz mermilik kuşanmış bir adam gördü. Atı çok güzeldi. Mustafa Kemal aylardır ata binmiyordu. Atı da, sipahiliği de severdi. Bu at üzerinde dimdik ve kararlı duran adam, onu çekti. Şoförü durdurdu. Atın önüne geçti. Cevat Abbas komutanının huyunu bilirdi. Canı bir şey çekti mi hemen yapardı. Sipahiye "attan in, biraz da ben bineyim, sen de otomobille git" diyeceğini sandı. Yanılmıştı.

– Selamın aleyküm hemşerim.

Atının gemini çeken orta yaşlı süvari mağrur bakışlıydı... Subaya tabii saygı gösterecekti:

– Ve aleyküm selam Paşam, dedi.

– Nereye gidiyorsun?

– Erzurum'a.

– Nereden geliyorsun?

– Yozgat'tan.

– Ne yapacaksın Erzurum'da?

– Paşam işittim ki Ermeniler azıtmış. Erzurum'u alacaklarmış. İngiliz gâvuru da onlara veresiymiş. Ben geldim savaşacağım. Hadi alsınlar bakalım.

– Yaşa oğlum, hadi yolun açık olsun, diyen Mustafa Kemal sipahinin atının pırıl pırıl sağrısına okşar gibi vurdu. At fırlayıp Erzurum'a doğru koştu. Üstündeki sipahi gülerek el salladı. Kemal Paşa yanındaki Rauf Bey'e, "Gördün mü Türk erini? Bu da Kâzım'ın şansı. Böyle Mehmetçiği olan komutan yenilir mi?"

Erzurum

3 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal ve yanındakileri, Erzurumlular kalabalık bir toplulukla davul zurna eşliğinde karşıladılar. Başlarında Kâzım Karabekir Paşa vardı.

Misafirlerinin otomobilini görür görmez atından indi, koştu. Mustafa Kemal de otodan indi, ona doğru yürüdü. Büyük bir sevgi saygı içinde kucaklaştılar.

Mustafa Kemal, halkı selamladıktan sonra Kolordu Komutanı'nın hazırlattığı bayraklarla süslü faytona dört arkadaşını alarak bindi.

– Yaşa Mustafa Kemal Paşa! sesleri arasında kalabalığı arkasına alıp Erzurum caddelerine doğru faytonla bir geziye çıktı. Halk birkaç gün önce Kongre'ye gelecek delegeler için hazırlıklıydı. Onları alkışlayarak karşıladı. Ama birçok ev, dükkân yıkık ve kapalı görünüyordu. Kâzım Bey komutanına açıklamada bulunuyordu:

– Erzurumluların talihsizliği. Önce Rus istilası, zulmü, sonra onların azdırdığı, teşvik ettiği Ermeni zulmü ve katliamı. Şehrin nüfusu azaldı. Yeni yeni kendini topluyor. Az değil Paşam Erme-

niler on bin Türk'ü öldürdü burada. Hem de Rus silahlarıyla, Rusların gözleri önünde. Hâlâ gözleri burada.

Mustafa Kemal, ona, yolda gördüğü gönüllü süvariyi anlattı, sonra, "Kâzım, bu askeri olan milletle neler yapılmaz. Bunu yapacağız işte. Bu cesur ve imanlı askerlerimizle" dedi.

– İnşallah Paşam.

– Kongre hazırlıkları tamam mı? Delegeler geldi mi?

– Her şey hazır paşam. Delegeler de geliyor.

***

Mustafa Kemal, İstanbul ile bağlarının kopmak üzere olduğunu hissediyordu. Ama henüz kendisine resmi bir bildirimde bulunulmamıştı. Mevcudu ve savaş gücü bakımından en kuvvetli olan bir kolordu merkezindeydi. Komutanı da vatansever arkadaşı Kâzım Karabekir Paşa idi. Onunla İstanbul'dayken çok şey konuşmuştu ama şimdi İstanbul hükümetinden olumsuz telgraflar gelirken ona güvenebilir miydi?

Kâzım Karabekir, birliğinde misafir ettiği arkadaşına oda hizmetçisi olarak Ali Metin Çavuş'u vermişti. Bu çavuş ona Enver Paşa yadigârıydı. Kemal Paşa'nın odasına gönderirken tembihlemişti:

– Ali Çavuş, Kemal Paşa, Padişah Hazretleri'nin yaveridir. Aynı zamanda müfettiş, ordumuzu teftişe geliyor. Senin iyi bir asker olduğunu ve ordumuzun yüzünü güldüreceğini bildiğim için seni onun yanına veriyorum. Büyük adamların yanında çok kaldın. Bu konuda deneyimin fazla. Kemal Paşa burada kalsa kalsa on gün kalır. Bu süre içinde kendisini son derece memnun etmemiz lazım. Hemen şimdi beş–on nefer al, müstahkem mevki binasını misafirhane olarak hazırla. İyi hizmet et. Beni de sık sık bilgilendir. Paşa'nın en ufak hareketini gözden kaçırma. Soru sorarsa sakın sır verme. Dikkatli ol.

Öğleden sonra misafirhaneyi düzene sokan Ali Çavuş, üst kata çıktı. Çekine çekine Mustafa Kemal Paşa'nın kaldığı oda kapısını vurdu, açtı. Esas duruşunu alıp karşısında duran Paşa'ya selam çaktı. İlk defa göz göze geliyor gibiydi. Çarpılmış gibi oldu. Bir şok geçirir gibi çavuşun vücudunu ateş bastı. Daha önce de, bir defa bu büyüleyici, insanın içine nüfuz eden derin mavi gözleri görmüştü. O zaman İstanbul'daydı. Enver Paşa'nın emir çavuşuydu. Şimdi o günleri hatırlayarak Kemal Paşa'ya bakıyordu. Paşa'yı biraz daha zayıflamış, her zaman pembe olan al yanaklarının solgunlaştığını fark etmişti. Rugan çizmeler üstünde yana doğru sarkan gayet parlak yaverlik kordonları çivi gibi dimdik duran vücuduna bambaşka bir heybet vermişti. Yüzü bakır sarısı ve ince, ama gözleri bir başka âlem gibi görünüyordu.

– İçeri gir.

– Emirleriniz paşam.

Titreyerek konuşan çavuşun yüzüne sert sert bakan Mustafa Kemal Paşa, onun künyesini okuduktan sonra, gene aynı emreden sesle, "Sen Enver Paşa'nın yanındaki Ali Çavuş değil misin?" diye sordu.

Enver Paşa'nın eski emir çavuşu beynine bir balyoz inmiş gibi oldu. Bu Paşa ile Enver Paşa arasındaki çekişmeleri biliyordu. Suçlandı. Ensesinden akan ter sanki sırtını yalayarak topuklarına kadar indi. Mustafa Kemal Paşa'nın soran, sorgulayan bakışları altında kalan Ali Çavuş'un gözleri karardı, bayılacağını sandı. Eski hizmetini inkârla kurtulabilirdi:

– Hayır Paşam.

– Yalancı, çık dışarı.

Bu emri alan çavuşun kulakları çınlıyordu. Kapıyı zor bulup sendeleye sendeleye Kolordu Komutanı'nın yanına gitti. Kendisine çok zor bir görev verilmişti. Mustafa Kemal Paşa onun kara gözlerinden her şeyi okumuştu. Karabekir onun sararan yüzüne bakıp, "Ne o Ali Çavuş? Önemli bir haber mi var?" dedi.

Korku ve heyecandan ağzı kuruyan Ali Çavuş kesik kesik nefes alarak, "Paşam, Alicenap velinimetim ne olur beni bu görevden alın. Size yalvarıyorum Kemal Paşa'nın yanına göndermeyin beni" dedi.

Kâzım Karabekir hayret içindeydi:

– Niçin Ali Çavuş?

"Yaver Paşa'nın hiddetli bakışları karşısında duracak kuvveti kendimde bulamıyorum. Biliyorsunuz kurşuna dizilmekten zor kurtuldum. Beni zaten tanıdı, bu sefer kesinlikle ölümden kurtulamam.

Kâzım Karabekir, çavuşunun omuzlarını okşadı, sevecen bir tavırla ona güven verdi:

– Sen korkma, senin kılına bile bir zarar gelmeyecek. Müfettiş Paşa'nın senden memnun kalacağına eminim. Seni tanıması önemli değil. O hususta ben kendisiyle görüşürüm. Haydi doğru yanına git ve emirlerimi unutma.

***

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan gelen görevden alınma ve tutuklanma telgraflarına rağmen Kâzım Karabekir'in soğukkanlı ve mertçe davranışını, geleceğe ait şüpheler içinde Rauf Bey'le değerlendirdi. Erzurum'a geldiği ilk günden beri saygı ve bağlılıkta kusur etmeyen XV. Kolordu Komutanı İstanbul'un emirlerine karşı ne kadar dayanabilecekti? Rauf Bey endişeliydi. Kendisini Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bir sığıntı olarak görüyordu. Şimdi resmi üniformasından sıyrılacak arkadaşı, güvendiği Mustafa Kemal de aynı duruma düşerse ne yapacaklardı? Aynı şeyleri düşünen iki arkadaş karamsar gözlerle bakıştı. Askerlikten ilk istifa etmiş olmanın cesareti ile, ama daha önce sık sık pişmanlığını dile getirmesine rağmen Rauf Bey konuştu:

– Kemal, istifa et. Benim gibi askerlikten çekil. Onlar seni görevden almadan, buraya İstanbul'un emri gelmeden ayrıl.

Mustafa Kemal, yanında hep bir misafiri gibi gördüğü arkadaşına acı acı baktı:

– Rauf, sen ne diyorsun? Görevden alma emri de, tutuklama emri de geldi. Kâzım, inceliğinden belli etmedi.

– O, İstanbul'da verdiği söze sadık kalacaktır. Babıâli senin rütbelerini, nişanlarını aldırmadan, seni bir hiç durumuna getirmeden sen onların verdiği rütbelerden de, nişanlardan da sıyrıl Kemal.

– Ben de günlerdir bunu düşünüyorum Rauf, ama mümkün mü? Yirmi senelik askerlik hayatımı nasıl bir anda bitiririm?

– Askerlik hayatın bitmeyecek Paşam."

– Müfettişlikten, generallikten sıyrıldıktan sonra beni kim dinleyecek Rauf? Şimdi şu gece yarısı bir Babıâli emri gelse ve "Mirliva Mustafa Kemal Paşa'ya silk– i celil i askeriyeden infisal ettirilmiş[8] olmakla İstanbul'a gönderilecektir" bildirimini yapsa halim nice olur Rauf? Düşün iki er gözetiminde tutulmuş Mustafa Kemal Paşa...

– Kâzım bunu yapmaz, yaptırmaz. Buna rağmen o bildirim gelmeden sen askerlikten istifa et.

Mustafa Kemal, pencereden Erzurum'un uzaklarda ışıldayan tek katlı evlerinin sönük lambalarına baktı:

– Sonra bizi kim dinler Rauf? Düşüncelerimiz, hayallerimiz, memleketimiz. Sivil olursak her şey biter Rauf. Devlet makam ve dayanağının başka bir değeri vardır. Anadolu'da mücadele, bir askeri mücadele olacaktır. Bu mücadelede emir vermek için resmi görev ve yetki ister.

Onu en iyi anlayacak olan, yanı başındaki Rauf Bey'di; çünkü aynı bunalımlı günleri istifa etmeden önce o da yaşamıştı. Ama Mustafa Kemal gibi parlak bir askeri geçmişi yoktu.

Sadece Balkan Savaşı'ndaki Adalar Denizi kahramanlıkları var-

8. Silk– i celil–i askeriyeden infisal ettirilmiş: Büyük askerlik mesleğinden çıkarılmış.

dı, onlar da unutulmuş, bir işe yaramamıştı. Ama Mustafa Kemal öyle değildi. Anafartalar'dan Bitlis'e, Suriye'ye kadar yapmış olduğu savaşlar ve asker üzerinde etkisi sürüyordu. Yol boyunca önlerine çıkan malul gazi askerler hep Mustafa Kemal'in ellerine sarılmış, halk da ona sevgi ve güvenini göstermişti. Aynı bağlılık arkadaşları Kâzım Karabekir'de de vardı. O mu ordu komutanını tutuklayacaktı:

– Babıâli emretse de Kâzım yapmaz. İstanbul'da bizimle değil miydi? Sen Ordu Komutanlıkları yaptın. O, Kolordu Komutanı. Bunun dışında sana olan saygı ve sevgisi...

– Rauf, dün bu sevgiden dolayı nazik davrandı, yarın İstanbul emrederse o ne yapsın?

Kül tablası sigara izmaritleri ile dolmuştu. İçeri giren Cevat Bey yeniden demlediği çayı getiriyordu:

– Tavşan kanı Paşam, tam Dadaş çayı.

– Çocuk, sen bizi uykusuzluktan öldürecek misin?

– Aksine Paşam, Erzurum'un havası, çay içtikçe insanı rahatlatır, tatlı bir uykuya davet eder.

***

Bu dileğe rağmen Mustafa Kemal uyuyamadı. Sabah ezanı okunurken daldı. Ne kadar uyudu bilemiyordu. Kaldığı kolordu binasındaki oda kapısı vuruldu, Cevat Abbas yataktan çıkmaya fırsat bulamayan Komutanını selamladı:

– Paşam, İstanbul'dan Saray– ı hümayun telgrafhanesinden sizi makine başına bekliyorlar.

Mustafa Kemal, bir taraftan gece boyu Rauf'la konuşmalarını, sonra kâbus gibi geçen geceyi, annesi ile birlikte Selanik'te olduğu rüyayı hatırlayarak giyindi. İstanbul'dan gelen emirden dört arkadaşının da haberi vardı. Onlar da peşine düşüp hep birlikte vilayet telgrafhanesine geldiler. Yolda hiçbiri konuşmamış, kafala-

rında farklı yorumlar olduğu için endişelerini hiç açmamışlardı.

Odaya girer girmez telgrafçı memur, telaş ve heyecan içinde, "Bizzat Padişah Hazretleri telgraf başında efendim. Yıldız Telgrafhanesi'yle bağlantıyı kurayım. Padişah'ımızın yanında Sadrazam Ferit Paşa da, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa da var" dedi.

Telgrafhane odasında Rauf ta, Kâzım da, Kâzım Dirik te Padişah'la haberleşileceği için heyecanlıydılar. Mustafa Kemal en rahat olanlarıydı. Çünkü Vahdettin'le İstanbul'da, Almanya'da birçok kere bir araya gelmiş, son olarak da cuma selamlığında tekrar onu memleketin içinde bulunduğu tehlikeler dolayısıyla uyarmıştı. Ama o, bu uyarılara uymayarak memleketin üç beş maceracı peşinde felakete sürüklenmesine neden olmuştu.

Şimdi İstanbul'daki telgrafın başındaki onun emireri olan, savaş ve cephe yüzü görmemiş bir paşasıydı. Ferit Paşa ikiyüzlü konuşuyor, yanındaki Padişah'a uşaklık ediyordu:

– Padişah'ımız Efendimiz Hazretlerinin selam–ı şahanelerini bildiririm. Sevgi ve itimad–ı hümayunlarını bildiririm. Ben de size kardeşçe saygı ve kardeşçe sevgilerimi sunar, gözlerinden öperim. Padişah Efendimiz, sizin İstanbul'a gelişinizi bekliyorlar.

Telgraf çözüldükçe dört arkadaş birbirinin yüzüne duygularını belli etmeden soran gözlerle bakıyorlar, telgrafın devamını merakla bekliyorlardı.

– Padişah Efendimiz, Yaver–i Şehriyarisi için İstanbul'da daha iyi mevkiler düşünmektedir. Düşüncelerinizi söyleyiniz.

Mustafa Kemal telgraf başında cevabını verdi. Bütün önerileri reddetti. Bu defa karşıdan yeni okşayıcı, kandırıcı sözler gelmeye başladı:

– Padişah Efendimiz, hiç olmazsa şimdi Erzurum'dan ayrılmanızı ve Anadolu'da dilediğiniz yere giderek hava değişimi almanızı istiyorlar.

Mustafa Kemal, sinirlenmişti, onun çakmak çakmak yanan mavi gözlerindeki öfkeyi gören Rauf omzundan tuttu:

– Kemal, Sakin cevap ver.

Telgraf başında yıllar önce düşündüğü ve Samsun'a çıktığında kesin olarak kararlaştırdığı fikrinden dönmeyecekti:

– Zat–ı şahaneye bildiriniz. Mustafa Kemal Paşa resmi üniforma, görev ve yetkilerinden sıyrıldıktan sonra da vatan ve milleti için çalışmaya devam edecektir. Milletin bağrında bir ferd– i mücahit olarak bulunmak yaverlikten üstündür.

Üç arkadaşı da, onu, daha telgraf makinesi başındayken kutladılar.

Dört arkadaş telgrafhaneden çıkarken hiçbiri de konuşacak, arkadaşlarını teselli edecek cesareti bulamadılar. Rauf gibi artık Mustafa Kemal de belirsizlikte miydi? Odalarına çekilip yalnız başlarına farklı yorumlar yapmaya başladılar.

Askerlik Ocağından Ayrılıyorum

Mustafa Kemal, her karanlık gecenin en koyu anının güneşin doğmasına, aydınlanmaya en yakın bir an olduğunu biliyordu. Karar vermek onu rahatlatmıştı. İstanbul'a telgrafla söylediklerini milletine ve düne kadar emrinde olan asker ve subaylarına da bildirecekti.

9 Temmuz 1919 gecesi şu duyuruyu yayınladı:

"Yirmi yıldır şerefle hizmetinde bulunduğum, çok sevdiğim askerlik ocağından ayrılıyorum. Resmi sıfat ve yetkiden ayrı olarak, yalnız milletin şefkat ve yiğitliğine güvenerek ve onun bitmez tükenmez feyiz ve kudret kaynağından ilham ve kuvvet alarak, vicdani göreve devam edeceğim."

Mustafa Kemal, Erzurum'daki Müdafaa– i Hukuk Cemiyeti ileri gelenleri ile görüşmüş, istifa bildirisini dağıtılması için yaveri Cevat Abbas'a vermişti. Artık onu yanındaki on sekiz arkadaş

kadar cemiyetin başkanı Hoca Raif Efendi, gazeteci Necati ve öğretmen Cevat ve Binbaşı Kâzım beyler de destekliyordu. Ama 10 Temmuz günü Mustafa Kemal, hiç ummadığı bir halle karşılaştı. İstanbul, Sinop, Havza, Samsun beraberliklerinden beri yanında bulunan güvendiği Kâzım Dirik üzüntü içinde, Paşa'sından konuşmak için izin istemiş, kendisini haklı göstermeye çalışarak mırıldanmaya başlamıştı:

– Paşam, siz askerlikten istifa ettiniz. Benim bundan sonra bu görevime devam imkânım kalmadı. Belgeyi kime teslim edeyim?

Mustafa Kemal şaşırmıştı. Oda üzüntülü bir sessizliğe gömüldü. Kurmay Başkanı'nın sözleri ortalığa kurşun gibi düşmüştü. Komutanı da bu sözlerle karşılaşınca kurmayı gibi yas içinde koltuğuna gömüldü. Sadece ağzından, "Ya, öyle mi efendim? Peki çıkabilirsiniz" sözleri döküldü.

Kurmay Başkanı, kağıtları masaya yığıp suçlandığını belli ederek geri geri çekilip çıkarken Mustafa Kemal Paşa'nın ruhu kararadı. Gözlerini yumdu, bu kırgınlık ve düşkünlüğü, yanı başındaki arkadaşı Rauf sezdi. O da üzgün olarak Kemal gibi koltuğuna yığılıp kaldı.

Sessizliği gene Mustafa Kemal Paşa bozdu ama arkadaşının ismindeki "uf" hecesini bir yarası varmış da o kanamış gibi "uf!", " uf!" diyerek uzatıyordu:

– Rauf! Rauuuf! Gördün mü? Devlet, makam ve dayanağının kıymetini gördün mü?

Avunma verecek söz yoktu, ama Rauf da üzüntüsünü belli etti:

– O adamın tabiatını bir an önce açığa vurması, daha iyi oldu. Bu çiğlik karşısında Kâzım Karabekir'in sana olan saygı ve sevgisinin değerini anlıyor musun Kemal?

Doğruydu ama şimdi Erzurum'da XV. Kolordu Komutanı olan bu arkadaşı da, kurmay subayı gibi yelkenleri indirir, onu tutuklamaya kalkarsa Mustafa Kemal bu endişede iken Rauf başka bir olasılığı dillendirerek memleket için daha kötü olacağı söyledi:

– En kötüsü, XV. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir'in de görevinden alınıp askerlikten affedilmesi ve yerine başkasının tayin edilmesi.

– Rauf, o zaman seninle benim yapacağımız bir şey kaldı. O da emin bir yere çekilip ayak altında ezilmemeye çalışmak.

– Aman Kemal, şimdiye kadar hep sen bize ümit ve şevk verirdin. Tevfik Fikret, Namık Kemal şiirleri okurdun. Ümit... Bak Tevfik Fikret ne diyor bize:

– Göz yumma güneşten ne kadar nuru kararsa,/ Sönmez ebedi her gecenin gündüzü vardır!

Kâzım Karabekir

Erzurum halkı Mustafa Kemal'e gösterdiği yakınlıkla onu rahatlatırken askeri güç olan Erzurum XV. Kolordu Komutanlığı'ndan bir haber gelmiyordu.

Odasında, parmakları arasındaki sigarayı sık sık içerek ileri geri dolanan Mustafa Kemal Paşa tedirgindi. İşler bu kadar yolunda giderken bir tutuklama emri gelirse ne olacaktı?

Yanı başındaki Rauf Bey de onun kadar endişeliydi. Gümüş tabakasını çıkarıp arkadaşına yeni bir sigara daha ikram ederken içeri Cevat Abbas girdi. Telaşlı ve aceleciydi:

– Komutan Paşa geliyor, arkasında bir bölük asker var.

Mustafa Kemal, Rauf Bey'e baktı; kırık dökük bir sesle, "Gördün mü Rauf? Dediklerim doğru değil miymiş? Çıktı" dedi.

İkisi de yerlerinden kalktı. Büyük bir sıkıntı ve bunalgı içindeydiler. Odanın ortasına gelip gözlerini kapıya diktiler. Kafalarında bir sürü soru vardı. Bu soruları gece boyu birbirlerine sormuşlar, cevap bulamamışlardı. Hayatlarının en önemli dönüm noktasında

olduklarını biliyorlardı. Bölükteki askerlerin postal patırtıları duyulmaz olmuştu.

Kâzım Karabekir Paşa kapıda göründü. Arkasında subayları vardı. Sakin görünmeye çalışıyordu ama o da, iki arkadaşının kötü düşünceler içinde endişe ile beklediklerini hissetmişti. Rauf da, Kemal de onun güneş yanığı esmer yüzüne baktılar. Olumlu olumsuz bir şey sezememek merak ve endişelerini artırdı. Aşağıdaki süvari bölüğünün başlarındaki subaylarının verdiği emir sesinden kuşkulanmışlardı.

Kâzım Karabekir Paşa, yaklaştı. İki arkadaşı da odanın ortasında heykel gibi duruyorlardı. Çizme topuklarını birbirine vurdu, askerce selam duruşu aldı. Mustafa Kemal'in mavi gözlerine, kara gözlerini sadık ve sıcak parıltılarıyla dikti. Ağırbaşlı ve sakindi. Kemal Paşa'yı çok üzgün görmüştü. Selam verdi:

– Emrinizdeyim Paşam, bundan sonra da ne emirleriniz varsa, yerine getirmeyi bir şeref bilirim. Ben, subaylarım, erlerim, Kolordum emrinizdeyiz.

Sanki tayini çıkmış da gidiyormuş, önemsiz bir şekilde birliğini yeni gelen komutanına terk ediyormuş gibi, olağan davranıyordu. Ama Kemal Paşa da, Rauf Bey de bu anın çok olağanüstü bir an olduğunun heyecanı içindeydiler.

Mustafa Kemal bu mert, dürüst vefalı, cesur ve vatansever arkadaşının boynuna sarıldı. Kucaklayıp öptü. Karabekir Paşa'nın kendisine gösterdiği tutumdan ve yakınlıktan duygulanmış ve ona minnettar olmuştu...

***

Erzurum halkının ve Kolordu Komutanı'nın Mustafa Kemal Paşa'ya gösterdiği yakınlık onu güçlendirirken İstanbul'dan gelen kötü haberlere bir de kendisinin faydalanmak istediği bazı paşaların da anlaşılmaz hallere düşmesi eklenince, Kongre hazırlıklarına gölge düşmüştü. Bunlardan II. Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Pa-

şa, Amasya Bildirisi'ne katıldığı halde, haber vermeden İstanbul'a gitmişti. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Samsun'a gelen Refet Paşa da İstanbul hükümeti tarafından geri çağrılmıştı.

Bu kötü haberleri, Amerikalıların Merzifon'daki kolejlerinde Ermeni ve Rum temsilcilerle toplantılar yaptığı; Albay Milne'nin Elazığ Valisi Ali Galip'le buluştuğu istihbaratı da takip etti. Mustafa Kemal'in dikkat ve duyarlılığı arttı. 9 Temmuz'da müfettişlik görevinden ayrılmıştı ve Erzurum Kongresi için hazırlıklar yapıyordu. Erzurumluların kendisine ayırdığı iki katlı evin sofasında Mahzar Müfit'e kimlerin toplantıya çağrılacağı hakkında notlar tutturuyordu. Kapı vuruldu telaş ve korku içinde Ali Çavuş içeri girdi:

– Kolonel Ravlinson, sizi ziyaret etmek istiyor Paşam.

Mustafa Kemal Paşa, resmi görevini bırakmış, çevresinde iki yaveri ve kurmay subaylarından başka kimse kalmamıştı. Askeri de yoktu. Kâzım Karabekir'den de güvenliği için bir birlik istemeye lüzum görmemişti. Çünkü artık koruyucusunun Erzurum halkı olduğunu biliyordu. Mazhar Müfit'in yüzüne sorarcasına baktı. O da telaşlanmıştı:

– Paşam, Ravlinson biliyorsunuz Erzurum'daki İşgal Kuvvetleri Komutanı.

Mustafa Kemal Paşa, öfke ile çakmak gibi parlayan gözlerini, Mahzar Müfit'ten Ali Çavuş'a çevirdi:

– Biliyorum, bu İngiliz, Samsun'da da Amerikalılarla beraber Rum ve Ermeni eşkıyayı silahlandıranlardan. Ama şimdilik bunları bilmez görünelim. Peki Ali, al içeri misafiri.

Kaşlarını çatarak güneş gibi parlayan gözlerini kapıya dikti. İngiliz general biraz sonra içeri girdi. Daha önce hiç görmediği sertlikte ve kararlılıkta bir Türk subayı ile karşılaşacağını sanmıyordu. Bu asi Türk subayının bakışlarının etkisiyle başını eğdi ama arkasında koca İngiltere İmparatorluğu olduğunu bilerek sesini yükseltti:

– Paşa, işittiğime göre yarın burada bir kongre açacakmışsınız?

Mustafa Kemal Paşa, gayet soğukkanlıydı. Eliyle İngiliz Kolonel'ine yer gösterdi. Ravlinson oturunca gözlerini ondan ayırmayan Paşa tane tane açık seçik konuştu:

– Evet, milletçe açılması kararlaştırılmıştır.

Ravlinson küstahça sırıttı, hâlâ kendisini Erzurum'un hâkimi görüyordu:

– Açılmaması daha uygun olacaktır.

Mustafa Kemal, bu sınırını bilmezlik karşısında sesini yükseltti:

– Kongre kesinlikle toplanacak ve gününde açılacaktır. Millet, buna karar vermiştir. Açılmamasını isteyen düşüncenize hâkim olan sebebi bile sormaya lüzum görmüyorum.

– Ama hükümetim, bu kongrenin toplanmasına izin veremez.

Mustafa Kemal, gözlerinde yanan ateşi sözü ile de belli etti. Öfkelenmemek elde değildi; Mahzar Müfit de aynı şeyi düşünüyordu. Londra'daki İngiliz Hükümeti nere, Erzurum nere? Paşa'nın haşin sesi sofada çınladı:

– Hükümetinizden ve sizden istemedik ki böyle bir iznin verilmesi söz konusu olsun.

Ali Çavuş, elinde kahve tepsisiyle içeri girerken Paşa'sının kızgınlığının farkına varmıştı. Paşa'sını kızdıran bu gâvuru kolundan tutup atmak istercesine Mahzar Müfit'e baktı. O da, Kolonel'i kapı dışarı etmeye hazırlanan Ali Çavuş'a kaş göz işareti de yaparak fısıldadı:

– Ali, sen kahveyi ver, dışarı çık.

Mustafa Kemal sigarasını yaktı, karşısındaki İngiliz'i umursamayan bir eda ile kahvesini yudumlamaya başladı. Kolonel'in İngiliz pişkinliği devam ediyordu:

– Kongre'den vazgeçmezseniz toplantının güç kullanarak dağıtılması zorunlu olacak.

Mustafa Kemal, sesini şiddetlendirerek karşılık verdi:

– O halde biz de zorunlu olarak kuvvete kuvvetle karşı koyar ve milletimizin kararını yerine getiririz. Ne pahasına olursa olsun Kongre'yi açacağız.

Mustafa Kemal, sinirli bir şekilde ayağa kalktı. Mazhar Müfit, sağa sola ateşler saçan bu bakışların da anlamını biliyordu. Ama terslediği İngiliz temsilcisi de Lord Curzon'un yeğeniydi. Arkasındaki emperyalist imparatorluğundan güç alıyordu. Ama bıçağın kemiğine dayandığını hisseden milletin korkusuz temsilcisi ondan güçlü ve kararlıydı. Elinin tersi ile Kolonel'e kapıyı gösteriyordu. Son sözleri Mazhar Müfit, kapıyı açarak söyledi:

– Lütfen Kolonel, çıkın.

Ravlinson, Mustafa Kemal'in kendisini esir eden yüksek iradesinin sevk ve etkisinde kalmıştı. Sapsarı olmuş bir yüzle başını eğdi, yürüdü. İngiliz albayını dışarı götürüp geri dönen Mazhar Müfit'e biraz önceki öfkesinden hiçbir eser kalmayan Mustafa Kemal güleç bir yüzle yapacaklarını yazdırmaya başladı:

– Yaz çocuk. Kimseden korkumuz yoktur. Toplantı zamanında yapılacaktır.

Kongremizi asker değil, Erzurum halkı koruyacaktır. Müfit, sen, Ali Şevket ve Cevat Abbas,

yanınıza dört–beş Erzurumluyu da alıp Kongre'nin muhafızlığını yapacaksınız. Bu yeterli.

– Peki komutanım, deyip onlar dışarı çıkarken Ali Çavuş, topuklarını vurup selam çaktı:

– Paşam, Giresun Valisi Osman Bey geldi, görüşmek istiyor.

Mustafa Kemal, daha Samsun'a çıktığı gün, Rum çetecilere karşı Topal Osman'ın mücadeleye başladığını işitmişti. Topallığının da II. Balkan Savaşı'na gönüllü katıldıktan sonraki savaşta aldığı yaradan olduğunu biliyordu. Memleketine dönünce belediye başkanı olmuş; Rum eşkıya Türk köylerini basmaya başlayınca da

çete kurup onları bastırmıştı.

– Al içeri, dedi.

Topal Osman, çapraz fişeklik takmış, şişmanca vücuduyla daha kapıdan saygıyla eğilerek girdi. Belindeki meşin kuburluğun sağında bir tabanca sarkıyordu. Güleç bir yüzle saygıyla baktıktan sonra, kendini toplayıp askerce selam verdi:

– Paşam, 15 erimle emrinizdeyim, der demez daha yaşlı oduğu halde Paşa'nın eline sarılıp öptü.

Mustafa Kemal, yer gösterdi. Ondan Giresun çevresindeki Rum çetecileri hakkında bilgi aldı. Topal Osman, çevredeki Rum ve Ermeni çetelere İngiliz ve Amerikalıların yardım ettiğini, Hrisanthos'la Giresun Metropoliti'nin Rum çetecilere silah dağıttığını anlattı, sonra onları nasıl sindirdiğinden söz etti:

– Paşam şimdi de sizin emrinizdeyim.

Mustafa Kemal, Ordu'dan Trabzon'a kadar onun çetesinin sayesinde Türklerin, Rum ve Ermeni eşkıyalarının zulmünden kurtulduğunu dinlemişti. Onun memleketinde daha faydalı olacağı kanısındaydı:

– Canik'te Müslümanların can ve mal güvenliğini senin koruduğunu işittim. Şimdilik oradaki görevine devam et. Ben seni lazım olunca çağıracağım.

Erzurum Kongresi

İngiliz Albayı Ravlinson, İtilaf güçleri tarafından Doğu Anadolu'daki Türklerin silahsızlandırılması için görevlendirilmişti. O güne kadar, Kâzım Karabekir onun bu girişimlerini engellemiş; çeşitli gerekçeler öne sürerek silah toplanmasını önlemişti. Ermenilerin fitleyip gönderdiği Fransız ve Amerikan misyonerleri onu zorluyorlardı. O da görevini yapamamanın sıkıntısı ile bir defa daha Kâzım Karabekir'in huzuruna çıktı. İşgal güçleri komutanıymış gibi, İngiliz siyaseti ve entrikasını kullanarak onu çelmeye çalıştı:

– Kâzım Paşa, bütün güç sizde. Bu Mustafa Kemal de ne oluyor? Müfettişlikten de alındı. Onu Erzurum'dan uzaklaştırın. Tutuklama yetkiniz bile var. Kongre toplanmasını önleyin.

Karabekir Paşa, alaycı bir edayla İngiliz Albay'ına baktı:

– Başka bir arzunuz var mı Kolonel? dedi.

Ravlinson günlerdir Kâzım Paşa'nın silah toplanmasını önlediğini biliyordu, bugün onun, yumuşak hal ve hareketinden İstan-

bul hükümetinin emrinde olduğu yanılgısına kapıldı:

– Sanırım bundan sonra halktan silahları da toplatırsınız. Ferit Paşa'nın isteği de bu.

Kâzım Karabekir, birden sertleşti:

– Kolonel, boşuna uğraşıyorsunuz. Millet, buradan silahların götürülmesini istemiyor. Türk milleti İstanbul'dakiler gibi horlanarak yaşamak istemiyor; silah namusudur.

İngiliz Albay, ikili oynayamayacağını anlamıştı:

– Bu işe ısrar ederseniz sizin hayatınız da tehlikeye girer. Ben sorumluluk kabul etmem.

Kendisini güler yüzle karşılayan bu Türk paşası da birden sinirlenmeye başlamıştı. Bu Türklere de ne oluyordu? Ateşkeste kolayca girip çıktığı yerler yüzlerine kapanıyordu.

Karabekir de Ravlinson'a kapıyı gösteriyordu:

– Bu silahlar milletin malıdır, millet bunları asla teslim etmeyecektir.

Kâzım Paşa, Ravlinson gittikten sonra yaverini çağırdı. Daha önce Mustafa Kemal Paşa ile görüşüp anlaştığı konu onu çok düşündürüyordu. Doğu Anadolu Türkleri kadar, o da Amerika'yı tehlikeli görüyordu. Sadece Merzifon'daki misyonerleri ile değil, taa İstanbul'da kurdukları "Near East Relief Center" (Yakındoğu Yardım Merkezi) örgütü ile Ermeni amaçlarına hizmet edecek faaliyetler yürütüyorlardı. Bunlardan biri de savaşlar ve göçler sebebiyle yetim kalmış çocukların sahiplenilmesiydi. Amerikalılar gizli gizli Doğu Anadolu'dan bu çocukları toplayıp Bebek'teki Amerikan merkezine götürmeye başlamışlardı. Bunun haberini alan Kâzım Paşa, onlara engel olmaya başlamış ve yetimevleri açmıştı. Çünkü bu annesiz babasız çocukların hepsi de Ruslarla Ermenilerin saldırısında öldürülen Müslüman ailelerin çocuklarıydı. Yaver Ahmet Bey içeri girip "Buyurun Paşam" dedi.

– Medresedeki çocukların giyim ve yiyecekleri için Erzurum

esnafından para toplayacaksın.

– Paşam zaten halk her gün, sabah akşam sofra hazırlayıp götürüyor.

– Bugün ben de Eytam Mektebi'ne[9] gelip onlara ders verecegim. Bir marş yazdım, onu ezberleteceğim. Mehmet Çavuş'la birlikte git, hazır olmalarını sağla. Çocukların başına koyduğum muhafıza dikkat et. Onların yanına ne İngiliz ne Amerikan, kimseyi yaklaştırmasın. Namussuzlar. Misyonerler, ben yokken Türk çocuklarını "Ermeni" diye kaydetmişler. Bir kısmını Bebek'e götürmüşler. İstanbul'daki Eğitim Bakanı'na yazdım.

***

10 Temmuz 1919'da Erzurum'da toplanan "Vilayet– i Şarkıyye Müdafaa– i Hukuk Cemiyeti" şu kararı aldı:

"Vatanı parçalanmaktan, milletin haklarıyla, saltanatı ve hilafet makamını çiğnenmekten kurtarmak yolunda açılan Milli Mücadeleye askerlikten istifa eden Mustafa Kemal Paşa katılmış ve Cemiyet'in Başkanlığına seçilmiştir. Rauf Bey Cemiyet'in ikinci başkanı olmuş, kendilerini Hoca Raif Efendi ve diğer Erzurum ileri gelenleri de kararı desteklemişlerdir."

Mustafa Kemal Paşa rahatlamıştı. Artık Milli Mücadele ve İstiklal Savaşı'nın başladığını kabul ediyordu. Erzurum Kongresi öncesindeki tartışmalar, geride kalmıştı. On dört gün devam eden Erzurum Kongresi'nde yedi önemli karar almışlardı.

23 Temmuz 1919'da yapılan toplantıda "Heyeti Temsiliye" kurulmuş ve başkanlığa Mustafa Kemal Paşa getirilmişti.

Alınan kararlar önemliydi. Uzun zamandır bunalım ve sıkıntı

9. Eytam Mektebi: Yetimler Okulu.

içinde olduğu için, ferah bir şekilde annesine mektup yazamayan Mustafa Kemal, annesine yazdığı mektupla birlikte, eniştesi Mustafa Mecdi Bey'in İstanbul halkına dağıtması için, vatanın ve milletin kurtuluşu için müjdeler içeren Kongre ilkelerini de yazdı:

"1– Milli sınırlar içinde bulunan vatan, bölünmez ve parçalanmaz bir bütündür. 2– Her türlü işgal ve müdahaleye karşı millet kendini birlik halinde savunacaktır. 3– İstanbul'daki hükümet vatanın ve bağımsızlığın korunmasını sağlayamadığı takdirde, bunu gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet Milli Kongre'ce seçilecektir. Kongre toplanmış değilse bu seçimi "Heyeti Temsiliye" yapacaktır. 4– Kuvayı Milliye'yi etkin ve milli iradeyi egemen kılmak esastır. 5– Hıristiyan unsurlara siyasi egemenliğimizi ve toplum dengemizi bozacak ayrıcalık verilemez. 6– Manda ve himaye kabul olunamaz. 7– Milli Meclis'in derhal toplanması ve hükümet icraatının denetlenmesinin sağlanmasına çalışılacaktır"

Artık Müdafaa– i Hukuk Cemiyetlerinin de, Kuvayı Milliye hareketlerinin de bir başı bir yöneticisi vardı; bu da Mustafa Kemal Paşa idi. Bağımsızlık Mücadelesi böyle seçkin bir başla zafere doğru uzanacaktı.

Ama İngilizlerin baskısı altındaki İstanbul hükümeti yeni tayin edilen Nâzım Paşa imzası ile 30 Temmuz 1919'da, tekrar eski XV. Yeni IX. Kolordu Komutanı'na telgraf çekerek, "Kışkırtmalarda bulunan Mustafa Kemal ve Refet Beylerin yakalanıp İstanbul'a gönderilmeleri"ni emrediyordu. Bu telgrafa Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, layık olduğu cevabı verip İstanbul'un isteklerini reddetti.

Kâzım Karabekir Paşa, memleketin içine düştüğü felaketi ve onu kurtarmanın gereğini çok iyi biliyordu. Bu zor iş de iyi bir önder olmadan yapılamazdı. Bu önder, bu baş Mustafa Kemal Paşa'ydı.

Yıllar sonra Mustafa Kemal, Büyük Nutuk'unda başsız, öndersiz bir davanın yürütülemeyeceğini şöyle ifade ediyordu:

"Tarih, itiraz kabul etmez bir şekilde ispat etmiştir ki büyük meselelerde başarı için kabiliyet ve kudreti sarsılmaz bir Reis'in vücudu lazımdır."

***

Mustafa Kemal Paşa, daha Erzurum Kongresi sırasında bazı zararlı faaliyet ve kişilerin engellemelerine rağmen düşüncelerini gerçekleştirmiş; bütün vatanseverleri bir fikir ve bir kurum etrafında toplamıştı. İlk görevini başarı ile yapmış olmanın gönül huzuru ile 29 Ağustos'ta Erzurum'dan Sivas'a hareket etti. Asıl orada Heyet– i Temsiliye'yi ve Kongre'yi güçlendirecekti.

Otomobili ve yanındakilerle Erzincan'ı geçip Çardaklı Deresi'ne girince öncü kuvvetlerinden bir haber geldi. Tepelerde eşkıyaların ve Ali Galip'in adamlarının olabileceği, ateş altında kalabilecekleri bildiriliyordu. Mustafa Kemal yanındaki subaylarına önlem alınmasını, ateş altında kalsalar dahi Sivas'a bir an önce gitmeleri gerektiği emrini verdi. Müfrezenin aldığı güvenlik tedbirleri ile yola devam edildi.

Sivas Kongresi

2 Eylül 1919'da Mustafa Kemal ve kurmayları Sivas'a geldi. Vali rahatının bozulmasını istemiyor; ikili oynuyordu. Bunun için Mustafa Kemal Paşa'nın tekrar Sivas'a gelmesini de istememişti ama gücü ve kararlılığı görünce boyun eğdi. Ama bu şehirde de muhalifler türemeye başlamıştı. Ali Galip gibi Mustafa Kemal'i yakalayıp tutuklamak isteyenler kadar, onun toplayacağı Kongre'yi engellemek, hatta onun Heyeti Temsiliye'nin başı olmasını istemeyenler de vardı. Bunlar, Mustafa Kemal'in en yakınındakileri bile etkilemeye başlamıştı. Rauf ve Refet Beyler de Kongre Başkanlığı'na Mustafa Kemal'in gelmesine karşı çıktılar. İstanbul'dan gelen aşılamaların etkisinde kalıyorlardı. Daha kötüsü Amerikan mandacılığı propagandası yapılıyordu. Eski Erzurum ve Trabzon milletvekilleri ise Kongre yapılmasını önlemeye çalışıyorlardı. Mustafa Kemal, böyle olumsuz ve çetin şartlar altında Sivas'ın ileri gelenleriyle ve dört bir yandan gelen vatanseverlerle konuşuyor, vatanın selameti için ikinci bir Kongre'nin yapılmasının şart olduğunu anlatıyordu..

Tam bu sırada, daha önce Elazığ Valisi olan Ali Galip, Saray tarafından Sivas Valiliği ve Komutanlığı'na tayin edilmişti. İngilizlerden de yardım alan bu hain, Elazığ'daki bazı Kürt aşiretlerini de kışkırtarak Kongre'ye baskın yapacağını, temsilcileri dağıtacağını söylüyordu. Arkasında Bedirhanlar ve İngilizler vardı. Mustafa Kemal, kurmayları ve askerleri ile gelmekte olan tehlikeyi gördü; Elazığ Valisinin Sivas'a girmesini önledi ve eşkıyalarını kaçmak zorunda bıraktı. O günler büyük bir gerginlik ve sinir savaşı içinde geçti. Mustafa Kemal muhaliflerini iknaya çalışırken Ravlinson gibi İngiliz subay ve askerleri Ermeni teröristleri ile iş birliği yapıp çeşitli il ve ilçelerde tedhiş ve sabotajlar yaparak Sivas Kongresi'nin toplanmasını önlemeye çalışıyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa'yı en çok üzen, yola birlikte çıktığı bazı arkadaşlarının da İngilizci ve Amerikan mandacısı görünmeye başlamasıydı. Bunlar Refet, Rauf, Bekir Sami ve Hami beylerdi. Açık açık propagandaya başlamışlardı. Halk Kara Vasıf ve İsmail Fazıl Paşa gibilerin de etkisinde kalıyordu. Onları küstürüp Milli Mücadele'den uzaklaştırmamak için her yolu deneyen Mustafa Kemal Paşa, mandacılığın yeni bir sömürü olduğunu anlatıp onları ikna etmeye çalışıyordu. Yanına ilk çağırdığı Refet Bey'di:

– Manda zayıf, güçsüz, yeteneksiz, kuvvetsiz ve cansız milletler içindir Refet. Bizim gibi milli vicdanı güçlü olan milletler onu kabul edemez.

Refet Bey, Mustafa Kemal'in gözlerinden bakışlarını kaçırarak konuştu:

– Doğru söylüyorsun ama Amerika öyle bir mandacı olmayacak. Doğru olan güçlünün zayıfı siyasetiyle, işiyle, hırsıyla amaç ve hırslarına bağlı kılmasıdır. Manda dış görünüşüyle bağımsızlığa engel değildir. Ama zalim bir devlet elinde her şeyden fenadır. Bilmediğimiz korkunç bir şeyin, tıpkı ecel gibi karşısındayız. Amerika iyi niyetli.

Mustafa Kemal kaşlarını çatarak arkadaşının sözlerini kesti:

– Havza'da, Amasya'da halkı dinlemedik mi Refet? Ne diyorlardı? Merzifon Amerikan Koleji'ndeki misyonerlerin Rum ve Ermenilere öncülük ve yataklık ettiklerini söylemiyorlar mıydı? Bence aydın sayılan insanların manda tutkusu gafilce bir harekettir. Wilson İlkeleri bizim için aldatmacadır. O, mandayı Pontusçular ve Ermeniler için önermektedir. Yenilmiş ve ateşkes anlaşması imzalamış olan Osmanlı hükümeti için Wilson İlkeleri onların ezilmiş gönüllerini okşayabilir ve göz alıcı görünüşüyle bir zaman onları oyalayabilir. Ama bizi asla kandırıp oyalayamaz. Milletimizin başına gelen bunca felaketler, bu gafil insanların memleketin talih ve iradesini ellerinde tutmuş olmasından ileri geliyor. Ama bugün her şey değişti, değişecek Refet. Yabancı bir devletin koruyuculuğunu istemek, insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve beceriksizliği itiraf etmekten başka bir şey değildir. Bu aşağılık duruma düşmek istemeyenler başlarına yabancı yönetici getirmezler. Türk milleti şerefi ve kibiri kadar yetenekleri de yüksek bir millettir ve mandayı reddetmektedir.

Refet Bey bu konuşmayı dinlerken, ezildi, içinden yavaş yavaş Mustafa Kemal Paşa'ya hak veriyordu. Ama o zayıf bir adamdı. En çok beraber olduğu insanların etkisinde kalıyordu. Şimdi Kongre Başkanlığı için, Kemal Paşa'yla yarışmak isteyen Rauf Bey'in yanına gidince fikrini değiştirecek miydi? Bu duraksamalar içinde izin isteyip Samsun'a birlikte çıktığı arkadaşının yanından ayrıldı.

Mustafa Kemal Paşa, Kongre gündemini ve konuşmasını tasarlarken kapı çalındı, içeri Hüsrev Sami Bey girdi. Kapıyı kapattıktan sonra telaşla fısıldadı:

– Paşam, Rauf Bey ve bazı kişiler Bekir Sami Bey'in evinde toplanmışlar, sizi başkan yapmamaya karar vermişler.

– Bu anlamsız Hüsrev. Rauf'un böyle hareketine olasılık vermem. Sen işine bak.

Hüsrev Sami çıkıp gitmişti ama paşanın içine kurt düşmüştü. Önlem alması gerekti.

***

Sivas Kongresi 4 Eylül 1919'da Sivas halkının coşku ve gösterilerinden sonra açıldı.

Lise binasında yapılan toplantıda karşı çıkanlar olmasına rağmen Kongre Başkanlığına Kemal Paşa seçildi. İlk üç gün karışıklık ve tartışmalarla geçti. Onun çaba ve ikna çalışmaları ile Amasya Bildirisi ve Erzurum Kongresi ilkeleri kabul edildi ve dernek bütün Türkiye'yi içine alacak şekilde "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" adını aldı.

Muhaliflerine rağmen Mustafa Kemal Paşa herkese bağımsızlık mücadelesinin ve milli direnişin öncüsü olduğunu kabul ettirmişti. Kongre 11 Eylül 1919'da dokuz maddelik kararlarını açıkladı.

Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi kararları ile Türk Milleti'nin tam bağımsızlığa kavuşturulması yönündeki ilkeleri belirtmiş; iç ve dış siyasetin milli temellerini atmıştı.

Kuvayı Milliye hareketi soy, dil, kültür, din ve ülkü birliğine dayanan Türk Milleti'nin oluşumu kadar, tektümcü Milli Devletinin de Misakı Milli'ye esas olacak sınırlarını çiziyordu:

"30 Ekim 1918 tarihinde ve ateşkes imzalandığı sıradaki sınırlar içinde kalıp ezici bir İslam çoğunluğunu barındıran topraklar içindeki Osmanlı toprakları hiçbir şekilde bölünmez bir bütün oluşturur."

Kongre dokuz noktada duyarlılık gösteriyor; Amerikan mandasını reddediyor; bütün vatanın temsilcisinin Heyeti Temsiliye olduğunu, vatanın bütününün korunacağını, saltanatı ve hilafeti savunacak gücün Kuvayı Milliye olduğu, bunu gerçekleştirecek gücün de milli irade olduğu belirtiliyordu. Kesin olarak Ermeni ve Rum isteklerine engel olunacak, Hıristiyan azınlıkların güvenleri sağlanacaktı. Bölünmez bir bütün olan vatanda gelişmeyi sağlamak için bilimsel, sınai ve iktisadi yardım öngörülüyordu. Keyfi

yönetime son verilecek, Milli Meclis hemen toplanacaktı. Bütün bunlar Mustafa Kemal'in "tam bağımsızlık" düşünceleriydi.

Mustafa Kemal, Kongre yoluyla halkla bütünleştikten sonra, asker arkadaşları ile de görüşüp yavaş yavaş Kongre Kararlarının Meclis'e taşınmasını önerdi.

Daha 6 Kasım 1919'da komutanların Sivas'ta yaptığı toplantıda Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplanması ve Heyet–i Temsiliye'nin görevinin devam etmesi kararlaştırılmıştı.

Mustafa Kemal, Heyet–i Temsiliye'yi Batı'ya, Ankara'ya taşımak istiyordu. İleride Mebusan Meclisi'nin de Ankara'da toplanması fikrindeydi. Çünkü Kuvayı Milliye hareketi sadece Doğu Anadolu'da değil, Ege ve Güney Doğu Anadolu'da da başlamıştı.

Mustafa Kemal Paşa, girişti̇ği büyük hareketin sadece askeri güç ve milletin dini tepkisiyle başarılamayacağını, bunların yanında hem İstanbul'a hem de dünyaya karşı ince bir siyaset izlenmesi gerektiğini biliyordu. Bu sebeple, o nasıl İstanbul'da iken, İngilizlerin gözüne batmamak için doğrudan İngiliz düşmanlığı yapmamış ise, şimdi de karalamaya dayanan Ermeni propagandalarına kanmış Amerika karşısında aynı yumuşak siyaseti güdüyordu. Bu sebeple Erzurum'da bulunan Kâzım Karabekir'e gelmekte olan Amerikan heyetine karşı uygulanması gerekli siyaseti ve tavrı anlatmıştı. İki Paşa da daha İstanbul'da iken İngiliz Lloyd George'un arkasında Amerikan Cumhurbaşkan W. Wilson'un olduğu fikrinde anlaşmışlardı ve ona göre hassas ve dengeli bir siyaset takip ediyorlardı.

***

Amerika Birleşik Devletleri, sanki Türkiye'ye karşı, Yunanlıların, İngilizlerin yanında savaşmış gibi davranıyor; hatta işgalci İtilaf devletlerinden daha ileri gidiyordu. Ermeni ve Rum vatandaşlarının etkili propagandası ile, Türkiye'den bir Pontus Rum devleti ve Ermeni devleti çıkarmak istiyordu. Senatoları da böyle bir

karar almıştı. Bunu gerçekleştirecek ön çalışmayı yapmak üzere General J. Harbord'u görevlendirdiler. Bunun heyetinde siyasiler, askerler kadar sanayiciler, maden mühendisleri, petrolcüler, demiryolcular ve tüccarlar da vardı. Ateşkes imzalamış olan Osmanlı devleti yağma Hasan'ın böreğiydi. Niçin ABD bir parça mandater Ermenistan devleti koparmasındı?

Bu görevle General Harbord İstanbul'a geldi. Ona, işgalci Amerikan donanmasının 15 gemisi arasında en iyisi olan Washington'u tahsis ettiler. Bu heyet Karadeniz'e açılmadan önce bir Türk gazeteci, Süreyya Sami, Harbord'dan söyleşi rica etti. Beşiktaş'ta tuttuğu bir sandalla Amerikan savaş gemisine çıktı. Onu Binbaşı Clark, Komutan'ının yanına götürdü. General Harbord bir turist gibi kısa kollu, kısa pantolonlu hali ile şezlonga uzanmış, güvertede güneşleniyordu. Türk gazeteciyi görünce toplandı. Doğruldu. Kendini tanıtan gazeteci ilk sorusunu sordu:

– General, Doğu Anadolu'ya gideceksiniz, görev ve amacınız nedir?

– Amerika'da Kürtlerin Ermenileri kestiği haberi yaygınlaştı. Orada bunları göreceğim. Senato'ya Ermenistan raporu hazırlayacağım.

– Türkiye'de Ermenistan diye bir yer de yok, sebepsiz öldürülen Ermeniler de.

– Var, var. Amerika'da yüzlerce Ermeni'yi dinleyerek geldim. Suçlarınız affolunur şeyler değil. Masum bir halkı çoluğu çocuğuyla kılıçtan geçirmek. Buna vicdanınız nasıl dayanır? Sonra Rum metropolit Hrisanthos'un anlattıkları.

– Efendim, bunlar karalamadır. Savaş sırasında düşmanla işbirliği yapanlara karşı normal bir göç ettirme. Ama General kendimizi savunmak için bir şey söyleyecek değilim. Olayları yerinde incelemeye gidiyorsunuz. Gerçeğin ortaya çıkması için orayı görmeniz yeterlidir. Yalan ve asılsız propagandalara aldanmayınız. İncelemelerinizi tarafsız kaynaklara dayanarak yapınız.

Bir de bu göç ettierme işine neden mecbur kaldığımızı düşünüp sebeplerini araştırınız. Dönüşünüzde sizi yine rahatsız ederim.

General'in arkasındaki Amerikan subayı, Komutan'ının gazeteciye çok konuşma imkânı verdiğini belli eden bir yüzle kalkmasını işaret ediyordu. General Harbord gülerek, "Beklerim" deyip elini uzattı. Türk gazeteci merdivenlere doğru yürüdü.

***

Kâzım Karabekir Paşa, sözde Ermeni soykırımını soruşturmak ve Ermenilere Doğu Anadolu'da bir yurt bulmak amacı ile gelen General Harbord'un kalabalık heyetini bir törenle karşıladı. Türk bayrakları ile süslü taklardan geçen heyete, Paşa'nın hazırlayıp yetiştirdiği şehit yavruları çiçek buketleri verdi. Amerika'nın general ve sivillerinden meydana gelmiş heyet, alkışlarla karşılandı. Şehir halkının kendileri için hazırladığı ziyafetten sonra Kâzım Karabekir'in yaptığı programa göre Türk halk oyunları ve güreş gösterileri yapıldı.

Amerikalılar durmadan film çekiyordu. Harbord dahil bütün Amerikalılar her yerde minareleri yükselen Türk köylerini ve cana yakın şekilde kendilerini karşılayan kadınlı erkekli köylüleri gördüler. Ortada Ermeni şikâyetçiler de yoktu; Ermenilere yapılan zulüm ve öldürmede. Ama Ruslarla beraber, Ermenilerin Erzurum'a ve köylerine girip Müslümanları öldürdüklerine dair canlı şahitlerle, yanmış yıkılmış Türk köyleri gözlerinin önündeydi.

Amerikalılar, yavaş yavaş gerçekleri görmeye, anlamaya başlamışlardı. Heyet başkanı olan generalin koluna giren Kâzım Karabekir, onu Türk Mezarlığı'na götürdü. Erzurum'un yaşayan nüfusu kadar, başlarında İslami dualar bulunan mezar taşlarını gösterdi. Bunları bazı heyet üyelerine saydırdı. Sonra onları alıp Ermeni Mezarlığı'na götürdü. Küçücüktü ve bu mezar sayısı bile Erzurum'un ve Doğu Anadolu'nun belirleyici çoğunluğu ile Türk

olduğunu gösteriyordu. General Harbord, Karabekir Paşa'nın bu dahice hareketi karşısında şaşırdı.

– Yanılmışız, yanıldık, dedi. 100 kişilik ABD heyeti durumun kendilerine Amerika'da Ermeni kuruluşlarınca anlatıldığı gibi olmadığını gördüler.

Karabekir Paşa, misafirlerini Aziziye ve Nene Hatun tabyalarına götürdü; Rusların ve Ermenilerin yaptığı işkence ve katliamları anlattı. Otomobille Erzurum'un 5–6 yüz yıllık Türk anıtları arasında dolaştırdı. Yakutiye Medresesi, Çifte Minareler, İç kale, saat kulesi heyet üyelerinin beğenisini kazandı. Ermenilerin yakıp yıktığı yerleri gördüler. Canlı bir müze gibi korunan içinde yanmış insanların bulunduğu Türk konakları onların başlarını öne eğdirtti.

Kâzım Karabekir Paşa, yanındaki General Harbord'a gördüklerini tarihleriyle anlattı. Daha sonra onları akşam yemeğine aldı. Doğu Anadolu'da ölü ve diri nüfusu ile baskın bir Türk çoğunluğunun bulunduğunu gözleri ile gören Amerikan heyetindekiler, Ermeni propagandası ile aldatıldıklarını itiraf edip Başkan'larına ve Senato'ya verecekleri raporda bu gerçeği belirteceklerini söylediler.

Başkan Wilson tarafından kendisine hayali Ermenistan Valiliği ve Komutanlığı vaat edilen General J. G. Harbord, Doğu Anadolu'yu, insanlarını ve gerçekleri görünce şaşırmıştı.

Kendisine Ermenisiz bir Ermenistan Komutanlığı verilmek isteniyordu. Bu saçmaydı. Ne tarihi ne de nüfus şartlarına uyuyordu. Raporu Türklerin lehine olacaktı. Bir de İtilaf Devletlerine kafa tutan Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmek istedi. Onu hem takdir hem merak ediyordu.

22 Eylül 1919'da Sivas'a geldi. Mustafa Kemal, bu Amerikan heyetinin amaçlarını biliyordu. ABD'nin desteklediği yeni bir Ermeni devleti kurmak için gelenlere ne yapabilirdi? Önce bazı sınırını aşan İngilizlere yaptığı gibi tutuklamak, esir muamelesi yap-

mak. İkinci olarak da konuşmak ve gerçeği onlara anlatmak. O bu yolu seçti ve heyetin ağırlanması görevini Kılıç Ali'ye ve Hüsrev Bey'e verdi. İstihbaratı güçlü olan Mustafa Kemal, İstanbul'dan beri Amerikan heyetini izletiyor; bilgi topluyordu. Karabekir Paşa gibi, bu Türk görevlilere de sıkı sıkı tembih etmişti:

– Bu yabancılara her hareketinizle bu memleketin sahibi olduğunuzu hissettireceksiniz.

Amerikalı General ve yanındakilere dinlenmeleri için her olanağı sağlayan Türk görevliler, merak ve heyecanla onun Mustafa Kemal Paşa ile görüşme istemesini bekliyorlardı. Görüşme talebi Harbord'dan geldi. Heyet– i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal onu odasında kabul etti. Yanındaki Vali Reşit Paşa'yı yeni hükümetin temsilcisi olarak tanıttı.

Böylece misafirine yanındakiler kadar, memleketinin ve milletinin de baş sorumlusu olduğunu belirtmek istiyordu. Sigara ve kahve ikramından sonra ilk uzun konuşmayı General Harbord yaptı:

– Türk tarihini okudum, deyip durakladı, karşısındaki İstanbul'un asi görüp idama mahkûm ettiği Paşa'nın şimşek gibi parıldayan mavi gözleri onu rahatsız etmişti, başını önüne eğip devam etti:

– Milletiniz büyük komutanlar yetiştirmiş, büyük ordular hazırlamış. Bunları yapan millet, elbet de bir uygarlık sahibi olmalıdır. Takdir ederim. Ama bugünkü duruma bakalım. Başta müttefikiniz Almanya ile beraber dört yıl savaştınız, yenildiniz. Dördünüz bir arada yapamadığınız şeyi, bu durumda tek başınıza yapmayı nasıl düşünebiliyorsunuz?

Mustafa Kemal, çok sakin bir şekilde dinlerken, o başını kaldırıp tekrar içini okuyan, delici mavi gözlere baktı ve devam etti:

– Fertlerin intihar ettikleri zaman zaman görülür. Bir milletin intihar ettiğini mi göreceğiz?

Mustafa Kemal, alaycı bakışlarla sesini yavaş yavaş yükseltti:

– Tarihimizi okumuş, bizi öğrenmişsiniz. Ama şunu bilmenizi isterim ki, biz emperyalist pençesine düşen bir kuş gibi yavaş yavaş aşağılık bir ölüme mahkûm olmaktansa, babalarımızın oğulları olarak, vuruşa vuruşa ölmeyi tercih ediyoruz. Kaldı ki biz yenilmedik. Müttefiklerimiz yenildiği için aynı duruma düştük. Ama onlar, Hıristiyan olduğu için ülkeleri işgal edilmedi, bizimse ana yurdumuz ateşkes hükmüne aykırı şekilde işgal edildi. Aras Nehri'nden Meriç'e, İzmir'e kadar Türkiye'nin vatanı ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğunu bilmenizi isterim General. Bunu savunmak için de parolamız, "ya istiklal ya ölüm"dür.

Bu dokunaklı konuşma, Harbord'un görüp dinlediklerine uyuyordu; ayağa kalkıp elini uzattı:

– Biz de olsak böyle yapardık General.

Mustafa Kemal, misafirlerine "Güle güle" dedi. Odasından çıkmadı. Amerikan heyetini Kılıç Ali ve Hüsrev Gerede uğurladı.

***

General Harbord'un başkanlığındaki Amerikan heyeti içinde Ermeniler ve Ermeniciler de vardı. Bunlar yapılan gezi, inceleme ve görüşmelerden hiç de memnun değillerdi. General Harbord, açık açık Türklerin haklı olduğunu söylüyordu. Raporunu da öyle yazacaktı. Bir ay sonra İstanbul'a döndüklerinde, bir Türk gazeteci Süreyya Sami Bey, General'den tekrar söyleşi rica etti.

Washington Gemisi'nin güvertesine çıkan gazeteciyi, bu defa madalyalı, resmi üniforması içinde General Harbord, güler yüzle karşıladı. Daha beş–on adımlık uzaklıktan, "Hakkın varmış genç Türk, Sözlerimi geri aldım" dedi.

– Gerçeği teslim etmenize sevindim General, Anadolu'muzu nasıl buldunuz?

– Çok güzel. Komutanlarınız da, insanlarınız da çok misafirsever.

– General, Amerika'daki düşünceniz, izleniminiz değişti mi? Göç ettirmekte haklı mıydık?

– Başka türlü hareket edilemezdi. Hiçbir millet başka türlü yapamazdı. Hak etmişler.

Türk gazeteciye çay ikram eden ve uzun uzun sohbet eden general, Türklerin lehinde bir rapor hazırlayacağını söylemişti.

Gemiden ayrıldıktan sonra, aylarca devamlı böyle bir raporun yayınlanmasını bekleyen Türk gazeteci, General Harbord Raporu'na bir türlü rastlayamadı. Yıllar sonra yazdığı kitapta şu sözlere yer verdi:

– Ama bu raporun ne olduğunu işiten, gören çıkmadı. Her lehimizde olay gibi, bu da galiba hasıraltı edilmişti.

***

Soğuk bir kış günü üç açık otomobille Mustafa Kemal ve yanındakiler Sivas'tan çıktı. Hava soğuk olmasına rağmen uğurlamaya gelen genç, ihtiyar çoluk çocuk karlı yollara dökülmüş, paşalarının arkasından "Yaşa Mustafa Kemal Paşa!" diye bağırıyorlardı. 22 Aralık 1919 günü Sivaslılar memleketin kurtarıcısı olarak gördüğü heyeti büyük bir kalabalık ve coşku ile uğurladı. Sıcak gözleri, karları eritmiş, ümitsizlikle beraber soğuğu da almış götürmüştü. Kadınlar, taş ve kerpiç evlerin damlarına çıkmış; kara, buza aldırmadan uçsuz bucaksız, karla kaplı bozkıra doğru hareket eden Mustafa Kemal Paşa'nın kervanını seyrediyordu. Bu kervanda atlılar, arabalılar, kağnılılar hatta yayalar da vardı. Onu Köprübaşı'na kadar götürme misafirseverliğini gösteriyorlardı.

Onları el sallayarak seyreden Mustafa Kemal, Rauf Bey'e övünçle, "Demedim mi Rauf, bu millet büyüktür. Bak bizi bağrına bastı. Bizden çok şey bekliyor" dedi.

Anadolu'ya çıktıklarından beri, yol masraflarını ve yiyeceklerini hep birlikte karşılıyorlardı. Daha sonra masraflar artınca, Erzurum'da Raif Efendi öncülüğünde para toplanmıştı. Bu mali işlerle

Hüsrev Gerede ilgilenmişti. Daha önce Kemal Paşa'nın verdiği 800 lira da bitmişti. Yol masrafları kalmayınca bu defa harcama işleri için görevlendirilen Kaymakam Nizamettin Bey, Rauf Bey'den 1000 lira aldı. Yiyecek ve iletişim için harcayacaktı.

Karargâh ve hareket müdürü ise Hüsrev'di. Otomobillerin benzin ve beraberlerindeki insanların zeytin, ekmek, peynir gibi yiyeceklerini o planlıyor, harcamalara mevcut para yetmiyordu. Eskimiş olan otomobil lastiklerinin yenilerini Amerikan Koleji müdiresi vermiş, Hüsrev Bey, eski dostu, Osmanlı Bankası Müdürü Bey'den de 1.000 lira borç almıştı.

İsmi ve ülküsü büyük olan Heyet– i Temsiliye'nin morali çok yüksekti ama maddi olanakları kıttı. Birçoğunun paltosu yoktu. Kar fırtınası başlamıştı. Mustafa Kemal kürklü kurşuni asker kaputunun yakalarını kaldırmış, soğuktan kendini korumaya çalışıyordu. Yolculuk çetin geçiyordu. Kayseri'ye yaklaşırken ayaz daha da fazlalaştı.

Mustafa Kemal'in gözleri hep ufukta, ilerdeydi. Nihayet hayal gibi bembeyaz karlı başı, keskin zirveleriyle Erciyes görünmüştü. Bu yüce dağa bakarken Balkan dağlarına daldı. Karlı Dağ'ı, Maya Dağ'ı hatırladı. Rumeli onun aşkıydı. Bu aşkına vefalı Anadolu insanı ile ulaşacaktı. Kızılırmak'ı geçerken bir çocuk ağıtı gibi kulaklarına dolan kağnı sesleri yüreğini parçaladı. Elinde mesesi ile iki sıska öküzü yeden kadın, yalın ayaktı. Kağnısının üstünde de kestiği kamışlar ve üzerine oturttuğu çocuğu vardı. Paşa onu görünce şoförüne durmasını emretti. Otomobilden inip sordu:

– Bacı, kocan yok mu ki sen yollara düşmüşsün?

Kadın, öküzlerinin önüne geçti. "Höst" dedi, susturdu. İlk defa gördüğü bu hayvansız araç da neydi? Bu otomobil kafilesinin önündeki haki renkli paltolu, yakışıklı adama baktı. Onu da bir vergi memuru ve Osmanlı kodamanı sanmıştı. Öfkeliydi:

– Niydeceen de soruyon?

Cevat Abbas, soğuktan elleri kıpkırmızı olmuş kadına yaklaşıp

fısıldadı:

– O Mustafa Kemal Paşa.

Kadın bir yerlerden duymuştu bu ismi. Sarışın adama dikkatli ama yabansı baktı:

– Madem Paşa'sın, burada nidiyon? Düşmanın garşısına çıksana.

– Onun için gidiyoruz bacı, onun için.

Bu sırada kamışlar, berdiler üzerindeki kulakları, burnu mosmor olmuş, burnundaki sümükleri çeken çocuk ağlamaya başladı.

Rauf Bey de yaklaştı, eski püskü paçavralar içindeki çocuğa acımıştı:

– Babası nerde bu çocuğun?

– Ağam baba mı kaldı, irkek mi kaldı köyde? Siz ne diyonuz? Bizim köyde bütün işler biz avratlarda. Kocam mı? Altı yıl oldu gideli. Önce Çanakkale didiler, sonra Arabistan. Gitti gelmedi. Şuncaazla kalakaldım.

Mustafa Kemal yemenisiz, başındaki yazması yırtık kadına bakarak Hüsrev Gerede'ye göz etti. Hüsrev kadına yaklaştı. Üzerine titrediği kesesini nazla açıp 5 kuruş verdi.

Eski Selçuklu Kervansarayının önünden otomobiller tekrar Kayseri'ye doğru yol aldı.

Mustafa Kemal Paşa yol boyunca Rauf Bey'le Ankara'da yapacaklarını konuşmuştu. İkisi de görüp geçtikleri Erzurum, Erzincan, Sivas ve Kayseri yollarında ve şehirlerin içinde hep Selçuklu eserleri görmüşlerdi. Bu konuyu Mustafa Kemal dile getirdi:

– Rauf, dikkat ettin mi sekiz aydır Anadolu yolarında ve şehirlerindeyiz, gördüğümüz tarihi eserler hep Selçukluların. Hiç Osmanlı eseri görmedik. Oysa Halep'te, Şam'da birçok camiyi medreseyi, kervansarayı Osmanlılar yapmış, Anadolu'yu ihmal etmiş.

– Maalesef Paşam öyle. Demiryolunu bile önce Hicaz'a kadar yaptık. Yaranamadık.

İngilizlerle işbirliği yapan bedeviler rayları söktü. Bir de arkamızdan vurdular.

Mustafa Kemal de o ihanetleri görmüş, Suriye cephesinde yaşamıştı:

– Kabahat bizim Rauf, kabahat bizim. Ümmetçi olacağımıza, milletçi, milliyetçi olacaktık.

Rauf Bey arkadaşının inanç dolu gözlerine baktı. Onun hep gerçekle hayali karıştırdığını söylerlerdi:

– Gerçek ne, hayal ne Kemal? dedi.

– Rauf, biz millet olarak, hayallere, gerçeklerden daha çok inanırız. Ama benim amacım hayallerin de ötesinde bir gerçek. Milletimize bunu anlatacağız.

Arkadan seslenen Hüsrev Bey, iki arkadaşın konuşmalarını böldü. Eliyle bir küçük tepeyi ve kalabalığı gösteriyordu. O, komutanları gibi ilk defa gelmiyordu,buraları biliyordu:

– Paşam, Çifte Kümbetler'in önü ana baba günü, kalabalığa bakın.

Sivas Valisi, Kayseri Valisi'ne telgraf çekmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın gelmekte olduğunu bildirmişti. Kayserililer de aynı Sivaslılar gibi çoluk çocuk, genç ihtiyar yerdeki bir karış kara aldırmadan yollara dökülüp karşılamaya çıkmışlardı.

19 Aralık 1919'du. Heyettekilerin birçoğu üşütmüşler, nezle olmuşlardı. Bunların en ağırı Mutasarrıf Hakkı Behiç'ti. Mustafa Kemal, önce onu Vali ile tanıştırıp sıcak bir ev ve doktor bulmasını söyledi. Şehrin önde gelenleri, misafirlerini nasıl ağırlayacağını bilemiyordu. Vilayetteki toplantıdan sonra İmamzade Reşit Ağa, Mustafa Kemal'i iç kale yanındaki evine davet etti.

Üç gün Kayseri'de kalan Paşa, halkla konuşup Heyet–i Temsiliye, Sivas Kongresi ve alınan kararlar hakkında bilgi verdi. Hüsrev Gerede, Kayserili zenginlerden hareketin mali kaynağını güçlendirmek için para topladı. Mustafa Kemal Paşa da, Kayserililer için

öğünç olacak Anadolu ve Rumeli Müdafaa–i Hukuk Cemiyeti Heyet–i Temsiliyesi adına bir konuşma yapıp bildiri yayınladı:

"Anadolu'nun ekonomik hayatında sosuz bir yüce yeri olan Kayseri'nin Heyet–i Temsiliye'ye açtığı samimi kucak ve kardeşlik o kadar sıcak, o kadar okşayıcı oldu ki, saygıdeğer Kayserililere açık bir minnet ve şükranla hitap etmeye gerek gördük. Kadın, erkek, çocuk bütün fertleri milletin genel bir galeyan ve heyecan ile gösterdiği ilgi ve samimiyet, Heyet–i Temsiliye'yi oluşturan naçiz fertlerin şahısları itibariyle değil, asil ilgili olduğu kutsal amaç birliğinde, istinasız her kalbin birleşmiş ve her kişisel gücün birleşip ve bağlanmış bulunması yönüyle pek kıymetli ve yüce içeriktedir... Heyet, çevresinde her çehrede ve her Türk'ten taşan tufan gibi sevgi ve samimiyet içinde hayatını adamış olduğu işin milli amaçlara tamamen dayandığını görmekle mutlu ve memleketin biricik harisi tamamiyeti ve milletin ilk ve son kurtuluş çaresi ve selameti olan bu birlik devam ettikçe geleceğin telafi–i mafatına (kayıpların karşılığı) ister istemez imkân vereceğinden ümitli oldu. Bu duyarlılık ile, milli amaca daha çok kuvvet ve metinlikle yürümek için Milletin azim ve imanına dayandığını hissederek müteşekkir oldu... Anadolu'nun kalbten heyecanına, bu seyahatimizin ilk aşamasında Kayseri'de temas ettik. Bu temasın bıraktığı saygılı annı ve bağlılığı ve şahsen duyarlısı olduğumuz kardeşlik ve inceliğin doğurduğu şükran hislerini ömrümüz oldukça koruyacağız. Amacımıza şiddet–i merbutiyetin (şiddetli bağlılığın) yüreklerimize verdiği övünç hissi ile seyahatimize devam ederken arkamızda Anadolu'nun bütün heyecanlı vatanseverliğini kendinde en güzel temsil ve tecelli ettirmiş kuvvetli, zeki, muktedir, samimi bir etkinlik merkezi var olduğunu daima düşünerek övüneceğiz. Bu kalbten duyguyu ve övünç hislerini bize hissettirdiğinden dolayı Kayseri'nin saygıdeğer halkına teşekkürlerimizi açıkça sunar ve amaca yönelen çalışmada, daima kalble birleşmiş kalarak veda ederiz."

Mustafa Kemal Paşa, bu bildiriyi yayınladıktan sonra 21 Aralık 1919'da tekrar yola çıktı. Karşılaştıkları halk kitleleri kadar, çevresindekilere de dayanma gücü ve güven veriyordu. Paşa'ya madden ve manen bağlılıklarını bildiren Kayseri halkı, kafileye Ambar köyüne kadar atlı muhafızlar katarak eşlik etti. Ulema ve eşrafın kulaklarında ve gönüllerinde onun Raşit Efendi Kütüphanesi'ndeki sözleri yer etmişti:

"Heyeti Temsiliye, Kuvayi Milliye'nin emrindedir. Amacımız Türk milletini içteki ve dıştaki düşmanlardan kurtarmaktır."

***

Heyet–i Temsiliye üyeleri Kayserililerin sıcak ve cömert misafirseverliği içinde mantılar, büryaniler, nevzinelerle beslenirken İstanbul'da kıtlık baş göstermişti. Halk, un ve ekmek bulma zorluğu çekiyor; fırın önlerinde kuyruklar saatlerce mısır koçanı karışmış ekmek almak için itişip kakışıyordu. İstanbul, Balkan Savaşı'ndan sonra aldığı göçmenlere ek olarak şimdi de Trakya'dan Yunan zulmü korkusuyla kaçan insanlarla dolmuştu. İtilaf askerleri de kıtlığın başka bir sebebi idi.

Fransızlar, Hadımköyü'ne kadar denetimi ele alırken, bir Yunan taburu da İngiliz ve Fransızların peşinden Uzunköprü–Sirkeci demiryolu hattını işgal etmişti. Ege'deki Redd–i İlhak Cemiyetleri gibi Trakya'da da Paşaeli Cemiyeti kurulmuş, işgallere karşı halkı teşkilatlandırmaya başlamıştı. Ama her il ve her ilçedeki bu dernekler dağınıktı. Hepsi millete bildiriler yayınlıyor, işgale karşı koyuyorlardı. Bu dağınık kendini koruma hareketlerini birleştirmek düşmanın karşısına bütün bir millet olarak çıkmak lazımdı. Bunu "Anadolu ve Rumeli Müdafaa–i Hukuk Cemiyeti" gerçekleştirecekti. Milletin ümidi olan Mustafa Kemal ve Heyet–i Temsiliye, Ankara'ya giderken; İstanbul, kan ağlıyordu. Millet saraydan umudunu kesmiş güneşin doğuşunu bekler gibi, hep Anadolu ufkuna bakıyordu.

Bu bekleyenlerin başında da Zübeyde Hanım geliyordu. Evlatlığı Abdürrahim'i ekmek ve gazete almak için çarşıya göndermiş, saatlerce beklediği halde gelmemişti.

Önceleri gazetelerden öğrendiği oğlunun çağrılma, görevden alınma, nişanlarının sökülmesi, tutuklanması gibi haberlerle günlerce dertlenmiş uykusuz kalmıştı. Ama şimdi oğlunun istifa edip milletle el ele olduğunu, böylece daha güçlendiğini anlatan damadı Mecdi Bey, ümit ve iyimserliğini artırmıştı. Hep oğlunu merak ederken, şimdi de bir evlatlık sorumluluğu çıkmıştı. Nerdeydi bu çocuk? Bir ekmek ve gazete için gidilip bu kadar geç kalınır mıydı? "Makbule, git bak bakayım kızım. Nerde kaldı Abdüş? Başına bir şey gelmesin çocuğun" dedi.

Makbule, giyinmeye feracesini üstlenmeye üşeniyordu, "Merak etme anne, çocuk sağa sola bakıp oyalanıyordur, şimdi gelir" dedi.

– Ankara'dakini mi merak edeyim bu yetimi mi? Çok gecikti kızım.

Neden sonra, kapıdan eli yüzü kan içinde gazeteye sardığı bir somunla Abdürrahim görüldü. Nefes nefeseydi.

– Ne bu hal Abdüş?

– Bir şeyim yok ana. Fırının önü ana baba günü, kuyruk kalabalık. Zor çıktım içlerinden." Makbule, ekmeği alıp mutfağa giderken, çizik ellerindeki gazeteyle Abdürrahim, Zübeyde Hanım'ın oturduğu mindere yaklaştı. Sayfaları açıp okumaya başladı.

– İstanbul'da Meclis–i Mebusan açılacak. Yeni seçimler yapılacak. Sadrazam İngiliz Komiseri ile görüştü. Anadolu'daki isyancıların şartları...

– Oku Abduş, onu oku.

Ali Kemal'in gazetesindeki oğlundan bahseden satırlar arasındaki "isyankâr, ihtilalci, Padişah ve halife düşmanı" gibi kelimelere üzülsün mü, sevinsin mi bilemiyor; anlamını bilmediği kelimeleri Abdürrahim de zorla heceleyip güçlükle okuyordu:

– Aznavur, Milli harekete karşı olan çetesiyle isyancılara karşı savaşıyor.

Adapazarı, Sapanca, Akyazı ve Balıkesir'de Padişah'ımıza bağlılık gösterileri başladı. İngiliz Muhipler Cemiyeti Başkanı Sait Molla, Rahip Frew ile anlaştı. Asi Mustafa Kemal'e karşı savaşacaklar.

Zübeyde Hanım, başını ellerinin arasına alıp kara kara düşünürken Abdürrahim soruyor; çocukça merakı ile cevap beklerken,ihtiyarı daha kötü düşüncelere sevk ediyordu:

– Zübeyde Ana, asi ne? Kemal Amcam asi mi oldu?

Hacıbektaş'ta

Mustafa Kemal, Erciyes'i ve milliyetçi fikirlerle dolu olarak gördüğü onurlu Kayserilileri arkada bıraktı. Kalabalık kafilesi ile kar fırtınası altında bir sabah yolculuğuna çıkmıştı. Orta Anadolu'nun fakir ama geniş ufuklu kırağı bağlamış bozkırlarından kuzeybatıya doğru giderken, devamlı neler yapabileceği üzerine planlar kuruyordu. Arada otomobilinden başını arkaya çevirip kafilesindekilerin geride kalmamalarına özen gösteriyordu.

Erzurum ve Sivas'tan beri gelen Heyet–i Temsiliye üyelerinin sağlıkları kadar ne yeyip içecekleri de onu düşündürüyordu. Yol üzerindeki köylere uğrayıp misafir kalmak, fakir köylüler için hem emek hem zorluk olacaktı. Refet Bey, "Acıktık" demeye başlamıştı. Kızılırmak kanarındaki Himmetdede köyüne yaklaşırken otomobilin arkasında oturan Hüsrev eliyle karlarla kaplı alçak dam saçaklarını göstererek seslendi:

– Paşam bura Himmetdede. Yunus Emre'nin bir çuval alıca, Hacı Bektaş Veli'den himmet aldığı yer.

Mustafa Kemal, İslam tarihi kadar Türk tasavvufunu da biliyor; subayını dinlerken annesinden Yunus menkıbeleri ve ilahileri dinlediği günlere dalıyordu. Cevap alamayan Hüsrev Gerede çekine çekine yineledi:

– Emriniz nedir paşam? Dinlence ve yemek.

– Anladım Hüsrev, senin de karnın acıkmış olmalı ama biz köylülere yük olmak istemeyiz, yola devam edeceğiz.

Kafile öğleden sonra Mucur'u geçti. Ağaçsız çıplak karla kaplı tepeler geride kaldı. Yer yer karların eridiği, beyaz örtülerin altından yeşil çimenlerin göründüğü bir dere kenarına yaklaşırken Hüsrev arkadan gene seslendi:

– Paşam, Sulucakarahöyük'e geliyoruz. Hacı Bektaş Veli'nin dergâhı burada.

Daha Sivas'tan çıkarken Mustafa Kemal, Hacı Bektaş Veli'nin kabrini ziyareti düşünmüştü.

– Orada konaklayalım Hüsrev, dedi.

Karşıdan çıplak kavak ve söğüt ağaçlarının çevrelediği dergâhın kubbesi göründü. Kafilenin gelmekte olduğunu Şeyh Cemalettin Efendi'ye dervişleri haber vermişti. Çelebi, dergâhın kapısında misafirleri güler yüzle karşıladı. Kalabalık Temsil Heyeti için yüklü bir ziyafet verdi. Onları akşam da bırakmayıp sohbet meclisinde memleket sorunlarını konuştu. Mustafa Kemal Paşa'yı ve Kuvayı Milliye Hareketi'ni her bakımdan destekleyeceğini söyledi ve sabahleyin Nizamettin Bey'e para yardımı yaptıktan sonra dervişleri, sepetler ve heybelerle tabak tabak çörek, börek ve tatlıları otomobillere yükledi.

Mustafa Kemal'le kucaklaşan Çelebi Cemalettin Efendi, ellerini açıp kafilenin arkasından dua etti:

– Allah gazanızı mübarek etsin.

Ankara, Ankara, Güzel Ankara

Karlı ve buzlu yollardan, sarp bayırlardan geçerek kafile 27 Aralık 1919'da Ankara'ya ulaştı. Kızılyokuş etekleri karla kaplı olduğu halde insanla doluydu. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in üç otomobillik Heyet–i Temsiliye'sini Dikmen sırtlarında Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ve Vali Yahya Galip Bey karşıladı. Keklik Pınarı'ndaki kalabalığın önünde seymenler hep birden, "Hoş geldin Kemal Paşa!" diye bağırıp kılıç ve kalkanlarıyla Ankara oyunları gösterisi yaptılar.

Ali Fuat Paşa, okuldan beri canciğer arkadaşı olan Kemal Paşa ile kucaklaştı. Sevgi seli arasında Kemal Paşa, vali, müftü ve şehrin ileri gelenleri ile tokalaştı.

"Merhaba arkadaşlar" diyerek halkın arasına karıştı. Gözleri sarp bir yamaçta simsiyah taşları ile görünen Ankara Kalesi'ndeydi. Eteklerindeki evler ve şehir fakir ve bakımsız görünüyordu. Yakınındaki birkaç Ankaralı ile sohbet etti.

Bir elinde bastonu ile yürüyen, başında boz renkli bir kalpak ve

sırtında gri kemerli bir pardösü bulunan Paşa'yı sıcaklıkla selamlayıp el öpenler, onun alçakgönüllülük ile uzattığı ellerine sarılırken, mavi gözlerindeki gurur, üstünlük ve ümit dolu bakışlarına dikkat ediyorlardı.

Dikmen'den sonra otosuna binip yanına aldığı Ali Fuat Paşa ile istasyona geldi. Buradaki meydanda da binlerce insan onu bekliyor, "Yaşa Mustafa Kemal Paşa" diye bağırıyordu. Onları da otodan inip selamlayan Kemal Paşa yanındaki kadrosuyla bir bataklık kenarından geçen otomobille Ziraat Mektebi'ne gitti. Harap şehrin damlarında ve tepelerde kar vardı. Fuat Paşa arkadaşını ağırlayacak en uygun bina olarak burayı seçmişti. Keskin soğuğa rağmen hava güneşli ve aydınlıktı. Harbiye arkadaşı kadar Vali, Müftü ve Ankaralıların çok sıcak karşılayışı onu Ankara'ya bağladı. Burada milleti ve devleti yoktan var edecekti. Bu hayal ve ümitle yaveri Cevat Abbas'ın getirdiği Vilayet gazetesini okutturdu:

– Mustafa Kemal Paşa beraberindeki Heyet–i Temsiliye üyeleri ile şehrimize şeref verdi. Ankaralılar onunla birlikte Namık Kemal'in şu şiirini hatırlıyor:

"Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol./ Ey hak, yaşa, ey sevgili millet yaşa, var ol."

Bu gündüzü yaratan güneşin şafağı Erzurum'da doğmuş, Sivas'ta parlayarak milleti aydınlatmıştır. Her yer o hakikat güneşine kalbini açtı. Türklük dünyası baştan başa tek bir nur kitlesi kesildi.

– Çocuk, bak Ankaralılar ne güzel şeyler yazmışlar. Biz de Ankaralı olduk. Cevat, anneme mektup yaz, sağlık ve afiyette olduğumuzu, sevgi ve özlem duygularımızla bildir.

***

Ankara'daki Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, şehirde yeterli nitelikte otel, han ve bina olmadığı için bazı Heyet–i Temsiliye üyelerini kışlasında misafir ediyordu. Bu yükün daha çok devam

edemeyeceğini anlayan bazı üyeler çevredeki bağ evlerine taşınmaya başladılar.

Mustafa Kemal Paşa, sıcak insanları ve tarihi havasıyla kalbini fetheden bu şehirde ilk toplantısını Öğretmen Okulu'nda yaptı. Arkadaşları gibi Ankaralılar da onun heyecan kadar mantık ve akıl dolu bu konuşmasını duyarlılıkla dinlediler.

– İtilaf Devletleri, ateşkes hükümlerini çiğnemiş; vatanımızın birçok şehrini işgal etmiştir. Fransızlar Adana, Maraş, Antep Urfa şehirlerimizi ele geçirerek Ermenilerle birlikte zulme ve katliama başlamıştır. Aynı kötülüğü Yunanlılar, İzmir ve Aydın'da yapıp vatanın temiz göğsüne doğru ilerlemektedir. Ama millet uyanmış ve direnmeler başlamıştır.Çünkü ümidini İngiliz acımasına bağlayan Padişah'a güveni kalmamıştır. Biz, Erzurum ve Sivas Kongrelerini bu kötü gidişe dur demek için topladık. Amacımız şuydu: Vatanın bütünlüğünü, yüksek hilafet ve saltanat makamıyla milli bağımsızlığın dokunulmazlığını sağlamak. Bunun için milli iradenin egemen kılınması şarttı. Milletimiz onun için Heyeti Temsiliye'yi görevlendirdi. Tuttuğumuz yol Milli Egemenlik yoludur.

Mustafa Kemal Paşa, bu konuşmayı yapıp Keçiören yolundaki tepeye otomobili tırmanırken karşıdan atıyla karşılamaya çıkan yaveri Cevat Abbas göründü. Telaşlıydı:

– Paşam, Ali Fuat Paşa bütün birliklerini alıp Batı'ya gitti. İsyancılar Geyve'yi, Gerede'yi basmış. Padişah taraftarları köylerde bizi kötüleyen bildiriler dağıtıyormuş.

Otomobilden başını uzatan Kemal Paşa soğukkanlıydı. Birkaç gün önce de Balıkesir'de, Düzce'de, Bursa'da İngiliz uşaklarının Kuvayı Milliyecilere karşı halkı ayaklandırmaya davet eden bildiriler attığı haberini almıştı.

Tepe üzerindeki iki katlı Ziraat Mektebi binası soğuk oluyordu. Paşa gelir gelmez sobaları yaktırdı. Masasının başına geçti. Ellerini ufalayıp sigarasını yaktı. Şimdi sadece düşmanı değil, içerideki hainleri ve gafilleri de nasıl saf dışı edeceğini düşünmeye başladı.

Aznavur'lar, Gâvur İmam'lar, Ermeni ve Rum çeteleri kadar zararlı olmaya başlamıştı. Bunlara karşı koyup ezecek, Ali Fuat Paşa'nın, Mahmut Bey'in, Sami Bey'in askeri güçlerinden başka birlik yoktu. Bunlar Batı'ya gönderilince Ankara korumasız kalmıştı. Okulun çeversi de nöbetçisizdi. Bu şartlar altında Heyet– i Temsiliye ile çalışmak, onları İstanbul'daki Meclis'e göndermek ve bir seçim yapurmak gerekiyordu. Rauf ve Refet Beyler yine İstanbul'da Meclis'in toplanmasını düşünürken, Mustafa Kemal, Ankara'yı daha uygun buluyordu.

***

Yapılan seçimlerde Mustafa Kemal Erzurum, Rauf Bey Sivas, Hüsrev Bey de Trabzon milletvekili olmuşlardı. Kemal Paşa, bütün yoksunluğuna rağmen Ankara'da kalıp milli hareketi buradan yönlendirmek istiyordu.

İstanbul'da kabine değişikliği sonucu Ali Rıza Paşa sadrazam olmuştu. Ankara'dakiler İngiliz emireri gibi davranan Ferit Paşa'nın uzaklaştırılmasından memnundular. Yeni Savunma Bakanı Cemal Paşa, telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya vatanın kurtarılması amacı için birlikte hareket edilmesi için çalışmaktan bahsediyordu. Ama o da Meclis'in İstanbul'da açılması yanlısı idi. Kemal ve Kâzım Karabekir Paşa buna karşı çıktılar. Düşman işgali altında milli irade gerçekleştirilemezdi. Bu fikri çoğunluğa kabul ettiremediler.

Rauf, Kara Vasıf ve Bekir Sami beyler İstanbul'a gittiler. Endişeli bir şekilde otomobiliyle Ankara'da dolanan Mustafa Kemal, İngiliz temsilcisi Vitol'ün evi önünde yük arabalarının olduğunu görüp Cevat Abbas'a izlenmesi emrini verdi. Kendisi de telgrafhaneye geldi. Orda oturup beklerken Cevat içeri girdi.

– Paşam haklıymışsınız, İngiliz temsilcisi eşyaları şimendifere yükleyip gitti.

Mustafa Kemal, hemen telgraf memuruna şu teli Rauf Bey'e

çekmesini emretti:

"İngiliz mümessili Vitol trenle İstanbul'a hareket etmiştir. Anlamak gerektir ki olağanüstü olaylar arifesinde bulunuyoruz. Daha çok İstanbul'da meydana gelmesi beklenebilecek olan bu olayların doğurabileceği önemli ve vahim durumlar üzerine arkadaşların dikkatini çekerim. Her olasılığa karşı özellikle Anadolu'da bulunmaları faydalı olan arkadaşların gafil avlanmayarak acele, hız ve güvenle Anadolu'ya dönmeleri gerekmektedir. Mustafa. Kemal."

Amiral Bristol Raporu

Yağmurlu ve soğuk bir ilkbahar günüydü. Abdürrahim sokağa bakan pencerenin buğulanan camlarını eliyle silip karşı evlerin oluklarından kaldırıma akan suları seyrediyordu. Odanın içi kasvetli ve karanlıktı. Makbule çocuğa kızarak yaklaştı:

– Camları elinle kirletme, çekil bakayım.

Abdürrahim gücenerek çekildi, sedirde oturan Zübeyde Ana'sının yanına gitti. Dışarıda çakan şimşekle odanın içi bir an aydınlandı. Sonra gök gürültüsüyle birlikte uzaklarda yıldırım düştüğünü hatırlatan daha korkunç gürlemeyle içerisi bir kez daha aydınlandı. Zübeyde Hanım "lahavle" çekerek elindeki örgüyü bıraktı. Sokakta şakırdayan yağmur sesine kulak verdi.

– Mustafa'm nerde, ne yapıyor acaba? Anadolu da böyle soğuk ve yağmurlu olur mu?

– Anne son mektubunda her yer bembeyaz, kar yağıyor demedi mi?

– Kızım ilkbahar geldi. Ankara'da da kış bitmiştir, değil mi?

– Üçüncü cemre toprağa düşeli bir hafta oldu. Hâlâ soğuk, üşüyoruz.

– Ya ağabeyin? Dağda, bayırda. Bir de cephede savaştaysa? Bu soğuklara nasıl dayanır?

– Anne artık savaşta değil. Milletvekili de seçilmiş. Ankara'da. Ama herkes geldi, buradaki Meclis'e, o gelmedi.

– Kızım gelsin de tutuklasınlar mı?

– Anne milletvekili tutuklanır mı?

– Kızım, İngiliz korkusundan dışarı çıkabiliyor muyuz? Astığı astık, kestiği kestik bu gâvurların. Hasretiz ağabeyine ama gelmediğine iyi etti. Dik başlıdır o, İngilizlere boyun eğmez.

Onlar konuşurken, Abdürrahim tekrar sokağa bakan pencereye geçmişti. Eliyle buğuları sildikten sonra sevinçle haykırdı:

– Fikriye ablam geliyor, Fikriye ablam.

– Çabuk açasınız kapıyı. Kızcaaz ıslanmıştır yağmurdan.

Abdürrahim kalktı kapıya doğru koştu. Annesi yeğeninin gelmesine seviniyor; Makbule somurtarak yerinden kımıldamıyordu.

– Kızım, Fikriye'nin kulağı deliktir. Hoş tutalım, bakalım neler anlatacak?

Fikriye elinde suları damlayan şemsiye ile içeri girdi. Islanmış iskarpinlerini sahanlıkta çıkardı. Makbule ile tokalaşıp Zübeyde Hanım'ın elini öptü.

– Mustafa'dan, Ankara'dan ne haber Fikriye?

Nefes nefese teyzesinin yanındaki mindere oturan Fikriye, gülen gözleri ile baktı:

– İyi haberler var yenge, dedi. Rauf ağabeyi gördüm. Meclisten çıkınca geleceğim, dedi.

Makbule merakla, "Bugün meclis mi toplanırmış?" diye sordu.

– Eer gün toplanırlar kızcaazım. Memleketi konuşurlar.

– Sen nereden gelirsin Fikriye?

– Fındıklı'dan. Cihangir'de bir arkadaşıma uğradım. Sonra merdivenlerden inip tramvaya bindim. Şemsiyem var ama yine de ıslandım. Rahmet deli gibi yağar.

– Rauf'u orada mı gördün?

– Durakta gördüm. "Zübeyde Teyzem kusura bakmasın, elini öpmeye geleceğim" dedi.

– Ayırsız çocuk. İnsan emen gelmez mi? Kaç gün oldu Ankara'dan geleli?

Onlar konuşurken pencere yanından kapıya doğru koşan Abdürrahim, "Rauf amcam, Rauf amcam" diye bağırarak koştu ve kapıyı açtı.

Faytondan inen Rauf Bey içeri girdi. Onu oğlu gibi seven Zübeyde Hanım kalktı ve boynuna sarıldı.

– Ayırsız, insan emen gelmez mi? Mustafa'm nasıl?

– Teyze çok iyi çok iyi. Gel beraber gidelim dedim, gelmedi

– Sağlığı iyi mi? Gözleri... Böbrekleri yine ağrır mı?

– İyi teyze, hiç merak edecek bir durumu yok.

– Uuulum nasıl merak etmem. Yaşınız geldi kırka. Daa bekârsınız. Sen de evlenmedin değil mi?

– Teyze, vatanı, milleti kurtarmadan evlenmeyelim dedik. Kurtuluştan sonra Allah kısmet ederse evleniriz.

Rauf Bey çok neşeli ve mutlu görünüyordu.

– Madem evlenmedin, bu neşe, bu mutluluk ne Rauf?

– Teyze bugün Misak– ı Milli'yi ilan ettik.

– O da ne?

– Milli yemin, milli ant. Ahd– i milli! Meclis, Kemal'in istediği şekilde karar aldı.

Meriç'ten Musul'a kadar Türk memleketi bölünmez bütündür, diyerek altı şartımızı dünyaya ilan ettik.

Zübeyde Hanım hem sevindi, hem üzgünleşti:

– Abe ulum Meriç'ten ötesi yok mu? Vardar, Urumeli?

– Ah teyze, hele bir İstanbul'u, Edirne'yi kurtaralım.

– Ne zaman gideceksin Ankara'ya? Beni de götür, çok özledim uğulcuğumu.

– Peki teyze. En uygun zamanda götüreceğim seni Ankara'ya.

***

İstanbul'da İngilizler ve Fransızlar Rum emellerine göre hareket edip Türklere işkenceler yaparak onları İstanbul'dan kaçırmaya çalışırken bir Amerikalı Amiral, Dışişleri Bakanlığı'na, Başkanı Wilson'la aynı fikirde olmadığını belirten şu raporu yazıyordu:

"6 Mart 1920– İstanbul. Sürekli olarak belirttiğim gibi, Yakındoğu sorunlarının en mümkün görülen çözümü hızla yaklaşıyor. Bu çözüm, kısaca Avrupa ülkelerinin Türkiye'yle eski siyasetlerine uygun bir barış anlaşması yapmalarıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli parçaları galipler arasında paylaşılacak ve küçük bir Türkiye kurulacaktır. 'İstanbul'dan Türkleri Kovalım' diye çıkarılan yaygara bire siyasi slogandır. Eğer Avrupa, Türkiye'yi iyi bir komşu olarak düşünmezse Asya'daki ülkeler için nasıl iyi komşu olabilecektir? Asya'da küçük bir bölgede Türk yönetimini kurmak, geçmişte işlenmiş hatalar gibi bir hata daha olacaktır. Bu ayrıca çağdaş uygarlığa karşı işlenmiş bir cinayet ve gayrimüslim topluluklara ihanet olacaktır. Böylece kurulacak yeni bir Türkiye'de kalan gayrimüslimler, Avrupa'nın ihanetine uğramış olacaktır. Şunu belirtmek isterim ki ABD böyle bir programın yanında yer alır ve bunun uygulanmasına göz yumarsa benim görüşüme göre cinayete ortak olmuş olur.

Siyasetimizi şimdiden açıklamaktan yanayım.

ABD Yüksek Komiseri Bristol."

***

Rauf Bey, Fevzi Paşa'nın I. Ordu Müfettişi iken İstanbul'dan Anadolu'ya seçim işlerini Babıâli adına denetlemek için geldiğinde sinirlenip kızmıştı. Ama İstanbul'da ondan başka sevdiği güvendiği insan yoktu. 3 Şubat 1920'den beri Savunma Bakanı idi. Meclis öğleden sonra toplanacaktı. O zaman kadar Harbiye Nazırı olan arkadaşını ziyaret edip memleket sorunları üzerine konuşmayı düşündü.

Laleli'deki Koska helvacısında bir salep içip arkadaşı için helva paketi yaptırdıktan sonra yavaş yavaş Bayezit Meydanı'na doğru yürüdü. Theodisi mermerleri yanına geldiğinde bir İngiliz takımının, başlarındaki İskoç gayda mangası ile Çemberlitaş'a doğru gittiğini hüzünlenerek seyretti. Harbiye Binası'nın üç kapılı taç alınlığındaki yaldızlı yazıları okuyarak içeri girdi. Subaylar onu tanıyordu. Bekletmeden hemen Bakan Bey'in odasına aldılar.

Fevzi Paşa, milletvekili arkadaşını güler yüzle karşıladı. Kucaklayıp öptü:

– Rauf, senin de Kemal ve Ali Fuat gibi bana gücendiğini sanıyordum. Geldiğine çok memnun oldum. Bugün kötü rüyalar gördüm, içim sıkılıyordu.

– Nasıl sıkılmaz Paşam? Meydanda İngiliz işgal güçlerinin hareketinden şüphelendim. Bir takım gayda çalarak Sultanahmet'e doğru gidiyordu.

– Ankara'dakiler nasıl?

– Sormaya hakkın yok Paşam, Mustafa Kemal Paşa sana gücenmiş.

– Ben düşünmüyor muyum Rauf?

– Neyi Paşam?

– Sizin düşündüklerinizi, ama...

Birden bire kapı açıldı. Kurmay subayı içeri girdi. Selam çaktı; titriyordu:

– Paşam. Süleymaniye tarafındaki kapıdan zorla bir İngiliz bir-

liği içeri girdi. Bizim muhafızlar engel olamamış.

Fevzi Paşa kaşlarını çattı. Daha dün İşgal Güçleri Komutanı ile senli benli konuşmuştu. Rauf Bey, bu kötü haberi alır almaz ayağa kalktı:

– İzninle paşam. Kötü şeyler olacak gibi.

– Rauf, daha kahve söylemeye...

– Kahvenin zamanı değil Paşam. Allahaısmarladık, dikkatli ol.

Harbiye bahçesi genişti. Çam ağaçları ile kaplı Çınaraltı duvarlarına doğru yürüdü. Harbiye giriş kapısında bir karışıklık olunca bir ağaç dibine sindi. Türk nöbetçileri dinlemeyen bir İngiliz birliği, dehşet saçarak Harbiye Binası'na girmişti. Ellerinde süngü takılmış silahları vardı. İngiliz askerleri dört yüz kişi kadardı. Bir takımı içeri girip biraz sonra hırpaladıkları anlaşılan Harbiye Nazırı'nı dışarı çıkarmışlardı. Fevzi Paşa'nın üniformasındaki bir düğme kopmuş; yüzü sapsarı olmuştu. Daha önce İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorp, ondan Anadolu'daki Kuvayı Milliye'yi suçlamasını istemiş; o da reddetmişti.

Şimdi iki İngiliz subayı,Türk Savunma Bakanı'nı itekleyerek Babıâli'ye götürüyorlardı.

Bunları gören Rauf Bey'in içi cız etti. Gecikmiş miydi? Aceleyle Harbiye binasından çıktı. Yangın kulesinin dibinden Kapalı Çarşı'ya doğru seğirtti. İçinde bir huzursuzluk ve endişe gittikçe artıyordu. Çemberlitaş'ta tramvaya bindi. Türbe durağında nefes nefese bir genç subayın içeri girdiğini gördü. Bu Selanik'teki arkadaşlarından biriydi:

– Ramiz, sen misin?

– Evet komutanım, diyen yüzü derinlemesine eski bir kılıç yarası iziyle ikiye bölünmüş gibi görünen genç subay sesini kısarak devam etti:

– Bizim karakolu da bastılar, kaçıyorum.

Tramvay kalabalık olduğu için daha fazla konuşamadılar.

İstanbul'un her tarafını derin bir sessizliğin ve miskin bir hareketsizliğin sardığını görüyorlardı. Kapalı dükkânlar, sürgülenmiş ev kapıları ve sokaklarda görünmeyen insanlar korkulu bir bekleyiş içindeydi. Aynı utanılacak durumu 7 yıl önce, 1912'de, Selanik'te yaşayan teğmen, o hainlerin cirit atığı Balkan bozgununun şehrini düşünerek Hamidiye Kahramanı'na acıyarak bakıyordu. O zaman Selanik'te öğrenciydi. Yunanlılardan rüşvet yiyip bir silah atmadan şehri teslim eden Hasan Paşa'nın askerlerinin günlerce geri çekilişini görmüştü.

Dağınık, sakallı, pis üniformalı gevşek yürüyüş içinde Vardar Kapısı'ndan kışlaya çekilmişler; bir gün sonra da Yunanlılara şehri teslim etmişlerdi. Bu bozgunun öcünü alacaklarına şimdi başkent İstanbul da aynı sona sürükleniyordu. Tramvayda gördüğü komutanının Mustafa Kemal'le Samsun'a gittiğinde sevinmişti. Şimdi işgal edilen İstanbul'da ne işi vardı Rauf Bey'in? Onu takip edip anlayacaktı.

İngilizler Meclisi Mebusan'ı Kapatıyor

Rauf Bey, Mustafa Kemal'in "Dön" emrine rağmen dönmüyor, kendi kafasına göre bir şeyler düşünüyordu. İstanbul'da bulunduğu süre içinde Anadolu'ya Doktor Adnan, Halide Edıp gibi değerli insanları göndermiş, Yenibahçeli Şükrü vasıtasıyla da silah yollamıştı.

Dönmesini isteyen Mustafa Kemal'e şu cevabı vermişti:

– Evvelce kararlaştırdığımız gibi namus borcumuzu yapacağız. Meclis'i bastırmak için orda kalacağız. Aksi takdirde bize güvenerek burada kalanlar kendilerine haber verilmeden aralarından ayrılışımıza küserler de toplanmaya devam ederlerse o zaman Meclis'in Ankara'da toplanması konusu ciddi şekilde tehlikeye girer.

Rauf Bey bunları düşünerek Fındıklı'daki Meclis binasına gitti. Salonda, Abdülaziz Efendi, Vahdettin'le yaptığı görüşme hakkında öbür mebuslara bilgi veriyordu. Bir koltuğa oturup dinlemeye başladı. Çok geçmemişti ki Meclis dışında gürültü ve patırtı oldu. Meclis Muhafız Kıtası komutanı içeri girerek konuşmacının

konuşmasını kesti ve "İngiliz birliği geldi, Rauf ve Vasıf beyleri teslim almak istiyormuş" dedi.

Bütün milletvekilleri ayağa kalkıp, "Olmaz, teslim etmeyiz" deyince Yusuf Kemal Bey ayağa kalkıp, "Arkadaşlar kararı Rauf Beyefendi versin" dedi.

Rauf Bey de ayağa kalkıp, "Arkadaşlar memleketin iyiliği için ben gidiyorum" dedi.

Kapı önünde bekleyen silahlı İngiliz askerleri Rauf Bey'le Vasıf Bey'i alıp askeri bir otomobile bindirdiler. Tophane rıhtımına götürdüler. Orda demirli bulunan köhne ve paslı görünen Benhow Dretnotu'nun alt katına attılar. Burası loş ve havasız pis kokulu bir yerdi. Rauf Bey'in gözleri karanlığa alışınca başka bir köşeye yığılmış birçok mebus arasından Edirne milletvekilleri Şeref ve Faik beyleri seçebildi. Hepsi de Malta'ya sürüleceklerdi. Faik Bey, Rauf Bey'e çıkıştı:

– Hadi biz kafasızlık edip İstanbul'da kaldık. Sen niye Ankara'dan geldin?

Rauf Bey cevap veremedi, içerideki diğer milletvekillerine pişmanlık dolu bakışlarla baktı...

18 Mart Çanakkale Zaferi'nin intikamını alırcasına 1920'nin 18'inde İngilizler Mebusan Meclisi'ni basıp kapattı.

***

İngilizler, ateşkesten sonra istedikleri yere asker çıkarıp memleketin önemli yerlerine hâkim olmaya başlamışlardı. Ama resmen İstanbul'u işgal etmeleri 16 Mart 1920 idi. O gün İtilaf Devletlerine ait filolar Sarayburnu, Galata ve Dolmabahçe önlerinde göründü. Kısa zamanda gemiden fareler gibi boşalan Fransız ve İngiliz askerleri karaya çıktı. Hoyrat ve sarhoş taşkınlıklarla şehrin bütün semtlerine dağıldılar. Önlerine çıkan Türkleri eziyor, hakaret ediyorlardı. Müslümanlar bir kenara sinip, evlerine kapanırken Hıristiyanlar ve Levantenler İtilaf Devletlerinin birliklerinin önünde

yanında yürüyüp onlara çiçekler atıyordu. Rum ve Ermeni kızları askerlerin boynuna sarılıyor, öpüyor; düşmanla kucaklaşan azınlıklar sevinçten şapkalarını havaya fırlatıyordu. Bu İzmir'in işgalinden bir yıl sonra yaşanan ikinci bir kara gündü.

Fikriye, meraklı ve kaygılı bir yüzle geçtiği her yeri gözleri ile kolaçan ediyordu.

Bayezit Kulesi'nin tepesinden Türk bayrağının indirilip İngiliz bayrağının çekilişini yüreği sızlayarak seyretmişti.

Şimdi geçtiği Beyoğlu caddeleri, sokakları Yunan, İngiliz ve Fransız bayrakları ile donatılmıştı. Taşkın azınlıklar önlerine çıkan fesli, sarıklı, feraceli gördükleri Müslüman erkek ve kadınlara saldırıyor, linç girişiminde bulunuyorlardı. Komiser Calthorp'un atlı muhafızları, Rum taşkınlıklarını önlemek isterken atlarının nalları ayakları altında masum Türk işçilerin ezilmesine aldırmıyordu.

Bu gözü dönmüş taşkınlıkları zamanında fark etmiş olan Fikriye, dehşet ve korku içinde feracesini ve başörtüsünü çantasına sokmuş ama kalabalığın arasında kalmıştı.

Kulaklarını yırtan pis uğultular arasında Taksim'e kadar sürüklendi. Böyle korkunç bir gün yaşayacağını düşünememişti. Beyoğlu'na bir Fransızca kitap almak için çıkmıştı. Ankara'daki sevdiği insana yollayacağı mektubu yanında, bir de Fransızca kitap gönderecekti. Onun neden memnun olacağını bildiği için Haşet Kitabevi'ne uğrayacaktı. Mustafa Ağabeyi niçin bu Rousseau ve Montesqiueu'ya aklını takmıştı; anlayamıyordu. Kitabevine ulaşması mümkün değildi. Park Otel yanında kalabalıktan sıyrıldı. Haline şükrediyordu. Önünde fesli iki gencin tekme tokat dövüldüğünü görmüştü.

Gümüşsuyu merdivenlerini inerken başörtüsünü taktı. Dolmabahçe önünde tramvaya bindi. Yaşadığı bu dehşetli anı ve duyduklarını birilerine anlatıp rahatlamalıydı. Sık sık çekiştiği Makbule onu dinlemezdi ama Zübeyde Yenge'si nasıl olsa bağrına basar,

oğlu için haber devşirirdi.

Durakta beklerken Dolmabahçe Sarayı'nın bahçesinden yabancı komutlar ve postal sesleri geldi. Başını çevirip dikkatle baktı. Bunlar İtalyan deniz piyadeleri idi. Başlarındaki subay umursazmaca bağırarak talim yaptırıyordu. Tramvaya binerken, Padişah'ın bu işgal güçleri karşısındaki çaresizliğini düşündü. Mustafa Ağabeyi bunların hakkından gelebilecek miydi?

Beşiktaş'ta tramvaydan indi, Akaretler'e çıktı. Hâlâ Beyoğlu'nda yaşadığı dehşet dakikalarının etkisi altındaydı. Kapıyı açan Zübeyde Hanım'm boynuna sarılıp ağlamaya başladı. Onun bu sinirli ve gergin halini gören ihtiyarın hepten morali bozuldu, kötü bir haber mi alacaktı?

– Ne oldu Fikriye, Mustafa'mdan kötü bir haber mi?

Gözlerini ovuşturan Fikriye, "Yok yok, yenge yok Mustafa'na bir şey. Ama İstanbul yaşanmaz oldu. Az kaldı Hıristiyanların arasında ezilecektim.

– Nerde kızım!?

– Beyoğlu'nda.

– Ne işin var orda? Makbule'yi dinlemez gidersin.

– Kemal ağabeyime kitap alıp gönderecektim. Ben ne bileyim Rumların böyle azacaklarını. İngiliz askerlerinin arasında Rumlar, Ermeniler, kadın, çoluk çocuk bayram yapıyorlar.

– Otur bakayım kızım.

– Başka ne var ne yok onu anlat. Rauf geleceğim dedi, gelmedi.

Fikriye duymuştu. Mendiliyle burnunu sildi. Zübeyde Yenge'sini üzmek istemezdi ama anlatacaktı. Bu kahırlı anne her şeyi bilmeliydi.

– Rauf Bey'i, birçok milletvekillerini İngilizler tutuklamış, Malta'ya götürmüşler.

– Ah Rauf, bir de bana, "seni Ankara'ya götüreceğim teyze" demişti. Bak ne hallere düştü. Zavallı, son gelişinde, "Teyze, Sad-

razam'lığın Mustafa Kemal'e verilmesi için Padişah'la görüştüm" demişti.

– İyi ki Kemal ağabeyim onu dinlemedi.

– Oğlum kimseyi, beni bile dinlemez, kararlarını kendi verir. İyi etti. Yoksa o da buraya mebus olarak gelse tutuklanacaktı.

***

Mustafa Kemal Paşa, işgal altında bir şehirde Milli Meclis toplanamayacağını söyleyerek mebusların İstanbul'a gitmesine karşı çıkmıştı. Bu görüşündeki haklılığı oradan gelen fena haberlerle daha iyi anlaşılmıştı.

Bir elinde tespih, bir elinde sigara sandalyeye yaslanmış, pencereden Ankara ufuklarını seyrediyordu. Dışarıdaki güneşli pırıl pırıl havaya rağmen içinde sıkıntı vardı. Emir subayı telaşla elinde bir telgrafla girdi. Mustafa Kemal hemen aldı, okudu.

"Deraliye,16.3.1920– Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine. Bu sabah, İngilizler Şehzadebaşı'ndaki Mızıka Karakolu'nu basıp oradaki askerlerle çatışma sonucunda şimdi İstanbul'u işgal altına alıyorlar. Bera–yi malumat maruzdur[10].

Manastırlı Hamdi."

Mustafa Kemal, kurşun kalemini aldı; telgrafın kenarına, "Acaleyle, kolordulara benim imzamla. M. Kemal" yazdı ve bunu yaverine verdi. Hemen makine başına geçip daha fazla bilgi almak istedi. Telgraf maniplesi kalplere vuran darbesi ile işliyordu:

"Şimdi Harbiye'nin işgalini haber aldık. Hatta Beyoğlu Telgrafhanesi'nin önünde İngiliz askerlerinin olduğunu fark ediyorum. Ama

10. Bera–yi malumat maruzdur: Bilginize sunulur.

telgrafhaneyi işgal edip etmeyecekleri bilinmiyor.

Manastırlı Hamdi."

"Sabahki Şehzadebaşı Karakolu'muza yapılan İngiliz baskınında 6 kişi şehit ve 15 kadar yaralı var. Şimdi İngiliz askerleri dolaşıyor. Şimdi işte İngiliz askerleri bakanlığa giriyorlar. Harbiye Telgrafhanesi'ni de İngiliz deniz askeri işgal edip teli kestiği gibi bir taraftan da Tophane'yi işgal ediyorlar. Bir taraftan zırhlılar asker çıkarıyor, durum tehlike kazanıyor. Efendim sabahki çatışmada 6 şehit, 15 yaralımız var. Paşa hazretleri, yüce emirlerinizi bekliyorum.

Manastırlı Hamdi."

"Sabahki bizim asker uykuda iken İngiliz denizci erleri karakola gelip işgal etmekte iken, askerimiz uykuda şaşkın kalkınca vuruşmaya başlanıyor. Şimdi haber aldığıma göre Derince'ye kadar uzanıyorlarmış Efendim. İşte Beyoğlu Telgrafhanesi de yok. Orasını da işgal ettiler galiba. Allah korusun. Burasını işgal etmesinler. İşte Beyoğlu telgraf memurları, müdürleri geldiler. Kovmuşlar. Bir saate kadar burası da işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım efendim.

Manastırlı Hamdi."

Bu telgrafları alan Mustafa Kemal, yaverine Hamdi Efendi'nin bu tellerin aynısını XIV. Kolordu'ya, Edirne'ye de çekmesini söyledi. Telgraf makinesi başında Manastırlı Hamdi'nin cevabını bir daha işitemedi. Hat kesilmişti. Mustafa Kemal iç geçirerek ayağa kalktı:

– İstanbul merkezi de işgal edilmiş olmalı. Allah bu vatansever telgraf memurumuz Hamdi Bey'i korusun. Bu hamiyetli ve cesur memurumuz olmasa İstanbul felaketini zamanında haber alamazdık.

***

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de bütün vilayetlere, sancaklara ve kolordu komutanlıklarına "Heyet–i Temsiliye namına" Mustafa Kemal imzasıyla şu bildiriyi yayınladı:

"Devlet merkezinin de İtilaf Devletleri tarafından resmen işgali yasama, yargı ve yürütme kuvvetlerinden oluşan, milli devlet kuvvetlerini bozmuş ve bu durum karşısında görev görmeye imkân göremediğini resmen hükümete bildirerek Meclis–i Mebusan dağıtılmıştır.

Şu halde devlet merkezinin dokunulmazlığını milletin bağımsızlığının ve devletin kurtarılmasını sağlayacak önlemleri düşünmek üzere millet tarafından olağanüstü yetkili bir meclisin Ankara'da toplanmaya daveti ve dağılmış olan mebuslardan Ankara'ya gelebileceklerin de bu Meclis'e katılmaları zorunlu görülmüştür.

Mustafa Kemal"

Mustafa Kemal Paşa, bu genelgesinde seçimlerin nasıl yapılacağını ve on beş gün içinde Ankara'da toplanılacağını duyuruyordu.

Bir taraftan batı cephesindeki isyancılarla mücadele eden arkadaşları ile iletişim kurarken bir taraftan da kafasında planladığı yeni devletin çekirdeği olacak meclisin hazırlıklarını yapıyordu. Yalnızdı. İsyancılar bazen Ankara önlerine kadar gelebiliyordu. Bir muhafız kıtası, koruması bile yoktu. Çünkü askerleri asayişi sağlayacak, İstanbul'un olumsuz propagandaları etkisiyle başkaldıran gerici güçlere karşı göndermişti. Böyle sıkıntılı bir günde güney cephesinden Kılıç Ali'nin yirmi askeri ile birlikte Ankara'ya gelmesi onu rahatlattı.

Şehirden uzak, Ziraat Mektebi'ndeki odasında yalnızlığını daha çok hissediyordu.

Bunalımlı günlerin sonuna geldiğini düşünüyordu. Ama görüşüp konuşacağı, hatta danışacağı arkadaşlarının yokluğuna hayıflanıyordu. Ali Fuat, Sami, Kâzım hep askeri birliklerinin başın-

daydı ve oralarda bulunmak zorundaydılar. Ama onun da artık çevresinde bir kurmaylar grubu kurması, hayal edip tasarladığı geleceğe onların yardım ve katkısıyla ulaşması gerekti.

Birden bire eski okul binasının tahta çatısından sesler gelmeye, pencere kepenkleri birbirine vurmaya başladı. Dışarıda şiddetli bir rüzgâr esiyordu. Mustafa Kemal masasından kalkıp pencereye yürüdü. Bahçedeki ağaçlar çatırdayarak kırılıyor, devriliyordu. Bu şiddetli rüzgârdan pencere pervazları arasına kumlar vuruyor, içeri doğru ıslıklar çalarak geliyordu.

Oysa sabahleyin, aydınlık bir nisan gününün durgunluğu vardı. Bu şiddetli fırtına da nerden çıkmıştı? Mustafa Kemal pencere kepenklerini kapatırken yaveri Cevat Abbas girdi, masa

üzerinde rüzgardan uçuşan kâğıtları topladı. Komutan'ının kendisine dik dik bakması üzerine mazeret sunar gibi, "Paşam, bu Kırlangıç fırtınası üç gün sürer, dışarı çıkmayın" dedi.

Mustafa Kemal, masanın başına geçerken gözlerini ovuşturuyordu. Trablus'tan, Suriye'den beri sol gözünde zaman zaman kaşıntı ve sulanmalar oluyordu. Böyle fırtınalı günlerde de dışarı çıkmaması lazımdı. Ama İstanbul'dan milletvekilleri gelmesini bekliyor, onları karşılamak için sabırsızlanıyordu.

– Cevat, misafirleri karşılamak için hazırlıklar tamam mı?

– Tamam paşam, seymenler, efeler, atlılar ve bütün esnaf yola çıktı. Bekliyorlar.

– Gidelim öyleyse, diyen Mustafa Kemal siyah kruvaze elbisesinin düğmelerini iliklediği. Cevat koşarak askıdan gri kaşe uzun paltoyu aldı, tuttu.

Otomobille Ankaralı kalabalığın arasına yaklaşırken, İstanbul'dan beklenen yolcuların geldiğini ve el sıkışıp kucaklaşmaların başladığını gördü. O da İstanbullu misafirlerine doğru yürüdü. Başlarında kapatılan Meclis'in Başkanı Celalettin Arif Bey vardı. Kafiledekiler coşkun ve candan karşılamadan memnun olmuşlardı. Ama Ankara'yı ilk defa görenler çırılçıplak tepelere ve şiddetli

esen rüzgârın sürüklediği toz toprak ve çalı çırpıya bakıp suratlarını asıyorlardı. Ama ümitle gülümseyip Mustafa Kemal'e saygı ve sevgi ile sarılanlar daha çoktu. Bu kalabalığın dışında bir yolcu hepsini dışarıdan gözetler gibi ayrı bir duygu içinde arkadaşını seyrediyordu. Bu hoş görülü gülümseyen genç subayın üniforması, er elbisesi gibi solgun ve gösterişsizdi. Üzerine doğru gelen tozu parmakları ile fiskeliyordu. Telaşlı ve heyecanlı görünen diğer yolculara göre daha sakin duruyordu. Kimse bu ufak tefek, çekingen misafiri kalabalıkta fark edememişti. Kendisinin kalabalıkta kaybolmuş, unutulmuş olduğunu hissediyordu. Ama bu karmaşa arasında onu arayan bir çift mavi göz vardı. Göremeyince yüksek sesle sordu:

– İsmet, İsmet... Canım İsmet nerede? Hani İsmet?

Eski Meclis Başkanı bir sürü milletvekili varken bu subayın aranılmasını yadırgamış ve kıskanmış bir edayla eliyle uzakta yapa yalnız duran subayı gösterdi:

– Taa orada.

Eski Meclis Başkanı kadar, Ankaralılar da bu ufak tefek gösterişsiz, asker kılıklı yolcuyu önemsememişlerdi. Ama Mustafa Kemal Paşa'nın kollarını açarak hızla ona doğru koşmasını ve sarılmasını seyredince dikkatlerini vermişlerdi:

– Hoş geldin İsmet, hoş geldin. Ne iyi ettin de geldin. Bugün çok memnunum. Çabuk gelmene daha çok memnun oldum.

İsmet, hırçın esen rüzgârın etkisiyle olacak, durgunlaşıp duraksamıştı. Belliydi İstanbul'un güzellik ve zenginlikleri yanında bu kasabayı çıplak ve fakir görüyordu. Gülümserken belki de Süleymaniye'deki evinde bıraktığı karısını, sevdiği Mevhibe'yi düşünüyordu. Onu buraya, çırılçıplak yoz bir bozkır gördüğü Ankara'ya nasıl getirirdi.

Mustafa Kemal, onun düşüncelerini sezmiş gibi, koluna girmişti:

– İsmet konuşsana, yol yorgunu musun, nasılsın?

– Ben iyiyim Kemal, sen nasılsın?

– İyiyim ama annem, annem nasıl? Gördün mü gelirken?

Yeni evli İsmet buruklaştı. Zaten karısından zor ayrılmıştı. Uzak bir semtteki Zübeyde Hanım'ı görmeyi de hiç düşünememişti.

– Kemal aceleden ziyaretine gidemedim. Ama on gün önce Fikriye ile Makbule geldiler. İyi olduğunu söylediler. Hatta Rauf bir söz etmiş annene, "seni götüreceğim Ankara'ya Teyze" demiş.

– Bırak Rauf'u, gitme dedim, dinlemedi.

– Ben dinleyeceğim Paşam.

İki arkadaş otomobile binip giderken eski Meclis Başkanı Ali Rıza Bey, arkalarından bakakaldı.

Önce Meclis

Milletvekilleri, komutanlar, yazarlar Ankara'ya gelmişti ama şehirde onları ağırlayacak ne bir otel ne bir misafirhane, ne de hepsine yetecek kiralık ev vardı. Bu sebeple okulların sınıflarında beş–on kişi beraber kalıyorlardı.

En kötüsü de Ankara'nın henüz kendisini koruyacak askeri bir güçten yoksun olmasıydı. İstanbul hükümeti mebusların kaçtığını görerek telaşa düşmüş; İngilizlerin zoru ile de "vatana ihanet" fetvası çıkarıp bunu, gerici kolları aracılığı ile Balıkesir, Bolu, Adapazarı gibi yerlere göndererek halkı Mustafa Kemal Paşa ve Heyet–i Temsiliye karşısında kışkırtmaya başlamışlardı.

Bu kışkırtma ve kandırmaya kanan çeteler Ankara'yı basmaya, Kuvayı Milliyecileri dağıtıp yok etmeye çalışıyorlardı. İşte bu tehlikelerin konuşulduğu bir ortamda Mustafa Kemal, arkadaşlarına, "Önce meclis sonra ordu" dedi.

İstanbul'dan gelirken oradaki Bizans havasını, bulaşıcı bir mikropmuş gibi sırtlarında getirip Ankara'ya da bulaştıranlar, daha ilk

günden itibaren Mustafa Kemal'e karşı çıkmaya başladılar.

– Siz askersiniz, paşasınız askerin başına cepheye gidin. Düşmana, asilere karşı harekete geçin, demeye başladılar. Bunlar Ankara'da meydanın boş bırakılmasını düşünen, Sivas Kongresi sırasında Damat Ferit ve Damat Şerif Paşa fikrinde olanlardı. Kuvayı Milliyecileri ve Heyeti Temsiliye'nin başı Mustafa Kemal'i Ankara'dan uzaklaştırarak meydanın kendilerine kalmasını ve İstanbul'daki çöküşü burada da yaşatmak isteyenlerdi. Bunlardaki şanssızlık, aymazlık, cahillik ve bencillik vatan ve millet duygularını bastırmıştı.

Bu kötülere karşı Mustafa Kemal'ın çevresini asker ve sivil çok değerli insanlar almaya başlamıştı. Hepsi de Ziraat Mektebi'nin küçük salonunda toplanmış, içerideki ve dışarıdaki düşmanlara karşı nasıl hareket edilmesi konusunu tartışıyorlardı. Bütün ümitlerini parlak zekâ ve yanılmaz ileri görüşlülükteki önderlerine bağlamışlardı. Halbuki o da şimdi bitişik odada ateşler içinde yanan bir hastaydı. Mustafa Kemal'in bir türlü geçmeyen böbrek ağrıları yeniden başlamıştı. Yanı başındaki Doktor Refik Saydam elinden geleni yapıyor; ilaç bulamadığı için de çaresizlik içinde çırpınıyordu.

Ankara'nın içinde kalan Halide Edip ve Doktor Adnan Bey, o gün şekil ve hareketlerini beğenmedikleri silahlı kişilerin Karaoğlan Meydanı ve Samanpazarı'nda bildiri ile birlikte Peyam– ı Sabah gazetesi dağıttıklarını gördüler. Bunların birini alıp kiraladıkları bir yük arabası ile Ziraat Mektebi'ne geldiler. Onları karşılayanlar telaşlı ve üzüntülüydü. Hainler telgraf tellerini kesmişti. Kemal Paşa da üşütmüş yatıyordu. Halide Edip ve Doktor Adnan kötü haberi duyunca, hemen Mustafa Kemal'in odasına geçtiler. Ümit bağlayıp yanına geldikleri insan acı içinde kıvranıyordu. Doktor bu böbrek ağrısının ne şiddetli ve dayanılmaz kasılmalar yaptığını biliyordu. Halide Edip de kocasının yanında yarı doktor gibi yetişmişti. Hemen mutfağa gidip kuru nane ve limon kaynattı. Sevdiği, saydığı, bütün ümitleri olan Sarı Paşa'sına bir şey olsa

onlar bu bozkırda ne yapabilirlerdi? Elinde sıcacık bardakla içeri girdi. Mustafa Kemal'in yüzü sapsarıydı. Büyük bir irade gücü ile kendisini inlememek, şikâyetçi olmamak için sıkıyor; bu sebeple yüzü acıyla kasılıyordu.

Doktor Adnan, hastayı omzundan tutup kaldırdı; karısı elindeki ilaçlı nane suyuyla yaklaştı, Mustafa Kemal'in içmesine yardım etti:

– Paşam, hemen teslim olmak var mı? Bu sıcak şerbeti iç bak iyileşeceksin.

Mustafa Kemal, bu hale düşmenin ezikliği içinde, kendisine güvenerek İstanbul'dan koşup gelen sivillere baktı. Naneli ilacı içtikten sonra Halide Edip'in elini tuttu:

– Halide Hanım, bizde teslim olmak diye bir şeyin olmadığını en iyi sen bilirsin.

Hastalığa da, Azrail'e de.

Halide Edip, Anafartalar Zaferi'nden beri taparcasına bağlandığı bu sarışın Paşa'yı şimdi hasta ve üzgün gördüğü için çareler de düşünüyordu. Belliydi, her erkek gibi bunun da bir kadın eline, şefkatine ihtiyacı vardı. Samsun'dan, Erzurum'dan, Sivas'tan beri karşılaştığı güçlükler, soğuk havalarda seyahatler onu yıpratmış, böbreklerini üşüterek bu hale sokmuştu.

– Paşam, yapın sağlam, bu ağrılar da geçecek. Ama sen kendine bakamıyorsun. Bu odanın hali ne? Önce bir kadın...

Mustafa Kemal, içtiği ilaç ve şerbetin faydasını görmüş gibiydi. Gülümseyerek doğruldu, acısı geçmişti. Halide Edip'in daha çok konuşmasına olanak vermedi. Onlarla bugün yapacağı konuşmaya geçti, önce şehirdeki durumu anlamalıydı:

– Adnan Bey şehirde, ne var ne yok?

Fayton bulamadıkları için, yük arabasıyla gelen Doktor, hanımının yüzüne baktı.

Getirdikleri gazete ve Babıâli bildirisini kapı yanına koymuş-

lardı. Ondan bahsedip hastayı daha çok üzmek istemiyorlardı. Mustafa Kemal onların bir şey sakladığını anladı:

– Doktor Bey, İstanbul'dakilerden ne haber?

Doktor Adnan, hanımının yüzüne bakınca, Halide Edip gitti, kapı yanından Peyam–ı Sabah gazetesini aldı. İçinden bir bildiri düştü. Mustafa Kemal onu da gördü:

– Nedir onlar Halide Hanım?

– İkisi de bir paşam, bildiri bozgunculardan, gazetede de aynı metin var.

– Oku bakayım lütfen.

Halide Hanım, hastayı germemek için, iki doktorun yüzüne bakıp onların baş işaretini alınca, "Ali Kemal'in yazısı" diyerek okumaya başladı:

"Suçlu Mustafa Kemal'dir. 'Sevgili Padişah'ı ile sadakatli milletinin arasına giren odur. O olmazsa galip devletler de devlet ve milletimizden acıma ve bağışlamalarını esirgemeyeceklerdir. Ortadan Mustafa Kemal'i çekin, yok edin. Kuvayı Milliyecileri katledin. Din ve Padişah yolunda savaşın. Din için gazi olun, şehit olun' diyen Şeyhülislam'ın bu fetvasına bizim gazetemiz de aynen katılıyor, destekliyoruz.

Ali Kemal."

Mustafa Kemal, annesinin karşısına bile gecelik kıyafeti ile çıkmaz, Makbule'yi de yattığı odaya yaklaştırmazdı. Ama şimdi güçsüzmüş gibi, bir yabancı kadın ve doktorları başına üşüşmüş, onu iyileştirmeye çalışıyor, özeline giriyorlardı. Kendisini çok çaresiz, kırgın ve bitkin hissetti. Ama hayret ediyordu içtiği şerbetten olacak, ağrısı kesilmişti. Okunan bildiri ve Ali Kemal'in yazısı onun moralini bozmamıştı. Böbrek ağrısının acısı milleti için çektiği acı yanında hiçti. Ama madem "Mustafa Kemal çekilirse her

şey düzelir" diyorlardı. Çekilecekti mücadeleden:

– Kusura bakmayın sizi yalnız bırakacağım. Şimdiye kadar yüklendiğim sorumluluğu başka bir arkadaşa devredeceğim. Kendim bir köşeye ve inzivaya çekileceğim. O zaman Babıâli de, muhaliflerim de rahat eder.

Onun hasta hasta böyle konuşmasına ilk karşı çıkan Doktor Adnan Bey oldu; hastası ile şakalaşarak konuştu:

– Paşam, hainlerin bildirisi sana panzehir oldu. Hemen iyileşiverdin. Ama ben ateşinin şiddetiyle böyle kötümser konuştuğunu sanıyorum. Benim bilip inandığım Mustafa Kemal asla pes etmez. Seni biz önder kabul ettik, koştuk yanına geldik. Senden başka biri, bu kutlu görevi asla yerine getiremez.

Halide Edip de kocasını destekledi:

– Paşam, siz bizimle şaka ediyor olmalısınız. Bizi Ankara'ya çağıran sizsiniz. Bizi nasıl yalnız bırakırsınız? Unutulma köşesinde çekilmek ancak güçsüzlere yakışır size değil paşam.

Doktor Adnan, hastanın konuştukça, dinledikçe daha çok iyileştiğini görüyor, Mustafa Kemal'e şefkatli gözlerle bakıyordu:

– Paşam, sizi iyileşmiş görmek beni de memnun etti. Ama Kongrelerden, Heyet–i Temsiliye'den sonra sizin bu davadan vazgeçmeniz mümkün değildir.

Doktor Adnan Bey'le hanımı bir süre İstanbul'un durumundan söz ettikten sonra ayrıldılar.

Mustafa Kemal, Halide Edip'in Ankara'ya gelmeden önce kendisine yazdığı mektubu hatırladı. İnsanlar nasıl ve ne çabuk değişiyordu? Bir yıl önce üç sayfalık mektubunda Amerika'nın, Avrupalılar gibi istilacı amaçlar taşımadığını, Türklere yakınlık gösterdiğini, bu sebeple onların mandası altına girilmesi gerektiğini yazan Halide, şimdi Mustafa Kemal'in başlattığı milli mücadelenin içten bir destekçisi olmuştu. Ama o zaman bile, Amerikalıların Ermeni "mazlumlar" adına bir oyun oynadığı uyarısını yapıyordu. İşgalden sonraki herkesi saran korku ve şaşkınlık Halide Hanım

gibi birçok aydında da vardı. Ama Mustafa Kemal, bu hanım yazarın 10 Ağustos 1919 tarihli mektubundaki son cümlelerini hiç unutmamıştı:

"Milli davada canı ile ve başı ile çalışanlar arasında sade bir Türk askeri alçakgönüllülüğü ile sizinle beraber olduğumu beyan ederim."

Mustafa Kemal, geçen kısa zaman içinde Kuvayı Milliye'nin yavaş yavaş kadrolaştığını görüyor, bunda Doktor Adnan ve Ziya Bey gibi bilim adamlarının ve yazarların da bulunması hayal ettiği hedefe olan inancını güçlendiriyordu. Bütün bu iyi gelişmelere rağmen hâlâ gericiler, çıkarcılar ve onları kullanan bir Halife Ordusu tehlikesi vardı.

Akşam olmuş, oda kararmıştı. Cevat Abbas gaz lambasını yakarken uzaklardan silah sesleri gelmeye başladı. Bunlar Gerede'den, Hendek'ten Adapazarı'ndan gelen isyan dalgaları mıydı? Odadakiler telaşlanarak hep birlikte dışarı çıktılar. Binayı korumak için önlem alacaklardı.

Mustafa Kemal, kendini iyi hissetmeye başlamıştı. Kalktı. Giyindi. Çizmelerini çekti.

Cevat Abbas tekrar içeri girmiş, Komutan'ının kalkıp giyindiğini görünce telaşlanmıştı:

– Paşam. Rahatsızsınız siz. Yatın. Biz önlemleri alırız.

– Hasta değilim, ağrılarım geçti. Kendimi iyi hissediyorum. Silahlarımı getir.

O gece Ziraat Mektebi duvarları dibinde koruma önlemleri alan İsmet Bey, arkadaşının geldiğini gördü, endişe ile yanına yaklaştı:

– Paşam, sen hasta değil misin?

– Değilim, İstanbul'dakilerin bildirisini okudun mu?

– Okudum, ama sizin onlar karşısındaki sözlerinizi...

– Hemen de getirdiler mi sana? Halide mi Adnan mı?

– Paşam onu bırakalım. Hepimiz senin önderliğine güvenip geldik Ankara'ya.

– Çocuk, şaka yaptım onlara. Tepkilerini ölçmek için. Bırakır mıyım davayı hiç?

İsmet Bey, gece karanlığında Ziraat Okulu'nun duvar dibi ve ağaç kovukları arasına yerleştirdiği dört– beş askeri işaret etti:

– Sivillerimiz olmasa bu okulu bile koruyamayacağız paşam. Ne acı değil mi? Yüz binlere komuta eden Paşam, burada on asker bulamıyor.

– Gelir İsmet, asker de gelir, sabret.

Onlar konuşurken Ankara yolundan atlıların nal sesleri geldi. Uzaktaki okul odalarında mevzi tutmuş Halide, Adnan ve Refik Bey, ellerinde silahlar bahçeye ve gelenlere bakıyorlardı.

İsmet Bey'in gözleri keskindi:

– Paşam gelenler düzenli yürüyüşte. Merak etme, bunlar asi olamaz, asker.

Gerçekten de bir bölük asker başlarında komutanları ile gece karanlığında Ziraat Mektebi'nin bahçesine girmişler. İlk nöbetçi, onların kim olduğunu anlamış ve sevinçle bağırmıştı:

– Bunlar bizden, muhafızlar geldi.

Bölüğün başındaki Teğmen Şerif Bey atından indi ve gece karanlığında uzaktan vuran ışıkla yüzünü seçtiği Mustafa Kemal'in oturduğu bankete yaklaştı:

– Paşam, Teğmen Şerif ve bölüğü emrinizdedir.

Selamı alan Mustafa Kemal, Teğmen'in elinden tuttu, İsmet'in yanına oturttu:

– Burada üç subayız, ne yapacağız onu düşünelim.

Teğmen gelirken şehirdeki silah seslerini, uzaklardan gelen bağrışmaları işitmişti ama Padişah'ın ve Şeyhülislam'ın bildirisinden haberi yoktu.

Mustafa Kemal, Teğmen'e sigara tuttu. Şerif Bey, Ziraat Mek-

tebi'ndekilerin yersiz bir endişeye kapıldıklarını ve heyecanla önlem aldıklarını sandı. Ama İsmet Bey, ona gelebilecek tehlikeyi anlatınca, o da birliğinin başına dönüp okulun etrafına nöbetçiler dikti.

Okuldaki misafirler o geceyi rahat geçirdi.

***

Mustafa Kemal Paşa ve Heyet– i Temsiliye Ankara'da yeni bir meclis açma hazırlıkları yaparken Ali Fuat Paşa onların güvenliğini sağlamak için uzaklarda asilere karşı savaşıyordu. Hendek, Gerede, Adapazarı isyanlarını bastırmış, Lefke'deki karargâhında dinleniyor; bir an önce buradaki görevini bitirip Mustafa Kemal'in yanına dönmeyi düşünüyordu. Kurmay subayı telaşlı bir şekilde odasına girdi:

– Paşam, İstanbul'dan Fevzi Paşa Hazretleri geldiler. Sizinle görüşmek istiyorlar.

Ali Fuat Paşa, dinlenmeyi düşündüğü bir anda aldığı bu haberle şaşırdı. Kemal ve kendisinin daha önceki tutumunu onaylamadıkları, Babıâli temsilcisi olarak gördükleri bu Paşa'yı bir an geri çevirmeyi düşündü. Bu tecrübeli Paşa'ya aracılığı yakıştıramamışlardı.

Hocaları olduğu için Fevzi Paşa'ya kızamıyor ama eleştiriyorlardı. Düne kadar İstanbul'un Savunma Bakanı olan hocasını görmek, onunla konuşmak ne kazandıracaktı? Sevinsin mi, yerinsin mi bilemiyordu. Dışarı çıktı. Eski komutanı karşısındaydı. Yorgun ve yıpranmış görünüyordu. Şakakları ağarmıştı. İlk hamleyi o yaptı, Ali Fuat Paşa'nın ellerini avuçlarına aldı, sıktı. İki yabancı gibi kucaklaşmaktan çekiniyorlardı. Fevzi Paşa babacan bir edayla, "Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur" dedi.

Ali Fuat Paşa şaşkınlığını yenmişti:

– Tabii Paşam, deyip elinde tuttuğu eski komutanını odasına aldı, yer gösterdi. Ali Fuat Paşa susuyor; ne diyeceğini bilemiyor-

du. Fevzi Paşa devam etti:

– Ali Fuat, birbirimize kavuştuk. Ama galiba biraz geç oldu.

Ali Fuat Paşa, bu duruma Mustafa Kemal'in ne diyeceğini düşünüyor; cevap verme zorunluluğu da hissediyordu:

– Ne önemi var Paşam, tekrar birleştik ya.

Fevzi Paşa gibi deneyimli bir komutanın Anadolu'ya geçmesi Kuvayı Milliye'ye güç kazandıracak; hem halk hem diğer komutanlar nazarında milli hareket hakkındaki duraksamaları da silecekti. Ama Ankara'dakiler, hele Mustafa Kemal İstanbul'dakilere ve onları destekleyenlere öfkeliydi. Bu öfke, bu eski komutanına karşı da sürüyordu.

– Siz yorgunsunuz komutanım dinlenin, dedikten sonra Fevzi Paşa'yı yatmaya gönderen Ali Fuat Paşa, hemen durumu Mustafa Kemal'e bildirme gereği duydu. Daha on beş gün önce Fevzi Paşa'nın Ankara'ya karşı olan davranışlarının yarattığı tepki büyüktü. Binbaşı Saffet Bey, telgrafla Ankara'nın nabzını yokladı. Cevap olumsuzdu.

Ali Fuat Paşa, telgrafhaneye gitti. Bizzat kendisi Mustafa Kemal'le haberleşmek istiyordu. Milli davada öfke ve kin olmazdı. Zaten arkadaşı Kemal de mantık adamıydı. Onu dinleyecekti.

– İstanbul'un sağ kolu, ordunun önemli bir paşası milli mücadeleye katılıyor; bunun davamıza büyük katkıları olacak. Ankara ve millet deneyimli, bilgili, geçmişi şan ve şerefle dolu bir komutana kavuşacak. Fevzi Paşa, millet irade ve kaderinin sizin iyi ve gayretli elinizde başarıya ulaşacağını ifade etmişlerdir.

Telgraf başındaki bu hem resmi, hem kardeşçe iletişim ve Fuat Paşa'nın ricaları Mustafa Kemal'i yumuşatmıştı. Olumlu bir telgraf bekleyen Ali Fuat Paşa odasına döndü.

Beykoz'dan 17 Nisan'da yola çıkan Fevzi Paşa, önce araba, at sırtı daha sonra trenle süren uzun ve çetin şartlarda geçen bir yolculuğun yorgunluğu içinde sabaha kadar deliksiz bir uyku çekmişti. Sabah erkenden kalkıp abdest alırken Mustafa Kemal'den

gelecek cevabı endişe içinde bekliyordu. Bu eski öğrencisi, beğenmediği vali ve komutanları bir gün bile Anadolu'da tutmuyor; İstanbul'a geri gönderiyordu. Kendisine de bunu yapabilir miydi?

Yapamazdı, çünkü onun müfettiş olarak atanmasında Fevzi Paşa'nın da çabaları vardı.

İsmet Bey'in yanında da, Anadolu'da düşman güçlere karşı direniş gereğini konuşmuşlardı.

Namazını kıldıktan sonra Ali Fuat Paşa'nın odasına gitti. Kolordu Komutanı, Ankara'dan beklediği telgraf geciktikçe telaşlanıp utanıyor; kurmay subayı üst üste telgrafhaneye gönderiyordu.

Fevzi Paşa bu sırada İstanbul'da kalış sebebi ve mazeretini anlatma gereği duydu:

– Fuat Bey, ben daha önce çıkmak istiyordum. Ancak İngilizlerin iç yüzlerini, maksat ve amaçlarını daha iyi anlamak için bir süre daha kaldım.

Ali Fuat Paşa konuşmadan önündeki kağıtları inceledi.

İkisi de epey bekledikten sonra Saffet Bey güler yüzle içeri girdi; elindeki telgrafı okudu:

"Saffet Bey aracılığıyla Fevzi Paşa'ya. Anadolu'ya geçtiğinize memnun olduk. Hoş geldiniz. Ankara'yı onurlandırmanızı bekliyoruz.

Saygılarla. Mustafa Kemal."

23 Nisan 1920: Büyük Millet Meclisi Açılıyor

Kapatılan İstanbul Meclis–i Mebusanı'ndan gelen vekiller ve seçimle gelen yeni mebuslar, Ankara'da toplanmaya başlamışlardı. Mustafa Kemal, yeni bir devrin başladığı bilinci ve heyecanı içinde 21 Nisan'da şu genelgeyi yayınladı:

"Allah'ın lütfu ile 23 Nisan Cuma günü, cuma namazından sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

Vatanın bağımsızlığı, yüksek hilafet ve saltanat makamının kurtuluşu gibi en önemli ve yaşamsal görevleri yerine getirecek olan Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü cuma gününe tesadüf ettirmekle bugünün kutluluğundan faydalanacak ve bütün mebuslarla Hacı Bayram–ı Veli Camii şerifinde cuma namazı kılınarak Kur'an ve namazın nurlarından da faydalanılacaktır. Namazdan sonra Sakal–ı Şerif ve Sancak–ı Şerif taşıyarak özel daireye gidilecektir.

Meclise girilmeden önce kurbanlar kesilerek dualar okunacaktır.

Bugünün kutluluğu için bugünden başlayarak her gün vilayet

merkezinde hatim ve Buhari-i Şerif okunacaktır. Hatmin sonu, kutlama amacıyla cuma günü namazdan sonra Millet Meclisi önünde tamamlanacaktır.

Kutsal ve yaralı vatanımızın her köşesinde aynı suretle, bu günden başlayarak Buhari ve hatimler okunmasına girişilecek Cuma günü ezandan önce minarelerden salavat-ı şerife okunacak ve hutbelerde halifemiz, Padişah'ımız Efendimiz hazretlerinin nam-ı hümayunu anılırken şevketli Padişah'ın kişiliğinin ve memleketle, bütün bağlılarına bir an önce kurtulmaları duası ek olaral okunacaktır."

Bu bildirideki gibi 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. Güneşli bir günde Hacı Bayram Camisi'nin yolu ve önleri her kılıkta insanla dolmuştu. Sarıklı ulemalar, poşulu şeyhler, kalpaklı mebuslar, fesli memurlar, papaklı halk kitleleri ve üniformalı subaylar, Mustafa Kemal Paşa'nın önünde kesilen kına yakılmış kurbanlardan çok bu paşanın çakmak çakmak yanan gözlerindeki umut ve kararlılığa bakıyorlardı.

O, büyük bir kendine güven ve ağırbaşlılıkla merdivenleri çıktı. Kırmızı beyaz kurdeleler bağlanmış kapıya yaklaştı. Ay yıldızlı al bir entari giymiş sarı saçlı bir kızın uzattığı makası aldı. Besmele çekerek kurdeleyi kesti. Hep beraber Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdiler.

Meclis'in ilk toplantısında 115 mebus vardı. En yaşlı üye Sinop mebusu Şerif Bey geçici başkan seçildi. İstanbul'un işgal altında olduğunu, hilafet ve saltanatın tehlikede bulunduğunu anlattı. Bu duruma Türk milletinin boyun eğemeyeceğini belirtip Meclis'in görevinin bu olduğunu, içeride egemenliği, dışa karşı da bağımsızlığı sağlamak için açıldığını söyledi.

Bütün milletvekillerinin gözleri Samsun'dan beri gece gündüz demeden, yılmadan, usanmadan her türlü engeli aşarak bu kutlu günü hazırlayan Mustafa Kemal Paşa'daydı. Bu Sarı Paşa, onlara öbür dünyadan gelmiş bir sihirli ve kutlu insan olarak görünü-

yordu. Sivil elbise giymişti. Gördüğü yoksunluk günleri ve çileler, bunalımlı saatler onu yıpratmıştı. Biraz zayıflamıştı. Yorgunluğu belli oluyordu. Yavaşça kürsüye geçti. Gözleri gene pırıl pırıl parlıyor, her mebus üzerinde etkili bir şekilde dolanıyordu. İstanbul'dan çıkışını, Samsun'dan Ankara'ya kadar olanları ve milletin milli iradeye bağlı olarak memleketi kurtarma kararlılığından söz etti. Kendisi de milleti gibi onun bağrından çıkmış bir fertti:

– Millet kendi kaderini kendi yönetmek istemiştir. Bu Meclis, o millet kongrelerinin sonucudur. Benim hayat ve şahsiyetim kendi malı olan asil milletimizin bu haklı talebi üzerine artık benim için en kutlu görev, milli iradeye uymayı her şeyin üstünde görmekti. Bunun üzerine, yaptığım bir genelge ile kesin sözümü verdim. Milli bağımsızlığımız uğrunda bütün varlığımla çalışacağıma yemin ettim. Biz her bakımdan tam bağımsız bir devlet istiyoruz.

Mustafa Kemal Paşa, uzun süren bu konuşmasından sonra oy birliği ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na seçildi. Ankara'da yeni bir devletin temeli atılmıştı. Ama burada da muhalifler ve çıkar çevreleri oluşmaya başlamıştı. Sarı Paşa, hepsinin üstesinden gelecekti.

"Mustafa Kemal ve Arkadaşları İdama Mahkûm Edilmişlerdir"

Anadolu'dan, Ankara'dan haber almak zordu, mutlu ve sevindirici haberler haftalar, aylar sonra geliyordu. Orada olup bitenlerle en çok ilgilenen de Akaretler'deki evinin penceresi önüne oturup bomboş caddeyi seyreden Zübeyde Hanım'dı. Damadı Mecdi Bey, Ferit Paşa'nın dördüncü defa Sadrazamlığa getirildiğini, bu adamın Anadolu'daki milli hareket için kötü şeyler düşündüğünü anlatmıştı.

Dün de Abdürrahim, getirdiği gazeteden Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın Anadolu hareketine girişenleri isyan ve ihanetle suçlayan fetvasını okumuştu. Bakalım bugün ne kötü haber getirecekti? Gözleri yokuşun başındaydı. İşte nihayet elinde gazete ile Abdürrahim görünmüştü. Zübeyde Hanım, dizlerindeki ağrıya rağmen koşar adımlarla merdivenlerden aşağı indi. Sedire oturur oturmaz yanına gelen Abdürrahim, elinde tuttuğu 13 Mayıs 1920 tarihli Peyam–ı Sabah gazetesini okumaya başlamıştı:

– İstanbul 1. İdare–i Örfiye Divanı Harbi kararıyla Mustafa Ke-

mal ve arkadaşları idama mahkûm edilmişlerdir.

Abdürrahim durdu. Zübeyde Anasının gözlerine baktı. İlk sıralarda her kötü haberde bayılan, üzülen, ağlayan kadıncağız, artık alışmış olmalıydı. Beklediği bir habermiş gibi, kadere razı, donuk donuk bakıyordu. Çocuğun duraksamasına kızdı:

– Sen oku. Onlar oğluma bir şey yapamazlar. Oku.

– Ali Kemal'in makalesi.

– Geç onu geç.

– İrade–i seniye. Kuvayı Milliye unvanı altında çıkardıkları fitne ve fesadın sorumluları Selanikli Ali Rıza oğlu Mustafa Kemal, İstanbullu Kara Vasıf, Bekir Sami, Ali Fuat, Doktor Adnan Bey ve Darülfünun muallimesi Halide Edip Hanım hakkında idam...

– Vah vah. Kadıncaaz da mı isyan etmiş? Avuçlarını yalarlar. İç birini de bulamazlar. Bırak o aberi, Anadolu'dan ne aber var, onlara bak Abdürrahim.

Çocuk dört sayfalık gazetenin önüne arkasına baktı. Başlıkları taradı. Ankara ile ilgili bir haber göremedi – Zübeyde Ana yok başka haber.

– Makbule'ler gittiler, gelmezler. Çık bak bakalım nerede kaldılar?

– Şimdi gelirler Zübeyde Ana.

– Git derim uulum. Sepetlerini alırsın ellerinden.

Abdürrahim kalkarken kapı açıldı; ellerinde sebze ve meyve dolu sepetlerle Makbule ve Mecdi Bey içeri girdiler.

– Gel Mecdi Bey oğlum. Ne aberler aldın bir de sen anlat.

Sedire oturan Mecdi Bey sigarasını yaktı. Neşeli görünüyordu. – Haberler iyi validehanım. Ahmet Şükrü Bey'i gördüm. O anlattı. Ankara'da Meclis toplanmış. Kemal Meclis Başkanı seçilmiş.

Zübeyde Hanım'ın gözlerinin içi güldü. Yavaş yavaş oğlunun düşüncelerini gerçekleştireceğine inanmaya başlamıştı. Ama şu Ali Kemal'in gazetesindekiler de neydi?

– Ya bu gazetedeki aber.

– İdam kararının bir değeri yok anne. Ankara'dakilerle İstanbul'dakiler çekişmeye başlayacak. Doğru yolda, millet yolunda olan kazanacak.

Makbule, ağabeyi hakkında olanları ve işittiklerini kanıksamış görünüyor. Haberlerle ilgilenmiyor, pazardan aldığı sebze ve meyveleri mutfaktaki dolaplara yerleştiriyordu. Mutfak ve ev işlerinden bıktığını belli eden bir edayla çıktı:

– Uf, anne bir hizmetçi lazım. Yemeğe, bulaşığa, çamaşıra yetemiyorum.

– Kızım Ayşe Hanım söz verdi, arada yardıma gelecek.

Mecdi Bey'i işten çıkarmışlardı. Boştu. Son aldığı maaş da bitmişti:

– Anne, bir de ona para vereceksiniz...

Zübeyde Hanım düşünceye dalıp konuşmazken Makbule cevap verdi:

– Ağabeyim mektubunda sıkışırsanız halıları satarsınız diye yazmadı mı?

Zübeyde Hanım, kızına acı acı baktı; elini oturduğu minder altına attı:

– Sıkılmayın kızım, Allah'a şükür alçaklara muhtaç olmayacak kadar birikimim var, dedikten sonra kalktı, seccadeyi aldı, küçük odaya geçti. Namaza durdu.

Fikriye'nin koşar adımlarla gelip kapıyı çaldığını duymadı. Makbule kapıyı açar açmaz telaşla içeri giren kız, heyecanla bir şey anlatırken ablası elini ağzına götürüp "sus" işareti yaptı. Daha fazla fena habere annesi dayanamazdı. Ama Fikriye sesini kısarak devam etti:

– Her tarafı İngiliz askerleri kapladı. Şimdi de makineli tüfeklerle dolu bir kamyon Dolmabahçe'den Ortaköy'e, başka bir askeri kamyon da Taksim'e doğru çıktı.

– Fikriye sesini kıs, annemi telaşlandırma.

Elindeki Akşam gazetesini gösteren Fikriye fısıldadı:

– Bakın ne yazıyor. İngilizler, Hilafet ordusuna silah vermiş; Anadolu'ya göndermiş.

İsyancılar Kuvayı Milliyecileri sıkıştırmış. "Mustafa Kemal zor durumda" diye yazıyor.

Mecdi Bey, gazeteyi Fikriye'den aldı; katlayıp cebine koydu:

– Her şeyden haberimiz var. Telaşlanma Fikriye, valideyi de telaşlandırma. Sen bir şey anlatma. Biz haberleri verdik."

Fikriye, gözleri ile Zübeyde yengesini aradı; yan odaya baktı. Beyaz tülbendi omuzlarına kadar sarkan kadıncağız tespih çekiyor; kımıldayan dudakları ile Allah'a yakarıyordu. Belliydi oğlunu düşünüyordu. Ani gelen kötü haberlere, acılara alışmıştı. Mustafa'sının yanında bulunması gereken er Halit'in yalnız başına yara bere içinde birden kapıyı açıp görünmesi sırasında sol tarafına felç gelmişti. Ama o, şoku geçirmiş, kısmı felci atlatmıştı. Hatta bu kötü haberler, onu gittikçe daha güçlü hale getiriyordu.

Şimdi, dışarıdaki tıkırtıya ve seslere de kulak vermiş başını çevirmişti. Fikriye ile göz göze gelince hafifçe gülümsedi. O, oğluna aşık bir anne, Fikriye de her an sevdiği erkeği düşünen bir âşıktı. Kaygılarını paylaşmaya gelmişti.

Fevzi Paşa

27 Nisan 1920, aydınlık bir Ankara günüydü. Mustafa Kemal Paşa, buruk duygular içinde istasyondaki peronda ileri geri gidip geliyor; önce karşı çıkmak istemesine rağmen gelmekte olan yolcusuna nasıl davranması gerektiğini düşünüyordu. Onun değerini takdir ediyordu. Şu kalabalık da bunun bilincindeydi. İstanbul, değerli adamlarını, vatanseverlerini kaybettikçe zayıflıyor; Ankara güçleniyordu. Milletvekillerinin de dört gözle beklediği tren sonunda düdüğünü çalarak perona girdi. Gülümseyerek pencereden bakan Paşa ile milli mücadele önderlerinden birini daha kazanıyordu.

Fevzi Paşa, iner inmez Kolordu'nun mızıkası çaldı. Selam kıtası selam durdu. Yavaş yavaş yaklaşan Paşa'ya doğru Mustafa Kemal ağırbaşlılıkla yürüdü, elini sıktı. Biraz kırgın ve soğuktu. Ama bu babacan tavırlı Paşa, onu kendine doğru elense çeker gibi bir hareketle yaklaştırdı; sarıldı, öptü.

– Geciktim, kusura bakmayın, dedi.

– Ne münasebet hocam. Hoş geldiniz şeref ve güç verdiniz bize.

Meclis Başkanı olan Mustafa Kemal'i sivil kıyafet içinde görmek hocayı yadırgatmıştı, ama alışacaktı. Bütün gözler ve dikkatler Mustafa Kemal'de toplanmıştı. Otomobile birlikte bindiler. Şoför, onları Büyük Millet Meclisi binasına götürdü. Mebuslar alkışlarla karşıladı.

Mustafa Kemal, Fevzi Paşa'yı kürsüye davet etti. Mebuslar onun ne söyleyeceğini merak ediyordu.

– Arkadaşlar, dedi, geç gelmiş olmanın kırıklığı içindeydi.

– Huzurunuzda bulunmaktan büyük bir şeref duyuyorum. Yüce meclisiniz hayırlı olsun. İstanbul işgal faciasını yaşadıktan sonra ben de çok acı tavırlarla karşılaştım. Harbiye Nazırı olarak orada duramazdım. İstanbul'un artık bir hilafet makamı olmak özelliği kalmamıştır. 400 İngiliz askeri arasından geçirilerek Babıâli'ye götürülüşümdeki aşağılamaya, Padişah'ı da düşürmek istiyorlar. Selamlık töreninde asker bulundurma isteği reddedilen Padişah, bana, "vaziyet çok vahimdir, aman Anadolu ile bağlılığı sağla ve koru" dedi. Yabancılar Padişah kadar hükümet üzerinde de baskı kurdu. İngilizlerin istediği Kuvayı Milliye'nin ret edilmesi ve suçlanması idi. Biz Kuvayı Milliye'nin haksız isteklere karşı milletin tepkisi olduğunu, Yunanlıların İzmir ve Aydın'daki zulümlerine karşı koymamanın ihanet olduğunu söyledik. Bir İngiliz erinin bile burnu kanamadan bizi bize kırdırmak istiyorlardı. Fetvalar, İslam'ı birbirine düşürmek için çıkarılmış İngiliz fitnesidir. Ama İngilizler, Çanakkale'de yanıldıkları gibi bunda da yanılacaklardır.

Mustafa Kemal Paşa, eski hocasını ince dudaklarının kenarında beliren acı gülümseme ile dinliyordu. Fevzi Paşa ile Çanakkale ve Suriye cephelerinde görevi devir teslimde "halef selef" olmuşlardı. Birbirlerini sayıp seviyorlardı. Hocanın kısa süren İstanbul yanılgısı bitmişti.

Mustafa Kemal çevresinde Fevzi Paşa, Ali Fuat Paşa, İsmet Bey,

Rauf Bey, Refet Bey,

Kâzım Karabekir, Nurettin Bey, Fahrettin Bey, Selahattin Bey, Mahmut Bey, Hüsrev Bey, Yusuf Bey gibi değerli asker ve temsilcileri bulunca İsa'nın on iki havarisini sevdiği gibi onları sevip bağlandı. Onlar da önderlerine aynı sevgi ve saygı ile bağlandılar. Belki içlerinde on üçüncü havariliğe soyunacaklar da çıkacaktı ama Mustafa Kemal, Bağımsızlık Mücadelesi'ne onlarla başlarken, omuzlarındaki yükün bu güvendiği komutanlar sayesinde biraz hafiflediğini hissetti. Artık asker havariler, isyancılar ve düşmanlarla savaşacak; sivil havariler de içerideki gericilerle, hainlerle mücadele edecek, devletin çekirdeği Ankara'da toprağa atılacaktı.

Ethem Bey

Mustafa Kemal, TBMM'den aldığı manevi güçle Sakarya ve Balıkesir'den Ankara'ya kadar dayanan isyancıları saf dışı bırakmıştı. Bunların en azılısı Aznavur ve Gâvur İmam'dı; ikisini de tepeleyen, çetesiyle Kuvayı Milliye'ye katılan Çerkes Ethem'di. Batıda onun gibi Ankara'ya bağlı birçok Kuvayı Milliyeci Türk çetesi vardı. Ama hiçbiri BMM ve Mustafa Kemal'in emirlerinden dışarı çıkmıyordu. Hilafet Ordusu'na katılan isyancılara karşı en büyük darbeyi Ali Fuat Paşa ve Refet Bey vurmasına rağmen, onlara yardıma gelen Ethem bu başarının mimarı sayıldı; kardeşlerinin de propagandası ile meclise çağırıldı, alkışlatılarak şımartıldı.

O sıralarda Yozgat'ta da Çapanoğlu isyanı başlamış, Ankara'dan gönderilen güçler başarılı olamamıştı. Alınacak tedbirler için Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa'yı çağırtmıştı. Rahatsız olduğu için İstasyon'daki odasında bulunuyordu. Cevat Abbas içeri girdi:

– Paşam Ethem Bey geldiler. Görüşmek istiyor.

Bir birlik komutanı olan Ethem Bey'in böyle keyfine göre gel-

mesi uygun değildi. Buna rağmen Mustafa Kemal, "alın içeri" dedi. Daha önce İsmet Bey üç kardeşin kötü niyetini anlattığı için önlem almıştı. Tabancası yastığın altındaydı. İçeri girenlerin pencereden göreceği şekilde de dışarı silahlı muhafızlar yerleştirmişti.

Ethem, kardeşi Tevfik'le içeri girdi. Yatağında yarı doğrulan Kemal Paşa'ya selam verip bir sandalyeye oturdular. Ellerinde tüfekleri vardı. Ethem, oturur oturmaz dolduruşa gelmiş gibi Heyet–i Temsiliye ve Meclis aleyhinde konuşmaya başladı:

– Size hayret ediyorum ki... Sivas'ta Heyet–i Temsiliye ve Ankara'da Büyük Millet Meclisi sıfatıyla toplanalı bir seneyi geçtiği halde, koca Anadolu'da, milli hareketimiz adına neden esaslı bir hareket görülmedi. Niçin merkezinizi güçlendirmediniz? Ve sonra en önemlisi olan, cephelere ait şimdiye kadar bir himmet ve yardımınıza bile şahit olamadık. Nihayet bizleri düşman cephesinden gerilere ayrılmaya ve sırf gerilerde size düşen görevlerle bizi uğraşmaya etmeye mecbur bıraktınız.

Cevat Abbas, bu dengesiz ve sınır bilmez sözler karşısında kaşlarını çatmış; kapı önünde sabırsızlığını belli eden bir tavır takınmıştı ki çok soğukkanlı olan Mustafa Kemal, onu bakışları ile uyardı; sakince dinlemeye devam etti. Çetebaşı ise ses tonunu yükseltiyor; suçluyordu:

– Şimdi görüyorum ve siz de itiraf ediyorsunuz ki, Orta Anadolu'da bir köşede, hiçbir yabancı ile ve İstanbul hükümeti ile bağlantısı olmayan Yozgat isyanını bile söndürmekten acizsiniz. Anladığım şudur ki baştan beri durumu kavrayamadınız; yahut kişisel ve daha önemsiz şeylerle meşgul oluyorsunuz; yahut da Heyet–i Temsiliye ve Ankara Hükümeti adına yaptığınız bildirilerle, duyurularla, konferanslarla her şey olup bitiverecek sandınız ve aldandınız. Affedersiniz bu yakınmadan amacım bu aymazlığınızın tekrar etmemesi içindir.

Cevat Bey, Ethem'in böyle yerlere otuz–kırk kişilik silahlı süvari birliği ile geldiğini biliyordu. Şimdi bir kardeşi yanında öteki,

Reşit de çetesinin başında olmalıydı. Cevat gözleriyle dışarıdaki muhafızlara dikkati çekerken, Ethem'e de hak verir şekilde başını sallıyordu. Sabır küpü olan Mustafa Kemal bu çeteciyi biraz daha kullanmak istiyordu.

Gayet ağırbaşlı ve güçlü, karşısındakine egemen olan mavi bakışları ile hem okşayıcı, hem emredici üslubuyla konuşmaya başladı:

– Ethem Bey, biz Yozgat'a Albay Refet Bey, Yarbay Cemil Bey ve Kılıç Ali emrinde piyade ve süvari birlikleri gönderdik. Sizin daha önceki hizmetlerinizi biliyoruz. Yozgat'ta da aynı milli duyarlılıkla ile isyancıları tepeleyeceğinize eminiz. İsyan bastırıldıktan sonradır ki sizin söylediğiniz konuları konuşabiliriz.

Cevat Abbas da eliyle kapıyı göstererek, "Ethem Bey, bir an önce sizi görevinizin başında görmek istiyoruz, başaracağınızdan eminiz" dedi.

Ethem söyleyeceğini söylemiş, kardeşinin yanında kendisini kabul ettirmişti. Selam verip Tevfik'le beraber dışarı çıktı.

***

Birkaç isyanı bastırmış olmakla kendisinde daha fazla güç olduğunu sanan Ethem ve kardeşlerinin söz dinlemez halleri artıp Ankara'da yavaş yavaş hilafet ve Padişah yanlıları türerken, bir de Doğu Anadolu'dan Enver Paşa'nın geleceği söylentisi çıkarılmıştı. Muhalifler açık açık Mustafa Kemal'e karşı onun propagandasını yapıyor, eski İttihatçılar grup kurmaya çalışıyordu.

Bu hava ve kendisine karşı girişilen kirli siyasi oyunlarla karşılaşan Mustafa Kemal sadece mecliste güçleri toplayıp oradan aldığı güçle düşmana karşı çıkmayı düşünüyordu. Bu sıkıntılar arasında annesine mektup yazacak zaman bulamamıştı. Artık Ankara'ya yerleştiğine göre onları buraya alabilirdi. Ama batıdaki isyanlar ve Hilafet Ordusu'nun yarattığı kargaşalar sebebiyle İstanbul'dan gelen giden azalmıştı.

Sıcak bir Ağustos günü, Meclis'teki odasının penceresini açıp caddeden bahçelere doğru baktı. Bir anne sağında ve solunda iki çocuğunun elinden tutmuş onlarla konuşarak çiçek tarhına doğru yürüyordu. Babaları olacak bir adam da, daha büyük olan oğlu ile ağır olduğu anlaşılan bir sepeti birlikte taşıyarak onların arkasından yürüyorlardı. Mustafa Kemal bunları gıpta ile seyrederek masasının başına döndü. "Mutlu bir aile" diye iç geçirdi.

***

Zübeyde Hanım, çevresindekilere belli etmemesine rağmen her gelen kötü haberle bir ağır darbe daha yediğini, yavaş yavaş yüreğinin eridiğini hissediyordu. Sevgili oğlunun idama mahkûm olduğu haberini aldığı gün donuklaşan beyni, düşündükçe ağırlaşmaya baş ağrısı yapmaya başlamıştı. Alnı, şakakları yanıyor; kızı Makbule sirkeye bandırdığı tülbendi sıkıp ıslak ıslak alnına bağlıyordu.

Oysa evlatlıkları Abdürrahim, onu iki gün önce ne kadar dinç görmüştü. Gazeteden okuduğu kötü haberleri bile soğukkanlılıkla hiçbir tepki göstermeden dinlemişti. Belliydi Zübeyde Anası, oğlunun merakını, acısını içine atmıştı. Acıdan kahırlanmış, yatağa düşmüştü. Başucundaki Makbule ve damadı Mecdi Bey, iki gün önce getirdikleri doktorun verdiği ilaçları içirmişler; onun öğütlerini tekrarlıyorlardı:

– Anne, doktor bey, bir şeyi yok ama her şeye kafasını takmasın, dinlensin, dedi.

– Anne biliyorum, aklın fikrin Mustafa'nda. Ankara'dan iyi haberler var. Bütün değerli paşalar orada toplanmış. Fevzi Paşa bile oğlunun emrine girmiş. Adapazarı'na kadar Hilafet Ordusu'nu desteklemeye giden Ferit Paşa, yenildiklerini görüp dönmüş. Valide, artık devlet İstanbul'dan değil Ankara'dan yönetiliyor. Yabancılar bile oğluna temsilciler göndermeye başlamış. İsyancıları bastırmış. Düşmana karşı Kuvayı Milliyecilerin hepsini birleştirmiş.

Buradaki gazeteciler, mebuslar da Ankara'ya gitmiş. Mustafa Kemal Paşa, bütün vatanseverleri etrafında toplamış. Yunus Nadi'yi, Asım Bey'i de yanına almış.

Üzgün, sönük gözlerle damadına bakan Zübeyde Hanım, "Bizi ne zaman yanına alacak? İiiç mi düşünmez uuğulum beni?"

– Düşünür anne, nasıl düşünmez? İlk haberde hep beraber gideceğiz Ankara'ya.

– A be Mecit, süle. Ankara güçlendi dersiniz. Madem uğlum güçlü, niye bu İstanbul'dakiler âlâ uuraşırlar benim çucuğumla?

Düzenli Orduya Geçmek

Mustafa Kemal Paşa, yanındaki paşaları ve kurmayları ile endişelerini, kuşkularını konuşurken asıl ülküsünün düşmanı vatandan atmak ve sonra milli bir devlet kurmak olduğunu açık açık söylemeye başlamıştı. Parça parça ve dağınık yerlerde olan Kuvayı Milliye birliklerinin toplanması gerekirdi. Bunun için düzenli orduya geçmek lazımdı. Oysa Ethem gibi çeteciler bunu istemiyordu.

Mustafa Kemal, Yunanlıların 2 Haziran 1920'de yaptığı saldırıda Batı Cephesi'nin çökmesi üzerine 10 Kasım 1920'de düzenli ordu kurulmasına karar verdi.

Yunan Kolordusu 4 Eylül 1920'de Uşak–Gediz hattına kadar ilerlemişti. 24 Ekim 1920'de yapılan taarruz Çerkes Ethem'in düzenli ordudaki subayları dinlememesi, onlarla çekişmesi yüzünden kaybedilmişti. Ali Fuat Paşa ve İsmet Bey, durumu Ankara'ya bildirip Çerkes Ethem'in ve kardeşi Tevfik'in başıbozuklularını anlatıp disipline alınmalarını istedi. Elindeki Kuvayı Seyyare'nin

dağıtılıp düzenli orduya bağlanmasını istemeyen bu çeteci, normal ordu emrine girmeyeceğini belirterek Ankara'ya ağabeyi Tevfik eliyle şu telgrafı çekti:

"Batı Cephesi komutanı İsmet Bey'in, bu görevi yürütemeyeceğini anlıyorum. Bu komutanı bundan böyle tanımıyorum. Ethem."

Bu telgrafı alan Mustafa Kemal Paşa, bu çetecinin isyanına karşı bütün yetkiyi İsmet Bey'e verdi. 20 Ocak 1921'de İsmet Bey, Çerkes Ethem kuvvetlerini dağıttı ve Ethem Yunanlılara sığındı.

Çerkes Ethem'in ihanetini Türk ordusu içinde çatlak varmış gibi yorumlayan Yunan Ordusu, 31 Mart günü İnönü köyü yakınlarında saldırıya geçti. Yunan Ordusu'nu karşılayan İsmet Bey düşmanı çekilmek zorunda bıraktı. Bu, Ankara'nın düzenli ordusunun ilk başarısıydı. Mustafa Kemal, sevindirici haberi alınca telgraf çekerek İsmet Bey'i kutladı. Büyük Millet Meclisi rütbesini tuğgeneralliğe yükseltti.

Mustafa Kemal, cepheden gelen başarı haberleri ile gittikçe güçleniyordu. Ona ilk zafer müjdesini, Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir vermiş, Ermenileri yenerek 20 Eylül 1920'de Sarıkamış'ı, 30 Ekim 1920'de de Kars'ı geri aldı. Bu başarılardan sonra Mustafa Kemal Paşa, siyasi bakımdan da İtilaf Devletleri karşısında güçlü olmak için Ruslarla ince bir siyaset güttü. Moskova'nın ve Lenin'in dostluğunu sağladı. Karabekir'in Doğu'daki zaferi sonucu Ermenilerle yapılan 2 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması Ankara'yı güçlendirmişti.

Mustafa Kemal, bir an önce Doğu'daki hareketin bitmesini ve oradaki bir askeri birliğin batıya sevk edilmesini istiyordu. Bunun için de Moskova ile antlaşma yapılması gerekti. Bunu sağlamak için 20 Ocak 1921'de Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey başkanlığında bir heyeti Rusya'ya gönderdi.

Mustafa Kemal kararlılıkla her şeyi hesaplıyordu. Çerkes Et-

hem sıkıntısı bittikten sonra milletvekili olan kardeşi Reşit'in de meclis kararı ile milletvekilliğine son verdirdi. Yunan'a sığınan bu çetecileri Teğmen Yorgiadis alay ederek karşılamıştı.

Mustafa Kemal, hem askeri hem siyasi işler yanında Meclis'teki muhaliflerine de nefes tüketiyor, onların iç çekişmelerle birliği bozmalarını önlüyordu. 18 Eylül 1920'de İstiklal Mahkemeleri'ni bozgunculukları ve içteki ihanetleri önlemek için kurmuştu. Bu kadar ağır ve zor işlerle uğraşırken, gene annesini ihmal etmişti. Karakol Cemiyeti İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırıyor ama annesini bir türlü Ankara'ya getiremiyordu. Eniştesi Mecdi Bey de Kara Vasıf ve Ahmet Şükrü Bey'le temas kuruyor; Karakol Cemiyeti aracılığıyla Anadolu'ya silah ve cephane gönderilmesine yardımcı oluyordu.

XX. Kolordu Komutanlığı yaptığı için Mustafa Kemal Paşa'yı ilk günlerden itibaren en çok destekleyen eski arkadaşı Ali Fuat Paşa'ydı. Kalabalık ve donanımı üstün Yunan kuvvetleri karşısında Batı Cephesi'nde uzun zaman direnmesine ve hilafet güçlerini yenmesine rağmen Gediz cephesinde Yunanlılar ilerlemişti. Ali Fuat Paşa daha çok asker ve donanım isteyerek saldırmayı öneriyordu. Oysa saldırı için asker ve silah sayısı yetersizdi. Beklemek gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa, onu Ankara'ya çağırdı. Yerine Batı Cephesi Komutanı olarak İsmet Paşa'yı düşünüyordu.

Ali Fuat Paşa, Kasım ayı ortalarında cepheden geldi. Onu istasyonda Mustafa Kemal Paşa karşıladı. Okul arkadaşını omzunda bir filinta olduğu halde Kuvayı Milliye kıyafetinde ve üzgün gördü. Ona yeni bir görev verecekti. Bu cephedeki savaş kadar önemliydi. Ruslarla ilişkileri geliştirecek ve onlardan yardım koparacaktı. Arkadaşının oldubittisi de olsa Ali Fuat Paşa Moskova Elçiliği'ni kabul etti.

İşi Zor Çakır'ımın...

İstanbul'un rutubetli soğuk havası Zübeyde Hanım'a hiç yaramamıştı. Şubat ayının sulusepken yağan karları, soğuktan evin saçaklarını çivi gibi buzlarla donatmıştı. Yatakta pencereden bu durumu gören Zübeyde Hanım gazete ve ekmek almaya giden Abdürrahim'e sıkı sıkı tembih ediyordu:

– Abduş, dikkat et. Ayağın kaymasın. Başına, saçaklardan sarkan buzlar düşmesin.

Küçük Abdürrahim evin bütün yükünü çekiyordu.

O dışarı çıkarken, Fikriye geldi. Mantosu, baş örtüsü ıslanmıştı. Zübeyde Yenge'sinin yanına gitti. Ellerini ihtiyarın başına götürdü. Yanıyordu.

– Nasılsın yenge?

– İyiyim, sen beni bırak Ankara'dan bahset. Neler duydun, okudun?

– Haberler çok iyi. Kemal Ağabey'imin ordusu Yunanlıları yenmiş. Ama köprü başından geçerken işittim. Bir Rum gazete dağıtı-

cısı, "Pontus, Pontus" diye gazete dağıtıyor.

Yanımdaki ihtiyara sordum, "nedir?" dedim. "Trabzon'da Rum Cumhuriyeti kuracaklarmış, avuçlarını yalasınlar" dedi. Başka bir Rum gazeteci de, "Emroz, Emroz" diye bağırıp "Yunan Kralı'nın İzmir'e gittiğini, savaşın devam ettiğini" bağıra bağıra söylüyordu.

– Ahh, işi zor Çakır'ımın. Acaba cephede mi şimdi?

– Tabii yenge.

Onlar konuşurken Makbule mutfaktan çıkıp geldi:

– Hoş geldin Fikriye.

– Hoş bulduk, Mecdi eniştem nerede?

– İşten attılar ya, yeni bir iş peşinde, dışarıda.

Onlar konuşurken Zübeyde Hanım'ın iniltisi arttı. Kadıncağız sağ tarafını tutuyor, "Gene ağrımaya başladı, sancı geliyor gidiyor. İçimde bir şey var."

– Sana öyle geliyor yenge, maşallah bir şeyin yok.

– Anne Doktor Salih Bey de, "bir şey yok, üşütmüşsün teyze" demedi mi?

– Bu üşütme değil kızım, midem de mi, ciğerlerimde mi, içimde bir yerde yara var gibi. İçin için sızlıyor.

– Allah saklasın teyze, öyle bir şey olsa doktor söylerdi.

– Doktorlar er bir şeyi sülemezler. Vasfiye nasıl?

– Annem iyi. Ama onunla çekiştik.

– Niçin?

Fikriye, Makbule'ye baktı. Söyleyip söylememekte duraksadı. Sonra onlardan da izin alır gibi sesini alçaltıp titreterek, "Ben Ankara'ya gideceğim anne, dedim. Kızdı. Sen ne dersin Zübeyde Teyze? Mustafa Ağabeyim yalnız. Bakımsız, ne yer ne içer?" dedi.

Makbule kaşlarını çattı. Başından beri ağabeyine yeğeninin göz koyduğunu biliyordu:

– Aaa Fikriye, ağabeyimi düşünmek sana mı düşer? Gerekirse

biz gideriz.

Zübeyde Hanım, iki kızın çekişmesini hasta yatağında hangisini tutacağını belli etmeden buruk buruk seyretti:

– Şimdi çekişmeyi bırakın. İkiniz de gitmeyeceksiniz, oğlumun yanına ben gideceğim.

– Anne sen hastasın. Bu soğukta nasıl gidersin? Daha dün gözlerinden şikâyet ettin.

"Puslu puslu görüyorum, kör mü olacağım?" diyen sen değil miydin? Nasıl gidersin?

***

Mustafa Kemal Paşa, arada eski Teşkilat– ı Mahsusa'nın güvenilir adamlarıyla İstanbul'a haberler gönderiyordu. Bu defa Kaymakam Mithat Bey'i yollamıştı. Asıl üzerinde durduğu konu İnebolu'dan silah gönderilmesi idi.

O gün, Akaretler'deki evde Mecdi Bey, bu misafirini ağırlıyordu. Hastalıktan yeni kurtulmuş olan Zübeyde Hanım, elinde örgüsü köşede otururken, Makbule ve Fikriye de mutfakta yemek işleri ile uğraşıyorlardı. Fikriye, ortadaki masaya tabakları taşırken, Mecdi Bey'le Mithat Bey'in zaten ağır işiten Zübeyde Hanım'a rağmen fısıldaştıklarını gördü; kulak kabarttı.

– Ankara yaz günü bile soğuk. Geceleri sanki çöl iklimi. Ziraat Mektebi eski ve bakımsız. Paşa'nın bakıma ihtiyacı var. Odasını son defa Halide Hanım düzeltti. Emireri Bekir Çavuş yemek yapıyor. Ama her gün yumurta, her gün yumurta olmaz ki. Çamaşırları da üstün körü yıkanıyor. Bilirsin Kemal Bey çok titiz. Kızıyor, köpürüyor çevresine. Çevresindekiler onu el üstünde tutuyor. Ama hep erkek. Kaldığı yerde bir kadına ihtiyacı var. İstasyon'daki Direksiyon evine taşındı. Oraları derleyip toparlayacak bir kadın...

– Eşim Makbule Hanım burada annesine bakıyor gidemez.

Fikriye, bu konuşmaları duyunca onlara yakın yemek masası

etrafında iş yapıyor gibi dolanmaya, uygun bir zamanda söze katılmaya karar vermişti. Mahmut Bey, sigarasını kül tablasına silktikten sonra, göz ucuyla Fikriye'ye bakarak devam etti:

– Koskoca Paşa'nın hayatının düzensiz olması bizleri de üzüyor. Bak İsmet Bey Mevhibe Hanım'ı Ankara'ya getirtti, rahata kavuştu. Paşamız ise çok yalnız.

Fikriye elindeki çatal ve kaşıkları masaya koyup heyecanla onlara doğru yaklaştı:

– Mithat Bey Kemal Paşa çok mu yalnız?

Genç kaymakam, sigarasını kül tablasına bastırdı. Fikriye Hanım hakkında Salih Bozok'tan dinlediklerini hatırladı. Bu güzel kız, Paşa'yı seviyordu. Gülümseyerek ona baktı:

– Fikriye Hanım, Paşa'nın işleri çok. Hem yönetim, hem askerlik işleri. Bunun için kendini, sağlığını ihmal ediyor. Bakıma ihtiyacı var. Evine, odasına bir kadın eli değmesi lazım. Bekir ve Cevat bu işi beceremiyorlar.

Fikriye'nin aylardır hayal ettiği şey gerçekleşecekti. Heyecan ve hevesle sesini yükseltti:

– Ben giderim, Paşa'mıza bakarım. Zaten burada annemden başka kimsem kalmadı. Jülide de öldü.

Mecdi Bey endişeyle baktı. Kız kardeşinin veremden öldüğünü, onun da öksürüp durduğunu biliyordu:

– Ama sen de hastasın...

– Hayır, hasta değilim.

– Ama Ankara yoksunluk yeri, dayanamazsın.

– Ben asker kızıyım. Albay Hüsamettin Bey'in kızıyım. Babamla çok yoksunluk yerleri gördük. Ankara'ya, Kemal Ağabeyimin yanına koşa koşa giderim.

Köşede oturan Zübeyde Hanım, işini bırakmış; kısık sesle de olsa konuşulanların oğlu hakkında olduğunu anlamıştı. Hele Fikriye'nin heyecanla sesini yükselerek konuyu açıklaması, onun ye-

rinden kalkıp misafirin koltuğuna yaklaşmasına yetmişti:

– Mithat Bey oğlum, Mustafa'mın sağlığı iyi dedin. Ama şimdi de bakımsız dersin bu da ne demek?

– Zübeyde Hanım teyze, kaldığı yeri, odayı, mutfağı düzeltecek, çekip çevirecek, yemek yapacak bir kadına ihtiyacı var demek istedim.

Yüzü kızaran Fikriye, "Zübeyde Yenge, izin verirsen ben giderim.

– Oğlumu benden önce sen mi göreceksin?

"Ben de Enver'in Yerinde Olsam, Aynı Tehciri Yapardım."

26 Şubat 1921'de Ankara'da gün, sulusepken bir kar yağışı ile başlamıştı. Mustafa Kemal, sabahleyin erkenden kalkıp yardımcılarının getirdiği raporları incelemişti. Pencereye vuran kar taneleri dikkatini çekti. Cama doğru yürüdü. Erken açmış badem dallarının pembe çiçeklerine doğru savrulan kar tanelerini izlemeye daldı. Annesini ve Selanik'teki dayısının çiftliğini hatırladı. İçi sızlayarak büyüklerin konuşmasını tekrarladı:

– Çiçekler erken açtı, ya soğuk alırlarsa...

Bazı arkadaşları erken saldırıya geçip, hemen düşmanı yurttan atmak için sabırsızlanıyorlardı. Onlara cevabı, "Her şeyin mevsimi zamanı var. Bekleyin, sabredin" olmuştu. Şimdi yalancı ısınmaya ve güneşe aldanan badem çiçeklerini kaplayan karı hüzünle seyrediyordu. Kapı vuruldu içeri yaveri Muzaffer girdi:

– Paşam dün görüşmek için izin isteyen Amerikalı yazar geldi, içeri alayım mı?

Amerika'da Philedelfia'da yayınlanan Public Ledger gazetesi-

nin muhabiri bir haftadır Ankara'daydı. Ancak bu gün için buluşma saati uygun görülmüştü. Mustafa Kemal Paşa masasının başına geçti, biraz sonra kapı vuruldu. Muzaffer'le birlikte Amerikalı gazeteci içeri girdi. Eğilerek selamladı. Amerika'dan önyargılarla gelmişti, ülkesindeki Rum ve Ermeni azınlıkların propagandası etkisinde sert, haşin ve korkunç bir Türk'le karşılaşacağını sanıyordu. Sarı Paşa'nın yumuşak ama çelik mavisi ışınları ile içe işleyen bakışların sevecenliği onu şaşırttı. Paşanın elini sıkıp gösterilen koltuğa otururken, yıllardır halkı gibi kendisinin de beynini yıkayan Ermeni suçlamlarına ilişkin soruları titreyen elinde tuttuğu kâğıttaydı. Paşa'nın sert ve içini okuyan bakışları altında söze nasıl başlayacağının huzursuzluğu içindeydi. Mustafa Kemal onun telaş ve sıkıntısını anladı:

– Mister Clerance Streit hoş geldiniz, dedi. Ankara'mızın havası hep böyle karlı kurt havası gibi olmaz. Sizinle güneşli bir havada bahçede sohbet etmek isterdim. Daha sonra gene görüşürüz.

Gazeteci C. K. Streit bu açık Fransızca ve güleryüze rağmen görüşmenin çok kısa süreceği izlenimine kapıldığı için hemen şartlandığı sorusuna geçti:

– Ekselans, Ermenilere yapılanlar ve göç ettirme hakkında düşüncelerinizi alacaktım.

– Ermenilere karşı biz bir şey yapmadık. Onlar Rus ve Fransızların kışkırtma ve söz vermelerine kanarak isyan ettiler. Düşmanla işbirliği yapıp Türk ordusunu arkadan vurdular. Zamanın iktidar partisi olan İttihat Terakki de her sorumlu hükümetin yapacağını yaptı ve ihanetleri ve arkadan vurmaları önlemek için tehcir, göç ettirme kararı aldı ve büyük bir titizlikle uyguladı. Düşmanca suçlamada bulunanların sürdürdükleri büyük abartmalar dışında Ermenilerin göç ettirilmesi sorunu aslında şunlardan oluşmaktadır:

– Rus Ordusu 1915'te bize karşı büyük ilerlemesini başlattığı bir sırada o zaman Çarlığın hizmetinde bulunan Taşnak Komitesi askeri birliklerimizin gerisinde bulunan Ermenileri isyan ettir-

mişti. Düşmanın sayı ve malzeme üstünlüğü karşısında çekilmek zorunda kaldığımız için kendimizi daima iki ateş arasında kalmış gibi görüyorduk. Malzeme ulaştırma ve yaralı konvoylarımız acımasız bir şekilde katlediliyor, gerimizdeki köprüler ve yollar tahrip ediliyor ve Türk köylerinde terör hüküm sürdürülüyordu.

Sıcak ve samimi ama içe işleyen bakışlarından gazetecinin etkilenerek başını pencereye doğru çevirmesi üzerine, o da dışlarda yağan karın cama vuran zerreciklerini izleyerek devam etti:

– Bu cinayetleri işleten, saflarına eli silah tutabilen bütün Ermenileri katan çeteler, silah, cephane ve yiyecek, giyecek ikmallerini bazı büyük devletlerin daha barış zamanından beri kendilerine kapitülasyonların verdiği dokunulmazlıklardan yararlanarak ve bu amaca dayanarak büyük stoklar oluşturmayı başardıkları Ermeni köylerinde yapıyorlardı. İngilizlerin barış zamanında ve savaş alanından uzak olarak İrlanda'ya uygun gördüğü davranışa neredeyse tamamen umursamaz bir şekilde bakan dünya kamuoyu, Ermeni ahalinin göç ettirilmesi konusunda almak zorunda kaldığımız karar için bize karşı haklı bir suçlamada bulunamaz. Bize karşı yapılmış olan karalamaların aksine göç ettirlimiş edilmiş olanlar hayattadır ve bunlardan çoğu eğer İtilaf Devletleri bizi tekrar savaş yapmaya zorlamasa idi evlerine dönmüş olurlardı.

Amerikalı gazeteci hızla Mustafa Kemal Paşa'nın söylediklerini not ederken, o gözlerini dışarıda yağan kardan genç gazetecinin üzerine çevirdi:

– Gerek genel savaş sırasında gerek ateşkesten sonra Ermeniler ve Rumlar tarafından Müslüman halka yapılan eziyet üzerinde durmak uzun bir hikâye olur. Biraz da Balkanlar'da ve Kafkasya'da öldürülen, göç ettirilen Türklerle de ilgilenmeniz gerekir. Brest– Litovsk anlaşmasının yapılmasından sonra Rusların Doğu illerimizi boşaltmaya başladıkları sırada Ermeni çetelerin yapmış oldukları toplu öldürme ve yıkımı yeterli derecede herkes bilmektedir. Ermeni sorunu ve uydurma öldürme suçlamaları, aslında

Ermeni milletinin gerçek olmayan isteklerinden çok, dünya kapitalistlerinin ekonomik ve siyasal çıkarlarına göre yaratılmış bir sorundur.

Mister Streit, daha fazla soru sormadan aydınlanmıştı. Türk-Ermeni ilişkileri Amerika'daki kinci diaspora Ermenilerinin anlattığı gibi değildi. Gazeteci Paşa'dan ayrılıp giderken pardösüsünün yakasını kaldırmış; yüzüne vuran kar tanelerini Mustafa Kemal'in Enver Paşa'yı öven sözlerini tekrar ediyordu:

– Paşa haklı. Ben de Enver'in yerinde olsam, aynı tehciri yapardım.

"Korkma! Sönmez Bu Şafaklarda Yüzen Al Sancak..."

İngilizler, Yunanlılara her türlü yardımı yapıyordu.10 Ağustos 1920'de Osmanlı Devleti'ne imzalattıkları Sevr Antlaşması ile onlara Batı Anadolu'yu söz vermişlerdi.

Karşılarındaki büyük engel Misak–ı Milli'yi ilan edip mandayı da geri çeviren Ankara Hükümeti idi. Silah ve cephane yardımı yaparak Yunan ordusunu bir defa daha Bursa ve Uşak yönüne göndermişlerdi.

İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'ya gönderdiği bozguncular kadar, İngilizlerin uçaklarla attığı Ankara Hükümeti karşısındaki bildiriler, halkın moralini bozup Kuvayı Milliye hareketini zayıflatmak istiyordu. Millet maddi olanaksızlıklar içinde kötümserleşirken, meclisteki bazı milletvekillerinde de güvensizlik ve inançsızlık belirtileri görülmeye başlamıştı.

Tam bu sırada, şüphe ve korku içinde olanları uyarmak, Mustafa Kemal'in yürüttüğü İstiklal Mücadelesi hareketine olan inancı güçlendirmek için, bir milli marşa gerek duyuldu. Şiir yarışma-

sı açıldı. Mehmet Akif, ödül olduğu için bu yarışmaya katılmadı. Gönderilen şiirler beğenilmeyince Hamdullah Suphi, Akif'e bir marş yazmasını rica etti. O "para için şiir yazamam" deyince, "kazanırsan parayı almazsın veya hayır kurumuna verirsin" cevabı üzerine, zaten günlerdir gönlünü ve zihnini dolduran şiire başladı. Yapılan yarışmada Mehmet Akif'in Türk Ordusu'na sunduğu şiir birinci seçildi. Hamdullah Suphi'nin ateşli üslubu ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunan bu güzel şiir, Milli Marş olarak kabul edildi. O gün, Mustafa Kemal kadar, bütün subay ve milletvekillerinin de heyecan ve milli duygu yoğunluğundan gözleri yaşarmıştı. Alkışlarla İstiklal Marşı'nın tekrar okunmasını istediler.

Onların da, cepheye giden Mehmetçiklerin de, kulakları kadar, gönüllerinde de yankılar yapan bu marş, Türk'ün kurtuluşa olan inancını tekrar ediyordu:

"Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;/ Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak./ O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak,/ O benimdir, o benim milletimindir ancak.— Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;/ Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklal!"

Türk ordusu bu inançla derlenip toplandı. Haklı olduğu mücadelesini kazanacaktı.

Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Bey büyük dikkatle ve özenle hazırlık yapıyorlardı. Bu beklemeyi, zayıflık olarak yorumlayan düşman güçleri, ilk anda Bozüyük ve Bilecik taraflarını aldı. Ama 31 Mart 1921'de İsmet Bey, Türk ordusuna İnönü bölgesinde saldırı emri verdi. Mehmetçik, düşmanı geri çekilmek zorunda; 1 Nisan'da düşman yenilmişti. İsmet Bey, Metristepe'den Ankara'ya telgrafla zafer haberini verdi:

– Düşman binlerce ölüleriyle doldurduğu savaş meydanını silahlarımıza terk etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, bu habere çok sevindi, hemen cevabını yazdırdı:

– İsmet Paşa, bütün dünya tarihinde sizin İnönü Meydan Muharebesi'nde yüklendiğiniz görev kadar ağır bir görev almış komutan pek azdır. Siz orada yalnız düşmanı değil, Milletin ters giden talihini de yendiniz.

Bu zafer Ankara'yı sevindirmiş ve karamsar olanlara da ümit vermişti. Ama yenilen düşman, öcünü masum insanlardan alarak, birçok Türk köyünü yakıp yıkmıştı. Yunanlılar Bilecik, Söğüt, Yenişehir ve Bozüyük'ü yakmakla kalmamış; vahşice saldırıları ile kocaları. babaları asker olan binlerce Türk kadın ve çocuğunu öldürmüşlerdi. Yenemedikleri Türk'e duydukları kini, masum insanları öldürerek söndürmeye çalışıyorlardı.

Düşman üst üste aldığı yenilgilere rağmen yeniden asker topluyor, Batı Anadolu'daki Rumları da askere alıyor, hatta Ermeni gönüllülerden lejyonlar kurup Batı'ya Kütahya– Eskişehir hatlarına sürüyordu. Silah ve asker sayısı bakımından üstün olan buralardaki Yunan kuvvetleri karşısında Türk kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı. Bu kötü haberler Meclis'te Mustafa Kemal muhaliflerini kışkırtıcı ve suçlayıcı konuşmalara yöneltiyordu. Onlara canı sıkılan Paşa, bu sırada Fikriye'den annesinin hasta olduğunu bildiren bir mektup aldı. Hemen İstanbul'daki askeri doktor olan arkadaşına mektup yazdı.

Gelen cevap onu daha çok üzdü.

"28 Haziran 1921– Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.– Paşa Hazretleri, Birkaç hafta önce gözlerinden rahatsız olan anneniz hanımefendiyi muayene ettim. Gözlerinde ama– i asab– ı basari (Görme siniri harabiyeti) bulunduğunu teşhis ettim ve ameliyatın başarılı bir sonuç vermesi mümkün olmadığını söyledim. Buna rağmen doktorlar ameliyatın iyi netice verebileceğine bu sabah karar vermişler.

Bundan bir ay evvel Prenses Şivekâr Hanımefendi Hazretleri'nden

bir mektup aldım. Sağlığınızı soruyorlar. Sağlığınızla ilgili haber almakla memnun olacaklarını müjdelerim. Adresleri: Paris'te Aveneu de Chanzelise. No: 714'dir.

Emin Bey'in damadı Binbaşı Ulvi Bey, anneniz hanımefendiyi bendenizle beraber ziyaret ettiler.

Paşa Hazretleri, isminiz Mısır İslamları arasında bir ışık gibi parlıyor. İnşallah Cenab–ı Hak bütün umduklarımızı bizlere bağışlayacaktır. Hissiyatı–ı ihtiramkâremin[11] *lütfen kabulünü rica ederim Paşa Hazretleri. Miralay Doktor Salih."*

Mustafa Kemal, elinde mektupla sandalyesine yaslandı; annesinin güzel yüzü, şefkatli mavi gözleri hayalinde canlandı. Kör mü olacaktı? Çok sevdiği oğlunu bir daha göremeyecek miydi? Bir anne nedir? Bu soruya çocukluğundan beri gerçek bir cevap verememişti. Anne her şeydi çocuk için. Ya çocuk anne için? Ana varlığının tek sebebi ve amacı sevgiydi. Sevgiyle ana, nasıl iç içeyse, anavatanla ana sevgisi de öyleydi. Onu ihmal edişinin sebebi bu kutlu sevgiydi. Düşüncelerinden güç sıyrıldı. Tekrar kâğıda baktı.

Gözleri mektuptaki "Şivekâr" ismine takıldı; eski günlere daldı. Bu prenses de kendisine "Sarı Paşam" diyen hayranlarından biriydi. Onu sadece seven, tanıyan değil, bir iletişim kurmakla övüneceğini söyleyen kız ve kadınların olmasının ne değeri vardı? Kırk yıldır annesinden ayrı kalmış, onu mutlu edememiş, belki de kör olmasına sebep olmuştu.

Anne sevgisini, tanımış olduğu bazı hanımlara olan aşkını hangi güç unutturmuştu? Askerliğe olan tutkunluk mu, vatan, millet aşkı mı, yoksa yenilmeyi asla kabul etmeyen yaratılışı mı?

Unutmamıştı. Sadece mutluluk ve sevinç vermesi gereken annesinden ayrı kalarak onu hep üzmüştü. Onun kaderi bu olmamalıydı. İyi, mutlu günler gelecekti. O, annesini iyi, mutlu günlerde

11. Hissiyatı– ı ihtiramkâremin: Saygı duygularımın

yaşatamamıştı ama anavatanını sonsuza dek özgür, mutlu ve bağımsız yaşatacaktı.

Gözleri puslandı, Ankara Kalesi'nin burçlarında dalgalanan al bayrak ona bir şeyler söylemek ister gibi, esen yele kafa tutuyordu. Kapı açıldı Cevat Abbas girdi:

– Paşam, Doktor Adnan Bey geldiler.

Mustafa Kemal Paşa'nın böyle candan ve sıcak bir filozofla sohbete ne kadar ihtiyacı vardı. Koşarak karşıladı.

***

Zübeyde Hanım, yeğeni Fikriye'yi de Ankara'ya yolladıktan sonra Makbule ile baş başa kalmıştı. Kızının "Ayaklı gazete" dediği yeğeni gittikten sonra, onun deli dolu ama candan ve sıcak hareketlerini, konuşmalarını özler olmuşlardı.

– Fikriye olsa bize Babıâli'den, İstanbul'dan, Beyoğlu'ndan aberler getirirdi. Şimdi Abdüş'ün getireceği gazeteye kaldık.

– Anne, o hasta kızı ağabeyimin yanma göndermekle iyi mi ettik?

– Kendi istedi, gitti.

– Tabi ister. Fikriye, ağabeyim için Leyla olmuş. Ağabeyimin başına dert olmasın da.

– Mustafa'm Mecnun değil ya, yüz vermez ona. Bilirim, kızacaaz hizmet eder.

– İyi etmedik anne, bu kız ağabeyimin başına yük olacak.

– Niye büle sülersin?

– Kızcaaz asta, zayıf. Keşke ben gitseydim.

– A be kızım, kocan üle uygun görmedi mi? Seni Mecdi bırakır mıydı?

– Anne o kız hizmete gitmedi. Niyeti ağbeyime bakmak değil, evlenmek.

– Ah Çakır'ım, Mustafa'm. O astalıklı kıza mı kaldı. Akıllı çocuktur uulum. Kendisine izmet ediyor diye kanmaz o kıza.

Sinan Paşa Camisi'nin minaresinden gelen ezan sesine kulak kabartıp "Azizallah" diyen Zübeyde Hanım, kızına eliyle mutfakta kaynayan tencereyi gösterdi:

– Aadi sen yemeğe bak. Tübe tübe... Ne konuşur, ne süleriz. Günaha gireriz ezan vakti. Makbule bir yabancı gibi annesinin yüzüne dikkatle baktı. İçinden, "Maşallah ne kadar dayanıklı" diye düşündü. Altmışını geçmişti ama ince süt gibi beyaz tenindeki pembeliklerde hiçbir kırışıklık yoktu. Koyu mavi gözlerinden şefkat ve sevgi taşıyordu.

***

Kâzım Karabekir'in Doğu cephesinden Ardahan'ı, Artvin'i, Ahıska'yı, Batum'u aldığına dair sevindirici haberlere rağmen, Batı Cephesi'nden kötü haberler geliyordu. Yunanlılar devamlı ilerliyor, Türk birlikleri de çekiliyordu. Meclis'teki muhalifler hep Mustafa Kemal'i suçluyordu. Hem cephedeki hem Ankara'daki panik havasını gidermek lazımdı.

18 Temmuz 1921'de Mustafa Kemal Paşa otomobiline binip İsmet Paşa'nın Karacahisar'daki karargâhına gitti. İsmet Paşa'nın morali bozuktu. Altıntaş'taki bozgundan söz edemiyordu. Ama Mustafa Kemal yol boyunca kaçakları, cepheden çekilen askerleri ve Yunan zulmü korkusundan kaçıp nereye gideceklerini bilmez bir halde göç eden köylüleri görmüş; önlerine çıkarak askerleri birliklerine göndermiş ama köylülere bir şey diyememişti. Gene düşüncesini, hayallerini bozacak, ruhunu daraltacak, ümitlerini kıracak bunalımlı günler mi başlayacaktı? Onun kararlılığı ve çelik iradesi buna izin vermeyecekti.

İsmet Paşa kadar, kurmayları Şükrü ve Tevfik beylerin de ağzını bıçak açmıyordu. Mustafa Kemal onlara güler yüzle yaklaştı:

– Tebrik ederim, hepiniz de görevinizi yaptınız. Üzülecek hiç-

bir şey yok. Bir çarpışmanın kaybı, bütün savaşın kaybı demek değildir. Belirleyici, son zafer bizimdir, dedikten sonra elini İsmet Paşa'nın omzuna koydu devam etti:

– Kazanacaksın, kazanacağız İsmet. Şimdi soğukkanlı olarak durum değerlendirmesi yapalım. Haritaları getirin bakayım.

Kurmaylar haritayı masaya serdi. İsmet Paşa, Türk birliklerinin ve Yunan birliklerinin durumu hakkında bilgi verdi. Dikkatle dinleyen Mustafa Kemal, uzun uzun düşündü. Kesin kararı o verecekti:

– Durumda telaşa düşülecek ve ümitsizliğe kapılacak bir hal yoktur. Biz vatanımızdayız. Bu topraklar ve insanlar bizim. Ama derhal karar vermeliyiz. İsmet Paşa, size emrim şudur: Ordu'yu Eskişehir'in güney ve kuzeyinde topladıktan sonra, bunların güçlendirilmesi ve düzenlenmesi için düşman ordusu ile Batı Cephesi'ndeki birliklerimiz arasına büyük bir mesafe koymamız lazımdır. Bunun için de Sakarya'nın doğusuna kadar çekilmek gerekecektir.

Mustafa Kemal, ince, uzun parmaklarını harita üzerindeki işaret ettiği yerlerde gezdirerek çok soğukkanlı ve üstsözlü bir edayla devam etti:

– Eğer düşman duraklamadan bizi takip ederse, hareket üslerinden çok uzaklaşmış olacaklardır. Yeni menzil ve ulaşım kurma zorunda kalacaklardır. Onların işi çok zor. Buna karşılık bizim ordumuz toplu bulunacak, daha elverişli şartlara sahip olacaktır. Bunun sakıncası yok mu? Vardır. Eskişehir'i düşmana terk etmek halkın ve meclisin moralini bozabilir. Ama biz askeriz. Bizim moralimiz bozulmaz. Çünkü az zamanda alacağımız başarı, bu sakıncayı ortadan kaldıracaktır. Bir çarpışma kaybetmek, savaşı kaybetmek değildir. Son zafer bizim olacaktır.

***

Mecdi Bey'in, Karakol Cemiyeti ile Anadolu'ya silah kaçırma

işi dolayısıyla üç–dört gece eve uğramadığı oluyor, Makbule meraktan çatlıyordu. O anlarda evin erkeği Abdürrahim aşağı odada yatıyor; Kemal amcasının verdiği tabancayı göstererek onlara güven veriyordu.

Gündüz oldu mu dışarı çıkıyor, Sahil'de Köyiçi'ne oradan da Abbas Ağa Parkı'na doğru yürüyordu. Beşiktaş'a yerleşen işgal subayları o semtte evler tutmuş; sanki devamlı kalacaklarmış gibi çocuklarını da getirmişlerdi.

Abdürrahim, aylak aylak gezerken, ayakları Yıldız'dan Serencebey'e çekti. Çocuk merakı ile bu değişik elbiseli yabancı çocuklara baktı. Yanlarında üniformalı askerlerle istedikleri yere giriyor, çıkıyor eğleniyorlardı. Uzaktan takip etti.

Abbas Ağa Bahçesi'ne geldiklerinde üç İngiliz çocuğu koşarak parka girdi.

Arkalarındaki nöbetçi de banketlere oturup onları seyrediyordu. Abdürrahim de yavaş yavaş bahçeye yürüdü. Bu bahçeyi daha önceden biliyordu. Hiçbir salıncak da, tahterevalli de yoktu. Şimdi bu oyuncaklar yapılmış ve bu İngiliz çocukları ile çevredeki Rum ve Ermeni çocuklar biniyor, oynuyorlardı. Uzaktan onları garipseyerek seyretti. Yaklaşsa yanlarına almazlar; belki de döverlerdi.

Sarı çilli çocuğun bindiği salıncak birden boşaldı. Çocuk başka bir oyuncağa koştu. Abdüş'ün de canı binmek istedi. Koştu boş salıncağa oturdu. Daha iki kere sallanmamıştı ki iri bir el, ensesinden yakalayıp bilmediği bir dille bağırarak onu ittirdi. Yere kapaklanmaktan zor kurtuldu. Kaçtı, arkasına bakamadan bir sığıntı gibi çaresiz parktan çıktı. Hamidiye Çeşmesi'nin yanından bayır aşağı yürüdü. O sırada sağdaki Ermeni Kilisesi'nde çanlar çalmaya başladı. Kalabalık bir cemaat siyah elbiseleri içinde kiliseye giriyordu.

Çocuk, kulaklarını tırmalayan çan sesinden rahatsız olmuştu. Önceleri bu kadar uzun çalmazdı, hemen kesilirdi. Ama Köyiçi'ne indiği halde, hâlâ çan sesi, kulaklarını tırmalıyordu. Balık Paza-

rı'ndaki balıkçıya sordu:

- Amca niçin bu çanlar susmuyor?

Önündeki sehpadaki balıklara su serpen satıcı çocuğa baktı. Sonra başını köşede bekleyen İngiliz askerine kuşku ve korku ile çevirdi. Fısıldadı:

- Uşağım, Karabekir Paşa'mız Kars'ı almış, Doğu Anadolu'yu Ermenilerden temizlemiş. Gâvurlar yasta. Darısı Batı Anadolu'ya, İsmet Paşa'mıza.

Çocuk Ihlamur Caddesi'nden çıkarken köşe başında Rum çocuklarını gördü. Onlar bir laternacının başında neşeyle Rumca şarkılar söylüyorlardı. Onlardan da sıyrılırken çocuk zihninde, iki gâvurdan Ermenilerin üzülmesine, Rumların sevinmesine bir anlam vermeye çalışıyordu. Bu düşünce ona ağır gelmiş olmalı ki birden siftinip yokuş yukarı koştu.

Abdürrahim, Zübeyde anasına anlatacak çok şey öğrenmenin övünç ve acelesiyle Akaretler'e çıktı.

***

Mustafa Kemal, Batı ve Güney Cephesi'ndeki durumları İsmet Paşa ve Refet Bey'le konuştuktan sonra, onları askeri birliklerine gönderdi. Eski arkadaşı Salih'le küçük odaya geçti. Bekir, küçük bir masa hazırlatmıştı. Üzerinde bir tabak leblebi, helva ve peynir'le Muzaffer'in köyden getirdiği ıslanmış yufka vardı. Salih ağzını şapırdattı:

- Abe burada paşa gıdası yok, dedi.

Mustafa Kemal, duvar dibindeki dolabı açtı, gülümseyerek bir şişe rakı çıkardı ve masanın üzerindeki bardaklara doldurdu.

- Çok sıkılıyorum Salih, yardım edenim yok!

- Paşam niye sıkılacaksın? Etrafında dört beş paşa daha var.

- Bir de paşa olmak isteyenler. Biz hizmet etmeye çıktık, onlar makam mevkiye.

– Kim?

– Refet. Konya'daki Kolordu Komutanı ya... Rütbesi albay. Bana, "livaya komuta ediyorum bana paşalık verin" dedi.

Salih kadehini kaldırdı:

– Bırak onları, şerefe Kemal. Selanik günlerimizin hatırasına.

– Şerefe. Ankara günlerimizin aydınlanmasına. Ama onları nasıl bırakırım Salih?

– Sen ne dedin paşam?

– Refet, en aklı başında kurmayımız. Benim müfettişlikten ayrıldığımı, asker olmadığımı biliyor. Hayret nasıl böyle bir istekte bulunur?

– Ben de şaştım.

– Benin makamım, mevkiim yok ki sana paşalık vereyim dedim. Hele Ankara güçlensin. Meclis her şeye egemen olsun.

– Tabii, inşallah o günler de gelecek.

Onlar konuşurken kapı vuruldu. Gelen emireri Bekir'di;elindeki kâğıdı uzattı:

– Telgraf var paşam.

Mustafa Kemal hemen açtı, yüksek sesle okudu:

– Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine– İstanbul'dan gelen Fikriye Hanım'ın, yanındaki koruyucuları ile birlikte Ereğli'den İnebolu'ya hareket ettiği bildirilmiştir. Saygıyla arz ederim. İnebolu Kaymakamı Naci.

Mustafa Kemal, şaşırmıştı. Sevinsin mi, habersiz geldiği için kızsın mı bilemiyordu. Mavi gözlerindeki çelik ışıltılarını arkadaşına dikti:

– Bunu sen yaptın değil mi Salih? Haberim yok deme, kıza sen haber gönderdin değil mi?

Selanik Beyaz Kule günlerinden beri sırdaşı olan arkadaşı güldü, kadehini Paşa'ya uzattı:

– Şerefine Kemal, erkek olduğunu, bir kadına ihtiyacın bulunduğunu unutma.

Kadehini ince dudaklarına götürüp dipledikten sonra Paşa, "Salih, Hazreti Salih, konuşmanı düzelt. Kadına değil sevgiye ihtiyacım var.

– Doğru. Yalnızsın. Seni düşündüm. Bunun için Mithat'ı ben gönderdim.

– Çocuk, iyi de kızcaazı burada nerede barındıracağız?

– Ziraat Mektebi'nden istasyondaki Direksiyon binasına taşınırsın.

– Orayı kim düzenleyecek?

– Ben, Müzaffer, Cevat ve Halide Hanım.

– Fikriye'yi davette onların da mı parmağı var yoksa?

– Yok, sadece Hazreti Salih'in.

***

Millet Meclisi'nde vatanın ve Türklüğün kurtulması için zaferle sonuçlanacak bir savaşın gerekliliğini anladıkları halde, şüphe ve güvensizlik içinde olan milletvekilleri de vardı. Bunlar özellikle Mustafa Kemal'e muhalefet etmeyi bir marifet sayıyorlar onun ve arkadaşlarının aleyhinde konuşmalar yapıyorlardı. Fevzi Paşa bu grubun fiskosunu duymuş, yanlarına yaklaşmıştı. Vasıf Bey onu görünce sarardı, muhalefetini haklı göstermeye çalıştı:

– Ankara'yla cephe arası uzaklık sekiz yüz kilometre, dedi. Çok gerideyiz, nasıl ikmal edeceğiz?

Fevzi Paşa elini masaya vurdu:

– Bilen de bilmeyen de konuşuyor! Ankara cepheye beş yüz kilometre ama cepheye ana kaynaklarımız daha yakın. Biz geriden değil ilerden ikmal yapacağız. Hem de cephenin hemen yakınlarındaki kadınlarımızla, kağnılarımızla."

– Paşa sonuç ne olacak? Biz umutlu değiliz.

– Ben zafere inanıyorum. Mustafa Kemal de. Bakın ne dedi. Dinleyin ve güvenin, ben de aynı inançtayım. "Şahadet gözbebeklerimize, zafer alnımıza yazılmıştır." Efendiler Mehmetçikler de, komutanları da böyle düşünüyor. Onun için savaşa gidiyor.

"Hattı Müdafaa Yoktur, Sathı Müdafaa Vardır."

Temmuz 1921'de bakanların Millet Meclisi Başkanı tarafından değil de bizzat Meclis tarafından seçilmesi yolundaki eğilim sonucu Rauf Bey, "Vekiller Heyeti Başkanı" olmuş; Meclis İkinci Başkanlığı'na da Ali Fuat Paşa getirilmişti. İkisi de doğrudan Meclis Başkanı olan Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir hareket yapmamalarına rağmen, muhaliflerle dirsek temasındaydılar. Mustafa Kemal Paşa'yı daha Harbiye öğrenciliğinden beri tanıyıp çok yakınlık gösteren Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa da Sivas Kongresi'nden beri, Rauf ve İsmail Hami beylerle birlikte hareket ediyordu.

Orduyu Sakarya gerilerine çekmek Meclis'te bir bahane bekleyen muhalifleri azdırdı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Selanik'te doğmuş olması sebebiyle onu seçtirmemek için, "Beş yıl aynı yerde oturmamış ve bugünkü sınırlar içinde evi olmayanların mebus olamayacağı" tarzında öneriler getirenler gene ortadaydı. O zaman, büyük bir sakinlik,

ağırbaşlılık ve incelikle kürsüye gelip, "Bu öneriyi getiren mebus ne kadar haklı. Mektepten çıktığımdan beri, engin imparatorluğun sınırlarında yer yer tutuşan yangınları söndürmekten vakit bulup da evime dönemedim, bir aile kuramadım. Bir çocuk yetiştiremedim, dikili bir ağaca sahip olamadım.

Evet, onlar ne kadar haklıdırlar" diyen Mustafa Kemal, gene o günlere benzer konuşmalarla yıpratılmak isteniyordu:

– Ordu niçin geri çekiliyor? Millet nereye götürülüyor? Bu hareketlerin sorumlusu nerededir? Onu göremiyoruz. Bu feci durumu yaratanı görmek isterdik. Nerededir? Gelsin ordunun başına geçsin.

Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa, kendisinin hedef alındığını biliyordu. Konuşanlar kızgınlıklarını, bencil duyguları ile o kadar artırıyorlardı ki ordunun yenilmesini isteyerek Mustafa Kemal'in de aradan çıkarılacağını düşünüyorlardı.

Mustafa Kemal, muhalifler konuştuktan sonra kürsüye geldi. Soğukkanlıydı:

– Ben, sizin, ordunun başına geçmem isteğinizi kabul ediyorum, ancak bana Başkomutanlık'la beraber, Meclis'in yetkilerini de verin.

Bu önerisi, karşı çıkışlara ve sert konuşmalara sebep oldu. Fikirlerini telkinde hiç yorulmayan Mustafa Kemal hepsini de ikna etti. Meclis onun isteklerini kabul ederek 5 Ağustos 1921'de "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bütün yetkilerini içerecek Başkomutanlığa" tayin etti. Mustafa Kemal, bu kutlu olduğu kadar da ağır ve sorumlu görevi üzerine aldığında 40 yaşındaydı. Meclis'e şu teşekkür konuşmasını yaptı:

"Meclis'in, hakkımda gösterdiği güven ve itimada layık olduğumu zamanla göstermeyi başaracağım. Milletimizi esir etmek isteyen düşmanları mutlaka yeneceğimize olan güven ve itimadım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada, bu tam güvenimi, hem yüksek

heyetinize hem bütün millete ve bütün dünyaya karşı ilan ediyorum."

Bu yetkiyi alan Mustafa Kemal, önce 7 Ağustos'ta Tekâlifi Milliye emrini çıkardı. Buna göre her aile birer kat çamaşır, bir çift çorap ve çarığı askere verecekti. Buna benzer diğer halk destekleri de bütün yurda yayıldı.

Mustafa Kemal, 12 Ağustos 1921'de yanma Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'yı alarak Polatlı'daki Başkomutanlık Karargâhı'na gitti. 23 Ağustos'ta Yunanlılar bütün cephelerden saldırıya geçmişti. 100 kilometrelik cephe boyunca düşmanın attığı top sesleri Ankara'dan duyuluyordu. Bazı mebuslar hükümeti Kayseri'ye taşımayı düşündüler. Büyük Millet Meclisi bunu reddederek yerinde kaldı.

Mustafa Kemal Paşa, dehasını ve askerlik üstünlüğünü gösteriyordu. 26/27 Ağustos 1921'de ordusuna şu emri verdi:

"Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı Türk kanı ile sulanmadıkça bırakılamaz."

Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım Paşa, birliklere Başkomutan'ın emrini tekrarladı: "Vatanın her karış toprağı Türk'ün kanı ile sulanmadıkça bırakılamaz. Küçük, büyük her birlik, ilk durabildiği noktada tekrar düşmana karşı cephe kurarak muharebeye devam edecektir. Yanlarındaki birliklerin çekilmek zorunda olduğunu gören birlikler, onlara bağlı olamaz. Bulunduğu mevzide sonuna kadar direnmeye, savaşa mecburdur."

Bu emri alan Mehmetçikler, gece gündüz üstün düşman güçleri karşısında savaştı.

Daha dördüncü, beşinci gün cephane ve yiyecek sıkıntısı baş göstermişti. İkmal yolları tıkanıyordu. Altıncı gün, kurmay subay Hayrullah Bey, birçok mevzide düşmanın gerilediği müjdesi ile birlikte, bir tabak içinde haşlanmış tavuk getirdi. Bunu gören

Asım Paşa beş gündür Mustafa Kemal Paşa'nın kuru peksimetle günlerini geçirdiğini hatırladı. Üzerinde cılız butlar olan tabağı alıp başkomutanın çadırına girdi. Tabağın yanında dört- beş dilim siyah ekmek vardı.

Mustafa Kemal Paşa, cephelerden gelen raporları inceliyordu. İki üç gündür, kuru peksimetten başka, ağzına bir lokma koymamıştı. Asım Paşa'yı elinde tabakla görünce doğruldu:

– Hayırdır Asım?

– Yakındaki köyden göndermişler. Hayrullah'a vermişler. "Kemal Paşa'mız yesin" demişler.

Onlar konuşurken yaver bir sofra hazırlıyor; içeri giren İsmet ve Kâzım beyler de sofraya bakıyordu. Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Bey'e dönüp sordu:

– Kâzım, savaşan erlerimize ne yiyecek verebildiniz?

Kâzım Bey başını eğdi; gözleri tabaktaki tavukta olduğu için şaşkın ve utangaçtı. Onun yerine Kurmay Başkanı Hayrullah Bey cevap verdi:

– Efendim, dün sabah sağladığımız buğdayı kavurup yemeleri için birliklere dağıtmıştık.

– Şimdi bu tavuğu en yakın mevzideki askerlere götüreceksin.

O gün de paşalar ve subaylar, ne bir dilim ekmek ne bir kaşık yemeden yattılar.

Bu şartlar içinde geçip, yirmi iki gün, yirmi iki gece devam eden Sakarya Meydan Savaşı 13 Eylül 1921'de Türk ordusunun zaferi ile neticelendi. Düşman, ölülerini Sakarya kıyılarında bırakıp Eskişehir, Afyon yönüne doğru kaçtı. Kesin sonuçtan bir gün önce Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Ankara'ya şu telgrafı çekti:

"Anadolu'nun Yunan Ordusu için bir mezar olacağı hakkındaki kanımızın gerçekleşmekte olduğunu arz ederim."

Mustafa Kemal Paşa, Sakarya'da düşmanı yendikten sonra yorgun, bitkin ve cephanesi bitmiş ordusunu dinlendirmek istiyordu. İsmet Paşa'nın Karacahisar'daki ordugâhına giderek şu emri verdi:

"Ordumuzu Eskişehir'in kuzey ve güneyinde toparladıktan sonra düşman ordusuyla aramızda büyük bir açıklık bırakmak gerekir. Derlenip toparlanıp güçlenmemiz lazım. Sakarya doğusuna çekilelim."

Mustafa Kemal Paşa, hem askeri durumları hem de Ankara'da kaynatılan cadı kazanlarını düşünüyordu. Eski İttihatçıların, Bakü'de bulunan Enver Paşa'yı getirip darbe yapacakları haberini almıştı. Ama o, yoktan var ettiği Kuvayı Milliye'yi ve yeni ordusunu tekrar maceracılara teslim etmeyecekti.

Fikriye Ankara'da

Ankara istasyonundaki Direksiyon Binası küçük iki katlı şirin bir yapıydı. Ama dar ve küçüktü. Mustafa Kemal Paşa'nın ev olarak kullanması için temizlik yapılmış, odalar badanalanmıştı. Odalardaki bazı eski eşyalar alıkonmuş, bir kısmı da Samanpazarı'ndan satın alınmıştı.

Alçakgönüllü küçük salonuna Halide Hanım'ın önerisi ile bir piyano sağlanmış, köşeye yerleştirilmişti. Cevat yeni yaptırdığı perdeleri ütületip Bekir'e tahta kornişler yaptırarak taktırmıştı. Salon girişinde eski ceviz bir sehpa, üzerinde de manyetolu telefon vardı. Aynalı şifonyerin kenarında hunisi çok geniş bir gramofon bulunuyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Salih'in önerisi ve teşvikleri ile buraya taşınmaktan memnun kalmıştı. Hem Meclis'e hem şehir merkezine daha yakındı. Özel günlerde arkadaşına çok yakın olan Salih Bey, başyaverlik görevini üstlendiği zaman resmiyeti unutmuyordu.

Küçük odasına çekilmiş olan Mustafa Kemal Paşa, saatlerdir

dışarı çıkmamış; cepheden gelen raporları incelemeye koyulmuştu. O çağırmadan Salih de yanına gitmezdi.

Salih, elinde sigarası kapı önünde dolanırken aşağıdan bir faytonun yaklaştığını duydu. Baktı. Beklediği misafirdi bu. Hemen karşıladı. "Hoş geldiniz" dedi. Yanındaki subaya, "Biraz bekleyin" derken kadın serbest şekilde, kimseye aldırmadan merdivenleri çıkmaya başlayınca, başyaver önüne geçti:

– Kendilerine haber vereyim, çok meşguller, ondan sonra, dedi.

Fikriye, bu resmi hava ile karşılaşacağını tahmin edememişti. Yol yorgunluğundan sararmış yüzü kasıldı. Gösterilen sandalyeye oturdu. Başyaver Salih Bey, kendisine çekidüzen verdikten sonra kapıyı vurdu. Ağırbaşlı bir şekilde içeri girdi. Fikriye, onu daha önceden tanıyordu; bu ciddiyeti yadırgıyordu. Salih Bey, aynı şekilde Paşa'nın masasına yaklaştı. Topuklarını vurarak selamladı. Fikriye bir tiyatro seyreder gibi kapı aralığından gülerek bakıyordu. İçerden yoğun şekilde yükselen sigara dumanı kapıdan çıkmaya başlarken başyaverin sesi kulaklarına çalındı:

– Paşam, İstanbul'dan misafiriniz var. Kabulünü arz etmektedir.

Salih gibi, Mustafa Kemal de misafiri bekliyordu. Ama ne yapacağını, nasıl davranacağını bilemeyen bir telaşa kapıldı. Masadan kalktı. Salih'in muzip yüz ve gülüşünden gelenin o, olduğunu anlamıştı:

– Alsana içeri bre. Çabuk buyur et.

– Peki Paşam, derken, Fikriye sesleri işitmiş çoktan içeri girmişti. Mustafa Kemal, onu gri kalpağı, mora kaçan lacivert elbisesi içinde bir erkek gibi görmüştü. Boncuk boncuk iri siyah gözleri nemli bir ışıltı içindeydi. İkisi de heyecanlıydı. Bakışları, özlemlerini anlatmaya yetiyordu. Birbirlerinin kucaklarını açmasını bekler gibiydiler. Ama kapı önünde bir yaver ve holde de koruma subayı bakıyordu.

Mustafa Kemal, elini uzattı:

– Hoş geldin Fikriye. Ne iyi ettin de geldin.

– Hoş bulduk Paşam, diyen kız elini sıkarken bırakmak istemediğini, daha candan yakınlık beklediğini belli ediyordu. Elini kızdan kurtarıp masaya geçen Mustafa Kemal sandalyesine yaslandı:

– Otur bakalım, dedi, sonra gülerek, Bu erkek kıyafeti de ne?

Fikriye kendisini getiren yol boyunca koruyuculuğunu yapan holdeki Mithat Bey'e baktı:

– Onun fikri Paşam.

Mustafa Kemal el etti. Mithat da içeri girdi:

– Emriniz yerine getirilmiştir Paşam, dedi. Mustafa Kemal, Salih'e baktı. Başını salladı:

– Teşekkür ederim Mithat. Sen gidebilirsin.

Bu emir aynı zamanda başyavereydi. İkisi de odadan çıkınca Mustafa Kemal tekrar ayağa kalktı. Fikriye ona doğru atıldı. Elini kaparcasına avuçlarına aldı ve öpmeye başladı:

– Şükür bu günlere kavuşturana.

Paşa da ona sarılıp yanaklarından öptü. Sonra omuzlarından tutup biraz uzaklaştırdı, kılık kıyafetine baktı:

– Çocuk, sen bir erkek gibi olmuşsun.

– Paşam, yollar tehlikeliydi. Onun için kıyafet değiştirdim.

– Şimdi hemen bunları çıkar. Bavulunda kadın elbiselerin var mı?

– Var. Her şeyimi aldım geldim. İstanbul'da annemden başka kimsem kalmadı.

– Ne?

– Jülide de sizlere ömür.

– Allah rahmet eylesin. Tüberkülozdan mı?

– Evet.

Mustafa Kemal, iyiliklerini gördüğü bu ailenin göçmenlik acı-

larını hatırladı.

Üzüntüsünü nasıl anlatacağını bilemiyordu. Ama o kederi neşeye çevirmesini de bilirdi. Mavi gözleri şefkat ve sevgiyle ışıldadı:

– Çocuk, bu ev senin. İstediğin odayı seç. Misafirlerimiz geldi mi sen ağırlayacaksın?"

Birbirlerine bakarken ikisi de yüreklerinde Rumeli dağlarına has özgür esintinin kanlarını kamçıladığını hissettiler. Mustafa Kemal'de karşı konulmaz bir irade, Fikriye'de bağlılık ve duyarlılıkla beslenen bir masumiyet vardı. Sevgi, ortak paydaları olacaktı.

***

Kuvayi Milliyecilerin üst üste kazandığı zaferler sonucu, İstanbul yavaş yavaş çekim merkezi olmaktan çıkmıştı. Doğu'da Ermenileri, Batı'da Yunanlıları, Güney'de Fransızları yenen Türk Ordusu ve yeni devletin önderi, çok merak ediliyor; gazeteciler bu kahramanı görmek, okuyucularına tanıtmak istiyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa, Direksiyon Binasını hem evi hem de resmi dairesi olarak kullanıyordu. Dışarıda koruma askerleri ve üç yaveri bekliyordu. Bunların en genci olan Muzaffer, kapıyı vurup girdi, selam çaktı:

– Paşam, üç yabancı gazeteci sizinle görüşmek istiyor.

Elindeki tespihi masa üzerine koyan paşa, Bafra sigarasına el attı. Bir tane çıkarıp yaktı:

– Hangi milletten bunlar?

Çanakkale Savaşlarından beri, hem İngilizlere hem de Almanlara karşı soğuktu. Anadolu'da başlattığı İstiklal Mücadelesi'ne de karşı olduklarını biliyordu. Yaveri öğrenmişti:

– Paşam, biri Amerikan, biri Fransız, biri İtalyan. İçlerinden birisi de kadın.

– Gazetelerinin isimlerini yazıp doğrulattın mı?

– Evet Paşam, İtalyan La Stampa, Fransız Le Temps ve Ameri-

kan New– York Times.

– İngilizce bilen Orhan'a, Yunus'a haber ver, onlarla birlikte kabul edeceğim.

– Paşam kadın gazeteci bir haftadır Ankara'daymış, sizinle görüştürmediğimiz için bizlere kızıyor.

– Adı ne bu madamın?

– Madam değil, Matmazel Maria– Laure Oiselet.

– Biraz daha beklesinler.

– Peki Paşam.

– Fikriye Hanım'a da haber ver. Güzelce giyinsin, salonu hazırlasın.

***

Daha önce Bekir Çavuş'un yemeklerinden bıkan Mustafa Kemal, Fikriye Hanım'ın mutfağa girip kendisine, aynı annesinin yaptığı yemekleri hazırlamasından çok memnundu.

Hele Doğu Cephesi'ndeki Kâzım Paşa'dan, Batı Cephesi'ndeki İsmet Bey'den ve Moskova'daki Ali Fuat Paşa'dan aldığı sevindirici haberler neşesine neşe katıyordu. Güney Cephesi'nde yenilgiyi kabullenen Fransızlar da temsilci göndereceklerdi. Artık İstanbul değil, Ankara merkezdi. Hayalleri gerçek oluyordu. Neşeliydi.

Manastır'da kendisini sinirlendirmek için Ömer Naci'nin ıslıkla çaldığı Manastır içinde vardır bir havuz türküsünü, onun acı anısıyla mırıldanarak mutfağa indi. Burnuna aynı Selanik'teki evlerinde olduğu gibi salçalı, tereyağlı fasulye kokusu gelmişti.

Fikriye, başına bir ipek başörtüsü bağlamış, uzun siyah saçlarını dışarıda bırakmıştı.

Sırtı kapıya dönük, ocaktaki tencereyi kaşıkla karıştırıyordu. Onun da dilinde bir Rumeli türküsü vardı. Birbirinden habersiz mutlu olduklarını belli eden, daha eski günlerin hatıralarına dalıyorlardı.

Mustafa Kemal, seslenmeden yaklaştı. Başı ucuna dikildi. Kız ince beyaz parmakları ile tuttuğu tahta kaşıkla irmiği karıştırıyor, yanmaması için bir eliyle de tencere altındaki ateşleri maşayla geri çekiyordu. Cephelerdeki nice asker, nice subay yıllarca bu sıcak aile ve mutfak hayatından uzak kalıp, kuru peksimetlere talim etmişti. Değmiş miydi, onca ayrılığa, onca yoksunluğa, onca özleme? Belliydi, askerler gibi Türk kadınlarının da şikâyeti vardı. İşte ince, tatlı sesiyle Fikriye gözleri alevlerde, buğulanan tencerede devam ediyordu:

– Arzuhal vereyim Beylerbeyi'ne...

Tam zamanıydı; Mustafa Kemal yaklaştı kızın ipek gibi ince, yumuşak saçlarını okşayarak, "Beylerbeyi geldi Fikriye. Arzuhal vermene lüzum kalmadı" dedi.

Fikriye birden ayağa kalktı. Yüzü ocaktan vuran sıcaklıkla kıpkırmızı olmuştu. Paşa'sına bakarken daha da allandı. Elinde irmiğe bulaşmış tahta kaşık vardı:

– Paşam, senin için irmik helvası yaptım. Zübeyde Yenge'min öğrettiği gibi.

Genç kız, teklifsizce kaşığın ucundaki helvayı Mustafa Kemal'e uzattı. O da aldı, ağzını şapırdattı:

– Çok güzel olmuş Fikriye. Aynı annemin yaptığı gibi. Daha neler yapın, say bakayım derken ilerdeki tencere ve tabaklara baktı. Fikriye zayıftı ama hamarattı. Birçok yemek ve tatlı yapmıştı. Onları göstererek saymaya başladı:

– Tereyağlı kuru fasulye, pilav, revani, yahni, börek, hoşaf ve irmik helvası.

– Oh oh, ne iyi. Selanik'i Ankara'ya taşıdın. Seninle birlikte mutfağımızda da,

Ankara'da da bereket arttı Fikriye. Rağbet de. Akşam misafirlerimiz var. Sen şimdi mutfak işini Bekir Çavuş'a, Aşçı Mehmet'e bırak. Salona çık. Biraz piyano çal. Kulaklarımın pası açılsın güzelim.

Fikriye, Paşa'sının tutkusunu ve zevklerini biliyordu. Sesleri ile birlikte Rumeli'ye uzanıyorlardı:

– Manastır ortasında var bir çeşme/ Aman çeşme, canım çeşme./ Türkü söyleyip derdimi eşme/ Biz çalar oynarız.— Manastır ortasında var bir pınar/ Aman pınar, canım pınar/ Anıldıkça kalbim kanar,/ Biz çalar, biz söyleriz/ Manastır ortasında var bir havuz/ Aman havuz canım havuz/ Yörük kızları hepsinden yavuz,/ Biz çalar biz oynarız.

***

Direksiyon Binası'nın önü şehir merkezinden gelen otomobiller ve faytonlarla dolmuştu. Mustafa Kemal Paşa, yabancı temsilcileri ve gazetecileri ağırlıyordu. Ağırlama işini yaveri Muzaffer çok güzel yürütmüş, bütün misafirlerini yerli yerine oturtmuştu.

Fransız gazeteci Marie ile Amerikalı gazeteci Fowler gündüz istedikleri cevapları alamamışlar; gene karşılarına oturdukları Sarı Paşa'yı yemek arasında soru yağmuruna tutuyorlardı. Mustafa Kemal'in yanında Ziya, Hamdullah, Ruşen ve Yunus Beyler vardı.

Yabancıların yanındaki Halide Edip ve eşi Doktor Adnan da kulak kabartıyor, soruları ve cevapları dinliyorlardı. Fowler içkisini yudumladıktan sonra, "General, iki büyük savaş kazanmanıza rağmen işiniz zor. İngilizlerle baş edemezsiniz" dedi.

Mustafa Kemal, geniş alnındaki kırışıklıkları artırarak kaşlarını çattı, gözlerindeki çakmak çakmak ışıltılarla karşısındaki Amerikalıya baktı:

– Mister Fowler, siz hâlâ Kuvayı Milliye'nin, Türk milletinin ve Türk Ordusu'nun gücünü kuvvetini anlayamamış görünüyorsunuz. Biz milletçe topyekûn bir kendimizi savunma savaşı yapıyoruz. İngiltere gibi emperyalizm savaşı değil. Bunun için belirleyici, son zafer bizimdir.

Amerikalı gazeteci başını önüne eğince Matmazel Marie söz aldı.

– Ama Paşa Hazretleri, İstanbul'daki hükümet, İtilaf Devletleri ile anlaşıyor. Sevr'e delegeler gönderdi. Antlaşma yapıldı.

– Biz o paçavrayı yırttık. Savaşı biz yapıyoruz. İstanbul değil. Barış antlaşmasını da sadece biz yapabiliriz.

– Ne zaman?

– Pek yakında, zaferden sonra.

– Peki General, İngilizlerin desteklediği Yunan Ordusu'nu Anadolu'dan atmanız zor ama başardığınızı kabul etsek bile isteklerinizi Avrupa kabul edecek mi?

– İsteklerimiz her uygar milletin doğal hakkı olan isteklerdir. Bunun içindir ki haklıyız ve kabul etmek zorundalar.

– General, istekleriniz nedir? Bugünden belirlediniz mi?

– Evet, daha işgal güçleri İstanbul'a girdiğinde, Türk Milleti bunu kabul etmeyeceğini haykırdı ve isteklerini dünyaya mitinglerle ilan etti. Ben de Samsun'da, Amasya'da, Erzurum'da, Sivas'ta, Ankara da defalarca bunu söyledim. Gene sizin önünüzde bütün dünya milletlerine ve istilacılara söylüyorum: Biz tam bağımsız bir millet ve devlet istiyoruz. Türk Milleti kendi çizdiği Misak–ı Milli sınırları içinde bağımsız, hür, refah içinde ve mutlu yaşamak istiyor. Bu kutsal hakka hiçbir kuvvet karşı koyamaz. Büyük devletler kendilerine tanıdıkları hakları Türkiye'ye de tanımak zorundadır. Yoksa savaş devam eder. Biz sadece Türk Milleti için değil bütün ezilen ve esir milletler için örnek bir savaş veriyoruz. İngiltere'nin korkusu budur.

Matmazel Marie, sarışın bir kurt gibi gördüğü Mustafa Kemal Paşa ile Rus Devrimi'nin önderi Lenin'i sadece yüzleri değil, giriştikleri savaş bakımından da benzetip karşılaştırdı. Gülümsedi, özür dileyerek konuştu:

– Sayın General Hazretleri, kusuruma bakmayın ben sizi çıkık elmacık kemikleri ve cesur, kararlı tutumu ile Lenin'e benzetiyorum. Onun Tatar olduğu sizin de bu Bolşevik gibi...

Mustafa Kemal, gazetecinin ne demek istediğini çok iyi anlamıştı, sözünü kesti, üstsözlü bir şekilde Fransızca devam etti:

– Ben Türk'üm. Milli mücadelemizin Bolşeviklikle hiçbir alakası yoktur. Biz milliyetçiyiz, bu sebeple emperyalizme ve sömürgecilere karşıyız. Rusya ile çıkarlarımız aynı olduğu için anlaşıyoruz.

Onlar konuşurken beyaz elbiseler giymiş Bekir Çavuş, büyük bir tepsi içinde getirdiği sıcak olduğu buğusundan belli olan su böreklerini misafirlerden başlayarak dağıtmaya başladı.

Mustafa Kemal'in masasının sonunda, kendisine tapar gibi bakan Fikriye oturuyordu.

Başı açıktı. Aynı Fransız gazeteci kadın gibi pembe bir bluz giymişti. Mustafa Kemal'le göz göze geldi. Paşa'sına candan bir gülücük göndererek baktı. Bu karşılıklı sevgiyi belli eden bakışmalar, masadakilerin gözünden kaçmadı:

– Fikriye Hanım, bize piyanoda bir şeyler çalar mısınız?

Herkes bu çıtı pıtı, güzel Türk kızına bakıyordu.

Fikriye, elindeki çatalı bıçağı bıraktı. Kalktı. Başıyla selam verip, "Tabii paşam, emriniz başım üstüne" deyip pencere yanındaki piyanonun başına geçti. Daha önce çalıştığı nöktürün, prelüde notaları orada duruyordu.

Fikriye, önce ince parmakları ile piyanonun tuşları üzerinde gezindi; sonra Chopin'den bir parça çalmaya başladı.

Bütün gözler ve kulaklar ondaydı. Mister Fowler ve Matmazel Marie sandalyelerine yaslanmışlar; yedikleri lezzetli Türk yemeklerinin ardından gelen bu müzik ziyafetini dinliyorlardı. Marie, yanı başındaki Halide Edip'e fısıldadı:

– Bu madam, pardon matmazel Rum mu, Ermeni mi, çok güzel çalıyor?" dedi.

Halide Edip de, Fikriye'yi övünçle dinlemiş, beğenerek bakan Mustafa Kemal'le göz göze gelmişti. Cevabı onun ver-

mesini beklediği belliydi. Fransızca olarak sesini yükseltti.
– Matmazel Marie, o piyanoyu çalan, ne madam dır, ne de matmazel. O bir Türk kızıdır. Paşa'mızın yeğeni Fikriye Hanım.

Mister Fowler'le birlikte şükran ve takdir hislerini esirgemeyen Marie de, prelüde bitince alkışlamaya başladı. Mustafa Kemal, bu gece giyimi, hali hareketi ile çok şık ve güzel gördüğü yeğenine övünçle bakıyor, onu alkışlayanları gördükçe duyarlılığı artıyordu.

Ayağa kalktı kadehini yukarı kaldırdı misafirlerine baktı:

– Şimdi kadehlerinizi, bir Türk'ün neler yapabileceğini müzikle de göstermiş olan Fikriye Hanım'ın şerefine kaldırmanızı istiyorum, dedi.

Masadakiler kadehlerini Fikriye'ye doğru kaldırdı:

– Fikriye Hanım'ın şerefine. Teşekkürlerimizle, dediler.

Halide Edip beğeni ve şaşkınlıkla öğrencisine bakıyordu. Ne kadar da güzel reverans yapıp alkışlayanları selamlamıştı.

***

Zübeyde Hanım, kapının önünden geçen "Sütçü, simitçi" naraları ile uyandı. Her zaman beklediği bu seslere şimdi kızıyordu. Onu tatlı bir rüyasından etmişlerdi. Doğrulup hatırlamaya çalıştı. "Hayırdır inşallah" diye fısıldadı. Mustafa'sını beyaz bir at üstünde görmüştü. Herhalde Vardar Köprüsü'ndeydi. Hızla kendisine doğru gelirken, aniden düşmüştü. Ona doğru koşarken uyanmıştı.

Yatağından kalktı. Bitişik odadaki Makbule'ye baktı. Uyuyordu. Aşağı indi. Abdürrrahim de uykudaydı. Çocuğu uyandırmaya kıyamadı. Sedire oturdu. Şimdi yanında Hafize ahretliği olsa, ona bu rüyayı ne güzel yorumlardı... Çocuk horluyordu. Rüyanın etkisindeydi. Daha fazla bekleyemezdi. Abdürrahim'i uyandırıp gazete almaya gönderecekti. Kalktı, usulca çocuğun başına dokundu:

– Abduş, Abduş kalk.

Çocuk gerinerek gözlerini açtı. Belliydi, Zübeyde Annesi gene gazete istiyordu.

– Aydi evladım, gazeteleri alıp emen gelesin. Ben namaza duracağım. Izır gibi git gel.

Zübeyde Hanım, abdest almaya yönelirken Abdürrahim dışarı çıktı. İhtiyar namazını bitirirken elinde gazetelerle geldi. Akşam ve Peyam–ı Sabah gazetelerini okumadan duyduklarını söylemeye başladı:

– Rum gazeteciler Eskişehir düştü, Eskişehir düştü diye bağırırlar.

– Abe sen dağıtımcının çırtkanlığını bırak, bu gazeteleri oku bakayım.

– Peki Zübeyde Ana, diyen Abdürrahim önce Peyam– ı Sabah gazetesini açtı, okumaya başladı: "İsyancılar yeniliyor. Babanızın malı mı Eskişehir? Sivas'a çekileceğiz de orada dayanacağız ha. Heyhat. Hamaset ve celadet neye yarar? Zavallı Türk, sonuçta geri çekilmeye mecbur değil mi? İsyancıların işi bitmiştir...

Zübeyde Hanım da, Abdürrahim de artık biliyorlardı. Onların canı ciğeri olan kurtarıcı, İstanbul'daki hainlere göre "isyancı"ydı. Zübeyde Hanım öfkeyle:

– Bırak Ali Kemal'in gazetesini, Falih'inkini oku. Ep yalan yanlış yazarlar.

Çocuk Akşam gazetesini eline alıp okumaya başladı:

– Savaş devam ediyor. Eskişehir de şehir olarak Bursa'dan değerli değil. Ordumuz bize yeter. Manevra yeteneği devam ediyor. Hiçbir şey bitmemiştir.

Bu okuduklarından çocuk kadar, onu dinleyen Zübeyde Hanım da bir şey anlamıyor; merakı ve kaygısı gittikçe artıyordu. Öfkeyle yukarı baktı. Sarhoş damadı geç gelmişti.

Uyanınca haberlerin yorumunu ona soracaktı.

***

Sakarya Zaferi ile Türk topraklarını paylaşma hayali suya düştü. Ankara Hükümeti güçlendi. 20 Ekim'de Fransızlarla,13 Ekim'de Kafkas Cumhuriyetleri ile dostluk antlaşmaları imzalandı. Ama Yunanlılar, Batı'da İngilizlerin yardımı ile koruganlarla çevirdikleri bir hat üzerinde durmuşlardı. Burayı gezen İngiliz generalleri Türklerin bu hatları yarıp geçmesi mümkün değil raporu vermişlerdi. Yunanlılar rahattı.

Mustafa Kemal ise, başkomutanlık yetkisini almasına rağmen rahat değildi. Zamana ve silaha, cephaneye ihtiyacı vardı. O sabah Fevzi ve İsmet paşalarla kararlaştırmış, Polatlı'dan cepheye doğru denetlemeye çıkacaklardı.

Mustafa Kemal Paşa, beyaz atı üzerinde giderken yanı başındaki atlıyı dinliyordu. Bir ara atını yavaşlatan İsmet Paşa bayırı çıkınca, onu durdurmuş Fikriye'yi övmeye başlamıştı:

– Paşam, ben yoktum ama Halide Hanım'dan dinledim. Yeğeniniz yabancılara verdiğiniz ziyafette övünç kaynağımız olmuş. Piyano çalışı ile herkesi hayran bırakmış.

– Türk çocuğu, Türk çocuğu istedi mi, azmetti mi her şeyi yapar.

Fevzi Paşa da, erkek gibi at sırtından inmeyen Halide Hanım'ı övdükten sonra, herkesin takdir ettiği genç kıza sözü getirdi:

– Ben de Fikriye Hanım'ın sana sadece yemek yaptığını sanıyordum. Meğer bu kızımız müziğe de meraklıymış.

– Cephe dönüşü biz de dinleyelim Paşam.

– Paşam, Halide Hanım ise başka bir övünç nedenimiz. Eskişehir savaşında cesaretle yaralı askerleri almak için ateş menziline girdi.

Mustafa Kemal iki arkadaşına güvenle baktı:

– Benden onbaşılık rütbesi istiyor. "Türk kadınının, hizmet için rütbeye, makama ihtiyacı yoktur" dedim. O da bana, "Paşam,

askeri dehanız kadar edebi değer ve hitabet gücünüz de var" dedi. Doktor Adnan talihli iyi bir eş seçmiş.

– Darısı sana paşam, İsmet'ten sonra sıra sende.

– Zaferden sonra inşallah.

– İnşallah.

Fevzi Paşa, atını hızlandırıp bir tepeye doğru sürdü. Eliyle Mustafa Kemal'e gösterip, "Burası Katrancı mevzii" dedi.

– Paşam, cephenin sol tarafını burada düzenleyeceğim. Ne dersiniz?

– İnip bakalım, gezelim biraz, diyen Mustafa Kemal atından indi. Emir erleri atları yedeklediler. Üç paşa, cephenin ileri noktalarına kadar konuşup değerlendirmeler yaparak yürüdüler.

Akşam oluyordu. Batı ufkuna doğru iç geçirerek bakan Mustafa Kemal, atına doğru yürüdü. Hep böyle güneş batacağı sıralar hüzünlenirdi. Gene aynı üzüntüye büründü.

Annesini, kız kardeşini, Selanik'i, kaybedilen yurtları, içinde bulundukları hali düşündü.

***

Mustafa Kemal, askeri harekât kadar, İstanbul'daki annesini de düşündü. Ailesini Ankara'ya getirtmek için nasıl bir yol tutacağını konuşmak üzere İstanbul'dan enişteşini çağırmıştı.

Direksiyon'daki salonda otururken yaveri, Mecdi Bey'in geldiğini haber verdi. Oysa o Fransız temsilcisini bekliyordu. Daha önemli konular konuşacaktı. Enişteşi gülerek içeri girdi:

– Ooş geldin enişte bey. Nasıl annem, bacım?

– İyiler paşam... Yalnız Valideanım biraz rahatsız.

– Annemi nasıl getirelim buraya?

Onlar konuşurken Fikriye elinde kahve tepsisi ile içeri girdi:

– Hoş geldin Mecdi Enişte, Nasıl Zübeyde Yengem, Ablam?

– İyiler, selamları var, diyen Mecdi Bey, Fikriye çıktıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'ya endişe ile baktı. İkisi de Makbule'nin Fikriye'den hoşlanmadığını biliyorlardı.

– Paşam Fikriye Hanım burada. Biz de gelsek kalacak yer yok. Makbule pek istemez gelmeyi. Ama valideanımı getireyim.

Paşa kaşlarını çattı. Anadolu'ya silah kaçırmada biraz hizmeti geçen eniştesine karşı sert davranmak istemiyordu ama burada ona can yoldaşı olan Fikriye'yi de koruması lazımdı:

– Abe enişte, ne istersiniz bu kızcaazdan?

– Paşam, Makbule bacınız. Huyunu benden iyi bilirsiniz. Size layık görmez onu. Hem bu istasyon binası daracık.

Mecdi Bey'e karşı hep mesafeli olan Paşa serleşti:

Enişte, bırak onları ben düşüneyim. Zaten Çankaya'ya daha geniş bir yere taşınacağım. Anamı da Makbule'yi de İzmit'e kadar getir, oradan ben aldırayım.

– Paşam, açık konuşacağım, Makbule'yi ve annenizi Ankara'ya aldırmayı düşünüyorsunuz ama Fikriye'nin onlarla geçinip geçinmeyeceğini düşünmüyorsunuz... Biliyorsun Fikriye ile Makbule kedi köpek gibi birbiriyle çekişirler. Annenin de senin onunla evlenmenden ödü kopar.

Eniştesinin sarhoş görünümü ve sınır bilmez sözleri, Mustafa Kemal'i üzmüştü. Ona güveni kalmamıştı. Türk dostu yazar Claude Farrère, Mustafa Kemal'le görüşmek için İzmit'te buluşmayı önermişti. Belki kendisi oraya kadar gidip annesini kardeşini alır gelirdi. Ama o kadar çok işi, uğraşı vardı ki, buna olanak bulabilecek miydi?

Yaveri Cevat Abbas içeri girdi, selam verdi:

– Paşam Doktor Adnan Bey yanında Fransız Mösyö Bouilllon'la geldi.

– Enişte sen çıkabilirsin. Annemi Ankara'ya almak için bir subay yollayacağım. Hep beraber gelirsiniz. Şimdi gidebilirsin. Selam ve sevgiyle ellerinden öptüğümü söyle anneme. Güle güle.

Kağnılar Gidiyordu

Mustafa Kemal Paşa'nın İngiliz esirleri bırakmayıp pazarlık konusu yapması, meyvesini vermişti.

İngilizler tarafından tutuklanıp Malta'ya götürülen Rauf Bey, Fethi Bey, Ziya Bey gibi arkadaşları, serbest bırakılınca Ankara'ya dönüp Mustafa Kemal'e yardım etmeye başlamışlardı. Ama savaş hazırlıkları için beklerken muhalifler ve 2. Grup üyeleri, Meclis Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya karşı eleştirilerini artırmışlardı. Bunlardan Hüseyin Avni Bey, "Koskoca bir millet bilinmeyene sürükleniyor. Bir an önce ordu düşmana saldırsın" diyordu. Bu önemli kararın vaktini saatini askerler daha iyi bilirdi ama Doktor Adnan bir sivil olmasına rağmen, bu muhaliflere gerekli cevabı verip susturmasını biliyordu. Daha sonra, asıl cevabı hareketiyle Mustafa Kemal Paşa verecekti.

O gün Çankaya'da Fikriye Hanım'la baş başa güzel bir kahvaltı yaptı. Sabahın altın ışıklarında uzaklardan gelen bülbül seslerini dinleyerek sevdiği kadının gözlerine baktı.

Henüz kaç gün olmuştu ki beraberlikleri? Doymamışlığın üzüntüsü içinde derin derin nefes aldı:

– Fikriye bugün cepheye gideceğim, dedi.

Bu şirin bağ evindeki köşkte mutlu beraberlikleri uzun sürmeyecek miydi? Zaten çevresindeki askerden, subaydan, yaverden bir türlü baş başa kalamıyorlardı. Giren çıkan hep askeri haberler getirip götürüyorlardı. Çocuksu, utangaç, üstün ahlak anlayışı ile sevgilisine bakarken, karşısındaki içli ve nazik kadın da onu müşfik, sevgi ile dolu ama aşka aç bir susamışlık içinde görüyordu. Onların Çankaya'daki sakin ve sade hayatındaki sessizliği, görevi ve sorumluluğu hep ona soran telefon ve telgraflar bozuyordu. Cevat Abbas son bir telgrafı getirince Mustafa Kemal'in öfkesi artı:

– Benim muhafızlardan başka, Meclis muhafaza taburunu da cepheye istiyorlar. Ben istemez miyim? Ama burada da güvenliği sağlamam lazım. Çerkez Ethem eylemini unuttular bunlar?

Karşıdan bu defa gülümseyerek elindeki zarfı sallayarak yaver Muzaffer göründü:

– Paşam İstanbul'dan, Valide Hanımdan mektup var.

Paşa, mektubu aldı, sanki annesi gelmiş gibi sevinmişti. Mektubun kelimelerini gözleriyle okşayarak okudu:

"Şubat 1922– İki gözüm oğlum, artık çektiğimiz bitsin, kavuşalım. Komşumuz Ziya Bey de sizin tarafa gidiyor. Bugün bize geldi ve gideceğini söyledi. Kendisi hem komşumuz ve hem de birçok felaketler görmüş bir aile reisi bulunduğundan, lazım gelen yardımı ondan esirgeme. İnşallah hepiniz birlik ile vatanın selametini hazırlar ve ortalığı düzeltirsiniz.

Hastalığım tamamıyla geçemiyor. Sizleri her zaman düşünmekten rahatsızlanıyorum.

Oğlum, biraz iyileşirsem beni aldırmak çarelerini düşün. Baki

Süreyya Bey'in anne ve kızkardeşlerine, yaver Salih Bey'e, Cemal Bey'e selam. Cemal Bey yakında dönecek mi?

Mektupları seyrekleştirdi, çocukları cümleten iyidirler.

Baki sıhhate daim olmanızı Cenabı Hak'tan temenni ederim. Abdürrahim ve Ayşe eteklerinizden öperler. Makbule ve Rukiye hanım saygıyla ellerinizden öperler.

Valideniz Zübeyde."

Fikriye'nin gözleri Paşa'nın elindeki mektuptaydı. Mustafa Kemal sessizce okuyup cebine korken sordu:

– Paşam, Zübeyde yengem nasıl? İyiler mi?

– İyiler.

– Gözün aydın, diyen Fikriye kendisine selam yazılmamış olmasına kırılmıştı. Kesik kesik öksürerek sevdiği erkeğin gözlerine baktı.

Mustafa Kemal yaverine el etti:

– Muzaffer hemen kâğıt kalem getirin. Merak eder. Hemen elden birisiyle cevabı göndereyim.

Muzaffer kâğıt kalem getirdi. Paşa duraksayan gözlerle bir kâğıda bir Fikriye'nin solgun yüzüne bakarak yazmaya başladı:

"Sevgili Anneciğim, benim mektup yazmak hususundaki tembelliğimi eskiden beri bilirsiniz. Sağlığım çok iyidir. İşler, Allah'a şükür olağanüstü memnuniyet verici bir halde seyrediyor. Buraya gelmekte acele etmeye lüzum yoktur. İnşallah yakında ben oraya geleceğim.

Oğlun Mustafa Kemal."

Fikriye, yanında bulunmaktan büyük bir haz ve zevk aldığı Paşa'sına üzgün gözlerle bakıyor; her konuşmasını hareketini dik-

katle izliyordu. Bugün Kurban Bayramı idi. Paşa bahçede iki koyun kestirmiş; aşçı Mehmet kavurma yapıyordu. İşte onun mis gibi kokusu geliyordu. Telefon çaldı. Paşa, ahizeyi eline aldı; kaşları çatıldı:

– Durum öyle mi, hemen çıkmak üzereyim.

Fikriye bozuldu. Uzun kirpikleri nemlendi; kara gözleri yeşil bir buğuyla kaplandı. O bugün en güzel elbiselerini giymiş, Paşa'sı ile birlikte çok sevdiği Salih Bey'in hanımını ziyarete gitmeyi düşünmüştü.

Mustafa Kemal Paşa, annesinden uzak bir kurban bayramının tadını alamayacağını biliyordu. Selanik'teki bostanlarında çocukken kesilen kurbanların başında heyecanla beklediği günleri hatırladı. Aşçının yaktığı ocağın masmavi dumanlarına doğru baktı:

– Çocuk gitmem lazım, dedi.

– Paşam, kavurma oldu, bak kokusu geliyor.

Otomobile doğru yürürken Fikriye'nin elini tutan Paşa, Fikriye, ellerini alıp öpünce eğildi, sevdiği kadının alnından öptü ve "Allahaısmarladık" dedi.

***

Mecdi Bey, o gün eve sarhoş sarhoş geldi. Zübeyde Hanım böyle savsak ve sersemliği sevmezdi. Oğlu, evine bir gün sarhoş gelmemişti. Ama bu iş bilmez damadını kızının hatırı için çekecekti. Onun sallanarak gelip abuk bir yüzle karşı sedire oturduğunu görünce soğukkanlılığını bozmadı. Mutfakta yemek yapan kızına seslendi:

– Makbule, bak beyin geldi. Yapasın ona bir sade kahvecik. Beraberce içelim.

Abdürrahim, enişteşinin yanına gitmiş; merak ettiği Ankara ve savaş hakkında sorular soruyordu:

– Mecdi Enişte, Kemal amcamın savaş yaptığını gördün mü?

Düşmanı ne zaman yenecek?

Mecdi Bey'in Ankara'dayken Paşa'dan papara yediği belli oluyordu. Kırgın ve ürkek duruyordu. Zübeyde Hanım, ördüğü iki çift yün çorabı orduya versinler diye onunla göndermişti. Yine elinde böyle bir yün örgü işi vardı. Gözleri tığla ipte alçak sesle sordu:

– Mecdi Bey oğlum. Anlatsana Ankara'da ne aberler var?

Mecdi Bey, Ankara'da üç gün kalmış; Meclis'in de askerlerin de havasını koklamıştı.

Sarı Paşa güçlüydü, kuvvetliydi ama muhalifi de çoktu. İhtiyarı üzmemek için iyi şeylerden söz etmeliydi:

– Valideanım, Paşa oğlunuz çok iyi. Meclis Başkanı olarak her şeye egemen. Sakarya Zaferi'nden sonra Büyük Millet Meclis'i ona hem Gazilik, hem de Müşirlik rütbesi verdi.

Zübeyde Hanım, "Gazi" sözünü duyunca irkildi, pirelendi:

– Yoksa Mustafa'm yaralandı mı? Vah vah oğulcuğumun başına gelenler.

– Valide bir şeyi yok, yarası yok. Savaşta askerinin başında bulunduğu için şereflerin en büyüğü Gazilik rütbesi verdiler. Mareşal de oldu. Meclise karşı, muhaliflere karşı gücü arttı...

– Muhalifleri de kim. Hâlâ Padişahçılar mı var Ankara'da?

Makbule kahve getirip tuttu. Kocası geğirerek aldı:

– Teşekkür ederim.

Karısı ona sert sert baktı, asıl duyması gereken haberi söylemiyordu:

– Mecdi Bey, ağabeyim bizim Ankara'ya gitmemizi istemiyor mu?

– İstiyor, ama Fikriye...

– Ah, o yılan.

Zübeyde Hanım, kahvesinden bir yudum aldıktan sonra kızına

dik dik baktı:

– Makbule, o nasıl söz öyle? Kızcaaz orda ağbeyine izmet edip durur. İç kadir kıymet bilmez misin sen? Süle şimdi Mecdi ne zaman götüreceksin bizi Ankara'ya.

Damadı karısı ile bakıştı. İkisi de gitmek istemiyordu. Ama Paşa emretmişti:

– En uygun zamanda anne. İzmit'e kadar gideceğiz, oradan Paşa bizi aldıracak.

– Azırlık yapalım üyleyse, aydi Makbuş.

Zübeyde Hanım'daki sevinç ve heyecan, damadı ile kızında yoktu.

***

Mustafa Kemal Paşa, yanında yaverleri ile Polatlı'dan cepheye doğru giderken otomobiline el sallayan yollara dökülmüş kağnılara, arabalara, yayalara bakıyordu. Çoğunun ayaklarında çarıkları bile yoktu. Kadın, ihtiyar, çocuk ya bir kağnı oku önünde ya bir eşek yularını tutarak cepheye mermi, giyecek, yiyecek taşıyordu. Onları seyrederken Meclis'te yaptığı konuşmayı hatırlıyordu.

"Yunan ordusunu Anadolu'nun temiz göğsünde boğacağım. Milletimin maddi ve manevi kuvvetine inanıyor, güveniyorum. Türk Milleti, bu gücün en fazlasını harcayarak düşmanı vatandan atacaktır."

Yanındaki başyaverine bu örnek görüntüleri işaret ederek, "Salih, bak, bu millete inanmakta haklı değilmiş miyim?" dedi.

Salih de yol boyunca omzunda mermiler, heybesinde bağışlanmış çorap, çarık ve giyecekler götüren insanları takdir ve övünçle seyrediyordu:

– İnandık ve başaracağız paşam.

– Ama dün Halide, İngiliz gazetelerini okudu. Yunanlılar kay-

bettikleri Sakarya muharebesine 3200 hafif ve 1000 ağır makineli ile girmişler. Bizimse 100 makineli tüfeğimiz vardı. Şimdi bunu bine çıkarabilmenin gayretindeyiz. Meclis anlamıyor. Beklememizin sebebi silahça hiç olmazsa onlara yetişebilmek. Gene Halide Hanım okudu. Yunanlılar İngilizlerle kol kola ya. Bir İngiliz generali, Anesti ile Afyon–Kütahya hattındaki Yunan Cephesi'ndeki tahkimatı ve koruganları gezmiş, ne demiş biliyor musun. "Türkler bu mevzileri dört beş ayda düşürebilirlerse, bir günde düşürdüklerini iddia edebilirler."

Mustafa Kemal, yanı başındaki kırk yıllık arkadaşının, yaveri Salih'in, omuzlarından sıkıca tutup sarsarak devam etti:

– Salih,ben düşman hatlarını bir günde düşüreceğim.

Otomobilin sarsıntısı içinde yol alırken kırk yıllık arkadaşının çelik mavisi gözlerine bakarak onun bir cezbeye tutulmuş derviş coşkunluğu ve imanını heyecanla seyreden Salih, geleceğe ait bir müjde almış olmanın sevincindeydi:

– Kemal, göreceğiz o günü, o günü göreceğiz Paşam.

Bu mutlu ve coşkulu konuşmaları arkada dinleyen Muzaffer ise verilen görevdeydi. Yol boyunca saydığı kağnıları, eşek yüklerini ve mermi taşıyan yayalara bakıyor, yazarken fısıldıyordu:

– 400 kağnı, 100 eşek, on katır. Binlerce yaya kadın, çocuk.

Yük, top ve mermi taşıyan at yoktu. Çünkü halk bütün binek atlarını Türk süvarilerine vermişti.

Kağnılar sıra sıra, bin yıllık Anadolu ağıtını, bezir sürülmüş tekerlerini inletip acı sesler çıkararak cepheye doğru durup dinlenmeden gidiyordu.

***

Mustafa Kemal Paşa cepheden neşeli döndü. Meclis'te "Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra aylar geçti, hâlâ ordu ne için saldırmıyor?" diyenlere Fevzi Paşa ve Doktor Adnan Bey gerekli ce-

vapları vermiş; İsmet Paşa da cephede geçen süre içinde her türlü önlemi almıştı. Onun bir an önce cepheye gitmesini söyleyenler, Ankara'nın sahipsiz kalmasını isteyenlerdi. Bunları düşünerek beyaz atını Çankaya yokuşuna doğru sürerken gözleri Fikriye'yi arıyordu. Yaveri atına atlayıp bağların arasına gittiğini söylemişti.

Haziran ayının ortalarıydı. Bağlardaki kayısılar, erikler çağladan dönüyor; sarı, kırmızı yüzleri güneşte parıldıyordu. Ama Ankara'nın Ülker Doğumu Fırtınası meşhurdu. Bir çıktı mı dalları, yaprakları önünde sürükler; kavaklarda çıkarttığı hışırtı ile atları ürkütürdü. Mustafa Kemal, rüzgârın ağaçları silkeleyerek çıkardığı sesi duymuş, endişelenmeye başlamıştı. Fikriye at binmeyi öğrenmişti ama hayvan bu fırtınalı havada ürker, binicisini üzerinden atarsa ne olacaktı.

Beyaz atını tepelere doğru sürerken, gözleri ile Fikriye'yi arıyordu. Sonunda görmüştü. Kız doru atının üzerinde bayır aşağı geliyordu. Erkek gibi binici kıyafeti ve başında da mor bir kalpak vardı. O da Paşa'sını görmüş atını ona doğru kamçılamıştı. Yan yana gelince çocukça elini uzattı. Nerdeyse atılıp Paşa'sının atına binecek, erkeğinin yanına oturacaktı.

Mustafa Kemal, sevecen, şefkatli ama sert gözlerle elini kaldırdı:

– Çocuk bu fırtınalı günde at mı binilir? Hayvan ürkse düşsen!..

Fikriye soluk soluğaydı. Öksürmeye başladı.

– Hastasın da, kendini kollamıyorsun. Bak terlemişsin, haydi eve.

İkisi at başı, yan yana giderken Mustafa Kemal, gezip gördüğü cephedeki komutanları, askerleri ve cephane taşıyan insanları övüyordu. Sözü annesine getirdi:

– Yarın İzmit'e gideceğim. Annemler gelecek. Onun odasını hazırla. Son günlerde çok rahatsız olduğu haberini aldım.

– Beni de götür paşam, karşılamaya.

– İzmit'e önemli bir şahsı görmeye gidiyorum. Türk dostu Fransız yazar Claude Farrere. Fransa'da lehimize yazılar yazıyor. Avrupa'ya karşı propaganda yapmamızı sağlamalıyız. Bunun için dikkatimi ona ve yabancılara vereceğim. Senin gelmen uygun olmaz. Burada kal, evi hazırla. Belki Makbule ve Mecdi de gelir.

Bu iki ismi duyunca Fikriye'nin kaşları çatıldı. Tekrar öksürmeye başladı:

– Çocuk, terlisin, üşütmeyesin. Haydi bir an önce içeri girelim.

Rüzgâr iki atlının önünden yaprakları sürüklerken onlar; atlarını mahmuzlayıp Çankaya Köşkü'nün bahçesine girdiler.

Çakır'ı Anadolu'da yağızlaşmıştı

Mecdi Bey, Anadolu'ya geçmek için kararlaştırılan günden önce karısı Makbule Hanım'a Ankara'ya gitme şartlarını sayıyordu:

– Seni de Ankara'ya götürebilirim. Ancak şunlara uyacaksın. Bir, Fikriye ile hiçbir surette tartışmayacaksın. İki, onun ev işlerine karışmayacaksın, "kaşının üstünde gözün var" demeyeceksin. Üç, bunlara uymaz tatsızlık çıkarırsan seni talak– ı selase ile boşayacağım.

Şartlarımı kabul ediyor musun?

Makbule, annesinden de ağabeyinden de ayrılamazdı. Kocasının şartlarını kabul etti:

– Peki Mecdi, kabul ediyorum. Fikriye ile tartışmayacağım.

Onların bu konuşması üzerine gelen Zübeyde Hanım, damadını gene çakırkeyif görmüştü. Oğluna kavuşacak olmanın sevinç ve heyecanı içindeyken, damadının kızını tehdit eder gibi konuşması içini burkmuştu:

– Damat, yola çıkacağız, bu kadar bavulu nasıl taşıyacaksın?

– Abdürrahim var, yardım eder.

– O evde kalacak, daha sonra gelecek.

– Bizi iskeleye kadar götürür.

Kendisinden ayrılacakları için üzgün üzgün büyüklerine bakan çocuk, hizmetçi Ayşe Kalfa ile Akaretler'de kalacaktı. Sarhoş olduğunu anladığı Mecdi Bey'e baktı:

– İskeleye kadar bavulları ben götürürüm enişte, dedi.

Zübeyde Hanım, uzun zamandır kaldığı evinin sağına soluna bakıyor; aynı Selanik'teki evini terk ettiği acılı günleri hatırlıyordu:

– Şirket– i Hayriye vapuru saat kaçta kalkacak? Haydarpaşa'ya, trene yetişecek miyiz?

– Anne ben ayarladım. Şimdi çıkarsak bol bol vaktimiz var.

Zübeyde ve Makbule evde kalacak olan Ayşe Kalfa ile vedalaştılar. İhtiyar kızının koluna girdi. Bayır aşağı Beşiktaş iskelesine doğru yürüdüler. Mecdi Bey'in ve Abdürrahim'in taşıdığı bavullara bakan Ayşe Kalfa, bu uzun yolculuğa Zübeyde Ana'nın nasıl dayanacağını düşünüp kaygılanarak arkalarından su döktü.

***

Önce vapur, sonra tren yolculuğu Zübeyde Hanım'ı çok yıpratmıştı. Daha Haydarpaşa istasyonunda önce dizlerinden sonra gözlerinden şikâyete başladı.

– Kızım bana İstanbul havası yaramadı. Bakalım Anadolu havası yarayacak mı?

Makbule yaz günü olduğu halde, annesinin dizlerine battaniye attı:

– Pencereyi kapayalım anne, rüzgâr cereyan yapıyor. Ondan romatizmaların azıyor.

Mecdi Bey kalkıp kompartımanın penceresini kapattı.

– Şimdi de sıcaktan terleyeceğiz.

Zübeyde Hanım'ın gözleri, dışarıda hızla gelip geçen ağaçlarda, tepelerde, vadilerdeydi. Yıllar önce gene böyle bir tren yolculuğuna çıkmıştı. O zaman oğlu Suriye cephesindeydi. Kör olduğu haberini almış, yollara düşmüştü. Şimdi o günlerin üzüntüsü yoktu, sevinçliydi, oğlu bir zafer kazanmış, milletin başı olmuştu. Mutluydu. Ama en mutlu günlere, Çakır'ının nimetini göreceği yıllara yaklaşırken, ihtiyarlık ve hastalık onun belini bükmüştü.

– Anne daldın.

– Nasıl dalmam kızım? Hep yol, hep ayrılık. Bütün ömrüm böyle kahırla, zorlukla, acıyla, ayrılıkla geçti.

– Kavuşacaksın oğluna artık anne. Bitecek ayrılıklar, hasretler. Hep beraber olacağız.

– İnşallah, inşallah.

İzmit istasyonuna girerken gözleri oğlunu arıyordu. Samsun'a giderken Paşa üniforması ile sarılmış, ellerini, yüzlerini öpmüştü. Sonra üniformasını, rütbelerini soydukları haberini almıştı. Ne kadar uzun süren acılı günler geçirmişti. Şimdi oğlu gene Paşa elbisesiyle mi karşısına çıkacak yoksa sivil mi? Onu merak ediyordu.

Tren keskin düdüğünü çalarak istasyona girerken ayağa kalktı; açtığı pencere pervazına yapıştı. Görmüştü.

– Mustafa, Mustafa'm!

Mustafa Kemal Paşa, siyah parlak kalpağı, kapalı yakasındaki yıldızlı çapraz kuşak ve kemerli üniforması ile ona el sallıyordu. Sol göğsünde madalyası vardı. Sağ tarafındaki tabanca ve uzun parlak çizmeleri dikkatini çekti. Mavi gözleri gülüyordu ama çıkık elmacık kemikleri ne kadar da yanmıştı. Sarı oğlu, Çakır'ı Anadolu'da yağızlaşmıştı.

Tren durur durmaz çevik bir hareketle atlamış; hemen kom-

partımana gelmişti:

– Anne...

– Oğlum...

Sanki iki dağ birbirine kavuşmuştu. Herkes onların hasret dolu kucaklaşmasını seyrediyordu. Coşkun sevgilerinin gözlerinde toplanan bütün sıcaklığıyla birbirlerine bakıyorlardı. Bu ayrılık da üç yıl sürmüştü. Anneye bir asır gibi gelmişti:

– Mustafa'm kavuşturana şükür.

– İyi misin anne?

– Ben iyiyim, seni zayıflamış gördüm, diyen Zübeyde Hanım, oğlunun bembeyaz teninin bozkır güneşi ile bakırlaştığını fark etti. Oğlu ise şimdiye kadar annesi hiç ihtiyarlamayacak sanmıştı. Oysa kadıncağız yıpranmış, saçındaki aklar fazlalaşmıştı.

– Hiçbir şeyim yok. Çakı gibiyim anne, diyen Mustafa Kemal, elini öpen bacısıyla da kucaklaştı.

– Hoş geldiniz.

Yan yana henüz bir iki dakika oturup hal hatır sormuşlardı ki, ana–oğlun bu âşıkane yakınlığını seyreden yaveri, kapıya dikilmiş üzülerek onları ayırmak zorunda kalacağını söylüyordu:

– Paşam, ilerdeki vagonda Claude Farrere sizi bekliyor.

Zübeyde Hanım, oğluna doymamışlığın burukluğu içinde yüzünü ekşitip, "O da kim?" demeye kalmadı oğlu çevik bir hareketle kaktı. Annesinin elini tekrar tekrar öptü:

– Anne bu Fransız yazarı bizim Batı'ya açılan penceremiz. Görüşmem lazım. Hep bizim için iyi şeyler yazdı, daha da yazacak. Şimdilik hoşça kal.

Cevat Abbas, anne ile oğlun bu kısa buluşma ve ayrılış anındaki ruh hallerini düşünüyordu. Ananın bu andaki sitem dolu bakışlarına kim dayanabilirdi? Yedi yaşındayken babasını, sonra küçük kız kardeşini kaybetmenin acısını metinlikle karşılamış; henüz çocukken büyük acı ve engellere karşı koymuş yüce bir

insan, vatanı için annesini de ihmal ediyor; birbirlerine doymadan uzaklaşıyordu.

Henüz oğlu beşikteyken, onu vatan millet sevgisi dolu Balkan ninnileriyle büyütmüş olan anne, daha sonraki okul çağlarında da Mustafa'sını, aynı inançla yetişmesi için bilim, eğitim yuvalarına göndermiş; bu yüzden hep ayrı kalmıştı. Gene bir milli görevi dolayısıyla kavuşur kavuşmaz ayrılıyordu. Avuntusu, dışarıdaki, "Yaşa Mustafa Kemal Paşa" naralarıydı, milletinin onu sevgi seliyle bağrına basması olmuştu.

***

Fikriye Hanım, Çankaya Köşkü'nün kapısı önünde misafirlerini bekliyordu. Biraz önce Ankara istasyonundan telefonla Zübeyde Hanım ve kızının indiği haberini almıştı. Paşa'sının yanlarında olup olmadığını soramamıştı. Sevdiği erkeğin huyunu az çok biliyordu. Mustafa Kemal Paşa gösterişten ve törenden uzak bir hizmet adamıydı. Bunun için kesinlikle Ankara'dan önceki istasyonlardan birinde inmiş veya ani bir kararla cepheye de gitmiş olabilirdi.

Kapı önündeki akasyaların gölgelendirdiği kaldırımdan bakarken, bayır aşağıdan iki faytonun çıktığını gördü. Otomobil olmadığına göre Paşa'sı yoktu. Hava çok sıcak olduğu için hafif giyinmiş, saçlarının yarısını dışlarda bırakacak şekilde başörtüsünü ensesinde düğümlemişti.

Çift atlı faytonlar, köşkün kapısı önünde durdu. Fikriye atılıp elini uzattı. Çoktandır görmediği Zübeyde Yenge'sini zayıflamış buldu. Elinden tuttu sarıldı, ellerini öptü. İhtiyar hemen şikâyete başlamıştı:

– Ne kadar uzakta bu ev? Zaten yol uzun. Pestilimiz çıktı Fikriye.

Fikriye, yanında Makbule'yi görünce şaşırdı:

– Hoş geldin yenge, dedi. Sonra Makbule ile kucaklaştı. Mecdi

Bey uzakta ve soğuk duruyordu.

Fikriye, Zübeyde Hanım'ın koluna girdi. Köşkün alt katta hazırladığı küçük odasına aldı. İhtiyar sağına soluna bakıp evi küçük ve bakımsız bulduğunu belli ederek:

– Oğlum burada mı kalıyor? dedi.

– Evet, yenge.

– Sen de mi burada kalıyorsun?

– Evet, alt katta. Paşam üst katta kalıyor.

Sedire kendisini atan Makbule somurtarak sordu:

– Biz nerde kalacağız?

– Ağabeyiniz yaverlerin kaldığı bölümü boşalttı. İlerdeki binada kalacaksınız.

Mecdi Bey ve Makbule, Fikriye'nin çenesi ile işaret ettiği bahçenin sonundaki ahşap bölmeye baktılar. İkisi de orayı beğenmediklerini belli etmişlerdi. Fikriye artık Ankaralı olmuştu. Her şeyi biliyordu. Anlatma gereği duydu:

– Bura Ankara. Eski bir kasaba. İstanbul gibi değil. Bakanlar, milletvekilleri bile üç dört kişi bir arada kalıyor. Ne otel var ne kiralık ev.

Fikriye bu evin de, Çankaya'nın da egemeni olduğunu konuşması ve tavrı ile göstermişti. Dışarıda bavulları getirip hazır olda bekleyen askerlere seslendi.

– Bekir Çavuş, Mehmet, Hamamı yakın.

Askerler telaşla iki ayrı yöne koşturdu. Belliydi birisi odun getirecek, öteki de ocağı yakacaktı.

– Yenge sen burada dinlen. Ben Makbule'lere kalacakları yeri göstereyim, diyen Fikriye öksüre öksüre dışarı çıkmıştı.

Zübeyde Hanım'ı bu hal üzdü. Oğluna layık görmediği yeğeninin, kız kardeşi gibi vereme yakalanmış olmasından korkuyor, oğlu için de endişeleniyordu...

***

Mustafa Kemal cephede geziyor; savaş hazırlığı yapıyordu. Bu sebeple uzaklardaydı.

Zübeyde Hanım'ın rahatsızlığı artmış, sağ tarafını tutarak midesinden şikâyete başlamıştı. Doktor Refik Bey ilaçlar vermiş, sakinleştirmişti.

Onun uyuduğunu gören Fikriye dışarı çıktı. Mecdi beylerin kaldığı ahşap eve gitti.

Makbule masaya yemekler koymuş, beyi rakı içiyor; kendisi de oturuyordu. Fikriye'ye de sandalye bulup masaya davet etti.

Fikriye, Paşa'sının ısrarı ile bir iki kere rakı içmişti ama Makbule'nin İstanbul'da da bazen rakı içtiğini biliyordu. Ama bu gün içmiyordu. Mecdi Bey, misafiri için bardağa rakı koydu:

– Alır mısın Fikriye Hanım?

– Hayır içemem, kokusunu sevmiyorum, dedikten sonra Makbule'ye döndü:

– Sen niye içmiyorsun Makbule?

Zaten içeri girerken somurtan Makbule, birden bire öfkelenip ayağa kalktı:

– Sen benim içki içtiğimi kocama nasıl gammazlarsın?

Fikriye şaşırmıştı, öyle bir düşüncesi yoktu:

– Mecdi Bey biliyor sandım Makbule.

Mecdi Bey de karısına karşı çıktı:

– Makbule, hani İstanbul'dan gelirken şartlar sürmüştüm. Ya susarsın, ya boş kâğıdı.

Fikriye karı–kocanın arasına girmek istemezdi. Hemen oradan çıkıp uzaklaştı. Ama üç–dört gün sonra Mustafa Kemal'in bu olaydan haberi olmuş, enişteşini de kardeşini de İstanbul'a göndermişti. Koskoca orduları idare eden bir Paşa iki kadını yönetemeyecek miydi? Annesi üzülmesin diye gitme sebeplerini akla uygun bir

şekilde açıkladı:

– Anne, Abdürrahim İstanbul'daki evde yalnız kaldı. Makbule onun için gidiyor. Mecdi'nin de işleri var.

"Başkomutanlık Meydan Savaşı"

Mustafa Kemal Paşa, uzun süren bir bekleyişten sonra siyasi ve askeri koşulların uygunluğuna karar vermişti. Ona yıllar önce müjdelenen yumuş ve sağıncı, hem aklında hem vicdanında duyuyordu. Bu güven ve inancın dinginliğinde, gönül rahatlığı içindeydi.

Haziran'ın 28'inde yabancı gazetecilerin de duyacağı şekilde Akşehir'de bir futbol maçı yapılacağını ve kendisinin de oraya gideceği söylentisini yaydı. Amacı orda komutanlarla yapacağı toplantıyı gizlemekti.

Kimseye haber vermeden 23 Temmuz akşamı yola çıkmış; Konya'da iki gün kaldıktan sonra, 27 Temmuz'da Akşehir'deki Batı Cephesi Karargâhı'na hareket etmişti.

Trenden inip otomobile binerken Sultan Dağları'na doğru baktı; derin derin göğüs geçirdi. "Ah" ile "oh" arası bu nefes alışverişi, yanındaki Salih Bey'i telaşlandırdı:

– Rahatsız mısın Paşam?

Mustafa Kemal'in gözleri Sultan Dağları'nın üzerindeki beyaz bulutların uçuştuğu batı ufkuna çevrilmişti:

– Hayır, dedi.

– Öyleyse önemli bir şey düşünüyorsunuz?

– Evet Salih, bir şey düşünüyorum. Eğer düşündüğümü uygulayacak zamanı bulabilirsem ki bulabileceğimi sanıyorum. O zaman ben yapacağımı biliyorum. Dünyanın hayret edeceği bir gün doğacak.

Şoför otomobilin kapısını açmış bekliyordu. Salih gene arkadaşının beyninde umulmadık fırtınaların esmekte olduğunu kıvılcımlanan gözlerinden sezdi. Koluna girdi:

– Haydi paşam bin, karargâhtakileri bekletmeyelim.

***

"Maça davet oyunu" ustalıkla Bolvadin'e, Çay'a daha öteye düşman cephelerine kadar yayılmıştı. Kim ayak topu, kimi depik oyunu deyip Akşehir'deki futbol maçına koşturmuştu.

28 Temmuz 1922 günü bu ilçe için önemliydi. Öğleden sonra iki takım arasında kıran kırana bir maç başlamıştı. Yeşil sahanın karşısındaki portatif tahta tribünde yan yana oturan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve yanlarındaki ordu komutanlarının gözleri oyunculardaydı, dikkatleri tartıştıkları savaş planındaydı. Hepsi de saldırı için fikirlerini söylemişler; son sözü başkomutanlarına bırakmışlardı. Seyirciler meşin topun engin heyecanında iken onlar, bir ay sonra yapacakları saldırıyı hayali bir saha üzerinde birliklerini hücum oyuncuları olarak kafalarında saf saf yerleştiriyorlardı.

İki Türk takımı arasındaki maç bitmiş, seyirciler akşamüzeri evlerine dönerken, üç paşa da, otomobille karargâha gelmişlerdi. Orada yapılan tartışmalar tekrar ele alındı.

Mustafa Kemal Paşa, Fevzi ve İsmet Paşalar cephelerdeki genel durumu ve haritalar üzerindeki izlenecek harekâtı planladılar. Komutan ve kurmayların emir üzerine içeri biri girip biri çıkıyordu. İki katlı binanın sağ tarafındaki odanın kapıları kapalıydı. Burası konuşulanlara kimsenin kulak kabartamayacağı bir yerdi. Görüşmeler karanlık basana kadar sürdü. Gece yarısı dışarıdaki nöbetçi subay parola sormuş, işaretini almıştı.

Gelenler, sessizce askerlerinin bulunduğu batı cephesindeki ateş hattından gizlice çıkmış bulunan ordu komutanları Yakup Şevki ve Nurettin Paşa idi. Çal Köyü dolaylarındaki izlenimleri ve düşmandan alabildikleri bilgileri getiriyorlardı.

Mustafa Kemal, bu paşaları ile de sarmaştı. Nurettin Paşa'nın gür siyah sakalları uzamıştı. Başkomutanı ona takıldı:

– Paşa sakalların uzamış, ne zaman keseceksin?

– Takımları, bölükleri tümenleri denetleyip askerleri talim ettirmeden vakit bulamadım komutanım. İzmir'i aldığımız gün keseceğim.

– Getirin dökün bakayım eteğinizdeki bilgileri.

Yakup Şevki ve Nurettin Paşalar çantalarından belge, rapor ve haritalar çıkarıp masanın üstüne serdiler ve bildiklerini, duyduklarını anlattılar.

Fevzi ve İsmet Paşalar cepheden sıcağı sıcağına dönen bu paşalara sorular sordular, cevaplar aldılar. Mustafa Kemal'in gözleri büyük haritada, onları dinliyor; sadece düşünüyordu. En sonunda kafasında izlenecek taktiği yapmış olmanın rahatlığı ile başını salladı:

– Paşalar, bizden o tarafa hiçbir şey sızmayacak. Kuş bile uçurtmayacaksınız. Şimdi hemen cephelerinize dönebilirsiniz.

İki Paşa selam verip çıktıktan sonra Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa tekrar harita ve raporlar üzerinde incelemeye ve fikir alış verişine başladılar.

***

20 Ağustos'tan beri karargâhtakiler büyük bir sabırsızlık ve merak içinde Sultan Dağları'nın yeşilliklerine bakarak, bu teperlerin ardındaki düşmanı ve Afyon dağlarında olacakları düşünüyorlardı. Bu endişe içinde Paşa'sının etrafında dört dönen yaveri Muzaffer, Mustafa Kemal'in iki gündür hiçbir şey yapmayacakmış gibi, büyük bir sakinlik içinde roman okuyuşuna hayret ediyordu. Onu savaş heyecanı sardığı için erken uyanmaya başlamıştı. Akşehir Ulu Camii'nin minaresinden sabah ezanı okunurken, komutanlarının odasına yaklaştı, içeriden uzun zamandır ses gelmemesi üzerine kapıyı aralayıp baktı. Üç paşa da birer koltuğa kıvrılmış; başları ellerinin üstünde uyuyorlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın dirseği altında üç kitap vardı. Yaver Muzaffer dikkatle baktı; bunlar Mehmet Emin'in Türkçe Şiirler, Türk Sazı kitapları ile Reşat Nuri'nin Çalıkuşu romanıydı. Yaveri yavaşça Mareşal'e doğru yaklaştı. Fevzi Paşa, sabah namazını kaçırmak istemezdi. Tembih etmişti. Uyandırmalıydı. Hafifçe kırlaşmış şakaklarına dokundu. Paşa uyandı. Karşısındaki koltuklarda uyumakta olan iki Paşa'yı uyandırmamaya dikkat ederek dışarı çıktı. Yaver Muzaffer onun için musluğa su doldurmuş, elinde havlu ile hazır olda bekliyordu.

***

Akşehir'in ihtiyarları, cemaat arasında Fevzi Paşa'yı da görmenin sevinç, gurur ve güveni ile evlerine dönerken, Paşa da karargâh binasına geldi. Mustafa Kemal ve İsmet paşalar gene o rahatsız halde, koltuklar üzerinde uykularına devam ediyorlardı. Rahatlarına kıyıp uyandıramadı. Masanın başına geçip, gece konuştukları harekât planını irdeledi. Gönül rahatlığı ile aşağı indi. Askere arastadaki paçacıya çorba ısmarlamasını söyledi. Sağ taraftaki Selçuklulardan kalma eski şehir hamamına girdi.

Çıkarken gönlü kadar vücudunun da dinginleştiğini hissediyordu. Öğleye yakın yukarıda uyuyan paşalar da aşağı inmiş, Fev-

zi Paşa'nın hazırlattığı yüklü sofraya kurulmuşlardı.

Mustafa Kemal Paşa neşeliydi:

– Dünkü maç kaç kaç bitti? Kim yendi?

Yanındaki paşalarda askeri konuları konuşmaktan, plan ve düşüncelerini açıklamaktan maça dikkat etmeye zaman bulamamışlardı:

– Paşam sizi dinlemekten, dikkatimizi tabya dersine vermekten topa bakamadık ki.

– Bolvadinli oyuncular iyiydi ama golleri Akşehirliler attı.

– Demek İsmet beni dinlemeyip maçı seyrettin sen.

– Paşam kulağım sizde gözlerim toptaydı.

Üç paşa da gülüşerek yemeklerini bitirdiler. Yukarıda cephe komutanlarından gelen raporları değerlendireceklerdi. Mustafa Kemal hepsinden önce kalktı:

– Haydi bakalım, yukarı çıkalım, değerlendirmeye devam edelim.

***

1 Ağustos'ta Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa da Akşehir'e geldi. 6 Ağustos 1922'ye kadar buradaki paşalarla saldırı planlarına katıldı. Gizli emir bütün cephelere gönderildi.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, tekrar tekrar yapılacakları Başkomutan'ına anlatıp tekmille birlikte, güven de verdi.

Mustafa Kemal Paşa, cepheleri denetledikten sonra 11 Ağustos'ta Ankara'ya döndü.

Akşehir'de güven ve inancı güçlenmişti. Üç yıldır vatanın bağrına çöreklenen Yunan yılanı imha savaşı ile yok edilecekti. Başkomutan planını Başvekil Rauf Bey'e ve Meclis Başkan vekiline anlattı. Onların yanında bulunan Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ile Şeriye ve Evkaf Bakanı Azmi Efendi de dikkatle dinledi. Mustafa Kemal Paşa'ya ve hazırladığı orduya güvenleri tamdı:

– Paşa Hazretleri, Meclis karar hakkını sizin güçlü ve seçkin kişiliğinize emanet etmiştir.

15 Ağustos'taki toplantıda Meclis'in ortak bildirisi okundu ve son sözü Başvekil Rauf Bey aldı; Mustafa Kemal Paşa'ya seslendi:

– Paşa Hazretleri, kabine, bu bildirisi ile beraber şu noktayı açıklamakla beni görevlendirmiştir: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti saygın ve güçlü Başkomutan'a tam güven duygusu ile dolu olarak, hayırlı ve muzaffer olmasını niyaz ettiği Büyük Taarruz'un karar gününü irade ve emirlerinize emanet eder.

Mustafa Kemal Paşa'ya karşı gösterilen bu inanç ve güvene bakanlar ve bütün milletvekilleri alkışlarla katıldı. Birçoğu gözyaşlarını tutamıyor ayrı ayrı kucaklaşıyorlardı.

***

Mustafa Kemal Paşa, güven ve yetki almasına rağmen hâlâ Meclis'te muhalifler vardı. Toplantıdan sonra Paşa, Doktor Adnan ve Yunus Bey'i köşke çağırıp dinledi. Futbol maçı dolayısıyla izlemekte olduğu propaganda tutmuştu. İçte de dışta da ordu ve asker aleyhinde yayınlar yapılmaya başlamıştı. Meclis'teki muhaliflere kararsızlar da katılmış, Kemal Paşa'nın savaş yapamayacağı dedikodusu yayılmıştı. Bu söylentiler İstanbul gazeteleri aracılığıyla batıdaki gazetelere, Yunanlılara kadar uzanmıştı. Dünya basını gene Türkiye'yi ve Türk ordusunu hafife alan yayınlar yapıyordu. Fikriye Hanım'ın getirdiği kahveyi içerken Halide Edip Hanım bile endişesini saklamadan elindeki Fransızca gazeteyi Paşa'ya tercüme ediyordu:

– Kusura bakma paşam bu haberdeki yazılar onların fikri aynen şöyle diyorlar. La Stampa: "Kayıtsızlığa alışmış tembel ve tefessüh etmiş12 Türklerden ne beklenir. Bekliyorlar.

Yunanlılara saldıracak cesareti kendilerinde bulamıyorlar." Pa-

12. Tefessüh etmiş: Çürümüş, kokuşmuş.

şam, bu haberdeki izlenim bazı milletvekillerinde de var. Yenilme korkusu.

Mustafa Kemal Paşa çok sakindi. Sigarasını havaya doğru üfledikten sonra kahvesinden bir yudum aldı. Bir Fikriye'ye bir Halide'ye baktı. İkisinin de kara gözleri kaygı doluydu. Ama yanı başındaki Doktor Adnan öyle değildi. Daha dün cepheden dönmüştü. Orada kağnısı ile, sırtında bebeği mermi taşıyan bir Türk anası görmüştü. Yağmurda başındaki çarşafı çıkarmış, ıslanmasın diye merminin üzerine örtmüştü. Ama sırtındaki bebeğinin ıslanmasına aldırış etmiyordu.

– Halide, dün yağmur altında birlikte ibretle seyrettiğimiz tabloyu hatırladın mı? Öyle fedakâr anneleri olan bir milletin ordusu yenilir mi?

Halide Edip de kağnı gıcırtıları arkasındaki Türk kadınlarının Polatlı'dan cepheye doğru yavaş ve sabırlı, omuzlarında mermilerle gidişini hatırladı ve "Tabii yenilmez" dedi.

Mustafa Kemal, uslu bir çocuk gibi ellerini dizlerine koymuş sandalyede oturan Fikriye'nin gözlerine baktı. O da kendisi gibi konuşmuyor, anlatılanları dinliyordu.

Türk ordusunun durumu yabancı gazetecilerin anlattığı gibi miydi? Endişe ile dinlediği gazete haberlerini Paşa'sının inançlı bakışları silip atmıştı. Ama Ankaralılar hâlâ kaygı ve endişe içindeydi. Sıkıntılı bekleyiş bitecekti.

İnançlı olanlar biliyordu ki şimdi onlar bu kaygı içindeyken, Türk ordusu Paşa'larının verdiği emri gizlice yerine getiriyor. Afyon demiryollarına yakın, Dumlupınar çevresindeki tepelere hâkim mevzileri tutuyor. Yığınak yapıyordu. Eskişehir'deki üç Yunan tümeni karşısında sadece bir Türk alayı bırakılmıştı. Düşmanı nasıl, nerde, ne zaman vuracağını sadece kendisi, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa biliyordu. Olumsuz düşünenlere Doktor Adnan cevap veriyordu:

– Bırakın onları, bilmesinler. Meclis'teki muhalifler, şom ağız-

lılar dahil. Üç Paşa'ya da kendisine de "korkak, yenilecek" desinlerdi. İt ürürü kervan yürür.

Kendisine üzgün üzgün bakan Fikriye ise hiç de bunları düşünmüyordu. Aklı fikri Paşa'sındaydı. Onunla evlenmeyi, mutlu olmayı, bir yuva kurmayı hayal ediyordu. Karşısındaki iki engeli, Zübeyde Yenge'sini ve Makbule'yi nasıl aşacağını düşünüyordu.

"Zafere, İzmir'i Almaya Gidiyorum."

Kararlaştırılan gün yaklaştıkça Ankara'dakilerin dikkat ve özeni artıyordu. Mustafa Kemal, bir daha aynı Akşehir'deki futbol mizanseni gibi bir aldatma oyununa başvuracaktı.

Bu defa çay partileri verileceği ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu toplantılara katılacağı söylentileri yayıldı.

19 Ağustos 1922'de yine böyle bir çay partisi vardı. Gecenin geç vaktinde hiç kimseye belli etmeden Mustafa Kemal Akşehir'e gitmeyi düşünüyordu. Bu defa Ankara Mevki Komutanı Fuat Bulca ile Cevat Abbas da Akşehir'e gidip taarruza katılmak istiyorlardı. Bu isteklerini Mustafa Kemal Paşa'ya açınca, o, "İkinizin de Ankara'da işi var. Göreviniz önemli. Burada sizin gibi yakınlarımın kalması, benim birkaç gün sürecek yolculuğumun gizli tutulması için zorunlu. Her ikiniz de Meclis'te, şehirde görüldükçe ve benden söz açıldıkça burada olduğumu karşılarınızdakilere söyleyeceksiniz. Cevat özellikle sen. Meclis'te her türlü akımı izle ve ona göre gerekenleri aydınlat. Dedikoduya meydan verme. Alacağın

haberlere göre arkadaşları uyarırsın. Fuat Bey sen de Mevki Komutanı olarak dikkatli ve her zaman her olaya karşı hazır bulun" dedi.

Fuat Bey ve Cevat Abbas, "Peki Paşam" deyip birlikte kalktılar.

– Şimdi salondaki sofranın başına gideceksiniz. Misafirlerle yiyip içecek, benim dinlenmeye çekildiğimi söyleyeceksiniz.

Yaveri ve Mevki Komutanı çıktıktan sonra Mustafa Kemal, annesinin yattığı odaya geçti. Zübeyde Hanım üç gündür rahatsızdı. Başucundaki sandalyede Fikriye oturuyordu. Paşa'yı görünce ayağa kalktı. Mustafa Kemal yaklaştı. Annesi raftaki solgun lamba ışığı altında oğlunu görünce gülümsedi, doğrulmak istedi.

– Anne yat kalkma, nasılsın?

– Pek iyi değilim Mustafa.

Mustafa Kemal, annesinin alnına elini götürdü, beyaz saçlarını okşadı, yanaklarından öptü:

– Ağrın, acın var mı anne?

– Paşa oğlum, buraya geldim geleli iyileşmedim. Havası dokundu.

– Anne, ben birkaç günlüğüne gidiyorum.

Oğlunun ellerini tutup sıkan Zübeyde Hanım üzüntüyle,

– Nereye? dedi.

Fikriye de Paşa'sının nereye gideceğini merak edip yaklaşmıştı.

– Anne, pek yakında İzmir'deyiz. Sana oranın havası daha iyi gelir. Seni oraya götürürüz.

Bu cevaba Zübeyde Hanım kadar Fikriye de şaşırmış, heyecanlanmıştı. İzmir şimdi Yunan'ın elinde değil miydi? Demek ki Paşa oğlu savaşa, İzmir'i almaya gidiyordu. Kemikleri çıkmış ellerini oğlunun uzun parmaklı elleri arasında çaresizlikle hareket ettirdi. Oğlu bu mübarek elleri aldı, öptü; dudaklarına sürdü. Zübeyde Hanım gözyaşlarını tutamamıştı. Fikriye de doluk doluk olmuştu. Ana ile oğlun yüreklerinden gelen gözyaşları birleşmişti. Sızlayan

ana yüreği ile oğul sevgisinin arasına girilir miydi? Fikriye gönülden bağlı olduğu Paşa'sına yaklaştı; sesi titriyordu.

– Savaşa mı gideceksin Paşam?

Mustafa Kemal tekrar annesinin elini öptü, sarıldı, ayrıldı:

– Zafere, İzmir'i almaya gidiyorum.

***

Mustafa Kemal Paşa köşkten dışarı çıktığında onu kapıda Ali Fuat Paşa bekliyordu.

Elinde Avrupa'da olan Fethi'nin telgrafı vardı... Mustafa Kemal de bunu bekliyordu. Sonunda

İngiliz Lloyd Georges'la görüşen Fethi Bey telgrafla Yunanlıların kayıtsız şartsız Batı Anadolu'dan çekilmeyeceğini bildirmişti. Bu telgrafı katlayıp cebine koyan Paşa, ayakta her hareketini takip edip soran gözlerle bakan Fikriye'ye el etti. Bir çocuk gibi uyumlu, kedi gibi sokulgan sevgilisi yaklaştı. Mustafa Kemal onu kucaklayıp öptü. Aynı Çanakkale'den döndüğü günkü gibi sıktı, vücudunun ısı ve kokusunu hissettirdi:

– Çocuk kararımı verdim, gidiyorum. Annem sana emanet. Nasıl şimdi?

Paşa'sının kırmızı yanaklarını öpüp geri çekilen Fikriye mutluydu:

– İyi Paşam, uyuyor.

– Çok çekmiş anama iyi bak.

– Peki Paşam. Her zaman baktım, yine bakacağım. Ama ne zaman döneceksin?

– Taarruzu haber alınca hesap et. On beşinci gün İzmir'deyim. Sonra yanınızda...

Mustafa Kemal dışarı çıktı. Başını kaldırıp apaydınlık gördüğü mavi göğe, yemyeşil Çankaya tepelerine doğru baktı. Kendisini hafiflemiş görüyordu. Şu cıvıltıları gelen kuşlar gibi uçup bir an

önce cepheye gitme özlemi duyuyordu. Ama gitmeden önce Bakanlar Kurulu'na taarruz edecekleri haberini duyurmalıydı. Arkasından atan muhalifleri önemsemiyordu. Halk gibi onlar da aydın görüşlüler tarafından yönlendirilmeliydi. Bunu da Doktor Adnan ve Refik yapacaklardı. Demokrasi aydınsız, rehbersiz yürüyemezdi. Cephede bulunacağı sırada Ankara'da ne yapacağını bilen bir kadro bırakmanın güveni içindeydi. Çankaya'dakiler, Mustafa Kemal Ankara'daymış gibi davranacaktı. Yunus Bey, iki gazetede de Meclis Başkanı'nın Çankaya'da çay ziyafeti vereceği haberlerini yayınladı.

Mustafa Kemal, onların bu çay ziyafeti telaş ve hazırlığı içinde olduğu bir gece Tuz Gölü kenarından Konya'ya gitti. Oradan Akşehir'e geçti. Otomobili karargâh kapısına yanaştığında 20 Ağustos'un öğle sıcağı vakti idi. Onu 13 Ağustos'tan beri burada savaş hazırlığı yapan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa karşıladı. Sarmaşıp öpüştükten sonra Mustafa Kemal'in ilk sorusu, "Her şey tamam mı hocam?" oldu.

– Her şey tamam Komutanım. İsmet, cephe denetiminden akşam dönecek. Karnınız acıkmıştır, ne arzu edersiniz?

– Fikriye çıkarken börek koydu ama... Yolda kurumuştur. Sulu, yağlı bir yemek.

– Anladım, kuru fasulye istiyorsun. Ama buranın etliekmeği meşhur.

Mustafa Kemal, masa üzerindeki harita ve krokileri incelerken Fevzi Paşa, çevresinde dolanan askerlere emir yağdırıyordu:

– Orhan sen pideciye etliekmek söyle, Ömer sen de Arasta'daki aşçıdan kuru fasulye al gel. Tereyağlı, etli, salçalı olsun. Yanında soğanı unutma.

Mustafa Kemal, Genelkurmay Başkanı'nın yüzüne gülerek baktı:

– Bir şeyi unuttun hocam.

– Ne o?

– Acı biberi.

– Acı biber akşam gelecek Paşam.

Son zamanlarda Yunanlıların İsmet Paşa'ya "Acı biber" dedikleri söylenir olmuştu. İki Paşa da neşeyle gülüştü.

Büyük Taarruz

Akşam üniforması, kalpağı toza bulanmış halde İsmet Paşa gelmiş, hemen masaya oturup tartışmaya başlamışlardı. Görüşme uzayınca Mustafa Kemal, saldırı gününü Cephe Komutanı'na bıraktı. İsmet Paşa kara gözlerini sevip saydığı iki büyüğüne dikip, "26 Ağustos 1922 günü" dedi.

– Uygun.

– Başaracağız inşallah.

– Yunanlılarla çeşitli cephelerde muharebe yapacağız ama asıl amacımız, savaşı tek bir ağır darbe ile bitirmektir.

Mustafa Kemal'in bu sözünü Fevzi Paşa da onayladı:

– Doğru ama çok geniş bir cephemiz var. Genel taarruzla düşmanı gerilere itmekle kalmamalıyız. Afyonkarahisar'ın doğusundan bastırmalıyız.

İsmet Paşa söylenenleri zihninde dün gördüğü araziye uydurmaya çalışıyordu. Mustafa Kemal son sözü söyledi:

– Ama hocam, Afyon'un güneyinden yapılacak bir taarruzla düşmanı sağ kanat gerisinden vurarak Afyon dayanağını çökertebiliriz. Bundan sonra düşman cephesini çevirip bir cephe yarması şeklinde ve Yunan'ı en güçlü kanadından vurarak bu düşmanın asli güçleriyle, İzmir'le bağlantısını kesmek. İşte bu mümkün olur mu?

İsmet Paşa elini harita üzerinde gezdirdi:

– Mümkün komutanım. Gerçi bura düşmanın en kuvvetli cephesi ama...

Fevzi Paşa, pencereden vuran güneş ışığı ile Kemal'in gözlerindeki mavi parıltıların birleştiğini, bir nazar boncuğu uğuru ile gördü. Kemal Paşa'nın elini tuttu, sıktı:

– İsmet'in "ama" dediğine bakma. Emindir o. Bir defa gösterdiği yerden düşman sarsılır geriletilirse bütününde bozgun başlar.

Mustafa Kemal Paşa ellerini haritadan çekti; kollarını iki yanındaki paşalara uzattı ve omuzlarından tuttu:

– Anlattığınız şekildeki bir taarruzla başarı kazanabiliriz. Bu halde Batı'ya doğru kaçma olanakları kaybolan düşman kuzey dağlarına doğru itilmelidir.

– Bu mevzi bir imha olur.

– Onun için ben düşmanın dört bir yanından çembere alınmasını ve ordusunun topyekûn yok edilmesini istiyorum.

Fevzi Paşa ile İsmet Paşa birbirine baktıktan sonra, Başkomutan'larının fikrinde birleştiklerini, hem gözleri hem sözleri ile güçlendirdiler:

– Tamam komutanım. Emir anlaşılmıştır Başkomutanım.

Üç paşa konuşurken baş yaver Salih kapıyı vurup girdi. Elinde bir telgraf vardı. Mustafa Kemal Paşa'ya verdi. Başkomutan telaşla alıp okudu:

"Ankara. 23 Ağustos 1922. Başkomutanlığa.

– 1– Valide iyidir. Dün pek neşeli olarak vakit geçirildi. Adnan Bey yemek için de oldukça izin verdi. Pek memnundur. Dua etmekte ve Selanik'e ne zaman gideceğiz? diye sormaktadır. Fikriye Hanım da iyidir, saygılarını sunmaktadır.

– 2– Ankara vaziyeti iyidir. Herkes büyük bir sükûnetle ve emin olarak durumu izlemektedir. Şimdilik uğraş, görülen rüyaların yorumlanmasından ibarettir. Dedikodular söndü.

– 3– Cümleten ellerinizden öper, başarılarınıza hanımların ellerinde Kur'an, dua etmekteyiz büyük paşam.

Ankara Komutanı Fuat."

***

Fevzi Paşa ve Mustafa Kemal Paşa cepheyi bir daha gezdiler. Artık onların çadırları da İsmet Paşa'nın çadırı gibi, dağ başındaydı. Bir gaz lambası altında portatif bir masa çevresine toplanmışlar, durum değerlendirmesi yapıyorlardı. Üçü konuşurken, Kurmay Subayı, süvari birliğinden bir paşanın geldiği, görüşmek istediği haberini getirdi.

Mustafa Kemal; albay, general kim olursa olsun birliklerinden ayrılmama emrini vermişti; buna rağmen önemli bir gelişme duyacağı şüphesi ile, "Gelsin bakalım" dedi.

Gece karanlığında yüzünü seçemediği alay komutanı selam verip söyleyeceklerini bildirdi:

– Paşam, taarruz iki gün geciktirilsin, çünkü hayvanlar yemsiz kalacak. Yeterli saman ve arpa kağnıları gelmedi.

Başkomutan karanlıkta yüzünü seçemediği alay komutanına sert ve güzel bir cevap verdi:

– İki, üç gün sonra hem erlerimize, hem atlarımıza bol bol gıda bulacağız. Şimdi doğru birliğinin başına.

– Emriniz başım üstüne komutanım.

Atlı komutan, hayvanı sürüp gece karanlığına kaybolurken, üç

Paşa gülüşüp tepeler ardından doğmak üzere olan aya baktılar. Etraf sessiz, düşman ölü uykusunda, sezgisizdi.

26 Ağustos gecesi ay hilal şeklinde yükseldi. Üç Paşa'nın gözleri bu sıcak gecede yükselen ayın önünde birleştiği yıldızdaydı. Fevzi Paşa, aya işaret edip bir dua okudu:

– Paşam! Bakın bayrağımız gökte. Bu bir zafer müjdesi.

İsmet ve Kemal Paşalar, yükselen hilale ve önünde parlayan yıldıza baktılar:

– İnşallah hocam.

– İnşallah. Şafak vakti taarruz edeceğiz.

– Ay'la! Ay'la başlayan gecenin sabahı da aydınlık olur!..

26 Ağustos gecesini çoban yamçısı gibi pelerinlerini üzerlerine alarak yarı uykulu geçiren üç paşa, erkenden kalktı. Kocatepe'deki karargâhtan çıkan Mustafa Kemal, sabah serinliğinin yüzüne vurduğunu hissetti. Şayak kalpağını altın sarısı saçlarına doğru bastırdı; kaputunu iliklediği. Buğulu sisler arasından karşı tepeler azametli masal varlıkları gibi görünüyordu. Ama o, ağzına bakan paşalarının, subaylarının gözünde daha azametli bir dev olarak tepenin ucuna geldi. Saat 5.30'da "Hücum" emrini vermişti. Türk topçusunun topları çelik ağızları ile ateş kusmaya başlamıştı. Piyadelerin çelik süngüleri, ay ışığında parlayarak ileri atılıyordu. Önce Tınaztepe, sonra Belentepe zapt edildi.

Türk ordusu Ahır Dağları sırtlarından Sincanlı Ovası'na doğru akarken dürbünü ile savaşın gidişatını seyreden Mustafa Kemal, ilk zafer telefonunu da almıştı. Bulunduğu Kocatepe'den Ankara'ya, Büyük Millet Meclisi'ne hemen şu telgrafı çekti:

"Bugün 26 Ağustos 1922'de saat 10 itibariyle bütün cephelerde taarruza başlanmıştır. Başarı Allah'tandır. Türk orduları Başkomutanı Mustafa Kemal."

Erkmentepe, Çiğiltepe ardı ardına ele geçirilip Afyon yolu açılmıştı. XV. Türk Tümeni aniden bastırıp Afyon'u tutmakta olan üç Yunan tümenini yenmiş, onları kuzeye doğru kaçmak zorunda bırakmıştı. VIII. Türk Tümeni Afyon'a girdi.

Mustafa Kemal, karargâhında başarı haberleri yanında, Çiğiltepe'yi söz verdiği saatte alamayan Albay Reşat Bey'in intihar ettiği haberini üzülerek aldı. Çiğiltepe'nin alınmış olmasının sevinci buruklaşmıştı.

27 Ağustos günü düşman derlenip direnmeye çalıştı ama daha sonra yenilgiyi kabul edip İzmir yönüne doğru kaçma çareleri aramaya başladı. Düşmanın kaçma hareketi üzerine Türk hatları sola, güney batıya doğru çevirme yapmaya başladı. Bunu sezen Yunanlılar bu defa şaşkınlıkla birden bire batıya döndüler. Türk hatları ile teması kesince, pusuya düştüklerini anlamışlardı. Çünkü kendilerini takip eden Türk birlikleri, bozulmuş düşmanın peşini bırakıp güneybatıya doğru ilerleyerek Yunan kuvvetlerinin İzmir'e doğru kaçma yollarını kapatmıştı. Türk süvarileri de düşmanın Afyon– Eskişehir bağlantısını kesmişti. II. Ordu'nun başında Fevzi Paşa, I. Ordu'nun başında da Kocatepe'deki karargâhını ileri hatlara almış olan Mustafa Kemal Paşa vardı.

Ordu Komutanı Nurettin Paşa, Başkomutanı'nın canıtez atılganlığını biliyordu. Mustafa Kemal Paşa karargâhını arkada bırakmış, askerleriyle ileri gidiyordu. Nurettin Paşa, onun tehlikeli ateş hattına girmesine engel olamamıştı:

– Paşam, ateş hattına iniyorsunuz. Zat– ı devletiniz burada kalınız.

Mustafa Kemal dinlemedi ilerledi. IV. Kolordu Komutanı Albay Kemaleddin Sami Bey'in karargâhına vardığında, onu savaş meydanını gören bir tepede dürbünüyle düşmanın Dumlupınar dolaylarındaki düzlüğe çekilişini seyreder bulmuştu. Güneş ikindi inişindeydi. Güneşe bakıp alnındaki teri sildi albaya yaklaştı:

– Girişim ve kararınız nedir?

Albayın yüzü de ter ve toprakla bozlaşmıştı. Eliyle onları silerek Başkomutan'ına baktı:

– Paşam, yürüyüş halindeki tümenimizin gelmesiyle saldırıya geçmeyi düşünüyorum.

Mustafa Kemal elindeki dürbünle cepheyi ve askerlerini tarassut ettikten sonra:

– Düşünmeye vakit yok, dedi. Güneş batmadan kesin sonucu almak gerek. Yoksa düşmanın büyük bölümü Murat Dağı eteklerinden, Kızıltaş Vadisine çekilir, oradan da kaçabilir.

Mustafa Kemal Paşa tekrar dürbünle cepheyi taradı:

– İleride bir duman görüyorum. Sami Bey bu nedir?

– Düşman, ağırlıklarını yakıyor paşam.

– Şu aşağıdaki köy ve duman nedir?

– Savaştığımız düşman yenildiğini anladı, çekilirken yalnız donanımını değil, köylerimizi de yakmaya başladı. Yanan Çal Köyü'dür.

– Orada hangi birliklerimiz var?

– XI. Tümen.

– Telefonla görüşebildiniz mi?

– Henüz telefon bağı kuramadık Paşam, çünkü savaş devam ediyordu.

Mustafa kemal sabırsızdı. XI. Tümen'in bulunduğu yere gitmek istiyordu. Kemalettin Sami Bey'i yanına alarak Çal Köyü'ne yöneldi.

Onlar tepeye vardıklarında XI. Tümen birlikleri de ateş ederek kaçan düşmanı kovalamaya başlamıştı. Topçu Tümeni de Yunanlıları tepeden bombardıman altına almıştı.

Başkomutanı ateş hattında gören tümen komutanı Albay Derviş Bey, hâlâ namlusu sıcak olan tüfeğini indirerek Paşa'ya yaklaştı. Barut kokan ellerini uzattı.

– Emriniz Başkomutanım.

– Burası Başkomutan Karargâhı olmuştur. Hemen topçu öne geçmeli, piyade de ileri yürümelidir.

– Emir anlaşılmıştır Başkomutanım.

Albay'la Paşa konuşurken bir taraftan da düşman topçularının atışı devam ediyor; şarapneller yanı başlarında patlıyordu.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, kısaltılmış batarya dürbününe gözlerini dayamış, siperden Türk tümeninin büyük bir istekle düşmana atılışını seyrediyordu.

Düşman yüz geri olmasına rağmen, yer yer direniyor, savaşa devam ediyordu. Başkomutan güneş batmadan sonucu almak istiyordu. Sabırsızdı. Sigarasını yaktı. Derin derin çekti. Vuruşan Mehmetçiklerine bakarak soluklandı. Güneş batı ufkundaki dağlara doğru kayıyordu. Sanki yuvarlak, sıcak bir çemberdi ve hızla yuvarlanıyordu. Onun hızlı inişini durduramazdı. Ama Mehmetçiklerini daha hızlı saldırıya sevk edebilirdi. Yanındaki albaya emretti:

– Daha hızlı hücum. Daha ileri. Güneş topçumuzun düşmanı görmesine engel oluyor, önlem alın. Süngü taksınlar. Süngü takın. Hücum, hücum hep ileri!

Artık Başkomutan albaylarının yanında değil askerlerle omuz omuzaydı. Dalga dalga yükselen ses Dumlupınar tepelerine yankı yapmaya başlamıştı:

– Allah Allah... Allah Allah...

– Hücum!

"Allah Allah" haykırışı ile güneşin göz kamaştıran ışıkları Mehmetçiklerin elindeki çelik süngülere vuruyor, tepelerden ovaya doğru ordu bir sel gibi akıyordu.

Bu cephedeki hücumun benzeri diğer cephelerde de olmuş ve Yunanlı kıskaç altına alınmıştı. Düşman yok ediliyordu.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, harita üzerinde gösterdiği

alanın İzmir yoluna bakan Kızıltaş–Uşak arasını kapatma görevini V. Süvari Kolordusu'na vermişti. Onlar gece görevini yapmıştı. Yunan'a Akşehir'de verilen "Hüküm Günü" Dumlupınar'da infaz edilmeye başlanmıştı. Bütün ordular, kolordular, tümenler, takımlar görevini yapmıştı.

Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım Paşa tekmil verdi:

– XII. ve V. Yunan Tümenleri Kolordu'ya bağlı birlikleriyle Çalköy–Allıören yolu ile Kızıltaş Deresi'ne çekiliyor, takip ediyoruz.

Gece boyu da Türk topçusu düşmana kaçış olanağı vermemek için önlerini kesmiş, kaçan Yunanlıları süngü savaşını kabul etmek zorunda bırakmıştı. Çoğu tekrar kaçmış veya yok edilmişlerdi.

Güneş batmaya yüz tutarken Mustafa Kemal'in yüzüne altın ışıklarıyla beraber zafer nurunu da vuruyordu.

Kocatepe'den düşmanın kaçışını ve Mehmetçik süngüleri altında yok edilişini gururla seyreden Mustafa Kemal Paşa sigarasını yaktı. Eskisi gibi bu dumandan da zevk almamıştı; yere fırlattı. Yunanlılar ölümü hak etmişti. Asıl suçlu onları buraya gönderen, İzmir'e çıkaranlardı. Ve Batılı emperyalistlerin kuklası olan güdük Yunan siyasileri ve komutanları. İster istemez dudaklarından şu sözler döküldü:

– Hacıanesti! Gururlu Yunanlı! Neredesin? Gel de mahvolan ordularını kurtar!

***

Mustafa Kemal Paşa, gözlerini kapamış; son iki günü gözlerinde, zihninde canlandırarak tekrar yaşıyordu. Hayal mi, rüya mı, gerçek mi, tekrar tekrar hatırlamak ne kadar tatlıydı:

29 Ağustos akşamı düşmanın iki kolordusu Türk kuvvetleri tarafından yakalanmış ve çevrilmiş; imha hareketi başlamıştı. Ama Trikopis emrindeki Yunan kuvvetleri Türk IV. Kolordusu karşı-

sında direniyordu.

Üç gündür süren savaşın gidişatını, cephe komutanlarından dinleyip gerekli emirleri veren Mustafa Kemal Paşa, ele geçirdiği Afyon Belediye binasına yerleşmişti. Geceleyin, yorgun ve bitkin durumda uykuya çekildi. Henüz iki saat uyumamıştı ki Batı Cephesi Harekât Şube Müdürü Tevfik Bey geldi. Yaveri, Başkomutan'ı uyandırmak istemiyordu:

– Albayım, ne söyleyeceksiniz? Henüz yeni uyudu...

Mustafa Kemal her zaman olduğu gibi tilki uykusundaydı. Hemen portatif karyolasından kalktı. Dışarı seslendi:

– Gelen kimse hemen içeri girsin.

Gaz lambası altında Tevfik Bey'in yüzünü seçti:

– Buyur albayım ne var?

Tevfik Bey, açtığı harita üzerinde son durum hakkında bilgi verdi. Düşman kuzeyden, güneyden ve batıdan çevrilmişti. Albayı dinleyen Mustafa Kemal, daha önce düşündüğünün gerçekleştiğini gündüzden sezmişti:

– Şu halde kurguladığımız ve en iyi sonuç olarak ümit ettiğimiz durum gerçekleşiyor. Derhal Fevzi ve İsmet Paşaları çağırın.

Albay Tevfik Bey, selam çakıp "Peki Paşam" diyerek çıktı.

Çok geçmeden sönük gaz lambası ışığı altında üç paşa bir araya gelmişti. Durum acele ve hızlı şekilde topyekûn saldırıyı gerektiriyordu. Mustafa Kemal Paşa, "Fevzi Paşa, siz gene bizzat Birinci Ordu'nun başında bunun yanındaki Süvari Kolordumuzun yakınına giderek tasarladığımız hareketi doğrudan yönetceksiniz. Ben de II. Ordu'nun ve bizzat IV. Kolordu'nun başında olarak düşmanın bütün büyük kuvvetlerini güneyden takip edeceğim. İsmet Paşa, siz de karargâhta kalıp genel durumu idare edeceksiniz.

Onlar Başkomutan Karargâhı'ndan çıkarken şafak sökmüştü.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Dumlupınar'daki Zafer Tepe'deydi. Kolordu komutanlarına emirlerini vermiş yeni hücum

başlamıştı. Dürbünü ile savaşı takip ediyordu.

Çal köyünün alevler içinde yandığını, Derviş Paşa'nın düşman mevzilerine ilerlediğini gördü. Zafere olan inancı gittikçe artıyordu. II. Ordu da XVI. ve 61. Tümenleriyle düşmanı kıskaca almış imhaya başlamıştı.

O dürbünle bunları seyrederken bir süvari subayı sevindirici bir haber daha getirdi:

– Paşam, Süvari Kolordumuz batıdan düşmanın arkasını kesti.

Bu subay görevinin başına döner dönmez Mustafa Kemal dürbününü güneybatıya çevirdi. Türk bataryaları aralıksız atışlarla düşmanı yok etmeye başlamıştı.

Salih Bozok'un biraz ilerisinde Başkomutan dürbünle dört bir tarafı gözetleyip emirler yağdırırken, İsmet Paşa'dan gelen haberle kahkaha ile gülmeye başladı. Endişeleri bitmiş, keyfi yerine gelmişti. Salih yaklaştı, sordu:

– Paşam sevindirici bir haber aldınız herhalde, söyleyin ben de sevineyim.

– Peki, Salih, söyleyeyim. Düşman dört tarafından çevrilmiştir. İsmet Paşa bu güzel haberi verdi. Keyfimizden kahkaha atıyoruz. Şimdi düşman dört bir tarafına cephe açmak zorunda kalacak. Söyle bakalım Salih, düşmanın, dört tarafına cephe kurmak durumuna düşmesine askerlikte ne denir?

Baş yaveri, arkadaşı ile dinlediği okul günlerindeki hocasını hatırladı:

– Kale nizamı denir Paşam. Manastırlı İbrahim Hoca böylece öğretmedi miydi?

Savaş sırasında bile Mustafa Kemal, arkadaşına şaka yapmaktan geri kalmıyordu:

– Aferin Salih, kurmaylığı havadan kaptın. Hazırlan, ateş hattına sokulacağız.

Akşam güneşi batmak üzere iken Mustafa Kemal, bir kaya üze-

rine oturup derin derin nefes aldıktan sonra yaverlerine sonucu açıkladı:

– Çevirme hareketimiz başarılı olmuş, düşmanın üzerine tuzak kapanmıştır. Zafer bizimdir.

30 Ağustos'ta Dumlupınar Meydan Savaşı kazanılmıştı. Bu zafere Türkler, Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlığında kazandığı için "Başkomutanlık Meydan Savaşı" dedi.

31 Ağustos 1922'de yenilen ve imha edilen Yunan birliklerinden kurtulabilenler Afyon'dan batıya doğru kaçarken önüne gelen şehirleri, köyleri, tarlaları, bağları ateşe vermeye başlamıştı. Ama ölülerinin çoğunu savaş meydanında bırakan General Dimaras 1 Eylül'de, Başkomutan Trikopis ise 2 Eylül'de 10 bin kişilik askeri ile esir edilmişti.

Muzaffer Türk komutanları Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa,İsmet Paşa, Çal Köyü'ndeki samanlığı yanmış, yıkık bir evin avlusundaki kağnı tahtaları üzerine serdikleri haritada durumu değerlendiriyorlardı. Bir kısım Türk kuvvetleri Bursa üzerine yürüyüp kaçan Yunan'ı imha etmeye çalışırken bir süvari kolu da hızla İzmir'e yürüyecekti. Bu görüşmeden sonra Mustafa Kemal Türk ordularına şu emri verdi:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları,

Afyonkarahisar–Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesi'nde, zalim ve mağrur ordunun asli unsurlarını, inanılmayacak kadar az bir zamanda imha ederek büyük ve soylu milletimizin fedakârlıklarına layık olduğunuzu kanıtlıyorsunuz. Türk milleti, geleceğinden emin olmaya haklıdır. Savaş meydanındaki yetenek ve fedakârlıklarınızı yakından izliyorum. Milletimizin hakkınızdaki takdirlerine işaret etmek görevimi sırayla ve devamlı olarak yapacağım. Başkomutanlığa öneride bulunulmasını Cephe Komutanlığı'na emrettim.

Bütün arkadaşlarımın Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini göz önünde tutarak ilerlemesini ve herkesin, akıl

kuvvetlerini, yiğitlik ve hamiyet kaynaklarını, yarışırcasına bollaştırmaya devam etmesini rica ederim.

Ordular, ilk Hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!"

Gazi Mareşal Mustafa Kemal Paşa, kazanılan zaferi milletine de duyurdu:

"Büyük ve asil Türk milleti! Batı Cephesi'nde, 26 Ağustos 1922'den beri başlayan ileri hareketlerimiz, Afyonkarahisar'ı, Altıntaş, Dumlupınar arasında büyük bir meydan savaşı halinde, beş gün beş gece devam etti. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının yiğitlik, şiddet ve hızı, Allah'ın yardımını sağladı. Zalim ve mağrur düşman ordusunun asli unsurları akıllara dehşet verecek kesinlikle imha edildi. Teşkilat ve donanımı gibi, gelenek ve zaferleri ve ismi yalnız milletimizin bilincinden, ezeli ve ebedi imanından vücut bulan ordularımızı, fedakârlıklara layık olarak size takdim ediyorum.

En büyük komutanından, en genç neferine kadar ordularımıza hâkim olan fikir, milletin gösterdiği görev uğrunda şehit olmaktır.

Milletimizin bünyesindeki kudret ve ülküyü, üç buçuk sene önce, çalışma arkadaşlarımla ifade etmeye başlayarak, dayanılmaz zorluklar içinde devam eden mücadelelerimizin sonuçları artık meydandadır. Milletin düşünce ve isteğine dayanan her işin neticesi millet için hayır ve selamet olduğu sabit olmuştur.

Milletimizin geleceği emindir. Ve vaat olunan yardımları ordularımızın elde etmesi kesindir.

Büyük Millet Meclisi Reisi–Başkomutan Mustafa Kemal."

***

Ağustos'un boğucu sıcağında hem korkudan hem kokudan boğulacak gibiydi. Yanı başında karnı deşilmiş bir Yunan askerinin leşi vardı. General Trikopis böğürüyor; kusarken ağzından kızdığı

isimler dökülüyordu:

– Lanet olsun Venizelos'a, Gunaris'e ve onları kandırıp bizi buraya salan Lord Curzon'a!

Yanı başındaki Yunanlı subay yaralıydı. Komutanına bakıp "teslim olalım" dedi.

Emirlerindeki askerler kaçmış, onları yalnız başına bırakmışlardı. İşte süngü takmış Türk askerleri geliyordu. Leşlerin yanındaki ölü atın sırtına yaslanan Yunan askeri beyaz bayrağı çıkarttı. Bir Mehmetçik onların çaresizliğini görmüştü. İki Yunanlı da:

– Aman bre! Aman bre! diyordu.

Mehmetçik "aman" dileyene kılıç mı kaldırırdı? Hemen ikisini de aldı. Komutanına götürdü. Yolda General Dionis de bu esirlere katılmıştı. İki general de birbirini suçlayarak ve utançla bakışıyordu. Türkler ne kadar hızlı, ne kadar çabuk bir zafer kazanmıştı...

Bir ucu Afyon'da, öbür ucu Kütahya'da bulunan bu Türk ilerleyişi bir anda kesinleşerek nasıl hızla daralmış, etraflarını gitgide sıkılaşan bir üçgenin içine almıştı. Bu dağın eteğine kaçtıklarında iş işten geçmişti. Sarılmışlardı. Askerlerinin çoğu öldürülmüştü.

Bu esirleri Mehmetçik, Nurettin Paşa'ya götürdü. O, esirleri doyurduktan sonra, yanına alarak ertesi gün Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna çıkardı. İki Yunan generali de parlak, sırmalı üniformalar içindeydi. Yüzleri sinirden tikleşiyor, elleri, ayakları titriyordu. Türk paşaları ise sade, toza, baruta bulanmış elbiseleri içinde sakin sakin esirlere bakıyorlardı.

Fevzi Paşa, Yunan generallerinin dans sıçrayışı gibi selam verişini alaycılıkla seyrederken, İsmet Paşa gözlerindeki öfkeyi belli etmemeye çalışıyordu. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ise ağır ve egemen bakışları ile üç buçuk yıldır masum Türk insanını ezen, öldüren düşmanlarının başlarını utançla yere eğdirmişti ama sırtını yere getirdiği bir zavallı pehlivana bakar gibi bakıp askerce elini uzatıyordu:

– Oturun General, yorulmuş olacaksınız.

Gazi, gayet sakin tabakasını çıkarıp esirlere sigara ikram etti. Titreyen elleriyle sigaraları alan Yunan generalleri birbirine düşmanca ve suçlayıcı bakışlar atfediyordu. Trikopis, Mustafa Kemal'e hayran hayran baktı. Onu çok genç bulmuştu. Kekeledi:

– Ben sizin bu kadar genç olduğunuzu bilmiyordum, General.

Gazi, masanın başına oturttuğu esirlerine kahve ısmarladı. Sanki bu esir subaylara bir piyes oynatıyordu. Arada Rumca bilen bir tercüman vardı. Ama Mustafa Kemal, Fransızca sordu:

– Ben, savaşın ve askerliğin sanat olan tarafını severim. Anlatın nasıl kaybettiniz?

General Trikopis, kendisinin yeni öğrendiği Başkomutanlığa atanmasının şaşkınlığı ile Hacıanesti'nin kusurlarını anlatmakla, mazur görülmeye çalıştı. Yunan Ordusu'nda bölünme ve anlaşmazlıklar vardı. General bunları söylerken General Dionis lafa karışıp onu suçladı ve iki Yunan generali Türk paşaları önünde tartışmaya başladı. Onların bu halini beğenmediğini yüz hatlarındaki gerginlikle gösteren Mustafa Kemal, birden ayağa kalktı, Trikopis'e, "Sizin için bir şey yapabilir miyim general?" dedi.

Trikopis büyük bir utanç içinde boynunu büktü:

– İstanbul'daki karıma durumumdan haber verilmesini isterim.

Bunu duyan İsmet Paşa, hayret ve nefretle yanındaki Fevzi Paşa'ya fısıldadı:

– Ne utanmazca bir hayal. Adamlar, karılarını bile kendi malları olan yazlık evlerine getirir gibi İstanbul'a bırakıp kendileri cepheye gelmiş.

Mustafa Kemal olgun ve soğukkanlıydı. Tekrar Yunan Başkomutanı'nın elini tuttu, uzunca bir süre sıkarak konuştu:

– Savaş talih oyunudur, general. Bazen en beceriklisi de yenilir. Siz görevinizi yaptınız. Sorumluluk şanstan geliyor, üzülmeyiniz. Karınız güvende olacaktır.

– Ah General, en son yapmam gerekeni yapamadım, intihar

edemedim.

Üç Türk paşası da, esirler dışarı çıkarılırken düşmanın yakıp yıktığı şehirleri ve öldürdüğü masum insanları düşünerek karşılarındaki aciz generallerin ve ordularının kendilerine layık düşman ve yarışçı olamayacağını düşünüyorlardı.

***

Yunanlıların yenildiği ve Türk ordusunun büyük bir zafer kazandığı haberi Ankara ve bütün yurda yayılınca sevinç ve gurur içinde şenlikler yapılmaya başladı. Yeni ve muzaffer Devlet'in Meclis Başkan Vekili, Başkomutan'a şu telgrafı çekti:

"Ankara– 1 Eylül 1922– Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne.

Bu telgrafı Valide Hanımefendi'nin yatağının yanında yazıyorum. Kendileriyle beraber hepimiz mutluyuz. Sağlıkları, kazandığınız utkudan bir kat daha iyileşmiştir. Milletin derdine çare olurken, bu muhterem kadının hastalığına da deva oluyorsunuz. Yüksek ve değerli komutanımız sayesinde ordularımızın kazandığı zaferlerden dolayı zat– ı devletlerini kutlamayı çok isterdim ve ama tasdiden (rahatsız etmekten) korktum. Ben gene aldığımız haberler üzerine Valide Hanımefendi ile beraber kutlamalarımızı sumaktan kendimi alamadım. Saygılarımın kabulünü umarım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı Doktor Adnan."

Mustafa Kemal Paşa, zaferi kadar, annesinin sağlık haberlerini aldığı için de mutluydu. Sakarya adını verdiği atı üzerinde yavaş yavaş Afyon'dan Uşak'a doğru gidiyordu. Ama bu gördüğü vahşet manzarası da neydi? Batı'nın şımarık istilacı çocuğu Yunanlılar yakıp yıkmadık köy, kasaba şehir bırakmamıştı. Yol boyundaki ekin tarlalarını, ürünleri bile yakmışlardı. Bunları görmek onu acıya boğarken atının üzengisini eteklerini öpmek için koşturan, "Bizi kurtardın. Sağ ol Paşam" diyen köylülerin aç, perişan yırtık

pırtık elbiseli, yalınayak halleri daha çok üzüyordu. İnip boynuna sarılan, öpen öksüzlere, dullara, "Asıl bundan sonra sizi kurtaracağım. Düşmanın çizmesinden kurtulduğunuz gibi bu bakımsızlıktan, fakirlikten de sizi kurtaracağım" diyordu.

Yunan'ı İzmir'e çıkaran İngiliz istilacısı, uşağı Yunan'ın yenildiği haberini almıştı. Şimdi onun adına muzaffer komutandan bağışlanma dilenmeye, zararı en az kayıpla kapatmaya çalışıyordu.

İngiliz temsilcisi, ateşkes önerisini Ankara'daki İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf Bey'e bildirmişti. Şartları, Trakya'yı Yunanlılara bırakarak Batı Anadolu'dan çekilmekti. Daha Samsun'a çıkarken düşmanı bütün vatan topraklarından atmayı kafasına koymuş ve Sivas'ta bu hareketin çekirdeğini "Anadolu ve Rumeli Müdafaa–i Hukuk Cemiyeti" ve "Sivas Kongresi" olarak vermiş olan bir muzaffer komutan, taviz verir miydi? Vermiyordu. 5 Eylül'de Hükümet Başkanı Rauf Bey'e şu cevabi telgrafı çekti:

"Anadolu'daki Yunan Ordusu kesin şekilde yenilmiştir. Yunan Ordusu'nun artık yeniden ciddi bir direniş göstermesine olasılık yoktur. Anadolu için herhangi bir müzakereye gerek kalmamıştır. Ateşkes ancak Trakya için söz konusu olabilir. Eylül'ün 10'una kadar doğrudan doğruya Yunan hükümeti veyahut İngiltere aracılığıyla hükümetimize resmen başvurdukları takdirde aşağıdaki şartlar altında cevap verilmelidir.

Ateşkes tarihinden başlayarak Trakya on beş gün içinde, 1914 sınırlarına kadar, kayıtsız şartsız Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti sivil ve askeri memurlarına teslim edilmelidir."

Ordu düşmanı hızla İzmir'e doğru kovalarken Mustafa Kemal Paşa'da at sırtında durup dinlenmeden İzmir'e en yakın kasaba olan Nif'e gelmişti. Ona yetişemeyen Onbaşı Halide Edip, yol boyunca gördükleri vahşet karşısında gözlerine inanamıyordu. O, İngiliz edebiyatını, Yunan uygarlığını okuyarak yetişmişti. Batı'ya,

oradan aldığı kültüre isyan ediyordu. Batı uygarlığı bu muydu? Ne vahşi bir düşmanla karşı karşıyaydı.

Yunanlılar evleri, samanlıkları yakmakla kalmamış; hayvanları diri diri ahırlarda ve ağıllarda yakmışlardı. Bazı palikaryalar daha ileri gidip evlerine, camilere topladıkları Türkleri de diri diri yakmışlardı. Yolda giderken burnuna yanık et kokuları gelen Halide Onbaşı kusmamak için, burnunu mendiliyle kapıyor, başaramıyordu.

Gözlerine inanamıyordu. Daha önce dağa, uzak yaylalara kaçan Türkler, Yunanlılar yenilir yenilmez evlerine dönmüş, yanıp yıkılan harabeler arasından toprakları, taşları tırnaklarıyla kazıp altında kalmış, ölülerinin cesetlerini arıyordu. Onların bu çılgınca durumunu gören Halide Edip bir kısmına yardım etmek, avuntu olmak, için el uzatıyor; başaramıyordu. Çünkü gittiği viranelikte hâlâ koyu bir duman ve toz bulutu vardı. Gözleri yanıyor, kirpikleri toza bulanıyordu. Asıl onu yardımdan alıkoyansa, yanık insan kokusuna karışmış yanık hayvan ve leş kokularıydı. Kusarak onlardan uzaklaşmış atının başına gelmişti.

O da şimdi bir çılgındı, vahşeti görmüştü. Vatanı bu vahşi sürülerden kurtaran önderine doğru at sürdü. Sordu:

– Nerede Mustafa Kemal Paşa?

O da yoksa, gördüğü bu vahşet karşısında hasta mı olmuştu?

– Nerede Mustafa Kemal Paşa?

– Nif'te, Nif'te.

Halide Edip, bin yıllık Türk yurdundaki Türk hoşgörüsünü düşünüyordu. Bu kasaba isminde de Türk hoşgörüsü vardı. Türk, bu memlekette bin yıldır ne Hıristiyanlara dokunmuş ne de şehir ve kasaba isimlerini değiştirmişti. Nif de öyleydi. Nüfusunun yarısı Türk, yarısı Rum'du. Yunan zulmünü onlar da görmüş, suç ortağı olanlar da Yunan Ordusu'nun peşine düşüp İzmir'e doğru kaçmaya başlamıştı. Halide, hainlik yapmış veya Venizelos şeytanına uymuş Rumların haline acımıştı. Biraz Rumca biliyor; kapı-

larının önünde şaşkın ve korkak, "Biz ettik siz etmeyin" dercesine Yunan Ordusu'na ve İngilizlere hakaret ettiklerine şahit oluyordu:

– Kako Hronis nahis Georgis.

– O namussuz İngiliz'e, Lloyd George'a, Venizelosistlere, Konstantinistlere uyanlar... Biz bir şey yapmadık. Adalar'dan, Yunanistan'dan gelenler yaptı.

Merhamet dilenen Rumlar böyle konuşurken Halide Onbaşı mahalle aralarında hâlâ yanmakta, dumanları göğe yükselmekte olan Müslüman evlerine baktı. Bir şey söyleyemeden atını sürdü.

Suçlanarak kaçan Rumlara güvence verip kaçmalarını önlemeye çalışan Kemaleddin Sami Paşa, Halide Edip'i yorgun ve şaşkın durumda, sokak ortasında gördü. Onbaşı onu otomobilde görünce sevinmişti. Yanına yaklaştı.

– Paşam iki gündür açım, ekmek, dedi. Paşa'nın yaverleri bir paketle ekmek ve peynir uzattı.

Bunları alırken, nerede yiyip, nerede kalacağını düşündü. Arkadan gelen askerler de aç ve susuzdu. Sokaklar ana baba günüydü. Sevinenler,gülenler, ağlayanlar... Halide elindeki paketi ilk rastladığı dudakları çatlamış askere verdi. O, Paşa'sını, uzun zamandır göremediği Mustafa Kemal'i arıyordu. Bir subay, ona Mustafa Kemal Paşa'nın kaldığı evi gösterdi. Onbaşı, kalpak ve elbisesindeki, hâlâ havada uçuşan yangın küllerini, tozları silkerek atını o tarafa doğru sürdü.

Nif'teki karargâha girdiğinde Mustafa Kemal Paşa, tahta bir yer sofrası başına bağdaş kurmuş, yemek yiyordu. Halide Edip'i yanına çağırdı. Islanmış yufka, peynir ve su onlara büyük bir ziyafet gibi geldi. İzmir'e girmek için ne gibi hazırlıklar yapılmasının gerektiğini konuştular.

Mustafa Kemal, paşalarını, kurmaylarını dinlerken yaveri Muzaffer elinde bir telgrafla geldi:

– Paşam, bir mesaj. İzmir Körfezi'ndeki İngilizlerin Edgard Quinet adlı savaş gemisinden.

Mustafa Kemal, İngilizce yazılmış kâğıdı Halide Edip'e uzattı:

– Onbaşım, oku, tercüme et bakalım. Ne diyor bu istilacılar?

Halide onbaşı boğazına takılıp kalan yufkayı bir bardak suyla yuttuktan sonra telgrafı alıp okumaya ve tercüme etmeye başladı:

– İngiliz Donanması Komutanı ve İzmir'deki yabancı konsolosların temsilcisi olarak İzmir'i Türk Ordusu'na teslim edeceğiz. Hıristiyan halkın korunması için bazı ricalarımız var. Görüşmek üzere nereye ve hangi komutanınızı göndereceğinizi bildirin.

Mustafa Kemal, Türk Ordusu'nun aldığı İzmir'i konsolosların ve İngiliz Komutan'ın teslim etmesi gibi bir saçmalığa öfkelenmiş. Bunu duyar duymaz tahta sofraya yumruğunu indirmişti:

– Hah, kimin şehrini kime veriyorlar?

Ayağa kalkıp muzaffer paşalarına baktı. O sırada yaveri Rumlardan elde ettiği Times ve Daily Telgraph gibi gazeteleri getirdi.

Halide Edip de sofradan kalkmış, sedire oturmuştu. Kemal Paşa elindeki gazeteleri ona uzattı:

– Onbaşım ne diyor İngiliz halk, gazeteleri?

Halide Edip haberleri okuyarak özetlemeye başladı:

– Zavallı Lloyd George, yarın ne olacak? Yıkılacak. O ve daha onun gibiler... George kendisini de Venizelos'u da yaktı. Yunanlılar George'un oyununa geldiklerini geç anladı...

Yunanlıların çöküşü: Küçük Asya maceraları sona erdi... Binlerce ölü ve esir... Yunanlılar birbirine düştü.

Yorgun ve sinirli olan Mustafa Kemal, bu geceyi dinlenerek geçirmeyi düşünüyordu. Birden oturduğu yerden kalktı. Çizmesine elindeki kamçıyla vuruyordu:

– Kalkın, gidelim, gün batmadan İzmir'i seyredelim.

Halide Edip yorgun olduğunu, kalmak istediğini söyledi:

– Olmaz, yanımda bulunacaksın. Otomobille gideceğiz.

Hemen dışarı çıktılar. Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Mareşal

Fevzi Çakmak otomobilin arkasına, yaverler öne bindiler. İsmet Paşa ve Halide Edip onları takip ettiler. Karargâh kafilesi 10 dakika sonra Belkahve'nin çamlarla kaplı tepelerindeydi.

Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa, çevik bir hareketle otomobilden indi. Çocuk neşesi ve uçarılığı ile yarın kenarındaki makileri atlayıp bir tepeye çıktı. Aynı Kocatepe'deki gibi sarp bir kaya üzerine tırmanıp oturdu. Gözlerinin önünde alabildiğine güzelliği ile Akdeniz, İzmir körfezi uzanıyor, hâlâ atlı, yaya Türk askerleri o tarafa doğru akıyordu. Masmavi denizi kara lekeler gibi İtilaf gemileri kirletiyordu. Ama ne değeri vardı? İşte İzmir'in tepesinde. Kadife Kale'de Türk bayrağı dalgalanıyordu. Şehir içinde de al bayraklı bölüklerinin karıncalar gibi hareketlendiğini görmek onu mutlu etti. Uzun uzun seyretti. Oturduğu yerden ayağa kalktı. Bir de dürbünle tepeleri, vadileri, kıyıları, şehri, caddeleri, sokakları inceledi. Rahat ve dingindi. Tümseği soluk soluğa tırmanıp yanına gelen Halide Edip'e, "Bu güzel şehre bir şey olsa üzülürdüm" dedi.

Bütün muzaffer paşalar bir incir ağacının altından hiç konuşmadan zaferlerinin meyvesi olan güzel İzmir'i, denizi ve körfezin ötesindeki başı dumanlı İkiztepe'yi ve ardındaki ufku seyrediyorlardı. Hepsi de duygulu ve hassastılar. Belki bir kısmı dokunsan ağlayacak gibiydi. İzmir iki yana uzanan sahil boyunca, kollarını açmış onları bekliyordu. Yorgunlukları gururla seyrettikleri şehirden esen imbatla gitmiş, dinlenmişlerdi.

Mustafa Kemal batmak üzere olan güneşe baktı. Aynı turuncu, kırmızı ufku Samsun'dan çıkıp Havza'ya doğru yürürlerken de görmüştü. O zaman kaygılı ve umutlu; şimdi ise sevinçli ve mutluydu. İki yanındaki Paşaların kollarına girdi:

– Haydin hep birlikte söyleyelim: Dağ başını duman almış, yürüyelim arkadaşlar.

Bir avuç paşa ve kurmay subay Belkahve sırtlarını inleterek yardan aşağı indiler.

Bu sırada bayır yukarı iki tekerlekli tek atlı bir arabanın geldiğini gördüler. Arabacı yün papaklı, efe dizliği takmış orta yaşlı biriydi. Önündeki kalabalığı görünce atı gibi o da duraksadı, başını kaldırdı. Önünde hâlâ üniformasında 500 kilometrelik yolun tozları olan subaya baktı. Ürktü. Sanki bir ilah görmüştü. Yüzü, endamı tarlasını sürerken çıkardığı mermer Tanrı heykellerine benziyordu. Ama bu heykel gibi dimdik duran komutan konuşuyordu:

– Hemşerim, geldiğin yerlerde ne var, ne yok? Nerden gelip nereye gidiyorsun?

Arabacı devasa bir heykele benzettiği karşısındakinin kim olduğunu bilmiyordu. Ama mavi ışıklar saçan gözlerinden etkilenmişti:

– Ben İzmir'den geliyorum. Bizim süvariler şehre taze girdi. Gideceğin varsa ne bekliyon? Yürü! Yürüsene ağam!

Köylü arabası ile İzmir'den köyüne giderken dönüp dönüp arkasına baktı. Bir şeyler anlamış mıydı, anlamamış mıydı? Bilemiyordu. Ama her şey ne doğal, ne olağandı. Bu günlerin geleceğini üç–dört yıl önceden de biliyordu. Çünkü iki çocuğu da, daha askerdeydi. Belki şimdi köyüne ulaştığında onları görecekti.

Bu Türk köylüsü gibi, Türk paşaları da arkalarına dönüp dönüp bakarak güneşin kızıl ışıklar altında denizde kaybolmasını seyrettiler.

Geç vakit Nif'e döndüler. Artık bu kasabanın adı Kemalpaşa'ydı. Onlara sofrayı hazırlayan Nafize Nine söylüyordu bunu. Mustafa Kemal bu yüze asırlar öncesinin bir şamanıymış gibi baktı. Annesi'nin Hafize ahretliğine ne kadar da benziyordu. Kuru ama öpülesi elleriyle siniye nasıl da güzel yemekler sıralıyordu. Yoktan var edilmiş tarhanalar, bulgurlar, yahniler ve rengârenk incirler, kavunlar, karpuzlar.

Halide Edip okuduğu efsaneleri, destanları, insanüstü yaratıkları düşünüyor; aynı oradaki sahneler gibi Ankara'dan beri olağa-

nüstü bir hayat yaşadığını fark ediyordu. Yolda gördükleri köylü, Gazi'sini heykele benzetmişti ama o şimdi en doğal ihtiyaçları içinde bile Mustafa Kemal'e bir ilah gibi bakıyordu. Ama çevresindekiler, subayları ve köylüler ne kadar da doğaldı? Kurtarıcılarına saygı ve sevgi ile bakanlar gölgeler gibi çekingendi. Mustafa Kemal'i görünce yerlere kadar eğilmişlerdi. Bazı ihtiyar kadınlar ona sarılıp öperken ihtiyat eden gençler ise, dizlerindeki çizmeye sarılıp öpüyordu. Bunlar başörtülerinin uçları ile paşalarının ayaklarındaki tozları sildiler. Halide Onbaşı görüyordu. Bir kadın onun çizmelerini öperken gözyaşları ile de ıslatıyor; sonra da bir suç işlemiş gibi, ipek mendiliyle tekrar tekrar siliyordu.

Bir köylü küçük bir tepside rakı ve mezeler getirerek Paşa'nın önüne koymak istedi. Mustafa Kemal, kaşlarını çatıp elinin tersi ile "götür" işaretini yaptı:

– Büyük işler yaparken asla içmem.

Fevzi Paşa, Başkomutan'ına büyük bir sevgi, saygı ve takdirle bakıyordu. Büyük Taarruz başladığı günden bu mutlu güne kadar bir yudum içki almamış ve aramamıştı. Ne güçlü bir iradeydi bu?

Yemekten sonra sedirdeki köşe yastıklarına yaslanmış paşalar, ikram edilen kahve ile sigaralarını büyük bir hazla tellendiriyorlardı. İsmet Paşa, sanki hiç yorulmamış; işi bitmemiş gibi sigara dumanı arasında yaverlerinden raporlar alıyordu. Fevzi Paşa ise mindere bir Türkmen ağası gibi bağdaş kurmuş sessiz sedasız, "Bu zor işi nasıl başardın?" dercesine öğrencisinin mavi gözlerine hayranlıkla bakıyordu.

Mustafa Kemal, hepsinin bu yorgun dinginliğini neşeli, müşfik sesi ile bozdu:

– Bu ne sesszilik? Yahu İzmir'e girdiğimizin akşamıdır bu. Bu kadar sessiz kalınır mı? Yanımızda Nuri olsa böyle sessiz mi kalırdık? Haydin hep beraber bir türkü söyleyelim.

Bu sırada kapının yanında duran bir er sesini yükseltti:

– İzmir'in kavakları, dökülür yaprakları...

***

Fikriye, hasta yatan Zübeyde Hanım'a kaynatmış olduğu sıcak salebi içirirken kapı vuruldu. Doktor Adnan elindeki telgraf kâğıdını neşeyle sallayarak içeri girdi:

– Teyze gözümüz aydın, ordumuz İzmir'e girdi. İzmir'i aldık.

Bütün Ankaralılar gibi Zübeyde Hanım da, Fikriye de on gündür büyük bir sevinç ve mutluluk içindeydi. Şimdi mutlulukları katmerleniyordu. Yengesinin ağzını ipek mendille silen Fikriye, "Paşam İzmir de mi?" diye sordu.

– Yakınında, Nif'te. Şehrin sakinleşmesini bekliyormuş, yarın geçecekmiş.

Zübeyde Hanım'ın gene sancısı gelmiş olmalıydı. Zaferler, sevinçler karşısında yüzü buruk duruyordu. Nabzını tutan doktorunun elini tuttu:

– Adnan Bey uulum süle. Çakır uğlum İzmir'i aldı da Selanik'i niçin almaz? Bak hâlâ iyileşmedim. Bu Ankara'nın avası bana iyi gelmedi. Verdiğin ilaçlar da derdime deva diil. Selanik'te olsam belki iyileşirim. Bizim Urumeli'nin avası başkadır uulum.

– Allah'tan umut kesilmez teyze, iyileşeceksin.

– Sağ böğrümde bir ağrı var. Arada sancı vurup geçiyor.

Doktor Adnan Bey, karaciğerinden, safra kesesinden şüpheleniyordu. Tekrar muayene etti. Hastası gün geçtikçe zayıflıyordu. Batı'da "kanser" diye bir hastalıktan söz edilmeye başlanmıştı. Bu o muydu? Endişesi arttı. Hasta, doktorunun yüzüne dikkatle bakmış; kötü şeyler düşündüğünü sezmişti:

– Doktor uulum kötü bi şey mi var içimde süle.

– Yok teyze yok. Belki Ankara'nın havası dokunuyor.

***

9 Eylül 1922'de, İzmir'e giren öncü Türk birliklerinin arkasın-

dan Salih, Memduh ve Mahmut beylerle birlikte, gazeteci Ruşen Eşref de aynı otomobille şehre girmişti. Üç buçuk yıllık hasreti heyecan ve gururla yaşıyorlardı. Üç arabalık konvoyun önünde Nurettin Paşa vardı. Bütün paşalar, subaylar İzmir'e ilk varan, bayrağı ilk diken olmanın özlem ve isteği içindeydiler. Mehmetçikler dağlardan ovaya doğru taşkın bir çağlayan gibi akıyordu.

Türk Ordusu, şehre iki koldan ilerlemişti. Fahrettin Altay komutasındaki süvariler daha çevik ve acele davranmışlar, Binbaşı Şerafettin Bey'in eliyle Türk bayrağını hükümet binasına dikmişlerdi.

Eşref Bey'in bindiği otomobil şehre girerken bütün sokaklar heyecanlı insanlarla dolmuş, gelen orduyu selamlayıp coşkunluk gösteriyorlardı. Dükkânların her yanı hınca hınç insan doluydu. Hiç durmayan alkışlar, el şakırtıları ve zaman zaman duyulan sevinç hıçkırıkları geliyordu. Kadın, erkek, çoluk, çocuk, ihtiyar, genç hepsi sokaklara dökülmüştü.

Salih Bey'in sırmalı yakalı pelerini İzmirlilerin dikkatini çekmiş onu komutan sanarak alkışlıyor; otomobile doğru gül suyu, kolonya serpiyor; konfeti atıyorlardı. Mustafa Kemal'in çocukluk arkadaşı, mor ve kırmızı zemin üzerine sarı sırmalar ve bir beyaz yıldızla süslü alımlı yakası ile sabah ışığında yaver değil de bir komutan gibi görünüyor ve halk kadar askerler de onu göstererek yol açıyorlardı.

Öndeki Nurettin Paşa'nın otomobili, baharat ve mermerşahi kokuları yayan dükkânların önünden geçerken sakalları uzamış olan bu öncü paşa, İzmirlilere el sallıyordu. Otomobili parmaklıklı bir kapının önüne gelince durdu. İnip kapalı olan demir kapıyı sarsarak yanındaki İzmirliye sordu.

– Burası nere?

– Tilkilik Camii Paşam, Yunanlılar kapattı.

Zincirle bağlanmış kilidi bir asker silahı ile ateş edip kırdı. Bu sırada uzaklardan da silah sesleri geldi. Nurettin Paşa hiç aldır-

madan, silah seslerini sevinç gösterisi sayarak secdeye kapanmak istercesine, üç buçuk yıldır kapalı kalan caminin eşiğine koştu. Tozlanmış kapı gıcırdayarak açıldı. Nurettin Paşa camiye girip iki rekât şükür namazı kıldı.

Biraz sonra yanındakilerle birlikte otomobille şehir meydanına hareket etti. Ruşen Eşref, onun arkasında şehre, İzmirlilere ve sevinç ve mutlulukta onlarla yarışan askerlere dikkatle bakıyordu. İzmir Hükümet Meydanı tiril tiril yeşil hurma yelpazeleri ile, beyaz saat kulesi oyadan örülmüş gibi bir küçük zarif mescitle onları karşılıyordu. Bu şirin yüzlü Türk şehri nasıl Yunan olurdu?

Nurettin Paşa, arkasında maiyetiyle ağırbaşlı bir şekilde merdivenlerden çıkıp vali makamına oturdu. Yıllar önce burada valilik yapmış ama İstanbul'un gaflet ve delalet içindeki yönetimi sebebiyle ayrılmak zorunda kalmıştı. Balkonda dalgalanan Türk bayrağı ile uzaklarda çırpınan mavi denize şükür duası okuyarak baktı. Onun da, komutanlarının da, bu mutlu günü ebedileştirmek istercesine hayalinde süsleyerek belleğinde yazan Ruşen Eşref'in de yorgun yüzüne İzmir'in serin imbat rüzgârı vuruyordu.

***

Yol boyunca gördüğü ölüler, leşler ve midesini bulandıran kokular sebebiyle Halide Edip yemeden içmeden kesilmişti. Devamlı kusuyordu. Emireri onu ihtiyar bir kadının evine götürdü. Avurtları kemiklerine yapışmış dişsiz ihtiyar ona uyuyacağı rahat bir yatak hazırlamasına rağmen, yorgun argın misafirini uyutmuyor, başucunda anlatıyordu:

– Kızım sizin gördüğünüz vahşet ne ki? Ben Üsküp'ten beri beş göç gördüm.

Manastır'da Sırpların öldürdüğü Müslümanlar Selanik'te Yunanlıların kestiği kızanlar, Trakya'da Bulgarların diri diri ırmağa attığı bebekler. Bu vahşetleri görerek hep kaçtım. Kaçtım, kaçtım. Ayyıldız nereye giderse peşinden gittim. İstanbul'dan sonra bura-

ya geldim. Anadolu toprağı Kâbe toprağı derlerdi. Kâfirlerin buralara gireceğine inanmazdım. Girdiler yavrucuğum girdiler. Şaşırdım. Mucize bekledim. Yıllarca bekledim. Tam zafer müjdesini almıştım ki kaçan Yunan askerlerinin evleri yakıp Müslümanları öldürdüğünü duydum. Kaçtım bir köye saklandım. Ama dönüşte bu evin yakınındaki torunumun evini yakmışlar. Kocası askerdi. Çocuklarını öldürmüşler. Ben yalnız başıma böyle kalakaldım. Söyle yavrucuğum ne yaparım, neylerim bundan sonra ben?

İhtiyar ağlamaya başlamıştı. Ama onu dinleyen misafiri de uyumuştu. Afyon'dan beri on bir gündür yoldaydı. Açtı, uykusuzdu. O gördüğü, dinlediği vahşetler karşısında bir yazar değil, bir insandı. İhtiyar, gözyaşları ile ıslattığı yorganı, yorgun misafirinin üzerine çekti; pencereye uzandı. Gece yarısı olduğu halde, hâlâ yoldan Türk askerleri geçiyordu.

Halide Onbaşı

Sabahleyin, ihtiyar, her nasılsa sağ kalmış ineğinden sağdığı sütü kaynatıp misafirinin önüne getirmişti. Halide Onbaşı, kuru yufkayı ıslatıp peynir sokumu yapıp ikram eden ev sahibine minnetle bakarak kahvaltısını yaptı. Biraz sonra emireri Ali Çavuş geldi:

– Halide Onbaşı, Paşamız sizi istiyor.

İhtiyar, kaybettiği torunlarının yerini tutacağını sandığı kara gözlü hanıma sarıldı:

– Gitme, ben seni bırakmam, dedi.

Halide Onbaşı, bu ninenin hâlâ is kokan ellerine sarılıp öptü:

– Paşa'mın emri, gitmem lazım, dedi, kadıncağız üzgünleşti. Halide ayrıldı.

Karargâha geldiğinde otomobiller hazırdı. Mustafa Kemal, Halide Onbaşı'nın geldiğini görünce, Fevzi Paşa'yla birlikte otomobilin arkasına bindi. Yaklaşan Halide, askerce selam verdi.

– Haydi Onbaşım, bin. Sen bana Doktor Adnan'ın emanetisin.

Halide Edip, İsmet Paşa ile otomobile binince araba hareket etti. Zeytin dalları ve çiçeklerle süslenmiş beş araç İzmir'e doğru yol aldı. Belkahve'den tekrar şehri büyük bir zevkle seyrede seyrede aşağı doğru indiler.

Mustafa Kemal Paşa, kutlu bir şahıs olarak bütün sevgi ve beğeni dolu gözleri üzerinde topluyordu. O, bu milletin kurtarıcısıydı. Şehrin girişinde bir süvari alayı onu karşıladı. Türk askerleri kadar subayları da destansı bir hava içindeydi. Hatta bazı askerler havada yürüyor gibi, ulaşılması güç bir rüyadaymışçasına hayal meyal dolanıyorlardı. Onlar, büyük bir savaştan çıktıktan sonra, dokuz gün at üstünde Yunan dökümtülerini kovalayarak buraya gelmişlerdi.

Halide Edip hepsinin yüzüne taparcasına bakıp hayaline yazıyordu. Bu Türk askerleri bir an tehlikeden kurtulmamış, bir an dinlenmemişti. Belki çoğu iki gündür bir şey yememiş, zafer şarkılarını kendilerine katık yapmışlardı. Dudakları çatlamış, avurtları çökmüş bu askerler kılıçlarını çekip güneşte parlatarak çarşıya yürürken, "Yaşa... Türk ordusu yaşa!" sesleri etrafı çınlatıyordu.

Nurettin ve Fahrettin Paşalar İzmir'e hâkim olmuş sükûneti sağlamışlardı. Ama Hıristiyanlarda büyük bir panik havası vardı. Cepheden kaçan Yunan askerleri, daha önce onların zulüm ve katliamına katılan yerli Rumlar, kendilerini sahilde bekleyen Yunan gemilerine, İngiliz savaş gemilerine atıp kurtulmak istiyorlardı. Sokaklar, rıhtımlar, kordon boyları hınca hınç insan doluydu. Bin yıldır Türklerden bir kötülük görmemiş olan yerli Rumlar, şu son üç– dört yılda yaptıkları ihanetten utanıyor, pişmanlık duyuyor; suçlanarak kaçmak istiyorlardı. Bunlar bilinçlerini, dengelerini kaybetmiş yığınlardı. Çoluk çocuklarını da yanlarına alıp İngiliz, Fransız gemilerine binmek istiyor ama dün onları buraya çıkarıp kışkırtan Avrupalılar, küpeşteye, bordaya kadar tırmanış bu zavallı insanları itip denizde boğulmalarına sebep oluyorlardı.

Hâlâ bazı semtlerden silah sesleri geliyordu.

Mustafa Kemal'in kurmayları, bu karışıklık içinde gördükleri şehre, başkomutanlarını sokmamak için Karşıyaka'ya gitmesini salık vermişlerdi. Bir gün önce gelen yaverleri burada bir köşk hazırlamışlardı.

Paşa'nın karargâhı önce Bornova'ya yerleşti. Şehrin içi karışık olduğu için onu hemen beklemeyen şehrin önde gelenleri ve konsoloslar şaşırmış, hemen "hoş geldin"e koşmuşlardı. Konsoloslar muzaffer komutanı sıcaklıkla kutluyorlardı.

Mustafa Kemal, sanki büyük bir zafer kazanmış komutan değil de sıradan bir insandı. Büyük bir alçakgönüllülük içinde etrafını saranlara gülümsüyor, kendisini karşılayıp el öpenlere iltifatta bulunuyordu.

Nurettin Paşa, Hükümet konağında muzaffer arkadaşları ve Başkomutanı için eski bir İzmir valisi olarak ziyafet hazırlamıştı. Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa otomobille buraya gittiler.

Yolda ve meydanda "Yaşa Mustafa Kemal Paşa!" coşkunluklarına Paşa, el sallayarak cevap verdi. Yemek salonu zevkle hazırlanmıştı. Düzene, temizliğe önem veren Paşa yemek masasının başına geçti. Mini bayraklar, çiçek sürahileri ve kayık tabaklardaki yemekler hoşuna gitmişti. Paşalarıyla yemek yerken, birden bire önce uzaklardan, sonra meydandan gelen silah sesleri ve bağrışmalar sinirlenmesine sebep oldu. Soğukkanlıydı ama bu sınır bilmezliğe dayanamazdı. Yaverleri telaşla dışarı koştu. O soğukkanlı şekilde yemeğine devam etti. Ama göz işareti ile Salih'i ve Ruşen Eşref'i yanına çağırdı. Biri güvenliğinden diğeri protokol işlerinden sorumluydu. Ne oluyordu? Öfkesini, kulaklarına fısıldayarak belli etti. Kızdı mı, hırçınlaştı mı sözlerine Rumeli şivesi hâkim olurdu:

– A be çocuklar bu ne al? Bilesiniz meseleyi yani. Onlar iç fark ettirmeden bastırabilirlerdi.

Çok geçmeden yaverlerinden Muzaffer, dışarıda olanların ha-

berini getirip tekmil verdi.

– Paşam önemsiz bir olay. Çolak İbrahim'in kovaladığı Yunan askerleri, Torbalı'dan kaçıp şehir hâlâ kendilerinde sanıp Rum Mahallesi'ne sığınmış ve direnmeye kalkışmışlar.

Şimdi zararsız hale getirilmişlerdir.

Bayrak Milletin Şerefidir

İzmirliler, kurtarıcılarına çok güzel bir otomobil hazırlamışlardı. Gelin arabası gibi laleler, güller ve sümbüllerle süsledikleri hediyelerini merdivenin yanına getirmişlerdi. Bu açık otomobil gelin arabası gibiydi. Her tarafına kırmızı beyaz ipek kurdeleler bağlanmıştı. Ön koltukta pembe güller arasında beyaz, bembeyaz bir kuzu duruyordu. Konak Meydanı hükümet binasının önünden sahile kadar hınca hınç insan doluydu.

Alkışlar, "Yaşa Gazi Paşa" sesleriyle kurtarıcılarının balkona çıkmasını istiyorlardı.

Sevinç ve merak uğultusu, çılgın deniz dalgaları gibi geliyordu.

"Yaşa Mustafa Kemal Paşa yaşa" haykırışları arasında Paşa, balkona çıktı. Bir gün önce Şerafettin Bey'in dalgalandırdığı bayrağa övünçle baktı; selam durdu; sonra milletine el salladı. On beş gündür geçtiği yollar üzerinde sevgi tufanlarına tutulup hâlâ savaş yorgunluğunu üzerinden atamayan kurtarıcı, ne kadar da dinç duruyordu. Zarif, ince belli, geniş omuzlu paşaları zayıflamış gö-

rünüyordu. On beş gündür bunca ağırlığı, bu endamlı ince beden nasıl çekmişti. Bunun cevabını gözlerindeki kararlılık, sinirlerindeki azimli dayanıklılık veriyordu. Mustafa Kemal Paşa, milletiyle kucak kucağa gibiydi, "Bir rüya görmüş gibiyim" diye mırıldanarak el salladı.

Bu sırada merdivenlere yakın güller, çiçeklerle donatılmış otomobili ve üzerindeki sevimli kuzuyu gördü. Kurban da olsa hayvanların kesilmesine kıyamazdı. Hemen arkasına döndü, telaşla içeri girdi; Ruşen Eşref'e seslendi:

– Aman, çabuk gidin söyleyin, şu kuzuyu kesmesinler.

Ruşen aşağı koşmuştu ama iş işten geçmiş, İzmirliler adaklarını Paşa'larına hediye ettikleri otomobilin önünde kesmişlerdi. Zamanında yetişemediği için Ruşen korkarak başını balkona çevirdi. Acıma hissi çok güçlü olan Paşa çoktan içeri çekilmişti.

Mustafa Kemal, gösterişi sevmemesine rağmen kendisini sevenlerin heveslerini kırmamak için bu otomobile bindi. Alkışlar ve "Yaşa" sesleri arasında araç zor hareket ediyor, halk kurtarıcılarını görmek, ona dokunmak için birbirini itiyordu. O, iri gök mavisi gözlerini milletinin üzerinde sevgiyle gezdiriyor, şefkatli bakışı ile selamlıyordu.

Sabahleyin geçtiği kordon boyunda gene geniş alnındaki kırışıklıklar artı, gür kaşları çatıldı. Yüz çizgileri keskinleşti, biraz önce milletine sevgi ve şefkat dağıtan sevimli gözleri aniden çelik mavisi ışıltıları ile kılıç ucu gibi deniz üzerindeki metal yığınlarına çevrildi. Önde oturan yaveri Cevat Abbas'a öfkeli sesiyle sordu:

– Ne demiştim. Üç buçuk yıl önce Cevat?

– Geldikleri gibi giderler, demiştin Paşam

– Daha ne duruyorlar? Yarından tezi yok gidecekler

Otosunun önünde, arkasında yanında İzmir'e muzaffer edalarıyla giren süvarilerinin gerdan kıran atlarının nal şakırtıları vardı. Ama kordonboyu baştan başa sessizdi. Rum evlerinin pencereleri kapalı, perdeleri inikti. Kaçabilenler kaçmış, kaçamayanlar ise

Hrisostomos'un, Anesti'nin kışkırtma ve katliam suçlusu olarak bir köşeye sinmişlerdi.

Bir ara deniz tarafındaki İtilaf gemilerinde hareketlilik görüldü. Oradakiler bükemedikleri bileğin, muzaffer komutanın yanındakilerle beraber geçmekte olduğunu görmüşler, saygı ile sancaklarını indiriyor, selam duruyorlardı.

Otomobil, istasyon yakınından geçerken kalabalık halk kitlesinin sevinç bağrışları, kafilenin iki yanındaki süvarilerin nal seslerini bastırıyordu. Cevat Abbas fısıldayarak bir yere eliyle işaret etti:

– Paşam Fethi Bey'in şehit olduğu yer."

Neşeli yüzler asıldı. Dudaklarda Fatihalar dolaşırken, İnönü muharebelerinden beri kaybedilen şehitler, gaziler hatırlandı.

Turan semtine yaklaşırken kara harflerle bir sürü yabancı isim ve afişleri görmek, Mustafa Kemal'e, İzmir'e ilk defa geldiği günü hatırlattı. O gün de Rumca tabelalara, "Shell" "Steaua Rumana" gibi sözlere nefretle baktığını söyledi:

– Ruşen, asıl büyük savaşımız bundan sonra başlıyor.

Süslü otomobili ve önünde arkasında süvarileri gören tersanedeki İngiliz askerleri de subayları ile birlikte selama durdu. Mustafa Kemal heykel gibi duruyor; konuşmuyor, sadece susuyor, düşünüyordu.

Otomobil Karşıyaka'ya inerken anlatmaya sığmaz sevinç çığlıkları gelmeye başladı. Bayraklı'dan geçerken hâlâ bazı İngiliz askerlerinin yollarda bulunması sinirini bozmuştu. Kafiledekilerin gönüllerini paslanmış bir hançer gibi burkan görüntüler geride kalmıştı. İstilacı askerlerinin onun otosunu görüp saygı ile kenara çekilip selamlamaları asırlık hatalarını affettiremiyordu. Mustafa Kemal Paşa'daki ve kafiledeki somurtkanlık Karşıyaka'daki "yaşa" sesleri ve çiçek yağmuru ile bitmiş, yerini sevinç ve mutluluk dalgasına bırakmıştı.

Masmavi denizin dalgaları kıyıya vururken bu gülistan içinde-

ki beyaz yazmalı, kınalı başörtülü Karşıyakalı hanımlar ve elleri bayraklı çocuklar:

– Yaşa Gazi Paşa! Yaşa Mustafa Kemal Paşa... diye bağırıyorlardı. Sallanan mendillere, fırlatılan güllere Paşa, ayağa kalkıp el sallayıp gülücükler dağıtarak cevap verdi. Bu mutluluk denizi arasında gerçekten o gün Karşıyaka, İzmir'in gülü olmuştu.

Karşıyaka'daki İplikçizade Köşkü bir gün önce temizlenip yeni eşyalarla süslenmişti. Karşıyakalılar, kadını erkeğiyle bir gün önceden Gazi'nin nelerden hoşlandığını öğrenmişler, ona göre hazırlanmışlardı. Hangi yemekten hoşlandığı, ne içtiği, üç kap yemekten fazlasını istemediği biliniyordu. Burada daha önce Yunan Kralı Konstantin kalmıştı.

Mustafa Kemal'in otomobili, köşkün önünde durunca kendisini bekleyen halk alkışlarla karşıladı. Yaverleri, kalabalığı açtı. Paşa, tevazu ve güler yüzle öndekilerle tokalaştı. Kızlar, kadınlar elini öptü. Merdiven basamaklarını yavaş yavaş çıktı. Eşikte mavi bir bez görünce şaşırdı:

– Bu nedir?

Yaşlı bir kadın nazikçe cevap verdi:

– Yunan bayrağı paşam. Bu eve yerleşen Yunan Kralı daha önce buraya girerken önüne serilen Türk bayrağını çiğneyerek geçmişti.

– Hata etmiş. Ben bu hatayı tekrar edemem. Bayrak, milletin şerefidir. Ne olursa olsun yerlere serilmez ve çiğnenmez kaldırınız.

Yaşlı Türk kadını bu büyük ve asil davranışlı komutanına saygı ile baktı. Bayrağı aldı katladı. Gözlerini kurtarıcısına dikti. Ne kadar genç, ne kadar yakışıklı, ne kadar ağırbaşlı ve alçakgönüllüydü. İşte gerçek soyluluk ve insanlık bu tığ gibi, keskin bakışlı subaydaydı:

– Allah seni yetiştirenden razı olsun.

Mustafa Kemal annesini hatırladı. Arkasındaki yaverine döndü:

– Anneme telgraf çektiniz mi?

– Tabii Paşam.

***

Mustafa Kemal Paşa, Karşıyaka'dan İzmir'e geçmiş Kramer Palas Oteli'nin önündeki denizi seyrediyor, sahile vuran dalgalara doğru inip inip çıkan martıların çığlıkları onu Selanik'e, Beyaz Kule günlerine götürüyordu. Şimdi yanında olan kendisi gibi kırklarına gelmiş Salih'i değil, o günlerin genç ve dinç yüzbaşıları, binbaşıları vardı. Çocukluk arkadaşı da aynı hayale dalmış olmalıydı..

Beyaz Kule önündeki bahçede beş kurmay subaydılar. Edebiyat sohbetleri, Namık Kemal şiirleri ve sonunda siyaset ve Babıâli'nin kokuşmuş yöneticileri, paşaları... Rumeli'de karabulutlar dolanıyordu, tehlike yakındı. Gafillerden, hainlerden nasıl kurtulacaklardı? Soruyu soran Ömer Naci gibi, hepsi de sevip saydıkları Mustafa Kemal'in gözlerine bakıyorlardı.

Şimdi gene o günü yaşarcasına arkadaşının mavi gözlerine bakan Salih konuşuyordu:

– Ne demiştin? Bugün gibi hatırımda, "Bir gün gelecek, ben o mevkilerde olacağım ki, seni başvekil yapacağım, seni harbiye nazırı, seni de" deyip bana bakarak durmuştun Kemal.

Ali Fuat da sana sormuştu: "Peki, ama Kemal, bize bu makamları vermen için sen ne olacaksın, yoksa Padişah mı?" Sen hiç duraksamadan, "Hayır, daha büyük, Padişah'tan da büyük insan" demiştin. Dediklerin oldu Paşam.

Arkadaşının anlatımıyla o tatlı günleri denize bakarak tekrar yaşaması ile mavi gözleri buğulandı. Hüzün içindeydi. Üç gün önce kurtardığı İzmir'in karşı sahilindeki Selanik Yunan'ın elin-

deydi. Salih Bey'in dilinin ucuna "Selanik" geldi, konuşamadı. Paşa'sının dertlendiğini gördü, bu konuyu açıp soramadı. Çünkü arkadaşı hayalden gerçeğe dönmüştü. Gür kaşlarını çatarak baktığı liman ötesindeki İngiliz gemileri hâlâ oradaydı:

– İngiltere ile savaş halindeyiz demek. Yoksa daha burada durabilirler miydi? Zaten denize döktüklerimiz arkalarında İngiltere olmasa, Anadolu'ya çıkmaya cesaret edebilirler miydi? İşgalci Yunan gitti, onun kışkırtıcısı, yönlendiricisi hâlâ burada.

Mustafa Kemal Paşa, sigarasını bir daha çekip ani bir hareketle savaş gemilerine doğru fırlatırcasına attı:

– Kalk Salih, bunlar hâlâ ne duruyor burada? dedi. Kordonboyu'ndaki çalışma evi olarak hazırlattığı eve geldi. Karargâhının kurmaylarına emretti:

– Halide Onbaşı hemen gelsin.

Biraz sonra Halide Edip geldi. Paşa önce onunla şakalaştı:

– Halide Onbaşı, seni çavuşluğa terfi ettirdik. Sırmalarını hazırla törenle takacağım.

– Elim değip çarşıya gidemedim paşam. Alınca, emrinizi yerine getireceğim.

Mustafa Kemal koltuğuna rahatça yaslanıp eliyle denizdeki savaş gemilerini göstererek, "Ne işi var bu donanmanın İzmir limanında. Seni onun için çağırttım. İngilizce, Fransızca amirallerine bir an önce gitmeleri için yazacaksın" dedi.

Halide Edip dahil, odada bulunanlar, telaşlandılar, savaş gemilerinin topları hâlâ İzmir'e doğru çevriliydi. Üstelik koskoca İngiliz İmparatorluğu'na aitti. Onlar huzursuzlanırken Mustafa Kemal kesin konuştu:

– Yirmi dört saat içinde İzmir limanından çıkıp gitmesi için filo komutanına ültimatom yazınız.

– Peki Paşam, deyip Halide Edip dışarı çıktı. Onun etrafını alan gazeteciler bu emri duyunca söylenmeye başlamışlardı:

– Sonunu getiremeyecek, başımızı savaş belasına sokacak.

– İngilizlerle savaşa tutuşacağız, her şey bitecek.

***

Çankaya yükseklerde olmasına rağmen köşkün içinde boğucu bir sıcak vardı. Fikriye pencereleri açtı. Zübeyde Yengesi, kötü bir gece geçirmiş, sancılarından uyuyamamış, ancak sabaha karşı uykuya dalmıştı. Yeğeni merak içinde doktoru bekliyordu. Aşağı indi.

Paşa'sının köpeği sevgi dilenircesine eteklerine dolaştı:

– Foksi, foksi. Sen de benim gibi sevgisiz mi kaldın?

Fikriye köpeği okşarken aşağıdan otomobil sesi geldi. Kapıya çıktı. Daha doktor inmeden hasta hakkında konuşmaya başladı:

– Doktor bey, yengem gittikçe ağırlaşıyor. Gece acısı çoktu. Geç uyudu.

– Müjde Fikriye, ordumuz İzmir'de. Mustafa Kemal coşkuyla karşılanmış.

Fikriye günleri iyi saymıştı. Tam bunu söyleyecekken Doktor Adnan Bey erken davrandı:

– Paşa bana, "On beş gün içinde İzmir'de oluruz" demişti. On dört günde ulaştı.

– Bana da söylediği günden bir gün önce.

– Halide Hanım'dan da haber aldınız mı?

Doktor Adnan, Fikriye'nin endişesini anlamıştı. Fikriye, Mustafa Kemal'i herkesten kıskanıyordu. Kendisi hanımını kıskanmıyordu da, bu kıza ne oluyordu? İğneli bir cevap verdi:

– Biliyorsun, benim hanım da asker, onbaşı. Zaferden sonra da Başkomutan'ının yanında olmalı.

– Siz Halide Hanım'ın yanına gitmeyecek misiniz?

– Kızım ben doktorum. Hastam da burada. Ali Fuat Paşa, Mec-

lis'teki görevimi devralınca daha serbest kalıp hastamızla ilgileneceğim. Haydi bakayım hastamızın odasına gidelim.

– Röntgende bir şey gördünüz mü Doktor Bey?

– Ciğerler, ikisinde de lekeler var. Şüphelendiğim gibi.

Merdivenleri çıkarken Fikriye de kesik kesik öksürmeye başladı. Doktor Adnan endişe ile kızın solgun yüzüne baktı:

– Sen de kendine dikkat etmelisin. Bak öksürüyorsun. Yine sigara mı içtin yoksa?

Mendiliyle ağzını silen Fikriye suçlanarak önüne baktı.

***

Mustafa Kemal Paşa, zafer kazanmış paşalarını ayrı ayrı işlerde görevlendirmiş; şehirdeki güvenliği sağlamıştı. Kazanılan zaferin taçlandırılması için, yenilmiş düşmanın ve onu destekleyen devletlerin masaya oturtulması, önce ateşkes, sonra barış antlaşması yapılması gerekliydi. Ama galip Mustafa Kemal'di ve o, aman dileyip bu önerileri karşı tarafın getirmesini bekliyordu. Ordusunun bir kolunu Bursa ve Çanakkale taraflarına göndermişti. Yunan, Trakya'yı boşaltmazsa savaş devam edeceğe benziyordu. Masasının başında son durumları değerlendirirken açık pencerede bir rüzgârla birlikte burnuna yanık kokusu geldi:

– Cevat bir koku geldi, dışarı bak bakayım, ne var?

Pencereden uzanan yaveri bir koku almasına rağmen, bir şey görememişti:

– Paşam bir şey yok.

Mustafa Kemal Paşa masasındaki raporlara dalmıştı ki, içeri telaşla Salih Bey girdi:

– Paşam Hıristiyan Mahallesi'nde yangın başlamış. Ermenilerin bulunduğu mahalle.

Mustafa Kemal, şehre girerken sevinmiş; hiçbir zarar vermeden şehri aldıklarına memnun olmuştu. Bu yangını da kim çıkar-

mıştı? Kalktı. Pencereden dışarı baktı. Karadan denize doğru bir duman bulutu gördü. Yaverlerine, "araştırın, bana bilgi getirin" dedi. Masasına oturdu. Bu defa yaveri Muzaffer talaşla içeri girdi.

– Paşam, yangın Ermeni Mahallesi'nden, Rum Mahallesi'ne yayılmış. Aya Tria ve Aya Fotini kiliseleri de yanmaya başlamış.

Mustafa Kemal, tekrar masadan kalktı. Sahile doğru baktı. Limandaki İtilaf gemilerine doğru insanlar koşuşuyor ve gök kara dumanlarla kaplanıyordu. Cevat Abbas telaşla,"Paşam çıkalım, gidelim" derken, o susuyordu.

– Yangını kim çıkarmış?

– Ermeniler... Çarşıdaki Rum esnaf bir gün önce bir Ermeni'nin, "Türklere bu şehri böyle bırakmayız" demiş.

Gazetecinin biri de çarşıda dinlediklerini sıcağı sıcağına aktardı:

– Musevi manifaturacı, kurtarabildiği mallarını arabaya atarken, "Bu Rumların da Ermenilerin de işi olabilir, Hıristiyanlar yaptı bunu" diyor.

İzmir itfaiyesinin yangın yerine giderken çıkardığı sesler ve bağrışmalar kulak tırmalamaya başlamıştı. Salih Bey, sapsarı yüzüyle endişesini ifade etti:

– Paşam, çıkalım, gidelim. Karşıyaka'da da, Göztepe'de de kalacak evler var.

– Sus Salih.

Muzaffer daha telaşlıydı, biraz önce dışarıdan nefes nefese gelmişti:

– Yangın Birinci Kordon'u aştı, her yere yayılıyor. Buraya da yaklaşacak. Çıkalım.

– Paşam kendimi değil sizi, milleti düşünüyorum, diyen başyaveri de onun kadar üzüntü içindeydi. Çünkü Paşa'sının Belkahve'den İzmir'i seyrederken söylediği sözü hatırlıyordu: "Bu güzel şehre bir şey olsaydı, çok üzülürdüm." İşte olmuştu.

Mustafa Kemal hâlâ bu binayı terk etmek istemiyor, bekliyordu. Kurmayları, yazarlar gelen duman ve artan yanık kokusu üzerine burunlarını tutuyor, aksırıyorlardı. Salih Bey yanlarındaki gazetecilere döndü, fısıldadı:

– Paşam beni payladı, siz misafirsiniz paylamaz. Bir de siz söyleyin ne olur, çıkalım.

– Dışarıda önlem aldık, bir kamyon da bulduk Paşam çıkalım, dediler.

Mustafa Kemal bir daha pencereden baktı. Kordonboyu'ndan çığlıklar, kordonun arkasındaki evlerden ise alevler geliyordu. Sahil ana baba günüydü. Feryat ederek gemilere doğru koşan insanlardan, kalabalıktan yer görünmüyordu. Cevat Abbas, Salih Bey'e, "Yollar tıkalı nasıl çıkacağız?" dedi.

Aşağıdan yanında iki askerle yukarı çıkan yaver Muzaffer nefes nefeseydi:

– Paşam, Kramer Palas Oteli de yanmaya başladı. Yangın buraya geliyor. Askerlerimiz aşağıda gerekli tedbiri aldı; önden kamyon gidecek arkadan sizin otomobiliniz.

Mustafa Kemal pencereden çekildi ve "Masadaki evrakları toplayın, çıkalım" dedi. Merdivenlere doğru yürüdü. Maiyetiyle otomobile binerken kalabalığın içinde sıkışan, bunalan insanları gördü. Yaverleri onun için endişedeydi. Mustafa Kemal hiç bu kadar çaresiz kalmamıştı:

– Otomobili halkın üzerine sürmeyin. Yavaş olun.

Otomobilinin iki tarafına atlı askerler çevirdi ve önden kamyon yolu açarak yavaş yavaş ilerledi. Mustafa Kemal geçerken halk, asker dolu kamyonun arkasında açık otomobiliyle bir an yangın heyecanını unutup zafer müjdecisini yakından görmenin mutluluğu ile haykırmaya başladı:

– İşte, işte o! İşte Mustafa Kemal! İşte Mustafa Kemal Paşa!

Yangının dehşetini ve zararını onun sakin ve buruk olması-

na rağmen milletini okşayan yüzü unutturmuştu. Çok geçmeden yangın, biraz önce bulundukları binaya da sıçramıştı. Otomobil kalabalığın arasından zorla yol alırken sıcaklığı ve boğucu dumanı daha iyi hissediyorlardı. Konak Meydanı'nı geçip Göztepe'ye doğru yol alırken bile kalabalıktan kopan feryatlar kulaklarına doluyordu.

Latife Hanım

Mustafa Kemal, İzmir'e gelmeden bir gün önce başyaveri Salih Bozok'u, şehre ilk giren askeri birlikle beraber göndermiş, kalabileceği bir ev bulmasını emretmişti.

Salih Bozok ilk gün Bornova, Karşıyaka semtlerinde uygun evler aradı. Büyük köşklerin çoğu ya İngiliz ve Fransızlarda ya da Levantenlerdeydi. Onların da birçoğu savaş korkusu ve Türk Ordusu'nun gelmekte olduğu endişesi ile kapılarını kilitleyip Avrupa'ya kaçmışlardı.

Salih Bey, komutanını rahat ettirecek en iyi evi geldiğinin ikinci günü Göztepe semtinde bulmuştu. Bu bir yeşil tepe üzerinde denizi gören şirin bir köşktü. Büyük bir bahçe içinde beyaz badanası ile martı kanadı gibi duvarları yeşilliğe uzanıyordu. İlk geldiğinde gezememişti. Bu gelişinde her tarafına bakacaktı.

Başyaver, bu evin bahçesine dikkat ederek girdi. Çiçek tarhları düzgün ve cıvıl cıvıl menekşeler ve karanfillerle bezeliydi. Rengârenk güller tomurcuktan goncaya dönmüştü. Çifte merdivenle

trabzanlı bir ön eşiğe çıkılıyordu. Sarı beyaz renkleri ve etrafa mis gibi koku saçan hanımelleri ikinci kata kadar sarmaşarak çıkmıştı. Evde kimse görünmüyordu. Merdivenlere doğru adımlarını atınca, içeriden şirin bir kız çıktı. Ürkek ve çekingendi:

– Ne istiyorsunuz?

Salih Bey yakışıklı, parlak yaver üniforması altında muzaffer bir komutanın karşısında olan kızdan daha yumuşak bir cevap bekliyordu. Ama kız kaşlarını çatıp evine izinsiz girildiğini ima ediyordu. Ama bluzunun üstündeki açık kalmış gerdanında bir kolye vardı. Yaver dikkatlice bakınca bu kolyede Mustafa Kemal'in fotoğrafını gördü:

– Kızım, ben Mustafa Kemal Paşa'nın yaveriyim. Adım Salih. Onun kalabileceği uygun bir ev ararken gözüme burası çarptı da girdim. Gazimiz burayı karargâh olarak kullanabilir mi?

Çıtı pıtı kızın gözlerinin içi güldü. İlk andaki sert bakışları yumuşadı. Mutlu mutlu gülümsedi. O Paris'te okurken, Kurtuluş Savaşı'nı ilgiyle izlemiş, Sakarya Zaferi'nin kazanılması üzerine, "İzmir kurtulacak baba" diyerek izin alıp İzmir'e dönmüştü. Hayalinde hep Mustafa Kemal Paşa vardı. Bu fırsatı iyi değerlendirmeliydi. Yaveri içeri davet edip konuşmaya başladı:

– Salih Bey, babam, annem, kardeşlerim Avrupa'dalar. Büyükannemle ben, tek başıma bu koca evde kalıyorum. Daha önce ben de Avrupa'daydım. Gazetelerden Anadolu'daki savaşın bizim lehimize geliştiğini, Türk ordularının Sakarya'da Yunan ordularını yenip durdurduğunu okuyunca sevindim. Oralarda duramayıp koştum geldim. Yunan Ordusu'nu perişan eden Paşa'yı görmek için can atıyorum. Memleketimi kurtaran yüce komutanın barut kokan ellerini öpmek, yüzüne hayran gözlerle bakmak için geldim.

Salih, tertemiz odaları gezip içerlere takdirle bakarken yanı başındaki genç kız heyecanla boynundaki kolyeyi tutarak konuşmaya devam etti:

– Daha Fransa'dayken rüyalarıma giren isteğimdi bu. İşte şimdi rüyalarım gerçekleşmek üzere, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa benim evimde misafir olacak. Bu fırsatı kaçırırsam mahşer gününe kadar yanarım. Babam ve annem, böyle bir beceriksizlik yaptığım için beni ömür boyu bağışlamazlar. Bu evde kalmayı kabul ederse Mustafa Kemal Paşa'ya minnettar kalırız. Onu ağırlamaktan şeref duyarız. Böyle bir şerefi bir Türk ailesinden esirgememesi için Paşa'mıza rica ederim. Ne olur Salih Beyefendi, beni muradıma ermek mutluluğundan ve Mustafa Kemal Paşa'yı misafir etmek şerefinden yoksun bırakmayın.

12 Eylül günüydü. Salih Bey, üç gündür Paşa'sını rahat ettirecek her bakımdan güvenli bir ev arıyordu. Karşıyaka, Bornova, Buca gezmediği, görmediği yer kalmamıştı.

Odalara bakıp çıkan Salih Bey'in gözleri evin sağında solunda, kulakları genç kızdaydı. Duygularını heyecanla anlatan ve evin anahtarını uzatan genç ve güzel kız, nefes nefeseydi. Boynundaki madalyonu düzelttikten sonra, başını yukarı kata çevirdi:

– Yukarda babaannem kalıyor. O da hasta, ben ve uşağımız bakıyoruz. Paşam gelince başka eve taşınırız.

Onlar evi gezerken evin uşağı kahve yapıp getirmişti. Verandadaki hasır koltuğa oturan Salih Bey kahveyi içerken telaşla içeri giren Latife, hemen Paşa'sına davet mektubu yazdı.

Salih Bey gezdiği köşklerin en uygunu olarak bu evi bulmuştu. Sahibi de büyük bir heyecan ve tutkuyla Paşa'yı ağırlamak istiyordu. Yaver, güzel kızın pembe bir zarfa koyduğu davet mektubunu da alarak, Göztepe'den doğru Konak'taki hükümet binasına gitti. Mustafa Kemal, İstanbul'dan yeni gelmiş gazeteci Yakup ve Falih Beylerle görüşüyordu. Salih içeri girdi:

– Paşam size uygun bir ev buldum. Göztepe'de. Evin sahibi Uşakizade Muammer Bey. Ama kendileri ailesiyle Avrupa'daymış. Şimdi kızı ve ninesi evde. Geniş, ferah, uygun, deniz manzaralı bir ev.

– Cevat, otomobili hazırlasınlar gidelim.

Paşa kalktı. Misafirleri izin isteyip çekildiler. Salih, mektubu otomobille giderlerken verdi. O, dikkatle okurken Paşa'nın bıyık altından gülüşü hoşuna gidiyordu.

Yeşil çam ağaçları ve çiçekli bir bahçe ortasında verandalı çift merdivenli köşkü görünce Mustafa Kemal memnunluğunu belli etti:

– Salih iyi seçim yapmışsın, diyerek otomobilden indi. Boyuna kadar yükselen pembe güller ve tarhlardaki kırmızı karanfillerin kokusu bahçeyi doldurmuştu. Gözleri düzgün tarhlara öbek öbek kümelenmiş, ona gülümseyerek bakan hercai menekşeler ve petunyalardaydı. Çok uzun süren bir yorgunluktan sonra nihayet dinlenebileceği bir yer bulmuştu. Evin uşağı koşturarak geldi, eğilip selam verdi. Paşa'ya evi gezdirdi:

– Ninesi ve Latife Hanım öbür eve gittiler. Sizin için bütün yatak ve çarşafları değiştirdiler efendim.

Arkasında Cevat, Rasuhi ve Salih'le birlikte evi gezen Paşa, sakin ve aydınlık gördüğü bir odayı gösterdi:
– Salih, ben burada kalacağım. Ona göre düzenleyin, dedi. Aşağı indi. Güneşli bir gündü. Hasır koltuklar sanki evde devamlı oturanlar varmış gibi, düzenlenmiş; aralarına sehpalar konmuştu.

Yaver Muzaffer daha içeri girer girmez kapıya bir nöbetçi dikmişti.

Kuş cıvıltılarını dinleyerek hasır koltukta oturan Mustafa Kemal, yaverlerinin verdiği raporları incelemeye başlamıştı. Bahçe kapısından askerin sesinin yükseldiğini duydu.

– Yassak, giremezsin.

Mustafa Kemal Paşa, sesin geldiği tarafa gözlerini çevirdi. Yirmi üç–yirmi dört yaşlarında ela gözlü, kumral, ufak tefek, tombul olmasına rağmen güzel görünen bir kız askeri dinlemeden içeri giriyordu.

– Ben bu evin sahibiyim. Burada kalıyorum.

Salih Bey koşup nöbetçi askerin sert davranmasını önlemişti. Latife Hanım dikkatle verandadaki hasır koltukta oturana bakıyordu. Ayakkabıları pırıl pırıl, bacak bacak üstüne atmış çok rahat bir şekilde oturuyordu. Gri kalpağının altındaki saçları güneş ışınları altında altın gibi parlıyordu. O mektubuna cevap beklerken Paşa'sının bu kadar acele edeceğini tahmin edememişti. Bu şaşkınlık ve heyecan içinde ona doğru yürüdü.

Mustafa Kemal Paşa, umursamayan bir eda ile sigarasını tüttürüyordu. Yanına yaklaşan Salih Bey'in, "Evin sahibesi Latife Hanım" seslenişi ile birden toplandı. Ayaklarını indirdi. Mavi gözlerini genç kıza dikti. İncelikle ayağa kalktı. Merdivenlerden indi. Kalpağını çıkarıp kıza selam verdi. Fransa'dan beri resmini madalyonunda taşıyan genç kız, heyecandan nasıl davranacağını bilemiyordu. Elaya yakın kahverengi gözleri karşısındaki Paşa'sının mavi gözleriyle esir edilmişti. Kendisine uzanan eli bile göremiyordu. Bir anlaşılmaz çekim altındaydı. Bu âşık olduğu Paşa, fotoğrafından da güzeldi. Masal âleminde gibiydi. Elini uzattı.

Paşa bu tombul sıcak elleri tutarken kız, Paşa'sının ellerini öpüp alnına götürdü.

Nihayet kendisinde konuşacak cesareti buldu:

– Paşam hoş geldiniz, şeref verdiniz.

Mustafa Kemal Paşa, kızın ellerini avucunun içinde tutuyor; bırakmıyordu. Nihayet genç kızın sıcacık kahve elası gözlerine bakıp, "Ben de sizin elinizi öpeyim hanımefendi" dedi ve yumuşak, etli elleri ince dudakları ile öptü. Yaverleri bu karşılaşmayı fotoğraf çeker gibi büyük bir dikkat ve ilgiyle seyrediyorlardı. Latife Hanım, elinin öpülmesine engel olmak istemiş, başaramamıştı:

– Lütfen, lütfen Paşam. Teşekkür ederim.

Heyecandan ayakta duramayacağını anlamış bahçedeki sandalyeye tutunmuştu.

Mustafa Kemal Paşa, kızın beyaz gerdanında gördüğü madal-

yona dikkat etti. Bu kendi fotoğrafıydı. Latife'nin kendisini büyük bir coşkuyla karşılamasının nedenini anlamıştı. Her Türk, her Türk kadını gibi ona minnet duyuyor olmalıydı. Muzaffer, koşturup Paşa'sının yanına bir hasır sandalye getirdi. Gazi başıyla "otur" işareti yapmıştı. Şimdi ikisi de yan yana oturuyorlardı. Gözleri birbirindeydi. Salih Bey, arkadaşının uçarılığını, eski aşklarını bildiği için kırk yaşla, yirmi dört yaşın karşılaştırmasını kafasında yapıyor; onları endişe ve merakla seyrediyordu. Mustafa Kemal, yine her şeye egemen ve üstözlüydü:

– Evinizi bir süre işgal edeceğiz. Karargâh olarak kullanmamıza izin veriyor musun?

– Ne demek Paşam... Siz İzmir'i almakla Türk milletini muradına erdirdiniz. Evime gelip şeref vermenizle de beni muradıma erdirmiş bulunuyorsunuz. Hoş geldiniz Paşam.

Mustafa Kemal, çoktan Muammer Bey ailesi ve kızları hakkında bilgi toplamıştı.

Şimdi dikkatle simsiyah başörtülü kızın, hoşuna gitmeye başlayan yüzüne bakıyordu. Eli vücudu gibi yüz hatları da etli ve yuvarlaktı. Bakışları gönül alan konuşması kadar cesur ve iradeliydi. Okumuş olduğu yazdığı mektuptan ve cesur hareketlerinden belliydi. Paşa'ya karşı

zeki ve dikkatli davranıyordu. Gri, kahve karışımı gözleri karşısındakini etkileyecek parıltılar saçıyor; güneş vurdu mu elalaşıyordu. Mustafa Kemal ilk defa Fikriye ile onu karşılaştırmaya başladı. Bu kız biraz Halide Edip'e de benziyordu. Onun gibi kararlı ve iradeli görünüyordu. Ankara'da bıraktığı Fikriye'de bu aradığı üstünlükler yoktu. Paşa dalmıştı. Kemeraltı'nda yılar önce sürgüne giderken gördüğü falcının sözlerini hatırlıyordu.

Şimdi karşısındaki kızın, bu İzmir falcılarına inandığını bilmiyordu. Latife de yıllar önce bir fal açtırmıştı. Ne demişti yıllar önce, kara kuru bir falcı kadın Latife'ye:

– Sen, sarı saçlı, mavi gözlü bir subaya vurulacaksın. Mutlu

olacaksın, ama çok sürmeyecek...

Bakışmaları çok sürmemişti. Mustafa Kemal, "Çok nazik davranıp evi boşaltmışsınız. Teşekkür ederim. Babaanneniz nasıl?" dedi.

– İyi Paşam.

– Uşağınızı da alabilirsiniz. Benim emir subaylarım var.

– Uşak babaanneme bakacak, ama aşçı kalabilir. Ben de her zaman emrinizdeyim.

– Tabii, burası senin evin. Her zaman serbestçe gelip gidebilirsin.

Köşkün iki yanında mor salkımlar, mis gibi kokan çam ağaçlarına doğru tırmanıyordu.

Ama bu güzel havayı deniz tarafından gelen is ve yangın kokusu bozuyordu. Gazi, uzaklardaki dumanlara bakarak iç geçirdi. Ayağa kalktı, uzaklardaki alevleri görüyordu:

– Bu yangın yerinde size ait emlak var mı?

– Evet, mülkümüzün bir kısmı yanan alandadır. Ama ne gam Paşam? İsterse hepsi yansın. Yeter ki siz sağ olun. Bu mutlu günleri gören insanlar için malın ne kıymeti var.

Memleket kurtuldu ya. İlerde onları yeniden yaptırabiliriz.

Gazi sıcak ve samimi bulduğu kızın konuşmasını sevmişti.

– Evet, yansın, yıkılsın. Hepsinin yerine gelmesi mümkündür.

Gazi ağırbaşlı bir hareketle kalkmış; alçakgönüllü bakışlarla genç kızı kapıya kadar uğurlamıştı. Latife Hanım dimdik, geniş omuzlu ve yakışıklı gördüğü Paşa'sına dönüp dönüp bakıyordu.

Mustafa Kemal Paşa ile ev sahibesi arasındaki düşünce ve duygu iletişimini görmek yaverlerini mutlu etmişti. Salih, akşam karısı Pakize Hanım'a yazacağı mektupta bu havayı anlatacaktı. Onu bir an önce İzmir'e gelmeye ikna edecek konuyu işleyecekti. Otuz yıllık çocukluk arkadaşı bakışlarıyla bu kültürlü, güzel kızda aradığını bulduğunu belli etmişti. Bu gelişmeye en çok üzülecek olan

da Fikriye ile birlikte onun sırdaşı olan karısı Pakize Hanım olacaktı. "Kader" diye düşünerek misafiri köşkün kapısına kadar uğurladı. Ama genç ve güzel kız misafir değil, evin asıl sahibi olduğunu her geçen gün biraz daha gösterecek, yaverlere bile emir vermeye başlayacaktı.

***

Latife Hanım birkaç yabancı dil biliyordu. Fransa'da okumuştu. Kolej bitirmişti. Mustafa Kemal onun kitap odasını gezerken okuduklarını da yakından görmüştü. İzmir'in en eski ve köklü ailesinin kızıydı. Uşaklı Yakup Kadri'nin de akrabası olması dikkatini çekmişti.

Latife Hanım'ı yolcu edip Salih'le baş başa kalınca kız ve ailesi hakkında konuşmaya başlamışlardı. Salih, daha o gün arkadaşının niyetini anlayıp "Aranızda büyük yaş farkı var, dikkat et" demişti. O arkadaşının mutluluğunu istiyor, hasta olmasına rağmen Fikriye Hanım'a eğilim gösteriyordu.

Uşakizade Köşkü'nün çok iyi bir aşçısı vardı. Daha ilk saatlerden başlayarak savaş yorgunu ve yoksunluklar kurbanı subaylara en güzel çorbalardan yemeklere, tatlılara kadar evin kilerini boşaltacak yemekler yapmıştı.

İlk akşam ziyafetine Paşa bütün cephe arkadaşlarını ve Latife Hanım'ı da davet etmişti. Muammer Bey'in büfesinde her türlü içki vardı. Ama Paşa'nın bir tercihi vardı. O da aylar sonra buluştuğu rakı idi. Arkadaşları da başka içkiyi tercih etmemişlerdi. Onlar zevkle

kadehlerini "paşa gıdası" ile doldururken, Mareşal Çakmak bıyık altından gülerek çeşitli mezelerle oyalanıp ayranını içiyordu. Kalamar tavayı ve balığı çok beğenmişti:

– Canım, bu İzmir kalamarı da başka oluyor, aman pek özlemişim.

Mustafa Kemal hocasına kadehindeki süt mavisi rakısını gös-

tererek takılıyordu:

– Paşam kalamarı bir de bununla yesen. Daha lezzetli olur.

Köşkteki protokol işlerine bakan Ruşen Eşref, üç misafirin daha geldiğini haber verdi. Bunlar Mustafa Kemal'in çağırdığı Yakup Kadri, Falih ve Asım Us'tu.

Hizmet edenler onlara da masada yer açıp sandalyeler koydu, tabaklar yerleştirdi.

Ama yemek ve meze yetecek miydi? Ev sahibi telaşı ile Paşa'nın yanında oturan Latife Hanım ayağa kalkmak istedi. Koruyucu ve üstözlü bir eda ile Mustafa Kemal onun kolunu tuttu:

– Yerinize oturun küçük hanım, artık köşkün sahibi siz değilsiniz, benim. Konukların ağırlanması da benim işimdir.

Bu ince ve müşfik sahiplenme, Latife'yi de memnun etmişti:

– Teşekkür ederim Paşam, dedi.

Mustafa Kemal'in gözleri Salih'teydi, yaverine emretti:

– Salih git bak bakalım. Aşçıbaşının bir isteği var mı?

– Baş üstüne efendim.

***

Büyük zaferin ve İzmir'in alınışının bütün zevk ve hazzını bir anda bu yangın alıp götürmüştü. Mustafa Kemal dahil bütün paşalar üzülmüş, buruklaşmışlardı. Hemen emir verip gerekli araştırmayı yaptırmışlardı.

Üç gün süren yangının sebebi Ermeni ve Rumlardı. Evlerini terk ederken Türklere kalmasın diye sözleşerek yakmışlardı. Üçüncü günün akşamı Mustafa Kemal Paşa'ya kurmayları da aynı izlenimi aktarmıştı. Şimdi de Halide Edip anlatıyordu:

– Paşam, İsmet Paşa'nın karargâh komutanı da aynı fikirde. Gözleriyle görmüş, itfaiye borularını yangın çıkarmadan önce parça parça etmişler. Onun anlattığına göre Yunanlılar şehri yakmak için her türlü düzeni almış.

Cevat Abbas'ın dinlediği yangını ilk gören Rumlar ise başka şeyler söylemişti:

– Rumlar yangının ilk çıktığı mahallenin Ermeni Mahallesi olduğunu ileri sürüyor. İzmir'i Ermeniler yaktı.

Yaver Muzaffer de onun fikrindeydi:

– Bende de aynı izlenim var. Çünkü Yunanlılar İzmir'e çıktığında onların ordusuna bir tabur Ermeni gönüllüsü katılmış. Yangını da bunlar çıkarmış.

Mustafa Kemal, hepsini üzüntü içinde dinledikten sonra iç geçirdi:

– İlk günkü sevincimizi kursağımızda kodular. Kendi tarihlerini lekelediler. Şimdi bu vahşetleri, kötü günleri unutalım. Evin sahibi nerede Halide Hanım?

Halide Edip, Mustafa Kemal'in köşkün sahibesine ilgi duyduğunu hissetmişti:

– Paşam, benim çavuşluk sırmamı teyelliyor.

– Hemen gelsin, gelsin Cevat, çağır hanımefendiyi.

Halide Edip, Gazi ile birlikte otomobille bu eve gelirken onun Latife Hanım hakkında övücü sözler söylediğini duymuş, sesinde bir yuva kurma özlemini sezmişti. Bu bağlılığı, şimdi samimi şekilde gösteriyordu.

Biraz sonra elinde çavuşluk sırması ve iğne iplikle Latife Hanım göründü. Çocukça bir telaş içindeydi. Güzel gözleri zekice bakmasını biliyordu. Olgunca davranan genç kızın kahverengi gözlerindeki ela ışıltılar Gazi'yi çekmişti. İçeri girdiğini görünce gülümsedi.

– Paşam sırma işi tamam.

Genç kızın bu içten davranışına Gazi de samimi bir resmiyet kattı:

– Gel Halide Onbaşı. Tören kıtası selam dur.

Onun bu yarı şaka yarı ciddi emrine yaverler sıraya geçip kapı

yanına dizildiler ve selama durdular. Mustafa Kemal, Latife Hanım'dan aldığı sarı şeritli sırmayı Halide Edip'in koluna taktı. Latife Hanım da dikilmesine yardım etti. Bu sırada Salih, Mustafa Kemal'le Latife'nin el ele olmaktan zevk aldıklarını görüyor, Muzaffer'e işaret ediyordu.

***

İngilizler, Fransız müttefiklerine kızmaya başlamıştı. Çünkü, onları emperyalist emellerinde yalnız bırakıp Ankara ile ilk anlaşmayı yapmışlardı. Şimdi de İstanbul'daki en büyük ve yetkili Fransız Generali merak ve takdir ettiği Mustafa Kemal'in ayağına kadar geliyordu. Bu, bir bakıma şımarık General Franchet d'Esprey'in kamçısı ile at üzerinde İstanbul sokaklarında gezinmesinden dolayı özür dilemek olacaktı

18 Eylül 1922'de, büyük yangının bitmesinden üç gün sonra, Edgar Quinet Fransız zırhlısında misafir kalan ve yanında Amiral Dumesnil olduğu halde General Pelle İstanbul'dan İzmir'e geldi. Bu general İstanbul'un işgal yıllarındaki müttefiklerin en mağrurlarından biriydi. Nasıl olmuştu da Yunanlılar onların dünya üzerindeki bütün saygınlılarını tüketmiş, Mustafa Kemal önünde rezil etmişlerdi. Bükemedikleri eli öpmesini de Fransız tarihi iyi biliyordu. Mustafa Kemal'in huzuruna çıkmak isteyen General Pelle de bunu iyi biliyordu. Beyaz ata binip Beyoğlu sokaklarında dolanan soydaşı generalin ruh bunalımı onda da vardı. Ama Napolyon gibi büyük görmeye başladığı Mustafa Kemal'in huzuruna çıkmak da şeref olacaktı. Bütün nişanlarını takarak maiyetiyle Göztepe'deki köşke çıktı.

İstanbul'dan gelmiş olan Falih, Yakup, Asım gibi gazeteciler onun ve Fransızların İstanbul'da yaptıklarını çok iyi biliyorlardı. Şimdi yanlarına yaklaşamadıkları komiser köşkün kapısındaydı ve onu küçümseyerek takip ediyorlardı.

Mustafa Kemal, odasında çalışırken general arabasından indi.

Şaşkın ve utangaçtı. Bu küçük ama şirin köşke dikkatle baktı. Güvenli olmak istiyor, kendini zorluyordu; sert adımlarla arabadan ayrıldı. Onu hiç ciddiye almayan Türk askerlerinin arasından yavaş yavaş geçip köşkün merdivenlerini tırmandı. Gazeteci Falih Bey, onun ve arkadaşlarının İstanbul'daki nemrutluklarını hatırlayarak yüzüne dikkatle bakıyorlardı. General, Mustafa Kemal'in huzuruna çıkarken sapsarı olmuştu. Mustafa Kemal'i kapı önünde görünce sendelemişti. Karşısında yalçın yüzlü, bakır tenli uzun ve büyük bir seferberliğin bütün savaş şanlarını ve şereflerini gök mavisi gözleriyle çelik parıltılı bakışlarında dalgalandıran Mustafa Kemal Paşa gülümseyerek duruyor; elini uzatıyordu.

Mustafa Kemal, onu odasına aldı. Hal hatır sorup Türk kahvesi ikram etti. Muzaffer komutanın bu misafirseverliğini gören General rahatlıkla:

– Muzaffer ordularınızı Çanakkale ve İstanbul'daki tarafsız bölgelere ve Trakya'ya göndermeyin. Anlaşmalar imzalanıncaya kadar ilerlemeyi durdurun, dedi.

Gazi Mustafa Kemal'in gözleri yüreğinden kopan ateşle kıvılcımlandı. Bu ışıltıda istilacıya karşı duyulan nefret ve intikam duygusu vardı. Bu duygularını Yunanlıyı yenerek söndürmüştü. Şimdi bu kendini bilmeze karşı da sakin davranmalıydı. Ayağına kadar gelen General'e, Mondros Ateşkesi'nin hükümlerini çiğnediklerini; Fransızların Ermenileri, İngilizlerin de Yunanlıları bin yıllık Türk yurduna saldırttıklarını hatırlattı. Karşısındakini Türk milletinin büyüklüğünden, Milli Mücadele'den, Misak– ı Milli'den, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden, Milli İrade'den, her milletin egemenlik ve bağımsızlık hakkı olduğundan bahsederek mantıklı cümleleri ve ince üslubu ile ezdi ve ekledi:

– General, Boğazlar üstüne yürüyen kıtalarımı durduramam. Muzaffer ordularımın hiçbir yerde durdurulması mümkün değildir. Hemen ateşkes yapın ve gidin.

Mustafa Kemal'in sigara ikram ettiği General Pelle, merakını

yenemeyip sordu:

– General, on dört gün içinde, hem 150 bin kişiden fazla bir askeri kuvveti yok edip hem de 550 kilometrelik yolu almak, hem de piyadenizin süvarinizle at başı koşması nasıl oldu?

Mustafa Kemal bakışları ile karşısındakini iradesine boyun eğdiriyordu. Fransız generalin düşüncesine etki eden mıknatıslı bakışları ile gülümsedi.

– General, Türk askeri mucizeler için yaratılmıştır.

General Pelle'yi kapıya kadar yolcu eden Mustafa Kemal, misafiri gittikten sonra göz bebeklerini alev alev parıldatarak yanına gelen gazetecilere döndü:

– Muzaffer ordular, dedi, güldü. Bunlar o kadar dağıldılar ki. Hepsi de yorgun, perişan ve hasret dolu. Toplamaya kalkışsam kim bilir kaç hafta sürer?

Şu İzmir'in Dağlarında...

Eski bir Ford otomobilin arkasında Fevzi Çakmak ve İsmet Paşa, önde de şoförle Halide Edip vardı. Gözleri, geçtikleri sahil yolunda olan Fevzi Çakmak neşeyle konuşuyordu:

– Kemal Paşa köşkü çok sevdi, çıkıp yanımıza gelmez oldu.

– Oh olsun ona. Gelmesin bakalım. Bize kafese girdiniz diye takılan da kafesin önünde.

– Ben de aynı havayı sezdim. Paşa'da bir yuva kurmak için hazırlık var. Köşkten çıkmamasının sebebi o ufak tefek küçücük kız.

– Bir de Halide Hanım'a soralım, kadınlar bunu daha iyi bilir.

– Muammer Bey'in kızını nasıl buluyorsunuz Halide Hanım?

Bu konuşmaları motor sesine rağmen işittiği halde katılmayan Halide Edip, arkasına dönerek cevap verdi:

– Siz uygun görüyorsanız, uygundur.

– Alımlı, gösterişli ama Paşa'nın fotoğrafının bulunduğu madalyonu boynunda taşıması, hırslı olduğunu gösteriyor. Biraz da

küçük.

– Aman Paşam ne küçüğü? Kocaman kız, yaşı gelmiş yirmi beşe. Sonra çok olgun. Fransızcası, İngilizcesi güzel. Ben Kemal Paşamıza...

– Sen de mi Brütüs? Ne çabuk unuttun Fikriye'yi?

– Paşam, Fikriye'yi severim. Acırım. Ama koskoca başkomutanımıza, yeni devletimizin kurucusuna, eğitimli, aydın, dinç, sağlam...

Fevzi Paşa, Halide Edip'in sözünü kesti:

– Fransızca bilmek, Fransa'da okumak Paşa'ya layık olmak için yeter mi?

İsmet Paşa da, Halide Edip gibi uygun buluyordu:

– Sadece eğitimli değil, aynı zamanda görgülü bir kız.

Fevzi Paşa, "Yeter mi?" diye itiraz edecek oldu, İsmet Paşa devam etti:

– Yeter de artar bile. Ben tanıyorum Uşakizadeleri, soylu ve köklü bir aile, üstelik zengin.

– Mustafa Kemal Paşa onunla evlenirse Fikriye ne olacak?

Halide Edip de birden bire üzüldü. Kadın olmak, sevmek ne zordu? Ankara'da sırdaşı olduğu Fikriye'yi düşüneceğine, burada Mustafa Kemal'i düşünmeye başlamıştı. Önüne döndü. Köşke yaklaştıklarını fark etmişti:

– Bakalım Paşamız zafer kutlaması için bize ne hazırlattı?

Göztepe'deki köşkün önünde onları Cevat Abbas ve Salih Bey karşıladı.

Fevzi Paşa, Salih'e takıldı:

– Hemşerin ne âlemde Salih? Mutfakta kaygana mı yapıyor yoksa?

– Aşçımız da var. Latife Hanım da Paşamıza iyi bakıyor, ona iş mi bırakırlar.

– Demek onun yanında.

– Buradayım, buradayım, diyen Mustafa Kemal güler yüzle verandaya çıktı. Kollarını açıp misafirlerini karşıladı. Sarılıp öpüştüler. Halide tokalaştıktan sonra hemen Latife'nin yanına gitti.

Köşkün sahibi kusursuz bir sofra hazırlamıştı. Masanın iki başına babasının Fransa'dan getirttiği Sevr porseleninden yüksek karınlı iki büyük avizeyi yakmış, masanın ortasına da pembe güllerle dolu kristal bir vazo koymuştu. Salonun tavanından alçıya gül ve yapraklar işlenmiş aplikten, beş gaz lambası altın sarısı metaller içinde sarkıyordu. Misafir odasının yaldızlı çerçeveli boy aynasına içeri girip çıkanların yansısı düşüyordu. Latife Hanım'a, iki hizmetçi kızla Paşa'nın emir erleri de yardım ediyordu. Halide, onlara yaklaştı:

– Latife Hanım, yardıma geldim.

– Hoş Geldin hocam. Lütfen sen otur, diyen ev sahibi masanın başındaki sandalyeyi çekti yer gösterdi. Onlar konuşurken paşalar da içeri girmişti. Halide karşı çıktı:

– Paşalar oturmadan benin oturmam uygun değil.

Latife, gelen misafirlere yönelmeden önce:

– Hocam ladies first, dedi. Gülerek Fevzi Çakmak'a yaklaştı. Elini öptü. İsmet Paşa elini öptürmedi. Tokalaşmakla yetindi.

Mustafa Kemal Paşa, beyaz bir kostüm giymişti. Misafirlerine yer gösterirken mavi gözleri mutluluktan pırıl pırıl yanıyordu. İçki sofrasında kuş sütü dahil her şey vardı. Herkes oturduğu halde Latife Hanım ayaktaydı. Onun ayakta kalmasını istemeyen Mustafa Kemal hayran hayran baktı, eliyle yanına çağırdı:

– Latife Hanım, lütfen otursana. Hizmetçiler var.

O ise bir rüya âlemindeydi. Mustafa Kemal Paşa'sına hayran hayran bakıyor, mıknatısa tutulmuş gibi, ona uyup yavaşça yanına oturuyordu.

Elini rakı kadehine uzatan Mustafa Kemal, "Bugün herkes içe-

cek" dedi. "Hocam ayrık."

Fevzi Paşa kaşlarını çattı:

– O da ne Kemal?

– Kusura bakma Hocam. Annem derdi bu kelimeyi. Ayrık, ayrıksı, yani sizin dışında.

Fevzi Paşa büyük bir olgunluk içinde su bardağını aldı:

– Büyük zaferin şerefine, dedi. Mustafa Kemal kadehlere kadehini uzattı:

– İzmir zaferini kutluyoruz, herkes içecek, dedi. Şerefinize.

Daha önce rakıdan hiç haz etmediğini söyleyen Latife Hanım şampanya içiyordu. Halide Edip de ona katıldı.

Mustafa Kemal bu romancıya saygıyla bakarak, "Hanımefendinin yanında ilk defa içiyorum. Değil mi Halide Hanım?" dedi.

– Evet Paşam. Paşam, büyük bir komutan olduğu kadar çok ince bir beyefendi, İngilizlerin deyişi ile centilmendir. Savaş boyunca bir nebze içki içmediğinin şahidiyim.

Her paşa, bir hatırasını anlattı. Daha sonra Selanik günlerine dalan Mustafa Kemal özlediği Rumeli'nden, şehirlerden, cephelerden bahsetti. Milli mücadeleye katılan bütün paşaları, subayları, askerleri övüp hepsine minnet duyduğunu belirtti. İçtikçe açıldı. Çakırkeyif olunca ince, pembe dudaklarındaki gülümsemesi mahzunlaştı. Rumeli özlemi mavi gözlerinde buğulandı. Karşısındaki başyaveri Salih'e göz etti:

– A be Salih iç ıştırmazsın. Çaar Ali Çavuş'u bize biraz türkü sülesin.

Salih Bey mutfakta olan Ali Çavuş'u aldı geldi. Mustafa Kemal, yaveri oturduktan sonra ayakta duran çavuşuna döndü:

– Haydi çavuş, Manastır'dan başlayalım, dedi.

Sesi güzel olan Ali Çavuş, Salih Bey'in bakışlarından komutu almıştı. Üçü birlikte okumaya başladı:

– Manastır ortasında var bir havuz, canım havuz/ Bu yurdun

kızları, hepsi de yavuz/ Hem yavuz, hem havuz, güler oynarız./ Manastır içinde vardır bir kız, canım kız/ Çalar, oynarız, gönlümüz hırsız...

Rumeli türkülerinden sonra Aydın ve Anadolu havalarına geçildi. Cevat Abbas, leb demeden leblebiyi anlayan duyarlı bir yaverdi, Gazi'sinin bakışlarından emri kapmış çoktan şoförü göndermişti.

Türküler bitip kadehler tekrar kaldırılırken uzaktan davul gümbürtüsü ve zurna sesi işitildi. Sade Göztepe değil, bütün İzmir o gün eğleniyordu.

Mustafa Kemal, beyaz ceketini çıkarıp yakası kapalı ipek beyaz gömleği ile salonun ortasına fırladı. Hepsinin gözleri bu endamlı, ince belli, geniş omuzlu heykel yapılı insandaydı. Kollarını, Balkan dağlarında gördüğü kartal kanatları gibi açmıştı. Başı dik dizleri esnekti. Kırk yıllık arkadaşı Salih bile şaşırma ve beğeni ona bakıyor; bu Aydın zeybeğini nerde, nasıl öğrendiğini merak ediyordu. Zurna da, davul da Ali Çavuş da onun ritmine uyuyordu:

– Şu İzmir'in dağlarında,/ Bülbül öter bağlarında...

Mustafa Kemal Paşa, arkadaşlarının parmağını ısırtacak derecede başarılıydı. Son defa dizini yere vurup bir yay gibi doğruldu; kartal kanatlarını indirdi, eğildi; Mareşal hocasına doğru bakarak hepsini selamladı. Âşık olduğu kurtarıcıyı seyrederken Latife heyecandan sırılsıklam olmuştu. Bir rüyada gibiydi. Ama asıl terleyen Mustafa Kemal'di. Alnındaki iki damla teri gören Halide hemen kalkıp ipek mendiliyle Paşa'nın alnını sildi. Kafkas gömleğinin sırtındaki teri gören Muzaffer ceketini tuttu. Mustafa Kemal sandalyesine otururken Latife kıskanarak, ıslanmış mendilini cebine koyan Halide Edip'e bakıp başını öne eğdi.

Geç vakit misafirlerini yolcu etmek için dışarı çıktıklarında, Halide Edip ürperir gibi yaptı. Gece soğuğu çıkmıştı. Mantosu yoktu. Gündüz sıcak olduğu için hafifçe giyinmişti.

Otomobile doğru giderken, onun üşüdüğünü fark eden Mus-

tafa Kemal, yaverine işaret edip pelerinini getirtmişti. Otomobile binmekte olan misafirine uzattı:

– Halide Hanım, bunu alın üstünüze, üşümeyin. Siz bana Doktor'un emanetisiniz.

– Teşekkür ederim, diyen Halide Edip pelerini omzuna attı.

İsmet Paşa ve Fevzi Paşa otomobile binerken Latife'nin kıskanç gözlerle Mustafa Kemal Paşa'ya ve Halide'ye bakışını gözlerinden kaçırmamışlardı.

Otomobil hareket eder etmez Latife somurtarak içeri girdi. Arkasından gelen Mustafa Kemal, onun alındığını hissetmişti. Elinden tuttu, başını göğe, yıldızlara çevirdi:

– Bugün hava güzel. Halide zayıf, yaşlı tabii üşür. Sen gençsin. Haydi yürüyüşe, deyip koluna girdi. Bu sıcak yakınlıktan genç kız heyecanlandı, yanaklarını bir pembelik bürüdü. Genç adam ona hayranlıkla baktı.

Birlikte yokuş aşağı sahile doğru yürüdüler. Karşıyaka'nın göz kırpan ışıklarını seyrederek denize yaklaştılar. Ay ışığı genç kızın yüzüne vuruyor, içtiği şarabın etkisiyle kızaran yüzünü aydınlatıyordu. Mustafa Kemal, derin bir nefes alıp verdikten sonra, keskin bakışları ile onu okşayarak:

– Latife Hanım, ben bu şehri niçin seviyorum biliyor musun? Geldim geleli denizine, dağlarına bakıp Selanik'i hatırlattığı için. Bu dalgalar, ışıklar beni çocukluğuma götürüyor.

Bunları söylerken Paşa ne kadar çocuksu, ne kadar sevimli ve yumuşak görünüyordu.

Latife, uzaklardan bakan yaverlerinden sıkılmasa, o an, Paşa'sının kollarına atılacaktı.

Rumeli Türküleri Söylediği Anı Seviyordu

Büyük Zafer'den sonra, Mustafa Kemal'in Ankara'ya dönüşü geciktikçe Fikriye'nin huzursuzluğu artıyordu. Hasta yatan Zübeyde Hanım'ın etrafında fır dönüyor; onun her istediğini yerine getiriyordu. Ama onun ağrıları sebebiyle inlemesi de sinirlerini bozmuştu. Öksürüklerinin arttığını gören Doktor Adnan Bey, ona ilaçlar vermiş ama göğsündeki hırıltıyı kesememişti. Zübeyde Hanım'ın odasından uzaklaşınca hemen sigara yakıyor; duman onu daha çok rahatsız ediyordu. İki hastasına da büyük bir incelik ve şefkatle bakan Doktor Adnan Bey babacan tavrı ile kızmaya başlamıştı:

– Fikriye Hanım, bu kaçıncı Kâzım. Biraz sigarayı kesin.

O, konuyu başka yöne çekip doktorunu da huzursuzluğa itiyordu:

– Paşam çok gecikti. İzmir'de niçin bu kadar kalıyor?

– Kızım güvenliği sağlamak, üç yıl dört ay Yunan esaretinde kalmış bir şehirde egemenliği sağlamak kolay mı? İngiliz gemileri

hâlâ oradaymış. Savaş kazanmakla Paşa'mızın işi bitmedi ki.

Onlar konuşurken Fethi Bey geldi. Fikriye'yi İstanbul'dan beri tanıyordu. Yan odada yatan Zübeyde Hanım'ı işaret ederek kısık sesle, "Valide Hanım nasıllar?" dedi.

Doktor cevap verdi:

– İlaç verdim. Uyudu. Son günlerde ağrısı artmıştı. Şimdi iyi.

Fikriye'nin kesik kesik öksürmesi üzerine, ona dik dik bakarak devam etti:

– Ama Fikriye Hanım hasta. Hastalığını da kabul etmiyor. Bak öksürüyor.

Aklı fikri İzmir'de, Paşa'sında olan Fikriye mendiliyle ağzını sildikten sonra, "Hiçbir şeyim yok Fethi Bey. Paşam niçin gecikti? Hasta mı yoksa? Ne olur İzmir'e siz gidin, anlayın gelin" dedi.

– Ben de aynı şeyi düşündüm. Telgrafla kutladım ama Kâzım Bey'le birlikte şahsen de tebrike gitmek istiyoruz.

– Ne olur gidin Fethi Bey. Zübeyde Yengeme de bana da taze haber getirirsiniz. Gelen telgraflardan bir şey anlayamıyoruz.

Doktor yan oda kapısına bakarak, "Ben de gitmek istiyorum İzmir'e ama görüyorsunuz hastam var. Siz ne zaman gideceksiniz?" dedi.

– Kâzım Karabekir geldiği gün.

Yandaki odadan Zübeyde Hanım'ın iniltili, cılız sesi duyuldu:

– Fikriye, Fikriye.

İstanbul'dan geldikten sonra daha da zayıflamış gördüğü Fikriye telaşla hastanın yanına koştururken Fethi Bey doktora sordu:

– Makbule Hanım nereye gitti?

– Kocası Mecdi Bey'le İstanbul'a.

***

Uşakizadelerin Göztepe'deki köşkünde Mustafa Kemal'in ra-

hatı çok iyiydi. Yıllardır özlediği dinlenmeye ve gönül ferahlığı dolu hayata burada kavuşmuştu. Gözleri kadar kalbini de okşayan genç, aydın ve güzel bir kızla birlikte olmak, onunla Fransız edebiyatı, Avrupa siyaseti hakkında konuşmak haz vermeye başlamıştı. Latife'nin kitap dolabına el atıyor; oradan çektiği bir Fransızca kitap hakkında sorular soruyor, günlerini bu şekilde, birbirlerini daha iyi anlamakla geçiriyordu.

Kâzım Karabekir'in ve Fethi Bey'in gelip zaferini kucaklaşarak kutlamaları onu çok memnun etmiş, artık gelenek haline gelen köşk ziyafetlerine bir yenisini daha katmıştı.

Son toplantıya İsmet, Fevzi, Kâzım, Nurettin, Refet paşaların dışında İzmir'in ileri gelenleri de davet etmişti. Mustafa Kemal, yemek esnasında bakışları ile yanı başındaki Latife Hanım'a titizlik ve özen gösteriyor bu yakınlık gözlerden kaçmıyordu. Artık devamlı onlarla olan Salih ve Cevat beylerin dışındakiler de, "Şu birbirlerine yakışan iki güzel insan evlenseler" diye düşünmeye başlamıştı.

Mustafa Kemal, ticaretle uğraşanlara, İzmir'e on iki yıl önce, ilk geldiği günkü yabancı hâkimiyetini ve endişesini anlatıyor; iktisadi hayatın önemine dikkati çekiyordu. Onlardan uzak bir köşede ise, Fevzi Paşa, İsmet Paşa ve Gazi'nin en eski arkadaşı Fethi Bey, Latife Hanım'ı merakla süzüyor; birbirine bakışarak fısıldaşıyorlardı:

– Güzel kız, okumuş, akıllı...

– Hayırlı ise olsun.

– Hayırlı olur inşallah.

Fevzi Paşa'nın bu dileğine Salih de katıldı:

– Bu iyi dilekte birleşmeyen hiçbir insana rastlamadım.

Arkadaşlarının bu konuşmasını Fethi Bey duraksama ve şüphe ile karşıladı:

– Mustafa Kemal Paşa bu kızla evlenecek mi?

Bu soru karşısında onunla en çok birlikte olan Başyaver Salih Bey, gözlerini uzakta İzmir önde gelenlerine iktisadi konulardan bahseden Paşa'sına bakarak cevap verdi:

– Bilmiyorum ama hayırlı ise olsun diye düşünüyorum.

Fethi Bey, Karabekir'le bakıştıktan sonra başını yere eğdi, bir süre düşündükten sonra, "Kim bilir, belki de senin söylediğin doğrudur ama bana öyle geliyor ki, bu kızcağız Mustafa Kemal Paşa gibi hareketli bir insana ayak uyduramaz. Korkarım ikisine de yazık olur" dedi.

Kâzım Karabekir de endişeye katıldı:

– Yaradılış farkı mı demek istiyorsun Fethi?

– Belki ama daha çok da onun hayalinde bir Rumeli kızı olduğunu sanıyorum.

***

İlk günlerde Mustafa Kemal, kendi resmi olan kolyeyi boynunda taşıyan genç kızı hafife almış; Avrupa görmüş birinin özentisi olarak düşünmüştü. Ama günler geçtikçe bu yuvarlak yüzlü, ince dudaklı kızın iri kahve gözlerinden etkilenmeye başlamıştı. İçki sofrasında, her yerde Latife onu yalnız bırakmıyordu. O kitap okurken bile yanına oturuyor, gözlerini âşık olduğunu hissettirdiği erkeğinden ayırmıyordu. Belki bu ısrarlı sıcak bakışların etkisiyle, arkadaşlarının "O âşık olmaz, evlenmez" dedikleri Mustafa Kemal de âşık olmaya başlıyordu.

Bu yakınlığı artık Latife'ye "Latif" diye seslenmekle gösteriyordu. Annesine, bacısına saçlarına dokundurmayan Kemal, şimdi misafir kaldığı evin sahibesine kendini teslim ediyor; açık renk sarı saçlarını arkaya doğru taramasına izin veriyordu. Gömleğini sevdiği kız ütülüyor, kravatı burnuna kadar yaklaşıp o bağlıyordu. Bu anda ikisinin de gözleri mutlulukla parlıyor; sessizce aşklarını ilan ediyorlardı.

Latife, en çok onun içki içtikten sonra tatlı bir hüzne sürüklenip gök mavisi gözleriyle kendisine bakarak Rumeli türküleri söylediği anı seviyordu. O anda gurbet ve sıla özlemi Gazi'nin gözlerini yaşartıyor; onun anlayamadığı bu acısı, Latifeyi de etkiliyordu. Daha önce az miktarda şampanya içen kız, Gazi'nin rakı içmesi ısrarına karşı geliyor, şarapla yetiniyordu.

Birbirini izleyen ılık İzmir geceleri tükenmek bilmiyordu. O gece el ele tutuşup Göztepe'den yavaş yürüyerek Susuztepe'ye kadar geldiler. Latife çok yorulmuştu. Ama bu uzun yolu o seçmişti. İnançları vardı. Genç kızken bu tepede niyet tutmuştu. Mustafa Kemal, o dua ederken, gece karanlığında ayakları altındaki İzmir'in ışıltılarını seyrederek tekrar Selanik'e daldı. Bazı arkadaşları gibi, kardeşi de böyle yatırlara giderdi. Ama o, böyle şeylere inanmıyordu. Duası biten Latife'nin tombul ellerini tuttu bir taş üzerine oturdular. Ay ışığında kız ne kadar da güzel görünüyordu. Mustafa Kemal birden bire, "Evlenelim Latif" dedi. Latife Hanım günlerdir bu öneriyi bekliyordu. Ama babası annesi Avrupa'daydı. Gelmesini bekleyecekti. Belki de babası kendisinden habersiz kurtarıcı da olsa, bir erkeği evinde misafir ettiği için kızacaktı.

Onun cevap vermeden endişeli bir düşünceye daldığını gören Mustafa Kemal:

– Bak, Latif, "evet" demezsen bir daha teklif etmeyeceğim.

Latife birden oturduğu yerden kalktı, ciddileşmişti:

– Annem, babam gelmeden bir cevap veremem Paşam.

Onları uzaktan izleyen yaveri, şoförü ile gelmişti. Otomobilin farları merdivenlere vururken birlikte Susuztepe'den aşağı doğru indiler. Caddeye çıkınca atları yorgun bir tramvayın gelmekte olduğunu gördüler. Mustafa Kemal, Salih'e vatmana işaret etmesini söyledi. Atlar ve tramvay, otomobilin yanında durdu. Paşa, elini uzatıp Latife'yi indirirken, "Haydi Latif, biraz da tramvay sefası sürelim" dedi. Atlı tramvaya güzel kızı kucaklayarak bindirdi. Çakırkeyifliği devam ediyordu. Vatman, Paşa'yı gezdirecek olmadan

kıvançlı, kırbacını kaldırıp atlara şaklattı. Aynı anda Mustafa Kemal onu ittirip atların gemini eline aldı, dizginleri gevşetti:

– Marifet kamçı sallamadan hayvanların canını yakmadan sürmektedir.

Vatman, Paşa'ya bir şey olmasından hem korkuyor, hem de onun emrine uymak istiyor, endişe ile konuşuyordu:

– Aman Paşam, atlar huysuzlanıp tramvayı raydan çıkarmasın. Size bir şey olmasından korkarım.

Mustafa Kemal, onu ittirdi; oturağa rahatça yerleşti. Atların dizginlerini ustalıkla tutuyordu. Belki de o şimdi dayısının çiftliğinde bindiği, gezdiği atları, arabaları düşünüp çocukluğunu hatırlıyordu. Ama daha dün savaştan çıkmıştı. Ordulara hükmetmişti. Bu vatmana da ordu komutanlığı ile araba sürücülüğünün benzeştiğini anlatmalıydı:

– Amaç araba da olsa, ordu da olsa, millet te olsa yumuşak yönetimdir. Binlerce eri cephede başarı ile yönettim de bu atları mı yönetemeyeceğim? Benim yönetimimde kamçı darbesi yok. Bak nasıl uysal yol alıyorlar? Sen çekil bakayım" diyen Mustafa Kemal eliyle uzandı, vatmanın yerine Latife'yi çekip aldı. Şimdi yan yana, raylı yolda cadde boyunca at sürüyor; birlikte gidiyorlardı. Diz dize karanlığı yarıp Kordonboyu'na çıktıklarında heyecan ve mutlulukları son aşamasındaydı. Latife Hanım atların nal şakırtıları arasında karşı yakanın ışıklarını seyredip lacivertleşmiş denize bakarken paşası, küçük Mustafa olduğu çocukluk yıllarına dönüyor; mutlu bir İzmir gecesinde Selanik'i yaşıyordu. Atası olan Yörükler gibi at sevgisi ona soyundan geliyordu. Hiç kamçı kullanmadan atlar, her gem sallayışta biraz daha hızlanıyorlardı. Kamçısız dizginler ve Paşa'sının merhamet dolu, insan ve hayvan sevgisi Latife'yi ona daha çok hayran bırakıyordu. O da at binmeyi severdi. Vuran rüzgârla soğumuş eliyle Paşa'sının elini tuttu:

– Yarın Buca'da birlikte at binelim Paşam.

– Niye olmasın Latif.

Mustafa Kemal, yıllardır susadığı sakin bir hayatı, sevgi ve şefkati burada mı bulacaktı? Kızın kahverengi gözlerine bakarken, bu düşüncesiyle hisleri onu Ankara'ya götürüyordu.

***

O gün de Narlıdere ormanına doğru at sürmüşlerdi. Latife gerilerde kalmış, atının gemini çekmiş yavaş yavaş giderken kendisinden önce tepeye tırmanıp duran, at üzerindeki Mustafa Kemal'i hayranlıkla seyrediyordu. Onun at üzerindeki bu duruşu okuduğu destan kitaplarındaki kahramanın duruşuydu. Ortadan uzun boyu, çevik bir hareketle ata atlayışı ve sonra aynı ahenk ve hızla inişi. Şimdi de arkasına aldığı güneşin önünde bakışı ona bir ilah kutluluğu veriyordu. Beyaz teni ve altın sarısı saçlarıyla sanki gökten indirilmişti o. Latife, bu hayranlık dolu düşünce ve efsunlu bakışlarıyla Paşa'sına yaklaştı.

– Latif, sen mi yoruldun, atın mı?

Latife, yavaş yavaş yürüyen atın üstünde hâlâ çekime tutulmuş gibi, Paşa'sının mavi gözlerine bakıyordu.

Mustafa Kemal atından inip ona elini uzatmış, inmesine yardım etmek istemişti. Genç kız hâlâ bir hayal dünyasında gibiydi. Ellerini nasıl uzattığını, Paşa'sının onu kucaklayarak bir kaya üzenine oturttuğunu ve onun şefkatli, seven bir insan olduğunu ince, nazik dudakları tenine değdiğini hissedince anladı.

Mutluydu. İzmir körfezini çam kokularını soluyarak seyrediyorlardı. Buradan Karşıyaka, Bayraklı, Turan ve Belkahve tepeleri ne güzel görünüyordu.

Latife, Paşa'sının yanında duyduğu mutluluğun hep böyle devam etmesini diliyor, bir sıcak aile yuvasından başka bir şey düşünmüyordu. Mustafa Kemal'in sarı, boz tepelerden yanık İzmir mahallelerine dönen gözleri, ona henüz işin başında olduğunu hatırlatıyor; memleketin kalkınmasından, ilerlemesinden başka bir şey düşündürmüyordu. Önce barış, sonra ekonomi, tarım, sanayi

atılımları...

Latife, Paşa'sının bakışlarında kendisine karşı bir umursamazlık sezdi. İlgisizlikten alınmıştı:

– Paşam çok daldınız, ne düşünüyorsunuz?

– Her şey veya hiçbir şey. Samsun'dan Erzurum'a doğru ne düşüncelerle gitmişsem, şimdi de İzmir'den Ankara'ya aynı düşüncelerle gideceğim. Ya her şeyi değiştireceğim, ya...

Mustafa Kemal, duraklayınca genç kız onun elini tuttu, sözünü kesti:

– Paşam ben size göre hiçbir şey miyim?

– Çocuk, ne ilgisi var? Neler düşünüyorsun? Benim için vatan ve millet her şey.

Latife sabırsızdı:

– Ya ben? deyiverdi.

– Kadın bir şey... Varlığımızın en değerli bir şeyi Latif... Sen Fransa'da okurken böyle çarlı, feraceli miydin?

– Hayır.

– Ben Ankara'da kadınlarımızın yüzü açık, başı açık alnı ak, başı dik gezmesini istiyorum. Her şeyin içinde çağdaş Türk kadını da var Latif.

– Paşam bana şaka mı ediyorsun? Zor iş.

– Kolay olduğunu göreceksin, hem de seninle, diyen Mustafa Kemal atına atladı. Arkasından da Latife atına bindi. Güneş ikiz tepeler sırtlarından denize doğru inerken kendilerini Göztepe sahilinde buldular.

Atları nefes nefese, burunlarından soluyordu. İkisinin de gözleri batı ufkundaydı. İzmir Körfezi'nde güneşin batışını Güzelyalı'dan izleme zevki bulunmaz bir nimetti. Ufukta toplanan sedef rengi kümelenmiş bulutlar hafif bir imbatla dağılırken çamlı tepelerden denize doğru inen güneş, batarken göğü turunç ve altın renklerine boyuyordu. Onlar, atları üzerinde sessizce ufka baktık-

ça, güneş denize kayıyor ve su, güneşi yutarken gökteki ve denizdeki renk cümbüşü, onları, gönüllerinin kızıl ateşiyle yakıyordu. Bu harikulade ufuk renklerindeki ahenk, şimdi kalplerinde yarattığı incelik ve duyumu geleceklerinde de sağlayıp umdukları kaderleri olacak mıydı?

Güneş battıktan sonra birbirine belirsiz duygularla bakıp atlarını köşke doğru sürdüler.

***

Zübeyde Hanım iyileşmeye başlayınca, İzmir'de olan oğlunu daha çok sormaya başlamıştı. Bu kadar uzun kalış Fikriye'yi de kuşkulandırmaya başlamıştı. Şimdi Molla yengesinin başı ucunda, nöbetçinin getirdiği Hâkimiyet– i Milliye ve Vakit gazetelerini okurken, sanki daha çok bu kutlu anneyi değil de, daha çok kendisini ilgilendirmenin heyecan ve merakı ile okuyor; bazen renkten renge giriyor kıskançlık belirtileri gösteriyordu. Bu resmi ve soğuk haber aralarında onun sinirlerini bozan cümleler de vardı. Onun öksürerek durakladığını gören Zübeyde Hanım, "Oku abe kızım, ne zaman gelecek Çakır'ım, yazmıyor mu?" dedi.

Fikriye tekrar başlıkları ve seçtiği cümleleri okudu:

"Muzaffer Başkomutanımız İzmir'de önemli görüşmeler yapıyor. Son olarak İngiliz ve Fransız gazetecilerle bir araya geldi. Bunların arasındaki iki bayan gazeteci Mustafa Kemal Paşa ile röportaj yaptı. Söyleşide, köşklerinde kaldığı evin kızı çok güzel İngilizce ve Fransızca bildiği için tercümanlık yaptı. Geceyi de aynı köşkte geçiriyorlar. Baba Muammer Bey Avrupa'da olduğu için Paşa'mızı bu genç ve güzel kız misafir ediyor."

Annenin merakı arttıkça, Fikriye'nin de endişesi çoğalıyordu.

– Kimmiş o zengin kızı, bir daha oku Fikriye!

Fikriye'nin eli ayağı titriyor, öbür gazeteye geçiyordu:

"Mustafa Kemal Paşa, İngiliz donanmasının gitmesi için ültimatomunu Halide Edip'e yazdırırken şimdi köşkünde misafir kaldığı, Avrupa'da okumuş bir kız onun tercümanlığını yapıyor, yanından ayrılmıyor."

Fikriye'nin yüreği kan ağlarken, Zübeyde Hanım aldığı haberlerden memnun oldu.

Ankara'ya geldi geleli, oğlunun da kendisinin de bütün kahrını çeken bu yeğenine acımasına rağmen, hele onun öksürükleri arttıkça hastalıklı bir hanımı oğluna yakıştıramıyordu. Fikriye'nin yüzündeki kıskançlık belirtilerini ve üzüntüsünü görmesine karşın sormadan da edemiyordu:

– Kimmiş bu kızcaaz? Daha çok bilgi yok mu? Okusana.

Bu ısrarla daha da dertlenen Fikriye öksürük nöbetine tutuldu, sinirle gazeteleri atıp dışarı çıktı. İçeri giren askere Zübeyde Hanım, "Uuulum al bakayım bu gazeteleri, bir de sen oku. Fikriye eer bir şeyi okumaz, sülemez bana" dedi.

Asker gazeteyi aldı. Okumaya başladı:

"Mustafa Kemal Paşa, yanında Fevzi ve İsmet paşalarla birlikte ateşkes için gereken şartları konuştular. İngilizler geri adım attı. Düşman donanmaları İzmir'i terk etti. Türk ordusu Çanakkale'de... Gazi İzmir'de işlerini bitirince Ankara'ya dönecek."

– Ah ulum. Ne zaman döneceğini yazmıyor mu? Nerdeyse üç afta olacak.

– Yazmıyor Zübeyde Ana.

– Sen Fikriye'yi çağır, kıyamam ona. Vasfiye'min hatırası... Doktor Bey'e de haber ver, gene ağrılarım arttı.

***

Mustafa Kemal kitap okumuş, geç yatmıştı. Yan odada kalan Latife Hanım uyuyalı çok olmuştu. Paşa, Başyaverini çağırdı hafif tonlu sesiyle, "Sabah erken, kimseye haber vermeden beni uyandır Salih" dedi.

Salih Bey, "Peki Paşam" dedikten sonra odasına çekildi.

Sabahleyin yaveri onu uyandıracağına, o, Salih'i uyandırdı:

– Kalk gidiyoruz, kızı uyandırma.

Mustafa Kemal, otomobille Fevzi Paşa'nın karargâhına geldi. Mareşal, sabah namazını kılmış Kur'an okuyordu. Mustafa Kemal'in içeri girdiğini görünce son ayeti bitirip Fatiha okudu. Ellerini yüzüne sürdükten sonra, "Hoş geldin Paşam" dedi. "Dün kaldığımız yerden devam edelim. İsmet'le de görüştük, o da gelecek" dedi.

İstanbul'dan Ayrı, Yeni Bir Devlet Doğuyor

Fevzi Paşa, harita ve raporlarla gelen yazıları ve telgrafları masaya sererken Mustafa Kemal Başyaverine döndü:

– Salih, köşke git eşyalarımı topla gel, akşam Ankara'ya gideceğiz, dedi.

Bu ani karara Salih Bey şaşırmasına rağmen dışarı çıktı.

Otomobille köşke geldiğinde Latife Hanım kalkmış, şaşkın ve asık bir yüzle onu karşılıyordu:

– Salih Bey ne oluyor? Yukarda bir hazırlık gördüm. Muzaffer, Paşa'nın eşyalarını topluyor.

– Evet Latife Hanım, yarın Paşa'mızın Bursa'da bulunması gerekiyormuş. Önemli bir olay.

– Yarın sabah! Bursa'ya ha? Benden habersiz.

Latife'nin yüzü sararmıştı. Salih Bey, onun çok kırılıp üzüldüğünü hissediyor; gözlerinin içine kadar titrediğini görüyordu. Yüzü ekşimiş, kaşları çatılmıştı. Güç bela, ses telleri titreyerek ko-

nuştu:

– Fakat öyle ansızın oldu ki... Şaşırdım. İzmir, Paşa'mızın yüzünü doya doya göremedi. Erken ayrılıyor. Ne kadar üzüleceğiz! Paşam şimdi nerede?

– İsmet ve Fevzi paşalarla memleket sorunlarını konuşuyorlar...

– Akşam kaç kişilik sofra hazırlatayım?

– Akşam da gelmeyecek. Paşa hazretleri karargâhta kalacaklar.

Latife'nin benzi daha çok sarardı, durgunlaştı, omuzları düştü, ağır ağır uzaklaştı.

Otomobile Mustafa Kemal Paşa'nın eşyalarını, bavullarını yükleyen Salih Bey, Cevat ve Muzaffer beylerle karargâha döndü. Hep Latife'nin kırgın, küskün halini düşünüyordu.

Fevzi Paşa namaza gidince, eski arkadaşına yaklaşıp sordu:

– Kemal, kusura bakma Paşam, merak ettim. Ne oldu dün akşam?

Mustafa Kemal, kırk yıllık arkadaşının yüzüne bakmadan konuştu:

– Dünya değişiyor iyice. Eskiden erkekler kadınlara aşklarını söylemekten sıkılırlardı. Şimdi maşallah kızlar, erkeklere rahatça sevdalarını söyleyebiliyorlar. O akşam yedik, içtik, konuştuk. Sonunda Latif, bana tutulduğunu söyledi onu buralarda bırakmamalıymışım. Ankara'ya götürüp orada kendisine bir iş vermeliymişim. Ve hep çevremde bulunmasını sağlamalıymışım. İzmir'de kalırsa havasızlıktan ölürmüş! Daha bir sürü şey. Kendisine bunların mümkün olmadığını söyledim, çok üzüldü.

– Paşam, onu ben de çok üzgün gördüm. Yarın telafi edin.

Salih Bey, ilk günden beri arkadaşına uygun gördüğü ufak tefek, tombul ve güzel kızı kusursuz buluyordu. Mustafa Kemal'e karşı nasıl davranmıştı ki Paşa onu görmek istemiyordu.

***

Mustafa Kemal'in ayrılacağı gün karargâh çok kalabalıktı. Kalpaklı, fesli hatta foterli insanlar Mustafa Kemal'in odasına girip çıkıyordu. Latife Hanım, bu kalabalık arasından hızla yürüdü, sevdiği erkeğin odasına girdi. Onu gören Paşa, yaverlerine göz ucuyla dışarı çıkmalarını işaret etti. Hepsi çıkınca Latife cılız ve küskün bir sesle:

– Demek gidiyorsunuz, dedi

Paşa, onun yüzüne bakmadan önündeki dosyaları toplayarak, "Evet" dedi.

– Dün akşam sana söylemeyi unuttum. Bursa'ya gidiyorum, oradan Ankara'ya geçeceğim. Biliyorsun annem hasta. Merak ediyorum.

– Sizi yol boyunca öyle merak edeceğim ki. Ankara'da kalırken de merakım eksilmeyecek. Size çok alıştım Paşam. Ne olur, Ankara'ya gelmeme izin verin.

– Hayır, burada kalın, bekleyin. Bunu emrediyorum.

– Öyleyse size mektup yazarım. Cevap verirseniz Latif'inizi mutlu edersiniz. Değil mi?

– Mektup istemez, telgraf yeterlidir.

– Hiç olmazsa bu evde bir nişan, İzmir'le ilginizin kesilmediğini belirten bir şey bırakmaz mısınız? Karargâhınıza bir iki er ayırsanız, mutlu edersiniz beni.

– Eğer bir iki erin köşkte kalması size hoşnut edecekse hay hay, bunu yaparım. Şimdi size teşekkür edip ayrılmalıyım. Evinizde bana huzur verdiniz, teşekkür ederim.

Latife Hanım, donuklaşan gözleri ile, gri mareşal üniforması içinde, mavi pelerinini savurarak aniden merdivenlere yönelen Paşa'ya garip garip baktı. Paşa, Salih'e yüksek sesle emir verdi:

– Bu köşke birkaç muhafız bırakın, hanımefendiye güvenlik sağlasınlar.

– Baş üstüne Paşam.

Mustafa Kemal, Latife'nin gözlerinden yanaklarına süzülen damlaları görememişti.

29 Eylül 1922 günü, 9 Eylül'den beri yirmi gündür kaldığı İzmir'den, arkasında çok sıcak ve güzel hatıralar bırakarak ayrılıyordu. Akşam trende giderken, yanındaki Hüseyin Rauf, Fethi ve Yusuf Kemal beylerle izlenecek iç ve dış siyaseti konuştular. Ateşkes ve daha sonra anlaşmada neler olacaktı? Bu görevleri yüklenecek İsmet Bey ne yapabilirdi? Barış görüşmelerinde kim daha başarılı olabilirdi? Merak ediyor; düşünüyordu. Artık Ankara'da her bakımdan bağımsız ve İstanbul'dan ayrı, yeni bir devlet doğduğunu, Yusuf Kemal Bey anlıyor; fakat iki subay arkadaşı hâlâ saltanat ve hilafetten söz ediyorlardı. Düşmanlarını çok kolay yenip alt eden Gazi, dostlarını, arkadaşlarını düşündüğü devrimler için nasıl ikna edecekti?

"Artık Sen Benim Değil Bütün Vatanın Evladısın"

Mustafa Kemal Paşa, Akşehir'e gidip büyük taarruz emrini vermeden önce, ayrılırken Fikriye'ye, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da. Artık, milletin de devletinde merkezi Ankara. Savaştan zaferle döneceğim. Merak etme" demişti. İşte savaş kazanılmış, zafer müjdeleri geleli de üç hafta olmuştu. Kendisi "Merkez Ankara, zaferden hemen sonra döneceğim" dediği halde niçin dönmemişti? İzmir'de neler oluyordu. Okuduğu gazeteler, gelip gidenden duyduğu üstü örtülü fısıltılar, Fikriye'nin kuşkusunu artırmıştı. Paşası, evin erkeği, babası olmayan bir kızla nasıl aynı köşkte kalırdı?

İzmir'e gitmek istediğini Molla yengesine açmış; Zübeyde Hanım da onu terslercesine:

– Abe Fikriye sen şaşırdın mı! Asıl ben özledim uğulumu. Asıl ben gitmek isterim ama astayım. Bak sen de astasın. Öksürüp durursun. Otur oturduğun yerde!

Fikriye Paşa'sının huyunu biliyordu. İzinsiz gitse kızar; bir da-

ha yüzüne bakmazdı.

Oturdu. Güzel, içli bir mektup yazdı. Annesinin hastalığının arttığından söz etti. Satırlarını sevgi dolu sıcak cümlelerle bitirdi. Kâğıdı zarfa koyup güvendiği emirerine verdi.

İçini kâğıda dökmenin ferahlığı ile atların bulunduğu ağıla yürüdü. Seyis, Mustafa Kemal'in sevdiği atlarından birine bakım yapmış, gezdiriyordu.

Çankaya'nın güneşli, ılık bir günüydü. Bu ata atladı. Paşası ile birlikte gezindiği bağ yoluna doğru at sürdü. Hep hayalinde Mustafa Kemal vardı. İşte bütün dedikleri, istekleri yerine gelmişti. Daha ne bekleyecekti. Paşa'sı döner dönmez evlenmeliydi. Bu hayal ve şevkle atı hızla sürdü. Bir an nefesinin kesildiğini hissetti. Gemi çekti. Öksürük başlamıştı. Yere tükürdü. Mendiliyle ağzını silip baktı. Kan vardı. İçi yanıyordu. Her şey olgunlaşırken, hastalık onun mutluluğuna engel mi olacaktı? Yavaş yavaş sürdüğü atın yelelerini okşadı, indi. Seyis onu çok solgun ve yıpranmış görmüştü. Atın gemini alırken:

– Abla hasta mısınız? dedi.

– Hayır, diyen Fikriye'nin en çok işitmek istemediği söz hastalıktı. Kendisine, bu hastalıktan ölen yakınlarına kızıyordu. Bu hastalık niçin soydan geçiyordu, bir çaresi yok muydu? Hayatta tek canlı varlığı olan annesini İstanbul'da bırakıp sevdiği erkek için Ankara'ya gelmişti. Ama üç haftadır mektubuna bir cevap alamamıştı. Yalnızdı. Paşa'sı onu unutmuş muydu? Bu içini kemiren hastalıktan da önemliydi. Bekleyecekti.

***

İzmir gibi, bütün Türkiye de büyük zaferin mutluluğu ve sarhoşluğu içindeydi.

Doğu'dan güneş gibi aydınlığı ve kurtuluşu getiren bu sarışın kurt, ezilmiş yüreklere güç, tükenmiş kollara yeni bir güç, kısılmış seslere gür bir şevk getirmişti. Millet artık kara günlerin ya-

sını üzerinden atmıştı. Ağlamıyor; onun ışıklı yolunu beklerken gülüyordu.

Gazi, Ankara'ya gelirken trende, yol boyunca istasyonlarda rastladığı insanlar, hep hayır dua ediyorlardı.

– Paşam Allah ne muradın varsa versin.

– Yaşa Mustafa Kemal Paşa. Sen çok yaşa.

– Allah seni başımızdan eksik etmesin.

İstasyondan meclis binasına kadar Ankara al bayraklarla donanmıştı.

Kurtuluşun çekirdeği olan, birçok karara, uykusuz geçen yoksunluk ve çile dolu günlere, kurtuluşa giden yola rahim olan şehir "Atatürk" diye ululayacağı Mustafa Kemal Paşa'yı sevgiyle bağrına basıyordu.

O, zafer öncesi ağır bir zihin yükü ve düşüncelerle gittiği cepheden hafiflemiş ve yorgun ve sıkıntılı günlerin meyvesini almış, zafer kazanmış ve kutlu bir insan olarak dönmüştü. Sevdiği arkadaşlarıyla, ona başkomutanlık veren Meclis üyeleriyle kucaklaştıktan, kutlamaları kabul ettikten sonra, doğru Çankaya'ya çıktı. Annesi ve Fikriye günlerdir yolunu gözlüyordu.

Köşkte annesini biraz daha zayıflamış ve halsiz görmek onu üzmüştü. Ana oğul sarmaş dolaş olurken Doktor Adnan, "Paşam, valide hanım maşallah çok iyiler" diyerek ikisine de moral veriyordu. Ama kenardan onların sarmaşmasını seyreden Fikriye bir garip duruyordu. Mustafa Kemal sanki onun yüzüne bakmak istemiyordu. Fikriye, suçlu gibi duran kurtarıcının ellerine yapıştı, öptü. Heyecandan nefesi tıkandı. Öksürüğe tutuldu. Yaverler koşturup ona su getirdiler. Sedire oturduğunda yanı başındaki Mustafa Kemal, "Çocuk nasılsın?" dedi.

Öksüz bir çocuk gibi başını öne eğen Fikriye susarken, Doktor Adnan Bey suçlanarak:

– Paşam, kaç kere dedim. Şu sigarayı bırak kızım dedim, din-

lemedi.

Kendisini toplayan Fikriye güçsüz görünmesine rağmen sesini yükseltti:

– Ben iyiyim Paşam. Bir şeyim yok.

Mustafa Kemal, annesine baktı. Uzun zamandır yalnız kalıp baş başa konuşamamışlardı. Gazi, Doktor'a hali ve tavrı ile bunu anlatınca Doktor Adnan, "Haydi Fikriye Hanım. Biz çıkalım. Ben sana yeni bir sakinleştirici vereyim" dedi.

Fikriye, yabansı, garip gözlerle Paşa'sına baktı. İstemeyerek dışarı çıktı.

Mustafa Kemal tekrar annesinin ellerini öptü. Ama Zübeyde Hanım, ani bir hareketle onun ellerini öpmeye başladı:

– Anne ne yapıyorsun?

– Oğlum vatanı, milletin kurtaranın elleri öpülür. Artık sen benim değil bütün vatanın evladısın. Her istediğine kavuştun. Milleti de kavuşturdun... Ama beni bir istediğime kavuşturmadın!

Paşa, annesinin gözlerine sevgi dolu, soran gözlerle baktı. Zübeyde Hanım şefkatle ellerini oğlunun ellerinin üstüne koyup:

– Oğlum artık senin mürüvvetini görmenin vakti geldi! Söyle bakayım. Gazetelerde okuduklarımız doğru mu. Kimmiş bu İzmirli kız?

Mustafa Kemal utangaç bir şekilde gülümsedi. Hafifçe yüzü kızarmıştı:

– Anne okumuş, güzel, görgülü bir ailenin kızı.

– Oğlum seni mutlu eder mi? Mesele bu. Mutlu eder mi seni?

***

Doktorun verdiği ilaçlarla kendine gelen Fikriye, Paşa'sının kendisine çok uzak ve çekingen davranışını içine atmış, dertlenmişti. Köşkün küçük odasında baba gibi dertleştiği Salih Bey'e sordu:

– Salih ağabey, Paşam bana soğuk davrandı. Söyle bu İzmirli kız kim?

Paşa'nın Başyaveri sustukça Fikriye'nin kuşkusu ve acısı artıyor; onun gözlerinden gizli sırrı okumak isteyerek, inlercesine konuşuyordu:

– Gazetede bir resmini gördüm. Genç ve güzel. Ama ablak yüzlü bir kadın. Zengin ve soylu bir ailenin kızıymış. Benden yaşça küçük. Sonra benim kadar da acı çekmemiş.

Göçmenlik görmemiş. Ezilmemiş. Kardeşi veremden ölmemiş. Benim gibi cefa çekmemiş, hayatın elinde hırpalanmamış. Belli, bir eli balda, bir eli kaymakta. Hemen Paşa'cığımın yüreğine girivermiş.

Fikriye, birdenbire ağlamaya başladı. Sanki Rumeli'den beri bütün hayatını özetlemişti. Salih Bey çok sevdiği bu kızın yüzüne baktı. Şimdi Yanında karısı Pakize olsa, acıdığı bu kızı daha iyi avuturdu. Kıskançlığın pençesine düşen bu kızcağızı o nasıl sakinleştirip yumuşatabilirdi:

– Fikriye Hanım, daha ortada bir şey yok. Bu Uşakizadelerin kızı kendini beğenmişin biri. "Avrupa gördüm. Bir iki yabancı lisan biliyorum" diye bize bile kibirleniyor. Sen daha iyi bilirsin, Mustafa Kemal Paşa hiç kendini beğenmiş birini sevebilir mi? Yüz vermedi bile. Çevresinde bulunmasına, ev sahibi olduğu için izin verdi. Hepsi o kadar. Zenginlik şımartmış kızı.

Fikriye dinledikçe sakinleşmişti. Gözyaşlarını sildi:

– Doğru Salih abi, dedi. Paşa'mız kendini beğenmiş, şımarık bir kıza itibar etmez... Ama İzmir'den geldiğinde bana çok soğuk davrandı.

– Kızım, Paşa yorgun... Kolay mı, koskoca dört– beş gün süren bir meydan savaşını yönetti, kazandı. Cephede aç, susuz yattı kalktı. Sonra durup dinlenmeden on gün, kâh at sırtında kâh otomobille yol aldı. Kolay mı Afyon'dan İzmir'e gitmek. Daha kendine gelemedi ki seninle ilgilensin?

Onlar konuşurken Yaver Muzaffer içeri girdi:

– Salih Bey, Paşam sizi emretti.

***

Mustafa Kemal Paşa, doktorlarla görüşmüş; annesinin Ankara'nın sert havasına alışamadığını, bunun için yaşlılığın da etkisi ile sık sık rahatsızlandığını dinlemişti. Ama asıl hasta olan annesine uzun zamandır bakan Fikriye Hanım'dı. Tutulduğu hastalık ve sinirli hali ile annesine de zarar verebilirdi. Doktor Adnan son sözü söyledi:

– Fikriye'nin ciğerlerini tedavi ettirmek gerek Paşam. Ankara'nın sert havası hiç de onun hastalığı için uygun değil.

– Ne yapalım? Tedavi ettirelim tabii.

– Ben bu konuyu kendisine açtım. Hastalığını bir türlü kabul etmiyor.

– Doktor birlikte gidelim bir de ben anlatayım.

Doktor Adnan'la Mustafa Kemal, Fikriye'nin odasına girdiler. Sigara içiyordu. Doktor elini kaldırıp dumanları kovar gibi yaparak, "Fikriye Hanım kaç kere dedim. Şu sigarayı bırak. Hastalığını azdırıyor bu duman!" dedi.

Fikriye, Paşa'sına karşı küskün duruyordu. Başını öne eğmişti. Mustafa Kemal şefkatle, "Fikriye seni sanatoryuma gönderelim, orada iyileşirsin" diyerek başını okşadı.

Kız bunu duyar duymaz ayağa kalktı. Yaralı bir ceylan gibi gözlerini sevdiği Paşa'sına dikti:

– Beni yanınızdan uzaklaştırmak mı istiyorsunuz Paşam?

– Yok Fikriye, iyileşmen için... Bak, Doktor Bey de "Avrupa'da çok iyi sanatoryumlar var, iyileşir gelir" diyor.

– Ben bir yere gitmek istemiyorum. Hasta değilim.

Bunu der demez öksürmeye başladı. Mustafa Kemal, üzgün bir yüz ile dışarı çıktı. Doktor, onu yatıştırıp ikna etmek için yanında bir süre daha kaldı.

Çankaya Sofraları

Mustafa Kemal Paşa, onca ateşkes, barış, meclis, yeniden kurumlaşma konuları arasında, akşamları eğlenmeye, hakkı olan zaferin tadını çıkarmaya da zaman buluyordu.

Çankaya sofraları başlamıştı. Bütün sevdiği arkadaşlarını başına topluyor, sadece yeniden kurmakta olduğu devletin geleceğini değil kendi geleceğini de arkadaşları ile konuşup kararlaştırmak istiyordu. İçti mi, ciddi konulardan hemen İzmir'deki güzel kıza geçiyor. Latife'yi övmeye başlıyordu:

– Çok kibar, bilgili bir kız. Bana Avrupa gazetelerinden özetler yaptı. Zeki de... Benim hangi konuya önem verdiğimi anlıyor, onları bulup çıkarıyordu. Vatansever, cesur. Benim mücadeleye başladığımı duyar duymaz Fransa'da annesini babasını bırakıp İzmir'e gelmiş.

Fevzi Çakmak, İsmet İnönü, Kılıç Ali, Nuri Conker, Rauf ve Yusuf beyler o böyle konuşurken, ateşin bacayı sardığını, Paşa'larının âşık olduğunu anlıyorlardı. Mustafa Kemal, İzmir'de bıraktı-

ğı gönlünü, fikirleri ile açıklıyordu:

– Memlekette yapacak çok işimiz var. Toplumumuz çok geri. Bu yapı ile yüzde elli randıman veriyor. Çünkü kadınlarımızı üretimden çekmişiz. Onu sadece çocuk doğuran, sökük diken, yemek pişiren bir yaratık haline koymuşuz. Bu doğru mu arkadaşlar?

Kılıç Ali, sesini yükselterek Paşa'ya hak veriyordu:

– Elbette son derece yanlış Paşam.

– Kadını, erkekle eşit haklara kavuşturmak ve üretimde aynı Anadolu kadınının köylerdeki katkısı gibi şehirlerde, dairelerde, fabrikalarda da aynı erkek gibi yararlanmamız gerekiyor. Bunu yapmadıkça batıdaki milletlerin düzeyine gelemeyiz. Bu işlere kim önayak olacak? Tabii biz. Nasıl önayak olacağız? Başkasının karısında uygulamasını istediğimiz şeyleri, biz önce kendi karımızda uygulayacağız. Önce örnek kadın. İzmir'de gördüğüm Latife böyle ileri fikirli. Kadının yüzü mü açılacak, önce kendi eşlerimizin yüzleri açılacak ki vatandaştan bu uygarlığı istemekte haklı olabilelim. Kendi karımız bir yerde çalışmıyor, üretime katılmıyorsa başkasının karısının çalışmasını ve üretime katılmasını istemek haksızlık olur. Evli değilsek, bu isteklerimiz karşısında vatandaşlar, haklı olarak "Bekâra karı boşamak kolaydır" deyip önerilerimize kulak asmayabilirler. Görüyorum ki aranızda bir ben bekârım. Ben hepinizin başında olduğuma göre örnek benden gelişmelidir.

Fevzi Çakmak, lafın nereye geleceğini anlamış gülerek İsmet Paşa'ya bakmıştı. O da bıyık altından gülümseyerek, "Sonra başkomutanım?" dedi.

Mustafa Kemal kararlı ve mutlu bir yüzle maviş gözlerini ışıldattı:

– Onun için evleneceğim. Vatandaştan ne yapmasını istiyorsam, önce bunu ben yapacağım, karım yapacak.

Mustafa Kemal, soran bakışlarla bütün arkadaşlarının gözlerine baktı; çok önemli bir konuya geldiğini belli etmişti:

– Latife Hanım hakkında ne düşünüyorsunuz?

En yakınındaki Yusuf Kemal'in elini tuttu sıktı. "Sen söyle önce bakalım" der gibiydi. O kadar askerin arasında bir sivil olan Yusuf Kemal, bir an düşündü. En son kendine söz düşerken önce söz almanın zorluğu ile tutuk başladı:

– Biliyorsunuz Paşam! Ben henüz bu küçük hanımefendiyi görmek onuruna erişemedim. Bu sebeple kişiliği hakkında bir şey söyleyemem. Ancak biraz önce buyurduğunuz ve bizi gerçekten aydınlatan fikirlerinize hayran kaldığımı içtenlikle söylemeliyim. Bir toplumun yöneticisi, toplumdan beklediklerini, yaşadığı topluma kendisi vermezse kesinlikle başarısızlığa uğraması doğaldır. Kadınlarımızı uygar Batı toplumlarındaki durum ve düzeye kavuşturmamız farzdır.

Paşalar, bu güzel konuşmayı da dikkatle dinlediler. Bu defa Mustafa Kemal gözlerini İsmet Paşa'ya çevirdi:

– Mevhibe Hanım'la mutluluğunuzu biliyorum. Sen söyle bakalım İsmet Bey kardeşim.

– Ben her bakımdan Latife Hanım'dan yanayım. Bunu daha önce de birkaç kere açıkladım. Birincisi Latife Hanım kültürlü bir kadın. Sadece kolej okumuş, bitirmiş değil, çağımızın önemli kitaplarını da okumuş, anlamış bir genç kızımız. Dünyayı ve memleketimizi tanıyor. Bildiği yabancı diller, gelecek yıllarda daha gelişecek siyasi ilişkilerimizde Paşa'mıza daha yararlı olacaktır. İzmir'in zengin ve soylu bir ailesinin kızı. Görebildiğim kadarıyla da size tapıyor paşam. Güzel, seven, bilgili, soylu bir genç kız için bilmem başka ne söylenebilir?

Mustafa Kemal, Mareşal'e baktı, o da başıyla onayladı:

– İsmet Paşa'nın söylediklerine aynen katılıyorum. Allah mutlu etsin Paşam.

Diğer arkadaşlarının da aynı fikirde olması Mustafa Kemal'i memnun etmişti:

– Görüyorum ki bilgi, soy ve güzellik üzerine hepiniz birleş-

mişsiniz. Ben Latife'yi fazla güzel bulmadığım için kendisiyle evlenmeyi düşünüyorum. Çünkü ben fikir ve gönül güzelliğini üstün buluyordum. Bir ressamın portresinde bile bir anlam, bir derinlik varsa, onu tutuyoruz. Latife'de bir anlam, bir derinlik sezmekteyim. Eğer sonradan değişmezse evlenmem için ideal bir portre.

Kırk yıllık arkadaşı Salih Bey'e döndü:

– Sen ilgileniyor musun İzmir'le. Telefon etti mi, aradı mı?

– Paşam, biliyorsunuz, Ankara'dan çektiğimiz bir telgrafa teşekkür telgrafı ile cevap vermişti.

– Salih, biliyorsun Meclis'te muhalifler türedi. Onlarla uğraşmaktan vakit mi buldum? En yakın arkadaşlarımla bile ters düşmeye başladım. Sanki düşmanı denize Padişah dökmüş gibi, benden çok, Sultan'ı düşünenler var. Bunlar ne çabuk unuttular Padişah'ın kendileri hakkında bile idam fetvası çıkarttığını. Onlarla, askeri ve siyasi işlerle uğraşmaktan elim değmiyor, bunu böyle yaz, Latife'yi ara.

Kapıyı vurup içeri güler yüzle Doktor Adnan Bey girdi:

– Nihayet ikna ettim. Fikriye, Almanya'daki bir sanatoryuma gitmeye razı oldu.

Mustafa Kemal bu habere çok sevindi:

– Teşekkür ederim Doktor, bize çifte bayram yaptıracaksın.

***

İzmir'de Latife Hanım için sıkıntılı günler başlamıştı. Ne etmişti de Paşa'yı kızdırmıştı?

Oysa üç hafta ne güzel günler geçirmişlerdi. Paşa'sını seviyordu. Sevildiğini de hissediyordu. Ama bir mektup olsun yazamaz, bir telgraf olsun çekemez miydi? Ona Salih Bey'in aracılığı yetmezdi. Paşa'sına doğrudan duygularını düşüncelerini anlatmalıydı. Aşk, bu kadar kırılgan mıydı? Sevgisini, seven erkeğin insafına mı bırakacaktı? Mektupla ama Mustafa Kemal, her ne hikmetse

mektup yazmasını yasak etmişti. Öyleyse gene Başyaverine yazacaktı.

Göztepe'deki köşkünün bahçesinden denize doğru bakarak, onunla gezindiği, at sürdüğü, gece yarısı tramvayla çocuklar gibi eğlendiği günlere daldı. Ama bu hatıralar yetmezdi. Masanın başına geçip birikmiş gazeteleri ittirdi; aracısına olsun acılarını, kaygılarını dökmeliydi. Bahçede cıvıldaşan serçelerin neşesini kıskanarak diviti eline aldı:

"Muhterem Salih Beyefendi,

Bana yaptığınız iyilik ve bağlılığın ezikliği içindeyim. Kazasız belasız Ankara'ya ulaştığınızı bildiren telgrafınızla beni ne ölçüde mutlu ettiğinizi bilseniz, bir iki kelime daha ekleyebilirdiniz herhalde. Bugüne kadar bütün susuşlarını resmi uğraşlarına veriyor, böylece avunuyordum. Aslında ayrılışımızdan bu yana, bu bahtlı yuvayı süslemekle, büyük ve kutlu misafirimizin güzelliği seven gözlerini okşayacak ufak tefek düzenlemeler yaptım. Köşkü onun için yeniden dayayıp döşedim. Sürekli olarak gözlerim yolda, sizi bekliyordu. Görüyorsun rüya âleminden ayrılmamışız.

Burada Paşa'mın yanımda olduğu zamanki görkem yok. Fakat başkomutanlık binası boş olmakla beraber, saygınlığı korunmaktadır. Sadece, içinde karalar giyinmiş üzgün ve kederli biri var. Bunca içtenlik ve alışkanlıktan sonra tek başına yaşamanın kara sayfalarını açmaya ve bir çok çirkinlikler tasarlayarak derin bir üzüntü ile ezilmeye hüküm giymiş bir ben varım.

Paşa Hazretleri'ne bir çok mektup yazdığım halde, göndermeye cesaret edemedim.

'Mektup istemem, telgraf yeterlidir' emretmişlerdi. Oysa son telgrafıma da karşılık alamayınca bir daha rahatsız etmekten vazgeçtim. Ama ben tedirginim.

Büyük yerden gelen suskunluğa saygı gerek. Ben de yalnız size cevap vermekle yetiniyorum. Sizin burada bıraktığınız hatıralar

pek değerlidir. İnanıyorum ki Paşa Hazretleri'ne karşı taşıdığım temiz ve sonsuz bağlılığı hiçkimse, siz başyaver kadar doğru değerlendirmemiştir. Siz, beni boynu bükük bırakmayın. Hiç değilse birkaç sözcükle, sağlıkları hakkında bilgi verin. Olmaz mı Salih Bey?

Gazeteleri düzenli olarak izliyorum da aldığım bilgilerle yetinemiyorum. Deli gibiyim. İşte bazen insana pek mutlu günler yaşatanlar, sonradan tersini yaşatmaktan hoşlanırlar. Paşa Hazretleri de ricalarıma, yalvarmalarıma karşı, Ankara'da küçük bir göreve olsun beni atayarak, beraberlerinde bulundurmak istememişlerdi. Yalnız bir gece, denizlere benzeyen sonsuz ve tehlikeli gözlerini bana dikerek, 'Bir yere gitmeyin, beni bekleyin. Bunu emrediyorum' demişlerdi. Bu cümleyi anımsadıkça, 'Belki bir daha kavuşurum' diyor ve içim rahatlayarak yeni bir mutluluğu bekliyorum.

Eğer bu satırlara gülüyorsanız, doğru değil. Çünkü, sürekli olarak gün ışığında yaşayanlar, uzun bir karanlığın ne müthiş bir uçurum olduğunu bilmezler.

Bu akşam, bizim muhafızları bahçeye çağırdım. Güzel güzel oyunlar döktürdüler. Ben de kendilerini ağırlamaya çalıştım. Tabii memnun oldular. Hepsi de hatırımı sayıyor. Paşa Hazretleri'ne ne kadar teşekkür etsem azdır. Buraya 'Başkomutanlık Bürosu' adını vermekle benim keder ve üzüntülerimi biraz olsun hafiflettiklerine inanmalarını isterim. Zavallı babam, son mektubunda, 'Fakirhaneme bir levha asacağım ve bütün Müslümanların görmeye can attıkları bir yer olacak' diyor. Daha bir çok sözleri var. Fakat başınızı daha fazla ağrıtmak istemiyorum. Paşa Hazretleri'ne, en büyük saygı ve içtenlikle iki elini öptüğümü ve her zaman buyruklarını yapmaya hazır olduğunu söyler misiniz? Beni unutmadığınız için, saygı ve teşekkürlerimi sunarım, efendim.

19 Ekim 1922–Uşakizade Latife."

Mektubu üzgün gözlerle bir daha baştan sona süzdü. Pembe bir zarfa koydu. Emirerini çağırıp postaya götürmesi için verdi.

Türk'ün öz felsefesi umuttur

Salih Bey'in işi zordu. Kırk yıllık arkadaşını huyu, suyu, her şeyiyle tanıyan oydu. Mustafa Kemal vefaklıydı, sadıktı. Candan sevdiği arkadaşlarından asla vazgeçmezdi. Ya sevgilileri? Onu en çok Ali Fuat ve Salih biliyordu. Kemal bir gün, "Çocukluk ve gençlik aşkları unutulmaz, gerisi boş" demişti. Ama Fikriye'yi de sevmişti. Şimdi de Latife'yi...

Fikriye onun için çok şey yapmıştı. Mustafa Kemal, iki aşk arasında kıvranıyordu. Salih, kendi kendine söylendi:

– İki aşk değil, iki sevgi, iki yakınlık, iki alışkanlık, iki vefa arasında Kemal. Fikriye'yi bırakamıyor çünkü yıllardır hem kendisine hem annesine bakmıştı. Fakat sağlığı kötüydü. Gün geçtikçe zayıflıyor; öksürüğü artıyordu. Devletin başı olacak kurtarıcı ise yanında sağlıklı, dinç, zeki,okumuş bir kadın istiyor."

Salih, arkadaşının onun için Latife'ye yöneldiğini biliyordu. Ama çekinceleri vardı. O, hem Fikriye'yi hem Latife'yi düşünüyor; akşamları da evine gitti mi, eşi Pakize Hanım'la bu konuları konu-

şuyor; bir hanım olarak onun da fikrini alıyordu. Pakize: "Paşamız Rumelili bir kızla evlenmek istiyordu, Fikriye iyi ama ah hasta olmasaydı" demişti. Latife kendinden emin, Fikriye ise çekingen ve ezikti.

Salih Bey odasında bunları düşünürken, içeri Yaver Muzaffer girdi, elinde İzmir'den gelen mektup vardı:

– Zavallı Latife, dedi. Seni babası yerine koydu. Mektup ondan.

Muzaffer dışarı çıkar çıkmaz, Salih Bey mektubu açtı. Okudu. O, sadık bir koca, vefakâr bir babaydı. Muammer Bey, İzmir'e geldiğinde kızının bütün ümitlerinin yıkılmış olduğunu, bunun yanında dedikodulara bulaştığını görürse çok üzülürdü. Bu kaygılar içinde mektubu bitirdi. Ayağa kalktı eski arkadaşını bu defa "Paşam" diyerek değil, "Kemal" diyerek uyaracaktı. Bu defa kapı vurulup içeri Cevat Abbas girdi:

– Komutanım Paşa Hazretleri sizi emrediyorlar.

Salih Bey, Mustafa Kemal'in odasına girdiğinde Paşa'yı Doktor Adnan'la konuşur buldu.

Neşeli görünüyordu:

– Salih, sonunda Doktor razı etti. Fikriye sanatoryuma tedaviye gidecek. Ben İsmet Paşa ile Bursa'ya yapacağımız yolculuğa Latife'nin de gelmesini istiyorum. Hemen telefon et.

Salih de bu habere sevindi, hemen cebinden mektubu çıkardı:

– Zaten Latife Hanım'dan da mektup var.

Doktor Adnan özel bir konu konuşulacağını anlar anlamaz, "Ben Valide Hanımefendi'yi Halide ile baş başa bırakmıştım, yanına gideyim" dedi.

Salih yalnız kalınca mektubu özetledi, önemli bir iki cümleyi okudu.

– Tamam Hazreti Salih, telefon et, hazırlık yap. Hep beraber gidelim.

Böyle anlarda resmiyeti bırakıp arkadaşlaşırlardı. Salih, Mus-

tafa Kemal'in öğrenci iken kendisine yazdığı bir mektuptaki şiiri hatırladı. Hayat ve aşk hakkındaydı:

– O zaman Fransızcan zayıftı, iyi tercüme edememiştin ama şiir güzeldi, hayat hakkında.

– Neydi çocuk? Unuttum. Oku.

– Hayat kısadır. Biraz aşk, biraz hayal. Ve sonra Allahaısmarladık.

– Hatırladım Salih, gerisini ben söyleyeyim: Hayat boştur. Biraz kin, biraz ümit ve sonra Allahaısmarladık. Salih, Türk'ün öz felsefesi umuttur. Bu umutladır ki bütün hayallerim gerçekleşti.

Güle Güle Fikriye

Mustafa Kemal, çevresine göre çok rahat, memnundu. Fakat Meclis'te ve hükümette olanları dinledikçe, umursamaz görünmesine rağmen gittikçe sorumluklarının arttığını görüyor; çevresindeki hoşnutsuzlukları ve rahatsız edici davranışları fark ediyordu..

Artık Erzurum'da, Sivas'ta arkasında olduğunu bildiği Rauf da, Refet de, Kâzım da ayrı telden çalmaya başlamıştı. İsmet Paşa ve Yusuf Kemal Bey'in destek ve anlayışı olmasa, işleri daha da zorlaşacaktı. Mudanya'ya, ateşkes görüşmeleri için İsmet Paşa'yı gönderecekti. Güçlü olması için Yusuf Bey Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa etmiş, onun yerine İsmet Paşa getirilmişti. Barış görüşmelerini de ona yaptırmayı düşünüyordu.

Daha İzmir'de Fransız generallerle görüşürken geleceği ve yapacaklarını planlamıştı. İstiklal Savaşı sırasında geri planda tuttuğu Refet Paşa'yı bir askeri birlikle İstanbul'a göndererek hem Ankara'da kulisler yapmasını önlemiş hem de onu şereflendirm

oluyordu. Franklin Bouillon'la Trakya'nın Meriç'e kadar boşaltılıp Türklere teslimi konusunda anlaşmıştı. Ama İngilizlerin İstanbul'daki komutanı General Harrington ise hâlâ mağlup Yunanlıları tutuyor, can sıkıcı teklifler ileri sürüyordu. Bunların kabul edilmesi mümkün değildi. Fevzi Paşa ile askeri ve siyasi bakımdan izlenecek yolu belirlemişler, Bursa'da bunu yeniden görüşeceklerdi.

Mustafa Kemal önündeki kağıtları ve raporları incelerken, dışarıda öksürük sesi ile birlikte Fikriye'nin konuşması geldi. Belliydi, yaveri emre uyup onu odaya almak istemiyordu.

– Paşamı göreceğim, lütfen.

Mustafa Kemal, sevdiği bir insanın başkasına yalvarmasına dayanamazdı. Hemen ayağa kalktı, kapıyı açtı:

– Buyur Fikriye ne var?

Yavere dik dik bakan Fikriye, üzgün ve masum bir çekingenlikle içeri girdi. Elinde son günlerde hiç bırakmadığı ipek mendili vardı. Paşa onun kenarındaki kırmızılığı fark edince içi sızladı:

– Buyur otur, ne istiyorsun? dedi.

– Paşam, Bursa'ya gideceğinizi duydum. Ben de beraber geleyim, izin verin. Oradan İstanbul'a geçer, Paris'e giderim. Bursa'da halkın size olan sevgisini gözlerimle görmek isterim. Fikriye'nin hülyalı gözleri buğuluydu, dokunsan ağlayacak gibiydi. Mustafa Kemal onu daha çok üzmek istemedi:

– Peki Fikriye beraber gidelim, dedi. Kız teşekkür edip sevinerek kalktı, başıyla selam verip çıktı.

Mustafa Kemal hemen Salih Bey'i çağırttı:

– Salih İzmir'e telgraf çektin mi?

– Çektim paşam.

– Hemen düzelt. Latife'nin Bursa'ya gelmesini önle. Seyahatten vazgeçildi de, Paşa rahatsızlandı de. Ne dersen de. Latife Bursa'ya gelmesin. Hadi hemen telgraf çek.

Salih Bey şaşırmıştı, daha sabahleyin kızcağıza telgraf çekip

gelmesini bildirmişti, üç–dört saat sonra bu yalanı nasıl uydururdu? Mecburdu, emre uydu...

***

Zübeyde Hanım, son günlerde biraz iyileşmiş; odasından Çankaya Köşkü'nün bahçesine çıkar olmuştu. Kameriyenin altındaki koltuğunda oturuyor uzaktan köşke gelip gidenleri seyrediyordu. Görevlilerin telaşını görünce, yanındaki Ali Çavuş'a. "Çavuş, git anla bakayım ne oluyor karargâhta?" dedi.

Ali Çavuş gidip durumu Cevat Abbas'tan anladı. Biraz sonra döndü:

– Paşam Bursa'ya gidecekmiş. Hazırlık onun için...

– Çavuş, Git Paşa'nı çağır, annenizin ağrısı var de.

Ali Çavuş, çekine çekine "Peki" dedi, yavaş yavaş gitti.

Çok geçmeden Mustafa Kemal, Fikriye'yle yan yana Zübeyde Hanım'a yaklaştılar. Daha onlar konuşmadan Zübeyde Hanım serzenişe başladı:

– Abe Mustafa, bana niçin aber vermezsiniz gitcenizi. Bursa'nın kaplıcaları iyi derler, işittim. Belki astalığıma iyi gelir. Beni de götürsene.

– Anne, Doktor Adnan Bey, senin dinlenmeni söyledi.

– Mafsallarım. Diz kapaklarım ağrır. Yürümekte zorlanırım. Kaplıca iyi gelmez mi?

– Doktor, iyi gelmez, üşütür dedi.

– Ah o Doktor! Gözüme de bir çare bulamadı, arfleri zor seçerim. Rahmetli babana Kur'an okumak isterim, gözlerim sulanır, zorlanırım.

– Anne, Adnan Bey göz doktoru getirecek, sana bir gözlük alacağız.

Fikriye, Paşa'nın arkasında suçlu gibi duruyordu. Yengesine gideceğini haber vermemişti. Yaklaşıp eline sarıldı, öptü:

– Ben de gidiyorum yenge, oradan İstanbul'a, sanatoryuma gideceğim!

Zübeyde Hanım bir oğluna bir yeğenine baktı. İkisinin de kendisinden bir şey sakladığı şüphesine kapıldı:

– Sen asta değil misin? Nas gidersin? İç asta asta gidilir mi?

Mustafa Kemal annesinin şüphesini giderdi:

– Anne, Fikriye'yi tedavi için oradan Avrupa'ya göndereceğiz, iyi olup gelecek.

Fikriye, Paşa'nın böyle konuşmasından memnun olmuştu. Yengesine sarıldı, ellerini öptü. İhtiyar ağladı:

– Akkını elal et kızım. Çok izmetin oldu bana. Ragıp'ın hatırasısın, sana bir şey olursa üzülürüm. Sigara kokuyosun. İçme şu mereti. Aadi güle güle.

Otomobil yanlarına kadar gelmişti. Mustafa Kemal de annesine sarıldı öptü:

– Anne çok sürmez dönerim. Askeri birlikleri denetleyeceğim. Doktor ve yaverler senin yanında. Allahaısmarladık.

– Güle güle.

Fikriye ile Mustafa Kemal otomobile bindi. Zübeyde Hanım arkalarından bakıp el salladı:

– Allah iyiliklerini versin.

***

Fikriye'nin Mustafa Kemal Paşa ile Bursa'ya gelmesi onu çok memnun etmişti. Paşa'sı öndeki otomobilde Fevzi Paşa ile kalabalığın önünden geçiyor; arkadaki otomobilde de yaverleri ile o oturuyordu.

Akşama kadar süren tören çok coşkun bir hava içinde geçmişti. Fikriye, sanki bir rüyada gibiydi. Akşama kadar Bursalılar kurtarıcı için hem çalmışlar, hem oynamışlardı.

Şarkılar, marşlar ve "Yaşa Mustafa Kemal Paşa" sesleri arasında Belediye Başkanı'nın evine geldiler. Paşa üst katta, Fikriye de alt katta bir odada kalıyordu. Birkaç gündür öksürüğü kesilen kız, oturmuş, uyumamış yalnız başına pencereden gelip gidenleri izlemişti. Gece geç vakit olup herkes elini eteğini çekince, Fikriye yavaş yavaş merdivenlerden çıktı. Paşa'sının kendisi gibi, pek geç uyuduğunu biliyordu. Ses çıkarmadan odaya süzüldü. Paşa'sı bir dosya inceliyordu:

– Paşam, kusura bakmayın, deyince başını kaldırdı:

– Fikriye, uyumadın mı sen?

– Uyku tutmuyor. Paşam ne olur beni göndermeyin. Beni bırakmayın Bugün çok güzel, ulu bir gün yaşadım. Bu milletin sizi ne kadar sevdiğini gözlerimle gördüm. Dünyalar benim oldu. Biliyorum bu hastalık beni götürecek. Biliyorum, öleceğim. Ama sizin yanınızda olursam mutlu ölürüm. Tedavi diye gurbetlerde süründürmeyin beni. Ben sizsiz yaşayamam. Sizi bayrak gibi havaya kaldıracak ellerden biri de ben olmak isterim. Ne olur beni göndermeyin Paşam. Bunu sizin ağzınızdan duymak istiyorum.

Fikriye, o kadar içten konuşuyordu ki dosyayı elinden bırakan Mustafa Kemal, onu öksürmeye başlayıncaya kadar ses çıkarmadan dinledi. Sonra ellerini tuttu. Soğuk ve terliydi:

– Bak,çocuk, dedi. Yine öksürmeye başladın. Şimdi gidip uyumalısın. Dinlenince şimdi yaptığın konuşmanın ne kadar yersiz olduğunu göreceksin. Çünkü tedavi olunca daha uzun bir hayat süreceksin. Benim yanımdaki birkaç gün için bütün bir hayatını bağışlar mısın?

– Bağışlarım Paşam.

Fikriye ağlamaya başlamıştı. Gözyaşları sicim gibi Mustafa Kemal'in ellerine döküldü. Paşa'sı onun saçlarını okşadı, alnından öptü:

– Allahaısmarladık de bakayım. Salih, seni yarın, erkenden yolcu edecek. Ben uyuyor olurum.

Zavallı duruma düşmüş halde görünmek istemeyen kız, gönlüne direndi, çaresizdi:

– Allahaısmarladık Paşam, iyileşip geleceğim.

– Güle güle.

Sarılıp öpüştüler. Fikriye dönüp dönüp arkasına bakarak odasına indi. Mustafa Kemal, Fikriye'nin gözlerinde acı dolu bir yalvarış sezmişti. Belliydi, istemeyerek gidiyordu. Uzun zaman onun düşündü, kendini toplayamadı. Sigarasını yaktı. Önce sinirle ittirdiği dosyayı tekrar eline aldı. Dikkatini veremedi. Komodinin üzerine bıraktı. Odanın içinde tespih çekerek ileri geri dolandı. Sigarasını kül tablasına bastırdı. Bir rapora uzandı. Şimdi ne Latife'yi ne Fikriye'yi düşünüyordu. İstanbul'a gönderdiği Refet Paşa ile İsmet Paşa'nın arasındaki gerginliği giderdiği gibi yarın da Nurettin Paşa ile İsmet Paşa'nın arasını yapacaktı. Muhalifleri ve düşmanları kadar, bu çok sevdiği arkadaşları da onu meşgul ediyordu.

Misak– ı Milli

Fransız ve İtalyanlar çekilince İngilizler yalnız kalmıştı. Savaş boyunca Yunanlılara silah ve malzeme yardımı yapan Lloyd George'u sıkıntıda olan İngiliz kamuoyu barış yapmaya zorladı. Büyük çöküşe uğrayan Yunanistan utançtan ortalarda görünmüyordu. İngilizler ateşkes önerisini onlar ve kendileri adına yaptılar. İngiliz, Fransız ve İtalyan generalleri silah bırakışması anlaşması için Mudanya'ya geldiler. Mustafa Kemal, İnönü savaşlarında Yunanlıları yenen İsmet Paşa'yı temsilci olarak gönderdi.

11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalanmış; Mustafa Kemal'in tasarladığı Milli Mücadele ikinci safhasına geçmişti. Silah bırakma anlaşması ile Kongrelerin ve meclislerin ilan ettiği Misak– ı Milli (Milli Ant) gerçekleşmeye başlamıştı.14 maddelik anlaşma ile İngiliz General Harrington da İsmet Paşa karşısında gerilemişti. Düşman, işgal ettiği Türk topraklarını bırakıyordu. Ama devamlı barış antlaşması gerekirdi. Bunun için de Ankara'daki TBMM'sinin bütün milletvekilleri ile İstanbul'un etkisinden

kurtarılması lazımdı.

Gazi, halkın gözünde kendi bağrından çıkmış bir mücahitti. Milli irade ve Türk milletinin egemenliğinden başka bir şey düşünmüyordu. Ama onun bu millet beraberliği bazı çıkar çevrelerini ve İstanbul artıklarını rahatsız ediyordu. Mustafa Kemal, bunlarla mücadele ederken annesinin hastalığı ile de ilgilenemez olmuştu. Tabii Latife de ona değil, Salih Bey'e mektuplar yazıyordu. Bunlardan 26 Ekim 1922 tarihli olanında hastalandığını, Paşa'nın rahatsızlığına ve Bursa'ya gidememesine üzüldüğünü bildiriyordu.

Salih Bey, sandalyesine yaslanıp mektubu ortasından okumaya devam etti:

"Bu arada en yüce mutluluğumu, Paşa Hazretleri'nin hiç olmazsa bir anlık beni hatırlayışlarına borçlu idim. Şimdi Ankara yollarında olmalısınız. Acaba dönecek misiniz? Ama umudu keselim mi bilemiyorum? Burada bütün insanlar üzüntülü. Gece gündüz gözümüz yolda. Bekliyoruz. Sizleri o kadar göreceğimiz geldi ki karşılaştığımızda eğer boynunuza atılırsak, sakın deli olduğumuzu düşünmeyin. Başyaver Beyefendi, sizlerden çok rica ederim ekli mektubu Paşa Hazretlerine sunun. Eğer durumları okumaya elverişli ise. Yok, değilse yakınız. Evet. 'Yansın ve yıkılsın' Bu sözü hiç unutmam... Eğer İzmir'e dönülecekse buradan gidecek özel trenle Alaşehir'e kadar birkaç erle gelip Paşa Hazretleri'ni herkesten önce karşılamak istiyorum. Acaba izin verirler mi? İzmir'de büyük hazırlık varmış. Okul çocuklarını giydirdiklerini, zafer takları yapacaklarını haber aldım. Anlaşılan halk, savaş ve yangın yüzünden ihmal etmek zorunda kaldığı işleri bugün yapmak hevesine düşmüşler. Ben bunların arasında bulunamam. Çünkü istasyona girmeme izin verilmediğini unutmadım. Paşa Hazretleri buraya mutlaka şeref versinler. İsterlerse bir gün kalsınlar, ama herhalde gelsinler. İzmir kendilerine uğurlu gelmişti. Latif'in güzel ve temiz yüreği, en içten dilekler ona fayda get-

irmekten uzak değildir. Saygıdeğer eşinizi de beraber getireceğinizi haber aldım. Pek sevindim. Size güzel bir ev hazırladık. Ailemin de bu günlerde dönmesini bekliyorum. Eğer Paşa Hazretlerini burada görmeyecek olurlarsa, eminim ki babam, kendisini ayaklarına atmak için Ankara'ya gidecektir. Paşa'ya o kadar vurgun. Artık yeter. Burasını ara sıra hatırlamanızı rica ve saygılarımı sunarım efendim.

Uşakizade Latife."

Salih Bey, mektubu bitirince, "Demek buradan oraya gelip giden biri, Paşa'nın beni İzmir'e göndereceğini söylemiş" diye söylenerek, zarfın içinden çıkan pembe zarfa baktı. Kapalıydı. Üzerinde "Muhterem Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne" yazıyordu. Yerinden kalktı. Kırk yıllık, candan arkadaşının resmi yaveri olmak çok zordu. Mustafa Kemal Paşa'nın günlerdir sürekli ve yoğun bir çalışma içinde olduğunu biliyordu. Odasına gitti, kapıyı vurdu:

– Paşam Latife Hanım'dan mektup var, deyince Gazi, önündeki evraklardan doğruldu. Mavi gözlerinin içinde parıltılar dolandı. Sevinçle el etti:

– Aç, oku.

Salih Bey, zarfı özenle açıp mektubu okumaya başladı:

"26 Ekim1922– Göztepe

Kutlu Paşam,

Pek mutlu dakikalar yaşadım. Şimdi de derin bir üzüntünün içinde ezilmekteyim.

Burada bırakmış olduğunuz onur, ailemin mutluluk çerçevesidir. Fakat yalnız benim, çok değerli ve ölümsüz bir şeyim daha vardır: o da canlı hatıralarımızdır.Yoksa bu kadar gösteriş, görkem ve özellikle içtenlikten sonra, yapayalnız nasıl yaşayabilirim? Görüyorum ki bütün duygularım ve sezgilerimle yüksek kişiliğinizi izlemekteyim.

Bir çok kere, küçük bir görev için yalvarmıştım, benimsenmemişti. Bazen anlıyorum, gözlerim kapalı, saatlerce düşünüyorum. Bu rüyalarımdan uyanışımda, 'Yarab, ne eksilirdi derya– yı izzetinden' diyor, gözyaşları döküyorum. Belki, 'Beni yirmi gün görmekle bu kız benden ne istiyor ve bu hakkı ona kim vermiştir?' diye öfkelenirsiniz..

Bu zavallı kızcağız, şimdiye kadar hayatın bir çok acı sayfasını okumuş, hiç kimseye yüreğini bağlayamamıştır. Gözünde hiçbir şeyin önemi olmamıştır. Fakat ilk görüşte, dünyanın en büyük dahisi, kendisi için saklanmış olan bağlılık, saygı ve içtenliği almak, alçak gönüllüğünde bulunmuştur.

Evet, hayatımın son dakikasına kadar ister mutlu ister kahırlı olayım, milletimin önderini izlemekten geri kalmayacağım. Gerçekten yanında değilsem, yanındaymışım gibi de düşleyeceğim. Madem ki bütün mutluluğumu, yüksek kişiliğinizin hizmetinde buluyorum, biricik isteğim, her ne yoldan olursa olsun, bağlılığımın, yanınızda bir silah olmasıdır. Zaten yüksek kişiliğinizi bu kadar temiz ve her türlü çıkardan arınmış seven kaç kişi vardır?

Rahatsızlığınızı işitince, ne kadar üzüldüm ve içlendim. Mademki gezinizi sürdürdünüz, sağlıklı olduğunuzu umuyorum, yüreğim rahat. Bursa'ya hareketim buyruğunuza teşekkür ederim. Beni bir dakika anımsamanız, imrenilecek bir onurdur. Hiç olmazsa, iki heyecanlı gece geçirdim.

Bunca uğraşınız arasında,yüreğimin en derin köşelerinden fışkıran cümlelere bir göz atmanızla mutlu olacağım. Her zaman yüce buyruklarınızı bekler, iki ellerinizi saygıyla öperim, kutlu Paşam.

Latif'in."

Başyaverinin zaman zaman titreyen sesinden mektubun tamamını dikkatle dinleyen Mustafa Kemal, gülümseyen gözleri ile baktı:

– Bir kenara koy, dursun, dedi.

Mektubu dinlerken hissettiği mutluluk birden uçmuş, yüzü

buruk bir acıya bürünmüştü:

– Annemin doktorları, Ankara havasının kendisine iyi gelmediğini söyleyip duruyorlardı. Fakat bu güne kadar onu İstanbul, İzmir, Mersin gibi bir kıyı şehrine göndermeye kandıramadım. İlle de benim yanımda olmak istiyordu. Fakat dün akşam fikrini değiştirdi. İzmir'e gitmeye razı oldu. Anlaşılan kendi gözüyle Latife'yi görmek istiyor. İzmir'e gidiş kesinleştiğine göre, sen hemen yarın trene biner, İzmir'e gidersin. Vali Abdülhalik Bey, aklı başında bir insandır. Onunla annemin rahat edeceği bir ev arayıp bulun. Ama sakın, kaçan Rumların bıraktıkları evlerden biri olmasın. Laf ettirmek istemem. Evi bulur bulmaz bana haber ver, Annemi göndereyim.

– Başüstüne Paşam, izninizle hemen hazırlığa başlayım.

– Güle güle, Latif'e selam söyle.

***

Ertesi sabah erkenden, eşi Pakize Hanım'la trene binen Salih Bey, uzun bir yolculuktan sonra İzmir'e geldi. Basmane İstasyonu'da trenden inince, karşısında Latife Hanım'ın hizmetkârlarından Ahmet Ağa'yı buldu.

– Hoş geldin Beyim, diyerek misafirlerin bavullarını aldı. Oldubitti yapar gibi istasyon dışında bekleyen faytona doğru yürüdü. Salih Bey kolundan tuttu:

– Dur Ahmet Ağa, benim planım başkaydı. Hanımefendiye sonra uğrayıp saygılarımı sunsam olmaz mı?

– Olmaz Beyim hiç olmaz. Sizin eşinizle birlikte İzmir'e geleceğinizi öğrendiğim günden beri istasyona gelip gidiyorum. Hanımımın emri bu. Odanız hazır bile.

Pakize Hanım, ilk defa geldiği İzmir'in yanmış yıkılmış harabelerine bakarak iç geçirdi. Ahmet Ağa üzüldüğünü anlamıştı:

– Hanımefendi İzmir'imiz hep böyle değil, yanmamış yerleri-

miz de var.

Faytoncu da koştu bavulları alıp arabaya attı. Hava imbat esintisi ile serinlemişti. Pakize Hanım atkısını omuzlarına aldı.

Göztepe'ye geldiklerinde, onları Latife Hanım kapı önünde karşıladı. Önce, sevinç ve heyecanla arabadan inen Salih Bey'e sarıldı, ellerinden öptü. Onun bu taşkınlığını yadırgayan Pakize Hanım'a da sarıldı, öptü; sonra tekrar Salih Bey'e ve hanımına bakarak, "Benim ikinci babam" dedi. İncelikle içeri aldı.

Yorgunluk kahvelerini içerlerken Salih Bey, geliş sebeplerini anlatmaya başlayınca Latife gülümseyerek sözünü kesti:

– Yorulmayın Salih Beyefendi, dedi. Hepsini biliyorum. İzmir'de Gazi Paşa Hazretleri'nin karargâhı dururken, valideleri hanımefendinin dinlenmeleri için başka ev aramaya gerek var mı? Burası sizin de eviniz.

Latife Hanım misafirlerine çok güzel İzmir yemekleri hazırlamıştı. Yemek boyunca Pakize Hanım merakla takip ettiği Latife ile Fikriye'yi karşılaştırıyordu. Bu kız daha genç daha zinde, daha canlı kanlı ve içtendi. Mustafa Kemal gibi yerinde duramayan üstözlü Paşa'ya ancak böyle genç ve sağlıklı bir kız ayak uydurabilirdi.

***

Sabahleyin Salih Bey, Vali Abdülhalik Bey'in yanına yalnız gitmek istemesine rağmen Latife Hanım ısrar edince Konak'a birlikte gittiler.

Vali Bey, daha önce Ankara'dan talimat aldığı için Zübeyde Hanım'ın kalabileceği bazı evleri belirlemişti. Bunlardan biri de Uşakizadelerin Karşıyaka'daki köşkü idi. Vali belirledikleri evleri sayınca, Latife Hanım, "Başka ev bakmaya gerek yok. Bizim Karşıyaka'daki köşk son derece havadar, güneş görür, sanatoryum gibi bir evdir. Çevresi açıktır, ferahtır. Çam ağaçları olan, güllerle kaplı bir bahçesi vardır. Çok kısa zamanda dayar, döşer kullanılır hale

getiririz" dedi.

Vali de o evi uygun bulmuştu. Ankara'ya telefon edilip Paşa'dan olur alındı. Daha o gün Pakize Hanım'ın da yardımı ile hizmetçiler bulundu, ev temizlendi ve yeni alınan eşya ve mobilyalarla ev döşendi. Birkaç gün sonra Muammer Bey, hanımı ve kızları Avrupa'dan geldiler. Latife, Salih Bey'i, "Benim ikinci babam, diye tanıttı. Muammer Bey olgun, görgülü bir insandı. Üç hafta içinde köşk hazırlandı. Bugünler içinde Gazi'nin emri ile Salih Bey, Latife Hanım ve ailesi hakkında her gün raporlar gönderiyordu. Bunları Pakize Hanım belirliyordu. Latife'nin nasıl olduğu, nelerden hoşlandığı, kardeşleri ile durumu, dostu düşmanı olup olmadığı, arkadaşlarının kendisini sevip sevmediği gibi konulardı...

Pakize Hanım, bütün aile fertleriyle can ciğer olmuştu. Ankara'ya iyi şeyler yazıp göndermişlerdi. Ama bir gün aniden bir şifre geldi. Salih açıp okudu. Bunda Zübeyde Hanım'ın ağırlaştığı, bu halde İzmir'e gelemeyeceği yazıyordu. Bunu duyan Latife, ağlamaya başladı.

Telgrafa başka anlamlar veriyor, üzülüyordu.

– Ben artık burada kalamam. Avrupa'ya gideceğim. Gazi'den izin isteyin. Gideyim...

Onun bu ani hırçınlıklarına babası ve Salih Bey de bir anlam veremiyordu. Aile üzüntü içindeydi. Acaba Gazi, kızları ile ilişiğini kesmeye mi karar vermişti? Bu endişe içindeki Latife, Salih Bey'den yardım dileniyordu:

– Niçin köşkteki karargâh askerlerini de istiyor, demek ki...

– Yok kızım öyle bir şey.

– Evet ama buraya bırakılmış birliğin Ankara'ya çekilmesi, Gazi Paşa'nın ailemizle ilişiğinin kesilmesini gösterir.

– Düşüncenize katılmıyorum, diyen Salih Bey, bu hırçınlıkları Paşa'ya bildirse asıl o zaman bu evlenme işinin sona ereceğini aklına getiriyor; önlem almayı düşünüyordu. Biraz rahatsızlanınca, hastalık bahanesi hatırına geldi ve Ankara'ya telgraf çekti:

"Rahatsızım. Doktorlar yola çıkmamı uygun görmüyor. İzin verirseniz birlikle birkaç gün sonra yola çıkarım.

Salih."

Bir saat sonra Gazi'den cevap geldi. Salih de Latife de rahatlamıştı. Asıl sevinen Muammer Bey ve ailesi oldu. Bu şerefli ilişkinin bitmesi, bu köklü aileye darbe olurdu.

Salih Bey ve eşi Pakize Hanım Latife ile Paşa'nın evlenmesine gönülden istiyor ve bunu sinir krizleri geçiren genç kıza anlatıyorlardı. İzmir'deyken bütün paşalar da Latife hakkında olumlu izlenimler edinmişlerdi. Sadece Fethi Bey'in bazı endişeleri vardı. Bunu da kıza açıklamaktan kaçınmışlardı.

***

Salih Bey, eşi ile Ankara'ya dönüp Latife Hanım'm ağlayışını ve üzüntüsünü anlatınca, Mustafa Kemal, içlendi. Hemen muhafız kuvvetlerinden birkaç er seçilmesini emretti. Bunlara birkaç teneke bal ile, savaşta bindiği "Sakarya" adlı atını verip, kuşkuları giderici bir mektup yazdırarak İzmir'e gönderdi.

Salih Bey, buna memnun oldu. İzmir'deki Kaymakam Ali Bey eliyle Latife Hanım'a şifre ile şu teli çekip onu rahatlatmak istedi:

"Ankara– 15 Aralık 1922–

1– Latife Hanım'a saygılarımı sunarım.

2– Salı günü öğle üzeri Ankara'ya geldim. Büyük Hanımefendi'yi fazlaca rahatsız buldum. Kızları Makbule ve eşi İstanbul'a gitmişler.

3– Seyahat edebilir hale gelir gelmez Zübeyde Hanımefendi'nin bendenizle seyahati tasarlandı. Ailemle birlikte size tekrar kavuşacağıma mutluyum. Paşa ile anneleri gözlerinizden öperler. Kendilerine verdiğim bilgilerden çok memnun oldular.

4– Paşamız, sayın babanıza da özellikle selam eder. Meşguliyeti önemli ve çoktur. İçindekilerle çok memnun olacağınızı tahmin ettiği mektupla, Paşa Hazretleri'nin atı, bugün özel bir adamla yola çıkarılmıştır. Bütün emirlerinizi yerine getirdiğimden emin olmanızı rica eder, hürmetkarı bulunduğum ailenizin her üyesine ayrı ayrı selamlarımı sunmakla şeref duyarım.

Riyaset– i Celile Seryaveri Salih."

Hediyeler ve yaverin yazdığı mektupla erler gideli beş saat geçmemişti ki Mustafa Kemal, Salih Bey'e telefon etti:

– Salih, seni uykudan uyandırdım, değil mi? Ama yalnız senin çözebileceğin bazı sorunlar var. Sen kalk giyin ve hemen benim yanıma gel.

Geceydi. Gazi Paşa,çok az uyuduğu ve hele sabaha karşı yatmaya alışık olduğu için böyle gecenin ilerlemiş saatlerinde uykudan kalkmaya Salih Bey de alışmıştı. Hemen kalkıp giyindi. Paşa'nın bulunduğu salona gitti. Mustafa Kemal Paşa ayakta onu bekliyordu. Huzursuz görünüyordu:

– Salih, Valide bayrakları açtı, kimseyi dinlemiyor. "Ben doktor moktor bilmem, İzmir'e gideceğim" diye tutturdu. Hatta giyindi bile. Beni de dinlemiyor artık. "Öleceksem İzmir'de öleyim, ben burada bir dakika bile durmam" diyor. Ben anamı tanımaz mıyım, Nuh der peygamber demez artık. Bir özel tren hazırlanması için gerekenleri emir verdim. Özel tren hazırlanana kadar da sen hazırlan, annemle birlikte İzmir'e gideceksin.

Salih Bey uykulu gözlerini ovuşturdu. Eski arkadaşı, yeni amirinin böyle ani karar ve emirlerine kayıtsız şartsız uyuyordu:

– Emredersiniz Paşam, dedi. Gazi Paşa düşünceliydi. Konuştukça rahatlıyordu. Ama endişesi ve gözlerinden okunan korkusu da vardı:

– Eğer yolda, Tanrı'nın buyruğu erişirse, Ankara'ya yakınsanız, Ankara'ya dönersiniz. Yok İzmir'e yakınsanız, yolunuza devam

edersiniz ve bana durumu bildirirsiniz. Hak vaki olunca gömeceğiniz yer, benim kendisini her zaman ziyaret edebileceğim bir yer olsun. Söyleyeceklerimin hepsi bu. Şimdi gidip hazırlan. İstersen yanına hanımını da al.

– Emredersiniz.

Hedeften Sapmayan İnat ve İnanç

Zübeyde Hanım, Salih'i çocukluğundan beri tanıyordu. Onu kendi çocuğu gibi severdi. Salih Bey de onu annesi gibi sevip sayardı. Hatta Mustafa'sı hep uzaklarda olduğu için Salih'le daha çok baş başa kalırdı. Mustafa Kemal cephelere gider, Trablus'a koşar, Sofya'ya ateşemiliter olur, savaşa gider, hep onun yokluğunda "ikinci oğlum" dediği Salih'le beraber olurdu. Salih kadar onun vefalı karısı Pakize'yi de sevmiş, İzmir'den gelişinde ondan Latife'yi öven sözler dinlemişti. Onun için bir an önce görmek, çakırını onunla evlendirmek istiyordu. Acelecilikte ve böyle ani karar vermekte anne oğul birbirine benzerdi. Böyle gece yarısı kararı ile, ona haber verdirmesi bundandı.

Salih Bey, köşkten çıkıp otomobille evine geldi. Gece uyandırılmaya Pakize Hanım da alışıktı. Çünkü o da bir asker hanımıydı. Durumu anlayınca Latife Hanım'ın hesabına sevindi.

Giyinip valizlerini hazırladılar. Aynı otomobille köşke geldiler. Kapıda Mustafa Kemal Paşa onları karşılayıp annesinin bulundu-

ğu odaya aldı. Zübeyde Hanım hasta olduğunu unutmuş, aklına geleni yaptırmış olmanın mutluluğu ile gülümsüyordu. Gece serinliğinde üşüdüğü belliydi, çarşafının üzerine yün atkısını atmıştı. Sevdiği insanların geldiğini görünce Rumeli şivesi ile karşıladı:

– A be Salih şimendiferden çabuk hazırlandın. Pakize de sen de benden yana olun.

Beni göndermek istemezler İzmir'e. Ölür mölürmüşüm yollarda der, benim Doktor Asım Bey uuğlum!

Onun yanıbaşındaki Doktor Asım Bey, hastasının uzun yola nasıl dayanacağının endişesi içindeydi

– Yok teyze öyle bir şey demedim. Allah saklasın.

– Salih oğlum, Pakize kızım, sizi de rahatsız ettim. Ama demir tavında dövülür.

Yolcu yolunda gerek. İzmir'in iklimi iyi dediler. Gideyim bakayım belki şifa bulurum.

Hastanın boşalmış, düzeltilmiş yatağı ucunda oturan Doktor Asım Bey, hastasına sözünü dinletememenin çaresizliği içindeydi:

– Salih Bey, dikkat edin, Valideanım üşütmesin.

Zübeyde Hanım yanına alacağı hizmetçileri de seçmişti. Bunlar emir çavuşu Ali ile Fatma'ydı. Onların da hazırlanıp geldiğini görünce memnunluğu arttı:

– Bakın çucuklar da azırlandı, aydin bakalım.

Doktor Asım Bey, onu sandalyeye oturtup nabzına bakmaya, muayene etmeye başladı:

– Teyze dikkat et, iyi görünüyorsun ama üşütmeyeceksin, hastasın unutma.

– İyiyim bugün. Bir şeyim yok.

Annesinin heyecanlı halini sevecen gözlerle seyreden Mustafa Kemal endişeliydi:

– Madem doktor diyor, bir bildiği vardır be anacığım. Kendine dikkat et. Allah korusun.

– Korur Allah, benim gibi fukara kadını. Ben giderim gelinimi görmeye. Ben giderim oğlumu evermeye. Niçin korumasın Allah benim gibi bir kadını?

Mustafa Kemal'le birlikte arkadaşları da aynı beklentiyi tekrar ettiler:

– Korur anacığım korur.

– Korur valideanım Allah korur. Ama kendine iyi bak.

Altmış yılı aşkın ömrü acılar, yorgunluklar, özlemler, üzüntüler ve ayrılıklarla geçmiş olan anne, oğlunun evlendiğini görmekle, bunların bütün izinin yüreğinden silineceğini, iyileşeceğini düşünüyordu.

***

Sabaha karşı tren hazırlanmıştı. Otomobille Ankara istasyonuna indiler. Bavullar, valizler yüklendi. Mustafa Kemal, annesinin boynuna sarıldı, öptü. Zübeyde Hanım da onu kucakladı. Anne oğul birbirinden ayrılamayacak gibiydi. Ayrılmaları zor oldu. Karşılıklı garip garip bakıştılar. Mustafa Kemal hüzünlüydü; annesini son defa görür gibi acı acı iç çekti.

Kendisinin her zaman dik başlı, asi ve maceracı bir hayatı olmasa, annesinin bu kadar erken yıpranıp ihtiyarlayarak hastalanmayacağını düşündü. Suçlandı. Ama, o, kendisini değil; vatan, millet, özgürlük ve bağımsızlığı düşünürken annesini ihmal etmişti. Şimdi de annesini değil, yarın Meclis'te ne yapacağını, saltanatçıların ve gericilerin eylemlerini nasıl önleyeceğini düşünüyor; çağdaş bir toplum olmak için, milletin geleceğini tasarlıyordu.

Salih Bey, ihtiyarın elimden tutup trene bindirdi. Kompartıman penceresine gelince Zübeyde Hanım eğildi, oğluna el salladı:

– Uğlum iyi aberlerle geleceğim inşalla.

Bunu söylerken Rumeli töresince, kız evine dünür gideceğini hatırlatıyor olmalıydı.

Mustafa Kemal de son defa annesi ile göz göze geldi; elini salladı. Lokomotifin çığlıkları istasyon duvarlarında yankı yaparken tren Ankara'dan uzaklaştı. Kompartımanda Doktor Asım, Salih Bey ve iki hizmetçi vardı. Cam kenarı ile koltuk arasına Fatma yumuşak bir yastık koydu. Zübeyde Hanım gece boyu, yola çıkacağı için uyuyamamıştı. Oğlunu üzmemek için ağrılarını belli etmemeye çalışmış; bu dayanma çabası onu yormuştu. Hemen gözlerini yumdu.

Doktor fısıldadı:

– Yorgunluk ve ilaçların etkisi. Biz çıkalım, dinlensin.

– Fatma kalsın. Sırayla kapıda nöbet tutalım doktor. Önce sen. Ben yan kompartımandayım, diyen Salih Bey çıktı.

Tren Polatlı'yı geçip Beylikova'ya doğru gelirken şiddetli sarsıntıdan uyanan Zübeyde Hanım gözlerini açar açmaz, kapı yanında kendisine dikkatle bakan Fatma'ya, "A be kızım sen niye uyumadın?" dedi. Bunu söylerken gözlerin devamlı kendisinde olmasından rahatsız olduğunu belirtmek istiyordu. O sırada dışarıda, koridorda bekleyen Salih Bey'i gördü. El etti. Nöbeti doktordan devralan Salih içeri girince, ona da aynı endişesini dile getirdi:

– Abe Salih, sen de mi uyumazsın? Ne beklersiniz beni?

Salih Bey, uykusunu almış ihtiyarın biraz iyileştiğini fark etti. Geldi karşısına asker gibi dikildi, eliyle hizmetçi kızın gitmesini işaret etti:

– Nasılsın Valideanım? dedi.

Zübeyde Hanım yanındaki minderi gösterdi:

– Ben iyiyim, oturasın buraya, dinleyesin beni. Madem uyumadın, söyleyeyim sana niçin giderim İzmir'e.

İhtiyar kapıyı kapayan hizmetçinin arkasından bir sağına bir soluna baktı; sonra bir sır açarmış gibi kısık sesle devam etti:

– Bilirsin, vardır bir Lütfiye İzmir'de. Benim oğlum beğenmiş o kızcaazı. Sen de dedin, Pakize de anlattı. Mustafa'm severmiş onu.

Alıp kendisine karı yapacak. Gidip bir bakayım, nasıl bir kızdır, uğluma yakışır mı yakışmaz mı? Sen ne dersin bu işe anlat ele.

Salih Bey, daha önce kısaca anlattığı izlenimlerini bu defa uzun uzun anlattı. İlk günden beri hanımı Pakize de o da Latife'den hoşlanmışlar, Paşa'larına yaraşır görmüşlerdi.

Zübeyde Hanım bunları dinlerken yavere inanmış göründü. Ama endişesini yüz hatları ile belli etti. İşi şakaya döküp bu konuyu, başka mecraya attı:

– Görür müsün sen benim Mustafa Paşamı? Bırakmıştır bir Fikriye, tutturmuştur Lütfiye. Sever mi bu Lütfiye benim ulumu, sen süyle Salih.

Salih Bey, ihtiyarlıktan kızın adını karıştırdığını anladı, düzelterek konuşmaya başladı:

– Valideanım! Kızın adı Lütfiye değil, Latife. Latife'dir. Adı gibidir bu kızcaaz, hem Latif'tir, hem hafif.

– Abe ulum şaka yapma. Latife mi onun adı?

– Evet, Latife. Paşam ona Latif, der.

– Sever mi onu süle?

– Sever.

Zübeyde Hanım rahatlamıştı, gözlerini pencereden dışarı çevirdi. Uzun zaman konuşmadan anızları kalmış tarlaları, boz kırı çıplak tepeleri seyretti. Yıllar önce, Selanik'ten ayrılıp Trakya'ya doğru giderken trenden gördüğü, yemyeşil dağlar ve ovalarla Anadolu'nun bu fakir yaylasını karşılaştırıyor; oğlunun burada ne yaptığını, nasıl savaş kazandığını, ne yapacağını düşünüyordu.

Tren Uşak'ı geride bırakıp Menderes üzerinde bir köprüden geçerken yanı başındaki başyaverin elini tutup sordu.

– Uulum Yunan'ı nerede yendi, nerede savaştı?

Salih Bey kalktı pencereden eliyle uzakları, dağları, tepeleri, vadileri göstererek anlatmaya başladı. Tren hızla gidiyor. Zübeyde Hanım gururlu bir hazla dinliyordu:

– Valideanım ilk savaş yeri sağımızda kaldı, uzaklarda. İnönü. İnönü köyleri. İlk zaferleri orda kazandık. Sonra, şimdi trenimizin gittiği yolda Eskişehir– Kütahya arasında Sakarya Savaşı'nı paşamız kazandı. O zaman Meclisimiz onu hem Gazi yaptı hem Mareşal. Bir sene sonra da Dumlupınar.

– Nerede Dumlupınar? Çok işittim Mustafa'dan.

– Daha çok var, Afyon'dan sonra.

Onlar konuşurken Doktor Asım Bey içeri girdi...

Zübeyde Hanım hiç de hasta gibi değildi. Gözlerini açmış, pencereden dışarı ışıltılar saçarak bakıyordu. Doktor, bir an onu oğluna benzetti. Aynı mavi göz, aynı iradeli alın, kararlı dudaklar ve egemen burun. Hedeften sapmayan inat ve inanç. Yaklaştı:

– Hayırlı sabahlar Valideanım, nasılsın?

Zübeyde Hanım Başyaverin anlattığı savaş günlerinin etkisindeydi. Gözlerini doktoruna çevirdi:

– İyiyim, iyiyim. Salih, ulumun zaferini anlatır; zevkle dinlerim.

– Yine de ben bir bakayım, nabzınıza, ateşinize.

Doktor muayene etti, o da hayret etti. Her şeyi çok normaldi. Ankara'daki ağrılarından da şikâyet etmiyordu.

Tren İhsaniye'ye doğru giderken gene sözü Salih Bey aldı:

– Valideanım bak uzaklarda tepelerin ardında Altıntaş var. Çarpışmaların en çetinleri oralarda geçti.

İhtiyar dikkatle yeşil tepelere, yalçın kayalıklara, bozkırlara bakıyor; Mustafa'sının askerlerinin başında Yunan'a saldırışını hayal ediyordu.

Yol bitmiyor uzadıkça uzuyor, bir Salih bir doktor konuşuyor; hastayı oyalıyorlardı.

Bir ara istasyonunda su almak için duran tren, tekrar hareket etti. Afyon'u geçip Dumlupınar'a doğru yol alırken Salih aniden oturduğu yerden kalktı. Yanındaki Doktor da ona uydu. Kapı ya-

nındaki Ali Çavuş ta. Zübeyde Hanım şaşırmış bu üç eski askere bakıyordu. Üçü de hemen selama durmuşlar, dışarıya bakarak dakikalarca susmuşlardı. Nihayet Salih oturdu; eliyle sağ tarafta kalan tepeleri göstererek konuştu:

– Zübeyde ana! Geçtiğimiz topraklar Kocatepe, Dumlupınar. Oralarda binlerce şehit verdik. Mustafa Kemal Paşa'mız, Dumlupınar Zaferi'ni şu sağ yanımızdaki yaylada kazandı.

Düşmanı önüne katıp şu gittiğimiz yol boyunca kovaladı. Sonra İzmir'de denize döktü.

Zübeyde Hanım, bütün dikkatini vermiş hem onu dinlemiş hem tren penceresinde Türk ordusunun akışını hayal etmişti. Ellerini açtı, şehitler için üç külhüvalla, bir elham okudu. Gözleri kutsal topraklardaydı. Belirsiz bir hayal içindeyken gözleri süzüldü, uyudu.

Yandaki kompartımanda Salih Bey, Afyon'dan Gazi Paşa'ya çektiği telgrafı tekrar okuyordu.

"17 Aralık 1922– Ankara'da Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne. Afyon. saat:15.18. Makine başında keşide edilecektir. Güneşin batışından sonra üçte sağ salim Afyon'a ulaşmış olundukta, trenin fazla sarsıntısına rağmen hastamızda fenalık yoktur. Cuma günü yola çıkardığımız erlerle hayvanı burada buldum. Beraber alarak bir saat sonra yola devam edeceğiz.Yarın sabaha karşı dekovil ile karşıya geçeceğiz. Akşama inşallah İzmir'e ulaşacağımızı arz ederim efendim.

Seryaver Kaymakam Salih."

Ben Ona Benziyorum

Eşme istasyonunda tren ani bir frenle durdu. Zübeyde Hanım uyandı. Biraz ağrısı olduğunu söyledi. Doktor sakinleştirici verdi. O sırada Salih dışarı çıktı. Biraz sonra sevinerek geldi:

– Valideanım, bizden önce kız evine yük treni ile gönderdiğimiz hediyeler ve atı götüren katara kavuştuk. O vagonu bizim lokomotife bağladılar. Şimdi Ali Çavuş oraya gidip atın nasıl olduğuna bakıyor.

Tren sarsılıp ileri geri gittikten biraz sonra tekrar hareket etti. Zübeyde Hanım'ın gözleri yoldaydı. Hizmetçi salep ve kurabiye getirdi. Geri çevirdi.

– Gel, Salih Bey ulum, anlat yol boyundaki bu tarlalar niye simsiyah, köyler niçin yıkık?

– Ah! Zübeyde Ana ah! Nasıl anlatayım. Yunan kaçarken Afyon'dan. Uşak'tan beri bütün tarlaları, samanlıkları, ahırları evleri, köyleri, şehirleri yaka yaka kaçtı gitti. İşte düşman kaçarken arkasında şimdi gördüğün bu kapkara tarlaları, yanmış yıkılmış

köyleri bıraktı.

Tren Alaşehir'e gelirken, Zübeyde Hanım da ayağa kalktı. Şehir yıkıntı halindeydi. Üzülerek eski günlerini, Rumeli'yi hatırladı; kahır dolu sesiyle anlatmaya başladı:

– Balkan Savaşı'nda da Yunan bunu yaptı. Küçükbalkan'da yakmadığı köy şehir bırakmadı. Aynı büle. Hafize Nine bunları görüp anlatmıştı bana. İhtiyar şimdi nerelerde?

Belki hâlâ Selanik'te, belki ölmüştür. O zaman o ihtiyardı. Şimdi de ben, ihtiyar.

Birden oturdu, Alaşehir'in yanmış yıkılmış hali ona çok dokunmuştu. Doktor ilaç

verdi. Kâr etmedi. Eli sağ tarafındaydı:

– Şuram ağrıyor Doktor Bey, sancı vurup geçiyor.

Salihli– Turgutlu yolunda da bu acılı yüzle, gene yanmış yıkılmış yerlerde Yunan vahşetini görerek üzüntüsü arttı:

– Bağları, bağ çubuklarını, ağaçları bile yakmışlar.

Uzun süren bir yolculuktan sonra yukarılardan, büyük şehrin, İzmir'in de yarı yarıya yanmış yıkılmış halini görmek Zübeyde Hanım'ı kötümserleştirdi. Yaver Salih Bey:

– Deniz göründü, İzmir, İzmir, derken, mavilikler önündeki kara kömüre dönmüş yanmış, yıkılmış evleri görmek ihtiyarı çok üzmüştü. Gözleri sağlam ev arıyordu:

– Ben nerede kalacağım Salih Bey uuğlum?

– Valideanım her şeyi Vali Bey de, Latife Hanım da düşünmüştür. Merak etmeyin.

Tren istasyonuna girerken pencereden baktı. Kalabalığın arasında, elinde rengârenk bir çiçek demeti ile ufak tefek bir kız ona bakıyordu.

Yaver ve Doktor, ihtiyarı kollarından tutup indirdiler. Latife, heyecanla yaklaşmış, Zübeyde Hanım'ın ellerine sarılıp öpmeye başlamıştı. Salih Bey, "Bak Valideanım, bu kızcaaz Latife, Latife

Hanım" dedi.

Zübeyde Hanım, ellerini saygıyla öpüp kendisine çiçek demeti uzatan kıza dikkatle baktı. Hasta olduğu halde acısını belli etmiyordu. Adeta dirilmişti. Gözleriyle tepeden tırnağa alımlı gözlerle Latife'yi süzdü. Güzel Rumeli Türkçesi ve ahenkli sesiyle, "Kızımız çok güzelmiş Salih uğulum" dedi.

Yanlarına bavullarla yaklaşan Ali Çavuş, çiçek demetini aldı. O da, Paşa'sının hanımı olacak genç ve güzel kıza merakla baktı.

Latife Hanım, gelenlerin inceleyen bakışından sıkılmış, yüzü kızarmıştı. Kendisini kayınvalidesi olacak hanım karşısında zayıf hissetti. Toparlandı, zayıf bir sesle:

– Şımartıyorsunuz beni hanımefendi hazretleri, deyip tekrar elini öptü.

Zübeyde Hanım, peronda şaşılacak bir güç göstererek, hastalığını silkip omuzlarından atmış gibi dinç görünmeye çalışıyordu. Latife'nin elini avucunda tutarak, tekrar yüzüne baktı:

– Maaşallah, resimlerinden daha güzelmişsin yavrum. Sizi istasyonda çok bekletmedik ya? dedi.

Latife, beğenilmenin sevinciyle, gözlerinin dibine kadar kızararak konuştu:

– Beklemenin sözü mü olur hanımefendi hazretleri. Sadece sizi beklemenin heyecanı içindeydik.

Latife, sevdiği Paşa'sının yüzünü, gözlerini annesinde görmenin heyecanı ve hayreti içindeydi sesini yükselterek devam etti:

– Hanımefendi siz de resminizde gördüğümden daha güzelsiniz.

Zübeyde Hanım, biraz daha genç kızı kendine çekip elini avucunda tutmaya devam ederek, oğlunun gözleri gibi maviş maviş ışıldayan bakışlarını gelin adayına çevirdi:

– Gel bu sırrı senin kulağına söyleyeyim, dedi ve sesini biraz daha yavaşlatarak ve göz kırparak devam etti:

– İnsan güzele baktıkça güzelleşir.

Latife, kayınvalidesi olarak hayal ettiği ihtiyar tarafından böyle övülmesine rağmen şaşırmış, ne yapacağını bilemiyordu. İhtiyarın koluna mı girsin, nasıl yanında yürüsündü. Onun oğlu gibi sert ve soran, yaman zehir gibi bakışları ürkütmeye başladı. Böyle bilmiş, görgülü bir anneye nasıl kendisini beğendirecekti. Bu endişeler içinde, "Siz gerçekten Mustafa Kemal Paşa'nın annesisiniz" der demez. Onların konuşmasını merakla izleyen Doktor ve Salih Bey, gülümserken, ihtiyar da sanki hiç hasta değilmiş gibi canlı ve hayat dolu bir kahkaha attı.

– Anasıyım, anasıyım ama o bana değil, ben ona benziyorum.

***

Karşıyaka tren istasyonunun arkasındaki sokakta bulunan Latife Hanım Köşkü çam, palmiye ve manolya ağaçlarının yeşilliği arasında üç katlı sevimli bir binaydı. Beş basamaklı mermer merdivenlerden küçük bir sundurmaya çıkılıyor, geniş ve yüksek bir kapı salona açılıyordu. İlk kattaki hol, salon gibi ferah ve yüksek tavanlıydı. Kagir binanın sağında iki oda solunda bir oda ve ikinci kata çıkan ahşap merdivenlerin altında mutfak ve kiler bulunuyordu.

Birinci katın batıya bakan köşedeki odasında bir kesme taştan ocak bulunuyor; şöminenin önünde geniş tunç bir mangal bulunuyordu. İkinci kata çıkan geniş ahşap merdiven on basamaktan sonra bir sahanlığa açılıyor, buranın sağında soğukluk, sol tarafında alçak tavanlı kiler yer alıyordu. Bu kilerin yanından gene on tahta basamakla ikinci kata çıkılıyordu.

İzmir'den ayrılmadan önce Salih Bey ve hanımı, Latife Hanım'a yardım ederek, burayı en güzel mobilya ve eşyalarla döşemişlerdi. Hizmetçiler de Zübeyde Hanım'ın gelmekte olduğu haberini alır almaz evi baştan aşağı tekrar ele alıp pırıl pırıl yapmışlardı. Latife Hanım da başlarında durmuş, gelecekteki kayınvalidesini rahat

ettirecek bütün imkanları hazırlamıştı.

İstanbul'daki İngiliz askerlerinin aniden Akaretler'deki evi bastığı sırada kısmi felç geçiren Zübeyde Hanım, zaman zaman yürümekte zorluk çekiyordu. Bir gün boyu trende oturmuş olma sebebiyle gene dizleri tutulmuştu. Latife Hanım'ın ve Fatma'nın kollarında köşkün bahçesine girerken başını kaldırdı. Kalacağı eve baktı. Ferah ve aydınlık bir bahçesi vardı. Menekşe ve gül tarhları arasındaki parke taşlı yol tertemiz süpürülmüştü. Çam, palmiye ve manolya ağaçlarını görünce, Beyaz Kule önündeki bahçeyi hatırladı. Oğlu ortaokul öğrencisi iken oraya gider, gezer, otururdu. Oğlu gecikti mi merak eder, evinden çıkar, onu arar, alır elinden tutar, eve getirirdi. Şimdi gelini olacak kız onun kolundan tutmuş götürüyordu. İçinden "Ey gidi günler" dedi.Yaşı altmışı geçmişti. Oğluyla, geliniyle torunları ile böyle bir bahçede mutluluk içinde yaşayacaktı. Onların mutluluğunu görecek ömrü var mıydı?

Köşkün beş basamaklı mermer merdivenlerine gelince başını çevirdi. Salih'e çıkıştı:

– Ani düz ayaktı? Nas çıkacağım ben?

Yaver telaşla koşturup, "Valideanım! Eşikteki taşları kaldırttım, merdivenler de rahat. Biz koluna gireriz" dedi.

Kolundan tutup ihtiyarın çıkmasına yardım eden Latife Hanım da:

– Hanımefendi Hazretleri evde istediğiniz değişikliği yaparız, tek siz rahat edin, dedi.

Zübeyde Hanım salona girince, her tarafı pırıl pırıl ve aydınlık gördü. Beğenmişti. Sol taraftaki odaya yöneldi, orada sedir, minderler ve köşe yastıkları görmüştü. Uzun süren yorucu yorgunluktan sonra oraya yöneldi. Oysa Latife Hanım onun yatıp kalkması, dinlenmesi, oturması için ikinci kattaki odaları hazırlamıştı:

– Hanımefendi Hazretleri bu oda küçük, ben sizin için yukarıyı hazırlattım. Oraya çıkalım.

– Ben bu odayı beğendim kızım. Merdiven çıkamam. Düzayak

olsun, diyen Zübeyde Hanım bu pencereleri bahçeye bakan odaya girdi. İki yardımcısının yardımı ile sedirdeki yumuşak mindere oturdu; gözleri hep Latife Hanım'daydı. Onu inceliyor, bakış, hal ve hareketinden oğlunu mutlu edip etmeyeceğini düşünüyordu. Hizmetçisi Fatma da, Latife Hanım da karşısında el pençe divan durmuştu.

– Hanımefendi ne emredersiniz kahve mi, çay mı?

– İç bişey istemem, bir bardak su!

Doktor Asım Bey içeri girdi. Latife Hanım'a bakarak, ihtiyara yaklaştı:

– Valideanıma çay, kahve yasak. Ağrın, sızın var mı valideanım?

– Yok, yok, yorgunum, dedi. Önce merakla Latife Hanım'a baktı; sonra yere serilmiş halıyı göstererek, devam etti: Şuracığa bir döşek serin uyuyayım.

– Olur mu hanımefendi, ben sizin için yukarıda karyola hazırladım, orası sessiz daha çok rahat edersiniz.

– Siz benim dediğimi yapın, dizlerimin ağrısından merdiven çıkamam.

Fatma bir bardak su getirdi, tabak üstündeki billur bardağı alan Latife, kendisi götürüp Zübeyde Hanım'a verdi:

– Buyurun Valideanım. Yemeğiniz de hazır, buraya mı getirelim?

Latife Hanım da yaveri ve doktoru gibi ağzından "valideanım" sözcüğünü çıkarınca, Zübeyde Hanım'ın gözlerinin içi güldü. Suyu içtikten sonra:

– Allah su gibi devlet versin. Teşekkür ederim kızım. Valide demene memnun oldum, bundan sonra bana hep anne de.

Latife Hanım, kendisinin hareketlerini ilgiyle takip eden Salih Bey, Pakize Hanım ve doktora dönüp, kızaran bir yüz ile başını eğdi. İçinden, "Ne lazımsa yapacağım" diye düşündü, bir pot kırıp,

bir çuval inciri Gazi'nin gözü kulağı olan kurmaylarının önünde berbat etmemeliydi. Büyük bir ciddiyet içinde:

– Peki Hanımefendi Hazretleri, peki Validehanım Hazretleri, dedi.

Bu sesleniş, ihtiyarın mutlu olmasına yetmişti. Oğlunun mürüvvetini görecekti:

– Şimdi yer döşeğini hazırlayın bakayım.

Salih Bey bir hanımının bir Latife Hanım'ın yüzüne baktı. Annesi de oğlu gibi dediğini yaptırırdı. Latife Hanım odanın pencere tarafına baktı. Yukarıdaki karyolayı, ipek yorgan ve yatak takımını oraya taşıtacaktı.

***

Zübeyde Hanım, bahçedeki kuş cıvıltılarıyla uyandı. Kumrular şakıyordu. Besmele çekip kalktı. Sağ tarafında hafif bir ağrı vardı ama kendisini iyi hissediyordu. Kapıda hanımının her hareketini nöbetleşe gece gündüz takip eden Ali ve Fatma duruyorlardı. İhtiyarın uyandığını gören Fatma hemen içeri girdi:

– Hanımım nasılsınız?

– İyiyim kızım, tut elimden, ses çıkarmadan bütün evi bir dolanalım.

Kapıdan başını uzatan Ali Çavuş, fısıldadı:

– Bütün ev uyuyor, Salih beyler de gitmedi. Burada kaldı.

– Ya Latife, Latife Hanım?

– O da, Doktor da uykuda.

– Adi bakalım beni yukarı çıkarın, nasıl bir köşk görelim.

Fatma bir koluna, Ali diğer koluna girip onu merdivenlerden çıkardılar. İhtiyar dikkatle Trabzanlar duvarlara, bölmelere bakıyordu. İkinci katın giriş holünün sağında bir hamam onun yanında çekme katta soğukluk ve sandık odası bulunuyordu. Burayı geçip çok geniş ve aydınlık bir salona girdiler. Zübeyde Hanım başı-

nı kaldırdı tavana baktı. Ahşap tavan defne yapraklı, güllü, çiçekli ustaca işlenmiş rokoko tarzı oymalarla süslüydü. Dört köşedeki bu ince sanatkârane süsler kadar, Avrupa'dan getirildiği belli olan kristal avizeli lambalığın asıldığı tavanın ortasındaki ahşap oymalarda daire daire gül ve yaprak işlemeleri ile donatılmıştı. Karşıdaki iki odanın kapıları kapalıydı. Ali Çavuş fısıldadı:

– Zübeyde Ana. Birinde Salih Bey'le hanımı, öbüründe Latife Hanım yatıyor.

– Ya Doktor Asım nerde?

– Aşağıda, sizin odanın bitişiğinde. Orada şömine de var. Geç vakte kadar oturup konuştular, diyen Ali Çavuş'u dinler görünen Zübeyde Hanım, salonun penceresindeki kadife perdeyi açtı, dışarıdan aşağıdaki ağaçların üst dalları ve cıvıldaşan kuşlar görünüyordu. Onlar gibi oğlunun da bir yuvası olacaktı. Mutluydu. Ev güzeldi. Oğlunun evlenmesi burayı daha da güzelleştirecekti. Gelini olacak güzel kız kalktı mı, birlikte faytona binip şehri beraber gezeceklerdi.

***

Salih Bey de, yanında dura dura Paşa'sından huy kapmıştı. Her şeyi önceden ince eleyip sık dokuyor, ona göre tasarlıyordu. Müfrezeyle daha önce yola çıkıp Eşme istasyonunda kendi katarlarına bağlanan vagonlardaki bal tenekeleri ve Sakarya adlı at ta Latife Hanım'a armağan olarak getirilmişti. Ballar mutfağa taşınmış fakat Mustafa Kemal'in atı için bir ufak tören düşünülmüştü.

Havanın çok güzel olduğu bir gün, Zübeyde Hanım bahçede ayaklarına battaniye atmış vaziyette, Latife Hanım'la masa başında kahvaltı yaparken, bahçeye atın gemini tutarak Salih Bey girdi. Manolya ağacının dalına atı bağladı.

Latife Hanım, atları severdi. Mustafa Kemal İzmir'de iken birlikte Buca'ya kadar at gezisi yapmışlardı. Heyecanla ata doğru koşturdu:

– Bu ne Salih Bey!

– Paşamızın size hediyesi... Savaşta bindiği Sakarya adlı at.

Latife Hanım, heyecan ve memnuniyet içinde atın beyaz sakar alnını okşayıp öpüyordu. Demek Paşa'sını zafere taşıyan bu tarihi atın sahibi o olacaktı. Salih, koşup Zübeyde Hanım'ın koluna girdi. Onu da atın yanına getirdi. Zübeyde Hanım da oğlunun atını okşadı. Bunu, oğlunun bu güzel kıza sevgisinin bir nişanı olarak görüyordu:

– Kızım, uulumun hediyesinin kıymetini bil, güle güle bin. Mesut olursunuz inşallah.

Latife ihtiyarın eline sarıldı. Öptü. Öptü:

– İnşallah, inşallah.

Latife'nin gözleri sırmalı eğerdeydi. Zübeyde Hanım'ı koltuğuna oturttuktan sonra, izin istedi:

– Valideanım izin verin Paşa'mızın atına bir kere bineyim.

– Tabii pin, kızım pin.

Oğlu gibi, gelini olacak kızı da hareketli ve kanı kaynar görmek, ihtiyarı mutlu etmişti. Latife Hanım, çevik bir hareketle ata bindi; hayvanı ustalıkla sürerek bahçeden çıktı, Soğukkuyu'ya doğru Sakarya'yı mahmuzladı.

***

Zübeyde Hanım, zaman zaman ağrılarından şikâyet etmesine rağmen Latife Hanım Köşkü'nde ümitli ve mutlu günler geçirmeye başlamıştı.

Gelişinin dokuzuncu günü, gelini olacak güzel kızın, oğlunun atıyla bir süvari gibi bahçeye dörtnala girişini beğeniyle seyretti. Odadan çıkıp sahanlıktan ona bakarak seslendi:

– Latife Hanım kızım ep sen gezersin. Beni gezdirmezsin.

Latife, hemen Zübeyde Hanım'ın koluna girdi, oturduğu hasır koltuktan kaldırdı:

– Valideanım kendini iyi hissediyorsan haydi bahçeyi beraber dolanalım, dedi. İhtiyarın elinden tutup manolya ağacından çam ağaçlarına kadar yavaş yavaş giderlerken mor, sarı, eflatun, turuncu kasımpatıları seyreden ihtiyar memnun olduğunu derin derin nefes alarak belli ediyor, Latife de tatlı tatlı diller döküyordu:

– İzmir'de her mevsimin çiçeği başka. Şimdi kasımpatı ve menekşe var. Nisan'da çuhalar, sarı topkadifeler; Mayıs'ta çan çiçekleri, aynısafalar; Haziran'da da irisler açacak.

Zübeyde Hanım kalbine gömdüğü acıları bir an da atmak istercesine derin bir "ahh" çekti; durdu, kızın yüzüne baktı:

– Aynısafaları görebilecek miyim?

– Tabii Valideanım! Tabii göreceksin, Haziran'da irisleri de.

Zübeyde Hanım kendini canlı hissediyordu. Bu kadarcık bahçe gezintisi ile yetinmek istemedi:

– Ben sahile, sahile gidip İzmir'i görmek istiyorum. Beni de al götür biraz.

– Hay hay Valideanım ama geç oldu, yarın.

İhtiyarın gözlerinin içi güldü:

– Oldu, bu günlük bu kadar güneşlenmek yeter.

Latife, Zübeyde Hanım'ın zorla yürüdüğünü fark etmişti. Acısını belli etmiyor; arzusuna kavuşmak için kendisini dinç göstermeye çalışıyordu.

Karşıdan onun yüzünün sarardığını gören Doktor koşup öbür koluna girdi:

– Valideanım kendini zorlama. İyisin maşallah ama...

– Tabii iyiyim, bırak Doktor. Kızımla dolaşıyorum, demesine rağmen Zübeyde Hanım doktorunun dirseğine dayanarak merdivenlere doğru yürüdü.

***

Latife Hanım, Paşa'sının hediyesi olan Sakarya'yı çok sevmişti. Kutlu savaşa katılmış olan bu at, güçlü kuvvetli olmasına rağmen çok uysaldı. Hanım binicisi onu bu defa dere başındaki kırmızı kayalıkların tepesine kadar yormuş; dinlenmeden geri dönmüştü...

Köşke gelince, attan çevik bir hareketle inen genç kız, koşarak merdivenleri çıktı; ihtiyarın eline sarıldı:

– Emrini tuttum, geldim Hanımefendi Hazretleri. Nereye gitmek istiyorsunuz?

Zübeyde Hanım gelini gözüyle baktığı genç kızın rüzgardan kızaran yanaklarına, sağlıklı bedenine baktı:

– Gene mi at pindin?

– Evet, Paşa'mın gönderdiği ata. Haydi kendinizi iyi hissediyorsanız dışarı çıkalım.

– İyiyim, iyi.

Latife ihtiyarın koluna girdi dışarı çıktılar.

Hemen onların arkasından elinde bir koltukla görünen Ali Çavuş, ihtiyarın rahatça oturmasını sağladı. Bahçeye dallar arasından alacalı ışık demetleri süzülüyordu. Bu cansız güneş altında onun yüzünü solgun gören Latife meraklandı:

– Hanımefendi iyi misiniz? dedi

O, kaşlarını çattı.

– Ani bana ep valideamm diyecektin?

Latife Hanım tombul ellerini ovuşturup yüzü kızararak, "Valideanım, kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Nereye gitmek istiyorsunuz?" dedi.

– Abe kızım dört duvarın arasına sıkıştım kaldım. İzmetkârlar iyi izmet ederler. Aynı Selanik'teki evimde gibiyim. Ama denizi, Selanik'i özledim. Benzer derler, İzmir'i göreyim isterim.

– Kendini iyi hissediyorsan neden olmasın. Ali Çavuş bir fayton al gel.

Onlar konuşurken içerden Doktor Asım Bey de çıktı. O endişeliydi. Aralık ayındalardı. Bu güneş aldatıcıydı. Sahilde rüzgar eser, ihtiyara dokunurdu.

– Valideanım nasılsın? Gezmek istersin ama sancın, ağrıların nasıl?

– İyiyim Doktor. Bir şeyim yok. Bir yürüme zorlu çekerim o kaa!

Bahçe kapısının önüne çift atlı bir yaylı araba gelmişti. İhtiyar ona sevinerek baktı, kalktı. Koltuğuna Fatma ve Latife Hanım girdi. Merdivenlerden yavaş yavaş indirdiler.

Faytona binerken onları yalnız bırakmamak için öne geçmeye çalışan doktor ve Salih'e kaşlarını çatarak el kaldırdı:

– Siz kalın bakayım. Biz Latife kızımla yan yana gideceğiz. Bir Fatma gelsin yanımıza.

Oğlu gibi o da dediğini yaptırmaktan geri kalmıyordu. Fayton, İstasyonun kenarından geçip sahile yaklaşırken sağ tarafta bir kilise gördü:

– Bu da ne? Selanik'te de vardı birkaç tane. Ama camilerimiz daha çoktu. Şimdi ne oldu onlar, bilmem. Afize nine diye bir aretliğim vardı, orada kaldı. Ağbeylerim, yeğenlerim ep orda. Öldüler mi, kaldılar mı bilmem. Dedim Çakır'ıma, "Eğer Selanik'i almazsan büle eski elbise ile gezerim. Yeni basma entari yaptırmam" dedim. Dinler inşalla. Ne bekler Ankara'da?

Latife Hanım, Paşa'sının gelmesini daha çok istiyordu ama kalmakta da haklıydı:

– Valideanım, Paşa'mızın Ankara'da işi çok. Meclis Başkanı, Başkomutan! Artık o padişah gibi.

– Uulum benim Padişah'ı sevmez. Padişah olmak da istemez. O padişahtan çok çekti, ben de. Eep asretlikle geçti günlerimiz. Bak gene o yok yanımda, asretlik öldürecek beni.

– Ne mutlu sana Valideanım, Paşa'mızı, milleti baş tacı ediyor,

seviyor, sayıyor.

Fayton denize yaklaşırken ihtiyar ananın çekinceli, soran gözleri Latife'deydi:

– Sen de seviyor musun uğulumu?

Karşısındaki hizmetçinin yanında ne diyecekti. Yüzü kızaran Latife fısıldadı:

– Onun için hayatımı veririm.

Mustafa Kemal resmi olan kolyesi hâlâ boynundaydı.

İkisi arasındaki bu mutlu bakışma çabuk geçti. Başını karşı sahile çevirince Zübeyde Hanım'ın yüzü karardı. Gözleri denizin bütün güzelliğine rağmen, karşıdaki yanmış yıkılmış viran olmuş İzmir'deydi:

– Vayy! Nasıl da yakmışlar. Hiç Selanik'e benzer tarafı kalmamış. Selanik'te hainler Selanik'in anahtarını, Vardar kapısında törenle Yunan kralına teslim ettiler. Sözde yakmasın Yunanlı diye. Gidelim kızım. Dönelim kızım. Daa çok gözüm görmesin bu güzel şehrin harabelerini.

Zübeyde Hanım'ın dizlerindeki ağrı aniden artmıştı. Fayton sahilden ayrıldı, Kilise Caddesi'ne girdi. Atlar yavaş yavaş giderken. Zübeyde Hanım, Kilise duvarları yanında bir fakir gördü. Bu ihtiyar dilencinin kıyafetini Selanik'in Rotonda Mahallesi'nde gördüklerinin giyimine benzetti. Başını kaldırınca onu Subaşı'ndaki komşusu Hafize Nine'ye benzetmişti. Kadın önüne bir mendil sermişti. Zübeyde Hanım bu pejmürde kıyafetli ihtiyara acıdı. Eliyle Latife'ye işaret etti:

– Arabacı dursun kızım! Şu fakire üç beş kuruş verelim.

Fayton durunca Zübeyde Hanım inmek istedi. Latife kolundan tuttu:

– Valideanım sen inme, ben sadaka veririm.

– Yok yok, ben ineceğim, elimle vereceğim. Baş göz sadakası.

Zübeyde Hanım, koluna girenlerin yardımı ile indi. Taş duvar

dibindeki ihtiyar kadın onları görünce sesini yükseltmişti:

– Allah rızası için, çoluğunuzu çocuğunuzu Rabbiniz esirgesin.

Zübeyde Hanım kesesinden çıkardığı gümüş bir mecidiyeyi verirken, kendisine hayır dua eden ihtiyarın Rumeli şivesini sezmişti. Çoktandır bu Selanik şivesini işitmemişti:

– Abe itiyar! Sen nerelisin? dedi.

Fakir kılıklı kadın başını zorla kaldırdı, hiç de dilenciye benzemiyordu. Başındaki çarı daha çok açtı. Kır saçları altında eski bir yara izi göründü. Alnı, yanakları kırış kırıştı. Avurtları içine çökmüştü. Onun bu elim halini gören Zübeyde Hanım haline şükretti. Kadın hâlâ mor ipek feraceler içindeki bu zengin hanımlara bakıyor konuşmuyordu. Zübeyde Hanım üsteledi:

– Hanım söylesene nerelisin?

İhtiyar kadın, siyah çarını yarası görülen alnına doğru çekti, acı acı baktı:

– Macirim, dedi durdu. Sonra devam etti:

– Selanikliyim.

– Angi maalleden?

İhtiyar bu meraklı kadınların bir an önce başından çekilip gitmesini istiyordu:

– Ne edeceksiniz kızım? Macirim dedim.

Zübeyde Hanım, onu rahatlatmak için başını okşadı:

– Ben de Selanikliyim teyze! Onun için sorarım. Eviniz nerdeydi?

İhtiyar kadın utanmış gibi önündeki bozuk paralar olan mendili topladı. Kahırlıydı. Tekrar derin bir iç geçirdi:

– Evimiz Yahudi Mahallesi'nde, Rotonda'daydı, Boyacı Sokağı yanı. Yunan geldiğinde evimizi efsonlar bastı. Kocamı öldürdüler. Ellerinden zor kurtuldum. İzmir'e kaçtım. Adım Raşel.

Zübeyde Hanım hayret etti. Selanik'te hiçbir Yahudi dilenci-

lik etmezdi. Hamallık, eskicilik yaparlar, en kötü işlerde çalışırlar ama dilenmezlerdi.

– Kimin kimsen yok mu?

– Yok. Her şeyim Yunanistan'da kaldı.

Zübeyde Hanım zihnini yokluyordu. Rotonda evlerinin olduğu Türk Mahallesine yakındı. Rum Mahallesi ile Yahudi mahallesi arasındaydı. Orda cami ile havra yan yanaydı.

Osmanlı devrinde kimse kimseye karışmaz, barış içinde yan yana yaşarlardı. Demek kaçıp gelmese, Yunanlılar, bu ihtiyar gibi onu da zorla evinden atacaklardı.

Onun soğukta, dilenciye bakıp dalmasını hoş karşılamayan Latife Hanım koluna girdi:

– Valideanım, üşüyeceksiniz, gidelim, dedi.

– Kızım, Bu kadına evi tarif et, gelsin. Karnını doyuralım, elbise verelim.

– Peki Valideanım, diyen Latife, ihtiyara evi tarif etti. Gelmesini tembihledi. Zübeyde Hanım faytona binerken, bastonuna dayanarak iki büklüm durumda kalkan ihtiyar arkalarından dua ediyordu:

– Allah sizden razı olsun. Rabbim çoluğunuzu, çocuğunuzu esirgesin.

O Sever Gazi Paşa'yı, Mustafa'mı Sevmez

Zübeyde Hanım Latife Göztepe'ye annesinin, babasının yanına gitti mi, onu düşünüyor, halini hareketini değerlendiriyordu. Gerçi nişan hediyeleri gibi andaçlar vermişlerdi ama endişeliydi. Bu kız oğlunu mutlu edecek miydi? Gelişinin onuncu günü, Latife'nin olmadığı bir zamanda Salih Bey'i yanına çağırtı:

– Bak evlatçığım, On gündür otururuz bu kızcağızın evinde. İyidir oştur, fakat gözüm tutmamıştır. Tutmamıştır gözüm efendim bu işi.

Salih Bey, ihtiyarı, hayret ederek dinliyordu. Oysa dün ne kadar memnun ve mutluydu bu kızdan. Niçin aniden fikir değiştirmişti?

– Bu kızcaaz da bilmez, benim uğulumu sevmediğini. O sever Mustafa Kemal Paşa'yı. O sever Gazi Paşa'yı. O sevmez efendim, Mustafa Kemal Efendi'yi. O ister Mustafa Kemal Paşa'nın karısı olsun. O ister, kurulsun Çankaya'da, buyursun ona, buna. İster, olsun büyük hanımefendi. Sevemez o benim Mustafa'mı. Sever Mustafa Kemal Paşa'yı, Gazi Paşa'yı. Sen beni çabuk götüresin ev-

latçığım Ankara'ya. Söyleyeyim Mustafa'ya bu iş olmaz.

Salih Bey, ihtiyarın neye alındığını bilemiyordu. Belki söyledikleri kendi açısından doğruydu. Fakat Salih aynı kanıda değildi. Eşi Pakize de, o da Latife'nin gerçekten Paşa'yı sevdiğine inanıyorlardı. Buna rağmen ihtiyarı kırmamak için konuştu:

– Peki Büyükhanımcığım, siz elbette daha iyisini bilirsiniz. Ben Doktor Asım'la görüşeyim, ona göre hareket ederiz.

Salih Bey, Zübeyde Hanım'ı odasındaki pirinç karyolaya döşenmiş kırlentli, temiz yastıklara dayanmış durumda bırakıp çıktı. Doktor bahçede ileri geri dolaşıyordu. Asım Bey'in yanına yaklaştı.

– Valideanım fikir değiştirdi. Gitmek istiyor Ankara'ya.

– Nasıl olur Salih Bey? Ağrı kesici ile duruyor. Yeni bir yolculuğa çıkması intihar olur. Bakma kendisini iyi göstermeye çalıştığına. Vücudu, iç organları harap olmuş. Kendisine uygun şekilde anlat.

Salih Bey biraz sonra Zübeyde Hanım'ın huzuruna çıkıp kendisinin yola çıkmasını Doktor'un yasak ettiğini söyledi. İhtiyar kızdı:

– Salih, ani sen beni severdin? Doktor'un kuyruğu oldun. Açan aber verirsin uğuluma? Ben dönerim Ankara'ya.

Başyaver Salih, ne yapacağını şaşırmıştı. İki değil, üç tarafı idare etmesi lazımdı.

Ankara'ya telgrafla Zübeyde Hanım'ın dönmek istediğini; fakat Doktor'un izin vermediğini bildirdi. Gazi de Doktor'un dediğine göre hareket edilmesini emretti.

***

Ocak ayı, çok soğuk geçiyordu. Latife Hanım her odaya ve salona sobalar kurdurmuş, hastasının üşümemesi için elinden geleni yapıyordu. Ama artık ihtiyarın hastalığı ilerlemiş, çektiği sancı-

lar ve acılar yüzünden sinirli, hırçın bir hal almıştı. Göztepe'deki kendi evine gitmeyerek geceleri bile hastanın başında bulunmak istemesine rağmen, Latife Hanım da, Zübeyde Hanım'la kendi arasında şimşekler çakmaya başladığını fark etmişti. Her şeye, ihtiyarın huysuzluklarına rağmen, Paşa'sının annesine elinden gelen şefkat ve sevgiyi göstermeye devam etti. Çünkü bu anne kendi aleyhine dönerse, Mustafa Kemal Paşa'sından uzaklaşmak zorunda kalacağını hesaplıyordu. Bu düşünceler ve kurgular genç kızın da sinirlerini bozuyordu.

İzmir'in yumuşak havası sertleşmişti. Fırtınalı bir gündü. Zübeyde Hanım'ın hastalığı ağırlaşmış, dışarı çıkamaz olmuştu. O gece rüzgardan pencere kepenkleri birbirine vurmuş; kimseyi uyutmamıştı. Sabahın erken saatinde emireri bir telgraf getirdi. Gazi Paşa, Ali Çavuş'u acele Ankara'ya istiyordu. Üst kattaki odasından inen Latife Hanım, uykulu gözlerle aşağı indi. Kendisinden habersiz hastanın odasına girilip çıkıldığını, bir şeyler döndüğünü sandı. Salih Bey'e sordu. O da Gazi'nin Ali Çavuş'u çağırttığını söyledi. Latife Hanım'ı bir endişedir aldı. Niçin emirlerine verilen bir çavuş geri çağrılırdı. Hemen Ali Çavuş'a yanına gelmesini söyledi. Ona tatlı dillerle öğütlerde bulunup bir mektup verdi. Kemal Paşa'ya annesinin sağlığı hakkında bilgi verip bir an önce İzmir'e gelmesini istiyordu.

Mustafa Kemal, gelmemişti ama bir fotoğrafçı göndermişti. Esat Bey, bahçede elinde makine ile görününce Latife'nin endişesi arttı. Kamera ve fotoğraf hatıra demekti. O hatıra olmak istemiyordu. Esat Bey'i kaşları çatık karşıladı:

– Valideanım hasta, dışarı çıkamaz, dedi.

Fotoğrafçı Esat Bey, başını göğe kaldırdı, güleç bir yüzle, "Bakın hava hem güneşli hem sıcak. Tam resim çekilecek hava" dedi.

O sırada Ali Çavuş'la Ayşe'nin kolları arasında Zübeyde Hanım göründü. Yavaş yavaş bahçeye indi. Hasır koltuğuna oturdu. Gözlerinin içi gülüyordu:

– Demek seni uğlum gönderdi. Aydi bakalım çek suretlerimizi.

– Valideanım maşallah iyi görünüyorsunuz.

– Bugün biraz iyiyim. Ama yaşlılık. Ne zaman ağrı, sızı gelir bilemem.

Köşkün bütün hizmetçileri ortaya çıktı. Beyaz baş örtüsü, siyah mantosu ile koltuğa oturan Zübeyde Hanım arkasındaki hizmetçileri ile gülümseyerek resimler çektirdi.

Demokrasi, Kadın Erkek Eşitliğine Dayanacak

Mustafa Kemal Paşa, "Düşündüğüme göre, devrimlerin ve olayların iş başına getirdiği arkadaşlar, barış zamanında da, ellerindeki köprü başlarını bırakmayıp orada kalmalıdırlar. Meclis Başkanlığını, Bakanlar Kurulu Başkanlığını, Genelkurmay Başkanlığını başkalarına bırakamayız" diyerek, İsmet Paşa'yı 21 Kasım 1922'de Lozan'a göndermişti. İçeride ve dışarıda onun el atmadığı iş ve konu yoktu. Her yere yetişmek zorundaydı. İşleri başından aştığı için İzmir'e gidemiyordu. Lozan'daki görüşmeleri de saati saatine takip ediyor, talimatlar gönderiyordu. Ankara'daki yabancı ülke temsilcileriyle bizzat kendisi ilgileniyor; onların resmi kabullerine gidiyordu.

4 Ocak 1923 gecesi Azerbaycan Elçiliğinin kuruluş günündeydi. Yabancı temsilciler yanında Rauf Bey de vardı. Siyasi konular bitmiş, söz kadın ve evlilikte düğümlenmişti. Mustafa Kemal Paşa neşeli bir tavırla evlenmeyi düşündüğünü anlatıyordu. Herkes merakla bu talihli kadının kim olduğunu soruyordu. O ağzısıkıydı

ama nasıl bir kadın olması gerektiğini açıkça söylüyordu:

– Ben evlenmek için evlenmem. Vatanımızda yeni bir aile hayatı yaratmak için önce kendim örnek olmalıyım. Kadın umacı gibi kalmamalı. Ben kendi milletimden okumuş bir kadın seçtim. Bütün işlerimde katkısı olabilecek kişilikte bir kadın. Demokrasi, kadın erkek eşitliğine dayanacak.

Azerbaycan oyunları ile salondakiler coşup sahnedeki sanatkarları seyrederken Mustafa Kemal yanı başındaki Rauf Bey'in kulağına doğru eğildi:

– Annemden mektup aldım. Latife Hanım'ı övüyor.. "Bana hastabakıcı gibi baktı. Avrupa görmek başka, okumak başka şeymiş" diyor.

Rauf Bey, arkadaşının kararlığının yanında duraksamasını da sezdi:

– Bu kız seni mutlu eder Kemal, onun değerini bil.

– Evlenmekle iş bitmiyor Rauf, örnek olunmalı.

– Ha anladım, her bakımdan örnek olmak istiyorsun. Ama unutma, insanın kadere en çok mahkûm olduğu kurum evliliktir.

Mustafa Kemal, birden sözü değiştirdi, sahnedeki sanatkârları işaret etti:

– Rauf ne kadar büyük milletiz bak. Balkanlar'dan Bakû'ye bin bir renkli bir müzik.

***

Mustafa Kemal'in aklı fikri Rumeli'de bıraktığı Türklükteydi. Son olarak mübadele konusunda İsmet Bey'e talimatlar vermişti. Şimdi masası başında, arkadaşının haberi nerden aldığının hayret ve merakı içinde İsviçre'den gönderdiği telgrafı okuyordu. Sözde saklamıştı; nasıl, kimden haber almıştı da çok sevdiği arkadaşı, onu tebrik ediyordu. Telgrafı bir daha okudu:

"Lozan– 13 Ocak 1923 çekilmesi,14 Ocak 1923 ulaşması– Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne. Nişanlanmak müjdeniz beni mutlu etti. İnşallah–ı Teâlâ mutlu olacaksın. Hem seni, hem bizi kutlarım.

İsmet."

Anlamıştı. Bal tenekeleri ve Sakarya adlı atın İzmir'e gönderilmesi, nişan hediyesi olarak anlaşılmıştı. Annesi de böyle anlamışsa artık arkadaşları gibi o da sevinmiş ve mutlu olmuştu.

Lozan'da da Meclis'te de güvendiği arkadaşları vardı. Bunlardan biri de Hamdullah Suphi'ydi. Muhalifleri yatıştırmak için onun söyledikleri hatırına geldi: "Kuvayı Milliye kutsal cinnettir, çılgınlıktır." O gün bu hatibi nasıl paylamıştı: "Ne söylüyorsun Suphi? Kutsal cinnet ne demek? Kuvayı Milliye hesaptır hesap." Paşa, bu anımsamalar arasında İsmet Paşa'nın telgrafına bakıp söylendi:

– Barış da hesaptır, hesap işi İsmet, ya evlilik?

Dışarıyı da, İçeriyi de Boğan Sonsuz Bir Sessizlik

Zübeyde Hanım'ın bir günü diğerini tutmaz olmuştu. Başındaki doktor da şaşırmıştı. Bazı geceler çektiği acılardan, iniltilerden bütün köşkü telaşlandırıyor, ayakta tutuyor; bazen de saatlerce uyuyordu. Dün rüyasında uçan bir kuş gördüğünü anlatmıştı. Böyle sakin ve ağrısız geçirdiği bir gece sonu erkenden uyandı. Onu penceresinin altındaki yüksek çam ağacındaki karatavuk kuşunun sesi uyandırmıştı. Bu ötüş onu hep Selanik'e yıllar öncesine götürürdü. Evlerinin arkasındaki sediri, Ali Rıza'nın güleç bir yüzle o fidanı getirdiği günü hatırladı. Nasıl da hevesle toprağı kazmış, yemyeşil yapraklı ağacı dikmişti. Onun büyüdüğünü kuşların dallarına yuva yapacak kadar yükseldiğini kocası görememişti ama oğlu da kızı da görmüştü.

Yavaşça kalktı. Pencereden eğildi baktı. Kuş bir daha öttü. Dikkatlice gözleri dalların arasını aradı. İşte ordaydı. Selanik'teki bostanlıktaki gibi güzel bir kuştu. Sarı ibikleri, simsiyah tüyleri henüz yükselmeye başlayan güneş ışınları ile parlıyordu. Kuşun

bu sevimli halini gösterip seyir zevkini paylaşacağı kimse yoktu yanında. Makbule İstanbul'da, oğlu Ankara'daydı. Kuş tekrar öttü. Bu defa onun sesi, haz değil hüzün doluydu. Pencereden çekildi, yatağına girdi, gözlerini kapadı.

Salondaki Fatma Kadın, hastanın ayak seslerini duymuştu. Salondaki lambayı söndürmüyor, fitilini kısıyorlardı. Bu lambayı aldı, fitili yükseltti. Yavaşça kapıyı açıp içeri süzüldü. Zübeyde Hanım'ın yüzüne baktı. Gözleri kapalıydı. Uyuyor görünüyordu. Nefesini duyamayınca telaşlandı. Yaklaştı. Mışıltısını duyunca içi rahatladı. Gaz lambasının sihirli ışığı hastanın yüzüne vurunca onun al al olmuş yanaklarını sağlıklı görerek içi rahatladı.

***

Son üç gün Zübeyde Hanım'ın çok acı çektiğini, inleyip "Allah, Allah!" demesinden anlayan Latife Hanım ihtiyarın yavaş yavaş eridiğini fark ediyordu. Hastanın başında iniltileri duydukça, o da acı çekiyor, uykusuz kalıyordu. Hasta üç gündür bir şey yemiyor, sadece ayran içiyordu. Bir gün önce raftaki mushafı indirtmiş, gözlüğünü takmış, Kur'an'dan Yasin– i Şerif okumuştu.

Mushafı tutarken büyük çaba harcamış olmalıydı. Onu Ayşe'ye uzatırken derin bir "Ah" çekti. Yatağa girdiğinde sakinliğe muhtaç bir yorgunluk bütün vücudunu kaplamıştı.

14 Ocak gecesi Zübeyde Hanım "Su, su!" demiş; Latife Hanım bardakla onun başını tutarak titreyen dudakları arasından su sızmasına rağmen bardakla su içirmişti. Doktor Asım, hastanın iyileşmeyeceğini anlamış, kötümser gözlerle bakıyordu.

– Sen git Latife Hanım, uykusuzsun yat. Ben hastanın başında kalacağım.

Bir süre daha ihtiyarın kapalı gözlerine bakan Latife bekledi. Sonra yanına yaklaşıp, "Valideanım, nasılsınız?" dedi.

Hasta mavi gözlerini puslu bakışlarla araladı. Cevap vermeden kapadı. Doktor umutsuzca tekrarladı.

– Siz gidin yatın Latife Hanım.

Bu, Doktor'un üçüncü, dördüncü önerisiydi. Hastanın kendinde olmadığını gören Latife Hanım çıktı. Odasına geçti. Salih Bey hastanın yanına gitti.

Doktorla bakıştılar. Doktor Asım fısıldadı:

– Durumu iyi değil.

Latife uyudu, uyumadı; biraz sonra kalktı, tekrar hastanın başına geldi. Başını hafifçe tutup kaldırdı:

– Valideanım, valideanım, dedi. Cevap alamadı. Sendeleyip çekildi. Doktor onu koltuğa oturttu:

– Bekliyorduk zaten. Sağ olun, hastabakıcı gibi hizmet ettiniz. Elinizden geleni yaptınız.

Kutlu ananın ruhu, Tanrı'nın sonsuz rahmeti ile kucaklaşırken dışarıdaki siyah kuşun kanat çırpan seslerini acı acı ötüşü takip etti. Sonra dışarıyı da, içeriyi de boğan sonsuz bir sessizlik.

Güneş ışıkları, çam ve palmiye ağaçlarının yaprakları arasından beyaz köşke doğru vururken Zübeyde Hanım ruhunu teslim ediyordu. Doktor Asım elini tutmuş sesleniyordu:

– Valideanım, valideanım...

Hasta artık cevap vermiyordu. Latife pencereyi açtı. Artık kuş ötmüyordu. Sessizliğin kulaklarında çınladığını hissetti. Sanki bu sessizlikle onun ruhu ve zihni de yıkanmıştı. Boşluğa baktı. Dışarıda sadece gün ışığının yapraklar üzerine düşmüş çiğ taneleri üzerindeki ezgileri vardı. Artık Zübeyde Hanım, bahçedeki kasımpatı ve menekşe kokularını soluyamayacaktı. Anneler çocuklarını acı çekmek için mi, acı çektirmek için mi dünyaya getiriyorlardı? O, Paşa'sına bu acı haberi nasıl verecekti?

Kapı önünde bekleyen erler, hizmetçiler, Fatma, Ayşe, Zeynep hep ağlaşmaya başlamıştı. Çektiği acı ve ıstırapları, Selanik'ten İzmir'e taşımış olan kutlu ana ölmüştü.

Bahçedeki ağaçlar soğuk ve hırçın esen rüzgarda sallanıp ağ-

lıyor gibi geldi. Şimdi sessiz yatan kutlu ananın yanında kızı da yoktu, oğlu da, memleketi de. Gencecik Latife, bu yükün altından nasıl kalkacaktı?

Esaslı Sonuçlar Alacağımıza Güvenimiz Tamdır

Mustafa Kemal Paşa, 13 Ocak 1923 gününün büyük kısmını Lozan'dan danışmaya gelen delege Hasan Saka ile geçirmişti. İsmet Paşa, yardımcısını gönderip Gazi'den sıkıştığı konularda bilgi ve destek istiyordu. Hasan Bey, görüşmelerdeki havayı ve Avrupalılardaki hâlâ devam eden düşmanca tavrı anlattı. Curzon'un emreden ve küstah tutumu, Mussolini ve Venizelos'un pervasızlığı İsmet Paşa'yı ve diğer Türk delegelerini yıldırmamıştı. Kesin olarak kapitülasyonlar kalkacak ve Misak– ı Milli'den ödün verilmeyecekti. Türk delegeler bunun için direniyordu. Rıza Nur'un Rumeli Türklüğü üzerinde hassaslıkla durup Ahali Mübadelesi konusunda İsmet Paşa'ya yardımcı olması Gazi'yi memnun etmişti. Ama Lozan'dan asıl beklediği, ülke ve millet bütünlüğü kadar, her alanda tam bağımsızlıktı. Avrupalılara ne adli, ne siyasi ne de iktisadi bir ödün ve ayrıcalık verilmeyecekti. Hasan Saka, Amerikan temsilcisi Child'ın, İtilaf Devletlerinden ayrı bir antlaşma yapma isteğinde bulunduğunu söyleyince, Mustafa Kemal, "Ticari konularda olabilir, fakat diğer işlerde kesin olarak

reddedeceksiniz, iyi niyetli iseler, antlaşmayı diğer devletler birlikte imzalarlar, taleplerimizi kabul etmezlerse dönüp geleceksiniz" dedi.

Hasan Bey, İsmet Paşa'nın dört gözle beklediği talimatları Gazi'den alıp Lozan'a hareket etti. Mustafa Kemal Paşa, almış olduğu bilgiler ve verdiği emirlerin isabeti üzerinde bir daha düşünüp gönlü ve beyni rahatlayınca derin bir uykuya daldı. 14 Ocak 1923 akşamına kadar komutanları ve hükümetteki bakanlarla konuştu. Akşam karanlığında trenle Ankara'dan ayrılırken kafasını meşgul eden üç önemli konu vardı. İzmir'de bulunan annesinin hastalığı, Lozan görüşmeleri ve Latife...

Kompartımanına kabul ettiği komutanlar onu ilk defa çok durgun ve düşünceli gördüler. Tren tiz çığlıklar atarak Eskişehir'e doğru karanlıkta yol alırken, Gazi leblebi, beyaz peynir ve limonda ezilmiş helva ile rakı içerken açtığı türlü konularda karşısındakileri dinliyordu. Soruları ve aldığı cevaplar bitince sigarasından derin derin iki nefes çekti ve dumanı pencereye doğru üfledikten sonra memlekette iktisat ve adalet konularında yapılacak değişikliklerden söz etti. Dinleyenler Lozan öncesi Gazi'nin bazı devrimler düşündüğünü bu sebeple İtilaf Devletlerine sert davranılması gerektiği, isteklerimiz kabul edilmezse İsmet Paşa'nın geri döneceği izlenimini edinmişlerdi.

Misafirleri kendi kompartımanlarına dönünce Gazi tekrar Hasan Saka'nın getirdiği bilgi ve raporları inceledi. Verdiği talimatın isabet ve doğruluğu ona huzur ve güven verdi. Artık Lozan'da emirlerine harfiyen uyan İsmet Paşa olduğuna göre, bu konuyu merak etmeyebilirdi. Işığı söndürdü. İzmir'i ve annesini ve Latife'yi düşünmeye başladı. Bu iki Türk kadınından, annesi acılar, hasretler, yokluklar ve zorluklarla geçen bir ömrün temsilcisi, Latife ise yeni, zengin, ümitli ve mutlu bir geleceğin müjdecisi olacaktı. Annesi gün görmemişti ama bundan sonra Türk kadını Avrupa'da gördüğü gibi özgür, bağımsız ve kaygılardan uzak bir hayat sürecekti. Hastalık ve ölüme çare yoktu ama toplum haya-

tının düzeltilmesi için çok çareler vardı. Lozan'dan sonra Türk kadınının ilerlemesi ve mutlu olması için her adımı atacaktı.

Tren 15 Ocak 1923 günü Eskişehir istasyonuna girdi. Lokomotif makas değiştirmiş olmalıydı; vagonlar sarsılmıştı. Çelik tekerlerin ve frenin raylar üzerindeki sesi kompartımanda yankılar yaptı. Gazi uyandı. Pencereyi açıp baktı. İstasyon mahşer gibi bir kalabalıkla doluydu. Onun güneş gibi aydınlık ve sevecen yüzünü pencerede görenler el edip "Yaşa Gazi Paşa" diye bağırıyordu. Gülümseyip el salladı.

Komutan ve yaverlerinin arasında trenden indi. Vali ve önde gelenler onu saygı ve sevgi ile aralarına aldı. Gazi halktan insanlarla konuştu, onların hal hatırını sordu, sonra otomobille vilayet konağına gitti. Dinlendikten ve yemekten sonra meydana toplanan kalabalığa seslendi. Konuşması üç buçuk saat sürmüş hemen her konuya değinmişti. TBMM siyasetinden söz edip gelecekte yapacaklarını anlattı. Konuşmasını Lozan görüşmelerine değinen cümlesi ile bitirdi:

– Biz bütün milletçe, hükümetçe, ve meclisçe samimi olarak barışa taraftarız. Gerçekten barış hem kendi yararımıza hem dünyanın yararına olduğu için zorunludur. Eğer Avrupa devletleri bize karşı olan fikirlerini düzeltir ve bunu hareketleriyle de belirtirlerse barışın sağlanmasına bir engel kalmaz. Buna rağmen kesinlikle savaşı sürdürmek isterlerse şimdiye kadar olduğundan daha kuvvetli olduğumuza ve esaslı sonuçlar alacağımıza güvenimiz tamdır.

Onu dinleyen halk kitlesi de Gazi gibi güvenli ve ümitliydi. Eskişehirliler kurtarıcıyı zengin ve mükellef bir ziyafet sofrasında ağırladılar.

***

Vardar Irmağı gürül gürül akıyordu. Bir ıhlamur ağacına yaslanmış, önünde uzanan yemyeşil tarlalara seyrediyordu. Kulakla-

rına su şırıltısıyla beraber annesinin sesi geldi. Kalktı ona doğru baktı. Beyaz tülbendinin çevrelediği nurlu yüzündeki mavi gözleri ile gülümseyip yanına yaklaştı. Yeşil tarlalara birlikte yürüdüler. Bu ana–oğlun birlikteliği ne kadar da kısa sürmüştü. Birdenbire bir fırtına çıkmış annesini yeşillikler arsından alıp götürmüştü.

Mustafa Kemal ürpererek uyandı. Çocukluğundan beri annesi gibi o da çok rüya görür, ama Zübeyde Hanım'ın tersine, o rüyasını kimseye anlatmazdı. Kalktı. Kompartıman penceresinin perdesini açtı. Gün ağarmıştı. Ama onun içinde akşam hüznü vardı. Gördüğü rüya hafızasında yavaş yavaş netleşince içine bir kor düştü. Kapıda bekleyen emirerine seslendi:

– Ali, bir haber var mı?

Emireri telaşla kapıyı açıp girdi. Çoktandır gözü perde aralığında, Gazi'nin kalkmasını, kendisine seslenmesini bekliyordu.

– Paşam, şifre geldi ama çözülmedi.

Mustafa Kemal, üzgün, acılı gözlerini Ali'nin kahverengi gözlerine dikti:

– Annemin öldüğünü biliyorum. Bir rüya gördüm. Yeşil tarlalarda annemle dolaşıyordum. Birden bire bir fırtına çıktı. Anamı alıp götürdü.

Ali başını eğmiş, çaresizlikle Paşa'sına ne diyeceğini düşünürken, içeri elinde açıklanmış telgraf şifresi ile yaveri girdi. Üzgün bakışlarını ona çeviren Gazi kâğıdı yavaşça aldı. Gözlerini kapadı, bir an düşündü:

– İzmir'e gitmiyoruz, treni İzmit'e çevirin, dedi.

Mavi gözleri puslandı. Elindeki kâğıda baktı. Salih Bozok'un gönderdiği annesinin ölüm haberini veren telgrafı gözyaşları ıslattı. "15 Ocak 1923" rakamları onu başka tarihlere, başka ocak aylarına götürdü. On yedi yılını cephelerde, karargâhlarda, çadırlarda, talim alanlarında geçiren doya doya sıcak bir yuvada annesiyle olamayan Gazi, ölüm haberini de bir tren vagonunda alıyordu. Artık uzaklarda da olsa onu seven, her zaman arkasında olan an-

nesi yoktu. Oysa o, ayrılık anlarında bile hep ardında onun varlığını hissetmişti. Ona hatıraları, hayali hep destek olmuştu. Acı ve özlemlerle süren hayat son bulmuştu. Yine yanında yoktu. Tam mutlu olacakları sırada ömrü tükenmişti. Vatanı kurtarmış, annesini o uğursuz hastalıktan kurtaramamıştı.

O gün İzmir'de bulunan başyaveri Salih'e şu telgrafı çekti:

"Dakika teahhuru mucib–i mesuliyettir[13].

Başkomutanlık Seryaveri Salih Bey'e,

Verdiğiniz acı haber beni çok üzdü. Merhumenin uygun bir tarzda cenaze törenini yerine getiriniz. Cenab– ı Hak, millete hayat ve selamet versin.

Başkomutan Mustafa Kemal"

***

Salih Bey, Ankara'dan gelecek haberi bekledi. Mustafa Kemal Paşa'nın Eskişehir'de olduğunu anladı. Öğle vakti Gazi'den cevap telgrafı geldi. Rahmetli olan annesinin uygun bir yere defnedilmesini istiyor; Bursa ve Balıkesir'den sonra İzmir'e geleceğini haber veriyordu.

Köşkün bahçesindeki merdivenler yanına konmuş tabutun başında Salih Bey hüngür hüngür ağlıyordu.

Latife Hanım da hafifçe şişmiş, puslu gözleriyle ağlamış görünüyordu. Onun telaşı daha çoktu. Erlere, hizmetçilere emirler veriyor, cenaze hazırlıklarına koşturuyordu. Onun üzgün ve hareketli halini takip eden Salih Bey içinden, "Herhalde Latife içten içe Zübeyde Hanım'ın ölümüne sevinmiş olmalıdır" diye düşünüyordu. Karısı Pakize de bu endişedeydi. Çünkü o da "İhtiyar yaşasa,

13. Teahhuru mucib– i mesuliyettir: Gecikmesi sorumluluk yükler.

Paşa'nın Latife ile evlenmesi hiçbir zaman söz konusu olamazdı" demişti.

Vali Abdülhalik Bey, alçakgönüllü bir tören hazırlatmıştı. Karşıyaka'daki eve Asım Gündüz, Kâzım Özalp, Fahrettin Altay, Mürsel Paşa, Abddurrahman Nafiz Bey ve İzzettin Bey gelmişler; evin sahibesi olan Latife Hanım'a başsağlığı dileklerini bildirmişlerdi. Cenazenin üzerinde camiden getirilen ayet yazılı yeşil bir örtü ile Zübeyde Hanım'ın son gün başında bulunan beyaz tülbendi vardı. Tabutun yanında okul çocukları çelenkler ve çiçekler taşıyarak yürüyordu.

İkindi namazından sonra kılınan cenaze namazında Latife Hanım da, Pakize Hanım da vardı. Ama ikisi de bir fayton içinde cenazeyi takip etmişlerdi. Osman Paşa Camisinin musalla taşından indirilip oradaki mezara gömülünceye kadar yaşlı gözlerle Zübeyde Hanım'ın naşını takip etmişler, fatihalar okumuşlardı. Cenaze cemaati de kalabalıktı. Hoca Selanik'ten kopup gelmiş bu kutlu ana için Kur'an okumuş, sonra da güzel bir konuşma yapmıştı. Salih Bey onu dinlerken, rahmetlinin Selanik'teki evlerine uğradığında Nuri ile kendisinin cebine kuru üzümler, leblebiler koyduğunu hatırlıyordu. O günden bugüne kırk yıl mı geçmişti? Mustafa Kemal devlet, millet işlerini bırakıp annesinin cenazesine de gelememişti.

Latife Hanım, Zübeyde Hanım'la daha önce yaptığı sohbetlerde dinlediği vasiyeti yerine getiriyordu. Eve döner dönmez, başsağlığına gelenlere sadece kahve ikram etmekle kalmadı; geceleyin aşçısına yaptırdığı yemekleri ve irmik helvasını da bahçede kurulan masalarda gelenlere sundu. Bu ayak hizmetine hizmetkarlarla, muhafızlar da katıldı.

Latife Hanım, Cevat Abbas'a, "Rahmetlinin vasiyeti Cevat Bey, yerine getireceksiniz" derken bu yaver, evin hanımını yıllardır hizmet ettiği Mustafa Kemal'den daha titiz ve üstözlü görüyor; fısıldayarak şikâyetini Salih Bey'e duyuruyordu:

– Para verdi, yüzlerce mecidiye dağıttım. Ama beş kurbanı hemen nerden bulurum? Üç gün dualı öğle, akşam yemekleri verilecek. Hiç olmazsa hocaları sen bul. Hatim, mevlit...

– Cevat, merak etme hepsi burada hocaların. Ama rahmetlinin vasiyetinden benim de haberim var. Biri de Akaretler'deyken yaptığı vasiyetti, Beşiktaş'taki Yahya Efendi haziresine gömülme isteğinden iyi ki Latife Hanım'ın haberi yok.

– Var, var ama Paşa'mızın sana buraya gelirken verdiği emirden de haberi var."

Daha düne kadar kurtarıcılarına çok benzettikleri annesini bu evin bahçesindeki hasır koltuğunda güneşlenirken görüp uzaktan selamlayan kadınlar, çocuklar şimdi, başları önlerinde ikram edilen yemek ve tatlıdan sonra hocanın gittikçe yükselen sesini "rahmet" dilekleriyle dinliyorlardı.

Milli Egemenlik İçin Canını Vermek

Latife Hanım, kayınvalidesi olacak rahmetliye karşı son görevlerini yapmış olmanın gönül rahatlığı ve huzuru içindeydi. Üç gün üst üste dualı yemek vermiş, kurban kesmiş, sadaka dağıtmış, hafızlara hatim indirtmiş, mevlit okutmuş, aşure dağıtmış ama bir eksiği kalmıştı. Onu da Mustafa Kemal geldiğinde söyleyecekti. Zübeyde Hanım adına bir sebil, çeşme yaptırmak. Nereye nasıl yaptıracak, "gelecekteki beyi" ile karar verecekti.

Onu dört gözle bekliyor; kendisi geleceğine telgrafı geliyordu. Ali Çavuş'un uzattığı telgrafı okurken Latife Hanım'ın heyecandan elleri titriyordu: Dört gün önce ölen kutlu anne de bu satırları duysa, ne kadar memnun olurdu:

"İzmir'de Latife hanımefendi Hazretleri'ne– Üzüntüme bütün kalbinizle katılacağınıza eminim. Validemin son saatlerinin sizin şefkatli özen ve dikkatiniz altında geçirmiş olması beni teselli ediyor. Çok teşekkür ederim.

Kayıp haberi gece İzmit'te geldi. Halam, hemşirem ve Halide

sevgiyle gözlerinden öperler. Yarın akşam Bursa'ya hareket edeceğim. Orada iki gün kaldıktan sonra Balıkesir'e hareket edeceğim. 19 Ocak 1923. Gazi Mustafa Kemal."

Yol boyunca Mustafa Kemal Paşa, hem askeri, hem idari denetimler yapmış, gecikmişti.

27 Ocak 1923'ün soğuk bir günü İzmir'e ulaştı. Otomobil, Karşıyaka'nın Soğukkuyu semtine gelince, üzgün bir halde otomobilden indi. Arkasında Milli Mücadele arkadaşları Fevzi Çakmak ve Kâzım Karabekir vardı. Hepsi de başlarını eğerek Ferik Osman Paşa Camisi'nin avlusundan geçip mezarlığa girdiler.

Mustafa Kemal, astragan kalpaklı, gri, kalın, üç düğmeli kaşe bir ceket giymiş; avcı pantolonunu tozluklu yün çoraplara sokmuştu. Sol elinde bastonu ve çıkardığı eldivenleri vardı. Yanı başındaki Fevzi Çakmak ve Kâzım Karabekir yakaları yıldızlı altışar düğmeli uzun askeri paltolar içindeydi. Yanlarında Vali Abdülhalik Renda, Fahrettin Altay, Muzaffer Kılıç ve Salih Bey'le diğer İzmirliler bulunuyordu. Hep beraber fatihalar okunup dua edildikten sonra, Mustafa Kemal Paşa üzgün üzgün mezarın üstüne İzmirli gençlerin getirip bıraktıkları çiçek ve çelenklere bakarak bir süre sustu; sonra hülyalı mavi gözlerinde acı, tatlı hatıralara daldığını belli eden, buğulanmalar içinde konuşmaya başladı. Sesi titrek ve kederliydi:

– Zavallı annem. Şimdi vücudu, bir zamanlar Türk milleti için ülkü haline gelmiş kutsal İzmir'in topraklarında yatıyor. Ölüm, gerçeklerin en büyüğü. Tabiatın insana kıyarak yasasını yürütmesi. Bunu hepimiz biliriz de üzüntüsünden yine de kurtulamayız. Burada yatan annem, zulmün, zor kullanmanın ve bütün bir milleti keyfince yönetenlerin kurbanı olmuştur. Bu düşüncemi açıklayabilmek için izin verirseniz, acıyla yüklü hayatının birkaç noktasını gözlerinizin önüne sereyim.

– Abdülhamit dönemiydi. 1904 yılında kurmay yüzbaşı olarak okulu bitirmiştim.

Hayata ilk adımımı atıyordum. Fakat bu adım, hayata değil zindana rastladı. Beni aldılar ve keyfi yönetimin zindanına attılar. Annem, ancak zindandan kurtulduktan sonra başıma geleni anlayabildi. Hemen beni görmeye koştu ve İstanbul'a geldi.

– Fakat, İstanbul'da kendisiyle ancak dört beş gün görüşebildik. Çünkü baskı yönetiminin cellatları, casusları, ajanları evimizi sarmış ve beni alıp götürmüşlerdi. Annem peşimden koşuyordu. Görüşmemiz yasaklanmıştı. Beni sürgüne götürecek vapura bindirilmiştim. Anacığım gözyaşlarıyla Sirkeci rıhtımında taşların üstünde dövünüyor, kahroluyordu... Sürgünde geçirdiğim yılları anam, acı ve gözyaşları içinde tüketmiştir.

– Şimdi başka bir noktayı anlatacağım. Ateşkes yıllarında, kurtuluş savaşımıza başlamak için Anadolu'ya geçmiştim. Annemi beraber götüremezdim. O, İstanbul'da kalmıştı. Yanında sürekli olarak kalan bir adamım vardı. Onu da Anadolu'ya götürmüştüm. Erzurum'dan, bu adamı anneme gönderdiğim zaman, zavallı annem, padişahın benim için çıkardığı idam fermanını bildiğinden, adamın yalnız olduğunu anlar anlamaz, idam edildiğimi sanmış ve bu üzüntüsü bir felçle sonuçlanmıştı.

– Benim yıllarım mücadele ile, onun yılları keder ve üzüntü ile geçti. Padişah ve hükümeti ile birlikte bütün düşmanların sürekli baskısı ve işkencesi altında yaşadı. Oturduğu ev, bin bir çeşit nedenlerle basılır, aranır, kendisi sürekli olarak benim için tedirgin edilirdi. Annem İstanbul'da geçirdiği son üç buçuk senenin bütün gece ve gündüzlerini gözyaşları içinde geçirdi. İşte bu sürekli gözyaşları, ona gözlerini kaybettirmiştir. Çok kısa bir süre önce, onu İstanbul'dan yanıma aldırabildim. Ana oğul kavuşmuştuk. Ama madde olarak ölüydü, sadece manen yaşıyordu...

– Annemi kaybettiğim için şüphesiz çok üzgünüm. Ancak büyük bir avunmam var: Vatanı batıran ve yokluğa sürükleyen yönetimin, bir daha hortlamamak üzere yok edildiğini görmüş olmasıdır. Annem sonsuza kadar bu toprağın altında yatacak, milli

egemenlik de sonsuza kadar bu toprağın üstünde bayrak olup dalgalanacaktır. İşte beni avutan en büyük güç budur. Evet milli egemenlik, bu toprakların üstünde sonsuza dek sürecektir. Annemin mezarı üzerinde ve Allah'ın huzurunda yemin ediyorum: Bu kadar kan dökerek milletin kazandığı milli egemenliği korumak ve savunmak için gerekirse anamın yanına gitmekten asla göz kırpmayacağım. Milli egemenlik için canımı verme, benim vicdan ve namus borcum olsun.

Mustafa Kemal Paşa'yı dinleyenler duygulanmış gözleri yaşarmıştı. Gazi de çıkık elmacık kemiklerine doğru süzülen gözyaşlarını arkadaşlarından saklayamamıştı. Onu Fevzi ve Kâzım paşalar kucaklayıp hem kutlama, hem başsağlığı bildirdiler.

Halk, kurtarıcısını görmek, onun elini öpmek için birbirini eziyor; güvenlik güçleri bu coşkunluğu bir çember yaparak önlüyordu. Mezardan cami kapısına doğru giderken Salih Bey yaklaştı. Arkasında Avrupa tarzı giyimli, kruvaze ceketli, kravatlı başı açık orta yaşlı bir bey duruyordu. Salih, onu göstererek takdim etti:

– Uşakizade Muammer Bey, Paşam.

Mustafa Kemal, kendisini seven kızın babasına saygıyla baktı, elini sıktı.

– Başınız sağ olsun Paşam, Allah annenize rahmet eylesin. Size de uzun ömür versin.

– Teşekkür ederim, diyen Gazi, yanı başındaki Vali'ye döndü:

– Bir program var mı?

– Evet efendim.

O sırada ak sakallı bir ihtiyar yaklaşıp Gazi'nin ellerine sarıldı, öpmeye başladı:

– Gazi'm yemin ettim, kurtarıcımızın elinden öpeceğim, bir de bahçemde ona kahve ikram edeceğim, dedim lütfen kırmayın.

Bu ihtiyar, eski saraylılardan Avni Meserretçioğlu'ydu, Mustafa Kemal yanındaki Fevzi Paşa'nın yüzüne baktı:

– Bir kahve içimi zamanımız var, değil mi Paşam?

Hepsi birlikte saçaklı kapısından sarı hanımeli çiçekleri sarkan köşke girdiler.

Zamanı Gelir, Nikâhı Vali Bey Kıyar

Mustafa Kemal Paşa, Karşıyaka'dan ayrıldıktan sonra yanındakilerle Göztepe'deki Beyaz Köşk'e geldi. Daha kapıda heyecan içindeki Latife onu karşıladı. Biraz ilerisindeki annesi Adeviye Hanım'ı ve kardeşlerini tanıttı. Hep birlikte içeri geçtiler. Salonun körfeze bakan büyük camları önüne oturdular. Gazi Paşa, kahvesini içerken köşklerini karargâh için verdikleri ve annesine ailece gösterdikleri ilgiden dolayı teşekkür etti. Muammer Bey, babacan bir adamdı, her şeyin farkındaydı, Avrupa'da okuttuğu kızına güveniyordu:

– Yokluğum sırasında bizim köşkümüzde kalmakla ailemize şeref verdiniz efendim.

Gazi, Muammer Bey ve Adeviye Hanım'ın da, kızları kadar annesinin hastalığı ile ilgilendiğini duymuştu.

– Biliyorum, dedi. Her şeyden haberim var. Elinizde olanı, olmayanı yaptınız.

Bir süre saklanır gibi kız kardeşlerinin arkasında duran Latife

Hanım'a baktı, sonra devam etti:

– Kendi anneniz olsa, bundan daha şefkatli, bundan daha yakın davranamazdınız. Hele küçük hanım.

Gazi, eliyle Latife'yi gösterip saklanma ortaya çık dercesine baktı:

– Latife paralandı. Bakın, yüzü ne kadar solmuş, gözünün ışıltısı da sönmüş.

Anne, baba ve iki kardeşi, hep birlikte yapılanların önemsiz olduğunu, her İzmirlinin aynı yakınlık ve inceliği göstereceklerini söylediler. Bu aşırı ilgiden sıkılan Gazi, elini uzatıp Latife'yi yanına çağırdı:

– Teşekkür ederim. Kızınıza bir diyeceğim var, dedi.

Latife saklanır gibi durduğu kız kardeşlerinin arasından yüzü kızararak çıktı, Paşa'ya yaklaştı. Mustafa Kemal sevdiği kızın elinden tutup salonun bir köşesine götürdü. Yumuşak, tombul ellerinin heyecandan terlediğini, titrediğini hissetti. Ela kahvesi gözlerine baktı. Salondakilerin duyacağı şekilde sesini yükseltti:

– Tamam! Anlaştık. Evleniyoruz. Hemen!

Latife ayladır bu anı bekliyordu. Sıkılarak annesine babasına baktı. Ne yapacağını kestiremediği için birden bire Paşa'nın ellerine sarılıp öptü. Ama hemen olmazdı. Annesi ile babasıyla konuşması, akrabalarına haber vermesi gerekti:

– Hemen olmaz Paşam, akrabalara haber vermemiz lazım.

Kızın annesi de yanlarına geldi. Latife ısrar ediyordu.

– Paşam iki gün olsun izin verin hazırlanalım.

– Çok dik başlı kızınız var, benim emirlerimi dinlemiyor.

Adeviye Hanım kızını korumak için damadı olacak Paşa'ya el ufalayarak baktı:

– Aman Paşa Hazretleri, Latife sizin emirlerinizi Tanrı buyruğu gibi benimser, yanlış anlamayın.

– Hayır yanlışlık yok. Ben hemen diyorum, o, iki gün sonra

diyor.

Latife'nin yüzü kıpkırmızı olmuş; bir annesine, bir babasına bakıyordu; onlardan yardım bekliyor gibiydi. Muammer Bey bu neşeli konuşmalara son noktayı koydu:

– Paşam iki gün izin verin. Kadı lazım, şahit lazım.

– Hadi bakalım sizin dediğiniz olsun. İki gün izin, ayın 29'unda nikâh.

Ailenin bir üyesi gibi yanı başlarına gelen Salih Bey Latife'nin sırdaşıydı. Kızcağız da sevincinden hemen onun ellerine sarılıp öptü. Pakize Hanım, daha şimdiden gelinin annesini, babasını tebrik ediyordu. Bu evlilikte onun da rolü vardı.

29 Ocak 1923, bir pazartesi günü, Gazi Paşa en yakınlarını Göztepe'deki Muammer Bey köşküne davet etti. Asım Paşa'ya sürpriz yapmak için "çay içeriz" demişti. Saat 5'te arkadaşları ile İzmir'in ileri gelenleri davete koştu. Herkes bir akşam ziyafeti sanıyordu. Ama, baba Muammer Bey, kendi akrabaları yanında İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendiye de haber vermişti.

Bundan kulağı delik Salih Bey kadar diğer paşaların da haberi yoktu. Durumu anlayan Başyaver, Gazi'ye sitem etti. O kalabalık bir davetli düşünüyordu.

Hâlâ kaç göç vardı; kadınlar, erkekler ayrı odalarda oturuyorlardı. Mustafa Kemal, kafasına koyduğu her şeyi yapıyordu; Salih Bey'e emretti:

– Salonda herkesin huzurunda, kadın erkek bir arada nikâhımız kıyılacak.

Salih Bey, telaşla iki odaya da koşturdu. Gazi'nin isteğini evin reisine, kadıya ve kadınlara anlattı. Bu habere en çok hanımlar sevindi. Gazi haklıydı, mutluluk gününde niçin kaç göç olsundu?

Mustafa Kemal Paşa, büyük bir ağırbaşlılıkla, sağ elini Latife'ye uzattı. Sevgi dolu gözlerini damada diken gelin, bir adım ileri çıktı. Gazi Paşa, Latif'ini sağ yanına alarak yavaş yavaş yürüdü. Şahitler onları arkalarından izliyorlar; onların arkasından da Muammer

Bey, Adeviye Hanım ve iki kızı geliyordu. Nikâhın kıyılacağı salonun kapısına gelince içerdekiler hep birlikte ayağa kalktılar. Öteki odalardan gelen kadın ve çocuklarla salon ağzına kadar dolmuştu.

Salondaki kalabalığı görünce, Mustafa Kemal neşeyle yanındaki Fevzi ve Kâzım paşalara takıldı:

– Eğer genç olsaydım bu töreni başka bir türlü yapardım. Latife Hanım'ı kaçırırdım.

Ama o kadar genç değilim.

Kız kardeşler, Rukiye ve Vechiye, her şeyi bir anda hazırlamışlar; salonun ortasına uzun bir masa ve altı– yedi sandalye koymuşlardı.

Latife Hanım ve Gazi Paşa, yan yana masanın yanına oturdular.Gazi'nin nikâh şahitleri Fevzi Paşa ve Kâzım Paşa, Latife Hanım'ın şahitleri de Vali Abdülhalik ve Salih beylerdi. Hepsi de pırıl pırıl askeri üniformalar içindeydiler. Gelin, koyu renkli bol bir füme giysi giyip, siyah saçlarını mor bir eşarpla örtmüş ve mor eldivenler takmıştı; elinde beyaz bir gül tutuyordu.

Üstünde lacivert kruvaze sivil elbise olan Gazi Paşa, aynı renkte içinde kırmızı kıvılcımlar yanan bir kravat bağlamıştı. Ceketinin yaka cebinde beyaz, keten bir mendil vardı. Koyu gri astragan kalpağı pırıl pırıl parlayan sarı saçlarının pek azını gösterecek şekilde şakaklarına kadar iniyordu. Masanın başında oturan Müftü Efendi'ye, "Efendi Hazretleri" dedi. "Biz Latife Hanım'la evlenmeye karar verdik, lütfen siz gereken işlemi yapar mısınız?"

Müftü Rahmetullah Efendi, önce Latife Hanım'a sordu:

– Latife Hanımefendi10 dirhem gümüş mihr– i muaccel ve aranızda kararlaştırdığınız mihr– i müeccelle şu anda yanınızda hazır bulunan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile evlenmeyi kabul ediyor musunuz?

Latife Hanım önüne bakarak, heyecanlı ve titrek sesiyle, "Kabul ediyorum" cevabını verdi. Bundan sonra müftü, Gazi Paşa'nın yüzüne baktı:

– Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, 10 dirhem gümüş mihr–i muaccel ve aranızda kararlaştırdığınız mihr– i müeccel ile Uşakizade Adeviye Hanımefendi ve Muammer Beyefendi'nin kızları Latife Hanımefendi'yle evlenmeyi kabul ediyor musunuz?

Gazi Paşa da kabul ettiğini söyledi. Müftü Efendi de şahitlere bakarak sesini yükseltti:

– Ben de sizi Allah katında ve insanlar arasında kabul olunmak üzere karı koca ilan ettim. Buradaki şahitleri ve hazır bulunanları bu evlenmenin, her iki aileye mutluluk getirmesi ve memleket için hayırlı olması için duaya davet ediyorum.

Kadı bir dua okudu. Arkadaşları Paşa'yı kutladı. Bir ara Asım Gündüz Paşa'nın kulağına eğilen Mustafa Kemal, "Zamanı gelir, nikâhı vali bey kıyar" diye fısıldadı.

Latife'yi kız kardeşleri, annesi, babası ve diğer hanımlar sarılarak kutlamakla kalmadı, küçük hanımlar Mustafa Kemal'in de elini sıkıp, öptüler. Bu mutlu görüntüden en çok etkilenen, Gazi'ye en yakın olan Salih Bey ve eşi Pakize Hamm'dı; sevinçten gözyaşlarını tutamamışlardı. Vechiye, gramofona bir Türk müziği plağı koyarken, anne Adeviye Hanım'la Muammer Bey'in de mutlulukları gözlerinden okunuyordu.

Ertesi gün Vakit gazetesi bu haberi yayınladı:

"Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Uşakizade Muammer Bey'in kızları Latife Hanımefendi ile evlenme akitleri icra edilmiştir. Paşa hazretleri bu akitle, merhum validelerinin son arzusunu yerine getirmişlerdir. Paşa hazretlerinin bir aile kurması merhume için en büyük emel hükmünde idi; İzmir'e yaptığı seyahatin bir sebebi, rahatsızlığına iyi gelmesi için hava değişikliği yapmakla beraber, diğer nedeni de gelecekteki gelinini görmek isteği idi. Millete yetiştirdiği pek yüksek meziyetli evladı için misli nadir bir ana muhabbeti besleyen ve pek hassa olan merhume, müstakbel gelinini, öncelikle görmeden severek ailenin bir an önce kurulmasına ısrar etmiş, sonra İzmir'de görünce büyük bir muhabbet bağlamıştır..."

Tam Bağımsızlık ve Milli Hâkimiyetten Ödün Vermeyeceğiz

Yerli ve yabancı gazeteciler, yeni evli Mustafa Kemal Paşa'yı rahatsız etmek istemiyorlardı. Fakat içerde ve dışarıda zafer kazanmış güçlü bir paşanın ne yapacağı merak ediliyordu. Daha evliliğinin ikinci günü, İzmir ve İstanbul gazetecilerinin gönlünü kırmamak için onları köşkün bahçesinde kabul etti. Mavi gözleri tarhlarda kendisine gülümseyerek bakan hercai menekşeleri okşayarak konuşuyor, gazeteciler dikkatle not alıyorlardı:

"Bir devlet tam bağımsızlığa ve bir millet kayıtsız şartsız egemenliğe malik ve sahip bulunmadıkça, o devlet ve millet için hayat, refah ve şeref olamayacağını anlayan milletimiz, bu gereği sağlamadıkça yaşamanın mümkün olmayacağına inanmaktadır. Milletimizin bütün gerçekleri anlamakta gösterdiği olgunluk ve yetenek övünç nedenidir. Artık bu milleti esir ve bu memleketi sömürge ve malikâne yapmak hevesinde bulunanların ne büyük gaflette olduğu anlaşılır."

Ocak ayı sonu olmasına rağmen bahçenin içi Mustafa Kemal'in gözleri gibi ışıl ışıldı. O, yukarıdaki ağaç dalları arasından vuran güneş ışınlarından gözlerini denizin hür ufuklarına çevirerek, gazetecilerin kısa sorularına uzun ve ikna edici, aydınlatıcı cevaplar veriyordu:

"Düşmanlarımız Osmanlı devletini yıkarak asıl öğesi olan Türk milletini de yok etmek istiyorlardı. Halbuki Türk milleti yeni bir iman ve kesin bir milli azimle yeni bir devlet kurmuştur. Bu devletin dayandığı esaslar 'Tam bağımsızlık' ve 'Kayıtsız şartsız milli egemenlik"ten oluşur. Mirasçısı olduğumuz Osmanlı Devleti'nin dünya gözünde hiçbir değeri, erdemi, şerefi, kibir, onuru kalmamıştı. Sanki sığıntıydı. Koruyuculuk ve güdüm altına alınmış görünüyordu. Biz, onun için tam bağımsızlık ve milli egemenlikten taviz, ödün vermeyeceğiz."

Köşkün içindeki pencerelerden Paşa'sını ve gazetecileri takip eden Latife Hanım, hizmetçilerine hazırlattığı çayların emir erleri eliyle misafir gazetecilere dağıtılmasını izlerken kulakları Mustafa Kemal Paşa'daydı:

"İtilaf devletlerinin bize önerdikleri antlaşma projesi tam bağımsızlık isteyen milletimiz için hiçbir zaman kabul edilecek bir şey olarak görülemez."

Ulu ağaçların gölgesi altında kurabiyelerini yiyip çaylarını içmeye devam eden gazeteciler, bir taraftan da Atatürk'ün her cümlesini, her kelimesini kaçırmadan not alıyorlardı:

"Biz 'barış istiyoruz' dediğimiz zaman, 'Tam bağımsızlık istiyoruz' dediğimizi herkesin bilmesi gerek. Bunu istemeye hakkımız ve

gücümüz vardır. On sene, yirmi sene sonra alçalarak ölmekten ise şimdiden şeref ve haysiyetle ölmeyi müreccah14 görmeliyiz. Misak-ı Milli'nin içeriği bir sayfadan daha az yer tutar. Biz bütün Türk arazisinde gerçek bağımsızlık istiyoruz. Bizim için artık kapitülasyon mevcut değildir. Kapitülasyonların hiçbir kısmında istisnayı kabul etmiyoruz. Adli, mali veya askeri kapitülasyonların, ayrıcalıkların hiçbirini kabul etmiyoruz."

Mustafa Kemal Paşa, büyük bir alçakgönüllülük ile uğurladığı gazetecilerden ayrılıp köşke girdiğinde iki günlük hanımı onun boynuna sarıldı, öptü:

– Pencereyi açıp dinledim Paşam! Ne güzel konuştunuz. Bundan sonra ben de yanınızda olacağım.

– Tabii Latif. Yabancı gazetecilerle yapacağım toplantıda tercümanım sen olacaksın. Latife, kocasının ellerini tuttu, bahçede üşümüş gazetecilere belli etmemişti:

– Ellerin buz gibi paşam, şömineyi yaktırdım, buyurun içerdeki odada oturalım.

– Ben ne soğuklar, karlar, kışlar gördüm Latif. İzmir'in bu ocak soğuğu bana tenimi okşayan senin gibi latif bir serinlik geliyor. Ebediyen bizim olan Diyarbakır, Muş ve Bitlis dağlarında Ruslarla yaptığımız savaşlardaki karlı, buzlu havaları sana sonra anlatırım Latif. O zaman buz gibi olan ellerimi, İsmet tutup ısıtmıştı. Şimdi Lozan'da ne yapıyor acaba?

14. Müreccah: Tercih edilir.

Lozan'da Sadece Siyasi Değil, İktisadi Bağımsızlık İçin de Mücadele Ediyoruz

Mustafa Kemal Paşa, Latife Hanım'la evlendikten sonra ferahladığını, sanki üzerinden büyük bir yük gitmiş gibi hafifleyip huzura kavuştuğunu hissetmişti. Bu dinginlik ve rahat oluş, evlendiği hanımın annesine karşı son görevlerini kendi yerine özenle getirmiş olmasından da ileri geliyordu. Duyduğu minnet hissi, sevgi ile katmerleşmişti.

Yıllar süren dağdağalı, tehlikeli acı ve yokluklarla dolu mücadeleli hayatının yerini şimdi huzur ve sakinlik günleri almıştı. Ama geride bıraktığı yıllar, annesine de, ona da göz ve bedeninde bazı yıpranmalar açmasına rağmen, bu mücadelenin boş olmadığını göstermişti. Sıkıntılar, acılar, ıstıraplar, ayrılıklar, hasretler annesinin yıpranmasına, erken ölümüne sebep olmuşsa da milleti için kurtuluşu hazırlamıştı. Annesi bu mutlu günü hem büyük zaferle hem de evlendiği kızı tanıyıp onun şefkatli kollarında gözlerini kapamasıyla görmüştü.

İşte bu iç huzuruyla Mustafa Kemal İzmir'de balayını yaşıyor-

du. Mutluydu. Sevmişti. Sevilmişti. Annesi de sevdiği, evleneceği kızı görmüş, gözü açık gitmemişti.

Göztepe'deki köşk genişti. Sabahleyin erkenden hanımı kahvaltısını hazırlıyor; birlikte denize bakan camekanlı salonda çaylarını içiyor, yemeklerini yiyorlardı. Bu huzur, dinginlik ve mutluluk içinde belki Avrupa görmüş Latife Hanım Fransa'da, Nice'te bir balayı geçirmeyi hayal ediyor; beyinin sorumluluğunu düşünerek bunu açamıyor; Mustafa Kemal'in zihnini ise Lozan'a gönderdiği İsmet Paşa'nın ne yaptığı, ne yapacağı işgal ediyordu. İstilacılara karşı nasıl davranıyor; talimatlarını yerine getirip direnebiliyor muydu?

Onun kadar, yerli ve yabancı gazeteciler de Lozan'da ne olacağını merak ediyordu.

Saltanatı kaldıran, Türkiye'de Büyük Millet Meclisi egemenliğini kuran Gazi, Boğazlar, Trakya, Musul– Kerkük ve Adalar konularında da galip gelebilecek miydi? Karargâh gibi kullandığı köşkte telgraf, telefon yağmuru kadar, röportaj istekleri de yeni evlileri gündüzleri birbirinden ayırıyordu. Yaverleri bu istekler karşısında Gazi ile gazeteciler arasında mekik dokuyor, çoğunu reddediyorlardı. Latife Hanım, "Bir iki gün olsun baş başa kalamayacak mıyız?" derken, 30 Ocak 1923'te Mustafa Kemal, ısrarlara dayanamayıp İzmir gazetecilerini görüşmek için köşke çağırdı.

Göztepe'deki köşkte İzmir'de yayınlanan Anadolu, Ahenk, Sedayi Hak, Şark ve Yeni Turan gazetesinin yazarları ile konuştu. Hepsine şu açıklamalarda bulundu:

"Lozan Konferansını dikkatle takip ediyorum. Çünkü ordularımız bütün cihanın hayret ve takdirini kazanan büyük bir zafer kazanmıştır. Biliyorsunuz Yunan'ı denize döktükten sonra karşımızda, askeri harekâtımızı gerçekleştirecek hiçbir engel kalmamıştı. İstanbul ve Çanakkale'yi geçip Trakya'ya askeri harekât yapabilirdik. Buna rağmen İtilaf Devletlerinin talebi ve iyi niyeti ve samimiyetine in-

anarak ordularımızı durdurarak, insani duygularla heyetimizi Lozan'a gönderdik... Hâlâ eski Osmanlı Devleti'ni boğazlayan ve milletim için en şiddetli ve kahredici bir uyanma darbesi olan, eski tavır ve hareketleri başka şekil ve surette yeni Türkiye Devleti'ne kabul ettirmek istiyorlar... Hükümetimiz vatan ve millete karşı üstüne aldığı görevi üstün şekilde tamamlayabilmek için çalışmaktadır... İtilaf Devletlerinin henüz Türkiye'nin ve Türkiye halkının varlığının gelişmesinin mecbur kıldığı şartları kabul ve tasdik edici bir zihniyete gelmedikleri anlaşılıyor. Türkiye'nin çıkarları aleyhine hareket eden Fransız ve İtalyan delege heyetleri, İngiliz delege heyeti ile adeta yarışıyor.Türkiye tam bağımsızlığını sağlayacak bir barış ister. Karşımızdaki devletlerin direnmesine rağmen gerekli şeyleri ve bağımsızlığı sağlayıncaya kadar başladığımız işlere devam edeceğiz. Milletin ciddi kararı budur. Milletimiz, İstiklal Savaşı'ndaki zaferi gibi barışı elde etme mücadelesinde de başarılı olacaktır... Anayasamızın birinci maddesi hükmünce egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Bunun gereği de yapılacaktır."

Mustafa Kemal Paşa, bunları söylerken onun alev alev inanç ve güvenle yanan gözlerinden, gazeteciler "Cumhuriyet" müjdesini de okuyorlardı. O, henüz Samsun'a çıktığı günlerde kafasına koyduğu tasarıların hepsini gerçekleştirememişti. Karısı Latife Hanım, kocasının kendisine okşayıcı sözler söylerken bile zihninin millet ve devlet konularında olduğunu hissediyordu. Onu nereye giderse yanında götürüyor; çevresine başlattığı devrim hareketlerinin Türk kadını olmadan yürümeyeceğini göstermek istiyordu.

Dünya Üzerinde Gördüğünüz Her Şey Kadının Eseridir

Halide Edip başkanlığında bir Yunan zulmünü inceleme heyetini düşmanın yakıp yıktığı şehirlere gönderirken, o da 2 Şubat'ta yanına Fevzi Paşa'yı da alarak otomobille 1. Kordon'dan 4. Kordon'a oradan da Halkapınar'a kadar Ermeni ve Rumların yaktığı mahalleleri gezmeye çıkmıştı. Yanında oturan hanımına notlar aldırıyor ve Fevzi Paşa'ya dönüp, "En kısa zamanda düşmanın yakıp yıktığı İzmir'i yeniden inşa edeceğiz. Kalkınma atılımımız bu güzel şehrimizin imarı ile başlayacaktır" dedi.

Yanmış, yıkılmış evlerinin ayakta kalabilmiş bir köşesinden çıkan, yıpranmış. eşyalarını avlulara yığan Rum kadınları, erkekleri önlerine çıkıyor; eğilip selam vererek özür ve merhamet dileniyorlardı:

– Biz yapmadık Paşam. Ermeniler yaktı.

– Biz ihanet etmedik Paşam, Mora'dan, adalardan gelenler yaptı.

Bu incelemelerden sonra Mustafa Kemal Paşa, Vali'ye, Kızılay

Başkanına bu insanlara yardım edilmesi emrini verdi. O gün İzmirli iş adamları, Gazi'yi Gümrük Binası'nda bir konuşma yapmak üzere davet etmişlerdi. Halkı dinledikten sonra Gazi, eşi ve Fevzi Paşa ile bu binaya geldi. Alkışlarla karşılandı. Lozan görüşmeleri ve iktisadi konulardan söz etti:

– İzmir, hem imar hem iktisadi hareketimizin başlangıç noktası olacaktır. Lozan görüşmelerini İsmet Paşa başarı ile sürdürmektedir. Biz orada sadece siyasi değil, iktisadi bağımsızlık için de mücadele ediyoruz. Biz kazandığımız zaferin karşılığı barış istiyoruz.

Bunu söylerken, "Tam bağımsızlık" istiyoruz derken, herkesin bilmesi gerektir ki bizim bunu istemeye hakkımız olduğu kadar gücümüz de vardır. İzmir beş asırlık bir ata yurdudur.

İktisadi ve siyasi öneme sahiptir. Bunun için Türkiye'yi yok etmek isteyenler önce buraya gözlerini dikmiştir. Nitekim düşman önce burayı işgal etmiş sonra içerilere, doğuya ilerlemiştir. İzmir'in işgali milletimizin kalbinde derin bir yara olmuş, kopan feryatlara azmimiz cevap vermiştir. İzmir elbette düşmanların elinde bırakılamazdı ve nitekim bırakılmadı.

Mustafa Kemal Paşa konuşmasının bu noktasında kendisini büyük bir ilgiyle dinleyen karısı Latife Hanım'a döndü, gülümsedi; onun kahve elası gözlerine mavi gözlerini dikerek devam etti:

– Tanrı insanları iki cins olarak yaratmıştır. Bunlar birbirlerinin lazım ve lüzumlu olanıdır. Dünya üzerinde gördüğünüz her şey kadının eseridir. Bir millet ilerlemek ve uygarlaşmak isterse kadınlarına ilgi göstermek zorundadır. Yaşamak demek faaliyet demektir. Bunun için bir toplumun bir organı faaliyette bulunurken diğer organı atıl olursa o toplum felç olmuş demektir.

Salonda çıt çıkmıyor herkes ilgi ve saygıyla Gazi'sini dinliyordu. O, karşısındakilere irade ve düşüncesine boyun eğdiren bakışlarını gezdirerek devam etti:

– Bunun için bizim toplumumuzda bilim ve fen gerekliyse bunları aynı derecede hem erkek ve hem kadınlarımızın birlikte

kazanması lazımdır. Kadınlarımız görev bölümü sırasında, kendilerine ait görevleri yapacakları gibi aynı zamanda toplumun refahı için, mutluluğu için en gerekli olan her çalışmaya dahil olacaklardır. Kadının ev görevleri en ufak ve önemsiz olanıdır. Kadının en büyük görevi analıktır. Her terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse görevin önemi layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün gereği kadının her alanda yükselmesidir. Öyleyse kadınlarımız da ve fen bilgini olacak ve erkeklerin geçtikleri bütün eğitim derecelerinden geçeceklerdir. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını istememiştir. Türk tarihine bakılırsa görülür ki kadınlar bilimce, bilgice erkeklerden asla geri kalmamıştır. Tarlada da, pazarda da kadınımız erkekle beraberdir. Din gereği olan örtünme, kadınlarımıza yük ve edebe aykırı olmayacak basit bir şekilde olmalıdır. Örtünme, kadını hayattan ayırmamalıdır. Bütün cihan görmüş ve anlamıştır ki Osmanlı İmparatorluğu tarihe karışmıştır. Devletimiz yeniden bir devlet ortaya çıkarmıştır ki adına "Türk Devleti" derler ve bu devlet, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti tarafından yönetilir. Osmanlı Devleti de, hükümeti de ölmüştür. Onun yerine Meclis– i Mebusan değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi geçmiştir.

Paşa'nın bu konuşması alkışlarla ve sevinçle karşılanırken, sabahtan beri onun yanında bulunan Latife Hanım yorulup sıkıldığını belli ediyordu. Kalabalığın arasından vişne rengi fesli orta yaşlı bir adam Salih Bey'in yanına yaklaştı. "Paşamla konuşacağım" dedi. Yaverleri, kalabalık arasından sıyrılıp Paşa'ya yaklaşmak isteyen bu kişiye engel olmaya çalışırken, uzaktan Mustafa Kemal bu çekişmeyi fark etti:

– Çocuklar, bırakın yanıma gelsin, dedi.

Adam heyecanla koşup Mustafa Kemal'in eline yapıştı, öptü:

– Paşam, emşerinizim ben sizin. Kayalar muhaciriyim. Bir dileğim vardır. Bilirsiniz düşman buradan kaçmadan önce birçok ma-

sum yöneticiyi, sorgusuz sualsiz aldı götürdü. Benim amca oğlum Abidin Bey'i de, Mudanya Kaymakamı iken 1920'de Yunanlılar "casus" diye götürdüler. Şimdi Atina'da apiste. Eşi çocukları üç yıldır ağlayıp sızlıyorlar. Ne olur kurtarın Paşam.

Kemal Paşa, Fevzi Paşa'ya baktı. Vali Abdülhalik Bey'e işaret etti:

– Biz daha önce bu konular hakkında İsmet Paşa'ya talimat verdik. Esir takası yapılmıştı. Vali Bey, yeniden hem Yunanlılara hem İngilizlere yazın. Latife Hanım siz de Fransızca, İngilizce mektupların yazılmasına yardım edin.

Latife Hanım, hemen kocasının arkasındaydı. Ona yardımcı olmanın övünç ve gururuyla, "Peki Paşam" dedi.

İzmir'deki aşırı ziyaretler ve şikâyet dinlemeden Paşa yılmıyor, usanmıyordu. Ama Latife Hanım bu halden şikâyetçiydi.

– Paşam biraz İzmir'den çıkalım. Kır havası, taşra havası alalım, dedi.

– Latif, hangi isteğin yerine gelmedi ki? Pekâlâ, diyen Mustafa Kemal Paşa, zaten Akhisar, Manisa, Balıkesir ve Edremit taraflarındaki durumları görmek, askeri birlikleri denetlemek istiyordu. Otomobille geziye çıktılar. Beş gün farklı şehirlerde fakat hep aynı ilgi ve sıcak karşılamalarla mutlu oldular. 10 Şubat'ta mutlu karı kocanın İzmir'e dönüşünü İzmirliler tekrar alkışlarla karşıladı.

Onun aklı Balıkesir'de Kemaleddin Sami Paşa'nın anlattıklarında ve verdiği raporda ydı. Yunan askerlerine yardım eden yerli Rum ve Ermeni çeteciler yenilip kaçarken bir İngiliz'in maden ocağındaki galerilere saklanmışlar ve bu yabancılar onları korumuşlardı. Günlerce masum Türklerin kanına giren bu çetecileri arayan Sami Paşa nihayet İngiliz fabrikatörü sıkıştırınca galeride olduklarını öğrenmiş ve direnenleri öldürmek zorunda kalmıştı. Osmanlı madenleri, şimendiferi, limanları yabancılara vererek büyük hata yapmıştı.

Mustafa Kemal, bunları önleyecek tedbirler almalıydı. Bunun

için boş durmuyor; çareler düşünüyordu. Ankara, İstanbul ve Lozan'daki temsilcileri ile telgraf ve mektupla iletişim kurup gidişat ve durumları öğrenirken, halkla da çeşitli toplantılar yapıyordu. Her gün, ya bir okulda ya bir yetimevinde veya bir meslek kuruluşunda yeni devletin temellerini işaret eden konuşmalar yapıyor; sadece tarımla kalkınamayacağımızı belirtip, halkı aydınlatarak, onları ticaret ve sanayi hayatına atılmaya yönlendiriyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Lozan'a zafer kazanmış Paşa'sını göndermiş olmanın rahatlığı ve huzuru içindeydi. Ama oradan aldığı son haberler, sömürgeci devletlerin hâlâ Türkiye'yi Osmanlı Devleti imiş gibi görmeleri ve kapitülasyonların devamını istemeleri yönündeydi. İsmet Paşa, Lord Curzon'un bu baskıları karşısında, Gazi'den aldığı talimatla görüşmeleri kesip dönme kararı almıştı. Lozan'daki sömürgeci devletlere, Türk milletinin kazandığı askeri zafer kadar önemli, iktisat ve hukuk girişimleri de olduğunu göstermesi lazımdı. Türkiye tam bağımsızdı ve İsmet Paşa'nın İtilaf Devletleri delegelerine verdiği cevapta belirttiği gibi, "Memleketi, hukuk ve iktisar esirliğine mahkûm eden bir belgeye imza konulamaz"dı.

İzmir İktisat Kongresi

Latife Hanım, Göztepe'deki köşkünde, Paşa'sının etrafında fır dönüp ona sabahları çaylar, kurabiyeler ikram edip akşamları yüklü sofralar kurarken, Mustafa Kemal'in aklı fikri Lozan ve Ankara'daydı. Lozan'da olduğu gibi, Ankara'da da güvendiği silah ve dava arkadaşları vardı. Şimdi günlerdir Mahmut Esat Bey ve Kâzım Karabekir'le birlikte gündemini hazırladığı "İktisat Kongresi" ile batılı devletlere buradan bir cevap verecekti. Aynı zamanda İzmir'deki toplantı ile halkı ve her sınıftan meslek sahiplerini uyarmalı, yeni girişim ve hamleler için zemin hazırlamalıydı.

Bu amaç ile, 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresini topladı. Daha Büyük Zafer'den altı ay bile geçmeden, henüz memleketin ve milletin yaraları sarılmamışken yapılan bu toplantı, Gazi'nin ikinci hedefiydi. Toplantıda erkekler kadar, yüzleri açık hanımlar da yer alıyordu. Latife Hanım gene başta, kürsünün yanındaydı. Gene gözler, kulaklar zarif elleriyle yeni hedefler gösteren, her yere bakar gibi ışık saçan gözleri ile iradeleri kendisine bağlayan

yetençli, üstsözlü sesteydi:

– Efendiler! Aziz milletimizin iktisadi yükselmesinin çarelerini aramak ve bulmak gibi vatani, hayati ve milli bir kutlu ülkü için bugün burada toplanmış olan sizlerin, muhterem halk temsilcilerinin huzurunda bulunmaktan çok mesut ve bahtiyarım. Kılıç kullanan kol yorulur; fakat saban kullanan kol her gün daha çok kuvvetlenir. Uzun uykuyla ve derin umursamazlıkla geçen çağların iktisadi yapımızda açtığı yaraları tedavi etmek, tedavi için çarelerini aramak ve memleketi gelişmişliğe, milli refaha, mutluluğa ve servete ulaştıracak yolları bulmak için yaptığımız bu toplantının kıymetli ve başarılı sonuçlara ulaşmasını umuyorum.

– Türk tarihi incelenirse bütün yükseliş ve çöküş sebeplerinin bir iktisat sorunundan başka bir şey olmadığı anlaşılır. Efendiler! Tarihimizi dolduran bunca başarılar, zaferler veyahut yenilgiler, yıkılma ve felaketler, bunların hepsi; ortaya çıktıkları dönemlerdeki iktisadi durumlarla ilgilidir. Yeni Türkiye'mizi layık olduğu düzeye ulaştırabilmek için hemen ekonomimize birinci derecede önem vermek zorundayız.

Mustafa Kemal Paşa uzun konuşmasında tarihi hataları, Duyun–u Umumiye'yi, kapitülasyonlarla verilen ödünleri, patrikhaneye verilen ayrıcalıkları, yabancı devletlerin bunları sömürmesini, padişahların hatalarını ve en sonunda istilacıların memleketi işgalini, "Kuvayı Milliye"yi, "Müdafaa–i Hukuku"u ve milli mücadeleyi anlattıktan sonra "Misak–ı Milli" gibi bir "Çalışma Milli Andı"ndan söz etti. Madenlerin ve sanayinin millileştirilmesinin önemine dikkatleri çekti ve konuşmasını şöyle bitirdi:

– Efendiler, yüce heyetinizin bugün kararlaştırmış olduğu Türkiye İktisat Kongresi çok önemlidir, çok tarihidir. Nasıl ki Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi felaket noktasına gelmiş olan bu milleti kurtarmak konusunda Misak–ı Milli'nin ve Teşkilat–ı Esasiye Kanunu'nun ilk temel taşlarını sağlamak konusunda etken olmuş ve bundan dolayı milli tarihimizde, milli hayatımızda en kıy-

metli ve yüksek anıyı kazanmış ise, İktisat kongremiz de milletin ve memleketin hayat ve kurtuluşunu sağlayacak ilkelerin temel taşlarını ve esaslarını kazanıp ortaya koymak yoluyla tarihte büyük isim ve değerli bir hatıra olarak kalacaktır. Bu kadar kıymetli ve tarihi Kongrenizi açmak şerefini bana bağışladığınızdan dolayı teşekkürlerimi bildiririm. Kongre açılmıştır efendim.

Bu toplantıda ticaret adamları, sanayiciler, yöneticiler çeşitli konuşmalar yapıp tutanaklar tutuldu. Öneri ve dilekler rapor haline getirildi. 6 Mart 1923'te imzalanan Misak–ı İktisadi'nin on iki önemli ilkesi vardı. Bu, memleketin içine kadar dış ülkelere karşı da siyasi, iktisadi, mali, sanayi, kültürel ve hukuki bir bildiriydi. Lozan'a tekrar gidecek olan İsmet Paşa'nın elini güçlendirecekti.

Akşam geç vakit toplantıdan çıkarken Gazi kadar, hanımı da yorulmuştu. Otomobilden inip köşke doğru giderken Latife Hanım kocasına takıldı:

– Kemal, artık hanımlar mutfakta değil, ticari hayatta olacak. Haydi bakalım mutfağa.

– Latif, emrin başım üstüne, zaten çoktandır yumurta yemiyorum... Omletten başka da bir şey yapmayı bilmem.

– Aşçımız izinli olduğuna göre, göster marifetini bakalım.

Annesinin bakmaya kıyamadığı mavi gözler, çocukça masumiyet içinde sevdiği kadını okşadı, sonra mutfağa girdi.

***

Mustafa Kemal Paşa, 18 Şubat 1923'te karısı Latife Hanım'la birlikte İzmir'den ayrıldı. İstasyona gelen anne Adeviye Hanım ve baba Muammer Bey'in yanındaki iki kız kardeş, ağlayarak trenin arkasından el sallamaya başlayınca, Latife Hanım da ağlamaya başladı.

Yol boyunca gözyaşlarını silen hanımının bu aşırı duygululuğu Mustafa Kemal'e dokunmuş, annesi ile kendisinin yüzlerce ayrılık

ve hasret günleri hatırına gelmişti.

Tren, Spil Dağı'nı geçti. Ovaya doğru yol almaya başladı. Mustafa Kemal, Turgutlu, Ahmetli, Salihli kasaba ve köylerinin yanmış yıkılmış viraneleri görününce, hâlâ iç çekip gözyaşlarını kurulayan hanımına sert bir uyarıda bulundu:

– Latif, yeter artık. Görmüyor musun şu vatanın halini? Ne bağ, ne bahçe, ne bir ahır, ne bir ev kalmış. Asıl bunlara üzülmeli, ağlamalı, sense...

– Kusura bakma Paşam.

Uzun süre konuşmadan Yunanlıların yakıp yıktığı viraneliklere, sapsarı olacağına yangından kapkara olmuş ekin tarlalarına bakarak ikisi de kendi düşüncelerine daldılar.

Tren tiz çığlıklar atarak Uşak'ı geçmiş Dumlupınar– Afyon arasındaki kutlu ve tarihi toprakları aşıyordu. Mustafa Kemal'in gözleri dağlar, vadiler, tepeler ve dereler arasında buruk duygularla dolanırken; yüreği, toprağa karışmış olmuş şehitleri için sızlıyordu. Onların kanı, canı pahasına elde edilmiş olan zaferin meyvesini Lozan'da İsmet Paşa toplayabilecek miydi? Hep bu kaygılarla birlikte, şimdi gözlerinin önüne Aslıhanlar'daki bir kağnı üzerine serdikleri harita ve yanı başında bulunan Fevzi ve İsmet Paşalar geliyordu. Seyrettiği tepelerin ardından da top gümlemelerini işitiyor gibiydi.

– Kemal çok daldın.

Latife Hanım'ın tombul, yumuşak eli alnını okşamıştı. Tren tiz çığlıklarına devam ederek Afyon'a doğru giderken akşam karanlığı basmak üzereydi. Mustafa Kemal, hanımının şefkatli gözlerine, onun düşüncesine nüfuz eden mavi ışıltılarla baktı; iç çekti.

– Nasıl dalmam Latif? Ölüm–kalım savaşıydı o. Hem düşmanla hem İstanbul'daki hainlerle hem de Meclis'teki muhaliflerle uğraşırken verdiğimiz bir savaş. Düşmanla baş ettik. Yendik. Ama içimizdeki yaramazlar.

– Hâlâ yaramazlar var mı?

– Var, hiç bitmez. Şimdi de beni bırakıp İsmet'le uğraşıyorlar. Hayırlısı ile barış antlaşmasını imzalayıp bir gelse de, siyaset, iktisat, sanayi atılımlarına başlasak.

Latife Hanım hayranlık içinde, Paşa'sını dinliyordu.

– Gerilik kadar, çıkarcılığı, kin ve hasetleri ortadan kaldırmazsak, şimdi duyduğumuz sevinç ve mutluluk kadar bütün gayret, zafer ve başarılarımıza da yazık olur. Yönetici bir dakika uyumaz, uyuklamaz ve emrindekilerin de uyuklamasına izin vermez. Çünkü gerilik, tembellik ve bencillik milletlerin en sinsi ve amansız düşmanıdır. Bu kötülükleri yok etmek için kadroya, aydın insanlara ihtiyacım var Latif. Bunun için de önce okuldan, Milli Eğitimden başlayacağım.

Yol uzadıkça Latife Hanım'ın gözleri süzülüyordu. Gece erkenden uyudu. Onun ipek kılıflı yastığına koyduğu başına, kapanmış gözlerine bakan Mustafa Kemal, annesini, İzmir'i, mezarı düşünmeye başladı. Anasının hastalığına doktorları bir çare bulamamıştı. "Hastalık" kelimesi onu Fikriye'yi düşünmeye yöneltti. Zavallı kız, bakalım Avrupa'da iyileşecek miydi? Tren sarsıntısı arasında kımıldayıp, mışıldayan hanımına baktı. Çok sağlıklı ve rahat uyuyordu. Onunla en mutlu gününde, tatlı günlerde tanışmıştı. Oysa acı günlerini, çileli, ıstıraplı, dertli, zorluklarla dolu günlerini hep annesi ve Fikriye ile geçirmişti. Acılarını paylaşanlarla mı mutlu olunurdu, yoksa tatlı ve rahat günlerine ortak olanla mı? İşte şimdi kaygılardan uzak bir hayat geçirmiş olan Latif, böyle rahat ve hazır sevgiye konuvermişti.

Gerçekten seviyor muydu. O seviyorsa, kendisi de seviyor muydu? Onu en çok seven rahmetli annesiydi. Onu, bu aşırı sevgisine rağmen yıllarca ayrı, hasret içinde bırakmamış mıydı?

Gurbet gurbet, cephe cephe gezmişti. Niye olmuştu bu ayrılıklar? Önce okumak tutkusu, sonra vatan ve millet sevgisi için miydi? Hürriyet aşkı, yüksek ülküler nasıl annesini unutturmuştu?

Şimdi gözlerinin önündeki hanımının rahat ve kaygısız yüzün-

deki kapalı gözler, neyi gösteriyordu? Hiç acı çekmemişliği, hiç yokluk görmemişliği... "Çok çekmiş gözü yaşlı anam..." Bu hanımla, annesine baktığı, ona minnet duyduğu için mi evlenmişti?

Tren tekerleklerinin rayların üzerinde çıkardığı çelik sesleri, düşüncelerini ezemiyordu. Her düşünce bir öncekini bastırıyordu. Şimdi de İsmet'i, Lozan'ı hayal ediyordu. İsmet, Lord Curzon'ları Clemenceau'ları nasıl alt edecekti? Barış şarttı. Yanmış, yıkılmış, fakir kalmış, on bir yıldır savaştan kurtulamamış bir milletin, erkeksiz, emeksiz kalmış köylerinin yeniden hayata kavuşması lazımdı. İktisadi kalkınma... Sonra halifeliğin kaldırılması... Tevhid–i Tedrisat ve laikliğe geçme... Cumhuriyetin ilânı... İsmet Paşa Lozan'da antlaşma yaparsa ilk atılacak adımlar bunlardı...

Bir ara Latife Hanım gözlerini açtı. Uykulu uykulu baktı:

– Aaa... Kemal Sen uyumadın mı daha?

Kocasından cevabı bile almaya lüzum görmeden başını tekrar yastığa koydu, uyudu.

Mustafa Kemal uyumuyordu. Gece karanlığında dışarı baktı. Cansız bir iki köy evi ışığından başka hayat belirtisi yoktu. Anadolu uyuyordu. Türk insanı uyuyordu. Bu uyuyan milleti uyandırmak, ayağa kaldırmak lazımdı. Samsun'da, Erzurum'da, Sivas'ta, Ankara'da bunu başarmıştı. Ama gerisi de gelmeliydi. Hâlâ uyuyanlar vardı.

Tam Bağımsız Devlete Vereceği Yön Şekillenmeye Başlamıştı

Ama onlar uyurken Mustafa Kemal hiç uyumamıştı. Nasıl Erzurum ve Sivas Kongrelerini, TBMM'yi topladıysa yeni bir anayasa ile yeni devleti kuracak; Cumhuriyet'i ilân edecekti. Zaten Cumhuriyetin temeli, bu kongre ve toplantılardaki insanların anlaşması, kendi iradeleri ile yaptıkları toplum sözleşmesi idi. İstiklal Savaşı ile perçinlenen bu devlet sözleşmesi Hakkari'den, Kars'tan İzmir'e, Edirne'ye kadar herkesi kapsıyordu; sonsuzdan gelip, sonsuza gidiyordu. Her fert buna uymalıydı. Halk Partisi'ni de bunu gerçekleştirmek için kuracaktı. Tam bağımsız devlete vereceği yön şekillenmeye başlamıştı. Bu, partisinin ilkelerinde kendini gösterecekti. İlk adım Milli Egemenlik'ti ve TBBM ile gerçekleşmişti. İkinci ilke Bağımsızlık'tı ve bu da İstiklal Savaşı ile sağlanmıştı. Üçüncü ilke Millî Birlik ve Bütünlük'tü ve bunu da Kongreler ve Meclis ile gerçekleştirmişti. Dördüncü ilke Barışçılık'tı; İsmet Paşa'nın yapacağı antlaşma ile "Yurtta barış; cihanda barış" gerçekleşecekti. Sonra beşinci ilkesi için adımlarını atacaktı. Bu, İzmir'de temelini attığı İktisat Kongresi gibi bilimde,

teknikte, sanayide ilerleme atılımı olacaktı. Bilim, boş inançlara karşıttı. O halde laiklik ilkesine bağlanacak, halifeliği ve şer'î kurumları kaldırıp Eğitim Birliği Kanunu çıkaracaktı. Böylece, insan ve insanlık sevgisine doğru evrensel bir kapı açmış olacaktı, bütün milletleri barışla kucaklarken, milletin millî değerlerinden vazgeçmeyecekti. Onun için de Milliyetçi olacaktı. Çünkü Türk Milleti, soyluluğunu ve kahramanlığını göstermiş; yedi düvel karşısında yaptığı savaşı, zaferle taçlandırmıştı. Övünmek hakkıydı. Bütün bunları gerçekleştiren halk, canını vermiş, malını vermiş sonuçta devleti kurmuş fakat yoksul kalmıştı. Bu sebeple diğer bir ilkesi de Halkçılık olacaktı. Halkı kalkındıracak, uygar milletler düzeyine ulaştıracaktı. Bu sebeple yeni devletin bir temel taşı, bir ilkesi de çağdaşlık ve uygarlık olmalıydı. Bütün bunları gerçekleştirecek güç devlette olduğundan devletçi olmak da yeni partinin vazgeçilmez şartı olacaktı. Çünkü Osmanlı Devleti, madenlerini, demiryollarını, gemi ulaşımını ve bankacılığını yabancı güçlere devretmesi sebebiyle sömürülmüş, bağımsızlığını kaybetmişti. Devlet, ağır sanayi ve fabrika kurmada öncü ve örnek olmalıydı. Çağdaş milletler seviyesine ulaşmak, teknik ve iktisat alanlarında olduğu kadar manevi bilimler alanında da onun girişimlerini bekliyordu. Türk Tarih ve Dil Cemiyetlerini kuracak, Harf Devrimini yapacak ve onu diğer devrimler takip edecekti.

***

Mustafa Kemal, İstanbul'da Harp Okulu'nda olduğu gibi bin bir düşünce arasında yoğrulup yorulduğundan ancak sabaha doğru gözlerini yumabildi. En sonunda uyumuştu. Güneş, Ankara'nın ufuklarından doğarken, gözüne vuran ışıkla Latife Hanım uyandı. Baktı. Trenin takırtılarına rağmen Paşa'sı altın saçlarını yastığa gömmüş derin bir uykuya dalmıştı. Uyandırmaya kıyamadı. Başını kaldırdı. Ankara Kalesi'ne baktı. Aynı Kadifekale'deki gibi al bayrak huzurla ve gururla dalgalanıyordu.

Mustafa Kemal'e doğru yaklaştı. Hafifçe dudaklarını onun alnına koydu.

Dışarıda, kompartımanın camı önünde onu seyreden Salih Bey fısıldadı:

– Öpün, benim için de öpün. Annesi için de öpün. Milleti için de öpün. O, Türkiye Cumhuriyeti'nin ebedi Cumhurbaşkanı olacak, Atatürk olacak!..

Yazarın Hayatı ve Eserleri Hakkında

Yılmaz Gürbüz, 1937'de İncesu'da doğdu; ilk orta ve lise öğrenimini Kayseri'de yaptıktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Gazetecilik Enstitüsü'nden mezun oldu. 1961'de Çapa Öğretmen Okulu'ndan yeterlik belgesi alarak Nişantaşı Kız Lisesi ve Şişli Ortaokulu'nda Türkçe öğretmenliğine başladı. Daha sonra Cumhuriyet Savcısı olarak Söke'den Van'a kadar birçok il ve ilçede görev yapan yazar 2002 yılında emekli oldu. Halen İzmir'de avukatlık yapmaktadır.

Yılmaz Gürbüz 1975 yılında *Balkan Acısı* romanı ile "Peyami Safa Ödülü"nü aldı ve Atatürk'ün 100. Doğum Yıldönümünde Kültür Bakanlığı'nın açtığı roman yarışmasında da *Acılar Masal Oldu* adlı eseri ile birinciliğe layık görüldü. İnci Enginün *Acılar Masal Oldu* hakkında 1986'da *Erdem* dergisinde yazdığı makalede, *"Son derece ilgi çekici ve her Türk çocuğunun tekrar tekrar okuyacağı nitelik taşımaktadır"* dedi.

Yunus Emre Yılı münasebetiyle 1991'de İş Bankası'nın açtığı yarışmada *Yunus Emre* incelemesi ile araştırma dalında ödül aldı; aynı

yıl Eskişehir Valiliğinin açtığı yarışmada da *Yesevili Yunus (Çöküş ve Diriliş)* romanı birinci oldu.

Yılmaz Gürbüz, 2007'de yayımlanan *Mübadiller* romanında Balkan yenilgisi sonunda Rumeli Türklüğünün düştüğü elim durumu ve göç yollarındaki sıkıntılarını anlattı. Tarihi belgelere ve yüzlerce hatıraya dayanan bu eseri *Hürriyet* gazetesinde Hakan Tartan, "*Bizi, Balkan Türklüğünü anlatan en güzel eser. Yurdundan koparılanların hikâyesi. Ulusal bütünlüğümüzün temel harçları. Milli hafızamızı dolduran roman*" olarak tanıttı. (21–22 Ocak 2007)

Acılar Masal Oldu romanının devamı olan *Selanik'ten İzmir'e– Zübeyde Hanım ve Mustafa Kemal* romanında, anne–oğul teması ve özü etrafında Türk milletinin 1881–1923 yılları arasındaki Zübeyde Hanım ve Mustafa Kemal ağırlıklı olarak acılarını, hasretlerini, sorunlarını, mücadelelerini ve katlanılan bir ömürlük zahmetler sonucu kazanılan zaferleri ve inkılapları anlattı.

Tarihi kişilikler, bir milletin yön ve geleceğe akışını değiştirebilen insanlardır. Atatürk bu yönden olduğu kadar yetişme çevresi, ailesi, verdikleri hayat ve millet mücadelesi ile örnek bir kişiliktir. Şimdiye kadar Zübeyde Hanım ve Mustafa Kemal'in ele alınmayan tarafları ve Rumeli ile Selanik hasreti, *Selanik'ten İzmir'e*'de roman sihri ve akıcılığı içinde verilmektedir.

Bir millet ve devletin kaderine yön veren bir dahinin insan olarak, anne, kardeş, arkadaş çevresi ile ele alınıp bütün halinde romanlaştırılması ile edebiyatımızdaki bir eksiklik giderilmektedir. Onu yaratan Balkan şartları, okul ve aile çevresi ile ilişkileri ve katlandığı zorluklar ve toplumun yapısı, onu mutlak bir zafer için hazırlamıştır. Okuyucu, bu eserde sadece bir annenin durmadan kendisinden uzak yerlere gönderilen oğluna olan bağlılığını, hasretler ve acılar sebebiyle düştüğü yalnızlık ve hastalıkları değil; Türk milletinin Balkan dramını, Çanakkale zaferini, Anadolu'daki silkinişi ve İstiklal Mücadelesini de tarihi seyri içinde İzmir İktisat Kongresine kadar takip etmektedir. Bu eser tarihi belgelere dayalı bir araştırma olduğu kadar, çekici üslubu ve edebi Türkçesiyle de mükemmel bir romandır.

Yazarın Eserleri

1- *Balkan Acısı*,
Ötüken Yayınları, 1975, İstanbul (2. baskı: 2012)
2- *Acılar Masal Oldu*,
Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, Ankara
3- *Mübadiller*,
Elips Yayınları, 2007, Ankara (İkinci baskı: 2009)
4- *Selanik'ten İzmir'e (Zübeyde Hanım ve Mustafa Kemal)*,
Elips Yayınları, 2009, Ankara
5- *Sultan Alparslan*,
Sinemis Yayınları, 2008, Ankara
6- *Kılıçaslan ve Çivril Savaşı*,
Ötüken Yayınları, 2010, İstanbul
7- *Orkun Bilgesi*,
Ötüken Yayınları, 2012, İstanbul
8- *Çanakkale Yanarken*,
İleri Yayınları, 2013, İstanbul
9- *Ahh Rumeli*,
İleri Yayınları, 2015, İstanbul
10- *Mustafa Kemal'in Romanı-1 Acılar Masal Oldu*,
İleri Yayınları, 2014, İstanbul
11- *Mustafa Kemal'in Romanı-2 Çakır Mustafa*,
İleri Yayınları, 2016, İstanbul
12- *Mustafa Kemal'in Romanı-3 Selanik'ten İzmir'e*,
İleri Yayınları, 2016, İstanbul

496 sf, 25 TL

Kendisi de Selanik göçmeni bir ailenin çocuğu olan Yılmaz Gürbüz, gerçek yaşam öykülerini akıcı bir üslupla anlatıyor. Selanik'te kalan Türklerin Yunan yönetimi altında yaşadıklarına okudukça siz de ortak olacaksınız.

Türk romanının usta kalemlerinden Yılmaz Gürbüz, Çanakkale Savaşı'nı anlattığı bu romanında, okura farklı bir pencere açıyor. Bu kahramanlık destanı üzerine inceleme kitapları çok olmasına karşın, bu kahramanların ve kahramanlığın romanı yazılmamıştır. İşte Yılmaz Gürbüz, bu zorlu görevi üstleniyor ve sıradan eriyle, onbaşısı, yüzbaşısı ile cephedeki askerlerin gözünden savaşın inanılmaz öyküsünü bizlere sunuyor.

592 sf, 25 TL